PIA BREVIS AC DILVCIDA IN OMnes Psalmos explanatio sanctissimi viri D. Haymonis, olim Episcopi Halberstatteñ. quam ille veluti spiritualis apicula, ex omnium veterum hortis ac pratis florentissimis decerpsit, quo simplicibus & occupatis esset parata saluberrimi mellis copia. Opus ante hac nunquam excusum.

Visto./.

Antuerpiæ ex officina Graphei
Anno M. D. XXXIII.

DES. ERASMVS ROTERODAMVS INsigni pietate viro Ioanni Emstedio Cartusiano Louanij. S. D.

QVanquam haud ignoro charissime frater, nõ deesse tibi confabulones, qui & solitudinem tuam exhilarent, & silentium istud nõ sinant esse mutum, tamen visum est vnum addere, qui pia loquitur verius q̃ diserta: tametsi non video quo pacto negari possit diserte dici, quod pie dicitur: Is est Haymo monachus, Abbas & Episcopus, mira breuitate, miraq; simplicitate ac perspicuitate enarrans Psalmos Dauidicos. Fuit hoc studiũ seculis aliquot monachis eruditis, vt quæ â veteribus vel subtilius essent scripta doctis, vel fusius dicta apud populum, in compendium redigerent adeo perspicua breuitate, vt et ab occupatis, et â tenuiter literatis facile valeãt pcipi. Huiꝰ ordinis prę cipue sunt Anselmus, Beda, Claudius, & hic qui nunc venit in tuos cõplexus Haymo: quorum industria non mediocrem vtilitatem attulit Ecclesiæ, præsertim si quis spectet, tum tempora, tum regiones in quibus illi vixerũt. Decet autem, vt qui reiectis omnibus remoris properãt ad illam cœlestem vitam, q̃ maxime sint expediti, nec vllis minus necessarijs sarcinis grauentur. Quo magis mirandum est, q; quidam, qui victu cultuq; simplicitatem apostolicam profitentur, doctrinam amplectantur omnium minime simplicem, sed argutijs superuacaneis, & Auerroicis dogmatibus, ac nouis insuper somnijs spinosissimam. Quum igitur tales essent monachi, nomẽ erat apud omnes gratiosum, & honorificum erat appellari monachum: Nunc quorundam mali mores in causa sunt, vt boni quoq; cõmunis

munis inuidiæ molestiam ferant. Aristippus quum vnguento quodam vehemẽter esset delectatus, Male sit, inquit, istis cinædis, qui rem tam bellam infamarunt: Similibus verbis non absurde quis stomachet in eos, qui suo vitio monachi nomen in inuidiam vocarint, quum reuera non conueniat vllum esse plausibilius. Quis enim non amet eos homines, q vere mũdo mortui, sese totos deo dedicarunt? Quorũ talis est vita, talis oratio, vt nemo ab illorũ conspectu, nemo á colloquio nõ melior discedat. A quibus nemo quicquã metuat incõmodi, non fraudẽ ab his, qui pecunias habẽt pro ruderibus, & hoc quod habẽt, dilargiũtur egenis: nõ vindictã, qui iuxta doctrinã Euangelicam, orãt pro persequentibus, amore prosequuntur eos quibus sunt inuisi, benefacta reponũt pro malefactis: nec est vllius pudicitię periculũ, ab his q & corde & corpore sunt incorrupti: Qui propter singularem animi modestiã nulli se præponũt, nulli inuidẽt, nullum fastidiunt, sed quo magis ad perfectionis culmen accedunt, hoc magis ducũt sese omniũ infimos: & quũ reuera gẽmæ sint & flores ecclesiæ, tamẽ ipsi sese fecem appellãt: Aliorũ lapsus aut eleuant, aut cõmode interpretãtur, in proprios austeri cẽsores: aliena benefacta cãdide amplificãt, sua modeste extenuant: nemini adulãtur, neminẽ procacibus verbis percellũt præsentẽ, nemini obtrectãt absenti: nihil audit ex ore illorũ nisi quod est in corde, verba charitatis, verba cõsolationis, verba amicę admonitionis et gratiarũ actionis. Adest in his comitas nõ fucata, sed ex bona cõsciẽtia proficiscẽs. In summa, cœlestis illius ciuitatis imaginẽ quandã nobis referũt, & angelicos choros quodãmodo repræsentant, vel quod iugiter decantãt laudes dei, vel quod trãsformati in spiritus, nihil habeãt cõmercij cũ carnis affectibus, vel quod in summa viuunt concordia, vel quod angelorũ ritu inter homines ac deũ velut internuntij, & populorũ

vota illi cōmēdāt, & plurima bona ab illo precibus assiduis impetrāt, nō sibi tantū, sed in cōmune. Quid porrò si ad has virtutes accedat donū prophetiæ? vt gratis, vt pure, vt incorrupte doceāt populū, siue voce, siue scriptis libris, siue vtroq;? Quid quod ieiunijs vigilijs, laboribus crucifigentes carnē suā, quantum licet, supplēt ea quæ desunt passionibus Christi, ac se ipsos quodāmodo immolāt pro salute populi. Et tu laice potes male velle illis, q̄ dū crapula grauatus altū stertis, ꝓ te vigilāt, ꝓ te ieiunāt: dū tu deū alea, scortis alijsq; sceleribꝫ ad irā ꝓuocas, illi pro te deprecātur: dū tu apud homines male de illis loqueris, illi de te bene loquūtur apud deū? Quis tales viros, nō vt semideos quosdā veneretur, nō amet, tanq̄ ad publicā vtilitatē quasi diuinitus datos, etiāsi ipse sit vir improbus? Nam eximia virtus etiā inimicos suos rapit in admirationē sui. Et qui de nullo bene merētur, tamē instinctu naturę reuerentur eos, qui benefaciūt malis pariter ac bonis. Quæ nam igitur est quorūdam peruersitas, qui hoc ipso cōtēnūt aliquē quod monachꝰ est? Qui monachū dicit, omniū heroicarū virtutum summā dicit, quæ beneuolētiā ac fauorē, à bonis promerentur, à malis extorquēt. Quod si nihil aliud displicet q̄ vocabulū, appellent pro monacho, si videt, simplicē ac solitariū. Solitudo autē ea, nō æstimatur numero cōuictorū, sed separatione malorū affectuū: alioqui nec Cartusiani soli sunt. Vbicunq; adest hæc solitudo, ibi adest frequētissima sodalitas. Ille feliciter solus est, qui nullius improbi conuictu corrūpit, qui nullos habet in animo tumultus affectuū inter se pugnantiū, nec tamē cū deo cōsentientiū. Hoc pacto licet & in principū aulis, & in publicis magistratibus, & in medijs hominū cōmercijs esse monachum Quænā igitur est animi peruersitas odisse monachū, ob hoc ipsum quod monachus est? Profiteris te Christianū, & auersaris eos qui Christo simillimi sunt?

Hic

Hic protinus occinēt scio, plærosq; plurimū abesse ab hac imagine. Nullū igitur vitę genus probabim9 si propter malos oderimus & bonos. Quid igitur superest? Quid nisi vt amemus homines, incerta in meliorē interpretemur partē, ad vitia leuiora conniueamus, grauioribus mederi studeamus potius, q̄ exasperare, ordinē ipsum & institutū veneremur etiam. Quod si ad hominū vulgariū ciuilitatē accedat monachorū, sese ad ea quæ veræ sunt religionis toto pectore referentiū industria, facile reuigescet pristinus orbis fauor, facile obmutescēt ora maledicorum. Itaq; fiet, vt nō solū viuāt grati deo, gratiosi apud hoīes, verū etiā feliciter hic viuāt & hilariter. Nulli enim viuūt quietius aut suauius ijs, qui vere monachi sunt nulli miserius, q̄ qui nō ex animo monachi sunt. Illis monasteriū paradisus est, his pistrinū. Sed cuiq; magna ex parte in manu est, vt sibi pistrinū vertat in paradisum. Ad Haymonē redeo, qui Dauidicā citharā pulsans, angelicū cętū vestrū ad spirituales excitabit choreas, vt in hymnis & cāticis dn̄o psallatis in cordibus vestris. Nemo fastidiat dictionis simplicitatē, sed amplectatur sententiarū pietatem. Hoc eò admoneo, q̄ suspicer multos esse tales, qualis ego fui olim qui nauseant ad omnia, quæ carēt rhetorū cōdimētis & ornamentis. Sed quū essem paruulus in Christo, sapiebā vt paruulus: atq; vtinā nunc quoq; prorsus euacuassem ea quæ sunt paruuli. Hoc meum officiū si quam apud te gratiam promeretur, oro vt hunc ἁμαρτωλὸν aliquando precibus tuis Christo commendes. Exemplar exhibuit venerabile Monasterium Canonicorū regularium vulgo dictū Marpach in Elsatia, reliquias inauspicatissimi tumultus agricolarum. Dominus illis pro malis reponat bona. Vale

Friburgi Brisgoiæ, Anno à Christo nato M. D. XXXIII. pridie Kal. Martias.

INDEX PSAL MORVM IVXTA SE- riem literarum Alphabeti.

Confi

INDEX PSALMORVM

Finis Indicis Pſalmorum.

Canticorum in hoc opere explanatorum Index. Fol.

VITA D. HAYMONIS PER Ioannem Trittenhemium Abbatem Spanhemen.

HAymo tertius Episcopus Halberstattensis ecclesiæ in Saxonia ex abbate Hirsfeldensis cœnobij ordinis sancti Benedicti, natione theutonicus, Alcuini monachi quondam auditor, ad quem Rabanus Fuldensis tūc abbas. xxij. libros de vniuerso composuit, vir certe vndecunq; doctissimus, diuinarum scripturarum sagacissimus interpres, in declamandis homilijs ad populum excellentis ingenij fuit. Hic primo fuit monachus Fuldensis cœnobij cum Rabano, postea factus est tertius abbas Hirsfeldensis, postremo tertius episcopus Halberstattensis consecratus. Eandem Ecclesiam verbo & exemplo strenue gubernauit annis tredecim. Scripsit autem pene infinita opuscula, de quibus ista quæ subiecimus feruntur:

In quinq; libros Mosy lib. v
In Iudicum lib. i.
In Regum lib. i.
In Tobiam lib. i.
In Iudith lib. i.
In Iob lib. i.
In Esaiam prophetam lib. iij.

In Hiere

In Hieremiam	lib.i.
In Ezechielem	lib.i.
In Danielem	lib.i.
In.xij.prophetas minores	lib.xij.
In Psalmos quoq;	lib.i
In Euangelijs homiliarum	lib.ij.
In omnes Epist.Pauli.	lib.i.
In Epistolas canonicas	lib.vij
In Apocalypsim	lib.i.
De varietate librorum	lib.iij.
De sancta Trinitate	lib.i.
In Iosue	lib.i.
In Ruth	lib.i.
In Paralipomenon	lib.i.
In Ezdram & Neemiam	lib.i.
In Hester	lib.i.
In cantica canticorum	lib.i.
Esaias propheta nobili.	
Et factum,&c.dicit beatus.	
Verbum quod factum est.	
Hymni vocantur,&c.	
Consulens dominus huma.	
A Corintho metropo.	
In Actus Apostolorum	lib.i.
Legimus in Ecclesiasti.	
Cum sis vnicum & sanctissi.	
De Christianarum rerum memoria	lib.i.

Alia quoq; multa scripsisse dicitur, epistolas, sermones,& diuersos tractatus,qui ad notitiam meam nõ venerunt. Moritur sub Ludouico imperatore filio Caroli magni. An.domini. D. CCC. XXXIIII. Indictone. xij. Sepultus in ecclesia sancti Stephani Halberstattensi

D. HAYMONIS EPISCOPI HALBERSTATtensis in Hymnos seu Psalmos Dauidicos omnes, insignis pietatis & eruditionis Commentarius.

IN PRIMVM PSALMVM

HYMNI vocantur singuli psalmi: hymnus enim est laus dei cũ cantico. In singulis psalmis Dei inuenitur laus: siue enim agatur de potentia diuinitatis, siue de ꝑfectione humanitatis Christi, siue de sanctitate membrorum, siue de conuersione pœnitentium laudabilis deus ostenditur. Cum cantico ideo, quia et cum exultatione sunt facti a propheta, & in animum recte intelligentium exultationem generant. Cognito nanq; interitu totius humani generis propter inobedientiam primi hominis, prospiciensq; per spiritũ sanctum reparationem futuram per inobedientiam secundi, cum magna exultatione eum propheta annunciat. Soliloquiũ vnusquisq; psalmus dicitur, quoniam in ipsis solus spiritus sanctus sine omni auxilio humani ingenij loquitur. Vel soliloquium, non quia soli psalmi de Christo loquuntur, sed quia dignius et manifestius cæteris prophetijs, scilicet frequentius et apertius in paucioribus verbis. Ex qua dignitate huius prophetiæ hanc prophetiam in frequentiori vsu habet Ecclesia. Cum dicit prophetæ simpliciter, Dauid nobis determinate insinuat: sicut per apostolum, Paulum determinamus. Prophetia idem est quod & visio: vnde in libro Regum prophetam Samuelem Saul videntem appellat dicens: Vbi est domus vidẽtis? Non tamen quælibet visio prophetia dicitur, sed ea tan

Prophetia multiplex. ea tantum quæ a solo ſpiritu miniſtratur: ea fit de prę terito, vt Moyſes: In principio creauit deus cœlum & terram: vel de præſenti, vt ſi quis per ſpiritum ea præſentia videat, quæ per naturam videre non poſſet vt Ezechielis ſpiritus transferebatur in Hieruſalem, vt videret ea quæ ibi fiebant: de futuro, vt hæc eadẽ prophetia. Inſpiratur autem prophetia vel per ſomnium, vt Ioſeph: vel per angelum, vt Zachariæ: vel per internam inſpirationem, vt hęc eadem, id eſt pſalterium: vel per figuras, vt Noë per archam quam rexit in fluctu diluuij, figurauit Eccleſiam a Chriſto per mundi pericula regendam. Psalterium qd. Hæc vero prophetia pſalterium vocatur, quod nomen a quodam muſico inſtrumento tractum eſt: quo inſtrumento Dauid & alij præcentores pſalmos modulabantur. Diffinitur autem prophetia ſic: Prophetia eſt diuina inſpiratio, quæ rerum euentus, aut per viſiones, aut per facta, aut per quorundam dicta immutabili veritate demõſtrat. Per viſiones, vt Ezechieli, & beato Ioanni in extaſi poſitis. Per facta, vt Abrahæ, per immolationem arietis: & Iacob, qui tranſpoſitis manibus, Manaſſen & Effraim filios Ioſeph benedixit. Per dicta, Deut. 18. vt in Moyſe de CHRISTO legitur: Suſcitabo de fratribus veſtris prophetam, ipſum tanquam me audite: vel in Pſalterio. Fit autem Prophetia per dicta duobus modis, ſcilicet aut gratia, aut permiſſione. Gratia, vt in Moyſe & in cæteris bonis. Permiſſione vt in Sibylla vate, & in infidelibus philoſophis, qui multa diuino inſtinctu de CHRISTO prædixerunt. Volens enim Dauid cultum dei amplificare, cum homines per ſenſum pſalmorum ad cultum dei quia beſtiales erant, non poſſet adducere, eos & per ſymphoniam inſtrumentorum, & per cantum hominum ad colendum deum ſtuduit incitare. Conſtituit Prepositi et duces cãtorum ergo cum archam de Sylo reduceret, tria milia virorum omni muſico inſtrumento cantantium, & illis

cen-

centum quinquaginta præfecit: quibus omnibus quatuor alios, Ethan, Eman, Asaph, & Iditum præfectos adhibuit: ipse quoq; cum psalterio modulans in tabernaculo, ad diuinum cultum cæteros inuitabat. Hoc autem opus ab illo instrumento hac significatione psalterium vocatum est: quia sicut illud instrumētum decem chordas habens, & superius concauum vnde resonat: ita hæc prophetia resonat, semper loquendo de superioribus. Loquitur enim de spiritualibus, non causa humani fauoris, sicut mundani philosophi, sed appetitu vitæ æternæ. Decem vero chordæ illius psalterij, decem legis præcepta significant. Quæ omnia præcepta bene implet, qui ea quę in psalterio leguntur exequitur. Sicut enim psalterium quia desuper sonat, viuificationem spiritus significat: ita cythara quia desubtus sonat, carnis mortificationem designat. Ideo autem psalterium viuificationem spiritus significat, quia semper nos monet ea facere, in quibus spiritus viuificatur. Melodia vero, quæ ex illo musico instrumento chordis manu tactis fiebat, psalmus proprie appellatur, a cuius similitudine istius prophetiæ partes distinctæ, psalmi vocantur: quia in ipsis ad quandam operationem manuum siue affectionum, siue carnalium manuum inuitamur vt in hoc primo Psalmo ad conformitatem secundi parentis inuitemur. Sicut autem illa melodia, vbi solæ chordæ sine voce sonabant, Psalmus vocabatur: sic illa, vbi sola voce sine chordis cantabatur, canticum dicebatur. Vbi vero melodia præcedebat in chordis, & viua vox sequebatur, canticum psalmi vocabatur: vbi autem viua vox præcedebat, & melodia sequebatur, Psalmus cantici dicebatur: secundum quas diuersitates quidam psalmi intitulati inueniuntur. Sciendum est autem, quod non eo ordine Dauid Psalmos composuit, quo hic sunt ordinati. Cum enim in vxore Vriæ peccasset,

Miserere

Miserere mei deus fecit: Post hæc vero pro persecutione Absalon: Domine quid multiplicati sunt, edidit. Item cum in regem a Samuele inungeretur, Dominus illuminatio mea: Mortuo quoq; Saul, Diligam te, &c. Ezdras vero diuino admonitus instinctu, in hunc ordinem composuit. Ordinis vero rationem (quem tamen eum habuisse credimus) in pluribus ignoramus. Communis materia totius huius operis, Christus est tripliciter acceptus, scilicet secundũ deitatem, secundum humanitatem, secundum corpus. Quod vero de contrarijs, id est, dæmonibus impijs interseritur, non ideo fit, quod sit de principali materia: sed vt principali materiei subseruiat, per quasdam commoditates admiscetur: vt in primo psalmo de impijs adducit, vt per eorum pœnam homines ab eorũ conformitate deterreat, & ad Christi conformitatem reducat. De hac vero materia hoc modo tractat, ostẽdit potentiam deitatis, perfectionẽ humanitatis Christi, vniuersitatem sanctitatis membrorum, conuersionem peccatorum. Item communis intentio est, vt nos Christo conformes efficiat: vt sicut portauimus imaginem terreni, portemus imaginem cœlestis. Ezdras autem cum cæteris psalmis titulum ascripsisset, ideo huic psalmo non ascripsit, quia iste psalmus omnium aliorum titulus est: quia sicut titulus totam materiam sequentem prælibat: ita psalmus iste materiam sequentis operis tangit. De humanitate enim Christi tangit, vbi eum immunem esse ab omni peccato ostendit: de deitate, vbi eum secus decursus aquarum plantatum esse dicit: de corpore CHRISTI, vbi ostendit quod nobis vtilis fuit, cum dicit: quod fructum suum dabit in tempore suo. Vel ideo etiam huic Psalmo titulum non apposuit, quia in quodam loco legerat CHRISTVM ipsum hunc Psalmum appellantem caput libri, vbi dicitur: In capite libri scriptum est de me, & cætera. Psal. 39

Et ideo Ezdras non fuit ausus apponere titulum, cũ Christus per Dauid vocauerit hunc psalmum caput libri. Habet autem hic psalmus materiam Christum, sicut prædictum est. Hoc modo agit de Christo, remouet omnia mala ab eo, ponit in eo omnem perfectionem virtutũ, ostendit eum vtilem esse nobis. Sciendũ vero quod illas perfectiones, quas hic de Christo ponit communiter, in psalmis sequentibus p partes singulas exequitur. In alio enim psalmo de humilitate Christi, in alio de patientia, in alio de resurrectione Christi agit, & in cæteris similiter. Habet et psalmus iste communẽ intentionẽ, scilicet, vt conformemur nouo homini. Et quia intẽdit nos cõformes reddere Christo, ipsius dignitatẽ proponit, sic nos propheta inuitans: Vos qui lugetis, cõpressi miseria primi parentis, deserẽtes illum veterẽ, ad istum accedite quia iste est beatus vir, primo contrarius. A similitudine exulantis loquit̃, qui a naturali loco abijt, & inuẽto loco sibi complacito, cœpit immorari, & iã non tam cito potest reuocari, sicut prius quãdo abire incepit: Hic si deinde in cathedra, id est in magisterio sublimetur, tãto minus facile retrahitur: ita Adam in beatitudine positus, abijt non localiter ab eo qui vbiq; præsens est: vt per Psalmistã dicitur: Si ascendero in cœlum, tu illic es: si descendero ad infernum ades: sed recessit â Deo per dissimilitudinem, ad quem accedit per similitudinem. Per dissimilitudinẽ abijt, cũ ratiõe postposita, in qua deo similis erat creatus, Euæ & cõsilio serpentis paruit. In via peccatorum stetit, quãdo actualiter pomum comedit. In cathedra pestilentiæ sedit, cum se occultando & excusando de peccato posteros suos suo exemplo excusationẽ docuit: & sic factus est infirmus, cum a Deo factus esset firmus. Psal. 138

Posset enim immortalis & impassibilis permanere, si domini præceptis constanter vellet obedire: Deus enim in paradiso amœnitatis locauerat eum, in quo

erant fructus, quorũ alius famen, alius sitim extingueret, alij alias passibilitates extinguerent vel depellerent. Erat ibidem prȩterea lignum vitȩ: cuius fructu si conuenientibus tẽporibus vteretur, mortem vitaret & senium: Contra vero huius fragilitatem, Christus vir à viribus dicitur: qui cum esset natus in fragili carne, nec tentationibus cessit, nec aliqua tribulatione defecit contra vero illius infelicitatẽ Christus beatus dicitur. [qui non abijt] id est nõ recessit à deo volũtate scilicet vel cogitatione vel consensu: & vt maius meritum eius ostendat, notat eũ habuisse persuasorem discessionis, cum subdit: In cõsilio impiorũ persuasit enim ei diabolus, vt adoraret eum, & daret ei regna mundi. Impios vocat, cõtra cultum dei scilicet infideles: peccatores autem sunt, qui in turpi vita sunt. Et ipse idem Christus non stetit in via peccatorum, id est in malis operibus. Per stare ideo actũ accipimus, quia sicut ille qui iam stat in aliena terra, non potest ita retrahi, sicut ille qui abire cœpit: sic ille qui in actu peccati est, non tã leuiter retrahitur, sicut ille qui in sola voluntate est. Mala opera viã peccatorum dicit, per quæ peccatores ad æternam damnationem incedũt. [in cathedra pestilentiæ] id est nec verbo nec opère studuit mala facere, nec docuit. In cathedra quidẽ sedit, qui doctor egregius fuit: cathedra enim sedes magistri est, solium regum, tribunal iudicis. Ex eius vero doctrina nulla pestis successit: ex ipso enim nulla in alios infirmitas transit. Pestilẽtia quidem infirmitas est, quæ ab vno animali ad plura, siue ad omnia transit. Per hoc quod dicit, nõ abijt, nõ stetit, nõ sedit, Christũ ab omni peccato immunẽ ostendit. Omne enim peccatũ est, vel voluntate, siue cogitatione, vel consensu, quȩ voluntas per abire designatur: Vel in actu, qui per stare intelligitur: vel in doctrina, quæ per sedere in cathedra pestilẽtiȩ intelligitur. Quȩritur quare remota volũtate peccãdi à Christo per

sto per

sto per non abijt, actū & doctrinam remoueat: cum voluntate remota, hæc alia remoueatur? Quod ideo factum dicimus, vt ostēderet peccata eo ordine quo crescunt in alijs, eo ordine à Christo remouenda. Prius enim homo voluntate, id est cōsensu & cogitatione peccat, deinde actu, tandē doctrina, scilicet exēplo & verbo: quæ eadē tres mortes animæ, per tres mortuos à domino resuscitatos figurantur. Per filiā archisynagogi quam in domo resuscitauit, peccandi voluntas, id est prima mors animæ designatur: qui enim tantum voluntate peccat, adhuc in domo est: nondū enim ad operationē processit. Per eum enim mortuū, quem extra portā resuscitauit, alia mors animę, id est actus peccati designatur: quia perficiendo peccata, extra portas sensuū eximus, non remanētes in sola cogitatione. Per mortuum iam fœtentem & auras corrumpentem, peccati doctrina signatur, cuius fœtore & alij corrumpūtur. ¶ Sed in lege domini] Remotis à Christo omnibus peccatis atque malis, eū omni genere virtutum repletum ostendit. Continuatio: Christus quidem non abijt, sed voluntas eius fuit in lege domini, id est voluntatem habuit implendi legem domini. Lex enim dei est, in deuitandis peccatis, bonisque perpetrandis sancta pręceptio. Lex dei.
In lege, & non sub lege, ideo benedicit, quia sub notat coactionem. Christus voluntate spontanea legem adimpleuit: & non solū adimplere voluit sed etiā per oīa adīpleuit: & hoc est, et in lege eius ad implenda meditabitur, id est, in eius impletione studiosus erit quomodo melius adimpleatur. Non dicit meditabitur, quod ipse meditaretur: sed ideo, quia sicuti aliquis meditans melius adimplet aliquid non meditante: ita Christus adimpleuit legem melius omnibus alijs. Cum futurum ponit, id est meditabitur, secundum hominem loquitur: est enim hominum, vt dę futuris per futura loquantur.

Quando vero ea quæ futura sunt, vt iã præterita narrat, non loquitur secundum hominem, sed quia spiritus illius rapiebatur vsq; ad consilia dei, in cuius prouidentia iam omnia præterita sunt: & sicut in libro illo legebat iam præterita, sic referebat hominibus illa iam præsentia. [die ac nocte] id est, continue: vel, in prosperitate & aduersitate. Prosperitas dicitur, quando post miraculum de quinq; panibus factum, eũ Iudæi sibi regem constituere voluerunt: aduersitas in passione. ¶ [Et erit] Ostenso Christo immuni ab oĩ peccato, pleno omni bono, quia hæc possent esse & nihil prodessent nobis, vtilitatem apponit, quã nobis contulit cum dicit: Et erit tanq̃ lignũ] Hic propheta per simile de Christo loquitur, q̃a sicut aliqua arbor in humido loco plantata, in apto tempore & florescit & fructificat, similiter Christus. Ipse nanq; plantatꝰ id est in conceptione sine motu libidinis per spiritum sanctum sanctificatus, stabilis contra omnem impetũ diabolicæ tentationis ꝑmansit. [secus decursus aquarum] id est, secus decurrentes aquas. Per aquas spiritum sanctũ intelligimus. Vnde & alibi dicitur: Flu-
Ioan. 7. mina de ventre eius fluent aquæ viuæ: hoc autẽ dixit de se, scilicet, quem accepturi essent credentes in eum. Ideo autem spiritus sanctus per aquã significatur, q̃a sicut per aquam terra solidatur & facit fructum, sic ꝑ spiritum sanctum dissoluti colli consolidantur vinculo dilectionis & fidei, & faciunt fructum bonæ operationis: & sicut aqua extinguit sitim, sic spiritus sanctus ardorẽ peccati. Decurrentes dicit, quia nullũ obstaculum spiritui sancto resistere potest. Vnde dicitur
Act. 6. Nemo poterat resistere sapiẽtiæ & spiritui qui loquebatur. Secus dicit, quia natura humanitatis non fuit versa in naturam diuinitatis, sed iuxta, id est, coniũcta fuit: vel per decurrẽtes aquas, populos defluentes: vnde Ioan. in Apocalypsi dicit: Aquæ multæ, sunt populi multi. Secus populos Christum fuisse dicit, q̃a non

pecca

peccatricem carnem, sed peccati similem habuit. [Quod lignum dabit fructum suum] id est, fructifi cabit in tempore suo: sic & Christus dedit fructum suum, scilicet, reparationem humani generis. [in tẽpore suo] id est, in conuenienti: quia in passione redimendo animas de potestate diaboli, in resurrectione spem dedit nobis resurgendi, in ascensione cœlestes nobis aditus patefecit: & ita Christus in lignũ vitæ nobis datus fuit. Aufert enim Christus a nobis ꝑ sui corporis vsum, & imitationem iustitiæ, mortẽ æternam & senium, quod lignum vitæ faciebat, vt supra diximus. ¶ Et folium eius] id est, sermo ipsius, nullo casu a veritate defluet, id est, decidet. Sic etenim dñs ait: Cœlum & terra transibunt, verba autẽ mea non transient. Sermo significatur per folium: quia sicut folium protegit & decorat fructum, sic verba Christi dona decorant & protegũt. In nullo enim gratia data in baptismate seruari posset, nisi doctrina euangelij postmodum conseruaret. Hæc promissa nobis erunt ad vtilitatem. [Et oĩa quæcunqꝫ faciet] ipse Christus, etiã ignominiæ quas sustinuit [prosperabuntur] id est, nobis prospera inueniũtur, vt flagella quę sunt nobis exemplum humilitatis et patientię. ¶ Non sic impij, non sic] Postquam nos ad conformitatẽ Christi per eius bonitatem inuitauit, ad eandẽ per eius aduersariorum terrorem aduocat. Continuatio: Christus talis fuit, impij autẽ non sic immunes a peccato, non sic pleni iustitia, non sic vtiles, & sic vsqꝫ in infinitum, quod nobis per geminatum aduerbium significatur. Non sic dico, sed tanq̃ puluis] id est, infructuosi, & nullo charitatis vinculo colligati [quem proijcit ventus] id est diabolica tentatio, [a facie terrę] a soliditate ecclesiæ. Ecclesia vocatur terra propter soliditatem & fructificationem, quia facies terræ nõ dicitur vbi puluis, sed vbi terra solida est. ¶ Ideo] scilicet qa puluis sunt, remoti a facie terræ [impij ideo Mat. 24.

non resurgunt]id est non habent resurgere: & quia omnes non resurgunt tam boni q̃ mali, determinat [in iudicio]id est non ita resurgẽt vt iudicentur, vel vt iudicent. Impij enim, id est infideles, vt Iudæi & gentiles, & etiam illi qui ab hac vita diuelluntur, ab ecclesia expulsi, non in secũda resurrectione iudicabũtur, quia hic iam iudicati sunt, vt apostolus ait: Qui

Roma. 2. sine lege peccauerunt, sine lege peribũt. Illi vero qui in ecclesia existentes à præsenti vita recedũt, de quorum operibus an bona an mala sint, incertum est, iudicabuntur, quidam ad vitam, quidam ad mortem. Illi vero de quorum sanctitate in ecclesia certum est non iudicabuntur: quia iam in hac vita ad vitam ab ecclesia ducti, iudicati sunt. sed iudicabunt, non tamẽ omnes, sed illi qui apostolorum vicem obtinent, vt episcopi & huiusmodi. Iudicabũt autẽ, quia comparatione sui ostendunt alios damnabiles esse: quia cũ eiusdem naturæ sint iusti & impij, non impij vitam Christi sunt imitati, sicut iusti. Impij quidẽ non resurgent, neq; peccatores, id est Christiani occulte peccantes, resurgent, ita quod sint in consilio iustorum, id est in iudicio cum iustis, à quibus quicquid fit, cũ consilio & ratione fit. Vel quia in Hebręo in congregatione habetur, in concilio à quibusdam legitur, scilicet non erunt peccatores in consortio iustorum. Vel potest idem versus legi de prima resurrectione animæ per pœnitentiam, vt dicamus: Impij non resurgent in iudicio, id est, in discretione boni & mali, sic scilicet vt malo deuitato, bonum faciant: neq; peccatores, ita vt sint in numero iustorum. Hoc quidem dictum est de induratis. ¶Quoniam nouit dominus]Ideo impij & peccatores non resurgent, quoniam non nouit dominus iter eorum: & huius antecedentis consequens ponit: [& iter impiorum peribit]iter, id est mala opera eorum ducent eos in damnationem: & huius rei præmissa ęst probatio per cõ

trarium.

trarium, vbi dicitur, quoniam nouit dominus, id est, approbat iustos & viam iustorum.

IN PSALMVM II.

Titulus. Psalmus Dauid: Etsi apud Hebreos huic psal. nullus præfigatur titulus

QVare fremuerunt gentes] Psalmus Dauid, id est tractatus iste qui vocatur psalm9: quia sicut ex operatione manuum motis chordis, in psalterio redditur dulcis melodia, quæ vocatur psalmus, ita iste tractatus mouet nos ad operationes in quibus deo fit dulcis melodia. [attribuit Dauid] id est, agit de Christo, qui Christus significatur per Dauid, quia Dauid interpretatur visu desiderabilis, siue manufortis. Quis enim fortior est Christo, qui aerias potestates deuicit? Ipsum etiam videre omnes priores patres desiderauerunt, vt Symeon: dicebat enim in orationibus suis: Quando veniet? quando videbo? Cuius visum desiderant adhuc etiã omnes sancti. In hoc psalmo Christus rex, est materia, de quo tractat hoc modo: Ostẽdit omnes qui cõtra regnum ipsius aliquid machinati sunt nihil proficere, sed potius sibiipsis nocere. Deinde ostendit eum potentem regem Iudæorum & Gentium. Intentio uero est, admonere, vt Christo regi cum timore & tremore seruiamus. Quæ notat in fine psalmi, vbi dicit: Seruite domino in timore. ¶ Quare fremuerunt gentes] Petrus loquens in Actibus apostolorum, hunc psalmum primum dicit esse. Domine reges congregati sunt contra filium tuum, sicut Dauid dicit in priori psalmo. De illis incipit, qui contra Christum machinati sunt. Hic dominus interrogatione loquitur, non propter inquisitionem, sed propter redargutionem, dicens: Quare, id est, qua causa fremuerunt gentes? Per fremuerunt notat eos Acto. 4.

 bestiales

bestiales esse, quia fremere bestiarum est. Fremitus
Lucæ.13. fuit, vbi dictum est: Tolle tolle, crucifige eum. Per Gentes, milites Romanos intelligit, qui ideo Gentes dicuntur, quia sicut sunt geniti, ita remanent, scilicet, sine lege, & sine omni constitutione iustitiæ [& populi] scilicet Iudæi, qui ideo vocantur populi, qa sunt congregati ad iure viuendum per legem. [meditati sunt inania] scilicet Christum non esse Messiam, vel se eum retinere posse in sepulchro. ¶ Astiterunt reges] nõ tantum meditati sunt populi contra dominũ sed & reges astiterunt, id est, contra Christum steterunt, id est, perseuerauerunt male operando cõtra eũ. Reges accipit, primũ Herodem, qui pueros occidendo Christum persequebatur: & secundum Herodem nepotem primi, cuius assensu dñs occisus est. [Reges dico terræ] id est, terreni [& principes] id est Pilatus Annas, & Caiphas, & alij principes conuenerunt in vnũ: & si nõ omnes, tamen omnes voluntate [aduersus dominũ] patrem, quia aduersus Christum eius. Quicũq; enim missum persequitur, & mittentẽ. Hic vero Christus de seipso quasi de tertia loquitur. ¶ Disrumpamus] Conuenerunt dico, dicentes [disrumpamus vincula eorũ] id est, dei patris & Christi vel Christi & discipulorum. Vincula, prædicationẽ Christi nominat, & miracula & promissiones, quibus ad fidem Christianam homines vinciuntur, & sic spretis vinculis illis [proijciamus a nobis iugum ipsorũ] id est, dñm ipsorum. ¶ Qui habitat in cœlis] Confremuerunt, astiterunt, sed ille qui habitat in cœlis, scilicet vel in cœlis materialiter: vel in sanctis, in quibus ideo Deus habitare dicitur, quia nullam in eis habet offensionem [irridebit eos] id est, irrisione dignos reddet eos, quia apparebunt contra regnum dei nihil potentes facere. [& dominus subsannabit eos] id est ignominiosos reddet: vnde etiã in vniuerso orbe hodie obprobrio sunt. Sanna est irrisio facta p nasum.

ſum. ¶ Tũc] Hęc irriſio et ſubſannatio fuit ĩ hoc ſecu lo: Sed tunc, id eſt, præterea, vel in alia vita [loquet̃] vel per vocem miniſtri, vel per propriam, nõ placabilis, ſed [in ira] non quod in deo ira vel mutatio aliqua poſſit eſſe, ſed ſe a ſimilitudine alicuius irati q̃ pœnam infert hoc dicitur. Erit enim hæc vox in iudicio: Diſcedite a me maledicti in ignem æternum. Vel, ſi etiam nulla vox eſſet in iudicio, tamen ipſa rei euidentia quaſi iratus dñs loqui videtur. Per iram vindictã accipit: ſed quia per iram breuis vindicta intelligitur, ſubdit: [& cõturbabit eos in furore ſuo] id eſt, continua vindicta. ¶ Hactenus oſtendit eos inefficaces et ignominioſos, qui contra regnum Chriſti laborauerunt, modo vero oſtendit eum potentem regẽ Iudæorum & Gentium, & loquitur in ſua propria perſona ſic: Illi cõturbantur, ego autem conſtitutus ſum rex] id eſt, ab eo deo firmiter ſtabilitus. Regẽ vocat eum, quia perfecte regit ſuos ſuper Sion. Sion interpretat̃ ſpeculatio, per quã vniuerſa eccleſia poteſt accipi, q̃a ſemper eſt in ſpeculatione vitæ æternæ, & prouidẽtia præcauendo ab hoſtibus. Sed tamen hic per Sion, eccleſiam tantum Iudæorũ accipimus: quia Sion caput erat regni Iudæorum, quã eccleſiam propter ſtabilitatem & virtutum eminentiam montem ſanctum appellat. [eius] ſcilicet dei. [prædicans] in illa eccleſia [præceptum] id eſt, legem eius. ¶ Et non tantum cõſtituit me regem ſuper Iudæos, ſed & ſuper Gentes: quod habemus vbi dicit: Dabo tibi Gẽtes: & ad hoc confirmandum, præmittit authoritatem ipſius domini promittentis, cũ dicit: Dominus deus dixit] Quod dicere apparet in ipſa rei expletione, [ad me] præmiſſa probatione regni, ex authoritate ipſius promittẽtis oſtendit cauſam, quare deus ei Gentes ſubijceret, ſcilicet, quia filius eius eſt. Et hoc dicit: Filius meus es tu ego hodie, id eſt, æternaliter genui te. Ideo per hodie æternitatem intelligi voluit, quia nullam vocẽ cõueni-

Ira dei

Mat. 25.

nientem habuit, per quam pręsentiam designaret, quæ nunquam ab æternitate discedit. Melius genui dicit q̃ȝ gigno, ne illa ineffabilis generatio nouiter in cepta videretur. Ideo coniungit præteritum, vt per hoc innuat nobis illam generationẽ & esse, & fuisse Vnde dicitur: Generationem eius quis enarrabit?

Esaiæ.53. ¶Et quia filius meus es tu, ideo postula à me] id est assume humanitatẽ, in qua valeas postulare. Secundum diuinitatẽ non poterat postulare, secundũ quã æqualis patri erat. Postula dico, & dabo tibi Gentes hæreditatem tuam] id est, quibus domineris, et quas excolas. Ille enim qui alicuius rei hæres est, ei magis q̃ȝ alij dominatur, & eam excolit. Et non quaslibet Gentes dabo tibi, vt Græcos vel alios, sed etiã termi nos terræ, id est, Gẽtes quę in extremis mũdi partibus habitant, dabo tibi possessionem, id est, ita vt in æternum possideas. ¶Iuste debeo tibi Gentes subij cere, quia tu reges eos in virga ferrea] id est, inflexibili disciplina: & eos qui non recipient disciplinã, cõ fringes, id est, punies, quosdam ad correctionẽ quosdam ad damnationẽ. [tanquam vas figuli] leuiter cõ fringuntur: & per hoc simile notat eos esse luteos quos confringet dominus. ¶Verba patris adhuc. Etiam talem regem constitui. [Et nunc] id est, ostẽso eo tali. [& vos reges] id est, terrenitatem vestrã bene regentes [intelligite] quantus sit [& vos qui iu dicatis terram] id est, prælati ecclesiæ qui iudiciũ habetis super alios [erudimini] id est, extra rudes sitis, vt prudenter sciatis iudicare de subditis. ¶Et seruite

Matt.11. domino in timore] & ne videretur austerum regnũ eius, de quo legitur: iugum enim meum suaue est, & onus meum leue: ideo subdit: [& exultate ei] Et ne exultatio & suauitas eius regni negligentiam generaret, addit [cum tremore] subde corporis. Et in hoc versu in quo admonemur de seruitio dei, aperte notatur intentio psalmi, Et vt possitis seruire [apprehẽ

dite]

dite]id est, etiam si dominus non daret, appetite dis ciplinam, id est, quamcunq; domini correctionem, quia Apostolus dicit: Quod si extra disciplinam estis adulteri & non filij estis. Apprehendite dico [nequando]id est, in die iudicij, licet modo parcat [irascatur dominus] id est, effectum irati ostendat in vobis, & sic[pereatis] remoti de via iusta, id est, de operibus iustorum. ¶ Apprehendite dico, ne perea tis, & etiam vt beati sitis. Beati enim omnes erunt qui confidunt, id est, qui spem habent ex pura conscientia in eo. Tunc quidem beati erunt, cum ira, id est, vindicta eius exarserit, scilicet, sicut ignis durãte materia non deficit, ita vindicta Christi illis durantibus non deficiet, quantum est in breui, tempus enim breue est. Vel[in breui]quoniam imminẽte iudicio, subita pœna impijs infertur. Potest etiam in voce prophetiæ legi, & inducẽs Christum vbi dicit: Ego autem constitutus sum: sic iunge: Conuenerunt aduersus Christum eius, sic dicentem: Illi conturbabũtur, ego autem constitutus sum, &c. Loquitur etiam propheta vbi dicit: Et nunc reges intelligite. Et sic iunge: Christus talis rex est, & nunc vos reges intelligite. Heb.12.

IN PSALMVM III.

Titulus. Psalmus Dauid cum fugeret a facie Absalon filij sui.

Domine quid multiplicati sunt] Tangit historiam quam Dauid ab Absalon sustinuit. Dubitauit enim Absalon patre viuente, cui filiorum regnum vellet dimittere, regnumq; sibi immoderate cupiens, multos de populo callida pollicitatione corrupit, & tandẽ per occupationẽ in regẽ cõstitui fecit. Dauid vero sciẽs illã occupatio 2.Reg.15.

nem non

nem non esse factam per dei voluntatē, & sciens hoc flagellum a deo sibi datum pro peccato adulterij & homicidij, pro quo peccato diuinitus ei dictum erat:
2.Reg. 12. Nō deficiet gladius a domo Dauid: patienter filij ꝑsecutionem sustinens, nudisq; pedibus cum quibusdā suorum ciuitatem deserens, filij præsentiam aufugit. Cumq; illi abeunti quidam maledicerent, & iactu lapidum insultarent, illum virum sanguinum appellantes, suos vicem reddere nō permisit, sed patienter ꝑsecutionem sustinuit, dicens: Flagellis Dei non debere nec posse resisti. Ioab vero cōtra, patientiā Dauid nō attendens, quum Absalon cum exercitu persequeretur, eum ab arbore pendentem per capillos, occidit Fugiens enim Absalon super mulam inuolutis capillis circa ramum (intonsus enim erat) suspensus respondit. Per istam vero persecutionē Dauid istum psalmū cōposuit, in quo spiritu sancto imbutus, per suā Christi patientiam: per filij vero Iudæ nequitiam præmōstrauit. Per Dauid nanq; Christus significatur, cū in hoc psalmo patientia demonstratur: per Absalon vero Iudas intelligitur, qui filius Christi, quia discipulus eius, dicitur. Absalon quippe pax patris interpretatur: nō quia cum patre pacem haberet, sed quia cū eo pacem habuit pater. Sic & Iudas pacem cū Christo nō habuit, q̄uis Christus & cū omnibus alijs, & cum eo pacem teneret. Sicut autem Absalon per seipsum suspensus est, ita & Iudas. Titulus autem sic exponitur: Psalmus iste attribuitur Dauid, id est, Christo, agens de quodam negotio ipsius, habito cum fugeret a facie Absalon, id est, ab interiori facie Iudæ, nō localiter, sed cognitione. Anteq̄ enim Iudas voluntatem traditionis haberet, licet simulate, dn̄o quādam obedientiam exhibebat, & etiam miracula faciebat: sed postq̄ in cor eius, vt dominum traderet, diabolus intrauit, dominus ab eius corde recessit, a corde Iudæ dico prius filij sui. Materia vero in hoc psal-

respōdit, pœnā luit

mo eſt Chriſtus, de quo agit hoc modo: Tangit de paſſione & glorificatione: & nõ exponit per partes paſſionem, ſicut in quibuſdam alĳs pſalmis facit. Intentio vero eſt, nos ad patientiam per ipſius Chriſti exemplum inuitare, vt nõ quaſcunq; iniurias timeamus: vnde & Apoſtolus: Si cõpatimur, & cõregnabimus. Rom.8. Hæc intentio notatur in hoc pſalmo, vbi dicit: Non timebo milia populi, vox Chriſti. Et incipit a paſſione, ſic dicens patri ſub quadam admiratione: ¶ Domine deus quid, id eſt, propter quid multiplicati ſunt? ita etiam vt filius meus, ſcilicet Iudas, ſit cum his qui tribulant me. Non ideo admirando loquitur, quod ipſe admiretur, ſed vt nobis admirandum eſſe oſtendat, quod illi medicum ſalutis eorum innocentẽ in omnibus quaſi nocentem perſequebantur [Multi inſurgũt aduerſum me] id eſt, poteſtatem ſumunt cõtra me. Poſſent enim tribulare, nec tamẽ poteſtatem ſuper eum curarent inſumere. ¶ Multi inſurgunt, & multi dicunt] ſiue cogitatione, ſiue voce, ſiue opere [animæ meæ] id eſt, vitæ meæ [nõ eſt ſalus] id eſt, nõ eſt liberatio corporalis [ipſi] id eſt Chriſto, qui ſe iactabat filium dei [in deo eius.] nõ quod ipſi putarent eum habere deum, ſed in eo quem ſibi faciebant deũ. Vnde dicebant ei inſultantes: Si filius dei eſt, liberet eum nunc ſi vult. Mat.26. Vel, multi dicunt inſultãtes animę meæ. ¶ Tu autem domine ſuſceptor meus es] id eſt ſuſcepiſti meam humanitatẽ in patrocinio, te illi vniens conceptione. Hic per hoc ſimile loquitur, φ ſicut aliquis potens tutator & actor ſuſcipit aliquem pupillum, vel quemcunq; debilem ad tutandum, ſic deitas ſuſcepit humanitatem, quam ab omni peccato cuſtodiuit immunem [tu dico gloria mea] id eſt, cauſa glorioſæ reſurrectiõis meæ. [& exaltans caput meũ] id eſt, altitudinem meam, ſcilicet me altum, id eſt, immunem prius ab omni peccato ſuper omnem creaturam. Iſte verſus agit de glorificatione. Ponit quoddã

meritum

meritũ ipſius, per quod eum tanta exaltatione dignũ oſtendit. Continuatio: Merito exaltaſti me, quia clamaui ad dominũ aliquando clamore exteriori. Vnde Apoſtolus offerens deo preces & ſupplicationes cũ clamore valido & lachrymis, interiori clamore ad dominum ſemper clamauit. Clamor enim eſt in remiſſa deuotionis intentione ad deum intendere. Clamaui propria voce mea] qui multoties per prophetarum voces clamauerã. Clamaui quidem de monte ſancto ſuo.i. de mea eminentia virtutum, ſanctificata ab ipſo: & quia in ſanctitate clamaui, iuſte exaudiuit. Exauditio eſt, petitionis impetratio. Vel poteſt de monte ſancto ſuo referri ad exauditorẽ, ſic: Exaudiuit me deus de monte ſancto ſuo.i. de eminẽti potentia ſuæ diuinitatis, ita vt me participẽ eius potentiæ faceret: ſicut aliquis diceret: Rex de theſauris ſuis exaudiuit me.i. participem fecit. ¶Exaudiuit, & neceſſe fuit, quia [ego dormiui].i. omnes iniurias in tẽpore paſſionis meę quaſi dormiens ſuſtinui. Sicut enĩ dormiens, licet habeat rationem, potentiam, fortitudinem, & cætera, ea non exercet, & à ſomno cito excitatur, ita Chriſtus in tempore paſſionis ſuæ, nullã potentiam oſtendit, quam tamen prius miracula faciendo monſtrauerat, vt in Lazaro, & cæteris, & cito excitatus eſt cum reſurgeret. [& ſoporatus ſum] id eſt, requieui iacens in ſepulchro ab omni tumultu Inter dormitionem & ſoporem hoc intereſt, quod in ſopore maxima dulcedo & tranquillitas eſt. Oſtẽſa neceſſitate exauditionis, ponit ipſam exauditionẽ. Continuatio: Ego dormiui, & exurrexi, id eſt, extra legem omnium mortuorum ſurrexi, princeps regũ terræ. Ideo exurrexi, quia, dominus ſuſcepit me] id eſt, iunctus eſt meæ humanitati. Niſi enim deitas humanitati coniuncta eſſet, humanitas more aliorũ hominum mortua remaneret. ¶Quia exurrexi, iã non
Rom. 13. timebo] in meis: quia licet ſui timeant, tamen in hoc

non ſunt

non sunt sui. Vnde dicitur: Charitas foras mittit timorem. [millia populi] scilicet, quotcunque etiam sint, qui tamen timendi viderentur, quia circundant me in meis, & hoc est circundantis me. Christus enim impassibilis & immortalis factus, iam in se timere non poterat: qui autē persequuntur fideles, nō ipsos sed Christum in ipsis persequūtur. Vbi dicit, non timebo, notat intentionem, scilicet vt patiēter omnia sustineamus, & vt non timeamus. ¶ Tu domine exurge] id est, confer gratiam auxiliatricem. Dominus enim tunc dicitur iacere, quādo subtracta gratia, suos alicui tentationi permittit cedere: tunc vero dicitur exurgere, quādo suos omnem tentationem facit exuperare, quod inde intelligitur, quod Christo in naui dormiente, sui periclitabantur: eo surgente, cessauit quassatio. Exurge dico, & saluum me fac] & meos, deus meus. Et constat quod facies, & hoc ostendit in contrario, dicens: ¶ Quoniam tu percussisti omnes] scilicet interiori & exteriori damnatione [aduersantes mihi] quia sine causa aduersabantur: & non tātum aduersantes in factis, [sed & dentes peccatorū] id est corrosiones & detractiones eorū [contriuisti] id est, conteres ostendendo inutiles & damnabiles. Vnde alibi: Nos insensati, vitam illorum æstimabamus insaniam, & finē illorum sine honore. Ecce quo modo inter filios dei reputantur. Quod autem per præteritum rem futuram annunciat, non secundū se loquitur, sed vt raptus ad consiliū dei, in quo omnia futura sunt ita certa, sicut nobis ea quæ sunt præterita. Insultat hic impijs, quia peccatores contriuisti. Inde patiens est [quia solius domini est salus] id est, dare omnimodam salutem in hac vita. Et super populum tuū erit benedictio tua] id est, beatitudo sempiterna. Super ideo dicit, qa supra meritū exaltabūt, iuxta Apostolū: Nō sunt cōdignæ passiones huius tēporis ad futurā gloriā, quæ reuelabitur in nobis.

Rom. 3.

Dormire seu iacere domini.

Exurgere domini.

Math. 8.

Sapi. 5.

Rom. 8.

IN PSALMVM IIII.

Titulus. In finem psalmus cantici Dauid

CVm inuocarem exaudiuit me] Tractatus iste agit de bona operatione, vbi dicit: Sacrificate sacrificium iustitiæ : iuxta quam partē vocatur psalmus. Agit etiā de cantico, id est, de exultatione, scilicet de ęterna beatitudine, vbi dicit: Quis ostendet nobis bona? &c. Et hic determinatius q̄ in aliquo præcedentium psalmorum: quia hic ꝓposita quorundam dubitatione, ostendit nobis certitudinem vitæ æternæ, vbi dicit: Signatum est super nos: &, in pace in idipsum. Et quia de illo bono nobis exultandū est, vnde hic psalmus dignius agit, ideo canticum vocatur: & quia illa exultatio, scilicet æternę vitæ, est nobis causa bonæ operationis, ideo vocatur psalmus cātici. Quod autē sic dicitur, psalmus cātici, tractum est ex modulatione, vbi viua vox præcedebat, & harmonia sequebatur. Psalmus iste attribuitur Dauid, q̄a hic loquitur Dauid propheta, vel quæcū q; fidelis aīa quæ significatur per Dauid. i. ecclesia, quia ecclesia ipsa manufortis, in deuincendas diabolicas tentationes: & visu desiderabilis, propter pulchritudinem sanctitatis, ad cuius perfectionem multi de peccato cōpuncti peruenire desiderant: iuxta quod dicitur: Deprecabuntur omnes diuites plebis. Psalmus dico tendens in finem, id est in Christum, scilicet proponens nobis exemplum. Cum vero finis duobus dicatur modis, scilicet consumptio, sicut cōsumptio ligni est per ignem: et cōsummatio, id est, cuiuslibet rei cōpletio: Christus nunq̄ dicitur cōsumptio, sed cōsummatio: in eo enim omnia quæ deus per prophetas ꝓmiserat cōpleta sunt. Vnde Apostolus: Christus finis est legis ad iustitiam omni credenti. Vel per finem, tēpus gratiæ potest accipi: quod ideo finis temporum dicit quod in eo oīa promissa dei cōpleta sunt. vnde Apostolus: Nos sumus in quos fines seculorum deuenerunt.

Rom. 10.

1. Cor. 10.

runt. Materia vero in hoc psalmo est iustitia: de hac autem materia agit hoc modo, increpando idololatras & dilectores mundi, vbi dicit: Vsquequo graui corde? Admonendo etiam ad iustitiam, vbi dicit Sacrificate sacrificium iusti. &c. Faciendo egregias promissiones, promittens Christum vocādo eum sanctum sanctorum, vbi dicit: sanctum suum: quo mediante exaudientur orationes sanctorum: osten dit etiam certitudinem æterni boni, quæ est finis cęterarum promissionum. Intentio vero est, nos admonere, propter quam habendam fiunt & increpationes & promissiones. Hæc intentio notatur vbi dicit: Sacrificate sacrificium iustitiæ. Increpationes & admonitiones separatim ponit, promissiones vero commixtim. Et à promissione sic incipit: Nolite idola colere, & mundana diligere, sed adhęrete iustitię, & preces vestrę exaudiētur, quod de⁹ vobis in exemplo mei promittit: quia [cum inuocarem] id est cum Deum vt in me inhabitaret inuocarem [exaudiuit me Deus] dator iustitiæ: non quidē perfecte, sed [meæ] id est qualē potest habere mea fragilitas. Dicendo, cum inuocarem exaudiuit, notat simul esse vocationem & exauditionē: cum dicit, exaudiuit me Deus iustitiæ, ostendit à Deo nullum exaudiri, nisi aliquam iustitiam habeat. Ponit in quo exaudierit, dicens: [in tribulatione dilatasti mihi] id est multiplicasti. Cū enim tribulatio soleat afferre angustias, vt dolere de tribulatione, odio tribulantem habere, veritatem etiam tacere, &c. amplificasti cor meum, vt etiam inimicum diligerem, & de tribulatione gauderem, &c. Cum prius de tertia persona diceret, exaudiuit, ex nimia familiaritate conuertit se ad secundam, cū dicit, dilatasti mihi. ¶ [Dilatasti, & adhuc miserere mei] id est remoue à me miserias huius mundi, vt nullis subiaceam tentationibus [& exaudi orationē meā] id est pone

in me augmẽtum virtutum, confirmationem eorũ bonorũ quæ in me sunt. Postquã dixit exaudiuit, superfluo videtur apponere, miserere et exaudi: sed cõueniens fuit apponere, quia post exauditionẽ restãt miseriæ, & ideo necessaria conseruatio & bonorũ augmentatio. ¶ Post exauditionẽ ponit increpationem. Continuatio: Me, quia iustus erã exaudiuit dominus: & ideo vos filij hominum vsquequo, id est, quandiu eritis graui corde, id est quandiu grauabit vos voluntas idololatriæ vel appetitionis terrenorum? Homo duobus modis in diuina pagina accipitur, vel secundum carnalitatem, vel secundum terrenitatem, vtroq; modo sic legitur, filij hominum, id est filij carnalium, quandiu similes illis eritis? vel filij hominum, id est rationabilium, quare non imitamini rationẽ? Ostendit eos peccare voluntate: ostẽdit etiam peccare delectatione, cum dicit: Vt quid diligitis vanitatem? Et etiam in actu, cum dicit: Et quæritis mendacium, id est idola: vana sunt, quia dij non sunt: mendacia sunt, quia per ea homines expectant vitam, quam dare non possunt. Item mundana vana sunt, quia cum bona ab appetitoribus putẽtur, bona non sunt. Item multum laborant, vt obtineant ea quæ diligunt, scilicet mundana, quæ tamen mendacia sunt: quia sufficientiã & beatitudinẽ promittunt, quam dare non possunt. ¶ Scitote] quoniã hæc mendacia sunt: & hæc scitote, quoniam dominus mirificauit] id est mirabilem fecit [sanctũ suũ] id est Christum, qui dicitur sanctus sanctorum, quo mediante exaudiet me dominus cum clamauero ad eum habendum. ¶ Et item in hoc versu ponit promissionem nobis: Nolite quærere mendacium, sed potius irascimini peccatis vestris præteritis, & postmodum nolite peccare. Vel ita: Nolite mendacium quærere, sed irascimini. Quod quia naturale est, non possum prohibere vobis, patior, & tamen nolite

acceptio illius termini homo.

peccare

peccare,id est illam iram ad actum perducere. Et de his quę dicitis]id est cogitatis.[in cordibus vestris] id est cogitationibus vestris[compungimini] & de his quæ dicitis in cubilibus vestris, id est in quibus alicui delectationi carnis consentitis. Cubile est lectus ferarum, vbi feræ volutantur. Eodem modo corpus nostrum dicitur cubile animę, secundũ hoc quod stulta anima nostra delectationibus consentit: & in hoc versu notamus admonitionẽ: Nolite peccare. ¶ Et quia non sufficit abstinere à malo, nisi fiat quod bonum est, addidit:[sed potius sacrificate sacrificium iustitiæ]id est iustitiam quę dicitur sacrificium, id est, placens deo tanquam sacrificium. Hanc non facite ad fauorem hominũ sicut hypocritæ, sed sacrificate eam, scilicet vt placeat deo. [et ita sperate in domino]id est certi sitis de futuro bono, de quo multi dubitantes, & adhuc carnaliter sapientes dicunt nobis: Vos prędicatis nobis illa bona, sed quis ostendit nobis ea bona? scilicet, quis inde veniens renunciauit nobis, quæ essent illa bona. ¶ Ipsi dubitant, sed nos certitudinem inde scimus, quia [signatum est super nos]id est, in superiore nostra parte.i. ratione, scilicet in anima est impressum signum hoc, scilicet[lumen vultus tui]id est, crux, quæ ideo lux dicitur, quia est causa per quã irradiat vult9 dei, id est voluntas dei in anima nostra. In ea anima est signũ crucis, quæ omni desiderio carnali mortua est. Vnde Paulus: Per quem mihi mundus crucifixus, & ego mundo. Quanto magis autem homo se retrahit a desiderijs carnis, tanto proficit magis in cognitionem dei. Per hoc sumus certi quod signatum est, & etiam per hoc, quia tu Domine[dedisti lætitiam]de illo futuro bono, per puram conscientiam[in corde meo]id est, diuerso a cordibus impiorum, de quib9 dicitur: Impijs non est gaudere dicit dñs. Vel aliter Lumen vultus tui, id est illuminosus vultus tuus, Gal.6

ſcilicet ſapientia tua, quæ eſt viua imago totius tuæ voluntatis: Illud lumen ſignatum eſt ſuper nos, id eſt, in anima noſtra, vt per ſapientiam, id eſt, per filium tuum inhabitantem in nobis ratio noſtra illuminata, certos nos faciat de ęterno bono. quia illud lumen eſt ſuper nos, ideo dediſti lætitiam in corde meo. ❡In corde meo eſt lætitia, at illi ſunt multiplicati] id eſt multipliciter diuiſi, ſecundum appetitum bonorum temporalium: & hoc eſt à fructu frumenti vini & olei ſui. Sui dicit ad differentiam noſtri: frumentum enim noſtrum, eſt panis qui de cœlo deſcēdit: vinum noſtrum, calix inebriãs: oleū
Pſalm. 22. noſtrum, gratia ſancti ſpiritus, de qua dicitur: Impinguaſti in oleo caput meum. Fructus hic improprie dicitur, quia illum ſolum fructum dicim9, quo per ſe ſolo fruimur. ❡Ipſi multiplicati ſunt, ſed ego dormiam in pace] in hac vita: tendēte [in id ipſum] id eſt in identitatem: id eſt, ad veram pacem,
Ioan. 14. de qua dicitur: Pacem meam do vobis: & tandem in illa vera pace requieſcam. Dormiam dicit per ſimile: quia ſicut dormiens non ſentit aliqua exteriora, ita aliquis fidelis non excitatur a trãquillitate mētis per curas mundanas. ❡Requieſcam in pace quoniam tu Domine ſingulariter in ſpe conſtituiſti me.] id eſt in ſingulari ſpe, ſcilicet habita de te ſolo, quia nihil niſi te ſolum deſidero. Vel ſingulariter, id eſt, diuerſo modo. [a multiplicatis] id ē amatoribus terrenorum.

IN PSALMVM V.

Titulus. In finē pro ea q̄ hereditatē cōſequitur

VErba mea] iſte Pſalmus agit pro ea, ſcilicet ad honorem illius eccleſię, quæ conſequitur iam in præſenti, & amplius in futuro hæreditatem, id eſt, Deum qui paſcit & ſuſtentat nos. Hic tangit hiſtoriam de libera & ancilla, ſcilicet de Sara, quæ hæreditatem obtinuit cum filio: &

Agar

Agar quę cum filio eiecta est. Libera nanq; nouam Gen.16.
legem significat: filiꝰ vero eius Isaac, populū Christianum designat. Ancilla veterem legem: filius eiꝰ Ismahel infidelium gregem. Psalmus dico tendens in finem, id est, dirigens vnumquenque fidelem in Christum, Materia est ecclesia, et hæc loquitur. De hac autem sic agit: Describit eam petentem hæreditatem, affirmat habituram: ostendit æmulam excludendam, petit & liberari ab æmula: ostendit etiam quod æmula, scilicet ancilla, persequitur liberā: modum quoq; beatitudinis ponit. Intentio est, dare nobis certitudinem æterni boni, & per hæc omnia ad Christum nos admonet, & à petitione hæreditatis sic incipit: Verba mea] id est vocales orationes [percipe] id est comple quod peto Domine: quod dicit auribꝰ, per simile loquitur: aures enim in deo auris dei
nihil aliud est, q; clementia & potentia. Per potentiam perficit, per clementiam Deus audit. [Clamorem meum] id est affectum cordis intellige: quod clamor in corde esse intelligitur, Apostolus testat̄ dicens: Misit Deus spiritum filij sui in corda nostra Gal.4.
clamantia, abba pater. Et quia peto, voce et affectu intende, id est intentum te prębe, scilicet magis solito intende [voci orationis meę] id est voci procedēti ex affectione cordis. Hæc trina petitio ad idem tēdit, scilicet vt deus illam orationem exaudiat. Sicut trinam petitionem facit, ita ad exauditus rem trinitatē ponit, percipe, intellige, intende. [Rex meus] id est Christe, qui ideo rex diceris, quia tuos in iustitia regis [& Deus meus] id est creator, & hoc ad patrem refertur. Ideo autem Christus primus ponitur, quia eo mediante ad patrē venitur [& tu Domine] scilicet spiritus sancte percipe, &c. ¶ [Quoniam orabo ad te Domine.] Hęc est causa quare debeat intēdere, quia perseuerat in oratione, quod est orabo. Tribus personis positis, non dicit intendite

ſed intende, quia ſancta eccleſia vnitatem intelligit in trinitate. Mane.] Ego ſic clamabo, & tu exaudies vocem meam, & interiorem & exteriorem: mane, id eſt in principio meæ conuerſionis: dum enim homo in peccatis eſt, in nocte eſt: cum vero a peccatis ſurgit, in mane eſt, id eſt in principio lucis eſt. Mane a græco ſumptum eſt, & nihil aliud ſonat, niſi lux: vnde dicitur ſeptimana, id eſt ſeptem luces: & per hoc quod dicit mane, id eſt in principio conuerſionis exaudiri, notat propitiationem exauditoris. Et ideo exaudies [quia mane aſtabo tibi] id eſt talia opera faciam, per quæ ſim dignus ſtare in cõſpectu tuo [& videbo] ſcilicet deum: oſtendit quod talis videat Deum: ponendo oppoſitum, ſic dicens [quia tu es Deus] & ideo non volens iniquitatem. Ita aſtabo & videbo, hoc ſcilicet, quoniam tu es Deus, &c. Et quia non vis iniquitatem, [ideo malignus] ſcilicet ille qui maleuolus eſt erga proximum, non habitabit iuxta te: licet enim vbiq; ſit Deus, non tamen malignus dicitur eſſe iuxta eum. Iuxta deum enim eſſe eſt bonis ipſius perfrui: longe vero eſſe, non frui. [Neq; iniuſti] id eſt actualiter peccantes [permanebunt ante oculos tuos] quia licet omnis caro videat deum in iudicio, tamen non omnes, ſed ſoli iuſti permanebunt in contemplatione Dei. ¶ Quoniã orabo ad te ſolum habendum. Non permanebũt, quia tu odiſti omnes qui operantur iniquitatem. Per hoc quod dicit, qui operantur, & non operati ſunt, oſtendit eos qui peccauerunt non eſſe dãnandos, niſi eos qui in voluntate peccante permanebunt. [Perdes omnes qui loquuntur mendacium] ſcilicet qui perſeuerant in mendacio. Perdes omnes qui loquuntur mendacium] quia hoc eſt veritati contrarium. Veritas eſt de eo quod eſt: mendacium non eſt ſubſtantia vel natura, ſed de eo quod non eſt: & merito perditur, qui declinat ab eo quod eſt, ad id quod nõ eſt.

Mentiri,

Mentiri, est contra hoc quod quis animo sentit lo-
qui. Augustinus: Sunt mendacia quædam pro salu-
te vel pro commodo alicuius, nõ malitia, sed beni-
gnitate: vt obstetrices quæ dixerũt pro filijs Hebræ Exod.1.
orum falsum Pharaoni. Hæc autem mendacia non
re, sed in dolo laudantur: quia qui sic mẽtiuntur, me
rebuntur aliquando ab omni mendacio liberari. Est
etiam mendacium ioco, quod non fallit: scit enim
cui dicitur, causa ioci dici: et hęc duo genera nõ sunt
sine culpa, sed non cum magna. Perfectis autem nõ
conuenit mẽtiri, nec pro temporali vita, cuius mor-
te, sua vel alterius non occiditur anima: licet autem
eis si non falsum dicere, verum tacere: vt si quis ho-
minem non vult ad mortem prodere, verum taceat
sed non falsum dicat, nec pro corpore alterius animã
suam occidat: non est culpa verum tacere, vt Domi
nus: Multa habeo vobis dicere. Illud autem vbi nõ Ioan.16.
est duplex cor, non debet dici mendacium, vt si quis
commodet gladium, & promittat se poscenti reddi
turum: si furens poscit, non debeo reddere, vt se vel
alium occidat. Ideo hic non est duplex cor: quia cũ
promisi reddere, non cognoui furentem postea re-
petiturum. Vel accipiamus mendacium de hæresi,
vt est negare Christum esse Deum, negare partum
virginis: & pro huiusmodi mendacijs aggrauat di-
cens, perdes. ¶ Quod dixit [odisti operantes iniqui
tatem] ostendit per partes, dicens: Vere odisti ope-
rantes iniquitatem, quia virum sanguinum] id est,
homicidam [& dolosum] id est, qui dolo viuentem
occidit, scilicet vel mala persuasione, vel suorum bo
norum ablatione. [abominabitur] id est, ab omni
bono omine remouet: vel [abominabitur] id est, a
consortio rationalium remouebit dominus.

¶ Ex quo dixit, non Deus volens iniquita-
tem tu es, notauit exclusionem æmulæ, dehinc
notabit se habituram hæreditatem. Isti excludentur

[ego autem]id eſt,eccleſia[introibo in domum tu am]id eſt,in cœleſtem Hieruſalem. Per hoc quod dicit domum,notat ſtabilem manſionem.[Introibo]& hoc non ſecundum merita mea,ſed in multi tudi ne miſericordiæ tuæ.i.ſecundum multit.miſe. tuæ[& adorabo ad templum].i.ad Chriſtum, per quem intratur in domum cœleſtem : qui ideo templum dicitur,quia in eo habitat omnis plenitudo di uinitatis corporaliter,de quo ipſe dicit:Soluite tem

Ioan.2 plum hoc.[ſanctum]id eſt,ex conceptione ſanctifi catum.[tuum]id eſt à te: adorabo dico[in timore tuo]id eſt,in conuenienti tibi,ſcilicet nō ſeruili,ſed filiali. ¶Et vt poſſim introire, tu Domine deduc me]id eſt,in pręſenti ſis mihi dux , dando vires[in iuſtitia tua]id eſt,non peto ex ſola miſericordia,ſed iuſtitia tua hoc exigit, vt ſicut damnas impios , ita remuneres iuſtos:deduc dico [ꝓpter inimicos me os]qui me volūt impedire:& in futuro dirige,oſtē dendo quomodo caueam ab inimicis. [viam meā] id eſt,opera mea,ita vt ſint opera illa in conſpectu tuo,id eſt,in beneplacito tuo , vt intelligam illam. Hic petit liberari ab ęmula, notat etiam perſecutio nem,dicens,propter inimicos, ¶Ideo dico dirige

Mat.12. deduc propter inimicos[quoniā non eſt in ore eorum veritas.]nec miror[quia cor eorum vanū eſt] Vnde dicitur: Ex abundantia cordis os loquitur. ¶Guttur etiam eorum]id eſt,os eorū, quia in gut ture formantur voces[eſt ſepulchrū patens]id eſt, ſimile patenti ſepulchro:quia ſicut patēs ſepulchrū fœtorem emittit,& cadauer aliquod expectat,ſic il li emittunt fœtida verba,ſcilicet hæreſes,& incorporant ſibi alios,ſcilicet à corpore eccleſiæ ſeparan do,& ſibi conformes faciendo. Hic notat apertam hæreſim prędicationem, & innuit latentem verbo rum ſeductionem.[linguis ſuis doloſe agebant].i. blanda adulatione in audientiū corda mortifera ſua

debant

debant venena. Ideo dixit agebant, vt malitiam nõ ſolum in linguis, ſed etiam in actu eorum eſſe probaret. Occultam ſeductionem dicit, vbi veritati falſitas admiſcetur: apertam, vbi ſola falſitas eſt. Et qa tales ſunt [tu Deus iudica illos] id eſt, oſtende eos damnabiles. Non dicit hoc voto maleuolentiæ, ſed non poteſt non conſentire diuinæ ſentẽtiæ. ¶ Oſtẽdit quomodo velit eos iudicari, dicens: [Decidant a cogitationibus ſuis] id eſt, inanes inueniantur cogitationes eorum, quibus ſperãt ſe obtinere regnũ quod non promerentur. Vel [decidant] id eſt, non valeant implere quæ cogitant. [& expelle eos] de regno tuo: puniendo eos [ſecũdum multitudinem impietatum eorum] id eſt, vt ſecundum quantitatẽ delictorum ſit quantitas ſuppliciorum. Expelle dico [quoniam irritauerunt te Dñe] id eſt, ad irã prouocauerunt. ¶ Et iſti expellantur, ſed [omnes qui ſperant in te lætentur] in anima, [& etiam exultabunt] in corpore [in æternũ] id eſt, in æterna exultatione: & hoc ideo [qa tu habitabis in eis] Hic ponit modum beatitudinis, cũ dicit eam eſſe æternã, ex hoc etiã, quod ipſe habitabit in eis. Etiã per hoc dabit certitudinẽ illius beatitudinis, ſcilicet, quod dicit lætentur: exultabunt, quia habitabis in eis.

¶ Et etiã gloriabuntur, id eſt, glorioſos ſe eſſe gaudebunt pro corona meritorũ. [omnes in te] habiti. [qui diligunt nomen tuũ] id eſt, famã ipſius, gloriã quia diuinæ ſubſtantiæ cognitionẽ habere non poſſumus. Dicendo, omnes, notat quod etiam illi qui minus habent de participatione illius beatitudinis, glorioſi ſunt. [gloriabuntur, quoniã tu benedices] id eſt, dabis incrementũ virtutum [iuſto] ſcilicet, in hac vita, pro quibus gloriabitur in alia. Gloriabuntur & benedices, & hæc omnia prouenient ex tua bona voluntate, qua coronaſti eos: et hoc eſt quod dicit; Coronaſti nos in tua bona voluntate, quę nõ

tātum nobis erit corona & remuneratio in alia vita sed est etiam nobis in præsenti vita vt scutū, id est, protectio. Et hoc ponit intrāsitiue cum dicit: Scuto bonæ voluntatis, id est, bona voluntate existēte vt scuto: & hoc per simile dicitur: sicut enim scutum rotundum positum ante pectus, est protectio, corona superest: ita in hac vita bona voluntas est protectio quia facit promereri: & in alia vita remuneratio & corona est.

IN PSALMVM VI.

Titulus. In finem pro Octaua psalmus Dauid.

DOmine ne in furore] Augustinus: Octauam quidam dicunt aduentum domini, quia venturus est post septem milia annorum, vt aiūt Sed nulli hoc tempus notū est, potius octauus dies, quia omnia tempora septem dierum reuolutione voluūtur, ille nullam habeat varietatem. Vel duæ vitæ sunt, vna pertinet ad corpus, qui est vetus homo, cui & vetus datum est testamentum, qua regnauit mors: Altera ad animā, qui est nouus homo, regeneratus per Christū. Ad corpus autem quaternarius, ad animam ternarius pertinet. Peracta igitur vtraq; quasi septenario numero, veniet octauus dies iudicij, vbi vnicuiq; pro meritis reddetur; vnde timens ecclesia hic orat. In finem pro octaua psalmus Dauid, id est, psalmus iste attribuitur Dauid pœnitenti, vel cuilibet pœnitenti: qui pœnitens figuratur per Dauid, quia & manufortis est cū peccata deuincit, & visu desiderabilis, quia & alij peccatores ad eius conformitatem venire desiderant. Psalmus dico habitus pro octaua die, id est, pro die iudicij, id est, timore futuri, quę veniet post septimanam huius seculi, quod voluitur per septem dies. Psalmus dico dirigens in finem, id est, in Christum.

Materia est quilibet vere pœnitens, & hic etiam loquitur pœnitens. De hac verò materia hoc modo agit, facit deprecationem, satisfactionem ostendit, id est, emendationem, pro inimicis orationem. Intẽtio est nos ad pœnitentiam, & per hæc omnia nos ad Christum dirigere: & à deprecatione sic incipit: Conscius propheta peccatorum, vel quilibet pœnitens, & territus timore pœnarum, quas peccatoribus in octaua die futuras intelligit, deprecationem sciens apud ipsum iudicem potius valere q̃ excusationem, deprecatur eum per ipsius iudicis potentiã, dicẽs: Dñe in hac vita argue, id est, cõuince me peccasse, faciẽs tamẽ me pœnitere. [ne arguas me in furore tuo] id est, in tua grauiori vĩdicta ĩ futuro iudicio & hic corripe me [ne corripias me] id est ne retrahas me ibi à malo ĩcepto in quo terã [in ira tua] id est, in leuiori pœna, id est, dãdo mihi etiã leuiorẽ pœnã q̃ furor sit; vel [in ira tua] id est, ĩ aliqua pœna data post mortẽ ante iudiciũ, id est, in purgatorio. Qui tã timendũ ostendit deum, eius notat potentiam.

¶ Ne arguas, ne corripias, sed potius [miserere mei domine] & hoc necesse est [quia ego sum infirmus] mole peccatorũ. Infirmus sum, ergo sana me domine] id est, pias affectiones, quas habes de meis miserijs, sanando ostende, id est, remouẽdo peccata mea. [quoniam ossa mea] id est, superior vis animæ meæ, scilicet mens, est turbata multitudine peccatorum. Per ossa, quæ pars corporis est robustior, pars animæ robustior merito designatur. Quod pluraliter ossa dicit, ipsius mentis robora, id est, castitatem, temperantiam, & alia huiusmodi intelligit infirmari. ¶ Superior vis animæ conturbata est [& anima mea] ipsa, scilicet, tota, non tantum secundum superiorem vim, sed etiam secundum inferiorem, scilicet, secundum omnes sensus, vt peccet in auditu, et visu, & cætera. turbata est valde.

valde, id est, multis & grauibus peccatis. Cum dicit infirmum esse, & animam turbatam esse secundum superiorem & inferiorē vim, notat omne genus pœnitentiæ. Valde sum turbatus [& tu domine vsquequo] differs sanare? ¶ Noli differre, sed tu qui hactenus aduersus fuisti dum essem impœnitēs conuertere ad me conuersum ad te qui dixisti: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos. Conuertere, & esto propitius, & eripe animā meā a vincu-
Zach. 1. lis peccatorum a quibus tenetur. Saluū me fac] scilicet, dando virtutes. Vbi ponit suas infirmitates, deprecatus est eum per suas miserias: nunc autem dicendo, conuertere, per ipsius iudicis misericordiam deprecatur, vbi dicit, propter misericordiam tuam. ¶ Ideo precor vt sanes, eripias, saluum facias, cito quia non est in morte qui memor sit tui] id est, nullius positi in transitu vitæ erit mortui fructuosa memoria, si tui tantum memor sit, & maxime in inferno. Per infernum accipe desperationem. [quis confitebitur tibi?] Non negat quamcunque confessionē
Luc. 16 legitur enim de diuite: Pater Abrahā miserere mei,
Esaię. 38. & cætera. sed salubrē negat confessionē. De vtroque Esaias sic ait: Non enim qui in inferno sunt laudabunt te, neque qui mortui sunt benedicent te. In hoc versu deprecatur per confessionem iudicis: dei enī est consuetudo, in hac vita tantum confessionem recipere. ¶ Confessio in morte inutilis est, & in inferno: & ideo illa attendens [laboraui] vigilando, ieiunando, & cæteros fructus pœnitentię reddendo [in gemitu meo] id est, in compunctione cordis procedente a memoria peccatorum, et timore suppliciorum. Gemitus enim quasi geminus luctus dicitur, eo quod geminatur de peccato, & de pœna
Mat. 5. peccati, de quo dicitur: Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Laboraui & laborabo, scilicet [lauabo] id est, mundabo [lectum meum] id est, car-

nem

nem meam, eundo[per singulas noctes]id est, per singula peccata, quæ noctes dicuntur, quia excæcāt mentē per ignorantiam. Caro dicitur lectus, quia anima quiescit in ea consentiendo delectationibus eius. Non tantum lauabo, sed etiam[rigabo]id est, ad fructificandum parabo[lachrymis meis]interioribus & exterioribus. Interior lachryma est compunctio[stratum meum]id est carnem meam, quæ stratum dicitur, secundum quod nostræ dominationi substernitur. Per rigationem enim lachrymarū ipsum corpus aptum fit ad fructificationem, sicut terra per rigationem aquæ ad fructificandum præparatur. Et in hoc versu ostendit satisfactionem.
¶ Laboraui et lauabo, quia[oculus meus]interior id est, ratio[turbatus est]id est perterritus est[a furore]id est, a causa furoris quem exercebit dominus in die iudicij. Et merito turbatus est[quia inueteraui]id est, cum deberem esse membrum noui hominis, fui membrum veteris, ita quod sim dignus abijci, sicut vetus testamentum: habitans[inter omnes inimicos meos]id est, operans cum omni genere peccati, scilicet, adulterij, fornicationis, &c. ¶ Ego inueteraui inter omnes inimicos meos: sed iam vos[omnes qui operamini iniquitatē]quicunque estis[discedite a me]spiritualiter, qa deinceps nolo malum operari vobiscum[quoniam exaudiuit Dominus vocem fletus mei]id est, compunctionis meæ, quoniam exaudiuit condonando peccata. ¶ Exaudiuit Dominus deprecationem meam]scilicet, ne deinceps peccarem[et ipse Dominus orationē meam suscepit]dando virtutes. Bis ponit Dominus, & semel Deus, & ita exprimit trinitatem. Ex quo dixit, discedite a me, notauit emendationem quod vlterius non peccaret. ¶ Hic orat pro inimicis. Iustum enim erat, vt sicut veniam consecutus fuerat, ita & alijs condonaret, Continuatio; Dominus exaudiuit

audiuit me, ideo[inimici mei]considerantes me[eru bescant]de malis operibus suis[et conturbentur]timore futuri iudicij[vehementer]id est, ita vt pœniteant, et conuertantur ad bona opera, et post conuersionem erubescant de præteritis peccatis. Illa erubescentia valet vt caueamus à peccatis: et hoc valde velociter, id est, vt non expectent mortem vel infernum.

IN PSALMVM VII.

Titulus. In finem psalmus Dauid, quem cãtauit domino pro verbis Chusi filij Gemini.

2.Reg.16. DOmine deus meus] Legitur quod Dauid Chus filium Gemini, familiarem sibi, cum Absalone misit, vt esset cum eo in persecutione, & sibi Absalonis secreta remandaret: quibus secretis auditis, Dauid sperans liberari, Psalmum istum composuit, non historiam quidem, sed significatum historiæ considerans. Sicut enim per occulta illa spem liberationis habuit, sic quilibet iustus per incarnationem Christi sperat à potestate diaboli liberari. Psalmus iste conuenit Dauid, id est ipso dominico homini, & omnibus iustis, quia hic quilibet iustus loquitur: quem psalmum cantauit domino, id est, cum exultatione, pro his quę in hoc psalmo sunt, laudauit dominum. Omnis enim iustus pro his quæ in hoc psalmo continentur, cum exultatione laudat dominum. Pro verbis Chusi, id est, pro manifestatione silentij, id est, incarnationis Christi, quæ hic manifestatur: Iste psalmus agit de silentio, id est, de incarnatione dei: quod silentium, id est, occultum erat in tempore illo. Agit etiam de occulto silentio, scilicet iudicij, quod modo exercet, scilicet quod malos permittit præualere bonis, & eos diuerso genere pœnarum affligit

Chusi

Chusi nanque silentium interpretatur, silentij dico filij Gemini, id est, generati à propitiatione dei. Geminus vero dextera interpretatur: per dexteram vero propitiatio intelligitur. Psalmus dico, dirigẽs auditores in finem, id est, in Christum per spem. Materia est mysterium Christi, id est, diuinitas iuncta humanitati: de qua sic agit: ostendit exaltationẽ diuinitatis, quam habuit in vindicando de inimicis, possidendo fines eorum: & ostendit quod faciat iudicium de omni iusto, tam de dominico homine, quàm de alijs, & de omni impio. Iudicat enim deus semper in hac vita iustos esse puniendos ab impijs ad eorum perfectionem: quod iudicium dei ostendit eos patienter sustinere, & ideo orare. Deinde ponit admonitionem impiorum, & sic intendit nos in spe cõstituere. Sicut diximus: Domine quid multiplicati sunt, tertio loco positum, quia agit de resurrectione, quę tertia die facta est: ita & istum possumus dicere septimum, quia agit de spe in qua quiescimus, sicut dominus die septimo quieuit. Iustus vel Christus hic loquens, patiens persecutores cũ patientia, præmittit orationem vt liberetur ab inimicis, dicens: [Domine] qui dominiũ habes [deus] id est, creator omnium, qui [meus] es per familiaritatem [in te speraui] Et hic notamus intentionem [& ideo saluum me fac] ne cedam tẽtationibus inimicorum [me, dico, per hoc exemptũ ex omnibus persequẽtibus me] tam exterioribus quam interioribus [& libera me] scilicet ne vltra insurgant aduersum me. ¶ Ideo dico saluum me fac [nequando rapiat inimicus meus animam meam] agens vt leo. De hoc inimico ait apostolus: Aduersarius noster diabolus, tanquam leo rugiens circumit, quærens quem deuoret [dũ non est] id est, quia non est alius [qui redimat] dãdo pretiũ [neque qui saluũ faciat] eripiendo ne redempti cedant insidijs inimici, nisi tu.

Supra. Psal. 3.

Gene. 2.

1. Pe. 5.

¶ Ideo

¶ Ideo debes saluum facere, quia non est alius qui faciat: ideo etiam, quia non commisi quare me persequantur. Et [si ego Domine Deus feci istud] scilicet, si hanc persecutionem illorum merui, id est, hęc mala quę ipsi mihi ingerunt, hęc mala quæ iam dicam mihi contingant. Et quod dixit: Si feci istud, determinat cum subdit: [Si est iniquitas in manibus meis]. i. in operibus meis. De Christo patet quod nullam habuit iniquitatem: cæteri iusti & si peccatis vacui non sint, tamen in persecutores nihil committunt. In hoc non commerui ꝙ eis prius mala intulissem: nec in hoc quod eis mala pro malis reddidissem: & hoc est quod subdit: Si reddidi mala retribuentibus mihi mala. Cum dicit retribuentibus, notat se ab illis mala recipere, quibus pietatis officium impenderat. Per hęc omnia, & hic maxime suam commendat patientiam. Si hęc feci, decidā merito]. i. vincar [ab inimicis meis inanis]. i. nullum recipiens fructum meę patientię, quod merito mihi eueniet. Vel inanis ab inimicis, id est, frustratus, nullum acquirens de inimicis. ¶ Pręter hoc malum, hoc etiam mihi aliud eueniat, scilicet [persequatur] id est, impugnet [inimicus animam meam] scilicet, diabolus & membra eius [& comprehendat] id est, sibi succumbere faciat [& vitam meam] id est, animam per quam viuere debeo [& conculcet] id est multis turpitudinibus me contemptibilem reddat, in tantum vt sit in terra prorsus. i. dedita terrenis, per quod erit cibus diaboli [& gloriam meam] id est, rationem meā: quæ ideo dicitur mihi gloria, quia per eam sum similis deo [deducat in puluerem] id est, similem faciat pulueri, scilicet, q̄d sicut puluis non resistit vento, ita nec ratio mea resistat diabolo. ¶ Si feci istud, hæc prædicta mala mihi eueniant: sed quia non feci [exurge domine in ira tua] id est, in vindicta tua, vt homines eripias a dia-

Esa. 53.
1. Pet. 2

diabolo[& exaltare in finibus]id est, in possessionibus[inimicorum tuorum]id est, dæmonum,scilicet possidendo eos,quos modo possidet diabolus. Tūc exaltatur Dominus in peccatoribus, quando illi à conuersis confessio laudis offertur. Ab hoc versu incipit ostendere exaltationem diuinitatis. ¶Exurge dico,vt fines inimicorum possideas[& exurge in præcepto quod mandasti]id est,pone & imple leges tuas in omnibus possessis,et sic synagoga populorum circundabit te,impugnando & Christum et alios iustos. ¶Et propter hanc] sic obstinatam cōtra te[regredere in altum]id est,subtrahe te ab eorū cognitione,ita vt sis in alto,scilicet, sicut te humiliasti vt te cognoscerent assumendo carnem, sic te retrahe in altitudinē in qua fuisti. Vel[Exurge in præcepto quod mandasti]id est,in lege præcepisti,vt in iniquos animaduertamus, propterea & tu iuxta eā legem contra eos insurge:& sic[synagoga]quę à te propter mortem & ignominiam tibi illata declinauit[circundabit te]id est,adhærendo tibi circundabit te:& propter illam confirmandam regredere in altum,id est,per ascensionem te potentem ostende: vt qui tibi humiliato adhæserant, sic glorificatum remuneratorem attendant. ¶Ex quo dixit, exurge Domine,ostendit exaltationem diuinitatis, dehinc ostendit iudicium,& conuertit se ad nos: ac si diceret:Dominus sic exaltatus est,& ipse dominus iudicat populos:& tu[domine iudica me secundum innocentiam meam]id est,secundum bona opera mea [& secundum innocentiam]scilicet, quod alijs non nocui[super me]id est,à supernis mihi data.

¶Iudica me dico &[consummetῦ]id est,perficietur in me iusto,vt me secundum voluntatem nequitiæ suæ crucient[nequitia peccatorum]& per hoc[diriges iustum]ad te. In hoc versu notatur iudicium iusti & impij. Quod enim dicit, vt peccatores cōsum-

ſummant nequitiam ſuam, in eo iudicium peccatorũ
Apo.22. oſtenditur: Iuſtum enim eſt, vt qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc. Cum dicit poſt nequitiam peccatorum conſummatam in iuſtis, ipſos iuſtos dirigi, ponit iudicium iuſtorum. Iudicat enim deus ſuos, probando perſecutione. In Chriſto fuit conſummata nequitia Iudæorum, quando crucifixus eſt: directus eſt ipſe iuſtus, quando à mortuis ſurrexit. Decij nequitia conſummata fuit in Laurentio, cum eum per ignem occidit. Similiter de alijs iuſtis atque impijs iudica ſecundum iuſtitiam: tu dico [ſcrutans corda] id eſt, perfecte videns cogitationes [& renes] id eſt carnales delectationes: in renibus enim ſedes eſt libidinis. Vel per renes accipiamus firmiores cogitationes: ſolûs enim Deus ſecreta cordis cognoſcit.

¶ Dixi conſummetur nequitia peccatorum, & contra illam nequitiam ſit mihi [adiutorium à domino] ne ipſa mihi præualeat, quod iuſtum eſt ſecundum patientiam & iuſtitiam meam [qui ſaluos facit rectos corde] quia ſperant omnem inimici tentationẽ

¶ Et quia dominus talis eſt, ideo vos impij conuertimini ad eum, quia [niſi conuerſi fueritis, gladium ſuum vibrabit] ſuper vos, quoniam ipſe Deus eſt iudex, id eſt, retribuet vnicuique pro merito. Per hoc oſtendit poteſtatem habere puniẽdi: & ne excuſent ſe per ipſius iudicis impotentiam, ſubdit [fortis] id eſt, cuius voluntati nemo poſſit reſiſtere. Et ne illi dicerent: Si potẽs eſſet, iã puniſſet, ſubdit [patiẽs] id eſt, non ſtatim puniens, ſed expectans peccatorum pœnitentiam: & hoc probat quod patiens ſit, quia non ſtatim punit peccata: & hoc eſt, nunquid iraſcetur, id eſt, punit per ſingulos dies? Non. Et quia iudex eſt, & potens eſt, ideo niſi conuerſi fueritis ad eum [gladium ſuum vibrabit] ideo mittendo ad iudiciũ, iuſtis oſtendet choruſcum, impijs tenebroſum. Gladius enim vibratus modo tenebras,

bras, modo splendorem ostendit. In iudicio, quod vibrabit gladium: & iam [arcum suum tetendit] id est, cum diuina scriptura nobis minas incutit. Per lignum arcus, vetus testamentum accipitur: quia sicut lignũ, per se erat inutile & inflexibile: per chordam nouum testamentum, quo vetus intenditur, et ad vtilitatem intellectus reducitur [& parauit illũ] id est, nobis per quosdam doctores intelligibilem reddidit. ¶ [Et in eo] arcu, scilicet diuina scriptura [parauit vasa mortis] id est, apostolos cæterosque doctores, ex quibus mors propinatur. Quibus? non recipientibus doctrinam eorum [ardentibus vero] id est, desiderãtibus deum, [sagittas suas] id est, prædicatores ipsos, vel diuinas sententias, quæ corda vulnerant. [effecit] id est, habiles vt reciperentur et intelligerentur parauit. Vnde Apostolus: Sumus odor mortis in mortem, alijs odor vitæ in vitam. 2. Cor. 2
¶ Licet deus sic vibret gladium, sic paret arcum, tamen impij non desistunt, sed ecce [impius parturit] id est, conatur emittere [in iustitiam] non alio cogẽte eum ad hoc, sed quia ipse concepit cogitatione & voluntate [dolorem] id est, peccatum, pro quo et maxime est dolendum [& peperit] id est, opere cõpleuit [iniquitatem.] ¶ Hæc autem faciendo [lacum sibi aperuit] id est, præcipitium sibi peccati parauit [& effodit illum] id est, amplificauit periculũ, [& incidit in foueam quam fecit] id est, per quod alijs necẽ parauit, seipsum potius impediuit. Vnde Augustinus: Nemo non prius peccat in se quàm in alium: sicut alios volens decipere, aperit terram prius, deinde effodit amplificando foueam, tandem nisi sibi bene prouidens, incidit in eandem. Lacus dicitur cuius latet fundus: peccatum vero dicitur lacus, secundum hoc quod finem imminentis ex peccato ruinæ ignoramus. ¶ In hac vita cadit peccator in foueam peccati, sed tandem in die iudicij [con

uertetur dolor eius]id est, peccatum cum iucundita te hic perpetratum, ibi dolorem incutiet[in caput eius]id est, in animam eius. Punietur enim ibi anima pro omnibus in quibus hic peccauit[& in verticẽ eius]id est, in superiorem partem, scilicet rationem [iniquitas ipsius descendet]id est, peccatis quibus hic consensit ratio, ibi absq; omni obcæcatione destruetur. Ex quo dixit deus iudex iustus, posuit admonitionem impiorum. ¶ Et quoniam ipse talis est ideo[confitebor domino]id est laudabo dominum. Accipitur enim confessio vel de peccatis, vel in laude[secundum]id est, propter[iustitiam eius]et psallam]bene operando[nomini domini]id est, ad amplificandum honorem domini[altissimi] cuius nomini est psallendum, quoniam ipse altissimus est. Psallere vero est, dñi mandata, & operibus peragere, & hymnos & psalmos & cantica voce & corde cantare.

IN PSALMVM VIII.

Titulus. In finem psalmus Dauid pro torcularibus.

DOmine dominus noster] Psalmus iste conuenit Dauid prophetæ, & omnibus de ecclesia quæ fuit ante aduentum Christi. Psalmus dico, pro torcularibus agens, id est, pro ecclesia, quæ ideo torcular intelligitur, quia in ea sunt & reijciendi & recipiendi: sicut in torculari vinum exprimitur, quod retinetur: & acinus remanet, qui eijcitur: cuius vniuersa pressura, fit Christi permissione. Psalmus nos in Christum dirigit: et hoc est quod dicit in finem, id est, admonet nos infideles, vt volũtarie deo subijciamur. Materia est Christus. De eo sic agit: ostendit excellentem potentiam diuinitatis per magnifica sua opera: ostendit etiam humanitatẽ eius humilem, deinde exaltatam super omnem creaturam. Intentio vero est, admonere infideles, vt tali

domino

domino subijciantur. Loquitur hic propheta vel quilibet de ecclesia, quæ fuit ante aduentum Christi & à magnificatione diuinitatis incipit: & hic quandam exultationem attendens secundum Christi dignitatem, præmittit dicens: Domine] qui cum omnibus domineris [Dominus noster] specialiter es, quia tuorum bonorum participes facti sumus [quã] id est, quantum [nomen tuum] honorificentia tua, fama, gloria [est admirabile] non tantum in Africa, sicut dicebant quidam hæretici, sed [in vniuersa terra] ¶ Ideo dico mirabile [quoniam magnificentia tua] id est magnificus filius tuus [est eleuata super omnes cœlos] id est, super omnem angelicam creaturã: vel super omnes cœlos materialiter: quod fieri non posset, nisi ille, homo esset & deus. ¶ Propter hoc est admirabile nomen tuum, & etiam propter hoc quod tu [perfecisti] id est, perfectam fecisti [laudem ex ore infantium & lactentium] infantium quantum ad ætatem, lactentium, id est, simplicium, qui indigebant pasci simplici doctrina. Laudem puerorum perfectam dicit, quia non fit ex humano ingenio, sed ex sola operatione diuinitatis. Perfecisti dico [propter inimicos tuos] scilicet pharisæos. Hæc prophetia in Euangelio ore domini docetur exposita, cum à Iudæis prohiberentur infantes, ne laudem domini resonarent, respondit: Nonne legistis, quia ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem. Propter inimicos dico [vt destruas inimicum] scilicet maleuolum [& vltorem] id est, defensorem suæ legis, veritatem euangelij impugnantem. ¶ Ideo dicit destrues [quoniam ego videbo] in successoribus meis [cœlos tuos] id est, sanctos apostolos, qui dicuntur cœli, quia continent secreta dei, compluunt etiam rorem cœlestis doctrinæ fidelibus. Inde per cœlos euãgelicos libros, qui secreta dei continent, possumus accipere. Cœlos dico [opera digitorum tuorum] .i.

Matt. 21

quos ipsa deitas operata est: per digitos pluraliter personarum pluralitatem in deitate significat: vnde alibi manifeste trinitatem nobis notat cum dicit: Quis appendit molem terræ tribus digitis? Videbo [& lunam, & stellas] per lunam inferiorem ecclesiam sub apostolis, vel generalem ecclesiam, quæ pro defectu & incremento luna dicitur: per stellas intelligit eos, qui in ecclesia in se ipsis lucent [quas] stellas, vel [quæ] scilicet cœlum & lunam [tu fundasti] id est, firmiter statuisti, vt quibuslibet tentationibus nequeant dimoueri. ¶ Quandoquidem hæc omnia fecisti, ergo quid est homo?] id est, magnū quid video hominem esse, per hoc quod tu es memor eius Præparas enim per filij tui transmissionem, humani generis reparationem: [aut quid est filius hominis?] id est humanitas Christi [quoniam visitas eum] vniendo tibi filium tuum. Quod dicit, filius hominis notat eum verum hominem esse: quod dicit hominis & non hominum, eum nō ex homine patre, sed ex sola matre humanitatem traxisse innuit. ¶ Visitasti filium hominis, & eum filium cum visitante deitate, id est, Christum integrum [minuisti] secundum deitatem. Humiliata enim fuit diuinitas, quando sibi passa est humanitatem vniri. Vnde Apostolus

Philip. 2. Exinaniuit semetipsum formam serui accipiens, Minuisti dico, ita, vt ipse Christus secundum humanitatem minus haberet ab angelis: quia passibilis & mortalis fuit [sed paulo] quia etiam ipsi sic fragili, prout domino, angeli ministrabant: & eum prius sic minutum [coronasti gloria] in resurrectione [& honore] id est, multitudine seruorum per exaltationē ad cœlum. Cum dicit coronasti, notat de corona totius mundi resurrectionis & ascensionis gloria aliquos confiteri: & sic honoratum [constituisti super opera manuum tuarum] etiam super angelicam creaturam. ¶ Et quoniam potuisset eum constituisse

dignio

dignlorem omnibus creaturis, nec tamẽ omnia subiecta essent ei (vt aliquis episcopus dignior est omnibus alijs, nec tamen omnes subiecti sunt ei) subdit: [sub pedibus eius] id est, plenarie subiecisti [omnia] id est, omnes creaturas. Sicut enim quod sub pedibus alicuius est, plenum ei subiectum est, ita Christo oĩa: licet enĩ adhuc quidã recalcitrẽt, nihil tamẽ faciũt, nisi eius ꝑmissiõe. Vel [sub pedibus eius] id est, sub humanitate, q̃ ideo pedes dicitur, quia per eã diuinitas ad nos descendit. Ostẽdit per partes quę oĩa subiecerit [oues] id est, simplices in ecclesia, de quibus ait dominus Petro: Pasce oues meas [& boues] id est, prędicatores sanctos qui triturant ecclesiam. Ioan.21.
Vnde Moyses: Nõ alligabis os boui trituranti. [vniuersas] Propter hoc ponit fœmininum, vt significet Deut.25
illos quosdam fœtus in ecclesia [insuper & pecora campi] Per pecora campi, illos qui sub nullius custodia tenentur intelligit, qui late vagantur. Per hoc q̃d dicit, insuper, notat discretionem illorum à bonis.

¶ Et etiam volucres cœli] id est, elatos in superbia, [& pisces maris] id est, qui curiose victum quærunt sic mundana quærunt solicite: sicut enim pisces qui victum solicite inquirunt, sic quidam vt possideant, vt mercatores: quidam naturas rerum inquirendo, vt philosophi, qui perambulant semitas maris. Per mare accipimus mundum, qui semper in motu est, sicut mare. Cum superius dixit, minuisti, humilitatẽ humanam ostendit: Post huc vsque de humanitatis exaltatione.

¶ Ostensa igitur tanta dignitate ipsius, quasi concludens in eadem admonitione, in qua inceperat, definit. Domine dominus noster. Et notatur ibi mysterium, vt sicut à bono incipimus, sic finiamus.

IN PSALMVM IX.

Titulus In finem psalmus Dauid ꝑ occultis filij.

CONfitebor] Iste psalmus conuenit Dauid, qui & hic loquitur, pro occultis filij, id est, Christi In hoc enim psalmo agitur de occultis Christi & iungit nos in finem, id est, in Christū. Intē dit enim in hoc psalmo, inuitare nos ad timorē Christi. Materia est gesta Christi in primo & secūdo aduentu, de qua sic agit. Ostēdit Christū in secundo aduentu damnaturum diabolum cū mēbris suis. In primo vero ostendit quid faciat suis, & quid persecutoribus ecclesię, siue capiti Antichristo, siue suis. Postea ponit imprecationem ecclesiæ persecutoribus. Deinde attendens mala quæ Antichristus faciet ecclesiæ, cum questione ipsa mala enumerat. Vltimo precat̃ finem mundi. ❡ Præuidens propheta destructionē inimicorum in secundo aduentu, in quandam exultationem prorumpit, dicens: [Confitebor tibi Domine] confessione laudis [in corde] dicit, quia nulla cōfessio valet, quę ex corde non procedit [meo] dicit, cui dominatur [toto] dicit, quia nulla mala cogitatione impeditur: & alijs [narrabo omnia mirabilia tua] non ideo dicit, quod omnia eius mirabilia narret, sed quęcunque dicit de eo mirabilia sunt.

❡ Letabor] etiam in animo [& exultabo] in corpore, non in mundanis, sed [in te] [psallam] etiam bene operando [nomini tuo] ampliando [ô altissime] scilicet, quia altissimus es. ❡ Lętabor dico & exultabo [in conuertendo inimicum meum retrorsum] id est, in consideratione conuersionis inimici. Licet enim hic nobis quodammodo dominetur, tamen in die iudicij prorsus eius Dominum destruetur. Conuersio vero, id est, destructio illius dominij per mortem Christi incepit, in die quidem iudicij plene consummabitur. Ille conuertetur, suique sequaces [infirmabuntur] id est, amittent potestatē

nocendi: quæ iterum infirmatio in hac vita incipit per mortem Christi: & [peribunt] æterna damnatione, remoti [à facie] id est, â cognitione tua: iuxta quod dicitur: Tollatur impius, ne videat gloriã dei. ¶ Ideo peribunt & infirmabuntur [quoniã tu fecisti meã causam] id est, mihi vtilem. Ibi enim patientiæ & humilitatis nobis exemplũ reliquit: & [iudiciũ] id est, sententiam mortis, datam ab ipsis Iudæis [fecisti meum] id est, mihi vtile. Per mortem enim tuã redẽpti sumus: & potes destruere aduersarios, quia [tu sedes] id est, quiescis [super thronum] id est, in regali sede [qui iudicas iustitiam] id est, iuste: & per hoc notat quod deus eos velit destruere. ¶ Iudicas iustitiam hanc, scilicet [Increpasti Gentes] id est, gentiliter viuentes damnabis, increpando eos de malefactis [& impius] id est, diabolus [peribit] in æternum scilicet, [nomen eorũ] id est, omnem potestatẽ [eorum] id est, gẽtiliter viuentium, delebis in æternum. Et ne acciperemus in æternũ vsq; ad finem mundi, sicut Moyses ait: Regnabit dominus in æternum & vltra, subdit [& in seculũ] subsecutiuum huius sæculi. ¶ Peribit impius, quia [frameæ] id est, tẽtationes [inimici] id est, diaboli [deficient in finẽ] id est, postquam deuenient in vltimum finem [& destrues ciuitates eorum] id est, collectiones subditorum, munitas sententijs falsorum ad suos errores defendendos Et tunc [peribit memoria eorum] illa scilicet affectio quam habent sancti pro eis in hac vita existentibus. Vnde in Euangelio: Inter nos & vos chaos magnũ firmatum est [cum sonitu] id est, magno dolore pereuntium. Sicut enim aliqua ciuitate pereunte, magnus dolor & magnus sonitus est, ita erit in illis pereuntibus. ¶ Ipsi ita peribunt, dominus autem permanet in æternum] vere permanet in æternum, quia [parauit thronum suum in iudicio] id est, dum iudicaretur; vel in iudicio, vt iudicet. [& ipse iudicabit

Esaiæ. 26.

Exo. 15.

Luc. 16.

orbem terræ]id est, omnes bonos viuētes in circuitu terræ[in æquitate]scilicet pro meritis[iudicabit etiā populos]scilicet peccatores[in iustitia].i. pro meritis singulorum. ¶ Hactenus egit de secundo aduentu, nunc de primo ingreditur: & primo ostendit vt Christus faciat suis: in secundo aduentu iudicabit, & ipse idem dominus in hac vita factus est refugium pauperū[Factus est] bene dicit: quia cū deus nihil deberet homini (homo enim per suam culpam ab eo recesserat)fecit tamen mediatorē, per quem re dimeret [refugium]dicit per simile: sicut enim pugnantes cū stare nequeunt, ad aliquam munitionē fugiunt: sic fideles cum per vires proprias stare nequeant, ad Christum refugiūt, qui vel ministrat tolerantiam, vel mitigat passiones. Pauperē vocat, qui licet habeat, tamen terrena cupiditate vacuatus, cœlesti desiderat largitate ditescere: ipse etiā adiutor ad cooperandum, vt si aliquis incipiat ieiunare, deus ei manum apponat: adiutor dico in tribulatione. Illud enī
Psal. 49. dulcissimum est adiutorium, quod in necessitate præstatur, sicut in alio psalmo dicit: Inuoca me in die tribulationis, & eruam te & honorificabis me, & non quocūq; modo adiutor in tribulatione, sed in opportunitatibus.i. secundum quod opportunū est. Si enī tribulatus roget remoueri tribulationes, nō est dignus exaudiri: si vero tolerantiam deprecatur, dignus est exaudiri. ¶ Adiuuas in tribulatione, & etiam nō derelinques.i. non pateris eos deuinci. Licet relinquas, id est, ad horam patiaris tribulari, vel etiā aliquando cadere: sunt enim aliqui casus vtiles, vt impetus: [quærentes te domine] id est, illos qui oibus modis voluntati tuæ obtemperare nituntur. ¶ Et quoniam non dereliquisti, ideo[sperent in te omnes qui nouerunt nomen tuum] Noscere accipit, non ex
1. Ioan. 2 interiori cognitione, sed in sola fide & bona operatione. Vnde Ioannes: Qui dicit se nosse deū, & man

data

data eius non custodit, mendax est.
¶Non derelinquit suos, sed requiret sanguinem eorum: & ideo psallite illi domino: & determinat cui domino, scilicet qui corporaliter habitat in Sion, id est, in Iudæa. Sion nanque Iudææ caput est, in qua christus præsentia corporis habitauit. Vnde & ipse ait: Mat. 15.
Non sum missus presentia corporis, nisi ad oues quę perierunt domus Israel. Vel per Sion ecclesiam, quæ speculatio est, possumus accipere: [annunciate inter Gentes] id est, gentiliter viuentes [studia eius] hoc scilicet [quoniam ipse est requirẽs sanguinem eorũ] id est, quęrentium dominum [recordatus est] scilicet tribulatorum & tribulantium. Deus suorum videt oblitus, cum eos tribulari permittit: recordari, quando eis subuenit. Studia dicit, quia deus non tantum iudicat, sed studiose vindicat. Recordatus est tribulatorum, & non est oblitus clamorem pauperum] id est supplicum, qui non possunt tribulationes sustinere, miseretur statim deus, & liberat à tribulatione. Obliuisci dei Recordari dei.
¶Clamorem pauperum] dicentium [miserere mei domine] scilicet hoc modo [vide humilitatem meã] id est, afflictionem meam: vide dico [de inimicis meis] id est, de superbia inimicorum. Si enim consideras modum superbe inferentium, poteris cognoscere quanta sit afflictio patientium. Quod dicit domino [vide humilitatem meam] per simile loquitur. Sicut enim aliquis si eum dominus suus videat melius pugnat, ita fideles CHRISTI, si deus eos videat melius tolerant. Videre enim domini, iuuare est: Videre domini.
¶Vide humilitatem meam] Et sic [exultabo in salutari tuo] id est, in saluatione tua.
¶Et ideo debeo exultare, quia tu es ille [qui exaltas me] id est, remouendo [de portis mortis] .i. de malis operibꝰ, per quæ intratur in infernũ, ita vt ego sic exaltatus positus [in portis filiæ Siõ] .i. in virtutibus q̃ sunt introitus ad ecclesiam, q̃ dicitur filia Sion
quia

quia generata fuit in Sion, id est, in Iudęa, ĩ passione Christi. Vel etiam dicitur filia Sion, id est filia speculationis, quia non esset ecclesia nisi deum specularet̃ [annũciem] omnibus alijs [laudationes tuas omnes] non quod omnia quæ possunt de eo cum laude dici dicat, sed quicquid dicet laus eius erit. ¶Et quia sic exaltas [exultabo in salutari tuo] Hic incipit dicere quid faciat persecutoribus ecclesiæ in primo aduẽtu. Continuatio: Suis ita subuenit deus, sed [Gentes] id est, gentiliter viuentes [infixæ sunt in interitu quem fecerunt] Cum enim alios corporaliter interimunt, seipsos spiritualiter interficiunt. [Infixæ] per simile dicitur. Sicut enim aliquis clauus infixus vel in luto, per se non potest resurgere, ita ipsi homicidę à nequitia sua per se non possunt resurgere. Et etiam [pes eorum] id est, affectio eorum est comprehensus [in laqueo] id est, in dolositate [isto quem absconderunt] id est, alijs occulte tetenderunt. ¶Ipsi ignorant hoc iudicium domini esse datum super eos in hac vita, sed [dominus cognoscetur faciens iudicia] ideo quia [peccator est cõprehensus] in hac vita [in operibus manuum suarum] id est, in delectationibus suarum operationum. ¶Quia peccatores sic persequuntur ecclesiam dei, ideo [conuertantur] a proposito persequendi, & præcipitentur [in infernũ] materialẽ: peccatores dico, scilicet [omnes Gentes qui obliuiscuntur deum] id est, qui vel fidem non habent: vel si habent, opera dei non faciunt. ¶Vere conuertentur, quia pauperes remunerabuntur, & hoc est [quoniã obliuio pauperis non erit in finem] id est, in ęternum quia licet deus in hac vita videatur pauperum obliuisci, tamen veniendo in fine seculi, non obliuiscetur dominus eorum: & si pauperum simpliciter recordatur dominus, tunc multo potius patientiæ pauperum recordabitur: & hoc est [patientia pauperum] id est, merces patientiæ pauperum [non peribit] Hic

imprecatur

imprecatur contra persecutores. ¶Et vt patientia ipsorum non pereat[tu domine exurge: non confortetur]id est, non prosperetur diu in persecutione sanctorum[homo]id est, Antichristus: qui cum dicat se esse deum, tamen simpliciter homo est. Ipse non confortetur, & etiam[Gentes]scilicet, sequaces & complices eius[iudicentur in conspectu tuo]id est, licet alij nesciant eos iudicatos, tamē apud te sunt iudicati ¶Hoc modo iudicentur. [Constitue super eos legislatorem]id est, Antichristum, qui constituat super eos legem contrariam legi Christi: & etiam hoc modo iudicentur, ut[ipsæ Gentes sciant]aliquando [quoniam ipsi sunt homines]id est, carnales. Propheta prospiciēs tantam persecutionem futuram ab ipso Antichristo, conqueritur quasi deus recessisset a suis, ipsius malefacta enumerando. Cōtinuatio: Ideo precor, vt non confortetur homo ille, quia video tantā tribulationem inferri tuis ab illo, quod videris recessisse á tuis. ¶Et ideo [vt quid domine recessisti longe]id est, permittis tuos tantum tribulari, & [despicis]etiam, id est, sicut videris recessisse, ita etiam videris despicere[in opportunitatibꝰ in tribulatione] id est, cum in tantis tribulationibus opportunum videretur, vt deus confortaret suos per miracula, videbitur suos despicere, cum nec miracula, nec aliquam talem ministret confortationem. Hic vult enumerare mala, quæ Antichristus inferet fidelibus, & enumerando ostendit ipsa mala nocere inferentibus, prodesse patientibus. Continuatio: ¶Recessisse videris, quia[superbit impius]& ex superbia sanctos affligit singularis ille, id est, Antichristus: & dum sic superbit[incenditur pauper]Per incenditur notat, & quod tribuletur, & quod purgeť[superbit impius] & castigant ipse & sui mala consilia aduersus sanctos in quibus[comprehenduntur]Per comprehenduntur notat eos nocentes suis ipsis laqueis impediri.

¶ Superbit impius, pauper incenditur, laudatur etiã peccator] secundum facta, laudatur dico [in desiderijs animæ suæ] quia succedunt ei omnia quæ desiderat, & sic laudantes dicunt: Non posset hæc facere, nisi deus esset cum eo [& ipse iniquus] quia voluntate habet nequitiam [benedicitur] id est, exaltatur, quia etiam in malis operibus bene agere dicitur.

¶ Et quoniam sic laudatur & benedicitur, ideo [exacerbauit dominum peccator] ille singularis, id est, ad iram prouocauit, & ideo etiam quia ipse [non quæret] sibi deum adiutorem: agens [secundum multitudinem iræ suę] id est, in multo furore. ¶ Non est etiam deus in conspectu eius] id est, non attendit deũ aliquid posse: & præter hæc omnia [viæ] id est, opera ipsius [sunt inquinatæ in omni tempore] id est, nunquam fecit aliquod bonum. ¶ Et ideo exacerbauit, quia [auferentur iudicia tua à facie eius] id est, à consideratione eius, quia nec te attendit rectorem rerum, nec futurum iudicẽ, et hoc ideo, quia [dominabitur omnium inimicorum suorum] quia realiter subijciet omnes reges terræ. ¶ Vere dominabitur, quia [ipse dixit in corde suo] id est, sibi competenti [mouebor à generatione] vna mihi subdita [in aliam generationem] mihi subijciendam, sed [non sine malo] id est, quin eis mala inferam. Hic notat nimiam malitiam nequitiæ illius. ¶ Ipse etiam talis est [cuius os est plenum malitia] id est, blasphemia in deum [& amaritudine] quia amara verba & turpia dicit hominibus [& dolo] quia seducit homines per latentes seductiones, id est, per promissiones, &c. [sub lingua eius labor & dolor] id est, in corde eius, quia nihil aliud cogitat, nisi vt fidelibus laborem & dolorem inferat. Vel [sub lingua eius] quia audientes plus timẽt linguam eius, quàm laborem & dolorem. ¶ Sedet] id est, immoratur [in insidijs cum diuitibus] id est, potentibus, per quorum auxilium homines decipiet [in

insidijs]

insidijs]dico, positis[in occultis]locis. Occulte enim fallet homines, ad se prophetarum scripturas conuertens, sic dicens: Ego sum promissus Messias. In me etiam completur prophetia quæ dicit: Adorabunt eum omnes reges, omnes Gentes seruiét ei. Ad hoc sedet [vt interficiat innocentem] spiritualiter. Psal, 71.
¶Oculi etiam eius in pauperem respiciunt] per affectum misericordiæ. Dicet enim, mouebor erga te, quia ita tribularis, desine stultitiam illam, & conuertere ad me: exterius ostendit se habere affectum erga illos, sed interius[insidiatur]hoc est quod dicit [in abscondito, quasi leo in spelunca sua]scilicet, cum comparat eum leoni, homines eum per violentiam sibi adhærere coacturum ostendit. Cum vero dicit, in spelunca, dolose eum agere insinuat. ¶Et ad hoc scilicet[insidiatur, vt rapiat pauperem] & ne rapinā semper violentam intelligamus, subdit [rapere pauperem]dico, etiam[cum attrahit eum]id est, dum aliquibus blanditijs seducit eum. Per hoc quod repetit, insidiatur, ostendit eum valde studiosum ad insidias. ¶Insidiatur pauperi vt rapiat, & rapiet, quia [humiliabit eum] id est, inclinabit eum sub suis legibus. [In laqueo suo] id est, ipsius Antichristi, quandiu alijs parat laqueum ipse in eo illaqueatur [inclinabit se]id est, paulatim descendet ad ruinam : quāto enim magis alios tribulat, tanto propior ipse est ruinæ, [& cadet]quia dominus interficiet eum spiritu oris sui, sed tum tandem cadet [quum dominatus fuerit pauperum] quos sibi subijciet.
¶Et merito cadet. Dixit enim in corde suo] id est tractauit in corde: quia sicut dixit, verum esse putauit [oblitus est deus] suorum, & [auertit faciem suam] id est, præsentiam suam[ne videat]opera quæ ego facio puniendo eos, nec etiam [in finem]id est, nec in hac vita nec in futura. Vidēs propheta hoīes futuros in tempore Antichristi, præ nimia tribulatione

mortem expetere, inducens personam eorum precat finem, & secundum aduentum Christi, sicut etiã superius in persona eorum conquestionem facit. Continuatio. ¶ Ipse dicit quod Deus oblitus est, sed tu [domine deus exurge, & exaltetur manus tua] id est vindicta tua [ne obliuiscaris pauperũ] sicut ille æstimat. ¶ Et bene debes te vindicare de eo, quia [ipse impius irritauit deum] & propter quid irritauit? .i. quæ fuit principalis causa illius irritationis? hæc scilicet [dixit enim in corde suo] sic habens: dominus [nõ requiret] id est, vindictam non accipiet : & ideo hæc irritatio maxima fuit, quia contra ipsum Deũ sermo dirigitur, & hoc est ponere os in cœlum. Interrogando loquens, ad inquisitionem nos admonet: cum respondet, inquirentibus satisfacit. ¶ Ipse dicit [non requiret] sed tu domĩe vides, vt, qualiter [tradas in manus tuas] id est, vindictas tuas. Vere vides istud, quia nec profunditas cogitationum latet visum tuum, & hoc est quod dicit [quoniam tu consideras laborẽ & dolorem] id est, cogitationẽ de dolore & labore inferendo alijs. Vnde superius dictũ est: Sub lingua eius labor & dolor. ¶ Bene debes eos tradere in manus tuas, quia [tibi] id est, tuę custodiæ [pauper derelictus est] .i. in nullo alio confidit, nisi in te solo, & pauper derelictus tibi non frustrabitur, quia [tu eris adiutor] id est, cui mortuus est diabolus, id est pater & mater scilicet voluptas carnis. Diabolus ideo dicitur pater, quia omnes homines animales in peccato, & generantur & nascuntur. Voluptas ideo mater: quia sicut mater gignit puerum, ita carnis voluptas nutrit stultum. ¶ Quia tibi est pauper derelictus, ideo [contere] id est, annihila [brachium] id est, fortitudinem & potentiam [peccatoris] in actu [& maligni] in voluntate, & iam tempus est, vt destruatur eius potentia: quia & illius nequitia est consummata, & ecclesia illius persecutione purgata, & hoc est quod subdit:

Diabolus pater.

Voluptas mater.

dit:[quæretur peccatum]ponamus vt quęratur quē locum habeat in ecclesia peccatū illius[& non inuenietur]locus ipsius peccati. Vbi em̄ nihil restat purgandum,ibi impius non habet locum. ℭBrachium illius conteretur[Dominus autem regnabit inæternum]& sic dico inæternum,vt intelligatur[in seculum seculi]& ne Gentes dicerent, & nos cum eo, subdit [vos Gentes peribitis de terra illius] remoti s. de terra viuentiū. ℭVere Gentes peribitis, [quia dominus exaudiuit desiderium pauperum]quia etiā [præparationem cordis eorum]id est, ex quo habēt voluntatem paratam siue a deo, siue a seipsis [audit auris tua] Alia translatio habet cōcupiscentiam, vbi nos habemus præparationem, & ideo sic legamus, vt idem valeat cum concupiscentia: sic [desiderium exaudiuit & præparationem]id est, id ad quod ipsi omni conatu virium nitebantur orando assequi. ℭDesiderium exaudiuit, hoc scilicet[iudicare pupillo & humili]id est,ad honorem pupilli & humili ita iudicare[vt homo non apponat]id est, non præsumat[magnificare vltra se super terram] scilicet viuentium, quæ terra dicitur propter soliditatem.

IN PSALMVM X.

Titulus. In finem psalmus Dauid.

IN domino] Iste scilicet psalmus conuenit Dauid prophetæ,qui & hic loquitur,dirigens auditores in finem,id est,in Christum.Intendit enim in hoc psalmo nos admonere, vt resistamus hæreticis. Materia est Christus, de qua sic agit: Ostendit eum in isto iudicio suo quosdam excæcare, vt sunt hęretici,Ostendit etiam quod adiuuet suos & protegat, ne succumbant illorum hæresibus. Ostendit etiam quod puniat illos impios, & sic incipit contra hæreticos,ac si diceret:Resistite hæreticis exemplo mei qui [confido in domino]& ideo[quomodo] id est,

qua audacia[dicitis]id est, audetis dicere: ad detrimẽtum animæ meæ[transmigra]id est, transi de vilitate intelligentiæ scripturarum in qua es, ad altitudinem intellectus nostri: & hoc est quod dicit[in montem] & tunc eris sicut passer. Quoddam genus est passerum, qui relictis locis humilibus, nidificant in montibus, vt sibi caueant à laqueis. Istis passeribus putant hæretici illos esse similes, quos sibi adiungunt. Alia autem translatio habet, sicut auis, & secundum hoc dicit propheta: Si ego trasmigrarem ad vos, essem sicut auis, id est, instabilis. ¶[Dixi confido in domino] & hoc necesse est[quoniam ecce]scilicet in manifesto est[peccatores intenderunt]id est, sui parti applicuerunt[arcum]id est, diuinam scripturam. Dicendo peccatores, ostendit quod propter peccata sua excæcati sunt, [sagittas]id est, sententias suas [parauerunt]id est, rationes & authoritates ad eas veri similes ostendendas inquisierunt[in pharetra]id est, in venenato corde suo: ad hoc scilicet [vt sagittent] id est, occidant ipsi[rectos corde]existentes[in obscuro]sagittent in obscuritate, id est, in simplicitate: ipsi hęretici sagittent, scilicet, non illuminatos & sapientes viros, sed idiotas & eos qui scripturas ignorant, aggrediuntur sagittare. Vel existentes[in obscuro]id est, in ambiguitate, scilicet quod admixtione veritatis, suam falsitatem conantur tegere: Sagittent (dico) rectos corde in obscuro]id est, in simplicitate, quia per scripturas nesciunt se defendere. ¶[Intenderunt(dico) arcum [quoniam destruxerunt] malis interpretationibus ea [quæ tu perfecisti]id est, perfecta fecisti, diuinam scilicet scripturã: licet enim prophetæ & alij dicantur scripsisse, tamen ipsi nihil, sed deus per eos scripsit. Vel [quem perfecisti]id est, Christum quem dicũtur destruere, aliquid de ipsius veritate negando, vt si omnibus alijs concessis, negarent virginem peperisse. Ipsi destruxerunt[iustus

aũtem

autem quid fecit?]id est, deus: per hoc quod dicit eũ iustum, innuit quod suos debet adiuuare, & aduersarios reprobare. ¶ Quid fecit? ecce quid fecit[dominus]omnium: est[in templo sancto suo][dominus]id est, qui dominatur omnibus suis quadam familiari dominatione[in cœlo]id est, in suis secretarijs: est ibi[sedes eius]quia ibi sine offensa requiescit & iudicat. ¶ Habitat in templo, sedet in cœlo, nec etiam minores derelinquit: & hoc est quod dicit[oculi eius]id est, affectus misericordiarum[respiciunt in pauperem]adiuuando, sustinendo: &[palpebræ eius]id est, diuinæ scripturæ[interrogant]id est, comprobant[filios hominum]id est, probant bonos & malos. Palpebræ ideo dicuntur scripturæ, quia palpebræ clauduntur et aperiũtur, ita et diuinæ scripturę. Diuina scriptura clausa bono, comprobat eum: quia licet bonus ignoret eam, non negligit, nec eam corrumpendo suum sensum apponit. Aperta comprobat malum: quia non gratiæ dei, sed suo ingenio reputat & superbit. ¶ Interrogant filios hominum] quia ipse[dominus interrogat iustum & impium]& bonus conuenienter respondet, sed[qui diligit iniquitatẽ]id est, malus: ita respondet, vt in ipsa responsione appareat quod[odit animam suam]. Ex quo dixit, dominus in templo sancto suo, ostendit quod dominus suos protegat, nunc vero ostendit quomodo aduersarios puniet. Continuatio:
¶ Iniquus odit animam suam, & dominus[pluit laqueos]id est, errores, quibus illaqueantur[super peccatores] id est, ad detrimẽtum peccatorum. Pluit dicit, quia sancta scriptura, quæ alijs pluuia fructificãs ipsis vertitur in laqueos errores: [ignis]id est, ardor concupiscentiæ[& sulphur]id est, fœtida opera[& spiritus procellarum] id est, tempestuosi actus: est[pars eorum] pars dico[calicis] id est, iudicij dei. In hac vita iudicium dei vocat calicem

quia quibusdam vitam, quibusdam mortem propinat. Vel calicem, id est, æterni iudicij est pars [ignis] infernalis [& sulphur] id est, fœtor inferni [& spiritus procellarum] id est, impetus æternæ damnationis. ¶ Ideo dominus adiuuat suos [quoniam iustus dominus dilexit iustitiam] & hæc est iustitia, ut suos adiuuet. Pluit laqueos & cætera mala, quia [vultus eius] id est, ira eius quæ per vultũ intelligitur [videt æquitatem] id est, malis remunerat quod iustum est.
Apo. 22. Vnde dicitur: Qui in sordibus est, sordescat adhuc.

IN PSALMVM XI.

Titulus. In finem psalmus Dauid, pro Octaua,

SAluum me fac] Qui enim & ipse hic loquit̃ pro octaua, non pro timore solius iudicij, sicut superius in, Domine ne in furore, sed pro habenda octaua, id est, æterna gloria, quæ dabitur in die illa, ad quam per istum saluatorem quem inducit, feliciter putat peruenire: & dirigit nos in finem. Hortatur enim nos & suos contemporaneos & omnes alios, ut Christum finem suę expectationis ponant. Materia est Christus, de qua sic agit: ostendit saluationem humani generis per Christũ esse promissam, & eum idoneũ qui facere possit, per hoc quod ostendit eum esse contrarium vanitati, per quam vanitatem saluatio illa amittitur. A qua vanitate petẽs liberari, sic incipit: ¶ Saluum me fac domine] ne istius seculi vanitas mihi præualeat, & opus est [quoniam defecit sanctus] id est, sanctitas abbreuiata est. Dicẽs defecit, notat hominem in sanctitate fuisse creatum, & inter priores patres plures fuisse sanctos. Vere defecit, [quoniam diminutę sunt veritates] id est, abbreuiatæ sunt [à filijs hominũ]. id est rationalium quorum rationem debuerant imitari. Per hoc quod dicit veritates pluraliter, notat in multis hominibus veritatem quamcunq; fuisse diminutam. Cum dicit diminutæ, notat deprauata dei munera culpis

hominum euidenter. ¶ Veritas est diminuta, & sub intrauit vanitas: & hoc est [vana] id est, ad veram salutem non pertinentia [sunt loquuti] & non pauci, sed [vnusquisque ad proximum] id est ad proximum decipiendum: ipsi dico, existentes [labia] id est, garru li, loquaces [dolosa] id est, occulte decipientes: & hi tales sunt locuti [in corde in corde] id est, in multipli citate: quia ad singulos decipiendos, diuersa ingenia secundum modum personæ agunt. Hic imprecatur. ¶ Ipsi loquuntur vana, sed [dominus disperdat labia dolosa] & inter labia dolosa ei maxime imprecatur, quod maxime nociuum erat cum dicit [linguã magniloquam] scilicet, mundanorum philosophorum. Disperdat dicit, vt passim pereant, qui se in vna pra uitate collegerant. ¶ Qui] scilicet philosophi [dixe runt: Magnificabimus labia nostra] id est, magna dicemus de nobis: & hoc possumus, quia [labia nostra] id est, loquela nostra [sunt à nobis] id est, ex nostro ingenio, de quibus Apostolus: Euanuerunt in co gitationibus suis [labia nostra sunt à nobis] quia [quis est noster dominus?] id est, quis nobis dominatur? scilicet, in scientia. ¶ Ipsi dicunt hoc, sed dominus hoc dicit: Nunc quasi vsque modo dormiui, sed nunc in tempore gratiæ [surgam] scilicet, propter remouẽ dam [miseriam inopum] id est, gentilium: qui ideo inopes dicuntur, quia neque per leges, neque per prophetas diuitias cognitionis habebant. [& propter gemitum pauperum] id est, Iudæorum: qui ideo pau peres dicuntur, quia licet legem & prophetas habe bant, non tamen ad saluationem sufficiunt. Per gemi tum notat aliquos de aduentu Christi maximam af fectionem habere. Et hic incipit ostendere promisfionem saluationis. ¶ Ego exurgam] & hoc quod facturus sum [ponam in salutari] id est, in Iesu, quia per eum saluabo humanum genus: & [in eo agam fi ducialiter] non timide, sicut per seruos, sed potestatiue:

Rom. 1.

Gentiles inopes Iudęi pauperes.

tiue: ſicut completum eſt, quando ipſe eiecit homi-
Mat.21. nes de templo. ¶ Fiducialiter agam in eo] & bene
hoc potero facere, quia, [eloquia illius domini] ſunt
[eloquia] id eſt, magni ponderis, ſicut dicitur: Hic
vir eſt, id eſt, maximus: & ſunt [caſta] id eſt, ſine ali-
qua admixtione falſitatis: & ſunt [argentum] id eſt,
ſimilia argento. Sicut enim argentum elegantius &
clarius cæteris metallis tinnit, ſic eloquia domini dul
cius omnibus alijs in auribus fideliũ reſonant: argen
tum dico [igne examinatum]. Sicut enim argentum
comprobatur per ignem, ſic Chriſtus comprobauit
ſua eloquia eſſe vera per ſuam paſſionem: [probatũ
terræ] id eſt, purgatum à terra: ſicut eloquia Chriſti
ſine omni terrenitate ſunt, quia in nullo loco mouent
hominem ad appetitum terrenorum [purgatum ſep
tuplum] Nam ſicut argentum quod ſepties eſt pur-
gatum puriſſimum eſt, ſic eloquia Chriſti ſunt ſine
omni labe, per ſeptiformem ſpiritum, qui ſpiritus ſep
tiformis dicitur propter ſeptem dona. Dicitur enim
Eſaiæ.11. ſpiritus ſapientiæ & intellectus, conſilij & fortitudi
nis, ſcientię & pietatis, & timoris domini: & quod
præcedit vltimum ponit. Per ſeptem, vniuerſa dona
ſancti ſpiritus accipi poſſunt. ¶ Tu domine] qui ta-
lis es [ſeruabis nos] in æterna beatitudine, quam per
octauam intelligit [& cuſtodies] in hac vita [ab hac]
peſſima [generatione] quæ loquitur vana, ne eorum
impugnationes me à tua veritate dimoueant, & ſic
ducendo me [in æternum]. ¶ Nos ſeruabis, cuſto-
dies [impij autem ambulant] id eſt, laborant [in cir-
cuitu] id eſt, in appetitu terrenorum, in quibus nun-
quam ad verum finem peruenient: ſicut ille qui va-
dit in circuitu, nunquam metam inuenit [filios au-
tem hominum] id eſt, rationalium, qui patrum ratio
ne vtuntur [multiplicaſti] hic virtutibus tandē æter-
na retributione, non ſecundum eorum merita, ſed ſe
cundum altitudinem tuam] id eſt, miſericordiam.

Cum

Cum dicit, multiplicasti, respicit ad promissionem factam Abrahæ. Et in hoc vltimo versu breuem con clusionem vtriusq; partis ponit, bonorum scilicet & malorum. Geñ. 16 & 17.

IN PSALMVM XII.

Titulus. In finem psalmus Dauid.

VSquequo domine] Psalmus iste conuenit Dauid prophetæ qui hic loquitur. Psalmus, dico, ducens in finem, id est in Christum. Intendit enim in hoc psalmo nos ad Christi charitatẽ inuitare suo exemplo. Materia est ipse Dauid, & alij sibi similes, de qua hoc modo agit: ponit se conquerẽtem de dilatione aduentus Christi: ponit etiam petitionem vt cito veniat. In vltimo ponit se patienter ferre, si in tempore suo non veniat: & a cõquestione sic incipit: ¶Domine tu obliuisceris me]. Oblitus deus hominum ante aduentum Christi fuisse dicitur quia ante eum nullus in paradisum deducebatur, sed etiam iusti, quamuis sine pœna, in inferno tenebantur: [& vsq; quo domine] erit hæc obliuio? erit vsq; in finem temporum, id est, ad tempus gratiæ. Bene sentio quia vsq; tunc erit, & [vsquequo domine auertis faciem tuam] id est, filium tuum: qui dicitur facies & imago patris: id est, quare tardas mittere quẽ missurus es? ¶Quam diu ponam ego & consilia] de aduentu eius [in anima mea?] & ponam ego [dolorem] de dilatione sui aduentus [in corde meo per diem] id est, de die in diem. Per hoc quod dicit se dolere de aduentu Christi, notat se erga Christum magnam charitatem habere, per quod nos quoq; ad eandem charitatem inuitat.

¶Et vsq; quo exaltabitur] id est, dominabitur? Ante aduentum enim Christi exaltatus de humana captiuitate gaudebat: quia etiam iustos in tenebris retinebat [inimicus meus?] id est, diabolus,

 exaltabi-

exaltabitur dico[super me]& alios bonos. Hic ponit petitionem, vt mittat quem missurus est. Continuatio: Inimicus exaltatus est, sed tu domine [respice] nobis mittendo filium tuum: respice dicit cõtra hoc quod superius dixerat, auertis faciem[exaudi me domine deus meus]liberando à diabolo, & in paradisum reducendo. ¶ Respice mittẽdo filium: & si nõ vis tam cito mittere, saltem [illumina oculos meos] scilicet interiores, vt habeam de eo verum intellectũ [ne vnquam obdormiam in mortem]per negligentiam humanæ infirmitatis, & sic eundo in mortem animæ. Et etiam illumina, ne instinctu diaboli seduci possim: & hoc est quod dicit [nequando dicat inimicus meus]. i. diabolus[præualui aduersus eũ]. ¶ Ne dicat[præualui]quia[si motus fuero]scilicet à proposito boni operis[exultabunt qui tribulant me] quorum exultationem nunquam debes pati, quia ipsi sunt inimici tui, & exultabunt si motus fuero, sed ego non mouebor, quia [speraui in misericordia tua]& in hoc de præcedenti incipit de patientia. ¶ Et speraui in misericordia tua]& ideo etiam si oculis non videam ipsum Christum, tamen[cor meum exultabit in salutari tuo]id est, in Iesu tuo: & illi tali[domino cantabo]mente[& psallam]bona operatione[nomini domini]id est, ad amplificandum nomen illius domini[altissimi] & merito, quia ipse est[qui bona tribuit mihi]. Per cantabo theoricam, id est, contemplatiuam vitam, notat: per psallam practicam, id est, actiuam.

IN PSALMVM XIII.

Tit ulus. In finem psalmus Dauid.

DIxit insipiens] Psalmus iste conuenit Dauid prophetæ, vel cuiuis iusto. Apponunt quidã ipsi Dauid, & tunc conuenit soli Christo: dirigens nos in finem, id est, in Christum. Materia

est Chri-

est Christus visitator in hoc psalmo, non receptus à Iudæis, de qua sic agit: Increpat Iudæos ꝙ eum non receperunt, describit Iudæorum malitiam, comminatur eis in fine. Intentio est nos hortari ad fidem. Per hoc quod increpat eos de incredulitate & comminatur eis, monet vt non simus increduli sed fideles. Vox Dauid prophetæ: & incipit ab increpatione sic dicens: ¶[Insipiens] id est, populus ille Iudaicus, non attendens legem & prophetas, in quibus Christus eis promissus fuerat, nec attendens vitam eius immunem à peccato, nec miracula quæ Christꝰ faciebat [dixit] ore, et vt magis nequitiam eorum aggrauet, dixit, & hoc habebat [in corde suo] scilicet quod fecerat, non habens hoc à lege & prophetis: & hoc scilicet, iste homo qui est passibilis & mortalis, famelicus &c. [non est deus] nec filius dei: vnde dicebant illudentes ei: Si filius dei est, descendat de cruce, & credimus ei. Et ponit causam quare hoc dicerent, quia excæcati erant propter peccata. Continuatio: ¶[Hoc dixit insipiens] & hoc ideo quia [corrupti sunt] id est, à ratione veritatis decedentes [& abominabiles] id est, detestabiles per malos actus [facti sunt in studijs suis] id est, oĩ studio se in actus turpissimos demerserunt, in tantum, quod iam [non est] aliquis inter eos [qui faciat bonum] & quia quædam faciebant quæ bona videbantur, ostendit ea nõ esse bona, quia [non est] aliquis [qui faciat bonum] donec veniat [vsqꝫ ad vnum] id est, vsqꝫ ad Christũ Solus enim Christus est sine quo aliquod bonũ humana fragilitas facere non potest, ad quem postquã per fidem peruenimus, bonum facere possumus. Vnde Apostolus: Omne quod non est ex fide, peccatum est. ¶Ipsi dicunt quod homo ille non est deus, sed male dicunt, quia deus est: & hoc est [dominus deus prospexit] id est, misertus est [de cœlo] .i. de humanitate: quæ ideo cœlũ dicitur, quia secreta di

Mat. 27.

Rom. 14.

uina ei commissa sunt. Vel quia sicut cœli à terra exaltati sunt, sic illa humanitas supra omnem creaturam exaltata est. Respexit dico [super filios hominum] et ad hoc scilicet [vt videat] non quod aliquid eum lateat, sed vt alios faciat patenter videre: hoc scilicet [si est] aliquis [intelligens] eum esse deum: aut postquam intellexerit, sit [requirens] bona operatione. ¶ Ipse prospexit, sed [omnes declinauerunt] id est, non curauerunt: & [simul] id est, ex quo declinare cœperunt [facti sunt inutiles] id est, in tantum, quod [nullus est] eorũ [qui facit bonum vsque ad vnum] vt supra. Quod dicit [omnes declinauerunt] non de omnibus dicit, sed de illis qui dixerunt [non est deus.] Hactenus eos increpauit, quod visitatorem suum non receperunt: nunc autem eorum describit nequitiam. Sciendum autem quod propheta istos tres sequentes versus in hoc psalmo non posuit, sed quia Apostolus Iudæorum fidem increpans in epistola ad Romanos ita cõtexuit, ecclesia autem eius tanquam et Dauid authoritatẽ attendens, eius contextionem non permutauit.

Rom. 3.

¶ Non est qui faciat bonum, sed potius [guttur est sepulchrum patens, linguis suis dolose agebãt] sicut supra expositum est: & [sub labijs eorum] id est, in corde ipsorum est [venenum] id est, odium veneno comparabile: quia sicut venenum serpit per omnes venas, vnde & venenum dicitur, ita illud odium totum hominem occupat, vt omnes hominis virtutes obstruat. Cum dicit [aspidum] notat quod illud odium sit incurabile, & quod ipsi Iudæi naturam aspidis habeant. Aspidis enim natura est, vt dum incãtatur, affigat vnam aurem terræ, & alterã cauda obstruat, ne incantationes audiat: Sic & Iudæi appetitu terrenorum & consuetudine antiqua obstruunt aurẽ, ne audiant prædicationẽ Christi. Vel aliter [venenum aspidum est sub labijs eorum] id est, inferius quam verba eorum: quia magis sunt nociua verba eorum, quam venenum

nenum aſpidũ. ¶Quorũ os plenũ eſt maledictione] .i. blaſphemia in deũ [& amaritudine] q̃a amara verba dicebãt ei: vt cũ dicerẽt: Crucifige eum, &c. [pedes] .i. affectiones eorũ. Affectus ideo pedes dicunt quia ſicut corpus per pedes portatur, ita mens per affectus in diuerſa rapitur. [ſunt veloces ad effundẽdum ſanguinẽ] ſaluatoris. ¶Hęc oĩa ſunt viæ eorũ, & in illis [vĳs eorũ] .i. operib9 eorũ, eſt [contritio] .i. opera eorũ merentur eis contritionẽ .i. æternã dãnationem. Vel contritio, ſicut fuit eis à Tito & Veſpaſiano in deſtructione Hieruſalem [& infelicitas in vĳs] quãdo per totũ mũdũ captiui ducti ſunt. In vĳs eorũ dicitur contritio eſſe, ſicut dicitur latroni. In via tua crux eſt: et etiã ſic afflicti [non cognouerũt viam pacis] .i. Chriſtũ, qui vere via pacis eſt. Vnde & ipſe ait: Ego ſum via, & veritas, & vita. [non cognouerũt] Vnde Apoſtolus: Ipſe eſt pax noſtra, qui fecit vtrãq; vnũ. Cætera etiã mala fecerunt, quę prædicta in eis fuerũt, ideo quia [timor dei non eſt ante oculos eorũ] ſcilicet, cordis, quia eũ non attendunt. Quod Chriſtũ nõ cognouiſſent, teſtatur authoritas dicens: Si cognouiſſent, nunq̃ dominũ gloriæ crucifixiſſent. Dehinc ponit cõminationem. Ipſi nõ cognouerũt, ſed certe cognoſcẽt: & hoc eſt. ¶Nonne cognoſcẽt] tandẽ dominũ [omnes qui operãtur] illã egregiã [iniquitatẽ] ſcilicet, mortẽ domini [qui etiã deuorant plebẽ meã] id eſt, apoſtolos vel alios iuſtos? Si loquatur Chriſt9, bene dicit, plebẽ meã, ſibi ſubditã. Si loquat̃ ꝓpheta vel ali9 iuſt9, bñ dicit plebem ſuam, de qua vnus eſt: ipſi deuorant dico [ſicut eſcam panis] quia ſicut famelicus aliquis pane reficitur, ſic illi tribulatione iuſtorum reficiuntur.

Luc. 23.
Ioan. 14.
Ephe. 2.
1. Cor. 2.

¶Qui etiam [deum non inuocauerunt] quia niſi per Chriſtum orationes exaudiri non poſſunt [illic trepidauerunt timore, vbi non erat timor] id eſt, illum timorem quem interius habuerunt, qui

qui tamen non esset habendus, exterius in corpore
Ioan, 11. ostenderunt: dicebant enim: Si credimus in eum, veniet Romani & tollent nostrum locum & gentem Vbi timendum esset, non timuerunt, cum iustũ non attendentes occiderunt. Sicut opportuno tempore timere prudentia est: sic timere quando timendum non esset stultitia est. ¶ Nonne cognoscent] scilicet, hoc [quoniam] id est, ꝙ [dominus est in generatione iusta] & quoniam ipse in iustis habitat, ideo timendum est illis, qui eos persequuntur [deum non inuocastis] sed potius confudistis, id est, confusibilẽ ostẽdistis quantum ad vos [consilium eius] scilicet, consilium reparandi humanum genus: ideo scilicet, quia illud consilium erat [inopis, & quoniã deus est spes eius] quia non confidebat, nisi in Domino, propter quod consilium eius potius esset recipiendum q̃ reijciendum. Christum testatur Apostolus fuisse inopem, dicens: Cum diues esset, pro nobis pauper fa-
2. Cor. 8. ctus est. ¶ Vos [consilium eius confudistis] sed hoc stultum fuit, quia [quis veniet ex Sion] id est, Iudæa [dabit salutare] id est, saluationem [Israël] id est, Israëlitico populo: nisi iste? nullus vtiq;: & non tantũ dabit salutare, sed [cum auerterit] in futuro [captiuitatem] id est, passibilitatem & mortalitatem: & cuius? [plebis suæ] & cum auerterit [exultabit Iacob] id est, luctator contra peccata, scilicet actiue viuẽtes [& lætabitur Israël] id est, vir videns deum, per q̃d contemplatiuos intelligimus.

IN PSALMVM XIIII.

Titulus. Psalmus Dauid. Vox Dauid prophetæ.

DOmine quis habitabit] In hoc psalmo materia est iustus, & spiritualiter Christus, de qua sic agit: Facit interrogationem & responsionem: in qua responsione describit iustum, attribuens ei decem virtutes, quæ spiritualiter conueniunt Christo soli; alijs autem iustis quo quomodo possunt

possunt adaptari. Intentio est nos admonere, ne præsumamus de regno dei, sicut pleriq; cum iniusti sint, tamen filios dei se esse presumunt. Et sicut aliquis sacerdos quærit responsa à deo, & audita profert populo, ita propheta quærit à deo, qui sint habitantes in suo tabernaculo, cum dicit: ¶Domine, multos video, qui se dicunt esse in tuo tabernaculo, sed [domine quis habitabit in tabernaculo tuo?].i. in presenti ecclesia tua, vbi est locus militiæ. Tabernacula enim sunt domus expeditionales. Cum dicit [habitabit] intelligit non solum intrantes, sed etiam perseuerantes [aut quis tandem requiescet in monte].i. in securitate æterni regni, vbi nulla pugna, sed quies summa. Sicut enim qui in monte sunt, securi sunt ab hostibus, ita qui ibi erunt: monte dico [sancto tuo] quẽ tu sanctificasti. Postq̃ posuit interrogationem, ponit & responsionem, quasi ipse dominus responderet. ¶Quæsiui quis habitaret, ecce quis, ille scilicet [qui ingreditur] in ecclesiam dei [sine macula] Christus quidem sine omni macula, cæteri vero iusti sine criminali peccato: & in hoc notatur vna de decem virtutibus [& qui operatur iustitiam] aliquam. Si enim sine macula ingreditur, & non facit iustitiam, nõ est iustus. ¶Ille etiam ingreditur [qui loquitur veritatem in corde suo].i. qui semper veritatem retinens, tacet eam auditoribus illis, qui verbum dei vellent conculcare. Bonum enim est aliquando verbum dei reticere: vnde in Euãgelio precipitur: Nolite sanctũ dare canibus, & margaritas spargere ante porcos. Mat. 7. Operari iustitiam, secunda virtus, hæc autem tertia. Et ille ingreditur qui [non egit dolum in lingua sua] .i. qui veritatem prædicando nullum decepit, quia neq; propter pecuniam, neque simili modo: & hæc est quarta virtus. ¶Et ille intrabit, qui [non fecit proximo suo malum] verberando eum, sua auferendo: & hæc est quinta virtus, & [opprobrium nõ accepit

ccepit aduersus proximos suos]id est, non fuit acceptabile sibi, dicere proximis aliquid causa obprobrij & si aliqua turpia dixit, causa correctionis: nec si alius dixit sibi gratum fuit: hæc est sexta virtus. ¶ Et ille intrabit qui talis est, quia[in cõspectu eius malignus] id est, diabolus[ad nihilum deductus est].i. nullius pretij habitus est: sicut Christus cum à diabolo tentaretur, dixit ei: Vade retro satanas. Malignum nul-
Mat. 4. lius pretij facit, sed[timentes dñm glorificat] .i. iustos honorat: & hoc versu notatur septima virtus. ¶ Et ille[qui iurat proximo suo, & non decipit].i. firmiter dicit & non fallit: sicut Christus quicquid apostolis dixit, completũ est: & hęc est octaua virtus Et ille[qui pecuniã suã]scilicet, terrenam[non dedit ad vsurã]sed pecuniã suã Iudæ tradidit pauperibus erogandã. Spiritualiter aũt pecunia bene ad vsuram præcipitur commodanda: & hęc virtus nona est. Et ille qui[munera super innocentes non accepit] Munera quidẽ accepit Christus, sed non vt innocentes opprimeret. hæc virtus decima inuenitur. Hęc autẽ omnia spiritualiter in Christo inueniuntur. ¶ Qui] vero alius secundũ quod humana fragilitas non tantum loquitur, sed[facit hæc, non mouebitur].i. non separabitur à deo[in ęternũ]sed ingredietur in tabernaculũ dei, & requiescet in monte sancto dei.

IN PSALMVM XV.

Titulus. Inscriptio tituli ipsi Dauid.

Conserua]Propheta Ezdras intelligens Dauid scripsisse hũc psalmum de restauratione regni Christi: & prouidens etiã ꝙ in passione ipsius
Ioan. 19. Christi iste titulus scriberetur, Iesus Nazarenus rex Iudæorum: & quod etiam illi titulo contradicerent dicentes Pilato: Noli scribere rex Iudæorum, sed qa ipse dixit, rex sum Iudæorum, ad confirmationem istius tituli, sic intitulauit psalmum istum. Vbi enim dicit psalmum esse inscriptum, ostendit etiam titulũ esse

esse inscriptũ, quia de eodem agit, & titulus & psalmus, scilicet de regno Christi. Titulus autem sic exponitur: Ista inscriptio tituli, id est, iste psalmus qui est titulus, quia de obtentu ipsius regni, sicut titulus in passione. Inscriptus est, id est, immutabiliter scriptus: quia quicunq; contradicãt, ipse semper est rex Iudæorum, id est, vere deum confitentium: & hæc inscriptio tituli conuenit ipsi Dauid, id est, Christo: quia nusquam legitur Dauid de se aliquem titulum scripsisse, neq; etiam de eo alius scripsit titulum. Vel sic exponitur titulus: Tituli inscriptio ipsi Dauid. i. operatio vnde loquitur psalmus, est attribuenda Dauid, id est, Christo, agente hoc pro sua victoria. Titulus enim apud veteres ad designationem victoriæ in triumphali arcu ascribebatur. Materia est regnum restitutum, id est, fideles, de qua sic agit: Ponit infirmitatem humanitatis, & gloriam hæreditatis, id est, suorum. Postea sub gratiarum actione agit de passione, resurrectione, ascensione, per quæ omnia facta est restitutio regni. Intentio vero est nos admonere, vt non contradicamus titulo, sed confiteamur Christũ esse regem Iudæorum. Vox Christi secundum humanitatem, & incipit ab infirmitate humanitatis, quasi positus inter pericula sic diceret: ¶ Dñe deus conserua me] ne mihi istæ tribulationes præualeant. Hic innuit ex se nihil habere, sed ex deo [conserua me] & debes facere [quoniam speraui in te] spem meam posui in te, & propter hoc etiam q dixi tibi [dñe deus meus es tu] id est, multum mihi familiaris: ideo dico deus [quoniam tu bonorum meorum non eges] id est, nihil boni ex me habeo, sed potius ex te: quia si aliquid ex me haberem, illo tu egeres, et non esses sufficiens. Cum Christus dicat ex se nihil boni habere, manifestat illos valde præsumere, qui ex se aliquid boni existimant habere. Hic incipit ostẽdere gloriam hæreditatis. Continuatio.

¶ Dixi

¶ [Dixi dño deus meus es] hic aũt dominus [mirificauit].i.mirabiles oſtendit [omnes voluntates meas]. Voluntas Chriſti eſt, vt omnes impleant mandata eius. Hanc voluntatem mirabilem oſtendit deꝰ [ſanctis] quando cognoſcere facit, ꝙ ſi hanc voluntatem impleant, impaſſibiles & immortales fiant. Sanctis dico [qui ſunt in terra] qui ideo dicuntur ſancti, quia ſunt in terra, id eſt, in ſtabilitate, non in fluctibus huius mundi: terra dico [eius] ſcilicet, benedictionis, non maledictionis, vt terra Adæ. Et quia aliqui poſſent cognoſcere voluntatem, & tamen non poſita eſſet in eis, addit [in eis] ita ſcilicet [mirificauit] vt eſſent poſitæ in eis: [mirificauit] prius erant infirmi, & cum eſſent infirmi, ſub naturali lege [infirmitates eorum].i.peccata [multiplicata] per legem ſcriptã. Vnde apoſtolꝰ: Lex ſubintrauit vt abũdaret delictũ [poſtea].i. poſtq̃ ſe cognouerunt non poſſe ſaluari per legẽ, ſed potius multiplicari peccata: per eam [accelerauerunt].ſ.ad Chriſtum. ¶ [Accelerauerunt] & ideo iam [non congregabo conuenticula eorum].i.conuentus, inſtituta [de ſanguinibus] effundendis, ſicut in alia lege. Sed iam non recipiam ſanguinem.i.ſacrificium de effuſione ſanguinis, vel agni vel hirci. Hic promittebat aperte liberationem ab onere legis dñs: [nec memor ero nominum eorum].i.infamiæ eorum. Prius nominabãtur fures alij, alij idololatrę, & cęteri ſimilibus nominibus. Hic notatur remiſſio peccatorum, non ero memor, & hoc dico [per labia mea].i.per vetus & nouum teſtamentum, quæ teſtamenta ideo dicuntur labia, quia ſicut labia conueniunt ad aliquod verbum formandum, ita duo teſtamenta in promiſſione remiſſionis peccatorum conueniunt. In teſtamento veteri, vt in Ezechiele: Filius non portabit iniquitatem patris. In nouo vbi Chriſtus dixit apoſtolis: Quorum remiſeritis peccata. Vel per labia accipiamus apoſtolos, quia per

Gen.3.
Roma.5.
Ezech.18
Ioan.20.

per eos loquitur deus. ¶ Non ero memor nominũ eorum] sed [dominus] erit [pars hæreditatis meæ] quia cum alij sibi elegant vestes, aurum, &c. mea hę reditas solum dominum facit suam partem [& dominus est pars calicis mei] Per hæreditatem fidelium, dei possessio: per calicem vero, ipsorum meritorum distributio intelligitur: per calicem idem significamus, quod per hæreditatem, sed secũdum hoc quod deus eis diuersa dona distribuit: vel per calicem intelligimus spiritualiter imitatores passionis Christi. [dominus est pars, & tu domine restitues hæreditatem meam mihi] quam ego primi parentis præuaricatione amiseram. ¶ Et illa hæreditas est de præclaris, & hoc est [funes] id est, diuitiæ vel electiones, vel diuisiones [ceciderunt] id est, contigerunt. Inuenitur cadere alibi in bono, vbi dicitur: Sors cecidit super Mathiam: ceciderunt dico [in pręclaris.] Ideo per funes intelligimus electiones, quia sicut per funes hæreditas diuiditur, sic iusti à reprobis electione id est, diuina inspiratione seiunguntur. Hæ autẽ electiones ideo cadere, id est, casu euenire dicũtur, quia quare deus hos eligat, illosq; reprobet ignoramus: dico [in præclaris mihi] est enim præclara illa hæreditas mea, licet alij contemnant, quia pannosos & afflictos aspiciant. Hic incipit de gratiarum actione. Act. 1.

Continuatio: ¶ Dñs restituet mihi pręclaram hæreditatem, & ideo [benedicam dñm] .i. laudabo. Benedicere dñm, est eum annunciare et cognoscere de ipso, q̃ de ipso sunt naturaliter: quẽ bñdicere debeo, quia ipse est [qui tribuit mihi intellectũ] .i. veram intelligentiã de omnibus rebus, & [insuper] bñdicam de passione: & hoc est [renes mei] .i. carnales cognati. Per renes accipiũtur illi qui sunt de vna gñatione, quia in renibus est seminariũ generationis [increpuerũt me] verbis & verberib9, etiã [vsq; ad noctẽ] .i. ad mortẽ. ¶ Ipsi increpuerũt me, sed ego [semper

 prouide

prouidebã].s.me resurrecturũ[dñm in cõspectu] .s. interiori[meo].i.ita cert9 erã de resurrectione mea, ac si iam viderẽ:ideo prouidebã [qñ] in ipsa passiõe [est]ipse[mihi a dextris].i.in adiutorio [ne cõmouear]in aliqua tribulatione. ¶ Quia ipse mihi est a dextris[propter hoc lætatũ est cor meum]de spe resurrectionis[& exultauit lingua]ipsa enim perfecta est lætitia,quæ & hilari corde cõcipitur, & alacri ser
Ioan.2. mone profertur. Vnde ipse dñs dixit: Soluite tẽplũ, et in triduo illud reędificabo.[insuper].i.ꝓpter hoc [caro mea]etiã,id est,corpus in sepulchro [requiescet in spe]quam ipse Christus habuit de futura resur
Psal.4. rectione:vnde propheta dicit:Dormiã & requiescã ¶ Hac spe scilicet [quoniã nõ derelinquã animã meam in inferno]sicut antea animæ sanctorũ retẽtæ fuerant in inferno. Anima autẽ Christi in inferno nõ remansit,sed alias secũ abduxit[nec dabis]me [sanctũ tuũ]. i.corpus meũ sanctificatum[videre].i.habere [corruptionẽ].i.putredinẽ. Quod autẽ alibi dicitur eum fuisse corruptibilẽ,non est contrariũ huic sentẽtiæ:quia propter hoc tantum dicitur corruptibilis, ꝙ ipse potuit vulnerari. Istud quod hic dicitur : nec dabis sanctum tuũ videre corruptionem,non posset Dauid prophetæ conuenire , de cuius corruptione certum est, testante Petro in Actibus apostolorum.
Act.2. Per hoc enim ipse idem ostendit prophetam annunciasse de resurrectione Christi. ¶ Non dabis videre corruptionem,sed potius[notas facies mihi vias vitæ] scilicet facultates introẽundi ad vitam veram, quas ante Christũ nemo habuerat [adimplebis me lętitia]in assumptione:me dico positum[cum vultu tuo]id est,in præsentia tua:et ibi mihi posito [in dextera tua]id est,in potioribus bonis tuis [delectationes]id est,ineffabiles beatitudines [vsque in finem] id est, Christum.

COMMENTARIVS IN PSALMVM XVI.

Titulus. Oratio Dauid.

EXaudi domine]Cum in cęteris psalmis orationes contineantur, iste & quidam sequentium oratio appellantur, quia per totam suam contextionem continent orationes, & nos ad orandum informãt. Oratio.i.psalm9 q̨ vocatur oratio: attribuitur Dauid.i.ipsi Christo. Oratio vero duob9 nominibus accipit, vel pro supplicatione, vel pro quacunq; sermocinatione: hic autem accipitur pro supplicatione. Materia est Christus orans, de qua sic agit: Orat restitui sibi secundum iustitiam ante tempus passionis, scilicet, vt deus dirigat gressus suos in semitis suis. Petit etiam liberari à Iudæis in imminentia passionis: postulat etiam retribui sibi secundum sua merita scilicet gloriam resurrectionis, & illis pœnam secundum merita sua mala. Intentio sua est, nos ad orandũ instruere: in hoc primo versu & secundo, continent illæ tres orationes quas diximus, quas postea singulariter exequitur. Vox Christi ita dicentis secundũ humanitatem: ¶ Domine deus exaudi iustitiam meam]id est, adimple illud quod iustitia mea petit. Expressius dicit iustitiam meam quàm verba, quia ipsa iustitia clamat, scilicet, vt ante passionem dirigantur gressus sui: [intende deprecationi meæ] de remotione miseriarum, vt nullatenus moueatur, propter insidias Iudæorum. Oratio.

¶ Auribus percipe orationem meam] de obtinendis bonis, scilicet de resurrectione. Oratio enim proprie dicitur de obtinendis bonis: Deprecatio autem de remotione malorum proprie habetur. Quamuis exauditio, deprecatio, oratio, in deo idem sint, tamẽ diuersa ponit secundum similitudinem hominum. [percipe orationem]quod debes facere, quia[non] est facta [in labijs dolosis] quia neq; fuit malum in ore neque in corde. Oratio. Deprecatio.

¶ Priorem partem orationis exequitur: hãc scilicet, exaudi domine iustitiam meam, hoc modo scilicet, [iudicium meũ prodeat].i. iudica me [de vultu tuo] .i. de affectu tuo, secundũ illa. s. quę in me aspicis atque cognoscis, & qua fiducia peto in me iudicari secundum cognitionem, quia scio in me esse æquitates, et [has æquitates videant in me oculi tui] .i. cognitio tua. ¶ Exequitur illas æquitates, dicens: [probasti] id est, probatum ostendisti [cor meũ].i. voluntatem meam, quia nihil volui nisi æquitatem: & probando [visitasti].i. adiuuisti: quia sine tuo auxilio non posset subsistere [nocte].i. tempore aduersitatis [probasti cor meũ] sic scilicet, quia [examinasti].i. examinatum ostendisti me [igne].i. in feruenti tribulatione, vt scilicet, cum eiecerunt eum extra ciuitatem vt la-
Act. 7. pidarent: & in tanta examinatione [non est inuenta in me iniquitas] ¶ Hoc in tãtũ verũ est, quod nõ est inuẽta in me iniquitas [vt non loquatur os meũ]. s. quod non oportet os meum inde loqui, quia satis patet. Et quasi aliquis diceret: Quãdoquidem in te nõ est inuenta iniquitas, quare tu tribularis? Respondit [propter verba] scilicet implenda [labiorum] id est, prophetarum [tuorum custodiui ego] perseueranter sustinui [vias duras] id est, tribulationes. Alia trãslatio habet, vias latronis, & idẽ est. Vias dico [opera hominũ] quas promerentur opera hominũ.i. carnalium. Vel aliter: Intantũ non est inuenta in me iniquitas, vt os meum non loquatur [opera hominũ] id est mendacium: & hic ostendit maximam eius perfectionem. Perfectissimus enim est, qui nec lingua peccat. Mendacia vocat hominum, quia homines à se ipsis, non à deo habent mentiri. Vel sic dico, quod in me non est inuenta iniquitas, intantum, vt non loquatur os meum opera hominum, id est, vt ego loquar inde iactantiam, sicut mos est hominum.

¶ Et quia tam perfectus sum [perfice] id est, vsque ad finem

ad finem conserua, vbi est meritorum perfectio tota [gressus meos] id est, opera mea, per quæ gradior [in semitis tuis] id est, in arctioribus pręceptis tuis, vt in nullo deuiem à pręcepto tuo. Sic dirige gressus meos, vt etiam [vestigia mea] id est, apostoli & alij sequaces mei [non moueantur] à semitis tuis. Vestigia sunt signa pedum, & propter hoc dicuntur apostoli vestigia, quia in ipsis apparēt signa iustitię Christi. Et quia sunt vestigia, non possunt esse perfecti, nisi ille quem imitarentur esset perfectissimus. Hinc incipit exequi secundam orationem, scilicet, vt intendat deprecationem eius. Continuatio: ¶ Perfice gressus] & etiam [inclina aurem tuam mihi] id est, condescende mihi. Noscens enim suam infirmitatem non posse tantam dignitatē promereri, rogat ipsam deitatem vt se humiliet ad subueniendū ei: quasi infirmus aliquis qui non posset se erigere, & rogare medicum, vt se humiliet ad subueniendū ei. [exaudi verba mea] Dico inclina & exaudi verba, et securus sum, quia ego clamaui quoniam exaudisti me. Hoc aūt, scilicet clamare, quoniam exaudiuntur, tantummodo sanctorū est, q ex puritate suæ conscientiæ secure clamāt, & exaudiri non metuūt: alij vero exaudiuntur quia clamāt, quos sua cōsciētia in aliquibus accusat. ¶ Exaudi verba mea] & mihi abūdātius facias q̄ alijs: & hoc est [mirifica misericordias tuas] id est, mirabiles fac. In hoc enim misericordię dei in Christo sunt mirificatę, quia & immunis à peccato fuit, & oēs persecutiones patiētius omnibus alijs tulit. Et bñ debes mirificare [qui saluos facis sperantes in te] ne cedāt tribulationibus. ¶ Dico mirifica, ita scilicet [custodi me]. s. nō me rapiāt ad peccatū [à resistētibus]. i. à Iudęis cōtradicētib9 [dexterę tuę]. i. mihi filio tuo. Ideo filius dei dextera dicitur, quia per ipsum operat deus oīa: custodi dico [vt pupillā oculi] sicut oportet custodire pupillā. Bñ se Christus pu

pillæ oculi comparat. Sicut enim pupilla est dignior pars oculi, & totum corpus illuminat, sic & Christus est dignior pars ecclesiæ, & totam ecclesiam illuminat. ¶[Custodi me & protege] vt non sentiam æstum, scilicet, vt non inuitus patiar [à facie] id est, à præsentia [impiorum]. Per faciē notat præsentē impugnationem: quare necesse erat vt protegeretur: [qui me affixerunt] protege dico [sub vmbra alarū tuarū] id est, sub refrigerio misericordiæ et charitatis Hic per simile loquitur. Sicut enim auis protegit pullos suos, ne æstū sentiant: sic deus Christum misericordiæ & charitatis refrigerio protexit. ¶Et necesse erat vt tu protegeres, quia [inimici] id est, Iudæi [circundederunt animam meam] scilicet, volentes tollere animā meā, id est, vitā meā. Hoc modo quando cum gladijs & fustibus eū circundederūt: concluserūt etiā [adipē suū]. Sicut enim aliqui pingues concludūt suā pinguedinē cū alia pinguedine, ita vt iam nihil possit in eos intrare: sic Iudæi pingues in multis malitijs suas malitias concluserūt, ita quod iam nihil veritatis in eos intrare posset, propter peccatum dominicæ passionis: & ideo [os eorū loquutū est superbiā] dicentiū: Nolumus hunc regnare super nos. non habemus regem, nisi Cęsarē. ¶Circundederūt cū gladijs & fustibus: & etiam circundederūt me in cruce, quasi ad spectaculū crucifixionis [projiciētes] extra ciuitatē [me nūc] id est, cum prius seruos, nunc etiam me ipsum hæredē missum ad vineā [oculos] id est, intentiones suas [statuerūt declinare in terrā] id est, solam terrenitatē considerauerūt, scilicet timuerunt perdere legem & gentē. Vel declinauerūt oculos in terrā, quia eum non deum esse, sed purum hominem putauerūt. ¶Circundederunt me fustibus & gladijs, circundederunt ad spectaculum crucifixionis: & hoc ideo, quia [susceperunt] id est, cum gaudio quasi munus maximum receperūt à Pilato, vel à

Luc. 19.
Ioan. 19.
Mat. 21.
Mat. 26.

Iuda tradente, vel à deo permittente [me] ita parati ad mortem meam [sicut leo & catulus leonis parat9 ad prædam.] Per leones illos maiores persecutores domini debemus accipere: per catulos inferiores, plebem scilicet. Quod dicit [habitans in abditis] occultum iudicium Iudæorum notat, occulte mortem domini machinantium. Hic incipit de remuneratione & sua in bono, & persecutorum in malo orare. Continuatio: ¶ Ipsi hæc mala mihi machinantur, sed tu qui hucusq; videris dormisse [exurge, præueni eum] id est, Iudaicum populum. [Præueni] per simile loquitur: sicut enim cum duo currunt, ille qui preuenit aufert præmium, & efficit voluntatem suam: ita deus & Iudæi, cum ad mortem Christi currerent, præuenit illos deus, illum resuscitans, quem illi in morte tenere volebant. [& supplanta eum] id est subuerte, à similitudine luctatorum. Hoc dicit [præueni] ita scilicet [eripe animam meam ab impio] id ē diabolo, faciendo me resurgere: & bene debes facere, quia ipsa est [framea] id est, gladius, per quem debes inimicos deuincere: eripe dico hanc [frameam ab inimicis].i.a Iudæis, qui sunt inimici [manus tuę] .i. operationis tuæ. Operatio dei erat humanum genus redimere. ¶ Supplanta hoc modo [diuide eos dñe de terra sua in vita sua] id est, in vita eorum. Hęc diuisio facta est in destructione Hierusalem per Titū & Vespasianum, quę viuentibus Iudæis euenit. Diuide illos] dico, remotos [a paucis] id est, apostolis. Vel paucos intelligamus eos qui angeli admonitione annunciantis destructionem Hierusalē, in regnū Agrippę secesserūt. Et merito diuides, qa [vēter eorū].i. carnalitas eorū [est adimpletus de absconditis tuis].i. de peccatis, q̄ tibi abscōdita sunt, nō in cognitione, sed in ꝑpetratiōe. ¶ Et ꝓpter hoc etiā debes eos diuidere, qa [sunt saturati].i. neqtia repleti ī morte domini: saturati dico [filijs].i. ad incommodum filio-

filiorum: & hoc modo [diuiserunt reliquias paruulis] id est, superabundantiam maledictionis suæ [paruulis suis] id est, filijs suis. Cum enim dicerent: Sanguis eius super nos, & super filios nostros: non tantum sibi, sed etiam filijs suis maxime nocuerũt: quia vsq; in hodiernum diem excæcati sunt. Vel [saturati sunt filijs] id est, ad incommodum filiorum, quia [reliquias suas] id est, quas debuissent facere suas, de quibus propheta dixerat: Reliquiæ saluæ fient: non fecerunt se illas reliquias, scilicet, humiles & subditos sed [diuiserunt paruulis suis] qui per humilitatem & abiectionem sunt facti illæ reliquiæ. Alia translatio habet porcina, id est, immũditia. Quia Christus per totum psalmum suam infirmitatem ostenderat, ne ideo purus homo videretur, altitudinem suam ostendit. Continuatio: ¶ Tu diuides eos [ego autem apparebo conspectui] id est, præsentiæ tuæ: & hoc cõpletum fuit in assumptione. [Apparebo (dico) in iustitia] id est, secundum hoc quod iustitia mea exigit [& gloria tua tandem apparebit] scilicet, q̃ filius est in patre, & pater in filio: & hæc apparitio erit in iudicio, & [cum apparuerit gloria, tunc ego satiabor] completo corpore meo. Tunc enim corpus Christi completum erit, cum deo & patri regnũ tradiderit.

Mat. 27. Esaie. 10. Rom. 9.

IN PSALMVM XVII.

Titulus. In finem puero dñi Dauid verba cantici huius, quæ locutus est domino, in die qua eripuit eum Dominus de manu omnium inimicorum suorum, & de manu Saul, & dixit:

2. Reg. 2. Diligam te] Hunc psalmum fecit Dauid post mortem Saul, exultans quod ab inimicis liberatus esset: non tamẽ quod de exultatione sua scriberet, sed quia videbat Christum esse liberandum ab inimicis: vnde maxime exultandum putabat:

tabat:non solum enim personam Christi, sed Christum cum toto corpore, & ante ipsum aduentum, & post. Verba cantici huius.i. verba huius psalmi quæ agunt de spiritualibus, de quibus exultandum est. Attribuitur Dauid.i. Christo puero.i. seruo domini, quem bene per puerum significat, quia in puritate & simplicitate seruiuit domino. Sunt enim quidam serui qui non dicuntur pueri, illi scilicet, qui pro timore pœnæ, vel spe temporalis mercedis dominis seruiunt. Si dixisset simpliciter puero Dauid, posset intelligi de historiali Dauid: sed Ezdras per spiritum sanctũ intelligens hoc esse dictum de spirituali Dauid, apponendo cantici, remouet historiam. Tantus enim ille propheta de temporalibus esse exultandũ non diceret: quæ verba locutus est cõplendo domino, id est, ad honorem dñi[in die]id est, in tempore gratię[qua eruit eum].i. Christum totum[dominus deus de manu]id est, de potestate[omnium inimicorum suorũ]tam visibilium q̃ inuisibiliũ, [& de manu Saul]id est, de manu mortis. Per Saul ideo mortẽ accipimus, quia Saul petitio interpretať. Petiit enim eum Israeliticus populus sibi in regem, contra domini voluntatem. Similiter homo quem deus fecerat immortalem sub conditione obedientię, mortẽ quẽ deus non fecerat, ipse sibi manibus ac pedibus appetiuit. Dico hæc verba attribuuntur Christo cum omnibus membris: verba dico, dirigentia nos in finem id est, in Christũ: intendit enim nos inuitare ad dilectionem dei per exemplum sui. Materia sunt munera vel misericordiæ dei, saluatio, populorum subiectio, vindicatio de inimicis. De hac autem materia sic agit: Præmittit exultationem de datore, ostendit calamitatem humani generis ante aduẽtum Christi, & contra, remedia per aduentum Christi, tertiã partem de potestate ipsius Christi, quartam partem de commendatione ipsorum munerum. Vox Christi,

Saul. 1. Reg. 8.

& secundum suam personam & secundum membra Continuatio. ¶ Christus est loquutus verba cantici huius, & dixit: O domine dilexi, & diligo, & [diligam te.] Diligam dicendo, notat perseuerantiam ipsius dilectionis: quia tu es [fortitudo mea] quia in me sum imbecillis, in te fortis ad pugnandum cõtra malignos: quasi diceret: Vultis cognoscere illũ ad quem loquor, ipse est [firmamentum meum] .i. faciens me firmũ ne deficiã [& refugiũ meũ]. s. ad quem ego refugiam, quasi ad turrim. Si enim ignorant fideles qd agendum sit, consilio diuino instruuntur quid sit agẽdum: & quia posset esse fortis, firmus, & sciens etiã quid agendum esset, & posset deficere: quemadmodum quidã hęretici, qui putabant postq̃ essent instructi a deo, per suas vires sufficere: subdit [& liberator meus] id est, qui me liberat ab inimicis: quia si deus manum subtraheret, statim deficeret. ¶ Deus] id est creator meus [adiutor meus] ad cooperandum: quia sine eo nihil boni possum facere: & ideo [sperabo in eum] id est, spem meam totã ponam in eum. ¶ Ipse etiam est protector meus] Sicut enim aliquis protegit aliquem in bello ne vulneretur aliqua sagitta, sic deus Christum protegit, ne eum etiã parua tentatio tangeret: & hic Christum cum omnibus mẽbris accipimus. Quando enim vulnerantur, sicut Dauid in
2. Reg. 11. adulterio, tunc mẽbra Christi non sunt. [& cornu salutis meæ]. Propter hoc dicit cornu: quia sicut animalia per cornu fugant inimicos, ita deus inimicos Christi dissipat, & ipsum saluum facit. Hoc enim quod est cornu, est causa salutis meę, Hæc aũt prędicta non fecit mihi ex mea dignitate, sed me quasi pupillum suscepit: & hoc est [& susceptor meus] ¶ Et quia hæc omnia fecit mihi bona, ideo [laudans inuocabo dominum] .i. de habitis beneficijs laudans, inuocabo de habendis, & per ipsum inuocatum [ero saluus ab inimicis meis.] Totus Christus husq; loquutus

quutus est de exultatione datoris, nunc in persona antiquorum patrum loquitur, de calamitate in qua erãt ante aduentum Christi. Continuatio: ¶Et necesse erat vt saluarer ab inimicis, quia, [dolores mortis].i. dolores de potestate diaboli [circũdederunt me] & torrentes iniquitatis].i. iniquitates hominum, quæ sunt sicuti torrens: quia sicuti torrens per pluuiã crescit & impetuosus fit, sic iniquitates hominũ tumultu crescunt, & in sanctos impetuose fiunt. [turbauerũt me]id est anxium fecerunt me. ¶Præterea etiã[dolores inferni circũdederũt me].i. pagani, qui pro merito malæ vitæ in inferno torquendi sunt. Vel[dolores inferni].i. pœnæ infernales [circũdederunt me] i. ita certus sum quasi iam circũdedissent me, nisi aduẽtus Christi redimat me. Item ponit alteram partẽ suę calamitatis, cum dicit[laquei mortis].i. originale peccatum [præoccupauerunt me]etiam nescientẽ, quia ab ipsa etiam conceptione est homo illo peccato illaqueatus. ¶Et[in tanta tribulatione mea inuocaui dominum]& ab ipsa inuocatione prorupi in clamorẽ, & hoc est[& ad deum meum clamaui]id est, omni conatu virium petij. ¶Contra hoc quod dixerat inuocaui, ponit[& exaudiuit vocem meam de templo sancto suo]hoc siue de cœlo, siue de corpore domini quod est templum sanctum eius, quia secreta dei cõtinet, competenter accipimus: cõtra hoc quod dixit clamaui[& clamor meus in conspectu eius]id est, in beneplacito eius existens[introiuit in aures eius] id est, exauditus fuit. Ostensis calamitatibus humani generis ante aduentum Christi: ostendit remedia per eius aduentum humano generi à deo facta, & ipsum aduentum indicat nobis per quædam mysteria. Continuatio.

¶Exaudiuit clamorem meum, quia misit filiũ suum in cuius aduentu[terra]id est, terreni[commota est] à securitate in qua erat, audita noua prædicatione,

incerti quid tenerent [& contremuit] quia timuit eũ futurum iudicem, & suæ nequitiæ punitorem [& fũdamenta montium] id est, montes fundati [conturbati sunt]. Per montes diuites vel claros huius seculi intelligamus, quorum fundamentum sunt diuitię et honores, in quibus sperant: quæ fundamẽta conturbata sunt, cum Christo veniente, cognouerunt in terrenis diuitijs sperandum non esse [& commota est] id est, commoti sunt ipsi diuites ad pœnitẽtiam: ideo terra commota & conturbata est [quoniam dominus iratus est eis] id est, quoniam dominum sibi iratũ propter peccata cognouerunt. Iratus est eis [& in ira eiꝰ] id est, in consideratione iræ illius [ascendit fumus] id est, pœnitentia. Ideo per fumum pœnitentiam intelligimus, quia sicuti fumus est primum indicium ignis, & mouet lachrymas, ita pœnitentia est primum indicium charitatis, & lachrymas fructuosissimas exerit. Dicendo [ascendit] nota ꝙ pœnitentia illa ad deũ ipsum erigatur [& ignis] id est, charitas illa quæ pœnitentiam mouebat [exarsit a facie eius] id est, ab illuminatione eius feruentior est facta. Per arsit apparitionem notat charitatis: [carbones] etiam succensi sunt, id est, homines, in quibus ardor charitatis extinctus est per culpam primi parentis [succensi sunt ab eo] id est, deo dante ignem charitatis. Sicut enim proprie vocatur carbones in quibus ignis extinctus est: ita homines proprie vocantur carbones, in quibus est extincta charitas. Cum ostẽdisset remedia quæ fecit deus humano generi, nondum ostendit per quẽ fecisset, sed modo ostẽdit per quem oĩa illa facta sunt

carbones

Continuatio: ¶ [Terra commota est] & cætera facta sunt, quia deus [inclinauit cœlos] id est, humiliauit cœlos, id est, cœlestia, scilicet ipsam deitatem, & ipsos angelos inclinauit, per frequentem visitationẽ hominum. Vel ipsos angelos inclinauit, per commiserationem quam habuit per reparationem humani

generis: &

generis: & ipse deus[descendit] vniendo humanam naturam. Inclinati sunt etiam angeli, cum accedētes ad dñm ministrauerunt ei. [Inclinauit, descendit] & licet ita sit humiliatus, tamen non perdidit potestatem. sed[caligo]id est, diabolus, est[sub pedib9 ei9] id est, plenarie subditus est ei, sicut res quæ sub pedibus est. Per caliginem ideo diabolum accipimus, quia sicut caligo obtenebrat oculos, sic diabolus peccatores obcæcat, & caliginosos reddit, ne valeant lumen veritatis agnoscere. Descendit dico, & ascēdit ipse idem super omnem angelicam creaturam, in ascensione exaltatus est. Per illum ordinē omnes alios accipimus [& volauit super pennas ventorum]id est, ocyor fuit sua fama q̄ venti: quia cum natus fuit, agnitus fuit in Chaldea per stellas: dum crucifigeretur cognitus fuit Athenis per obscurationē solis. Vētos describit pennatos propter agilitatem: cum bis dicit volauit, maximam eius celeritatem notat. ¶Vel ita: [Ascendit super Cherubim]id est, super omnē plenitudinem scientiæ, quia nullus tam plenæ sciētiæ est, qui possit cognoscere illud secretum, quod penetrauit in ascensione[& volauit super pennas]id est, superauit agilitatem intellectus sanctorum. Per ventos sanctos accipimus, propter agilitatem: per pennas, velocem eorum intellectum: & si ipsi aliquid cognouerunt in eo: volauit, quia quoddam aliud erat quod cognoscere non potuerunt: & si illud aliquo labore cognouerunt, iterum volauit & iterum volauit. Per hæc prædicta nondum dixerat eum assumpsisse humanitatem, quod modo in sequenti manifeste ostendit. Continuatio: ¶Illum qui ascendit & descendit, non tantum credatis esse deum, sed etiam hominem: & hoc est[& posuit tenebras]id est, carnem humanam[latibulum suum]scilicet, in qua carne diuinitas latuit. Hic tenebræ accipiuntur in bono. Sicuti tenebrosum sermonem vocamus, vbi magna pro

Mat. 4.

Mat. 2.

funditas est

ſunditas eſt [& in circuitu eius tabernaculum eius] id eſt, militantes ei ſunt in circuitu, id eſt, proximi eiꝰ id eſt aliquam habent cognitionem & familiaritatẽ de eo: ex quibus: ſcilicet ex illis qui ſunt in tabernaculo, quidam ſunt tenebroſi, quidam præfulgidi [tenebroſa vero aqua] id eſt, obſcura doctrina eſt [in nubibus aeris] id eſt, in ſuperioribus nubibus, ſcilicet, in prophetis. Hi enim prophetæ per mundum nõ ſunt miſſi, propter obſcuritatem prædicationis. ¶ Præ fulgore vero nubes] id eſt, ſancti Apoſtoli: qui ideo nubes dicuntur, quia cõpluunt terram dei, & fructificare eam faciunt ſpirituali doctrina, quæ nubes prę fulgore, quia manifeſte prædicant, & omnibus intelligibiles ſunt [in conſpectu eius] quæ ideo præfulgore dicuntur, quia præſentẽ illuminationem recipiunt à cognitione ipſius, & huiuſmodi [nubes tranſierũt] in diuerſas partes mundi, annunciare verbum dei.
Et ecce ex illis nubibus exijt [grando] id eſt, obiurgatio de peccatis [et carbones ignis] id eſt, quidam qui mortui erãt, feruore charitatis fiũt igniti ¶ Nubes] .i. Apoſtoli, tranſierunt, & [dñs intonuit de cœlo] id eſt, de illis nubibus qui dicuntur cœlum, quia ſecreta cœleſtia continent [dominus intonuit] id eſt, per minas iudicij increpuit, & ipſe [altiſſimus dedit vocem ſuam] id eſt, euangelicam doctrinam: & ecce [grando & carbones ignis] ¶ Et ipſe dominus [miſit ſagittas ſuas] id eſt, diſcipulos diſcipulorum, qui dicuntur ſagittæ, quia vulnerant corda hominũ verbo dei, & eos ad quos ſunt miſſi diſſipant, quia alios aſſumpſit, alios reiecit: miſit ſagittas, & per eas ſagittas [multiplicauit fulgura] id eſt, multiplicia miracula. Per fulgura miracula accipimus: quia ſicut per fulgura homines terrentur, ſic per miracula: & per illa miracula [conturbauit eos] de peccatis ad conuerſionem. ¶ Et per illas ſagittas habuit mundus cognitionem veritatis, & hoc eſt [& apparuerunt] .i. omnibus

bus cogniti sunt [fontes] id est, sapientes: fontes dico [aquarum] id est, ex quibus fluunt multæ aquę. i. multæ doctrinæ, quæ sapientia cum prius lateret, in eis modo cognita fuit: & per eosdem [fundamenta] id est, prophetæ, per quos fundata est ecclesia: fundamenta dico [orbis terrarum] id est, ecclesiæ, quæ ex orbe terrarum, id est, ex omni parte terræ collecta est [sunt reuelata] id est, manifestata, quia sancti Apostoli & alij prædicatores etiam prophetarum scripturam intelligibilem reddiderunt. ¶ Fontes apparuerunt] & hoc fuit [ab increpatione] prædicantiũ: qui cum alios increparent, per ipsam increpationem ab alijs esse sapiẽtes cogniti sunt [& ab inspiratione spiritus iræ tuæ] id est, per spiritum spirantem eis iram tuam. Ostensis sacramentis aduentus, vult ostendere quid illa sacramenta faciant, scilicet, ecclesiam. Continuatio.: ¶ Misit sagittas, misit etiam spiritum sanctum [de summo] id est, de patre. Dicendo misit, notat donum: dicendo de summo, æqualitatem. Cũ dicit misit, non dicit eo quod minorẽ mittente missum intelligat, sed tota trinitas mittit spiritum sanctũ [& accepit me.] Hoc loquitur Christus in persona totius corporis [accepit]. i. quasi fugitiuum collegit, & hæc acceptio est per inspirationem [& assumpsit me] in dignitatem per fidem, per baptismum, per cęteras virtutes [de aquis multis]. i. de populis multis Vnde Ioannes: Aquæ multæ, sunt populi multi: Vel de aquis, id est, de multis baptismatibus: quia licet baptismus sit vnus, tamen in multis populis fit.

¶ Et me sic assumptũ] eripuit de inimicis meis fortissimis] id est, dęmonibus [& ab his qui oderũt me] id est, malis hominibus: & necesse erat vt eriperet [quia confortati sunt super me] Quanto enim fideles magis tribulantur, tanto magis in fide accenduntur, & firmiores sunt, & alios ad fidem conuertunt.

¶ Et

¶[Et præuenerunt me]id est,præualuerunt secundũ existimationem suam[in die afflictionis meæ] id est, in vita ista in qua sancti affliguntur. In alia enim vita non affliguntur,sed coronabuntur: & quod ipsi puta uerunt me præuenire contra hoc[dominus est factus protector meus]id est,clypeus,ne vlla persecutione vulnerer. ¶[Protexit me ecclesia,& per tantas tribu lationes quæ aliquando in infirmioribus generare so lent angustiam[eduxit me in latitudine]charitatis & in numero membrorum. Et quid bona eius enumerem?[saluum me fecit] per hæc omnia : & hoc non meis meritis,sed sua magna gratia : & hoc est [quoniam voluit me]habere. Hæc omnia fecit per suam gratiam,secundum primordia saluationis, retributionem autem fecit secũdum merita sua. Retributiones autem duæ sunt,& iustis,& impijs:vna in hac vita, vna in alia vita. Iustus in hac vita pro sua iustitia accipit retributionem,quia iustitiæ accipit incrementum in futuro vero coronam. Impius in hac vita vt magis sordescat, æternum vero incendium in futura. Continuatio: ¶[Saluum me fecit pro sua voluntate [& retribuet mihi dominus secũdum iustitiam meã] id est,secundum bona opera mea[& secundum puritatem manuum mearum]id est,secundum innocentiam mearum operationum, quod à malo abstinui, nulli nocui[retribuet mihi.] ¶[Secundum iustitiam meam dico[quia custodiui]id est, impleui[vias domini]id est,præcepta domini,per quæ ad deum gradimur per bona opera[secũdum puritatem manuũ] quia[non gessi impie]id est,non gessi illud vnde vocarer impius,id est,non feci malum recedẽdo [à deo meo]: ¶ Custodiui vias, nec impie gessi [quia omnia iudicia eius] sunt in consideratione mea: & hoc est[in conspectu meo] omnia tam bonorum q̃ malorum,tam in hac vita,q̃ in alia : & ideo nec fessus humana fragilitate[reppuli iustitias eius à me]sed perseueranter

ſeueranter ſuſtinui. ¶ Non reppuli, & ita [ero imma culatus cum eo] ſcilicet deo. Oportet enim vt qui im maculato domino vult adhærere, immaculatus ſit: ideo immaculatus, quia [obſeruabo me ab iniquitate mea] quaſi mihi naturali. Vnde Apoſtolus: Nati ſu- mus filij iræ. Dicendo [obſeruabo] notat cautelam eſſe adhibendam ad cuſtodiam virtutum. Nunc agit de retributione iuſtorum in futura vita. Continuatio ¶ In hac vita ero immaculatus, & in futura [retri- buet mihi dominus ſecundum iuſtitiam meam, & ſe cundum puritatem manuum mearum] habitam [in conſpectu oculorum eius] id eſt, in beneplacito miſe ricordiæ eius. Sicut enim aliquis potens rem quam diligit in conſpectu habet, quam non diligit nō vult in conſpectu habere: ſic deus quod ſibi placet dicitur aſpicere, quod non placet negligere. Quia ſuperius dixerat, iuſtitiā meam, ne videatur iuſtitia eſſe ab ho- mine, oſtendit ꝙ ſine deo nulla iuſtitia eſſe poteſt. Continuatio: ¶ Dixi iuſtitiam meam, & tamen [cū ſancto] id eſt, ad hoc vt homo ſanctus ſit [eris] tu deus, qui tu es [ſanctus] id eſt, ſanctificans [& cum viro innocente] id eſt, ad hoc vt ſit innocens [eris] tu [innocens] id eſt, faciens innocentem. ¶ Et cum electo] id eſt ad hoc vt aliquis ſit electus, id eſt, ſepa- ratus à perditis. [electus]. Non dicit ideo electus, ꝙ deus eſſet in ſocietate cum malis, ſed [electus] id eſt, remotus æternaliter à malis: [& cū peruerſo] id eſt cum illo qui ſe peruertit a te [peruerteris] ſubtrahēdo gratiam, peruerſum ad maiorem adiuuabis: & hanc ſententiam teſtatur alia translatio, quæ habet peruer ſum peruertes, & hæc eſt retributio quam deus dat malis in hac vita. ¶ Ideo dico quod in hac vita ita fa cies & bonis & malis [quoniam] in alia vita [ſaluum facies populum humilem] id eſt, bonos [& oculos ſuperborum humiliabis] id eſt, affliges. Per oculos ideo ſuperbiam accipimus, quia in oculis notatur ſuperbia.

Ephe. 2.

ſuperbia. Vel hoc modo literam legamus. Continuatio eadem. Dixi[iuſtitiam meam] ſed tu homo non eris per te ſanctus, ſed [ſanctus eris cũ ſancto] id eſt, cum Christo ſuo adiutore faciens opera eius, & [cũ eo innocente] id eſt, per eum innocentem[innocens eris] & cum eo Chriſto[electo electus eris] & cum peruerſo] id eſt, diabolo[peruerteris]. Continuatio ¶ Ideo dico quod in hac vita iuſtus & impius accipiunt retributionẽ pro meritis [quia tu] deus in alia vita[ſaluum facies populum humilem, & oculos ſuperborum humiliabis]. Per hæc omnia ſupradicta intelligimus, quod deus illuminat eccleſiam. Quæ eccleſia ſe videns eſſe illuminatam, orat deum, vt per ipſam illuminet cæteros conuertendo, & hoc eſt: ¶ Quoniam tu illuminas lucernam meam] .i. quoſdam de eccleſia ad hoc vt illuminent alios: qui dicuntur lucerna, quia in eis lumen ſancti ſpiritus reſplendet. Meam dicit, quia de ſua ſocietate ſunt: & [tu domine deus meus illumina tenebras meas] id eſt, infideles & idiotas, qui ſunt in tenebris, quia de deo cognitionem non habent[meas]id eſt, prædeſtinati vt ſint mei. ¶ Rogo vt illumines tenebras, & hoc ſecure[quoniam eripiar]id eſt, eripientur illi mei qui adhuc ſunt tenebræ[à tentatione]diaboli[in te] id eſt, per te[& in deo meo]id eſt, in auxilio dei, in eo[trãſgrediar murum] id eſt, obſtaculum peccatorum.

Murus autem ille non eſt prorſus deſtructus, ſed iuſti dei auxilio illum tranſcendunt. ¶ Bene dico, in deo meo, quia ipſe eſt [deus meus] & [via eius] .i. præcepta[eſt impolluta]quia nihil immundum præcipit facere: [& eloquia domini] id eſt, ipſa doctrina euangelica, eſt[examinata igni] id eſt, cum diligenti examinatione ſunt ædita, id eſt, ſpiritu ſancto. Qui ſpiritus ſanctus ideo ignis dicitur, quia ardorem charitatis ponit in quibus eſt: & quamuis ita ſit altus, tamen

men non deserit suos, sed [protector est omnium sperantium in se]. ¶ Nullus est alius deus, nisi iste tantus dominus [quoniam quis est deus præter dominum?] id est, præter eum qui ita dominatur? aut ô vos gentiles [quis est deus præter Deum nostrũ?] Quasi si vos dominum nostrum nõ habetis, nullum dominum habetis. Hic incipit de potentia Christi. ¶ Nullus est Deus præter Deum nostrum, & iste [Deus est qui pręcinxit me] id est, pręparauit me dominicum hominem diuina [virtute] ad pugnandum contra diabolum: & istud præcingere fuit ab ipsa cõceptiõe. Pręcinxit dicit, cõtra hoc quod superius dixerat, Præoccupauerũt me laquei mortis. Sicut eni originale peccatũ pręoccupauerat humanũ genus in cõceptiõe, ita spiritus sanctus significabat Christum ab ipsa conceptione, & per hoc [posuit viam meam immaculatam] id est, omnia opera totius vitæ meæ. ¶ [Qui] etiam deus [perfecit] id est, perfectos fecit [pedes meos] id est, affectus meos [tanquam ceruorum] id est, similes ceruis. Sicut enĩ ceruus vitat spinas, & transilit fossas, & lutosa loca, & ascendit in montem, ita Christus spinosa & periculosa delicta seculi, & peccatorum foueas sancto voluntatis affectu transilit, & ad celsa cœlorũ peruenit, & hoc est, ipse deus [statuens me super excelsa.] ¶ Hic etiam deus [docet meas manus] id est, operationes meas [ad prælium] contra diabolum: & tu domine [posuisti] tu dico qui talem fecisti personam meam propriam [brachia mea] .i. illos per quos operor ego [vt arcum æreum]. Sicut si arcus æreus esset, qui mitteret sagittas, quia æreus, infatigabilis esset: sic brachia Christi & sagittas mittunt, quibus vulnerant corda hominum, & infatigabilia sunt.

¶ Posuisti & [dedisti mihi protectionem] id est, defensionem, quæ est causa [salutis tuæ]

id eſt, a te datæ [& dextera tua] id eſt, filius tuus [ſuſcepit me] dominicum hominẽ. Quia dicturus erat quod Chriſtus per ſuos vinceret alios, præmittit quãdam aptitudinem, per quam oſtendit illos eſſe aptos ad hoc faciendũ. Continuatio. ¶ Dextera tua ſuſcepit me] et diſciplina tua] .i. iuſtitia qua tuos examinas [correxit me] .i. meos de p̃teritis vſq; [in finẽ .i. vſq; ad conſummationem: quia incorrectum remanſit [& ipſa tua diſciplina docebit me] id eſt, meos, ne vlterius peccent. ¶ Et per illos [dilataſti greſſus meos] id eſt, operationes meas per totum mundum notificaſti [& veſtigia mea] id eſt, illi in quibus ſigna iuſtitiæ meæ apparent [non ſunt infirmata] id eſt, nõ ſunt ſuperati ab hoſtibus. Neceſſe enim erat, vt illi qui erant miſſi, vt alios docerent, irreprehenſibles eſſent in omnibus. Vel ita [diſciplina tua correxit meos & docuit, & ſic dilataſti in virtutibus greſſus meos] id eſt, diſcipulos meos, qui dicuntur greſſus. Vel de

Heb. 5. Chriſto dicitur ſecundum Apoſtolum dicentem: Ex his quæ paſſus eſt, didicit obedientiam. Diſcipuli dicuntur greſſus, quia per eos deus mundum ingreditur, & licet ita dilatati eſſent, non tamen ſuperbierũt ſed ſunt [ſubtus me] id eſt, mihi plenarie ſubditi, & ipſi idem qui pręter aliud ſunt [veſtigia mea nõ ſunt infirmati.] ¶ Et per iſtos tales [perſequar] ego ratiocinando [inimicos meos] id eſt, qui mihi contradicũt [& comprehendam illos] in ratione, quia non habebunt intus quomodo poſſint reſiſtere [& non cõuertar] ab increpatione eorum [donec deficiant] â ſecta ſua, id eſt, conuertantur. ¶ Quoſdam perſequar ratione ſicut dictum eſt, alios [confringam] in tribulatione [nec poterunt ſtare] contra me, ſed potius [ſubtus pedes meos cadent] id eſt, plenarie ſubijcientur mihi. Oſtendit quod Chriſtus quoſdam ſibi reſiſtẽtes, ſuo dominio ſubijciet, nunc de inimicis, id eſt, dęmonibus, & ſpecialiter de Iudæis ingreditur. Cõ

tinuatio.

tinuatio. ¶Persequar inimicos, & tu domine[insurgentes in me]id est, diabolos qui volebāt me opprimere, & regnum obtinere[supplantasti]id est, insciētes deiecisti[subtus me]id est, sub potestate mea, qa nihil faciunt nisi permissione Christi: & præmittit causam per quam ostendit Christum esse dignum, cui subijcerentur illi dæmones, cum dicit: ¶Præcinxisti me virtute]deitatis[ad bellādum]contra dęmones &[inimicos meos]Iudæos scilicet, qui dicuntur spiritales inimici Christi, partim [dedisti mihi dorsum]id est, sequaces meos fecisti. Sicut enim famuli dicuntur dorsum domini, quia sequuntur eum à dorso, sic sequaces Christi dicuntur dorsum: & partim [disperdidisti]sed[odientes me]id est, illos qui indurati sunt in odio mei. ¶Disperdidisti, & in illa dispersione[clamauerunt]vt liberarentur[nec erat]inter eos[qui saluos faceret] quia dux eorum erat diabolus, qui eos liberare non poterat: [clamauerunt etiā ad dominum, nec exaudiuit] quia non quærebant exaudiri per filium. ¶Tu dispersisti, & ego[comminuam eos]id est, conteram eorum vires ne possint colligi in robur[vt puluerem]scilicet, per subtractionem gratiæ faciam eos & dissolutos & instabiles, nec illos ita redactos in puluerem dimittam in quiete sed illos ponam[ante faciem venti]id est, tales faciā qui deficiant, non expectantes faciem venti, id est, soliditatem tentationis, in prima tentatione deficiunt: [& eos delebo]id est, destruam[vt lutum platearū] Vt lutum platearum & in seipso inquinatum est, & alios coinquinat transeuntes per plateam, sic Iudęi & in se inquinati sunt, & alios per plateas ambulantes, id est, per terrena desideria, coinquinant exemplo vitæ suæ malæ. Desideria carnalia plateam appellat, qa per ea sine omni refrenatione ad diabolum transitur. Et ne aliquis putaret istis Iudæis deletis Christū regnum suum amittere, ostendit se ab illis subtractum

 etiam obti

etiam obtinere regnum. Continuatio. ¶ Illi delebuntur[me autem]ò deus [eripies]id est, subtrahes [de contradictionibus populi] id est, de contradicente populo Iudaico, qui semper mihi contradicit, & ereptum me ab illis [constitues me in caput Gentium]id est, vt sim rex Gentium. ¶ Ideo facies me regem Gentium, quoniam [populus] Gentium scilicet [quem non cognoui] corporali habitatione, nec prophetas misi, nec legem dedi: [seruiuit mihi] id est, credidit mihi: quia quicunque credit, seruit, & ita quod [in auditu auris] id est, ex quo audiuit[obediuit mihi.] Laus ista Gentium, est vituperatio Iudæorum. ¶ Ideo eripies, quia illi qui debuerant esse [filij] mei, facti [alieni mentiti sunt mihi] mendacia dixerunt de me, negantes me esse filium dei, & multa alia, & ipsi idem [filij] facti [alieni] cum deberet innouari nouo homine veniente [inueterati sunt] id est, cum ante essent veteres, id est, peccatores, magis peccatores facti sunt, & ipsi tales [claudicauerunt] id est, errauerunt [à semitis suis] id est, pro semitis suis à se inuentis. Ipsi autem inuenerunt quasdam traditiones, scilicet, vt lauarent manus antequam comederent, & ne immundum tangerent. Vnde & dñs

Mat. 15. in Euangelio: Quare & vos transgredimini mandata patrum propter traditiones vestras? Vel ita: [Claudicauerunt] id est, errauerunt [à semitis suis] id est, quas debuerunt facere suas, quia in scripturis literalem tantum intelligentiam & non spiritualem habent. Quæ scripturæ ideo dicũtur semitæ, quia bene intellectæ ducunt ad vitam. Claudicauerunt dicit per simile: sicut enim claudus vno pede firmus est, alioque infirmus, sic Iudæi in literali sensu sunt firmi, & spiritali infirmi: quia male & raro allegoria vtuntur. Quorum claudicare claudus Iacob figurauit.

Scripturæ dicuntur semitæ

Gene. 32.

¶ Ipsi claudicauerunt, mentiti sunt, sed[dominus viuit] id est, viget in suis & regnat; & ipse [deus meus sit

is sit benedictus] id est, laudatus: & ipse deus [exaltetur] in multitudine credentiū, dator [salutis meę.] ¶ Bene dico, sit benedictus, quia tu [das vindictas mihi] id est vindicas de inimicis. Et incipit hic commendatio munerum [& subdis populos] ita quod [sub me] id est, quod mihi obedientes fiunt: tu dico liberator meus de inimicis meis] etiam [iracundis] id est, feruentissimis. ¶ Et etiam [exaltabis me ab insurgentibus in me] quia quanto magis insurrexerunt, tanto magis Christus exaltatus est: & etiā surgentes diabolo sunt pressi: [& eripies me à viro iniquo] id est, populo Iudaico, vel à quocunque impio. ¶ Propterea] omnia [confitebor tibi] id est, laudabo te domine [in nationibus] id est, in diuersis Gentibus: [& psalmum dicam] id est, bonam operationem faciam [nomini tuo] id est, ad honorem tuum. Dum dicit, psalmum dicam, dat intelligere, quod nō tantum bene operabitur, sed etiam aliis exemplum bonæ operationis erit. ¶ Confitebor hoc dicens, dominus iste est [magnificans] id est, magnificos faciens [salutes regis eius] id est, saluatos a rege suo, scilicet Christo: & hoc etiam dico, quod ipse facit omnia ex misericordia, & hoc est, & [ipse est faciēs misericordiam Dauid] scilicet significatiuo [Christo suo] id est, regi suo [& semini] id est, sequacibus suis: & hoc non ad horam, sed [vsque in seculum] id est, quandiu seculum erit. Vel [Dauid Christo suo] id est, vncto suo, & [semini eius] id est, Christo & sequacibus eius.

IN PSALMVM XVIII.

Titulus. In finem, alias victori, Psalmus Dauid.

COeli enarrant] Psalmus iste conuenit Dauid prophetæ qui hic loquitur: dirigens auditores in finem, id est, in Christum. Intendit enim auditores & maxime Iudæos monere, vt relicta sua vetustate ad Christi transeant nouitatem. Materia est incarnatio Christi, de qua sic agit: commendat eam per commendatam prædicationem, propriã commendationem, per bonam etiam legem, per bonam institutionem, quam mundo attulit. Commendat eam etiam orando se mundari à peccatis, vt digne possit laudare eam, & sic à prædicatione incipit: Vos dimittite à vetustate mentem, & audite nouam prædicationem, quæ maxime etiam ex dignitate ipsorum prædicatorũ ostenditur audienda, quia [cœli] id est, apostoli [enarrant] vt rem non fictitiam, sed veram [gloriam] id est, deitatem [dei] id est, Christi [& firmamentum] id est, apostoli firmi qui sunt in hac prædicatione Christi [annunciant] tanquam rem gestam [opera] id est, miracula [manuum [id est, operũ eius, id est, operatricis deitatis. Bene apostolos firmamentum vocat in prædicatione Christi miraculorum, quia multi contradicebant, & multi eum passum vel mortuum prædicare erubescebant. Vel ita, vt opera sit nominatiuus singularis [opera manuum eius] id est, homo annunciat firmamentum] id est, ecclesiam esse firmatam, quæ ecclesia firmata est, id est, stabilis facta est ab ipso Christo in inquietis fluctibus huius mundi. Quod significatum fuit per firmamentum quod fuit factum inter aquas. Vel potest dici cœlos materialiter enarrare gloriam dei, per stellam quæ mundo deum factum hominem
Mat. 2. nuntiauit. Hic commendat ipsam incarnationem, per discretionem ipsius prædicatonis. Continuatio.

¶ Cœli præ

¶Cœli prędicabunt, & ita[dies]id est, sapiens[eructat verbum].i. filium dei[diei].i. sapienti. Eructat dicit ad similitudinem saturi: sicut enim aliquis satur ex interiori plenitudine eructat aliquid, sic sapiens ex abundãtia loquitur: [& nox]id est, humilis [indicat nocti]hoc est alij humili, [scientiam]id est, temporalia de Christo, scilicet passionem, natiuitatem, & cætera. Idem secundum hoc quod humilibus humilia, sapientibus alta prędicat, dies & nox appellari potest. Vnde Apostolus Corinthijs: Inter perfectos loquimur sapientiam, vobis autem lac potum dedi, non escam. Postquam ostendit discretionem prædicationis, ostendit magnificentiam eius prædicationis. Continuatio: ¶Cœli enarrant gloriam, & omnibus linguis enarrant, & hoc est[non sunt loquelę].i. linguæ[neq; sermones] modi locutionum: Alio enim modo in eadem lingua loquimur sapientibus, alio modo mediocribus, alio modo inferioribus: [quorum]sermonum[non audiantur voces eorũ.] Rursus commendat eandem prędicationem per latitudinem scilicet, quia per omnes terras diuulgata. 1. Cor. 3.

Continuatio. ¶Omnibus linguis sunt locuti, & non in vna terra tantum [sed sonus eorum].i. fama eorum [exiuit in omnem terram]& non tantummodo sonus, sed etiam [verba] ipsa[eorum]scilicet, quod dicebant Christum incarnatum, natum, &c. Exierunt[in fines terrę]id est, in vltimas partes terrę, & non in vna parte terrę tantũ sed in omnes: & hoc est quod dicit: [orbis terrę]scilicet, in circuitu. Hic commendat ipsam incarnationem per seipsam, ostendendo dignitatem ipsius. Cõtinuatio: Cœli enarrant, & hęc omnia fiunt. Et quare hoc? quia filius dei venit in mundum, & hoc est ¶Posuit tabernaculum]id est, carnem suam in qua militauit deo[in sole]id est, in manifesto, vel in æstu tribulationis, vel in virgine in qua humanitati con-

iunctus est:[et ipse tanq̃ sponsus]id est,similis spon so,scilicet,bene ornatus virtutibus,ita vt amica sua, id est ecclesia,libenter eum reciperet,sicut aliqua spõ sa sponsum:[procedens de thalamo]id est,de vtero virginis,vbi fuit facta spõsio, quia quãdo deitas vni uit se humanitati, cæteręhumanæ naturæ se liberatorem promisit:[thalamo dico suo]id est,sibi conue nienti:quia nullus a deo potens rex tam bonum tha lamum habuit. ¶Et ipse ita procedẽs[exultauit ad currendam viam]scilicet,exultanter cucurrit viam, scilicet,omnia opera quæ fecit[vt gigas] id est,com parabilis giganti.Sicut enim gigas non timet minas non curat molliciem,infatigabilis est, sic & Christ9 Quia dixerat posuit,& exultauit, & non determina uit quis ille esset,quasi aliquis quæreret,quis est ille? per quædam indicia ostendit esse filium dei, dicens: [Egressus illius]qui hoc fecit,est[a summo cœlo].i. a deo patre,quo nihil altius est. Egressio filij fuit ma nifestatio,quia cum prius esset occultus,per carnem se manifestauit.Per hoc quod dicit egressio, persona rum distinctionẽ insinuat:per hoc quod dicit a summo,notat quod in summo,& sic eum deo patri ęqua lem. ¶Egressio fuit a patre,& ipse qui egressus est, in ascensione occurrit,id est,patrem sibi inuenit:[& ille occursus eius fuit vsque ad summum eius]id est, ad patrem, quia nullum prętei patrem inuenit sibi æqualem. Vnde dicitur:Egressus eius a patre,regressus eius ad patrem:[nec est qui se abscondat]id est, excuset[a calore eius]id est,a spiritu sancto: quia ille omnia quæ in homine sunt nouit. Vnde dicitur. Cũ venerit paracletus,ille arguet mundum de peccato & de iudicio.Per calorem spiritum sanctum accipimus,quia ipse vero igne fidelium corda succendit. Vnde dominus ait: Ignem veni mittere in terram, & quid volo,nisi vt ardeat? Et hic per calorem tertiam personam notat. Hic per legem & institutionẽ ipsius

Ambrosius ĩ hymno.

Ioan.16.

Lucę.12.

ipsius, ipsam incarnationem incipit cõmendare. Sub nomine legis continentur ista sex, lex, testimonium, iustitiæ, præceptum, timor, iudicia. Continuatio. ¶ Ipse egressus est, & illius [domini lex] id est, prohibitio, est [immaculata] id est, immaculatos faciens quia prohibet mala, & nihil prohibet quod faciendum sit. Et est etiam [conuertens] non tantũ manus à malis operibus, sed [animas] id est, voluntates, ꝙ nullatenus optent mala, & hoc facit per terrorẽ pœnę: & est etiam [testimonium domini] id est, promissio æterni boni facta à domino. Ideo promissio Christi testimonium dicitur, quia sicut testimonium nos certos reddit de re incerta, sic Christi promissio nos certos reddidit de vita ęterna, quę erat incerta nobis Testimonium dico [fidele] id est, credibile, & istud testimonium [præstans sapientiam] id est, cognitionem de deo, non elatis, sed [paruulis] id est, humilibus. Humilis enim audita promissione æterni boni, solicite inquirit illius cognitionem. ¶ Iustitiæ] illius etiã [domini] id est, illæ operationes quas ille docet facere, scilicet, visitare infirmos, panem dare pauperi, & cætera, sunt [rectæ] id est, naturales: quia ipsa natura hoc exigit, vt nostræ naturæ tribulatę compatiamur, nostra communia indigentibus faciamus, qa ipsæ iustitiæ sunt [lætificantes corda] Lætatur enim interius qui bene agit: [præceptum etiam domini] illud scilicet, de charitate, spirituale, est [lucidum] quantum ad se [illuminans oculos] interiores. Quanto enim aliquis charitate accenditur, tanto maiore dei cognitione perlustratur. ¶ Timor] etiam illius [domini] est [sanctus] id est, faciens sanctos. Est quidam timor qui non est bonus, scilicet timere tribulationes corporis. Vnde dominus: Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere. Est quidam alius timor, qui bonus est, qui sic diffinitur: dilectio & reuerentia cum pauore. Matth. 10

Diligi-

Diligimus enim deũ propter misericordiã, pauescimus autem propter iudicium, & de hoc timore hic agitur, quem dominus in Euangelio comprobat, dicens: Potius eum timete, qui potest animã & corpꝰ mittere in gehennam: & ille timor [permanet in seculum seculi] id est, quandiu succedit seculum seculo id est, per totam vitam hanc: vel [in seculum] subsecutiuum huius [seculi] id est, in æternum: quia etiam in alia vita diligemus deum, nec potest vnus non diligere: & propter omnipotentia [iudicia] etiam, id ẽ prædicta præcepta [domini] quibus pręcipit aliquid fieri, sunt [vera] & non indigent testimonio exteriori, sicut plæraq; humana iudicia, sed sunt [iustificata in semetipsa] quia per se apparent iusta. Ideo præcepta domini dicuntur iudicia, quia cum discretione facit, & iudicia fiunt. ¶ Et ista iudicia sunt [desiderabilia] id est, digna desiderari, ab his qui non habent [super aurum & lapidem] non quemlibet, sed [multũ pretiosum] & per hæc duo quæ in omnibus mundanis chariora sunt, innuit præceptum domini omnibꝰ mundanis & pretiosius esse & charius. ¶ Desiderabilia sunt his qui non habent, sed qui habẽt, his sunt [dulciora super mel] quodlibet & suauia, sed mel dico quod est in fauo, & hoc est [super mel & fauum] ¶ Et per hoc patet quod sunt dulciora & digniora, quia [seruus tuus custodit ea] & in hoc non stulte agit, quia [in custodiendis illis retributio multa] scilicet, pro his dabitur custodienti vita æterna. Hic incipit rogare, vt deus ipsum mundet à delictis, vt digne laudare possit incarnationem, & de ea cogitare & digne loqui. Continuatio. ¶ Ego laudo illam incarnationẽ, & vt digne possim laudare [munda me à delictis meis]. Occulta vocat peccata illa quæ ex se sunt, scilicet, quæ nullo suggerente fiunt, quæ secũdum naturam suam non cognoscuntur. Ego dico occulta, quia [quis intelligit delicta?] Nemo scilicet .i.

Ibidem.

Quis est memor omnium delictorum suorũ? Vnde Paulus: Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iusti ficatus: [& parce] mihi [seruo tuo ab alienis peccatis]. i. ab homine, vel diabolo suadente quæ committuntur. Vel [ab alienis] id est, hominibus vel diabolis: parce (dico) scilicet, ne inducant in tentationem. ¶ Et bene dico, debes parcere, quia [si] maligni [nõ fuerint mei dominati] cum sim mundatus à proprijs [tunc ero immaculatus] à communibus peccatis [& etiam emundabor à delicto maximo] id est, à superbia, quæ ideo delictum maximum dicitur, quia per illud etiam angeli ceciderunt & homo, & maxime regnat etiam in bonis. ¶ Et si ero huiusmodi, tunc [erunt eloquia oris mei] talia [vt complaceant] tibi, [& meditatio cordis mei] vnde procedunt eloquia, erit [in cõspectu] id est, in beneplacito [tuo semper] ¶ Tu dico [domine] qui es [adiutor meus] in bonis [& redemptor] à malis.

1. Cor. 4.

Superbia delictum maximũ.

IN PSALMVM XIX.

Titulus. In finem, seu victori, siue ad victoriam, Psalmus Dauid.

EXaudiat te] Loquitur hic propheta, dirigens nos in finem, id est, in Christum. Materia sunt prospera in ecclesia, quæ videbantur multo tẽpore post futura. Præuidebat enim propheta ecclesiam prosperari in aduentu Christi, in acceptione sacrificij, &c. De ea autem sic agit: optat illa euenire ecclesiæ, & affirmat quoniam eueniẽt. Et cum sic ostendit se optare, præponit nobis se exemplum pietatis, per quod nos ad pietatem inuitare contendit: & ab optione sic incipit: ¶ O ecclesia [dominus exaudiat te in die tribulationis] id est in tua maxima necessitate: & per partes ponit exauditionem, cum dicit [protegat te] id est, sit tibi clypeus [nomen dei Iacob] scilicet, sicut deus protegit Iacob, protegat te. Ecclesiam protegat sicut Iacob, quia sicut Iacob sup

planta-

Gene.27. plãtauit primogenito benedictionem, sic ecclesia synagogę nomen dei, id est, famam dei: quia diuinam essentiam tantũ per famã intelligimus, ipsam autem
1. Cor. 13. rem nondum habemus. Vnde Apostolus: Videmus nunc per speculum in ænigmate, tũc autem facie ad faciẽ. ¶ Et etiam [mittat tibi auxilium] ad cooperandum [de sancto] id est, de Christo, vel de cœlo [& tueatur te] contra malũ [de Sion] id est, de speculatione, scilicet, de diuinitate sua, per quam speculatur omnia. ¶ Memor sit] id est, memorẽ se ostendat per aliquam remunerationem [omnis sacrificij tui] id est, illius oblationis, quę quotidie fit in altari. Omnis ideo dicit, quia licet vnum sit, tamen in infinitis locis idẽ fit: & idem sacrificiũ quod vocatur [holocaustum] id est, totũ incensum, quod totũ se obtulit deo secundum corpus & animam patiẽdo vsq; ad ipsam mortem. Hoc tale sacrificiũ [fiat pingue] id est, acceptabile. Trahitur hoc à sacrificijs antiquorum, quorũ pingue sacrificiũ deo magis placere dicebatur. ¶ Tribuat etiam tibi secundũ cor tuũ] id est, intellectum tuum, ita vt sicut intelligis, deus confirmet in te, ne peruertaris ad aliquẽ errorem [& omne consilium tuum confirmet.] Consilium sanctæ ecclesiæ est, vt neq; aduersis frangatur, neq; prosperis extollatur. Et merito hoc peto, quia ero particeps illius boni. Et hoc est. ¶ Lætabimur] ego & filij ecclesiæ, quorum ego sum vnus [in salutari tuo] id est, in Iesu tuo [& magnificabimur] id est, magni efficiemur [in nomine] domini [dei nostri] id est, quod in hoc seculo nomen eius portabimus, id est, Christiani vocabimur. ¶ Quia particeps ero, ideo opto, vt non tantũ prædictas petitiones, sed [omnes petitiones tuas impleat dominus] quod toties ponit optationes, affectum suæ pietatis ostendit. Hic incipit confirmare, quia vere ea propria euenient ecclesiæ, quę optauerat ecclesiæ. Opto impleat, & affirmo quod implebit,

bit, quia [nunc] id est, tanto tempore ante aduentum Christi [cognoui, quoniam saluum fecit dominus] pater [Christum] id est, regem [suum] in resurrectione. Continuatio. ¶ Saluum faciet in resurrectione & ascensione, & etiam [exaudiet illum] clamantem pro nobis repræsentatione humanitatis [de cœlo] id est de carne sua, vel de cœlo materiali [sancto suo] quia [salus est dexteræ eius] id est, filij eius. Ipse enim totius salutis dator est, & illa salus non est in infirmitate, sed [in potentatibus] id est, in magnis potentijs quia nullo modo potest destrui sicut laus humana. ¶ Salus istius domini est in potentatibus, sed [hi] non attendentes gloriantur, scilicet [in curribus] & hi, alij [in equis] & per currus & equos notat maximos honores, scilicet duo genera triumphorũ [nos autem inuocabimus] habitatorem nostrum [in nomine dei nostri] id est, per hoc quod tantum dei nomen habemus, sed Christiani vocamur: vel famam ipsius habemus sine cognitione essentiæ. Ipsi sunt in curribus & in equis, & nos habemus spem in domino, & illa superbia illis ad malum euenit, nostra autem humilitas in bonum nobis. Et hoc est. ¶ Ipsi obligati sunt] in vinculo peccatorum [& ceciderũt] de vitio in vitium [nos autem surreximus] à peccatis ad virtutes: & non fuit illa resurrectio per æqualitatẽ nec fuit qualiscunq;, scilicet, de vno ad alterum, & hoc est [erecti sumus.] Dicendo surreximus, notat arbitrij libertatem. Dicendo erecti sumus, notat gratiam adiutricem. ¶ Et istum regem qui tales nos facit, ne permittas morte detineri, sed tu [domine saluum fac] illum [regem] resuscitando ipsum: & per illum saluatum [exaudi nos in die qua inuocauerimus] id est, in tempore præsentis vitæ, in quo licet inuocare. Vel præcipue in die resurrectionis, ereptis fidelibus à tenebris mortis.

IN PSALMVM XX.

Titulus. In finem, seu victori, aliàs ad victoriam, Psalmus Dauid.

DOmine in virtute] Materia est Christus rex, de eo sic agit: Describit virtutem & gloriam eius, optat vt faciat quod bonus rex debet facere, scilicet parcere subiectis & debellare superbos. Intentio est, Iudęorum incredulitatem improbare. Dum enim Christum ita gloriosum & potentem ostendit, admonet Iudæos, vt à sua infidelitate discedant: deterret & eos, confirmans quod ipse suos inimicos puniet, cum dicit: Pones eos vt clibanum ignis. Et ad virtutis descriptionem sic incipit, & ad deum patrem dirigit orationem, sic dicens: ¶ Domine, rex] iste Christus scilicet [lætabitur] nõ velut alij reges, qui aliquando cedunt hostibus, sed [in virtute tua] in eadem potentia quam tu habes ꝑ adiunctam diuinitatẽ: tibi etiam rex ille [exultabit] corporaliter [super salutari tuo] id est, de saluatione, quam tu per eum facies humano generi: vel intendens super salutare tuum [vehementer] Bene dicit, vt quanta sit copia in beneficio, tanta sit gaudij magnitudo. ¶ Exultabit, & merito, quia tu [tribuisti ei desiderium cordis eius]. Spirituale Christi desideriũ fuit, vt per mortem suam humanum genus redimeret, Cum omne desiderium sit cordis, ideo tamen apponit cordis, vt magis desiderium per expressionem notet, sicut in Euãgelio: Desiderio desideraui: & etiã à [voluntate] spirituali quidem [labiorum eius] id est quam ipse per labia proferebat [non fraudasti] id est nihil remansit inexpletum, quod ipse spiritaliter peteret: vel si habeatur, volũtatem, dicemus [non fraudasti eum] negando voluntatem ei. ¶ Et merito tribuisti eius desiderium [quoniam] tu [præuenisti eũ] ante natiuitatem [in benedictionibus] scilicet, dans illi benedictiones, faciens immunem a peccato, perfectum

Lucæ. 22.

fectum iustitia, quę nostrarum quoq; benedictionū causa fuerunt. Benedictionibus dico[dulcedinis]qa ipse dulces fuerunt CHRISTO, quia semper puritas suæ conscientiæ placuit. Quod dicit CHRISTVM præuentum fuisse benedictionibus dulcedinis, dicit ad differentiam illorum qui præuēti sunt maledictione amaritudinis, id est, peccato originali. Ponit aliam gloriam Christi, dicens: [posuisti] æternaliter[in capite] id est, in propria persona Christi, quæ est caput totius Christi, scilicet, dignior pars in toto Christo: totus Christus dicitur caput & corpus: [coronam]id est, apostolos, qui ideo corona dicuntur, quia sicut corona reddit personam insignem & est præmium victoriæ: & illa corona fuit[de lapide pretioso.]Apostoli propter soliditatem & stabilitate m lapides appellantur: pretiosi: propter virtutum fulgorem. Exequitur gloriam eiusdē regis per alias partes. ¶[Vitam]etiam æternā scilicet[petijt á te.]Et hic notatur vera humanitas, quæ non putat se sibi esse sufficientem, sed per humilitatem vitam á domino sempiternam petit[& tribuisti longitudinē dierum]non solum per centū annos, sed[in seculū] subsecutiuum huius[seculi]id est, vsq; in finem seculi, & etiam in seculum subsecutiuum isti seculo. Nō dicit longitudinem dierum esse in futura vita, ideo quod ibi fuit dies, sed propter spacium. ¶[Impones etiam super eum]vt super fundamentum[gloriam] gloriosos scilicet martyres[& magnum decorem] id est, magnos decores, vt Martinum & Hilarium, & cęteros confessores: ideo impones super eū, quia [gloria eius magna in salutari tuo] id est, in verbo tuo sibi vnito, cuius gloriæ decens erat manifestatio quæ demonstrata est per hoc quod apostoli super eū fundati sunt. Bene dico impones super eum gloriā, & hoc, quoniam ipse est benedictio omnium gentium, & hoc est: ¶Quoniam dabis eum in bene-

dictionem]in hac vita dando virtutes, & [in seculū
Gen.22. seculi]id est,in alia vita dando coronam. Hic confir-
Gala.3. mat promissionem, quæ facta est Abrahæ: In semine tuo benedicentur omnes Gentes. Et etiam[lætificabis eum in gaudio] quod sui habebunt [cum vultu tuo] id est,in præsentia tua, scilicet,quando fruetur perfecta cognitione tui. Tunc enim erit perfecta lætitia,cum tradiderit regnum deo patri. ¶Ponit causam omnium prædictorum,vt sic dicamus:Ideo deus dedit huic regi longam vitam, & alia quæ prædicta sunt[quia rex]iste[sperat]id est, omnium spem posuit[in domino]& non facit hoc pro confidētia meritorum,sed potius[in misericordia]ipsius dei[non commouebitur] à confidentia ipsius misericordiæ: & merito,quia[altissimi]est illa misericordia. Ostensa virtute & gloria ipsius regis, transit ad secundam scilicet,optat ipsum regem exercere iustitiam in bonos & malos. Hucusque direxit ad patrem verba,modo dirigit ad filium. ¶Quandoquidē tu talis es rex, ideo ò domine[inueniatur manus tua]id est,operatio tua[ab omnibus inimicis tuis]id est, omnes qui modo sunt inimici, diligenter inquirentes opera tua imitentur ea: & si qui nolunt ea ita inuenire [dextera tua]id est,virtus tua[inueniet]ad eorum damnationem[omnes]eos [qui te oderunt.] ¶Opto vt punias eos,& vere facies,quia tu [pones eos vt clibanum ignis]id est,similes clibano ignis : quia sicut clibanus interius continet ardorem ignis, ita isti continent in se ardorem malæ conscientiæ suæ. Pones dico[in tempore vultus tui] id est, in die iudicij, in quo tu ostendes vultuositatem tuam,id est,iram tuam. Vel[in tempore vultus tui] in quo tu ostendes tuis perfectam cognitionem præsentiæ tuæ. Clibanus est quicunque furnus,vel proprie vas quod calescit in igne,vt subtus coquatur,vel aliquid tale: & ille idem[dominus]qui posuit eos vt clibanum[cō-

turba-

turbabit eos in ira sua]cum dicet: Ite maledicti in ignem æternum. Qua data sententia, mox[deuorabit] id est, torquebit[eos ignis]materialis. Cum dicit ignis, notat genus tormenti, quod interius torquet. Mat. 25.

¶ Pones eos vt clibanum, et etiam [perdes fructũ] id est, bona opera[eorum]remota[à terra] viuentiũ cũ vero desisterẽt à bono, ꝑdebantur bona opera eorum: quia licet faciant aliquod remedium pœnæ, nõ tamen valet ad salutem: [& semen]id est, vota [eorum]quæ dicuntur semen, quia sicut ex semine procedit fructus, ita ex votis opera. Semen dico separatum[à filijs]verorum[hominum.]Vel semẽ, id est, sequaces. ¶ Ideo quidem perdes eos[quoniam mala]id est, destructionem quam sibi à Romanis inferri timebant[declinauerunt in te] id est, verterunt in te: cum te morti traderent [consilia cogitauerunt, q̃ non potuerunt stabilire.] Cogitauerunt enim per mortem ipsius retinere locum & gentem, per quã potius vtrunq; perdiderunt. ¶ Perdes eos, &[ideo pones eos dorsum]id est, curuos ad terrena, & non intuentes cœlestia, scilicet, asinos dæmonum, ideo [vultum]id est, cognitionem tuam, qui deberet esse [eorum pręparabis]per introductionem Gentium, & per aspirationem glorię [in reliquijs tuis] id est, vt ipsæ reliquię habeant cognitionem tui. Reliquias accipit illos, qui se faciunt humiles & abiectos. Ioan. 11.

¶ Tu pones eos dorsum, & vt hoc possis facere, [exaltare in virtute]id est, per virtutem deitatis, & [cantabimus]voce & corde [& psallemus] bene operando[virtutes tuas]lauando scilicet & imitando. In cantando contemplatiuam, in psallendo vero actiuam vitam intelligimus.

IN PSALMVM XXI.

Titulus. In finem pro susceptione matutina Psalmus Dauid.

DEus deus meus respice] Psalmus iste conuenit Dauid, id est, Christo, habitus pro susceptione matutina. Susceptio matutina hic accipitur Christi resurrectio, facta quando corpus corruptibile suscepit incorruptionem, & mortale immortalitatem. Per hanc susceptionem Christi habemus certitudinem nostræ susceptionis. Quod autem dominica susceptio, id est, resurrectio mane fuit facta sacramentum est: quia per hoc datur intelligi, quod ipsa est principium nostræ resurrectionis, & ipsa resurrectio totum mundũ illuminauit: sicut sol mane oriens paulatim ascendit, vt totum mundum illuminet. Et hic psalmus pro susceptione matutina agit, quia nouam nobis institutionem proponit. Proponit enim hominem iustum derelictum et passum & etiam gloriam dei patris quam exhibet ei Christus resuscitatus, in quo etiam commendatur assumptio matutina, quia propter illam assumptionem fit glorificatio illa tota dei. Habet alia trãslatio, pro cerua matutina, & tunc intelligimus per ceruam humanitatem Christi, quæ naturam cerui habuit, quia in mane ista lutosa deseruit. Institutio noua in Christo fuit, quia ante Christum deus iustis tanquam infirmis temporalia bona remunerare solebat, Christo autem cum omnibus iustior esset, temporalia bona non tribuit, sed aduersa huius mundi, vt sic bona cœlestia obtineret: & per hoc dedit intelligere, ꝙ iam post Christum temporalia bona hominibus non remuneraret, sed ęterna. Materia est dominicus homo de eo sic agit: Ostendit derelictum, ostendit passum Vel materia est passio Christi: ostendit postea gloriam dei, in quo etiam gloriam Christi ostendit. Intendit nos hortari ad sustinenda aduersa, vt exemplo ip

1. Cor. 15.

ſius non appetamus proſperari in temporalibus, ſed ſuſtinendo aduerſa, cœleſtia expectemus: et per hoc dirigit nos in finem, id eſt, in Chriſtum. Vox ipſius Chriſti directa ad patrem, & incipit à derelictione ſic. ¶ Deus deus meus] Quod bis ponit deus, notat ſe habere neceſſitatem orandi. Quod dicit [meus] notat ſe familiaritatem ad ipſum habere [reſpice in me] non deficiam in iſta derelictione. Reſpice in me non eſt in Hebræo, ſed Septuaginta interpretes appoſuerunt, ſecundum quos translatio hæc facta eſt. Reſpice dico [quia me dereliquiſti] & non abundantem in temporalibus, ſicut priores iuſtos feciſti, ſed potius egentem [quare me] iuſtum ſic dereliquiſti? Non ponit admirationem ꝙ ipſe admiraretur, ſed vt oſtendat nos debere admirari, ꝙ ipſe tam perfectus non habuerit temporalem remunerationem ſuæ iuſtitiæ, ſicut priores iuſti. Vnde dat nobis intelligere non eſſe iuſtitiæ expectandam remunerationem tēporalium, ſed cœleſtium: & non tantum me egenū feciſti, ſed es [longe à ſalute mea]. i. permittis me tribulari: & hoc ideo, quia [verba delictorum meorū] . ſ. fidelium. i. delicta mea clamantium ſunt [longe à ſalute mea] . i. faciunt te longe à ſalute mea: longe, quia delicta non rogāt mihi vitam temporalem, ſed mortem per quam deleantur. Delicta dicit ſua, non ꝙ ipſe feciſſet, ſed pro eis portauit pœnam, vel [delictorum meorum] hominum. Exequitur derelictionem. Non tantum me dereliquiſti, ſed etiam me clamantem non exaudies: & hoc eſt. ¶ Deus meus clamabo per diem]. i. per tempus aliquod: vel per diem, id eſt, in proſperitate [&] clamorē iſtum [non exaudies in nocte] id eſt, in aduerſitate clamabo nec exaudies. In nocte clamauit, vt in imminentia paſſionis cum diceret: Pater ſi fieri poteſt transfer à me calicem iſtum: veruntamen non mea voluntas, ſed tua fiat. In die clamauit, cum eum in regem Iudæi con- Mat. 26. Ioan. 6.

ſtituere voluerunt. Cū dicit Chriſtū ſe clamantem, & non eſſe exauditū, intelligendū eſt eū clamare ſecundū naturalē voluntatē, non ſecundū ſpiritualem. In omni enim iuſto duplex voluntas, naturalis ſcilicet, & ſpiritualis: naturalis eſt ſemper de temporali ſcilicet, vt homo vitā pręſentē diligat, mortē timeat & ſimilia. Hęc autē voluntas peccatū non eſt, ſi ſpirituali voluntati conſentiat: ſicut in Chriſto qui cum peteret ſecundū naturalē voluntatē, vt calix trāsferretur à ſe, conſentiēs potius ſpirituali, ſubiunxit: Ve
Mat. 26. runtamen non mea voluntas, ſed tua fiat: ſic & iuſti alij. Si vero ſpirituali naturalē præponat, peccatū eſt vt ſi quis cū neceſſe ſit mori pro fide, vitā cuſtodiat. Et cū in omnibus alijs iuſtis ex neceſſitate ſit illa naturalis voluntas, in Chriſto tantū fuit non ex neceſſitate, ſed ex voluntate. Poſſet enim adiuncta diuinitas omnē eiuſmodi voluntatē expellere. Voluit autē ideo timere, vt de ſe alijs exēplū relinqueret: quod ſi in paſſione timerent, non ideo deſperarēt, ſed potius tamen voluntati dei, q̄ ſuæ obedirent. Et contra hoc ꝙ aliquis poſſet dicere: Stulte clamaſti, cum ſcires te non exaudiendū, dicit: hoc [non ad inſipientiā mihi] eſt imputandū: quia ꝙ ſic fui derelictus, paſſus, clamans non exauditus, magna fuit ſapientia. Per hoc enim fuit mea glorificatio, & humani generis reparatio. ¶ Tu me dereliquiſti, clamantē non exaudiſti ſed tamen [tu habitas] in me [ſancto] tu dico [laus Iſraël] id eſt, quē laudabat Iſraël, ꝓpter collationē bonorū tēporaliū. Vel, qui facis laudabilē Iſraël conferendo tēporalia bona. Per Iſrael accipimus quēcunq; iuſtū de priori populo, quibus deus dabat remunerationē ſuæ iuſtitiæ tēporalia bona contrario modo q̄ huic iuſto. ¶ Bene dico, laus Iſrael, quia [in te ſperauerūt patres noſtri] de habēdis proſperis [ſpe-
Exo. 14. rauerūt] etiā de remouēdis periculis, & tu [liberaſti eos] ſicut in mari rubro, Ad te clamauerūt, veluti in
deſerto

deserto pro aqua, pro cibo, et salui facti corporaliter recipiendo petita. Quid singula enumerem? [in te sperauerunt, & non sunt confusi]. i. erubescentiã nõ habuerũt, quod in nullo quod sperauerũt fraudati sunt. Exo. 15. &.16.
¶Illi patres in omnibus sunt prosperati [ego autẽ] qui perfectissimus eram & iustus [vermis sum] id ẽ, conculcatus vt vermis [& non homo] id est, non cõsiderabant meam humanitatem: & etiam [obprobrium hominum] id est, in quem proijciebãt homines sua obprobria [& abiectio plebis] id est, de quo dicebatur: Nunquã populus erit mundus, nisi abijciat Vel ita [ego sum vermis] habens vermis naturam, scilicet, quia sicut vermis sine semine patris procreatur de terra, ita Christus de matre tantum [& nõ homo] tantũ sed & deus. Vel [non homo] id est, peccator, quia peccatũ quod est proprium hominis nõ habuit. ¶Ego tam dignus, obprobrium hominũ sum & cum obprobriũ sum [quia omnes vidẽtes me deriserũt me] scilicet [sunt locuti] de me [labijs.] Loqui labijs, est sine rationabili meditatione loqui: & sic etiam me deriserunt, mouerunt. scilicet capita sua Mouere caput, est genus derisionis. Mat. 27. Marc. 15.
¶Deridẽdo dixerũt: [sperauit in domino] vt ipse dicit, modo [eripiat eum] à manibus nostris, vel saltem [faciat eũ saluum] resurgere [quoniã vult eũ] Ipsi dicunt eripiat eum & similia, sed tu dñe [ne discesseris à me] id est, fac me resurgere. ¶Et præmittit causam, quare nõ debet discedere sic: ideo ne discesseris [quoniã tu es qui extraxisti me de ventre] quia tu solus natura nulla adiuuãte fecisti me nasci, quia cũ in alijs soleat natura operari cũ diuinitate, in isto solo operata diuinitas non natura: & propter hoc nõ debes discedere, quoniam tu es [spes mea à iuuẽtute mea] id est, cum adhuc sugerem vbera, totam spem meam posui in te. In hoc maxime notat perfectionẽ Christi: & propter hoc iterum nõ debes discedere, quia [proiectus sũ ex vtero]

id est, ex quo sum natus, vilis habitus sum et egenus velut quilibet abiectus, scilicet, non sum proiectus in Adam, scilicet, non recepit me peccatum, sed [in te] qui me custodisti immunem ab omni peccato, propter quod non debes discedere à me. Et item propter hoc, quoniam tu es deus meus, id est virtus non tantum quando patebat per miracula, sed [de ventre] id est, ex illo tempore, in quo adhuc eram in ventre. Cum inuocat ne discesseris, ponit deprecationem contra derelictionem. ¶ Rogo ne discedas, & opus est, [quoniam tribulatio proxima est] id est, iam mihi imminet. Vel proxima, quia in mea propria persona est. Quod enim fit in rebus nostris vel amicis, propinquum est: quod autem in nobisipsis, proximum est. Item propter hoc opus est, [quoniam non est] alius [qui adiuuet. Hic incipit de passione. ¶ Bene dico, quod tribulatio proxima est, quoniam [vituli multi] id est, multitudo populi Iudaici qui lasciuiebant contra Christum, nullo compressi iugo: contra eum sicut vituli lasciuiunt, quos nondum comprimit iugum. Hi tales vituli [circundederunt me] ex quo inceperunt vsque in ipsam mortem [tauri pingues] id est, ipsi principes contra Christum feroces [obsederunt me] id est, mora & consilio quæsierunt me morte expugnare, ad modum obsidentium. ¶ Et hi obsidentes, & circundantes [aperuerũt os suum] id est, multa locuti sunt [super me] id est, ad meam depressionem [sicut leo rapiens & rugiens] rapuerunt, cum ante iudicem traxerunt.
¶ Deinde [effusus sum] id est, occisus sum, fundendo sanguinem in latere. Et hoc est quod dicit: [sicut aqua] Et bene comparat mortẽ Christi effusæ aquæ quia sicut effusa aqua parat ruinam et etiam lauat, ita mors Christi quibusdam est ad ruinam, quibusdam ablutio: [et dispersa sunt omnia ossa mea] id est, apostoli, qui robustiores erant in corpore Christi.

¶ Et

¶Et[cor meum]id est, doctrina mea, in qua exponitur voluntas mea [est factum tanq̃ cera liquescẽs] id est, cum antea esset solida & firma in ipsis apostolis, igne passionis defecit. Cum enim vidissent eum morte teneri, diffidebant de sua doctrina: & in paucis non defecit, sed[in medio]id est, in communi[vẽtris mei]id est, meæ congregationis. In quibus ideo defecit, quia cũ prius fortes fuissent, modo facti erant venter, id est, molles. ¶Et etiam [virtus mea] quæ prius virebat in eis dum facerẽ miracula, ipsa[aruit] exiccata, & nihil valetudinis habere apparuit, reputata fragilis[tanquam testa]Vel[aruit tanquã testa] quia sicut testa combustione solidior & fortior fit, ita virtus Christi igne passionis comprobata, robustior apparuit: [& lingua mea adhæsit faucibus meis] id est, qui prius solebam docere, conticui, vt nec Pilato interroganti responderem. Potest hoc quoq; legi ad allegoriam, quamuis hic locum non habeat, sic, [lingua mea]id est, prædicatores mei, per quos ego loquor[adhæsit faucibus]id est, sanctis scripturis, secũdum quas ipsi prædicauerunt. Scripturæ dicũtur fauces dei, quia per eas incorporat sibi aliquos, sicut per fauces belua sibi incorporat aliquid. [Et deduxisti me in puluerem mortis]id est, redegisti me in puluerem per mortem, non quod corpus eius putresceret sed puluerem accipit quodcunq; corpus postquam mortuum est, iuxta verba quæ dominus dicit ad Adã Cinis es, & in cinerem reuerteris, dans vniuersalem sententiam de omni humana natura. Hæc sententia vera est illis, qui viui inueniuntur cum dominus venerit iudicare: quia licet non putrefiant, tamẽ in ipso raptu mouentur vel in puluerem, secundum opinionem Iudęorum. Potest & hoc allegorice legi, sed hic non habet locum: [deduxisti me] per prædicationẽ meorum[in puluerem mortis]id est, in gentiles qui puluis erant, scilicet, non colligati vinculo fidei vel

Math. 27.

Gene. 3.

charitatis, & mortui in peccatis. ¶ Hęc omnia mala ideo venerunt [quoniam circũdederunt me canes multi] id est, Iudæi, qui dicuntur canes, quia sicut canes illatrant irrationabiliter: quia si videant insolitũ aliquid, etiam si bonum eis afferat, illatrant: si videãt solitum, etiam si inutile sit, applaudunt: ita Iudæi doctrinam Christi quamuis bonam, tamen quia insolita erat, reiecerunt. si secundum suam legem prædicasset eis, gauderent, quia res solita quamuis inutilis esset: [concilium malignantium] id est, principũ qui mihi male volebant [obsedit me] id est, consilio mortem quæsiuit. ¶ Etiam [foderunt manus] licet enim non per seipsos facerent, tamen dicuntur fecisse, quia præcepto ipsorum fiebat. Melius dixit foderunt, quam transfixerunt, quia sicut terra fossa fructificat, ita illa fossio Christi maximum fructum dedit: [& pedes meos] foderunt: etiam [dinumerauerunt omnia ossa mea] non quod ipsi enumerare curarent, sed sic extenderunt quod enumerare potuerũt. ¶ Per alios foderunt, sed [ipsi] in propria persona [considerauerunt] ea quę de me fiebãt [& inspexerũt me] quasi rẽ beneplacitam, per quod notatur eorum duritia maxima: [diuiserunt sibi vestimenta mea] ad derisionem: [& super quandam vestem meam] scilicet, inconsutilem tunicam meã, [miserũt sortem]. Allegorice

Mat. 27.
Ioan. 18.

legitur sic: [Diuiserunt sibi vestimenta mea]. i. scripturas, de quibus hæretici diuersas partes traxerũt: [& super vestem meam] id est, fidem catholicã, quę semper manibus integra remanet [miserunt sortẽ] quia intelligimus eam per solam dilectionem dari. ¶ Ipsi mihi ita fecerunt, sed [tu domine ne elongaueris auxilium tuum a me] id est, ne differas meam resurrectionem vsq; in communem omnium, sed potius [ad defensionem meam conspice] id est, te intentum ostende meæ offensioni cito resuscitando.

¶ Dico conspice, ita scilicet mihi faciẽdo [erue à framea animã

mea animam meam]id eſt, à morte, ne ipſam poſſit retinere,licet ſeparata tam à corpore. Mors ideo dicitur framea,quia ſicut framea, diuidit animam à corpore.[& de manu canis]id eſt, Iudaici populi erue [vnicam meam]id eſt,animam meã,quam dicit vnicam,quia ipſa vna immunis à peccato fuit: ſic quęrit erui,vt non ſit vera opinio eorum,per quam ipſi exiſtimabant eum in morte detineri. ¶Similiter[ſalua me ex ore leonis]id eſt,diaboli,qui Chriſtum in ore habuit,dum eum vſq; ad mortem deduxit. Et ſalua [humilitatem meam]id eſt, me humilẽ[à cornibus] id eſt,à ſuperbis[vnicornium]id eſt,ſuperborum Iudæorum. Per vnicornem ideo Iudæos accipimus,qa ſicut vnicornis vno ſolo cornu ſuperbit,ita Iudæi ſolo veteri teſtamento. Oſtẽſa igitur Chriſti derelictione & paſſione,ne per hoc detineamur ei obedire,oſtẽdit inde magnam glorificationem prouenire deo patri,& ita ipſi Chriſto: quæ glorificatio eſt nobis remedium contra prædictã derelictionem & paſſionẽ ¶Et bene debes me ſaluare,quia cũ ſaluus ero[narrabo nomẽ tuũ fratribus meis].i.famã tuam [fratribus meis].i.apoſtolis: quæ narratio non tantum verbis,ſed maxime in miſſione ſancti ſpiritus fuit: & etiã [laudabo te]id eſt,laudari faciam te[in medio]id eſt, in cõmunione[eccleſię]. Conuertit ſe ad ipſos cum dicit: ¶Vos qui timetis dñm,laudate eũ]omnimode & ſubdiuidit in partes quos admonet laudare,actiuos ſcilicet,& contẽplatiuos. Actiuos ponit vbi dicit[vniuerſum ſemen].i.imitatores [Iacob glorificate eũ]. Contẽplatiuos ponit vbi dicit[timeat eũ omne ſemẽ Iſrael]ideo[quoniã nõ ſpreuit].i.nõ prorſus abijciet, [neq; deſpexit].i.aliquo modo vilẽ habuit [deprecationẽ]mei[pauperis]. ¶Nec auertit faciẽ ſuã à me] .i.ſemper in beneplacito ipſius perſtiti[& exaudiuit me cũ clamarem].i. eo tempore quo petebam exaudiri. ¶Et quia me clamantem exaudiſti,ideo[laus

mea est apud te in ecclesia magna].i.de toto orbe collecta. Vel ita: Quia exauditus sum, ideo laus mea est in ecclesia magna, id est, laudor apud te in ecclesia, id est, sicut tu laudaris, & ego æqualiter tecum & vt laus ista in ecclesia sit perfecta, dabo ipsi ecclesiæ corpus & sanguinem meũ. Et hoc est[vota mea] id est, corpus meum, quod ego deuoui offerre deo in reparationem humani generis[reddam]id est, quod iam dederam in cruce, iterum dabo in altari, & licet aliqui non intelligant, tamen erit[in conspectu]id est in cognitione[timentium eum]. Ideo per hoc sacramentum maior laus erit dei, quia istud est consideratio inter deum & hominem, quod fœdus attendẽtes homines, inde deum maxime laudant. ¶ Hęc autem vota[edent pauperes & saturabuntur] recipiendo quod appetunt, scilicet, remissionem peccatorum, incrementum iustitiæ in hac vita, in alia coronam, & de hoc[laudabunt dominum]illi, scilicet [qui requirent eum]& ita[viuent]in iustitia[corda eorum].i. animę eorum[in seculum seculi]id est, quandiu succedet seculum seculo, scilicet, per totam hãc vitam: vel [in seculum]id est, in hac vita viuent [& in seculum seculi]id est, in alia vita viuent in gloria. ¶ Dico pauperes saturabuntur, & non pauci, sed[vniuersi fines] id est, aliqui in vniuersis finibus[terræ reminiscẽtur, & sic conuertentur ad dominum.] ¶ Et ne acciperemus vnum solum ordinem, scilicet rusticalẽ, vel aliquem talem per omnes partes terræ, dicit [& adorabunt in conspectu eius] id est, in beneplacito ipsius [vniuersæ familiæ]id est, aliqui de omnib9 ordinib9 [Gentium.] ¶ Bene debent adorare [quoniam dñi est regnum]id est, dominus est rex omnium: [& ipse dominabitur Gentium] id est, exercebit dominum supra gentes suas, quia reget eos in iustitia. ¶ Pauperes edent & saturabuntur, & etiam[pingues terræ] id est, impinguati in terrenitate,[omnes] de ecclesia

[manducaue

[manducauerunt]id eſt, dominicum corpus guſtauerunt[& adorauerunt]:ſed licet hoc aliqui nõ videãt eſſe ad ruinam, tamen[cadent in conſpectu eius] dei quem nihil latere poteſt. Cadẽt dico [omnes qui deſcendunt in terram]id eſt, qui declinant ad appetitum terrenorum. ¶ Laudabunt dominum qui requirunt eum[& anima mea]id eſt, ipſi quos ego diligo ſicut animam meam [viuet illi]id eſt, ad honorem illius, & non tantum iuſti præſentes, ſed[& ſemẽ meum] id eſt, imitatores mei, filij iſtorũ[ſeruiet ipſi.]¶ Bene dico, ſemen, quia[generatio]eſt quædam [ventura]& ipſa[annunciabitur domino]ab angelis, ſicut angelus Tobiæ: Ego obtuli orationes veſtras ad deum. Vel[annunciabitur]id eſt, predicabunt[domino]id eſt, ad honorem domini generatio ventura & per cœlos. Et hoc dicit[& annunciabunt cœli]id eſt, ſancti prædicatores[iuſtitiam eius]id eſt, dei[populo qui naſcetur]non naturali natiuitate, ſed aqua & ſpiritu ſancto[quem]ita[dominus fecit]ſuũ. In carnali natiuitate operatur deus & natura, ſed in regeneratione ſolus deus. Tobiæ. 12 Ioan. 3

IN PSALMVM XXII.

Titulus: In finem pſalmus Dauid, ſiue canticum Dauid.

DOminus regit]Pſalmus Dauid, vox prophetæ: & habet hic materiam gratias dei. De ea ſic agit: ordinat decem gratias. Intendit nobis perſuadere, non eſſe deſperandum, cum tales deus gratias ſuas tribuat, & antequam de gratijs agat prȩmittit quaſi prologum & commendationem ipſarum gratiarum, vt ita dicam: ¶ Nolite deſperare, ſed conſiderate quomodo[dominus regit me]à ſeductionibus impiorum, ſicut bonus paſtor regit oues ſuas, & bene cuſtodit ne lupi dilanient, & eo regẽte [nihil]neceſſarium quidem ad iuſtitiã[mihi deerit.] Vnde dicitur: Timentibus deum nihil deeſt. Per hoc

nihil mihi deerit, quia dominus ponit me[in loco pascuæ]& cæteras quæ sequuntur gratias cõfert. Continuatio. [Nihil mihi deerit]mihi dico posito [in loco pascuæ]id est, in diuina scriptura, quæ vocatur pascua per simile: quia sicut animalia in pascuis reficiuntur, ita fideles animæ diuinis scripturis impinguantur.
Eandem scripturam locum nominat, quia in ea sola certitudo sufficientiæ inuenitur, quam philosophi licet studiose quęrerent in aliis, nunquam tamen inuenire potuerunt in aliis scripturis. In nullis enim aliis præter diuinã, cognitio dei reperitur: & quia se dixerat esse in loco pascuæ, & non dixerat quis eum ibi posuisset, subdit: [ibi me collocauit]dominus. Vbi dicit se positũ in loco pascuæ, notamus primam gratiam. ¶ Ponit secundam gratiam, collocauit me, & ipse dominus[educauit me super aquas refectionis] id est, aquam baptismi, quæ dicitur aqua refectionis, quia per eam & a peccatis mundamur, & ad bonos fructus ferendos irrigamur, qui sicci ac steriles & quasi puluis prius fueramus dissoluti. Et ponit tertiã gratiam, cum dicit: [animam meam conuertit]. Hãc gratiam conuersionis ponit Augustinus primã, deinde gratiã baptismi, postea locum pascuæ: sed possunt etiam hoc ordine recte considerari, quia prius aliquis per diuinã scripturam pascitur, deinde baptizatur, postea etiam conuertitur: quia non tantum ante baptismum fit conuersio, vt de infidelitate ad fidem, sed etiã post baptismũ conuersio est, scilicet, quia dimissa priori vita, solam nouã sequimur. ¶ Quartam ponit gratiã, & ille dominus qui animam meã cõuertit [deduxit me]id est, quasi ignorantẽ rexit[super semitas iustitię].i. per iusta opera quæ sunt semitę: quia per ea recte ad vitã inceditur: super, dat nobis intelligere, ꝙ non tantum semitas illas cognouit, sed vt magister earum per eas alios incedere docuerit: & hoc non propter meritũ meũ, sed[propter nomen suũ].i.

vt verum appareat nomen suũ, scilicet, ꝙ saluator dicitur. Ponit quintã gratiã, & sic iungitur. ¶ Bene dico, deduxit me super semitas iustitiæ[nam] & quod maius est fecit mihi, scilicet, ꝙ si persistã inter hæreticos, nunꝗ̃ mihi nocere poterunt. Et hoc est [& si ambulauero] id est, diu permaneã [in medio vmbræ mortis]. i. in medio hęreticoꝶ, qui dicuntur vmbra, quia habent corda obscura ad veritatem cognoscendam: & ideo mortis, quia qui intrant sectã eorum, in mortẽ incurrunt, quia vera vita priuantur: sicut autẽ vmbrę mortis, inter quas si quis intret, cito moritur: inter tales [non timebo mala] id est, venenatas persuasiones eoꝶ: [quoniam tu mecum es] qui tuitione tuæ pręsentiæ me defendis. ¶ Et etiam [virga tua] id est, correctio tua [& baculus tuus] id est, adiutorium tuum, quo sustẽtatur aliquis fidelis, cum per se non possit subsistere, sicut infirmus baculo: [ipsa me consolata sunt] in virga, quamuis non videtur esse solatium, consolantur tamen & in hoc sancti, quia per hoc intelligũt & purgari se a peccatis, & in alia vita suæ patientiæ se magnum fructum consequi. Vnde Apostolus: Omnis disciplina in præsenti nõ videtur esse gaudij, sed mœroris, in futuro autẽ fructũ affert paratissimũ, & hæc est sexta gratia. Ponit septimã dicẽs: ¶ Parasti in cõspectu meo]. i. habilẽ me fecisti ꝗ intelligerẽ [mẽsam]. i. dñicum corpus: mẽsam dico adiutricẽ mei [aduersus] omnes [eos ꝗ tribulãt me] Nõ solum enim dñico corpore a vitijs mundamur, virtutibus replemur, sed etiã cõtra omnẽ persecutionem sustẽtamur. Octauã gratiã ponit cũ dicit: ¶ Impinguasti caput meũ]. i. mentẽ meã [in oleo]. i. in spiritu sancto, ꝗ penetrat animam, & fouet animã sicut oleum carnem. Vel [caput meum] id est, Christũ, cui datus est spiritus sanctus, non ad mensuram, de cuius abundãtia cætera mẽbra collætãtur. Cũ dicit in oleo maiorem abundantiam notat, quam si diceret oleo. Hebræ. 12

Ponit nonam gratiam dicēs. [Calix meus]id est, potus dominici sanguinis[inebrians] quia terrenorum facit obliuisci, & etiam vitam præsentem contemni, vt in Laurētio patet & similibus: & ille calix[q̄ pręclarus est?]Multum scilicet, quia confert vitam æternam. Ponit decimam gratiam, per quam cæteræ nouem conseruantur, vt ita dicatur ad custodiam aliarū gratiarum. ¶[Misericordia tua subsequet me]. Sicut enim præcedit misericordia conferendo gratiam, sic subsequatur ad custodiam: nam si tantum præcederet nullus collocata seruare posset: [omnibus diebus vitæ meæ]. Ad hoc subsequitur, vt per gratias collatas & custoditas inhabitem in domo cœlestis Hierusalē [in longitudine dierum]id est, in æternum. Si, &, habeatur, sic legatur: Subsequatur me misericordia dei, vt persistam in hac vita, & vt inhabitem in domo domini.]Et hæc est commendatio gratiarū, quod ostēdit per has dari cœlestem domum.

IN PSALMVM XXIII

Titulus. Psalmus Dauid in prima sabbati.

DOmini est terra]Psalmus iste conuenit Dauid prophetæ hic loquenti in consideratione dominicæ resurrectionis, factæ in prima sabbati, id est, in prima die septimanæ, quę resurrectio dominica fuit fundamentum ecclesiæ, & fuit initium totius nostræ reparationis: quia nostra natura in ipsa Christi persona est iam facta impassibilis, immortalis, & per eum nobis spem dedit immortalitatis & impassibilitatis. Quod autem reparatio humanæ naturæ facienda esset in prima die, significauit creatio mundi, secundum materiam factam in prima die.
Sabbathum est nomen totius septimanę, & trahitur à dignitate diei, in qua quieuit dominus. Iuxta quod
Luc. 18. in Euangelio dicitur: Ieiuno bis in sabbato. Materia est Christus resuscitatus. Modus talis est: ostendit & ipsum ordinē obtinere, & ipsius regni amplitudinē:

deinde ostendit q̄ honesti habitent in regno illo. Admonet etiam nos remouere errores, ampliare virtutes, vt sic possimus recipere triumphatorem dominum, & hoc idem est intentio. Et sicut aliquis admoneret homines regni alicuius, vt diruerent muros, & ampliarent portas, vt cum magna exultatione reciperent dominū, ita propheta prȩuidens Christū in sua resurrectione obtinere regnum per totum mundum admonet recipere istum triumphatorem: ¶ Quia istius [domini est terra]. i. ecclesia, quam fundauit in sua resurrectione: [& plenitudo eius]. i. omnis copia virtutum quas habet ecclesia, sunt domini: quia dominus dat ecclesiæ: & ne intelligerem arctam ecclesiam, scilicet, in sola Iudæa, ostendit ecclesiam domini esse collectam ex omni parte terrarū, cum dicit: [orbis terrarum]. i. ecclesia ex omni circuitu terrarū est domini: [& vniuersi qui habitāt in eo]. i. omnes filij qui quaq; die generantur in ecclesia. Cum dicit habitant, notat non quoscunq; accedentes ad ecclesiam, sed qui in fide ecclesiæ vsq; ad obitum perseuerant. ¶ Bene dico, domini est terra, [quia fundauit eam]. i. stabilem fecit eam [super maria]. Per maria accipit communes fructus istius mundi. Cum dicit super, ostendit q ecclesia non possit superari á fluctibus, sed potius superet fluctus: [& super flumina]. Per flumina accipit seculares principes, qui defluunt in curas populi, sicut flumina currunt in mare, super quos deus fecit ecclesiam, quia etiam principum persecutiones superat ecclesia. Cum dicit [præparauit orbem] notat ipsam ecclesiā habere hæc per internam aspirationem. Ostensa amplitudine regni, ostendit q̄ digni sint ipsi habitatores regni: & hoc ideo ostendit per interrogationē & respōsionē, vt per hoc maiorem nobis ostēdat certitudinē. Cōtinuatio: Dn̄i est terra, & ipse fūdauit eā sic. ¶ Et [quis] ille tā dignus, q [ascendit in hūc montē dn̄i?]. i. in ecclesiā, quȩ

dicitur

dicitur mons propter stabilitatē & eminentiā virtutum. Proprie dicit, ascēdit, qui magnus ascēsus est, de iniustitia transire ad conformitatem ecclesiæ: & quia posset ascēdere & recedere cito, subdit: [aut quis] est ille qui [stabit]. i. perseuerabit [in loco sancto eius?] i. in ecclesia, quā ipse sanctificauit. ¶ Quęro quis ascēdit, talis scilicet [innocēs manibus]. i. operibus, ille scilicet, cuius opera nō nocēt proximo: & quia propter hoc nō esset tamen habitator illius regni, subdit: [& mundo corde]. i. qui nec volūtate proximū lædit: & quia licet in proximum non peccaret, nondū tamen dignus esset, subdit: [qui non accepit animam suam]. i. voluntatē suā [in vano]. i. in istis terrenis, quæ vana vocantur, teste Salomone, qui dicit: Vanitas vanitatū, & omnia vanitas. Cū dicit vana nō esse acceptabilia animæ suæ, innuit seipsum quantū ad se à peccatis mundū esse: & quia nec hoc sufficeret, nisi se bona fecisse ostēderet, supponit: [nec iurauit in dolo proximo suo]. Iurauit quidē, sed nō dolose, qa bene cōpleuit quicquid proximo promisit. ¶ Posita dignitate habitatoris, ostēdit quā remunerationē talis habitator sit habiturus, cū dicit: [Hic] præscriptus habitator [accipiet benedictionem]. i. in hac vita incrementa virtutū, in alia retributionē meritorū [à dño] & hoc non per merita, sed per [misericordiā] datam [à deo salutari]. i. a saluatore [suo] qui dat benedictionē, quia per eū salus tribuitur: misericordiā, quia per eum peccata laxātur. ¶ Et ne habitatores quos descripserat pauci putarentur, ostendit multos esse, nominādo eos generationē: [hæc est generatio]. Et ostēdit duas partes istius generationis, actiuos & contēplatiuos, cū dicit [quęrentiū eū]. i. illorū qui quocūq; opere quęrūt habere deū, vt retro ostiū sint saltē: contēplatiuos vbi dicit: [quęrētiū faciē dei Iacob]. i. cognitionē deitatis. Deū Iacob ideo dicit, quia laborant vt deū videāt sicut fecit Iacob. ¶ Quādoquidē regnum

Eccle. 1.

num tale est, & habitatores tã digni, ergo vos [principes].i. dæmones, qui dæmones, dicũtur principes mũdi: [attollite].i. remouete [portas].i. vitia ab hõi bus quos in errore tenetis: qui errores portæ dicũtur quia per eos itur in æternũ interitũ: [&] vos [portæ æternales].i. virtutes, quę ducitis ad vitã æternã [eleuamini].i. ampliamini: [& introibit] in eos a quibus remouent errores, & in quibus ampliantur virtutes [rex gloriæ]. ¶ Ostẽdit dignitatẽ ipsius regis, interrogãdo & respondẽdo, cũ dicit: [quis est iste rex gloriæ? dñs scilicet fortis] in seipso, etiã si nunquã ostẽderẽt [& potẽs] in omni creatura: & iste [dñs] spiritaliter est [potẽs in prælio] in quo deuicit diabolũ. ¶ Attollite, idẽ geminat, ꝓ quod ostẽdit se erga hũc dñm affectũ magnũ habere, in quo intẽdit nos admonere, hũc dñm magno affectu suscipiendũ esse. ¶ Iste rex gloriæ est dñs virtutũ].i. angelicorũ omniũ ordinũ: licet virtutes propriũ nomẽ sit vnius ordinis, tamen fit cõmune omniũ. Sciendũ est, ꝙ Dauid ĩ persona sua vtitur verbis angelorũ. Præuidit enim per spiritum sanctum, angelos præcursores Christi, ad infernum hæc dicturos: [ò principes].i. dæmones [attollite portas].i. clausuras inferni, quibus tenetis animas sanctorũ. Præuidit quoqꝫ angelos Christi præcursores, in ascẽsione hęc dicturos: [Portæ æternales].i. aditus in cœlestia, per quos nullus homo vsqꝫ modo intrare potuit [eleuamini].i. ampliamini [& introibit rex gloriæ]. Prędidit quoqꝫ propheta hęc respõdẽda angelis: dixerũt enim dæmones angelis præcedẽtibꝰ Christũ ad infernũ: Quis est iste rex gloriæ, quẽ huc veniẽtẽ annũciatis? Sed hoc idẽ quæsierũt cœlestes angeli, cum eis ascensio Christi a præsentibus angelis nunciaretur. Certum est enim, quosdam angelos ignoralse ascensionem Christi donec viderunt, & videntes valde admirati sunt. Inquirentibus autem angelis tam infernalibus quam cœlestibus,

pręcurrentes angeli responderunt:[Dominus fortis & potens, dominus potēs in prælio.]Attollite portas]. Ingeminant suam præceptionem, quia rem miram & incredibilem annunciare videntur.

IN PSALMVM XXIIII.

Titulus. In finem psalmus Dauid.

AD te domine] Loquitur in hoc psalmo ecclesia, quæ significatur per Dauid: & est materia ecclesia clamans in angustijs huius mundi.

De ipsa ita agit: petit leuatæ animæ suæ vias domini demonstrari, deinde petit misericordias quas consueuit deus facere cæteris patribus, deinde describit iustũ, & ponit pręmium iustitiæ eius, & promittit se vouere similem ei, & intendit admonere, vt patienter feramus huius mundi necessitatem, nec monet ad martyrium, sed vt communes molestias huius vitæ patienter sustineamus, quas etiam omnes sancti confessores ineuitabiliter sustinuerunt. ¶ Et anteq; petat demonstrationem viarum, præmittit leuatam esse animam cum dicit:[Domine ego leuaui animam meam].i. animalitatem meam, quæ eius naturæ erat, quod posset cito deprimi ab appetitu terrenoꝝ, erexi [ad te].i. ita vt obediēdo superiori vi animę, tibi deseruiret. Vel accipiamus superiorē vim animę, ipsam animam, scilicet mentem, velut si dicat fidelis animam meam, id est, mentem meam ad te cōtuendũ leuaui, id est, ad terrena hæc non permisi ab animalitate deprimi. Et quia cognoscit se mobilis naturæ, quę per seipsam non posset erecta consistere, subdit:[de9 meus confido in te]id est, in custodia tuæ misericordiæ, & ideo [non erubescam] id est, non retraham me ab aliquo bono incepto.

¶ Neq; alij retrahent me, per quod erubescentiam patiar, & hoc dicit: [Neq; inimici mei] spirituales siue corporales[irrideant me]id est, faciant irrisibilē Tantum valet hæc optatio, quantum si diceret, non

irridebunt

irridebunt, & vere non erubescam neq; irridebor, cum leuata anima in te confidam, quia ita est in omnibus. Et hoc est quod dicit: [etenim vniuersi qui sustinent te] id est, qui sub malorum persecutione auxilium tuum fiducialiter expectant [non cōfundētur] id est, non habebunt erubescentiam de aliquo. ¶ Sustinentes non confundentur, sed omnes iniqui confundentur, tum quia inique agunt, tum quia superuacue. Et hoc est:]Confundantur omnes iniqua agētes superuacue]. Superuacue dicuntur agi illa siue bona sint siue mala, in quibus nulla certa expectatio est & optatio quam ponit tantum valet quantum affirmatio. Cum dicit, sustinentes non confundi, & iniquos confundi, maxime nos admonet vt sustineamus.
¶ Leuaui animam meam, non erubescam, & ideo [demonstra mihi vias tuas]. i. communes prçceptiones, quibus itur ad te domine. Bene dicit, demonstra, quia non est multum laborandum in cognoscendis vijs domini: [& semitas tuas] .i. arctiora præcepta tua, quæ multis occulta sunt, & rectius ad vitam ducunt: sicut semitæ quæ strictæ viæ sunt, & rectius ad ciuitatem ducunt: [edoce me] illas. Bene dicit, doce, quia ad eas cognoscendas non tantum demonstratio, sed doctrina maxima est adhibenda. ¶ Et quia posset demonstrare vias, & docere semitas, & tamē parum prodesset, nisi eum deus recte ire faceret per illas, addit: Domine me positū in vijs tuis & in semitis tuis [dirige] id est, directum fac incedere [me] scilicet positum [in veritate tua] id est, in filio tuo, qui est veritas: vel in lege quam ipse filius docuit, vbi sola veritas est. Et cum bona fecero, [doce me] vt ego intelligam, & quæ feci, & quæ credo. Prius enim credit homo & operatur, q̄ intelligat quod credit & operatur. Vnde dicitur: Nisi credideris, non intelliges. Et Psalmista: Annunciauerunt opera dei & facta eius, & postq; annunciauerunt, intellexerunt. Esa.7. Psal.63.

Duas causas ponit quare debeat eum docere & dirigere, quia credit eum saluatorem esse suum, & quia sustinet eum: & hoc est [quia tu es deus salutaris meus & te sustinui tota die]. i. omni tempore vitæ meæ. ¶ Posita demonstrationis viarum petitione, transit ad petitionem misericordiarũ, vt sic faciat sibi, sicut consueuit facere antiquis patribus. Continuatio: Quia credo te saluatorem & sustineo, debes me dirigere: & si non sufficit hoc, sufficiat consuetudo misericordiæ tuæ, & hoc est: [Reminiscere]. i. fac mihi sicut cæteris patribus facere consueuisti: [miserationũ tuarũ dñe, & misericordiarum tuarũ]. Miseratio est exhibitio misericordiæ: misericordia est interior pietatis affectus, ideo post miseratione misericordiã ponit: quia licet deus nõ exhibeat quibusdam affectum misericordiæ quem petũt, tamen erga eos misericordia mouetur: vt in Paulo, a quo licet non remoueret
2. Cor, 12. stimulum quem petebat, tamen misericors ei erat, etiam in hoc q̃ dabat ei stimulũ in custodiam virtutum: [quę] miserationes [sunt á seculo]. i. ex quo mũdus incepit. ¶ Tu petis misericordias, & quid vis tibi fieri? Hoc dñe, quod [ne memineris]. i. ne punias in alia vita [delicta iuuentutis meæ] id est, leuitatis meæ. Non dicit iuuentutis quantum ad tempus, quia hæc iuuentus potest etiam esse in senibus, in quibus leuitas est: propterea per iuuentutem accipimus leuitatem, quia in iuuẽtute leuitas est. Delictum est, quãdo quod præcipitur fieri, derelinquitur: [& ignorantias meas]. i. ea peccata quæ ignoro, vt originalia vel ea quæ in pueritia feci. ¶ Delicta ne memineris, sed potius [tu dñe memẽto mei]. i. meę naturæ fragilis, non secundũ altitudinẽ tuam, sed [secundũ misericordiã tuã] sed nec misericordiã audeo petere secundũ meritũ, sed [propter bonitatẽ tuã memento mei] quia tu solus es bonus. ¶ Bene dico, bonũ esse dñm quia ipse [dulcis] alicui cognoscenti, sicut cibus gustãti: & hæc dulcedo est secundũ misericordiã [& rect9

dñs]secundũ iustitiã:[propter hoc]quia dulcis & rectus[dabit delinquentibus in via].i. in hac vita[legem].i. correctionẽ,Per legẽ ideo correctionẽ accipimus,quia sicut lex & timorem incutit, & a malo cessare facit,ita quoq; correctio. Vel per viã mandata dñi possumus accipere: qui autem extra hãc viã sunt,his deus nullã legẽ dat. Cum deus punit peccatores,iuste agit: quod punire habemus cum dicit,legem dat. Quod facit hoc in via.i. in hac vita, merito agit: quia in hac vita sola,est locus correctionis. Bene ponit simul,dulcis & rectus,quia alterũ temperat alterũ. Dulcedo enim de misericordia dei non desperare nos admonet,iustitia vero negligentiam aufert.

¶ Dominus dabit legem, & per hanc legẽ [diriget mansuetos].i.illos qui prius erant indomiti, & nũc facti sunt tractabiles,& si percutiuntur,non repercutiunt: si maledicuntur,non maledicũt: [in iudicio].i. in discretione boni & mali. Vel in iudicio].i.in correctione ipsa quam deus fecit ipsis, diriget eos mansuetos ad viã vitæ. Ipsa nanq; correctio est directio eius ,quia per eam & peccata laxãtur, & virtutes cõferuntur[& mites].i.illos qui in natura sunt simplices,& qui nunq̃ feri fuerunt[docebit vias suas].

¶ Docebit vias quæ nõ sunt contẽnendæ,quia [vniuersæ viæ]illius[dñi]sunt valde dignæ,scilicet[sunt misericordia & veritas]. Quicquid enim deus nobis facit,vel per misericordiã facit, vel ꝑ veritatẽ: vel ꝑ quodcũq; incedimus ad eũ, misericordia vel veritas est. Si eni eamꝰ per tribulationẽ,dei iustitia est,q̃ iuste nos punit. Si autẽ ꝑ aliqua bona opera incedamꝰ, misericordiæ dei est,qa nihil boni per nos facere possumus. Quę viæ nõ sunt notæ omnibus,sed[requirentibus].i. eum frequenti diligentia considerantibus [testamentum eius & testimonia eius]. Per testamẽtum sanctum Euangelium accipimus, ideo quia sicut aliquis testamento suo hæreditatem promittit, &

præcipit hæredibus quid faciant, & testamentũ morte confirmat: ita Christus hæreditatem promittit in Euangelio, & dat suis præcepta viuendi, & morte testamentum suum confirmat. Per testimonia eius scripturas prophetarum accipimus: prophetæ enim testes fuerunt promissionum quę in Christo cõpletę sunt. ¶Quia dulcis & rectus es, securus sum ꝙ tu [propitiaberis peccato meo] condonando illud, & non propter meritum meum, sed [propter nomen tuum] quia tu es Iesus. i. saluator. Bene dico, propter nomen tuum, quia propter peccatum non [multum enim peccatum.] ¶Hic incipit de tertia parte, describens iustum & eius præmium, & similem ei se futurum asserit. Continuatio. Propitiaberis mihi qui sum peccator, sed [quis] iustus? Et hoc est [homo qui timet dominũ] filiali timore, quis est? Hic scilicet [qui elegit sibi viam]. i. siue actiuam, siue contemplatiuã vitam. Dicendo elegit, notat duo, & quod ex sola voluntate fecit, & quod eam ab alijs separauit: in qua via [statuit ei] dominus [legem] id est, pręcepta secũdum quæ viueret, scilicet, iustus est ille, qui & vitam & in ea secundum legem domini incedit. ¶Et ponit iusti præmium cum dicit: [Anima eius] iusti [demorabitur in bonis] locis: ante iudicium [& semen eius]. i. bona opera eius [hæreditabit] id est, faciet eũ hæreditare [terram] viuentiũ, & hoc erit in communi resurrectione. Contra hoc quod aliquis diceret, neminem posse perseuerare in bono propter mobilitatem naturæ, & ideo amittere illud bonum, dicit: ¶Dñs est firmamentũ]. i. firmans iustos in bono in hac vita, nõ superbis, sed [timẽtibus deũ] quia timor dñi cõtrarius est humano timori. Humanꝰ enĩ timor diffidẽtiã tribuit, diuinus autẽ firmamẽtũ spei. Et etiã ꝓmisit suis, ꝙ seipsum manifestaret eis, & hoc est [testamẽtũ ipsiꝰ [. i. ꝓmissio ipsiꝰ est huiusmodi [vt] ipse dñs [manifestẽt illis]. Vel [testamẽtũ]. i. Euãgeliũ est tale [vt

tale [vt manifestetur illis]id est, vt habeāt intellectū ipsius Euangelij. ¶ Quia iustus talis est, & tale præmium est iusti, ideo quicquid alij faciant, ego similē me faciam iusto, & hoc est[oculi mei]id est, intentiones meæ[semper ad dominum]ideo [quoniam ipse euellet pedes meos]id est, affectiones meas [de laqueo]id est, de tentationibus diaboli, id est, ne illis valeam irretiri. Alij si eleuatis oculis incedant, cadunt in laqueos: qui autem ad dominum eleuāt oculos, dn̄s eos à laqueis eripit. ¶ Respicio in te, & tu [respice in me]nec dico vt consideres me vt parem sed vt miserum, &[mei]miseri[miserere] quia misericors es, &[quia vnicus & pauper sum ego.]Iust9 ideo vnicus dicitur, quia de omnibus sectis vnam solam sectam dei elegit, & solus deo seruit. Per hoc ꝙ dicit vnicus, notat se ita esse diligendum, sicut vnic9 filius à patre diligitur. Pauperem se dicit iustus, quia ab appetitu terrenorum exutus, propter hoc est dignus vt consoletur. ¶ Dico miserere, & necesse est, quia [tribulationes cordis mei] scilicet, quæ in cor etiam ascenderunt[multiplicatæ sunt] quia ab illis etiam qui filij ecclesiæ deberent esse iusti tribulātur, & tu [erue me] ne præualeant mihi[de necessitatibus]id est, de tribulationibus quæ sunt mihi necessariæ, quia ineuitabiles sunt, quia nemo iustus tribulationes potest euitare:[meis]dicit quas ipse sibi studio charitatis assumpserat. ¶ Erue me, &[vide humilitatem meam] id est, quantum sim humilis, quia nulli me præfero:[& laborem meum] quem sustineo disputando contra manifestos malos, & admonendo eos, & ideo[dimitte vniuersa delicta mea.]Facta oratione pro se, facit orationem pro inimicis. Continuatio. ¶ Respice in me, & etiam[respice inimicos meos]oculo misericordiæ, de quibus est grande dānum[quoniā ipsi multiplicati sunt]id est, multi sunt quia etiam filij facti sunt inimici, & ipsi [oderunt me

odio iniquo]quia pro bonis reddebant mala. ¶Et à talibus[custodi animam meam] ne me sibi conformem reddant: & ipsi nolunt conuerti[erue me]etiã à corporali præsentia eorũ,scilicet,destrue eos : erue vt[non erubescam]de eo [quoniam speraui in te] quia nisi tu erueres, tunc de spe mea erubescerem. ¶Erue me,& tu[deus libera Israel] id est, omnes te videntes[ex omnibus tribulationibus suis]et præmittit causam quare pro talibus oret vt liberentur. ¶Et hoc est,quia[innocentes] id est, qui aliis mala non inferunt:[& recti]qui bona faciunt[adhæserũt mihi]scilicet,in vnione voluntatis conformes mihi facti sunt:ideo adhæserunt [quia sustinui te] id est, viderunt me expectantem patienter tuam remunerationem.

IN PSALMVM XXV.

Titulus. Psalmus Dauid.

IVdica me domine]Hic loquitur Dauid, vel quilibet perfectissimus,qui relicto consortio malorum,adhæret consortio iustorum. Ipse idem iustus est hic materia,hoc modo petens duo iudicia secundum sua merita,vnũ in hac vita,aliud in alia vita.Intentio est admonere,vt relictis impiis, adhæreamus iustis: quia si hic separati fuerimus à malis,in iudicio separabit nos deus ab eisdem malis. ¶Et incipit à petitione iudicii huiusvitæ sic: O domine [iudica me]id est,secerne me ab impiis : & ponit causam quare debeat iudicare,dicens:[quoniam ego ingressus sum]id est,incepi facere bonum[in innocentia] non dico angelorum,sed[mea] id est, qualẽ potest habere humana fragilitas,quia non furtum fecit nec homicidium:& quia posset incepisse in illa innocentia,nec perseuerare , dicit: [& non infirmabor] ab illa innocentia:& ne arrogans videretur, subdit: [sperans in domino] id est,non ex meritis , sed quia

spero

ſpero in domino [non infirmabor.] ¶ Iudica hoc modo, ſcilicet[proba me]id eſt, oſtende me[domine] mihi & alijs probatum. Probatum oſtendit deus Iob ſibi, quia cognouit ſe multa poſſe pati: & alijs etiam dæmonibus, qui eum leui tribulatione poſſe deuorari putabāt. Proba dico hoc modo [tenta me] id eſt, per probationes oſtende me probatū: & per has tentationes[vre renes meos] id eſt, delectationes libidinis:[& cor meum] id eſt, cogitationes meas, vt neq; in renibus, neque in cogitationibus aliquid mali inueniatur. Vel[vre renes meos] per ignem ſancti ſpiritus. Iob.1.

¶ Proba & tenta, & ego hoc ſuſtinebo bene, [quoniam miſericordia tua ante oculos meos eſt] id eſt, ſemper habeo te miſericordem præ oculis cordis, & etiam[cōplacui] tibi[in veritate tua] id eſt, in Chriſto filio tuo, quem ego imitatus ſum, qui dixit: Ego ſum via & veritas & vita. Vel [in veritate tua] Ioan.14. id eſt, in lege quam filius docuit, vbi pura veritas fuit. Bene dico, complacui in veritate tua, quia mala vitaui, & bona ſecutus ſum: & q; mala dimiſiſſet, oſtendit cum dicit: ¶ Non ſedi] id eſt, non ſum immoratus, neque corporaliter, neq; veritate [cum concilio vanitatis.] Per vanitatem accipimus terrena: per concilium, eos, qui dant rationes de appetitu terrenorum. Dicunt enim quidam hæc eſſe appetenda, quia propter homines ſunt facta: [& non introibo]id eſt, non incipiam eſſe vt vel mala cū illis agam, vel aſſenſum præbeam, cum hominibus [iniqua gerentibus.]

¶ Non ſedi, ſed potius [odiui eccleſiam]id eſt, congregationem [malignantium] id eſt, qui proximo mala volunt [& cum impijs] id eſt, hæreticis, qui ſunt contra diuinum cultum, & perſuadent [non ſedebo] id eſt, non morabor ita vt conſentiam.

¶ Oſten-

¶ Ostendit se mala dimisisse, & à malorũ consortio separatum fuisse: nunc ostendit se & bonum facere, & ad bonorum consortium transisse: nõ sedebo, sed potiꝰ [lauabo manꝰ meas] i. operationes meas lauatas & purgatas ostẽdã [inter innocẽtes]. i in consortio innocentium. Accenditur enim per consortium sanctorum quicunq; etiam tepidus ad bene agendũ & lotis manibus, id est, purgatis operibus [circundabo] id est, assidua deuotione inquiram [altare tuũ] id est, cœlestia. Altare enim dicitur quasi alta ara, cœlestia vero sunt alta. ¶ Circundabo ad hoc [vt audiam] id est, intelligam [vocem] id est, manifestationẽ [laudis tuæ] & postea [enarrem vniuersa mirabilia tua] non quod omnia enarret, sed quæcunq; enarret mirabilia sunt. Quod iustus se dicit circundare altare & vniuersa mirabilia narrare, per simile dictum est. Sicut pontifex in ueteri testamento introibat ad altare in sancta sanctorum, & audito diuino respõso, po-
Esaiæ. 6 pulo referebat: sicut Esaias audiuit voces, Sanctus sanctus sanctus Dominus deus Sabaoth, pleni sunt cœli & terra gloria tua, & retulit corã populo. Vsq; modo tractauit de iudicio, quod petit de se fieri iustus in hac vita: modo ostendit iudicium, quod petit de se fieri in alia vita. Continuatio. ¶ Lauabo inter innocentes manus meas, & ideo tu domine [ne perdas animam meam cum malis] & malorum ponit duas partes, impios & viros sanguinũ. Per impios accipimus & hęreticos, et oẽs q contra diuinã religionẽ nitũtur: per viros sanguinũ homicidiũ vel viros sanguinũ vocat, q carnaliter viuũt, de qbus Apostolꝰ ait: Caro et sanguis regnũ dei nõ possidebũt. Iuste
1. Cor. 15. rogat, ne anima ipsius pereat in iudicio, cum quibus hic non fuit aliqua actionis communio. Dicendo, ne perdas, tantum valet, ac si affirmaret ne perdes: & per hoc maxime hortatur, vt separemur ab impijs, pręmittitq; causas, dicens. Per vitam idem accipi-

mus quod per animam. ¶ Domine dilexi decorem domus tuæ] Domum vocat quoſcunq; iuſtos in quibus deus habitat: decorem domus illius, accipit virtutes quibus iuſti ornantur: & dilexi[locum habitationis glorię tuę]id eſt, diuinitatis tue: locum in quo habitat diuinitas, accipimus perfectiſſimos iuſtos, q̃ magnam & egregiam de deo habent cognitionem. ¶ Ne perdas, dixi, cum impijs animam meam, qui à me valde diſſimiles ſunt, quia [in manibus eorum] id eſt, in operibus eorum [ſunt iniquitates, dextera eorum]id eſt, bona opera eorum, ſi aliquam faciunt iuſtitiam[repleta eſt muneribus]in quo maxime iudices intelliguntur, qui pro iuſtitia facienda pecuniã accipiunt. ¶ In manibus eorũ ſunt iniquitates[ego autem ſum ingreſſus]ad bonum [innocentia] mea, vt ſupra, & tu domine[redime me] per ſanguinem filij tui: & quia redemptus per ſuam innocentiã ſufficere non valet, petit miſericordiam dei, dicens: [et miſerere mei:] ¶ Qui bene ſum aptus cuius miſerearis, quia [meus pes]id eſt, afflictio mea[ſtetit]id eſt firmiter permãſit[in directo]id eſt, in alto loco: vel in directo]id eſt, in Chriſto. Alia enim translatio in via recta: Chriſtus enim dicit: Ego ſum via, veritas, et vita. Vel[in directo]id eſt, in ordine catholico, et [te etiam domine benedicam in eccleſijs] ſcilicet, habitans in conſortio fidelium. Ioan. 14.

IN PSALMVM XXVI.

Titulus. In finem Pſalmus Dauid priusq; liniretur.

DOminus illuminatio] Dauid primam vnctionem habuit in deſignationem regni, ſecundã in regnum. Sed priuſquam veniret ad regnũ, multa mala habuit, & hoſtes: ſic & Chriſtus primam vnctionem habuit ex vtero virginis, ſecundam in reſurrectione: & inter vtranq;, mala & hoſtes, Sic & fidelis anima primam vnctionem habet in baptiſ

in baptiſmo,ſed ante ſecundam, quæ erit in reſurrectione,mala ſuſtinet & bona. In finem pſalmus Dauid,priuſquam liniretur,id eſt,inungeretur in regnū Dauid fecit hunc pſalmum,priuſquam liniretur ſecūda linitione. Ante primam enim linitionem nullum pſalmum prorſus compoſuit. Inunxit autem eū Samuel primo in domo patris ſui,in qua linitione intel lexit promiſſionem regni,& per quam ſecurus fuit, non poſſe effici aliquo modo,quin regnum & ſecundam linitionem,ſicut in prima linitione intellexerat promiſſum,obtineret. Cum vero feciſſet hunc pſalmum,non fecit de corporali linitione,vel de obtentu regni terreſtris,ſed de linitione ſpiritali,& de regno cœleſti. Conſiderauit enim filios eccleſiæ ſecuritatem poſſe habere de ſecunda linitione,id eſt,de impaſſibilitate & immortalitate,per primam linitionē quam in hac vita recipiunt,ſcilicet remiſſionem peccatorum,& confortationem ad bene operandum in baptiſmate. Sicut autem Dauid primam linitionem in domo patris ſui ſuſcepit,ita vnuſquiſq; fidelis in domo patris ſui,id eſt,diaboli,qui ideo pater dicitur quia per eum omnes naſcuntur in peccatis, ſuſcipit primam linitionem. Domus diaboli vocatur mundus iſte,in quam venit Chriſtus,& in ea aſſumpſit quoſdam de poteſtate diaboli. Vnde in Euāgelio: Venit Ieſus in domum Simonis leproſi,id eſt,diaboli. Materia eſt prima & ſecunda linitio. De prima ſic agit: ponit eam certitudinem ſecundæ. De ſecūda ſic agit: ponit frequentes petitiones illius, & affirmat ſe habiturum. Intendit nos certos reddere, quod habita prima linitione,ſecundam poſſimus habere. Titulus ſic exponitur: Pſalmus iſte conuenit Dauid prophetæ,vel cuicunq; iuſto de priori populo. Qui iuſtus in hoc loquitur pſalmo vel Dauid: pſalmus dico,habitus priuſquam liniretur ſecunda linitione: pſalmus dico dirigens nos in finem,id eſt,in Chriſtum. Et à

2. Reg. 2.
2. Reg. 5.
Matth. 26
Marc. 14.

prima

prima linitione incipit ita, & ad secundę securitatem ita nos admonet: ¶ Confidite & certi sitis de secunda linitione, considerantes me, quia [dominus illuminatio mea] id est, illuminans me, vt velim accedere ad fidem, & hoc est ante baptismum [& etiam salus mea] id est, remissio peccatorum quę fit in baptismo, & confortatio ad bene operandum, quod fit in confirmatione: & quid hoc est? [quem] deinceps [timebo?] Nullum scilicet, quia neq; Saul, id est, diabolus, nec aliquis inimicus poterit me impedire, quin obtineam regnum quod expectabo. ¶ Dominus dat salutem, & ipse [dominus est protector] id est, defensor, ne sentiam tela diaboli [vitæ meæ] id est, salutis meæ, vel virtutum in quibus degit fidelis anima, ergo [à quo trepidabo?] ¶ Quoniã dum dominus protector est, & nõ timebo, ideo quia illi q volunt mihi nocere, cadunt, & hoc est [dum nocentes appropiant mihi] accedunt magis & magis tentando, putantes se facere [super me:] appropiant dico ad hoc [vt edant carnes meas] id est, delectentur in tribulatione mea: sicut illi qui edunt carnes, delectantur in esu carnium. ¶ Infirmati sunt & ceciderunt] id est, infirmatur diabolus, cum aliquem tentando non potest perficere: cadit cum iustus confirmatus est sic, quod nec etiam audet eum aggredi: & maxime [inimici mei qui me tribulant] Vel ita. [Dum ipsi appropiant super me] ad hoc vt noceant sicut putant: tamẽ in veritate ita appropiãt, [vt edãt carnes meas] id est, cõsumãt carnalitates meas, & illi qui sic edendo [tribulãt me inimici mei, infirmati sunt et ceciderũt.] ¶ Et quia tribulantes me cadũt, ideo [si castra] id est, si molimina multitudinis [consistant] id ẽ immorẽtur [aduersum me] moliendo [non timebit cor meũ] q sum quasi castrũ munitũ: qa etsi caro aliquãtulũ formidet, tñ cor. i. interior aĩa, non timebit. ¶ Et etiã [si p̃liũ]. i. manifesta ĩpugnatio [exurgat] i. excrescat,

excrefcat, ita quod fragilitas humana videatur ferre non poffe, tendēs [aduerfum me in hoc] prælio [ego fperabo] id eft, iftud erit mihi caufa fpei: vel [in hoc] id eft, in domino [fperabo] victoriam illius prælij. ¶ Dominus eft falus mea, cadent qui me tribulant, & per hos [petij à domino vnam] Vnam eft hic fixum, & [hanc] vnam [requiram omnibus diebus vitæ meæ] hanc, fcilicet vnam [vt inhabitem] tendere in alia vita [in domo domini.] Vel fic: [Hāc requiram vt inhabitē] in hac vita mente [in domo dñi] & non in paruo tempore, fed [in omnibus diebus vitæ meæ.] ¶ Habitem in domo ad hoc [vt videam voluntatem domini] id eft, quid deus velit me facere [& vifitem templum eius] id eft, frequenter memoriæ reducam humanitatē Chrifti, vt fim conformis ei; vel [vifitem templum] id eft, ad Chriftum per bona opera perueniam. ¶ Dico vifitem, & vere inde fecurus fum [quia] iam fecit mihi hæc, fcilicet, [abfcondit me] ne impugnarent inimici [in tabernaculo fuo] id eft, in humanitate filij fui, cuius membrum me fecit [in die malorum] id eft, in hac vita, in qua
1. Reg. 24 mali poteftatem exercent: ficut Dauid abfconditus eft in cauernis, cum eum Saul perfequeretur, & non tantum abfcondit, fed etiam [protexit me] ne fentirē vulnera impugnantium [in abfcondito tabernaculi fui] id eft, in deitate quæ latet, & abfcondita eft in humanitate Chrifti. [In abfcondito protexit me] id eft
Rom. 10. in fide. Vnde eft: Corde creditur ad iuftitiam. ¶ Et non tantum protexit & abfcondit, fed etiam [exaltauit] dando virtutes [in petra] id eft, in Chrifto, qui totius iuftitię eft fundamentum: [In petra exaltauit]
Ibidem. id eft, in confeffione oris. Vnde: Ore autem confeffio fit ad falutem. Similiter Dauid in petra & in montibus ponebat munitiones. Exaltatio quam promifit in petra futura, erat illi iufto, quia Chrifto nondū erat: exaltationem vero quæ fequitur iam tunc habebat.

bat. ¶ Abſconditi n tabernaculo, exaltauit in petra, [& iam tunc exaltauit caput meum] id eſt, mentem meam [ſuper inimicos meos] quod iam non timeam ab eis impediri, quin regnum obtineam. Poſtq̃ oſtẽdit per primam linitionem ſe ſecurum eſſe de vita æterna, ponit inde quandam exultationem. Continuatio. ¶ Exaltauit ſuper inimicos meos caput meum, et ideo omnia [circuiui] vt in omnibus creaturis poſſem laudare eum [& immolaui hoſtiam] id eſt, laudẽ quæ laus ideo dicitur hoſtia immolata, quia ſicut hoſtia immolata placebat deo cum ſtatum habebat, ita laus iſta grata eſt deo. [Hoſtiam (dico) vociferationis] id eſt, magnæ affectionis. Alia translatio habet iubilationis, & tunc dicitur iubilus, quando tantum gaudium mente concipimus, ad quod exprimendũ vox humana non ſufficit. Vnde etiam conſueuerunt prædicatores eccleſiæ, vt poſtq̃ laudauerint deũ intelligibili, prorumpunt in iubilum, ſcilicet in intelligibilem vocem, per multiplicitatem notę, per quod oſtendunt nullam vocem intelligibilem ad laudem dei poſſe ſufficere. Immolaui hoſtiam, & deinceps laudabo, & hoc eſt quod dicit [cantabo] ſcilicet, voce & corde, quod pertinet ad contemplatiuos: [& pſalmum dicam dño] bene operando, quod pertinet ad actiuos. Vel ſi habeatur circuibo, quod frequentius ponunt authores, ſic dicemus: [Dominus exaltauit caput meum, & ideo [circuibo, & immolabo] ſcilicet cantabo [& pſalmum dicam] Circuibo dico [in tabernaculo eius] id eſt, in Chriſto. Poſtq̃ tractauit de prima linitione, oſtendit ſe ſecurum eſſe de futura, per eam tranſit ad ſecundã, & petit eam frequẽti oratione. Cõtinuatio. ¶ Circuibo & immolabo, cantabo & pſallã, ideoq́ tu [domine exaudi vocẽ] id eſt, petitionem meam: & ponit cauſam quare illa petitio ſit digna exauditione: quia eſt cũ clamore, id eſt, cũ magna cordis affectione: et hoc eſt [quia clamaui

Iubilus.

maui ad te]solum obtinendum: & non tantum dico ꝙ vocem exaudias, sed etiam propriam personam meam, scilicet, considera miserum me, & per misericordiã exaudi, & hoc est quod dicit: [miserere mei] id est, misericordia super me mouearis, & per illam misericordiam[exaudi me.]Bis ponit exaudi, & duas causas, qua clamaui & miserere. Clamor hic meritorum causa est in homine: Misericordia quæ est in Deo, causa est in Deo vt homo exaudiatur. ¶Dico exaudi, & bene debes exaudire, quia [cor meum] id est, intentio cordis mei [dixit tibi] & per dicere cordis notatur magna intentio: [facies mea].i. pulchritudo mea, per quã discretus sum ab alijs[exquisiuit].i. extra oĩa alia quęsiuit.i. postpositis alijs omnibus terrenis, te solum intueri, præsentiam tuam cognoscere studui. Facies iusti, est virtus illa per quam discretus apparet ab omnibus alijs: sicut fuit in Iob patientia, in Dauid humilitas, et in alijs similiter: quęsiuit &[requiram domine faciem tuam].i. cognitionem tuam per bona opera. ¶Et ideo[ne auertas faciem tuam].i. cognitionem tuam[à me]quin quandoq; habeam illam cognitionem, quæ cognitio tantum in illa vita habetur:[ne declines à seruo tuo].i. ne permittas incidere seruum tuum in peccatum: & si aliquando permittas cadere, hoc non facias [in ira tua.] Tunc in ira declinat à seruo, quando permittit eum vsq; in peccati præcipitium peruenire, gratiam subtrahendo: & hoc dicit per simile: sicut aliquis dominus declinat à seruo iratus, quando non vult hospitari cum eo. ¶Non declines, sed potius[esto adiutor meus]ad bene operandum: & quia posset iuuare in principio & recedere, ideo supponit:[non derelinquas me]quin semper porrigas manũ: & quia se esse videbat vilem & despicabilem, ꝙ videretur esse causa quare Deus eum derelinqueret, precatur Deum, ne in ipso causam illam attendat, dicẽs:[neq;

despi-

despicias me].i.non sim tibi vilis, tum quia [Deus] tum quia [salutaris] quia qualiscunque sim [tu es Deus meus].i.creator meus [& salutaris meus],i.saluator meus: quia per humanitatem filij debes me saluare. ¶Et ideo non debes me despicere, quia mea culpa non est quod talis sum, [quoniam pater meus].i.Adam [& mater mea].i.Eua [dereliquerunt me] in periculis quasi puerum expositum: [Dñs autem assumpsit me].i.meã humanitatẽ sibi vniuit, per quod apparet maxime quod homo iam non sit despiciendus. ¶Dñs assumpsit me, & tu [Dñe pone mihi legẽ]. i.aliquã correctionem: mihi (dico) posito in [via tua].i.in fide & in bonis operibus, quibus peruenitur ad te: [& dirige me in semita tua].i.in arctioribus præceptis tuis: & hoc fac propter inimicos meos.i.hæreticos, qui volũt intellectum scripturarum peruertere. ¶Ego dico propter inimicos meos, nec tamen precor vt non tradas me in manibus eorum, sed [ne tradideris me in animas] eorum.i.in voluntates [tribulantium me] vt non possint deuorare me vt volunt. Nec debes tradere, quoniã et iniqui sunt, et insurgũt & mentiuntur: & hoc est [insurrexerunt] id est, erexerunt [in me] id est, contra me [testes iniqui] id est, testantes iniqua: quia ea quæ alij falsi dixerant, isti confirmabant, dicentes non esse futuram aliam vitam præter hanc, & similia: [& iniquitas est mentita] id est, ipsi iniqui sunt mentiti [sibi] id est, ad damnum suum. ¶Ipsi hoc dicũt: Quis vidit hoc regnũ? Quis inde venit? Sed quicquid illi dicant, ego [credo tamen videre bona domini] quæ nec oculus vidit, 1.Cor.2. nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit: [in terra viuentium] id est, in cœlo, vbi sancti habitant & vera vita viuunt. Cœlum vocatur terra propter stabilitatem, quia tunc stabile erit.

¶Quandoquidem vides me certum, quod videbo bona domini, ergo quicunque fidelis [expecta

dominum]per longanimitatem, & expectando [viriliter age]id est, insiste virtutibus: & si manus fatigentur, tamen[cor tuum confortetur]& sic[sustine dominum]id est, licet tribuleris, tamē dominum cū patientia expecta.

IN PSALMVM XXVII.

Titulus. Psalmus ipsius Dauid.

AD te domine clamaui] Verbum dei loquitur hominibus de deo: ipsum enim est ostēsio dei. Vnde nemo nouit patrem nisi filius, & cui filius voluerit reuelare: & sicut tota humana natura habens cognitionem de Deo, hoc habet per verbum, ita humana natura Christi: et si alicui homini verbum silet, vt fecit Adę, descendit in lacū. ¶ Cū humana natura vnita verbo Dei, non confidit de se, multo minus cæteri. Psalmus huic Dauid. Psalmus iste attribuitur Dauid, id est, Christo, qui Christus hic loquitur. Quod dicit huic, vel ad differentiā, vel ad excellentiam potest accipi: quasi diceret: Huic nō carnali regi, sed spiritali regi regum, id est, Christo, ad excellentiam: quia quædā verba sunt in hoc psalmo, quæ nulli alij possunt adaptari, nisi Christo soli, vt est: Refloruit caro mea, Materia est ipse Christ9. De eo sic agit: describit eum petentem & sibi & cō tra inimicos, agentem etiam gratias de impetratione suæ petitionis, & hæc est secunda pars psalmi. In tertia parte ostendit, ꝙ ea quæ facta sunt de Christo sicuti passio & resurrectio et similia, suis etiam ad exaltationem profuerunt. Intentio est, vt persuadeat non esse confidendum in homine, sed in solo Deo, cum ostendit Christum perfectissimum iustum, in nullo confidere, nisi in solo Deo. In fine etiam vbi ostendit, ꝙ populus saluatus per Christum, non habet saluationem nisi in solo Deo, innuit plane omnē saluationem esse à Deo, & non ab homine: & sicut in præcedentibus quibusdā psalmis breuiter tangit

Matth. 11.

passio

passionem & resurrectionem, ita & hic. ¶ Et sic incipit inuitatis alijs ad petitionem, vt confidāt & clament ad dominum sic: quasi diceret: Clamate & cōfidite in domino, exemplo mei, quia ego clamaui & [clamabo ad te domine] pater, qui solus potes exaudire. Ideo ponit futurum, vt per hoc notet se incessanter clamare ad deum toto tempore suæ obedientiæ: & tu [deus meus ne sileas] quin clamori meo respondeas, scilicet, exaudias: quia si sileres, tunc esses remotus [à me.] Cum dicit, clamabo, & subiungit, ne sileas, notat affectionem piam inter deum & hominem: quia ex quo homo clamare incipit, deus exaudit. Hebraica veritas non habet hoc: nequando taceas à me: sed Septuaginta interpretes addiderunt, nec tamen sine causa, sed per hoc dant nobis intelligere, eum clamasse de prima & secunda clarificatione: Prima clarificatio est ante resurrectionem, cū fuit immunis ab omni peccato, & per eum deus miracula fecit, quæ nemo alius facere potuit. Secunda clarificatio in resurrectione fuit, quia eius humanitas impassibilitatem & immortalitatem suscepit. Cū dicit ne sileas, intelligimus eū clamare de secunda clarificatione: & quia posset de illa secunda non silere, & tamen de prima non exaudire eū, addit: & etiā [ne taceas] quin exaudias me de prima clarificatiōe: quid est, quod vel vna hora permittas me non exauditum: & si sileas remotus à me, tūc [assimilabor descēdētibus in lacū] id est, in miseriā huius mūdi, q̄ ideo lacus dicitur, quia sicut fouea, cuius fundus ignorat̄, lacus dicitur, sic mūdus lacus dicitur, cuius miseriaꝝ profunditatē nō videmus. Si enim ille homo dominicus à præsidio diuini verbi sibi vniti desereretur, similis vtiqꝫ hominibus inueniretur. Vel [in lacum] id est, in corruptionē: caro enim dn̄ica in sepulchro corrūperetur, nisi eā diuinitas suscitaret. Bene dicit, descēdētibus, q̄a maximus descēsus est, à deo deuia-

 re, &

re, & se ad huius mundi miserias inclinare: ascensus vero, relictis his miserijs, ad bona perpetua festinare ¶ Dico ne sileas dñe, sed potius [exaudi vocē deprecationis meæ] de remouēdis malis: & subdit causam quare debeat exaudiri, qui orat ad eum: quia extollit manus suas ad ipsum: & hoc est: [dum] id est, quia [oro ad te, & extollo manus meas] & hæc leuatio manuum Christi fuit in cruce: [ad templum sanctū tuum] id est, ecclesiam cōstituēdā. Ex passione enim Christi processit ecclesiæ constitutio. Vel [manus] id est, operationes meas [extollo ad ecclesiam] constituendā. Vel [ad templū sanctū tuū] id est, ad teipsum, in locum quem scio te habitare. Hic mittit nos ad consuetudinem orantium, qui eleuant manus suas in cœlū, vbi deū specialiter credunt habitare: sicut & Iudæi faciebant, qui vbicunq; terrarum deuenirent, versus templū quod erat Hierusalē, in quo deū spiritualiter habitare credebant, orabant: ¶ Exaudi vocē deprecationis huius, scilicet [ne tradas me cū peccatoribus] .i. cum Abrahā & alijs iustis præcessoribus Christi: quos ideo peccatores vocat, quia nunquā originale fuit peccatū in eis deletū prorsus, nisi per sanguinem Christi: ita dico, ne tradas quod [simul] sim cū eis retentus in tenebris sicut illi. Cum illis enim Christus fuit, quando eos ab inferis liberauit. Simul non fuit, quia tenebras quas illi patiebant non sustinuit: [& ne perdas] .i. ne condēnes me cū malis: & hoc est quod dicit: [cū operātibus] scilicet Iudæis [iniquitatē.] Vel aliter: Exaudi deprecationē nec deprecor quin tradas me morti, sed ne consentias voto ipsorū: & hoc est, tradas me quidē cū peccatoribus, sed ne tradas ita q̄ sis similis .i. in eadē intētione cū ipsis: vt sicut ipsi malo voto me tradunt, ita tu quoq; malo voto me tradas: & ne permittas animam meam retineri in inferno cum operantibus iniquitatem .i. habens idem votū cū illis, qui mihi machinan

chinantur exitiū. ¶[Qui] scilicet, operantes iniquitatem [loquuntur pacē]. i. pacifica verba: & hic specialiter nequitia Iudæorū notatur: pacē dico [cum proximo suo] scilicet me. Christus enim dicitur Iudæorū proximus secundum carnem, quia de genmine eorum fuit: & secundum quod eis facere misericordiā venerat. Iuxta quod de Samaritano legitur in Euangelio, qui proximus dicitur illi qui in latrones incidit, quia misericordam ei fecit. Et quamuis pacifice loquerentur cum dicerent: Magister scimus quia verax es, & similia, tamen [mala erant in cordibus]. i. in voluntatibus [eorum.] ¶[Ipsi operantur iniquitatem, sed tu domine [da illis secundum opera ipsorū] id est, secundū malā vitā eorū: [& secundum nequitiam adinuentionum ipsorum] id est, secundū adinuētiones suas. Adinuentiones ideo dicit, quia licet de eo aliquid mali nesciretur, tamen vocabant eum peccatorem, dicebant eum habere dęmonium. ¶[Et nō tantum secundū turpem vitam tribue, sed etiam [secundum opera manuum ipsorum] id est, secundum excellentiorem illam iniquitatem, quam fecerunt in morte domini. Cum apponit manuum post opera: ostendit eos magnum studium & affectionem ad illud opus habuisse. Quod dicit, opus manuū, tractū est ab artifice, qui illa vult dici opera manuum suarū quæ studiose fecit: [tribue illis] & quia per hæc prædicta non determinauit qualitatem retributionis, siue bonum pro malo, siue malum pro bono redderet determinat quod malum precetur retribui eis, cum dicit: [retributionem eorum] id est, sicut ipsi retribuebant mihi mala [redde ipsis] similiter. Retributionē bene dicit: cum enim Christus eis bona fecisset, ipsi ei malum retribuebant. ¶[Ideo dico redde, [quoniā ipsi] non in opera domini occulta, scilicet, ad reparationē humani generis eum esse filiū dei: & caliā etiā ne vellent se excusare, quia occulta illa non possent

Luc. 10.
Matth. 22.
Ioan. 9.
Ioan. 8.

agnoſcere, oſtendit eos inexcuſabiles, dicens eos manifeſta opera Chriſti conſideraſſe, in quibus illa occulta potuiſſent cognoſcere: & hoc eſt, & [non intellexerunt in opera manuum eius] id eſt, potentiæ eius. Cum dicit, in opera, notat quod in manifeſtis operibus non intellexerunt illa occulta. Si enim conſiderarent quod immunis erat ab omni peccato, miracula quæ ipſe faciebat, eum nõ ſolum hominẽ, ſed Dei filium, mundique redemptorem cognoſcerent. Hebræum habet: non conſiderauerunt in opera manuum eius. Hoc q̊d nõ intellexerunt, fuit cauſa, quare mala de Chriſto adinuenerunt, quare et damnati ſunt, iuxta quod ſubdit: & ideo, [quia non intellexerunt, tu deſtrues eos] ſpiritualiter & corporaliter: ſicut fuit in deſtructione Titi & Veſpaſiani: & propheta præuidens illam deſtructionem eſſe irreparabilem, ait: [& non ædificabis eos] vlterius, vt in deſtructionibus Babyloniæ, & in captiuitate Aegypti, & alijs deſtructionibus reparauit eos de9. Vel etiam ſi ſpiritualiter eſſent deſtructi, vt ſi ſub aliquo duce eſſent idololatræ, per alium ducem Deus ab idololatria eos liberauit. De hac autem nouiſſima excæcatione ſpirituali, non reparabuntur vſq; in finem, quando eorum reliquiæ ſaluabuntur: corporaliter vero nunquam reſtituentur.

¶ Illi deſtruentur, ſed [dominus ſit benedictus] & ſupponit cauſam, quare dominum benedicat, dicẽs [quoniam exaudiuit vocem deprecationis meæ] ſcilicet, de remouendis miſerijs: & ab hoc verſu incipit agere gratias de impetratione ſuæ petitionis.

¶ Non tantum exaudiuit de remouendis malis, ſed etiam [Dominus adiutor meus] ad bonum operandum [& protector meus] ne lædar à telis perſequentium: [& cor meum] id eſt, intentio mea [ſperauit in ipſo] ſcilicet, de reſurrectione: & quia ſperaui, ideo [adiutus ſum:]

¶Et ostendit in quo adiutus sit, dicens: [& refloruit caro mea] ante floruit Christi caro, cum fuit immunis ab omni peccato: refloruit, quando impassibilitatem & immortalitatem suscepit in resurrectione. Vel ita: [Floruit caro] humana in Adam, qui constitutus fuit in omni perfectione: defloruit per eiusdem inobedientiam: refloruit, accepta impassibilitate in resurrectione Christi: & ideo [confitebor ei] id est, laudabo eum ex voluntate mea, scilicet, in membris: & hic incipit de tertia parte, scilicet, quod ea quæ facta sunt de Christo, suis ad exaltationem vtilia sunt.
¶Et ille [dominus] qui fecit me reflorescere, est [fortitudo plebis suæ] id est, sibi deuotæ. Fortitudo dei est in eo, quod homines de diaboli iugo eripit, & suos facit: & ipse est [protector saluationum Christi sui] id est, illorum qui saluati sunt per Christum: & hic manifeste notat, quod mysteria Christi omnibus prosint ad salutẽ. ¶Et quia dñs est fortitudo plebis, ergo [domine fac] quod tuũ est, scilicet, [saluũ fac populum tuum] eripiendo de inimicorum potestate, dirigendo ad fidem: & benedic, dando incrementum virtutum ipsi facto [hereditati tuæ] [& rege eos] ne deficiant in virtute: [& extolle eos] ducendo [vsq; in æternum] id est, in æternitatem.

IN PSALMVM XXVIII.

Titulus. Psalmus Dauid in consummatione tabernaculi.

AFferte domino] Remissa arca domini a Philistæis, & reducta Hierusalem, cũ prohiberet a Nathã, ne faceret domum domini, quia vir sanguinum erat, qui ita a spiritu prophetans Dauid facturum templum domino prædixerat. Fecit igitur Dauid tabernaculum de tentorijs, in quo reponeret arcam domini: quo consummato, inuitauit multos vt ad illud templum non vacuis manibus venirent, sed ibi adductas hostias, immolarent dño: & 2.Reg.7

post hanc comsummationem scripsit psalmum istum non quod de historiali consummatione scriberet, sed nobis consummationē ecclesiæ futuram per spiritum sanctū propheraret, cuius cōsummatio illius tabernaculi figura erat: quod sciens Ezdras propheta Dauid intellexisse, sic intitulauit: qui titulus sic legitur: Psalmus iste conuenit prophetæ qui hic loquitur: psalmꝰ dico, habitus in consummatione tabernaculi, id est, in consideratione consummationis ecclesiæ. In hoc psalmo septem dona spiritus sancti continentur, per quæ totae cclesia consummatur. Hęc autem dona nō ideo dicuntur dona spiritus sancti, ꝙ spiritus sanctus potius ea dat q̄ pater & filius, quia simul tota trinitas operatur: sed quia hoc nomen spiritus sanctus impositum est ad hoc, vt significaret amorē & benignitatem dei, ex qua benignitate dei omnia nobis donantur bona, ideo spiritui sancto potius attribuuntur. Ecclesia pręsens tabernaculum appellatur, quia in ea dño militamus, sicut in tabernaculis militatur. Materia in hoc psalmo est spiritus sanctus, vel ecclesia spiritu sancto consummata. Hanc aūt hoc modo exequitur: inuitat homines ad honorandum spiritū sanctum & hęc est intentio sua. Pręuidit enim quosdā errores de spiritu sancto futuros in ecclesia, scilicet, ꝙ putaretur esse minor patre & filio: & ideo sicut in plęrisq; alijs psalmis contra alios errores nos munit, sic etiā in isto, ostendens ipsum spiritū sanctū esse æqualem patri & filio, etiā per hoc ꝙ ostendit cooperari eum patri & filio. In secunda parte ponit causas, quare spiritū sanctum honorare debeamus: scilicet, quia ipse spiritus dat dona per quæ tota ecclesia consummatur In tertia parte, quæ est in fine, ostendit spiritum sanctum cooperari cum patre & filio: & ab ipsa admonitione sic incipit. Vos filij dei] qui hactenus fuistis filij diaboli, & modo per spiritum sanctū facti estis filij dei, quapropter debetis eū honorare: [afferte] huc

[domino]

[domino].i.spiritui sancto. Per dominũ hic determinate spiritũ sanctum accipimus, propter hoc quod in sequenti dicet: Vox dñi super aquas: quod spiritui sancto proprie conuenit: non determinat quid afferant, sed debemus intelligere seipsos per puram conscientiam, & puram vitã: & nõ tantum moneo vos, vt afferatis filios dei; sed etiã si opus sit [afferatis vos filios arietum domino].i.imitatores apostolorum, prębentes ecclesiæ dei si opus sit, defensionem vel ducatũ. Per arietes apostoli designantur: quia sicut aries præbens ducatum gregi forte, & defendit cornibus sic apostoli & præbent ducatum ecclesię, & eam cornibus.i. veteri & nouo testamento defendunt.
¶[Afferte]etiam filij[domino[.i.spiritui sancto[gloriam].i.discite & intelligite eum gloriosum, scilicet omnipotentem, æqualem deo patri:[& etiam honorem]id est, vosipsi seruite ei, & alios inuitate vt seruiant[& afferte gloriam nomini eius]id est, per multas Gentes dilatate nomen eius & honorificentiam ipsius. Tunc enim non esset nomen eius gloriosum, si inter paucas Gentes coarctaretur: & sic afferentes gloriam nomini eius, afferetis gloriam ipsi domino: & etiam[adorate].i.veneramini[dominũ].i.spiritũ [in atrio sancto eius] id est, in corde vestro: quod propter latitudinem atrium appellatur, & quia nullis arctari debet tribulationibus. Alia translatio habet: in aula sancta eius: & tunc similiter per aulam cor fidelę accipimus: quia sicut aula regia domus est, sic & fidelium corda Christi aula sunt, in quibus habitat sicut rex in aula sua. ¶Hic septem dona sancti spiritus incipit describere, & septies ponendo vox domini, septem nobis dona spiritus sancti ponit: & eodẽ ordine illa dona diuersa enumerat, quo etiam Esaias. Esa.11.
Prius ponit donum sapientiæ, deinde intellectus, postmodum consilij, inde fortitudinis, postea sciẽtię, inde pietatis, ad vltimum, timoris dñi. Continuatio:
Bene

Bene debetis hũc dominum honorare, quia [vox] .i. inspiratio istius [domini] scilicet spiritus sancti, est [super aquas] id est, super populos: iuxta Ioannem: Aquæ multæ sunt populi multi. Super, proprie dicit quia aspiratio diuina dominatur homini, & secundũ se facit operari hominem, Per vocem aspirationem ideo intelligimus, quia sicut vox docet hominẽ, & ostendit voluntatem alicuius, sic inspiratio diuina voluntatem dei. Hic determinat cuius domini sit vox illa, & cuiusmodi vox illa sit, cum dicit: [deus maiestatis] magnum eum & potentem ostendit cum dicit: [intonuit] vocem esse terribilem ostendit. Terribilis est enim illa vox, quæ pœnam minatur iudicij. Vult aũt deus suos in terrore nutrire, vt vel sic seruiant voluntate: & ille dominus non tantũ intonuit [super aquas] id est, super Iudæos, sed etiam [super aquas multas] id est, super gentiles, qui multo plures fuerunt q̃ Iudæi: & hoc versu notamus spiritum sapientiæ, quia diuina inspiratio nos docet dei cognitionem. ¶ [Vox etiam domini] .i. spiritus sancti, est [in virtute] .i. cõfert nobis virtutem .i. intellectum de lege & aliarum scripturarũ, per quem franguntur oppositiones hæreticorum, & cui nemo possit resistere. Vnde & de beato Stephano legitur: Nemo poterat resistere sapientiæ & spiritui qui loquebatur: & hic notamus spiritum intellectus. Vox] etiã illius [domini] est [in magnificentia] .i. faciẽs magnificos, qui dat nobis rationem quæ facienda sint & non. Qui autem facit bona, & dimittit mala, magnificus est: & hic notatur spiritus consilij. ¶ [Vox] etiam illius [domini] .i. spiritus sancti: domini dico [confringentis] .i. humiliantis [cedros] .i. superbos. Per cedrum ideo superbum accipimus; quia cedrus est arbor elata super alias arbores: & ipse [dominus confringet] id est, humiliabit [cedros Libani] id est, maiores elatos in superbia mundi, sicut sunt reges & principes.

Act. 6.

Libanus

Libanus nanq; candidatio interpretatur, & ideo per Libanum accipit illos, qui in candore diuitiarũ plus confidunt. Ideo per cedros Libani accipimus poten tiores elatos, quia illæ cedrus quæ crescunt in Libano monte, sunt omnibus aliis altiores. Vel [confringentis cedros] gẽtilium superbos: vel [cedros] .i. Iudæos, quos ideo per cedros Libani accipimus, quia in terra eorum est Libanus: [confringent] quod bene per futurum pronunciat, quia adhuc etiam hoc futurum est in nouissimis temporibus, quando filiorũ Israel saluæ fiẽt reliquiæ. ¶ [Et etiam cõminuet eos] id est, per illam confractionem ad tantam humilitatem reducet eos: & tunc respicit ad significationem: vel [eas] cedros [tãquam vitulum Libani] .i. vt sint ita placentes deo, tanq̃ vitulus Libani immolatus. Iudæorũ enim consuetudo erat, vt vitulos quos dño immolaturi erant, vt vberrimis pascuis Libani impinguarent: & quo magis eos impinguarent, eo magis deo acceptabiles fore credebant: & hic notatur spiritus fortitudinis. Magna enim dei fortitudo est: cum homo superbiã suã potest frangere, & per comminutionem suã seipsum placentẽ hostiam immolare Cum illa superiora bona videntur bona, scilicet, q vox dñi est in virtute & in magnificentia, ne istud, scilicet cedros confringere malũ videretur, ostendit etiam vnicum dei filium cõminutum esse, ne alij tali lege comminutionis condoleant. Cõminuet cedros & non debetis mirari, quia [etiam dilectus] .i. vnicus filius dei cõminuetur: & hic ostendit propheta secundum quã naturam hoc fiat, scilicet, secundũ humanam: comminuetur dico [quemadmodũ] quilibet [filius vnicornium] .i. Iudæorum, qui ideo vnicornes dicuntur, quia vno solo testamento superbiunt. ¶ [Vox] illius [domini] est domini [intercidentis] .i. discernentis [flãmam ignis]. Per ignem illos accipimus, qui feruẽt amore mali desiderij: per flãmã furo

rem malo

rem malorum actuum, quos in sanctos exercent. Hanc diuina inspiratio intercidit, quando iustus ille cui illa flamma infertur, discernit eam non sibi ad dānum esse, sed eandem sibi in bonum æstimat prouenire: & hic notatur spiritus scientiæ. Magna enim scientia dei datur homini, cum ea quæ alijs mala videntur, bona sibi cognoscit. ¶ [Vox] etiam illius [domini] est vox domini [concutiētis desertū] id est homines à cultu dei vacuos, & prius steriles facit fructiferos: sicut aliquis terram prius desertam concutiēdo & colendo facit eam fructiferā: [&] concutiēdo homines prius desertos [commouebit dominus desertū Cades] .i. implebit illud quod fuit figuratum per miraculum factum in deserto Cades. Cades est

Exo.17. desertum vbi mons Sina est, in quo deserto dominus per Moysen aquā de petra eduxit, quę sequebatur filios Israel per desertum: & quod deus terram illam prius aridam fecit irriguam, signum fuit, quod homines qui prius aridi erant & steriles, irriguos & fructiferos faceret. Vel [concutientis desertum] id est, gētiles qui prius erant deserti à cultu dei: & ipse dominus [commouebit] in futuro [desertū Cades] id est, Iudæos qui deserti erant à sancto legis. Cades nanque sanctum legis interpretatur: & hæc commotio fiet, quando reliquię filiorum Israel saluæ fient: & ab hoc sancto legis .i. spirituali intellectu sunt remoti Iudæi, qui non solūmodo spiritalem intellectum sequuntur & hic notatur spiritus pietatis. ¶ [Vox] illius etiam [domini] est vox domini [præparantis ceruos] id est dn̄s ille per inspirationem suā præparat ceruos, id est quosdā vt fiant similes ceruis, scilicet pauidos bono timore, & haurientes venena huius mundi, ita quidē quod illa hausta non noceant illis. Sustinent enim persecutiones & obiectiones hæreticorum, quibus tamē non læduntur. Ceruorum nanque natura est vt pauidi sint, venena hauriunt, quæ tamen nihil eis nocent: & hic

hic notatur ſpiritus timoris: & hæc inſpiratio timoris[reuelabit condenſa]id eſt, occulta ſcripturarum. Sicut enim ceruus per timorem tranſcurrit condenſa ſpinarum, ſic gratia dei deū timentibus aperit occulta ſcripturarū: & quia per hæc dona conſummat eccleſiam, ideo [omnes dicent gloriā ei] .i. prædicabunt eum glorioſum: omnes dico quicunq; habitant [in templo eius]id eſt, in ſancta eccleſia, quæ per ipſa dona conſummatur. ¶Hic notatur pars tertia, ſcilicet, de cooperatione patris & filij cum ſpiritu ſancto Continuatio: Spiritus ſanctus cōfert hęc omnia dona: ipſe etiam idem [dominus facit etiam inhabitare diluuium]id eſt, ſuos fideles facit habitare baptiſmū Viuunt enim iuſti in baptiſmate vbi crimina mundi moriuntur quod ſignificatum fuit in diluuio, in quo Noe propter ſuam iuſtitiam ſecurus habitauit, & criminoſi mortui ſunt. Spiritus ſanctus purgat eos per diluuium baptiſmatis[& dominus]filius ſcilicet [ſedebit rex]dominus in eis iudicans: & in eis ſedebit non tantum vſq; in finem mundi, ſed[in æternum]. ¶Et illi[populo ſuo]tam purgato per ſpiritum ſanctum: & ita gubernato per filium dabit [dominus] pater[virtutem]id eſt, incrementum bonorum: & etiam omnia bona ſupradicta quæ à ſancto ſpiritu ſpecialiter dari dicuntur, in qua re patris & ſpiritus ſancti cooperatio cognoſcitur: & ipſe[dominus]ter dictus, id eſt, trinitas tota [populo ſuo] conſtituto [in pace]id eſt, æternitate[benedicet]dando gloriæ incrementum.

Exo. 7.

IN PSALMVM XXIX.

Titulus. Pſalmus cantici in dedicatione domus Dauid.

Exaltabo

EXaltabo te domine]Psalmus iste est cantici, id est, exultationis, habitæ in dedicatione domus Dauid, id est, in consideratione dedicationis, id est, confirmationis domus Dauid, id est, corporis: quod corpus fuit domus Christi secundum deitatem: vel fuit domus prophetæ Dauid, quia fuit de semine Dauid: & huius domus fabricatio fuit in conceptione, dedicatio in resurrectione. Sicut enim domus celebris fit ĩ dedicatione, sic Christus celebrior est factus in resurrectione, assumpta impassibilitate & immortalitate. Christus est materia, quam sic disponit: In prima parte psalmi est gratiarum actio de libertate, in qua etiã hortatur sanctos, vt pro eadem domino reddant grates, quæ liberatio illorum est qui per eam liberati sunt. In secunda parte ostenditur meritum, quare fuit dignũ vt liberarentur. In tertia parte circa finem manifeste ponit resurrectionem. Intentio est, hortari homines ad laudem dei de sua substantia, quæ & illorum est: quæ notatur vbi dicitur: Psallite domino sancti eius, & cætera: & à gratiarũ actione de sua liberatione sic incipit: ¶ Vox Christi: [Domine deus exaltabo te] .i. ampliabo nomen tuũ per multas Gentes: & ne hoc videretur mirum, quod humilis tam altum deberet exaltare, ostendit quod possit & debeat, dicens: Ideo possum & debeo, [quoniam suscepisti me] vniendo verbũ tuum meæ humanitati: & propter hoc etiam quod [nec delectasti] i. delectari fecisti [inimicos meos] quoslibet, ita quod essent [super me] quia licet putarent [super me] se esse in passione, tamen illud gaudium versum est in tristitiam. ¶ Et ideo etiã exaltabo te quia [sanasti me] etiã in meis, me faciendo impassibilem & immortalem in meis, liberando eos à peccatis, & faciendo iustos: & est præmissa causa, quod dignus saluatione sit, cũ dicit: [domine deus meus clamaui ad te]. ¶ Et ideo exaltabo te, quia tu [domine eduxisti animam meam ab in-

ab inferno] & sic [saluasti à descendentibus in lacũ] id est, à Iudæis saluatus fuit, quando eo facto immortali & impassibili, nulla mala inferre poterant ei.

¶ Et ideo quia sic me dominus liberauit, vos per meam liberationem facti sancti eius: [psallite] bene operando huic [domino] [& confitemini] ore & corde [memoriæ] id est, huic domino, quia memor vestri memoriæ dico, non procedente ex nostro merito, sed [sanctitatis eius]. i. ex sua sola sanctitate. Vel [memoriæ sanctitatis]. i. qua sanctificat alios: sanctitatis dico [eius] id est, quæ ab ipso procedit. ¶ Et bene debemus confiteri, [quoniam ira in indignatione eius] id est, quando se auertit ab aliquo, est pœna ei à quo se auertit: [& in voluntate eius] id est, in bene placito eius, est [vita] quæ incipit in hac vita per iustitiam, & ducit in vitam æternam. Et hic innuit quod non tantum debemus domino confiteri quia dat bona, sed quia etiam mala remouet, in quibus iuste tenebamur. ¶ Dixit quod ira est in indignatione & vita in voluntate: nunc ostendit per quem sit ira, scilicet per Adam: & quibus? scilicet imitatoribus ipsius: & per quem sit vita, scilicet, per Christũ: & quibus? scilicet imitatoribus Christi. Continuatio: Vita est in voluntate, sed non omnibus: quia respiciẽtibus [ad vesperum] id est, imitantibus casum Adæ. Rei enim veritas est, ꝙ Adam in vespere, id est, post meridiem declinante sole fregit obedientiam. Dum enim fuit Adam in meridie, id est, in feruore dilectionis, obedientiam viriliter seruauit. Postquam vero charitas in eo refrixit, & post meridiem, id est, post charitatem fuit, ab obedientia discessit: cuius imitatores illi esse dicuntur, in quibus non ardet charitas, & illis respicientibus ad vesperum [demorabitur fletus] id est, remanebit fletus: respicientibus vero [ad matutinum] id est, ad resurrectionem Christi factam in mane, id est, imitatoribus eius [lætitia].

¶ Hic ostendit & causam & meritum suæ liberationis, & ostendit eum contrarium esse Adæ: quia cum Adam esset perfectus & in abundantia positus, non attendit, imò recessit. Ostendit autem quod cũ Christus esset positus in abundantia, nulla tribulatione ab obedientia potuit remoueri. Continuatio: Illis respicientibus ad vesperum, erit fletus. [Ego autem] non sum de illis, scilicet, existens [in abundantia mea] id est, in perfectione scientiæ & omniũ virtutum [dixi] id est, deliberaui: in ipsa rei exhibitione hoc ostendit: [non mouebor] ab illa abundantia [in æternum].

¶ Dixit quod illam abundantiam custodiret, & nũc ostendit quod illam abundantiam non habet ex se, sed ex solo deo: & hoc est: [Domine decori meo] id est abundantiæ illi meæ [præstitisti virtutẽ] id est, constantiam: & hoc non ex merito meo, sed ex sola [tua voluntate]. ¶ Præstitisti virtutem, sed tamen aliquando [auertisti faciem tuam a me] id est, permisisti me tribulari: & tunc [ego] homo [factus sum cõturbatus] & hic magnum meritum ostendit Christi, qui nec sic probatus, ab obedientia cessauit. ¶ Ego conturbor, sed in ipsa conturbatione [ò domine clamabo ad te] de obtinendis bonis: [& deprecabor ad te deum meum] de remouendis malis. ¶ Ad te clamabo, sic dicens [dum] id est, si [descẽdero in corruptionem] id est, si redigor in puluerẽ, [quæ vtilitas tũc in sanguine meo?] id est, quid proficiet mihi vel alijs sanguis meus effusus? Si sanguis iusti effundatur, debet proficere: si sanguis impij, nulla vtilitas debet quæri. ¶ Si redigar in puluerem, nulla vtilitas consequetur: quia neq; confessio, neq; veritatis annunciatio, ad quæ facienda resurrectio Christi necessaria fuit Continuatio: Dico, si descendo in infernum, nulla erit vtilitas, quia [nunquid puluis] id est, caro redacta in puluerem [confitebitur tibi?] id est, erit causa confessionis, id est, laudis tuæ: [aut annunciabit veritatem

tuam

tuam]ille puluis? id est, erit causa quare causa tua annuncietur de reparatione humani generis, quā tu per me facturus es? Non vtiq; : ideo nolo vt permittas me redigi in puluerem, sed cito resuscita. ¶ Ego clamabo, & dominus exaudiet me, propter meritū clamoris, & etiam propter misericordiam : & hoc est: [& misertus est mei] & ipse idem [dominus est factus adiutor meus] scilicet [planctū meum]. i. dolorē conuertit in gaudium: sed ex familiaritate conuertit se ad ipsum, cum dicit: [cōuertisti]. Dolor enim mortis conuersus est in gaudium per gloriam resurrectionis: conuertisti dico [mihi] id est, ad vtilitatem mei & meorum [conscidisti saccum meum]. i. carnem meā. Carnem Christi ideo saccum vocat, quia sicut saccus vestis pœnitentialis est, sic caro Christi vestis pœnitentialis est: non q̄ sua peccata portaret, sed aliorū. Esa. 53.
Vnde dicitur: Peccata nostra ipse portauit. Cōfessio 1. Pet. 2.
ipsa facta fuit in ipsa passione: & postea ipsa resurrectione [circundedisti me lætitia] id est, impassibilitate & immortalitate: & ab hoc versu manifeste incipit ostendere de resurrectione.

¶ Circundedisti [vt ipsa gloria mea] id est, resurrectio mea [cantet tibi] id est, ostendat te esse laudabilē Hoc enim resurrectio Christi efficit, vt deus per totum mundum laudetur: & illa non erit ad horam, sed iam deinceps [non compungar] id est, nullam pœnā mortis sustineam. Vnde Apostolus: Christus resur Rom. 6.
gens a mortuis, iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur: & sicut illa gloria æterna erit, sic confessio quæ ex hoc procedit, erit æterna : & hoc est: [confitebor tibi] id est, laudabo te non tantum in hac vita, sed etiam [in æternū] & in me & in meis.

IN PSALMVM XXX.

Titulus, In finem psalmus Dauid.

IN te domine]. Psalmus iste conuenit Christo, qui loquitur hic, non tantũ pro se, sed pro martyribus suis: dirigens in finẽ, id est in Christum: & hic notatur intentio sicut & in cæteris psalmis. Materiã habet in hoc psalmo duo opposita, auxilium diuinæ pietatis, & humanę fragilitatis miseriam: & hoc psalmo tres partes facimus, & in prima parte attendens misericordiam dei, petit se & suos per diuinam misericordiam à miserijs, ne deficiant, liberari. In secunda parte miserias enumerat, quas ipse & sui patiuntur. In tertia vero ponit exultationem suæ liberationis, & gratiarum actionem, inuitat etiam alios ad dei dilectionem. Intendit autem homines admonere, vt neq; desperent attendentes suas miserias, neq; superbiant stulte de dei misericordia pręsumentes: & sic manifeste in finem, id est, in Christum nos dirigit.

¶ Et admonens alios sic dicit: Nolite præsumere de vobis, sed sperate in domino: sicut & ego nunquam de me præsumpsi, sed [speraui semper in te domine] deus meus: & quia speraui [non confundar in æternum] non negat quin patiatur exultationem inimicorum, sed illa tamen æterna non erit: nõ confundar in æternum, sed potius domine [libera me] & meos, ne frangar miserijs huius mundi: & hoc [in iustitia tua] quia hoc exigit iustitia tua, vt sperantes in te liberes.

¶ Et quia vox mea non posset ascendere ad te, tu domine [inclina aurem tuam]. i. potentiam tuã [ad me] id est, ad subueniendum mihi: [inclina]. i. humilia, ad eripiẽdum me de miserijs istis. Hæc inclinatio intelligitur esse facta in hoc, quod verbũ dei vnitum est humanæ naturæ, & ipsa semper durat. Inclina dico, & [accelera] id est, cito fac omnia quæcunq; pro me facturus es: scilicet, da perfectam formam viuendi per me, secundum humanitatem meam. In morte mea cito redime animas de inferno, ne differas resurrectionem vsq; in communem. Accelera dico [vt

eruas

eruas mea]vt nihil amplius persecutores nocere valeant mihi,nec meis præualere. ¶Et interim,id est, dum illa acceleratio erit, [esto mihi in deum protectorem]id est,tam fortis protector,quã bonus deus potes esse,ne vulnerer telis inimicorũ : & esto mihi [in domum refugij]id est,securitatis , in qua quiescã finitis laboribus:& quia possent finiri labores ad tẽpus,& reinciperent,addit: [ut saluum me facias] id est,sic sis mihi refugium , ne vlterius labore aliquo valeam excitari. ¶Ideo peto vt sis mihi protector & refugium,[quoniam]tu solus es[fortitudo mea] qua ego & mei possimus contra repugnantes resistere:& etiam[tu es refugium meum] id est, securitas, in qua quiescamus & ego & mei. Deus fuit refugiũ Christo in resurrectione,suis membris est refugium cum facit eos securos per sacramenta ecclesiæ,scilicet per corpus Christi,per orationes,&c.Et nõ tantum protector eris & refugium , sed etiam [deduces me & enutries me].i. in propria persona deductus est Christus,cum ad omnes Gentes per prædicationem apostolorum nomen suum extensum est:deducuntur sui,per dilatationem famæ,sicut Petrus dilatatus fuit per totum mũdum. Christus in propria persona nutritus erat,sui nutriuntur quando de virtute in virtutem redduntur:& hoc[propter nomen tuum] dilatandum. ¶Bene dico, deduces me in cognitionem, quia tu[educes de laqueo].i. de morte , quæ dicitur laqueus:quia per mortem putauerunt impedire nomen eius: [quem absconderunt].i. latenter parauerunt[mihi]quem nullum latet secretum. Suos simili ter eripit deus de laqueis diaboli:ideo scio quia educes,[quoniam tu es protector meus] & non potest illaqueari,qui talem habet protectorem. Heb.4.

¶Et quia es protector ,ideo [commendo spiritum meum]id est,animam meam[in manus tuas] id est, in potestatem tuam. Commendo dicit, sicut illi cui

familiaris fuit, & cui bene confidebat quod redderet & tu [domine deus veritatis redemisti me]. Redēpta est anima Christi & aliorum, per suam tam perfectam obedientiam. ¶ Et ideo quia deus es veritas [odisti obseruantes vanitates] id est, appetitores mūdanorum. Vere istæ res mundanæ sunt vanitates, qa [superuacuæ]. Vacuæ sunt, quæ nihil vtilitatis afferunt: superuacuæ, quia etiam damnum afferunt.

¶ Illos odisti, [ego autē speraui in domino] & ideo [exultabo] in corpore [& lætabor] in spiritu [in misericordia tua] scilicet, non tātum propter hoc quod speraui. In hoc quod dicit exultare, quia sperauit, notat veritatem dei. Non enim deus veritatis esset, nisi secundum deum retribueret speranti in se. ¶ Bene dico, quia exultabo, [quoniam respexisti humilitatē meam] id est, misertus es meæ fragilitatis & meorū & afflictionis: ne a persequentibus superer [saluasti etiam animam meam de necessitatibus] id est, de peccatis, de quibus anima Christi immunis fuit: animæ suorum a criminalibus: vel si sui habuerunt criminalia, non nocuerunt eis. Necessitates peccata nominat & quia ineuitabiles sunt hominibus, & quia necem portant. ¶ Et quia saluasti, ideo [non conclusisti me in manus inimici] id est, in potestate diaboli. In manus inimici conclusus esset, si nullo modo ab eius potestate egredi posset, sed potius [statuisti] id est, firmiter posuisti [pedes meos] id est, affectiones meas [in spacioso loco] ita vt sine aliqua offensione possim incedere, sicut aliquis in spacioso libere īcedit quo vult Vel per locum spaciosum charitatem intelligamus, in qua Christus late ambulauit, & sui cum proximo suo.

¶ Hic incipit secunda pars de enumeratione miseriarum humanæ fragilitatis. Postq̄ dixit se esse in spacioso loco per misericordiam dei, timens tamen de sua fragilitate, enumerando miserias suas, postulat

misereri,

misereri, sic dicēs: [O domine miserere mei] & opus est [quoniam tribulor] & ipsam tribulationem aggrauat, scilicet, talis est illa tribulatio, quod ex ea [ocul9] id est, intellectus meus [conturbatus est in ira] id est in pœna illata ab eis [& anima mea] id est, animalitas mea: [& vēter meus] id est, memoria mea, quæ ideo venter dicitur, quia sicut in ventre escæ reconduntur ita in memoria abdita reconduntur & secreta: [turbatus est] quamuis certus esset de promissione quę dixerat: Clarificaui & iterum clarificabo: non ita debemus intelligere Christi vel vitam, siue memoriam esse turbatam, vt aliquo modo deficeret, sed sponte conturbari voluit, vt alijs exemplum relinqueret, ne si turbarentur, desperarent. ¶ Ecce præmissæ tribulationis partes exequitur. Vere tribulor, [quoniam vita mea] hactenus acta [in dolore deficiet] in morte & quia vita illa posset esse acta in dolore per vnum diem vel per duos, quod non videretur magnum addit: [& anni mei] id est, vita mea multis annis acta [in gemitibus] deficiet in morte. De quibusdam mēbris Christi potest dici, quia vita eorum per multos fuit annos in dolore, sicuti de Paulo & similibus: de quibusdam vero alijs, quia vita eorum defecit in dolore breui, vt de Hippolito & similibus. Ioan.12.

¶ Vita defecit in dolore, & etiam [virtus mea] id est anima [infirmata est in paupertate] & in cōsideratione meę paruitatis, quia nihil habeo ex me [& ossa mea] id est, corporis mei robora sunt ita, vt quicunque putent me aliquod robur habere, ego nihil puto ex me habere. Cum Christus dicit se esse infirmum & in corpore & in anima, omnem à se superbiam remotam ostendit, & quod aliquis non debet de se præsumere. ¶ Ponit item alias miserias, dicēs: [Factus sum] etiam [obprobrium super inimicos meos] .i. plusq̄ inimici mei, cum ipsi digni essent tanto obprobrio: [& factus sum valde timor vicinis meis] id est,

causa timoris, quia videntes eum tradi in mortem, timuerunt. Vicinos vocat illos, qui licet non essent discipuli domini, tamen accedebant vt audirent eum: [& notis meis] id est, ipsis discipulis meis [factꝰ sum timor]. Siue ita legitur: [Factus sum obprobriũ valde vicinis meis super inimicos meos] id est, plus habuerunt me vicini mei obprobrio, q̃ inimici: [& timor factus sum notis meis]. Alia translatio habet, apud inimicos, scilicet, inimici habuerunt me obprobrio. ¶ Item alia miseria: & etiam illi [qui videbant me] id est, qui cognoscebant me deum esse [fugerunt à me foras] id est sola exteriora in me cognouerunt, scilicet, me solum hominem arbitrati sunt. Vnde & ei resuscitato duo discipuli dixerunt: Nos putabamus quia ipse esset redempturus Israel. Vel ita: [Illi qui videbant me] ita tractari [fugerunt à me foras] vt supra & etiam [datus sum obliuioni à corde] illorum [tanquam] quilibet [mortuus]. Hanc sententiam cõprobat illa translatio, quæ habet, excidi à corde. Vel [tãquam mortuus à corde] id est, quilibet peccator, cuiꝰ cor, id est, ratio, non viuit: & hæc sentẽtia currit per campos.

Luc. 24.

¶ Item alia miseria: [Factus sum etiam tãquam vas perditum] quia sicut vas fractum non potest liquorẽ retinere, sic nec ego meos apostolos: & propter hoc me vilem habuerunt, [quoniam ego audiui] id est, patienter sustinui [vituperationẽ cõmorãtium in circuitu] id est, in exteriori meo, quia non cognoscebãt me esse deum. Vel [cõmorantium in circuitu] id est, in appetitu mundanorũ, quæ semper sunt in circuitu quia in eis nullum caput est, nullus finis. Vel [in circuitu] id est, in aliquo errore. ¶ In eo] circuitu [dum conuenirent] in cœtum [aduersum me simul]. i. vnanimiter [consiliati sunt accipere animam meã]. i. tollere. Vel [in eo sunt consiliati, vt tollerent animam meam] & hæc est alia translatio.

¶ Ipsi

¶Ipsi sunt consiliati[ego autem in te speraui domi-
ne]quia sciebam hæc omnia fieri tua dispositione,&
[dixi]tibi deliberatione cordis [sortes meæ] id est,
euentus mei,sunt[in manibus tuis]id est,in potesta
te tua. Per sortes ideo euentus accipimus,quia sine
humana dispositione per solam dei dispositionē eue
niunt.¶Et ideo[eripe me de manu]id est,de pote-
state [inimicorum meorum]illorum,qui habent me
odio[& à persequentibus me].i.ab eis qui inferunt
mihi mala.¶Eripe me &[illustra]mihi[faciem tu-
am super me seruum tuum]& meos:hoc dicit per si
mile.Nam sicut cum aliquis dominus ostendit ser-
uo suo faciē suā clarā,alij habēt eū in maiore honore,
sic Chrūs fuit in maiore honore cū dn̄s ei ostēdit fa-
ciē suā eū resuscitādo:illustra.s.[saluū me fac]& hoc
non merito meo,sed [in misericordia tua domine]
ita vt[nō confundar]& cum misericordia ponit me
ritum,quare eum saluum faciat,subdit:[quoniam in
uocaui te.]¶Ego non cōfundar, [impij autem eru
bescant]id est,confusibiles appareant,& verecundā
tes de peccatis suis[deducantur in infernum]mate-
rialiter,et[labia dolosa]id est,illi qui modo sunt gar
ruli & dolosi[fiant muti]postq̄ ad inferos deducū-
tur.¶Quæ]labia[loquuntur iniquitatē aduersum
me iustum in superbia] contra me iustum superbiūt
[& in abusione]quia ipsi abutebantur doctrina eius
negligentes eam.Et alia translatio,in superbia & in
contemptu.¶Incipit tertia pars, in qua ponitur ex
ultatio liberationis,& gratiarum actio, & inuitatio
ad dei dilectionem. Continuatio:Miserere humanæ
fragilitatis quæ tam multa est , sed misericordia tua
Domine est contra omnia:& hoc est:Domine [quā
magna est misericordia dulcedinis tuæ]id est,bene-
ficiorum,quæ dulcia sunt gustantibus:[quam] dul-
cedinem[abscondisti]ab appetitoribus mundanorū
reseruando eam[timentibus te]id est,ad opus tuum

timentium te. ¶ Et illam dulcedinem [perfecisti] id est, perficies in [eis qui sperant in te] & hoc in manifesto erit, scilicet [in conspectu filiorum hominum] id est, carnalium. Videbunt enim mali in communi resurrectione gloriam fidelium, scilicet, Christũ ascẽdentem cum suis, & tunc tolletur impius, ne videat gloriam dei. Vel [perficies eis qui sperãt in te] itaq; confiteantur te si opus sit [in conspectu filiorum] id est, secularium principum. ¶ Hanc autem dulcedinem incipit deus dare fidelibus in hac vita, & perficit in alia, & vtranq; partem exequitur, meliorem pro dignitate præponens. Continuatio: Perficies illam dulcedinem sanctis, scilicet [abscõdes eos] id est ita collocabis, q nullus poterit eos conturbare. Abscondes dico [in abscondito faciei tuæ] scilicet, inter angelos vbi facies tua, id est, cognitio tua, est abscondita quidem hominibus modo in carne viuentibus, & per hoc remotos [à conturbatione hominum.] ¶ Et ne aliquis diceret, quis tantum expectare potest, ponit præsentem consolationem. Continuatio: Post resurrectionem abscondes eos in præsentia tua & interim [proteges eos in tabernaculo tuo] id est, in præsenti ecclesia, in qua Dei militiam exercemus [à conturbatione linguarum] scilicet, ne linguæ hæreticorum contradicentes veritati, valeãt eos sibi incorporare. ¶ Et quia tot bona facit Dominus, ideo sit [benedictus] id est, exaltatus super omnes Gẽtes: [quoniam mirificauit] id est, mirabilem ostendit [misericordiam suam] confitẽdo hæc prædicta dona [in ciuitate munita] id est, in sanctis suis, qui dicuntur ciuitas, quia sunt multi: & munita, propter multas virtutes quibus roborati sunt. Vel aliter secũdum Hieronymum: [Benedictus Deus, quoniam mirificauit misericordiam suam mihi in ciuitate munita] id est in Hierusalẽ, vbi ipse fecit hæc mirabilia, scilicet, Christum nasci, pati, resurgere, & cætera quæ per eundẽ

in eadẽ

in eadem ciuitate facta sunt à Deo, quæ mirabilia dei ibi facta, fuerunt causa omnium beneficiorum quæ Deus ecclesiæ contulit. Hieronymus non ponit munitam, sed ponit quiddã vnde ipsa ciuitas in medijs partibus mũdi intelligitur collocata, id est, in media ciuitate: in qua ideo Christus habitare & mori elegit, vt se medium omnibus proponeret. ¶ Deus sic mirificauit misericordiam, & tamen ego habui miserias, & hoc est [ego] positus [in excessu mẽtis meæ] id est, in angustia mentis [dixi] vel corde, vel voce [proiectus sum à facie] id est, ita reputatus sum, vt videar esse proiectus [à facie oculorum tuorum,] id est, à præsentia misericordiæ tuæ. Excessus dicitur, siue quando homo rapitur ad contemplationem diuinorum, vt Paulus dicit: siue mente excedimus deo, siue quando aliquis ex tristitia sensum excedit scilicet non remanere apud se.

¶ Et quia sic me humilem exhibui, [ideo exaudisti vocem deprecationis meæ] & meritum quoddam exauditionis supponit cum dicit: [cum clamarem ad te] id est, quia clamaui.

¶ Et quia dominus hæc beneficia confert fidelibus & clamantes exaudit, ideo vos [omnes sancti diligite] illum [dominum] quoniam licet permittat modo conculcari veritatem, tamen in suis [requiret veritatem, & retribuet] pœnam [facientibus superbiam] & hoc non modice, sed [abundanter.] ¶ Hic ponit conclusionem totius psalmi. Continuatio: Quoniã ipse requiret veritatem, ideo [viriliter agite] & si in corpore est infirmitas vel lassitudo [cor vestrum cõfortetur] Viriliter agite dico [omnes qui speratis in domino.]

IN PSALMVM XXXI.

Titulus. Intellectus Dauid.

Beati

BEati quorum.] Psalmus iste exponit nobis intellectum Dauid vere pœnitentis. Materia est Dauid propheta pœnitens, vel quicunq; vero intellectu pœnitens. Agit de ipso sic: qui cum ignorasset ante peccata sua, iam recognoscit. Ponit ipsius etiam cõfessionem, deinde illius confessionis commendationem. In quarta parte ponit Christum promittentem plura bona huiusmodi pœnitenti. Intentio est, nos admonere ad intellectum huiusmodi confessionis. ¶ Loquens iste pœnitens, iam in prima parte se ostendit peccata cognoscere, cum dicit: [Beati quorum iniquitates] id est, carnis naturales suggestiones [remissæ sunt] id est, debilitatæ sunt in baptismo, ita quod licet ad peccandum instigent, nõ tamen ad actum perducunt. Vel [iniquitates] id est, peccata q̃ fuerũt ante baptismũ [sunt remissæ] id est, penitus in baptismo destructæ: & illi sunt beati [quorum peccata] post baptismũ perpetrata [sunt tecta] per pœnitentiam. Cum dicit tecta, dat intelligere ibi dictum esse de criminalibus quæ indigent tegi, ne appareant in conspectu Domini ad puniendum. ¶ Ille etiam [vir est beatus, cui non imputabit Dominus peccatum] id est, qui cum fecisset peccatum, tale non fecit q; Dominus respiciat ad puniendum: per quod notatur peccatum, quod sola oratione potest deleri: & cum non fecisset nisi leuia, ipse tamen imputat sibi, quod notatur vbi dicit: [nec est in spiritu eius dolus.] Dolus esset in spiritu eius, id est, in voluntate, si diceret se sine peccato esse, cum sciat neminem sine peccato viuere. Vnde Ioannes: Si dicimus quia peccatum non habemus, nosmetipsos seducimus, & veritas in nobis non est. (Ioan. 1.) Cum dicit beatos quibus hæc trina remissio fit, ostendit se peccata iam recognoscere. ¶ Modo sic recognosco peccata, sed ante tacui me habere peccata, & [quoniam tacui inueterauerunt ossa mea] id est, ad modum veteris

vestis

vestis appropiauerunt ruinę robora mea. Bene dicit inueterauerunt, & non destructa sunt, quia poterant reędificari. Tacui me habere peccatum [cum clamarem] per ipsa opera me habere peccatū [tota] id est, assidua [die.] Vel [cum clamarem] meam scilicet iustitiam. ¶ Ostendit sibi mala euenisse, quod tacuit. Continuatio: Prius tacui, sed modo [sum cōuersus] id est, ita ꝙ sim [in ærumną mea] id est, cognoscā me ærumnosum, id est, peccatorem: et pręponit causam conuersionis, cum dicit: [configitur spina] suggestione, consensu, consuetudine. [Quoniam manus tua] id est, vindicta tua [grauata est] id est, grauior facta est [super me] & hoc [die ac nocte] id est, assidue. Grauata dicit à similitudine magistri, qui ingrauat super discipulum, vt faciat eum recognoscere delictū: conuersus dico [dum configitur spina] id est, quia destruitur superbia: quæ ideo per spinam intelligitur, quia in spina est erectio hominis. Bene dico, in ærūna [dum] id est, quia [cōfigitur spina] id est, punctio peccati. ¶ Hic incipit confiteri. Dico conuersus sum & deinde [cognitum tibi feci] id est, confessus sum [delictum meum] id est, quod deliqui nihil faciendo [& iniustitiam meam] id est, quod cōtra vetitum feci [non abscondi] sed tibi manifestaui: non ꝙ aliquādo tibi essent ignota, sed ille dicitur nota deo facere peccata, qui seipsum cognoscit damnabilem, & medicum requirit. ¶ Hic ostēdit, quid prosit cognoscere peccatum. Delictum tibi feci cognitum, ex quo etiam [dixi] id est, deliberaui, scilicet, apud meipsum [confitebor Domino iniustitiam meam] id est, mala opera mea: quod facere est aduersum me, qui prius peccata mea defendere consueueram [remisisti tu] non solum peccata, sed mala opera, scilicet [impietatem] id est, excusationem [peccati mei.] Licet autē Deus dimittat peccata, ex quo homo in voluntate pœnitet, tamen confitendum est ministris ecclesiæ: quia

Cōfessio peccatorum.

quia nisi confiterentur, ex sua inobedientia damnarẽtur. Quod ostensum est in Lazaro, qui postq̃ resuscitatus fuit, indiguit solui. ¶ Ponit commendationem confessionis, cum dicit sanctos orare pro remissione impietatis, quæ remissio habetur ex confessione. Bona est impietatis remissio, & [pro hac] habenda [orabit omnis sanctus in tempore opportuno] id est, in hac vita, in qua tantum valet oratio impetrare.

¶ Alia commendatio confessionis. Boni orabũt, [veruntamen] habitantes [in diluuio aquarum multarum] id est, in submersione multorum peccatorum [non approximabunt] ad eum per aliquã confessionem. ¶ Et bene debent sancti orare ad te, quia [tu es refugium meum] id est, facis me securũ [à tribulatione] peccatorum præteritorũ [quæ circundedit me] & tu domine [erue me à circundãtibus me] id est, dæmonibus & præsentibus peccatis: tu dico [exultatio mea] id est, de quo exulto, securus q̄ cito eripias. ¶ Ponit hic quartam partem, scilicet per remissionem, quam facit Christus confitentibus. Continuatio: Bene dico te esse refugium, quia tu ipse dicis: [dabo tibi intellectum] quo confitearis peccata tua, & [in via qua gradieris] id est, in bonis operibꝰ, quibus ad deum incedis [instruam te] amodo do arma quibus possis pugnare, scilicet, virtutes: & quia sic instructus, sine dei custodia non possis persistere, dicit: [firmabo super te oculos meos] id est, per misericordiam custodiam. ¶ Et quia dabo intellectum [nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non est intellectus.] Similes essent equo, si non attenderent quem portarẽt, siue deum inimicum. Similes essent mulo, si non considerarent onera sua, an portarent peccata, siue bona opera. Vel per equum accipiamꝰ gentilem populum, qui indomitus & effrenis legẽ non curabat: per mulum Iudaicũ populũ, qui durus & piger erat ad legem implendam.

¶ Dico

¶Dico nolite fieri, sed ò Dñe deus si tales fuerint, [confringe maxillas eorum in chamo].i. in minori penuria victus & vestitus[& in freno] .i. in maiori penuria victus. Chamus est ligatura qua ligātur domita animalia : frenus qua indomita : maxillas dico eorum[qui non approximant ad te] per confessionem. ¶Per chamum & frenum corrige eos, & pręter hæc sunt[multa flagella peccatoris].i. quibus debent corrigi peccatores:[sperantes autem in domino misericordia circundabit] quia in nullo deficiet eis misericordia. Hæc verba sunt Christi ad patrem, ex quo dixit confringe. ¶Misericordia circundabit sperantes, ideo vos iusti qui in domino speratis [lætamini]in mente,[& exultate]in corpore[et gloriamini]iam securi de gloria[omnes recti corde.]

IN PSALMVM XXXII.

Titulus. Psalmus Dauid in finem.

EXultate iusti] Psalmus iste cōuenit Dauid prophetæ, qui & hic loquitur, & facit cantilenam de laude Dei, quæ mitigat tentationes diaboli, sicut cantilena Dauid mitigat spiritum Saulis. Materia est laus Dei. Eam ita tractat, admonet ad laudem Dei, ponendo causas quare debeamus deum laudare. In secunda parte ostendit illos esse beatos, qui Deum laudauerunt. Intentio est admonere ad laudem Dei, ꝙ notatur in prima parte, à qua sic exultāter incipit. ¶Vos impij non debetis exultare in Domino, sed vos[iusti exultate in Domino]& non in mundanis. Bene dico, iusti exultate, quia[rectos]illos qui exultauerint[decet laudatio]scilicet, vt laudent Deum. Vnde dicitur: Peccatori dixit Deus, quare tu enarras Psal.49. iustitias meas? Et item: Non est speciosa laus in ore Eccli.15. peccatoris. Vel si habeatur collaudatio, per eam laudantiū vnanimitas intelligitur. ¶Hic ponit partes laudationis, quā admonet facere nos dicēs: qa decet rectos

rectos laudatio, ideo vos recti [confitemini domino in cithara] id est, laudate eum in corpore vestro, & in substantijs inferioribus, scilicet, in eleemosynis qp per citharã ideo intelligimus, quia cithara est instrumentum ab inferiori parte resonans, & nos ab inferioribus, id est, ab istis mundanis resonemus ad laudem dei bene disponendo ea: & non tantummodo ab inferiori parte, sed [psallite illi] i. bene operamini [in psalterio]. i. in spiritu: psalterium dico [decem chordarum]. i. in spiritu implente decem præcepta legis. Per psalterium accipimus superiorem laudem quæ est in spiritu, quia psalterium à superiori parte emittit sonum. Hic notamus contemplatiuã: & vbi dicit, confitemini in cithara, actiuam vitam. ¶ Et nõ solum in cithara & psalterio, sed [cantate ei canticũ nouum]. i. laudate de transmissione filij sui in mũdũ, quæ laus de incarnatione dicitur nouum canticum, quia non fuerat nobis cognitum: & etiam [psallite ei in vociferatione] id est, laudate eum ita intenta deuotione, quod eam humanæ voces non valeant explicare: & quia multi cõpuncti ita Deum laudant, et tamen postea in peccata incidunt, addit: [bene]. i. ita psallite, vt vltra non velitis non psallere. ¶ Hic incipit causas reddere, quare sic admoneat nos laudare Deum. Continuatio: Ideo debetis Deum laudare [quia rectum est verbum] id est, præceptum [domini.] Nihil enim nisi rectum præcepit: [& omnia opera eius in fide] id est, recta & fidelia sunt. Vel [in fide sunt] id est, ex fide haberi possunt, quia nulli fit remissio vel confessio, nisi prius in fide. Vel [in fide] quia quæcunqꝫ Deus facit, causa confirmandæ fidei vel promouendæ facit. ¶ Ideo quoqꝫ laudandus est quia [diligit misericordiam & iudicium] et non ideo dicit, quin ipse quoqꝫ diligat, sed quia ipse potius operatur secundum hoc. Secundum misericordiam operatur, cum peccata remittit: secundum iudicium, cũ

& bo

& bonis & malis secundum meritorum qualitatem tribuit: quasi sic diceretur: Vnde habemus quod ipse diligat misericordiam: reddit causam, quia [misericordia domini plena est terra] id est, homines in terra tota. ¶ Ostendit quomodo plena est terra misericordia domini, quia [cœli] id est, apostoli [sunt firmati verbo dei] id est, in doctrina instructi, & exemplo verbi dei, id est, filij [& omnis virtus eorum] id est, omnia miracula quæcunque ipsi fecerunt: vel fortitudo eorum contra aduersa, sunt firmata [spiritu oris eius] id est, filij, per quē loquitur pater: filij dico eius patris: & hic notamus totam trinitatem. ¶ Ideo quoque laudandus est, quia ipse est [congregās aquas maris] id est, mundanos homines, qui fluctuant sicut aquę maris: ponendo eos in ecclesia [sicut in vtrem] quia sicut aquæ quæ sunt in vtre coarctantur ne exeant, sic iusti positi in ecclesia, diuinæ paginæ instructione coarctantur, vt non nisi eo permittente qui posuit, egredi valeant. Per vtrem qui fit ex corio mortui animalis, intelligimus ecclesiā, quæ carnales mortificat concupiscentias: ipse dico [ponens abyssos] id est, profundos in sensu [in thesauris suis] id est, dedit eis partem thesaurorum suorum, conferendo eis cognitionem sapientiæ & scientiæ suæ, sicut fecit beato Paulo, qui cognouit eum profundi sensus. Vel ita: [Ponens abyssos] id est, profundissime tenebrosos [in thesauris suis] id est, vt sint pars thesaurorum suorum, vt per eos legitime certantes remuneret. Sicut enim sapientia data est sanctis donum dei, sic etiam mali donum dei sunt cum sanctis ad maiorem coronam dantur à deo: vt Decius beato Laurentio datus fuit ad maiorem coronam. ¶ Et ideo, quia talis est [omnis terra] & si non potest laudare, saltem [timeat dominum] sed si ex se non habet quod timeat [ab eo] domino [commoueantur] dico per inspirationē ad hoc vt timeant: commoueantur dico [oēs

 inhabi

inhabitantes orbē.] ¶ Et iste bene poterit commouere, quia ipse creauit omnia: & hoc est: [quoniam ipse dixit] id est, voluit [& facta sunt] omnia. i. de informi materia, & in hæc formata redacta: & [ipse] prius [mandauit]. i. voluit [& creata sunt]. i. de non esse, ad esse venerunt, scilicet, facta est informis materia. Vel ita: [Ipse dixit & facta sunt] omnia [ipse etiā mandauit] per angelos, & omnia [creata sunt] disposita. i. ordinatim facta. Sicut per angelum missum Moysi, lex fuit ordinata & facta. ¶ Dominus fecit omnia, & ipse [dissipat] id est, destruit [cōsilia Gētium] scilicet, de cultura idolorū, quando ad se conuertit omnia: [reprobat autem cogitationes populorum] id est, Iudæorū, qui dicuntur populi, propter legē in qua viuere debebant. Cogitationes istæ fuerunt de lege & loco retinēdo, & cum dn̄m in sepulchro retinere putauerunt: & non tantū ipsorū minorum, sed [etiā reprobat consilia principum]. i. dæmoniorū, regū, ducū, & pontificū. ¶ Consilium eorū dissipatur [consiliū autem dn̄i] de reparatione humani generis, quam deus occultauit multis [manet in æternū] id est, immutabile est: [& cogitationes ei9] id est, dispositiones eius, quæ dicūtur [cordis] quia rationabiliter factæ sunt extundentur [a generatione vsq; in aliam generationē] & iterū in aliā generationem. Dispositiones dei sunt, quicquid in omni tempore est. ¶ Hic incipit secunda pars, Continuatio: Et quia ipse dn̄s est talis [beata] est illa [gens, cuius est dn̄s] id est, quæ fecit dn̄m suum illū qui est [eius] velit, nolit [deus eius] id est, voluntarie constituit sibi illū dn̄m, qui est dn̄s eius potestate. Incipit enumerare beatitudines. Bene dico, ꝙ illa gens est beata, quia ipse est populus electꝰ in hæreditatē dei: & hoc est [populus quem elegit in hæreditatem sibi.] Ideo beata hæreditas illa, quia dominus excolit doctrina & intellectu diuinorū fontiū, Elegit dico, non ꝙ det

eam

eam possidēdā aliꝗ,sed sibi. ¶Beata est iterũ illa gẽs, quia[dñs respexit eã]id est,misertus est eius[de cœlo]id est,humanitate filiꝗ sui. Magna enim dei misericordia fuit,quod verbũ suum incarnari pro nostra fecit redemptione. In respexit intelligimus, quod homo longe propter peccatum à deo remotus erat: & postquã verbũ incarnari fecit[vidit]id est,iam quasi ex debito reuelauit,dãdo vires[filiꝗs hominũ]id est, rationaliũ. ¶De cœlo[respexit de habitaculo suo] id est,de humanitate filiꝗ sui,in quo ipse habitauit: habitaculo dico[præparato].i.magno consilio & sapienti ad habitudinẽ dñi ordinato:respexit[super omnes qui habitant terram.]¶Enumerat iterũ beatitudines. Continuatio: Respexit ille [qui finxit corda] id est,intellectus[eorum]hoc modo scilicet[sigillatim]id est,non omnibus eundẽ intellectũ dedit , sed singulis singulũ[qui etiam intelligit omnia opera eorũ]scilicet,quo intellectu faciant quicquid faciunt: et hæc est maxima beatitudo. Cum enim nostras infirmitates intelligit,confert sua solatia nobis. ¶Non tantum prædicta hæc facit deus,sed etiam adiuuat reges & gigantes: quod auxiliũ a deo vere necessariũ est,quia sine eo[non saluatur rex].i.ille qui bene regit suã terrenitatẽ[per multã virtutẽ]suã scilicet , licet deus dedisset ipsi multas virtutes: [& gigas].i. qui fortis est ad pugnãdũ contra inimicos dei, & velox ad currendũ per viã propositam[non saluabitur in multitudine virtutis suæ]id est,per virtutẽ suam, quamuis habeat multã,nisi deo adiuuãte. ¶Equus etiam]id est,humana felicitas,quæ subleuat hominẽ sicuti equus sessorem,est[fallax ad salutẽ]quam videtur promittere:nec dico,ꝙ hæc felicitas tantummodo sit parum fallax,sed etiã quantacunq; possit esse, fallax est. Et hoc est,[in abũdãtia autẽ virtutis suæ] id est,in abũdanti virtute diuitiarũ.i. in multitudine diuitiarum[non saluabitur] aliquis hominum.

¶ Hæc prædicta saluare nequeunt, sed[ecce]id est, in manifesto habetur saluatio, scilicet [oculi]idest, misericordia[domini sunt super timentes eum, & in eis qui sperant super misericordia eius]. Deus oculo misericordiæ & se metuentes & in se sperantes aspicit. ¶ Qui sperāt ad hoc, scilicet[vt]ipse[eruat]eos [a morte]æterna[& alat eos]in iustitia[in fame] scilicet, in hac vita, in qua iustitiam esurimus: vel ad hoc continuatur quod dicit:[oculi domini super iustos] ad hoc scilicet,[vt ipse eruat a morte animas eorū]. ¶ Et quandoquidem dominus talis est, scilicet, ꝙ bene facit accedentibus ad eum, ideo[anima nostra]scilicet prophetæ & consimilium [sustinet dominum, quoniam]ipse dominus est[adiutor noster] ad bene operandum[& protector]contra tela aduersariorū. ¶ Bene dico quod sustinet,[quia]cum lætitia sustinet: & hoc est,[in eo lætabitur]id est, modo lætatur & perseuerabit lætando[cor nostrum]. Et bene dico ꝙ lætabitur, quia iam[sperauimus in nomine eius sancto]. ¶ Et[quemadmodū sperauimus in te ò domine]ita [fiat misericordia tua super nos]. Sperare in nomine domini est, ex hoc quod nomen suū orat, habere spem vitæ æternæ.

IN PSALMVM XXXIII.

Titulus. Psalmus Dauid cum mutaret vultum suum coram Abimelech, & dimisit eum, & abijt.

1. Reg. 21. BEnedicam domino] Legitur in historia, quod Dauid fugit persecutionem Saulis, & venit ad regem Achis. Cumq; aliquādiu sub eo militasset, apud regem accusatus est propter inuidiam Timens ergo damnari Dauid ab eis, arreptitium se simulauit, & propterea dimisit eum Abimelech vel Achis: vnius enim regis nomina sunt, sed Achis proprium est: & sic Dauid euasit, & abijt. Abimelech autem commune nomen erat regis terræ illius, & Achis

Achis proprium : & ideo ponit nomen hoc Abimelech, quia & conuenientius est, secundum hoc quod nunc agit, propter interpretationem. Post illam autem mutationem, Dauid psalmum istum composuit nec ideo quod de illa mutatione carnali intenderet, sed per illam spiritualem mutationem intellexit. Titulus sic exponitur: Psalmus iste conuenit Dauid prophetæ, habitus de hoc, quod [commutauit vultum suum].i. voluntatem suam. Cum enim prius in carnalibus obseruantijs immorari voluisset, intelligens postea eas nihil valere, sed in solo deo confidendum esse. Licet enim secundum legem hostias immolaret non tamen in illis confidebat: sed per eas sacrificium ecclesiæ intelligebat. Mutauit dico [coram Abimelech] id est, Iudæis, qui dicuntur regnum patris.

Dei autem patris omnium, Iudæi erant regnum. Coram Iudæis nihil valere sacrificia vitulorum, sed soli deo sacrificandum esse prophetauit, cum dixit: Non accipiam de domo tua vitulos, neq; de gregib9 tuis hircos. Et iterum: Sacrificium deo spiritus contribulatus. Et iterum: Sacrificium & oblationem noluisti aures autem. Et sicut Abimelech reputauit eundem Dauid esse insanum, sic Iudæi reputauerunt eum insanum, cum eum in ritus suos non confidere cognouerunt: & tunc Abimelech, id est regnum patris, scilicet, Iudęi, dimiserunt eum: & si non corporaliter, tamen voluntate: & ita Dauid abijt, id est, ad alium ritum, id est, Christianum iam transijt. Potest etiam Christus loqui in hoc psalmo, & cōueniet expositio tituli, sicut historiali Dauid, sic psalmus isti conuenit Dauid, id est, Christo, cum mutauit vultum, id est, voluntatē suā, cum prius legē ostendit, postea legē nihil valere, sed solum corpus suum sumendum esse, cum diceret: Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitā in vobis. Mutauit dico coram Abimelech, id est, co-

Psal. 49.
Psal. 50.
Psal. 39.
Ioan. 6.

ram Iudæis, & ideo dimiserunt eum Iudæi, id est, spiritualiter recesserunt ab eo: & etiam discipuli abierunt retro: & sic Christus abijt ab eis remotus a lege eorum. Materia est Christus secundũ hunc nouum statum: hanc sic exequitur: In prima parte laudat hanc nouitatem sacrificij, & admonet consortes suos, vt secum laudent dominum. In secunda parte admonet fideles ad participationem dominici corporis, vt ad hoc se dignos præparent. In tertia parte admonet rudes, vt ad hanc nouitatẽ accedant. In quarta parte ponit causas quare sic accedendum, scilicet, quia deus bonis bona retribuit, & malis mala. Item monet omnes, vt ad hanc nouitatem accedant: et sic siue Christus, siue propheta, a laude dei ingreditur, dicens: ¶ Qui aliquando benedixi dominũ pro temporalibus, modo [benedicam] id est, laudabo [dominum] non tantum cum Iudæos prosperat sicut solebam, sed [in omni tempore] & hoc bonis operibus inhærendo: & sicut laudabo eũ in operibus, sic [semper laus eius in ore meo] id est, laudabo eum voce. Vel sic loquitur: Qui semper benedixi dominũ, bñdicã eũ in oĩ tẽpore. ¶ Bene dico, laudabo dñm, quia per hoc laudabilis erit anima mea: et hoc est [anima mea laudabitur] id est laudabilis apparebit habitans [in domino] & per hoc ostendit dominum laudabilem valde, cum propter accessum illius anima laudabilis cõprobatur: & quod ego dico [audiant mansueti] id est, intelligant humiles [&] audientes [lætentur] scilicet de hac nouitate. ¶ Et quandoquidẽ anima mea per eum laudabilis est, ergo vos consortes [magnificate dominum mecum] id est, prędicemus eum gloriosum inter multas Gentes: & non solum ipsum dominum magnificemus, sed [exaltemus nomen eius.] Deum exaltamus, cum eum omnipotentem prædicamus: & tum nomen eius, cum illud per multa loca effundimus: tendẽtes [in idipsum] id est, in vnitatem, scilicet, in eodem affectu, eadem immu-

tabilitate dominum veneremur. ¶Vt populus inuitatus ad laudem dei festinaret, dicit quæ bona sibi inde prouenerint. [Exquisiui dominum]id est, extra omnia quæsiui, postpositis omnibus temporalibus: [et ipse exaudiuit me]id est, sui cognitionem mihi innotuit [& eripuit me de omnibus tribulationibus meis]id est, liberauit me à tribulatione peccatorum & dæmonum. ¶Postquam admonuit ad cantandũ, secum ad ipsam communionem noui sacrificij populos hortatur accedere. Continuatio: Quia hoc mihi fecit, ideo vos alij[accedite ad eum]per gradum virtutum[& illuminamini]maiori cognitione dei. Quãto enim magis aliquis ad deũ accedit, tanto eũ deus sua abũdantiori cognitione perfundit: vel[illuminamini]sacra pręceptione: & postq̃ illuminati fueritis [facies vestræ]id est, intellectus vestri[non confundentur.]Illi enim qui non intelligunt, erubescunt: sicut illi qui abierunt retro, dicentes: Durus est hic sermo. ¶Dico accedite, illuminamini, & habebitis auxilium angeli domini custodientis vos: & hoc est: Immittit angelum dominus: & de hoc potestis esse certi exemplo mei, quia[iste pauper]scilicet, vel quilibet verus pauper[clamauit, & dominus exaudiuit eũ, & ex omnibus tribulationibus eius saluauit eũ] vt supra expositum est. ¶Et sicut dominus immisit angelum ad me saluandum, ita[immittet angelũ]cœlestem spiritum, vel angelum, id est, Christum, qui est angelus magni consilij: vel angelum, id est, quemcunq; probum virum [in circuitu timentium eum] id est in omni parte, id est in omni necessitate defendit timentes eum: & ipse vel angelus, vel dominus missus[eripiet eos.] Vel vt in frequẽtiori inuenitur [immittit].i. immissionẽ facit ad defensionẽ [angelꝰ dñi]vt immissio angeli scutũ sit[in circuitu timentiũ eum.]Hanc literam comprobat alia trãslatio, q̃ habet: circundat angelus domini in gyro timentes eũ. Ioan. 6.

¶Dico accedite, illuminamini, & accedentes & illuminati [gustate] dominici corporis refectionem. Qui enim non accedens per virtutes, & non illuminatus gustaret illud, iudicium sibi manducaret & biberet. Gustate dico [& videte] id est, intelligite, quia domi
1. Cor. 10. nus ipse Christus est, quem vos gustastis: & ipse [dominus suauis est] quia peccata dimittit, homines in virtute conseruat, & tandem confert vitã æternã: & quia talis est [beatus est vir] ille, non qui legalibus cõfidit sacrificijs, sed [qui sperat in eo]. ¶Quia dixerat deum suauem, ne eius suauitas tędium generaret, subdit: quãuis sit suauis, tamen [timete] eum [dominũ] offendere [sancti eius]. i. sanctificati ab ipso: nõ dico minores, sed quantumcũque sitis excelsi meriti, [quoniam nõ est inopia timentibus eum]. Quomodo enĩ indigerent illi qui deum habent, qui est omne bonũ? Licet has miserias temporales sustineant, tamen nõ pro inopia, sed pro summa gloria sibi eas reputant.
¶Timentes deum non esuriunt, sed [diuites] id est, terrenorum amatores [eguerunt] spirituali refectione dominici corporis: nec tamen neglexerũt, sed potius multũ desiderauerũt per naturã: & hoc est quod dicit: [& esurierunt: inquirentes autem] non mundana, sed solum [dominum, non minuẽtur omni bono] i. habent dominũ, qui est omne bonum sine imminutione, quia eis omnia necessaria conferet. Vel ita: diuites eguerũt virtutibus, & esurierũt dominicã refectionem. ¶Hic incipit tertia pars, in qua rudes admonet. Continuatio: Quia inquirentes dñm non minuentur aliquo bono, ergo vos [filij] derelicta impietate [venite] ad fidem, & hanc institutionem accipite, & [audite me]. i. doctrinã meã intelligite, & ego [docebo vos timorem domini]. i. quomodo dominum timere debeatis. Rudes, quãuis extra ecclesiam tamẽ paterna affectiõe filios vocat, sicut Abrahã diuitẽ, in inferno quoque positũ legitur appellasse filium.

¶Docebo

¶Docebo timorem domini, ex qua doctrina vitam habebitis: & hoc tali interrogatione dicit, quam omni assequatur assensu. Quis enim homo tam fatuus, qui aut dicat, vitam nolo, aut dies videre bonos non cupio? & hoc est: [Quis est homo qui vult vitam] nec dico de vita acta in miseria: sed quis est ille [qui diligit videre dies bonos] .i. vitam æternam, scilicet, vitam actam in bonis diebus? ¶Dico docebo timorē dñi, hunc scilicet [prohibe linguā tuā] scilicet [à malo] .i. ne in aperto mala loquaris, nec etiam mala loquaris intentione bona: & hoc est: [& labia tua ne loquātur dolum]. ¶Diuerte] etiam .i. declina [à malo] opere: & quia hæc non sufficiunt, addit [& fac bonum]. Et quia caro semper repugnat spiritui, & vult vt non faciat bonum, dicit: [inquire pacē] cum carne scilicet: reprime eam: & quamuis nunquam inuenire possis, quia semper repugnat, tamen semper [persequere eam] .i. opprime eam. ¶Hic incipit quarta pars. Dico fac bonum, quia [oculi dñi] sunt [super iustos] per misericordiā: & si ipsi aliquid petunt [aures eius] id est, clementia & potentia eius sunt paratæ [ad eorū preces] exaudiendas. ¶Dominus exaudit iustos, malos aūt damnat, & hoc est: [Vultus autem domini] i. vultuositas, scilicet, ira domini est [super facientes mala, vt perdat de terra] scilicet, viuentiū, non solum eos, sed etiam [memoriam eorū]. Tūc enim perdita erit memoria eorum, cum nullus sanctorū super eos aliqua pia actione mouebitur. Vnde dixit Abraham Inter nos & vos magnū chaos firmatum est. ¶Oculi domini super iustos: Et de hoc possumus esse securi, quia dominus exaudiuit priores patres: & hoc est [clamauerunt iusti, & dominus exaudiuit eos, & ex omnibus tribulationibus eorum liberauit eos]. Luc. 15.

¶Et sicut liberauit eos, sic [est] modo [iuxta] .i. benignus [his qui tribulato sunt corde] scilicet, cōpunctione peccatorum; & ipse [saluabit humiles spiritu]

 idest,

id est, illos qui nihil reputãt ex se, sed ex solo deo omnia. ¶ Dico saluabis eos, sed tamen remanẽt [multæ tribulationes iustorũ]. Iustorũ enim proprium vt tribulentur, & [de his omnibus liberabit eos dominus] cum ducet eos in regnũ suum. ¶ Tandem liberabit eos dñs, & interim [custodit omnia ossa]. i. omnes virtutes & fortitudines [eorum] & quod nullũ damnum de virtutibus suis passi sunt: & hoc est: [vnum ex his non conteretur] quia dñs non sinet eos deficere. ¶ Isti non conterẽtur, [Mors autẽ peccatorum pessima] qua imminente, peccatores damnationẽ æternam incurrunt, & vitam turpissimam: & hoc est, quod [qui oderunt iustum] scilicet, ipsi peccatores [delinquent] id est, peccabunt. Hic pro iustis contrarium. Continuatio: Mors peccatorũ pessima est, [animas autem seruorum suorum redimet] id est, redẽptos per sanguinem filij deducet ad vitã æternam: & vitam eorum præsentem faciet mundã: & hoc est: [non delinquent qui sperant in eo].

IN PSALMVM XXXIIII.

Titulus. In finem Psalmus ipsi Dauid.

IVdica dñe nocentes me] Psalmus iste conuenit Dauid. i. Christo: dirigens nos in finẽ. Intẽdit enim nos admonere ad passionẽ. Materia est passio & resurrectio. Eam sic exequitur: In prima parte ponit orationẽ. In secunda enumerat passionẽ cũ exultatione resurrectionis. In tertia, quid illa passio & resurrectio efficiat: sicut in psal. Deus deus respice in me, passionẽ enumerat, sic in isto: sed quamuis de eodẽ dicat, tñ semper de eadẽ materia diuersa dicit. ¶ In oratione quã proponit, orat sibi & inimicis, tã conuertendis, quam non conuertẽdis: non conuertendos dęmones accipimus, & obstinatos Iudęos, quibus sic imprecatur: [Domine iudica]. i. damna [nocentes me id est, dęmones, vel inconuertendos Iudęos: & ipsos [impugnantes] non tamen expugnãtes [me] tu [expugna]. i deuince,

deuince. Expugnati erãt in resurrectione Christi: qa non potuerũt eũ retinere in morte, sicut putauerunt & hic iam sibi incipit orare. ¶ Expugna dico, & vt possis expugnare, [apprehẽde arma & scutũ].i. qui ante occulte, modo euidenter operare in me arma, quibus possim inimicos deuincere: & scutũ, quo me defendas. Hęc aũt arma & scutũ sunt volũtas dei: & tu q aliqñ videris sedisse, [exurge] manifeste [in adiutoriũ mihi].i. ad cooperandũ mihi. ¶ Exurge dico ad cooperandũ mihi, & [effunde].i. notifica mundo [frameã].i. animã meã, qua tu diabolũ deuicisti [& cõclude] inimicos, ne nomẽ eorũ dilatetur: quod facere, erit [aduersus eos qui me persequũtur]. Ipsi enĩ nomẽ meũ volunt cõcludere, & suũ dilatare. Quod per singula petam: [dic animæ meæ] in ipsa impletione rei [ego sum salus tua] omnimoda. ¶ Hic incipit orare de cõuersione inimicorum, quos præuiderat conuertẽdos. Effunde frameã [quærẽtes animã meã, confundant].i. habeant erubescentiã de peccatis suis, & deinde [reuereant].i. timeãt me & honorent. ¶ Et nõ solũ quęrẽtes actu animã meã, sed etiã [cogitantes mihi mala].s. consentiẽtes faciẽtibus [auertant] à via sua mala, ita vt sint [retrorsum].i. sequant me: & sic auersi [confundant].i. erubescant de peccatis suis pteritis: quæ memoria erit eis custodia virtutũ. ¶ Et ponit p quod possint retrorsum auerti, dicens: [fiãt tanquam puluis ante faciẽ venti]. Per ventũ sancti spiritus ĩpulsionẽ accipimus: & orat quod sicut puluis vẽto materiali à terra erigitur, ita isti à spiritu sancto à terrenis ad amorem cœlestium eleuentur: etsi ipsi nõ assentiũt spiritui, sit [angelus domini] siue malus siue bonus [coarctans eos] id est, coercens ad conuersionem, siue per pœnam, siue per infirmitatem, siue quolibet alio modo. In hoc versu duo genera correctionis notamus, vnum voluntarium, aliud coactum.

¶ Et

¶Et fiat via illorꝝ].i.mala opera eorū, quę prius eis lucida videbantur, videantur[tenebræ].i.tenebrosa vt vlterius timeāt incedere per ea sicut per tenebras & eadē in qua se prius firmiter stare putabant fiat eis [lubricum].i.lubricosa, vt intelligā neminē firmiter posse stare: si hoc nolunt cognoscere, [angelus domini]sit[persequens eos]quacunq; impulsione. Hic quoq; notantur duo genera correctionis. ¶Et[quoniam abscōderūt mihi interitum laquei sui]id est, occultos laqueos parauerunt mihi, qui laqueus erat causa interitus: absconderunt dico[gratis].i.sine merito meo: & quoniam [exprobrauerunt animam meam] dicentes, dæmonium habes, & similia: & hoc[superuacue].In hoc quidem vacue, quia non erat quod dicebant: In hoc superuacue, quia immunis à peccato filius dei erat. ¶Et quoniam hoc fecerunt, veniant eis pro illis malis bona: & hoc est, [veniat].i.paretur[illi]populo[laqueus] .i. doctrina qua illaqueet [quem ignorat]id est, sicut mihi ignoranter parauerunt laqueum, sic illis ignorantibus paretur: & non tantum paretur laqueus, sed etiam [cadat] populus ille in laqueum, id est, ipsa doctrina efficax sit in eis: ita dico in laqueū, quod[in idipsum].i. laqueus iste sit laqueo similis quem parauerunt, vt sicut laqueo suo me prorsus retinere voluerunt, ita isti laqueo isto retineantur. Si habeatur, in laqueo ipso, idem erit. Dico laqueus apprehendat eos,[& captio quam abscondit].i.mors quam Christo occulte parauerunt [apprehendat eos]id est, causa sit quare ipsi moriantur in peccatis suis. Vel sic potest legi, ad malum: Isti cōuertantur, illi autem[fiant tanquam puluis ante faciem venti]id est, moueantur in primo ictu tentationū: & [angelus domini].i.diabolus: qui ideo dicitur nuncius domini, quia per eum dominus iram infert malis: sit[coarctans eos]ad grauiora mala: [fiat etiam via illorum]id est, institutio eorum[tenebræ]

vt per

vt per eam excæcati fiant à cognitione veritatis: & fiat eis via ipsorum[lubricū]id est, lubricosa, vt semper de vitio in vitium cadant, & propter hoc sit [angelus domini persequens eos]id est, deducēs eos de vitio in vitium vsq; ad interitum. Et[quoniam gratis absconderunt mihi interitum] laquei scilicet: & [quoniam exprobrauerunt animam meam superuacue]vt supra:[veniat illi] populo [laqueus].i. paretur eis occulta destructio [quem ignorat].i. quē ipse nesciat:sicut completum est in occulta destructione per Titum & Vespasianum: & non tantum paretur sed etiam habeat efficaciam in eis: & hoc est,[cadat] populus[in laqueum ipsum]vt supra expositum est. Vel idem est,in laqueo, vel cadat in laqueū [in ipso] id est,ipsa machinatione: & [captio quam abscondit apprehendat eum]scilicet,illa vis quā ipsi parauerūt dño, sit causa quare ipsi destruantur corporaliter.
¶Hic incipit secunda pars. Illis ita eueniet, [anima autem mea exultabit in domino]& hæc exultatio fuit in passione spe resurrectionis: [& delectabitur] in ipsa resurrectione[super salutari suo].i. de saluatione, vel diuinitate sibi vnita. ¶ Et tunc[dicent]in re ipsa[omnia ossa mea].i.omnes virtutes meæ [ò domine]qui es[eripiens]per quandam violentiam[inopem].i.genus humanū[de manu fortiorū eius]inopis.i. de manu fortiorū diabolorū: & etiam eripiēs [egenum & pauperem].i. humanum genus [à diripientibus eum].i. à ministris diabolorum, qui ex præcepto diabolico genus humanū ad diuersa peccata diripiunt. [Quis similis tui?]Inops dicitur humanū genus, secundum hoc quod erat passibile& mortale & in dominio diaboli erat: egenum, secundum hoc q; sicut ille egenus est, qui victum suum cum labore quærit, sic ipsum quoq; quærit aliquā cognitionē de deo: & tamē adhuc erat pauper, quia modicū in eius cognitione proficiebat. ¶Præmissa exultatione, de
passione

passione narrare ingreditur. Continuatio: Quãuis ita exultet anima mea, tamen non remouentur humanę miseriæ. [Surgentes iniqui testes] qui ideo iniqui dicũtur, quia alter mendacium alterius testimonio cõprobat: [interrogabãt me]. i. accusationes imponebant mihi per interrogationes [quæ ignorabam] id est, q̃ facta nesciebã. ¶ [Retribuebant etiã mihi mala pro bonis] quæ fecerã eis, supple, in sancta doctrina s. [sterilitatẽ animæ meæ]. In hoc enim erat anima mea sterilis, ꝙ incorporare eos mihi non poteram. Cibus enim meus, eorꝫ salus & fides. Vñ locutꝰ Samaritanę, dixit discipulis rogãtibus vt manducaret: Ego cibũ habeo quẽ vos nescitis. ¶ Ipsi retribuebãt mihi mala, [ego aũt] nõ vindicabã me de eis, sed [induebã me]. i. cooperiebã diuinitatẽ meam [cilicio]. i pœnitentiali veste. Carnẽ suam vocat pœnitentialẽ vestẽ, quia in ea pro peccatis populi sustinuit pœnã. Cooperta erat diuinitas, quando suã non ostendebat potentiã. Induebar dico cilicio [cum illi mihi molesti essent]. i. quamuis mihi molesti essent: cum alij soleãt potentiã ostendere. ¶ Et etiam [humiliabã animam meam]. i. affligebã animam meã [in ieiunio] scilicet, quia eorꝫ salute non poterã refici: vel in ieiunio corporali, & etiã orabã pro eis: & quia non reppererũt orationẽ meã, illa [oratio mea in sinũ meũ cõuertet] i. mihi erit vtilis: secundũ quod ipse dñs in Euãgelio dixit apostolis: In quamcunqꝫ domũ intraueritis, primũ dicite, pax huic domui: & si ibi fuerit filius pacis, requiescet super eum pax vestra: sin autẽ, ad vos reuertetur. i. si vestra oratio non prosit eis, vobis saltẽ proderit. ¶ Humiliabã & [sic complacebã mihi] vel deo patri: sic scilicet, habẽdo populũ illũ [quasi proximũ & quasi fratrẽ] carnalẽ, quia tantũ diligebã eum, quantũ si frater meꝰ carnalis esset: & cũ nollet mihi acquiescere [humiliabar]. i. affligebar pro eis sic [quasi] aliquis [lugẽs & cõtristatus] lugẽs in corpore, cõ

Ioan. 4.

Math. 10.

tristatus

triſtatus in anima. ¶Ego ſic humiliabar pro eis[& ipſi tamen lætati ſunt aduerſum me, & cõuenerũt]. ſ in hãc volũtatẽ, &[cõgregata ſunt ſup me flagella] i. multiplicata, & ego[ignoraui]quare hoc facerent, quia ſcilicet nõ ꝓmerui. ¶Etiã[ſunt diſſipati]videntes eius miracula, cũ dicerẽt alij, quia bonus eſt, alij autẽ nõ, ſed ſeducit turbas: & in paſſiõe ipſa cũ viderẽt terrę motus: Et quãuis eſſent ſic diſſipati,[nũq̃] tamen ſunt[cõpuncti] in quo maxime eoꝝ nequitia aggrauatur: ſed potius tẽtauerũt me, adducẽtes ante me mulierẽ adulterã: dicendo etiã: Si filius dei es, deſcẽde de cruce:[ſubſannauerũt me]cũ aliquã infirmitatẽ humanæ naturæ in me cognoſcerent: & non ad horã: ſed[ſubſannatiõe]. i. aſſidue: & cũ nihil in me mali inuenirẽt,[frẽduerũt]. ſ. beſtiali more[ſuper me dẽtibꝰ]. i. corroſionibꝰ ſuis ¶Ipſi ita cõtra me faciũt ſed tu quidẽ[quãdo reſpicies] miſericorditer, vt de eoꝝ poteſtate me liberes? Reſpice dñe, &[reſtitue animã]redditã corpori, remotã[à malignitate eorũ] i. ab inferioribus Iudæis malignãtibus, &[vnicam meã]. i. animã meã ipſam, quæ vnica eſt: quia nullam partẽ habet: vel vnicã. i. carnem meã, quæ vnica eſt immunis à peccato:[reſtitue]fac immortalẽ & impaſſibilẽ, ereptã[à leonibus]. i. à principibus Iudæorum & alijs. ¶Incipit tertia pars, in qua oſtẽdit quid boni eueniat de ſua paſſione & reſurrectione, ſcilicet laus dei, cõuerſio impioꝝ, exultatio iuſtoꝝ. Reſtitue Quod ſi feceris,[cõfitebor tibi]. i. laudabo te[in eccleſia magna]ſecundũ numerũ: quia de multis cõficitur: nec tamẽ cõgregata de paleis, ſed[in populo graui]. i. ſtabili per virtutẽ[laudabo te]. ¶Ego laudabo te, illi autẽ qui aduerſantur mihi, inique inferẽdo mala[non ſupergaudeant]. i. ſi gaudent ad tempus, non gaudeant vſq; in finẽ: nec illi[qui oderũt me gratis]. i. ſine merito meo: [& annuũt oculis]. i. alios nutu oculorum prouocant ad deriſionem meam.

Ioan. 8.
Matt. 26.

¶Non

¶ Non supergaudeant, nec debent supergaudere, [quoniam mihi quidem pacifice loquebantur] & loquentes pacifice, [cogitabant dolos] in corde: & illi doli non erant, vt auferrent mihi exteriora, sed [in iracundia] scilicet, ad mortem meam intendentes: iracundiam dico [terræ] pro terra scilicet & suo regno retinendo. Timebant enim perdere locū & gētem, nisi Christum occiderent. ¶ Et dilatauerunt super me os suum] cum dicerent: Crucifige, crucifige eum: & [dixerunt: euge euge].i. bene bene [viderunt oculi nostri] de isto quod optauimus. ¶ Ita ipsi mihi fecerunt, sed tu [domine vidisti] id est, cognouisti eorum nequitiam, & meam innocentiam, & ideo [ne sileas] sed profer sententiā: & tu [domine ne discedas à me] Quamuis sit securus ꝙ deus non discedat ab eo, tamē quia nihil scit se habere ex humanitate, orat, vt det aliis exemplum orandi, quia nihil prorsus in sua humanitate confidere debent. ¶ Dico ne discedas, potius [exurge & intende iudicio meo] id est, considera quale iudicium sit factū de me, tu dico qui es [deus meus]. Et quia si solum iudicium aspiceret, haberet eum furem, quia inter fures damnatus est, addit: [& attende causam meam] id est, totā placitationem considera, scilicet, ꝙ ego semper erga eos innocenter me habui: tu dico qui es [deus meus]. ¶ Intende in causam meam, & [iudica me secundum iustitiam tuam] id est, secundum hoc quod exigit iustitia tua [domine deus meus] [& non supergaudeant mihi] scilicet [nō dicant in cordibus suis, euge euge animæ nostrę] de hoc quod retinuimus eum in morte: nec dicāt in ore [deuorauimus eum].i. destruximus eum. Hic quoq; non dubius de se orat, sed nobis proponit exemplū.

Ioan. xi.

¶ Hoc non dicant, sed potius [qui gratulantur malis meis, simul] omnes [erubescant & reuereantur].i. timeant & honorent me.

¶ Et non tantum qui consentiunt facientibus mihi mala,

mala, sed etiam [qui loquuntur maligna super me, induantur confusione & reuerentia]. ¶ Isti erubescāt, sed [qui volunt iustitiam] scilicet imitari [exultent] in corpore, & in anima [lætentur] & illi [qui volūt] i. diligunt, petunt [pacem serui eius]. i. illam pacem quā ego, qui sum seruus eius, posui inter deum & hominem: [& dicant semper magnificetur dn̄s] de pace illa data hominibus: ¶ Isti magnificent dominum [& lingua mea meditabitur iustitiam tuam]. i. meditate annunciabit: & non tantum iustitiam tuam, sed [tota die] iustitia annūciabit [laudem tuam]. i. te laudabilem: sicut de creatione cœli Christus in propria persona laudem dei annunciauit, & etiam per eos hodie, per quos loquitur, ipse annunciatur. Quod dicit linguam meditari, quod cordis est proprium facere, ex vnione membrorum, quod cordis est, linguæ attribuit.

IN PSALMVM XXXV.

Titulus. In finem seruo domini Dauid.

DIxit iniustus] Psalmus iste conuenit proprie prophetæ Dauid seruo domini: qui bene in hoc psalmo cōprobatur seruus dn̄i, quia ī hoc psalmo ostendit peccatorem omnia peccata sua non à deo, sed ex se omnia habere. Iustū vero nihil iustitiæ, nisi ex solius dei pietate habere. Psalmus dico dirigens in finem, id est, Christum. Materia est iustus, & secundario impius. Modus vero talis est: In prima parte psalmi, impiū cum sua accusatione describit. Cum enim impius diceret, nō possum me abstinere, quia sic sum creatus, talis est mea natura, ostēdit eū falso queri de sua natura: & corruptionē non à sua creatione & natura, sed à sua volūtate habere. In secūda parte describit iustū non cū sua laude, sed cū laude dei. Iustus enim nihil boni ex se, sed oīa bona ex solo deo hic ostēditur obtinere. Intēdit autē nos admonere, vt vitia ex nobis esse, bona aūt à deo cognoscamus.

mus. ¶ Nolite vos excusare de peccatis vestris, quia [dixit]. i. deliberauit quidã [vt deliquat ĩ semetipso] i. nõ ex sua natura, nõ ex coactione, sed ex sua voluntate hoc fecit: nec etiã attẽdit deũ iudicẽ futurũ vnicuiq; secundũ merita: & hoc est [timor dei] qui omnibus præpositus est, [non est ante oculos eius]. i. in sua cõsideratione vt vel inde cogitet. In hoc maxime notatur nequitia ipsius, ꝙ ex volũtate peccat, & nullatenus timore futuri iudicij refrenatur. ¶ Bene dico, ꝙ timor dei non est ante oculos eius, [quoniam] ipse [dolose egit] cum diceret se nõ ex sua voluntate sed ex sua natura & creatione ex necessitate peccare: quod quidem dolus erat, quia licet hoc diceret, tamẽ in sua consciẽtia ex se ipso peccatũ esse sciebat, & hoc tãtum in cõspectu hominum: quia homines putabãt eum verum dicere: sed in cõspectu dei in tantum dolose egit [vt iniquitas eius] ab ipso eodẽ [inueniatur ad] dei & hominũ iustorum pertinere [odiũ]. ¶ Iniquitatẽ per partes exequitur, & ostendit iniquitatẽ eius & in cogitatione & in verbis & in actu. Continuatio: Bene dico iniquitas eius, quoniã [verba oris eius iniquitas & dolus] natura: iniquitas. i. blasphemiæ cõtra deum, & dolus est in proximum, quia etiã si bona dicat, tamen hoc seductoria intentione facit: & ne ille per ignorantiam se excusaret, ostendit eum inexcusabilẽ, cum dicit: [noluit intelligere cum bene ageret] vel in verbis vel in factis. Dederat enim deꝰ homini rationẽ, qua quicquid sibi esset agendum posset intelligere: & liberũ arbitriũ restituerat, quo posset diuinæ gratiæ assentire. ¶ Verba sunt iniquitas, & etiã in cogitatione est iniquitas: & hoc est [iniquitatem meditatus est in cubili suo]. i. in corde: quod cubile ideo dicitur, quia sicut in cubili suo aliquis, sic in corde anima stultis occupata cogitationibus, requiescit: & non tantum meditatur iniquitatẽ, sed etiã [astitit] diutissime immorando [omni viæ nõ bonæ]

omni malæ operationi, ſcilicet, cum furibus furatus eſt, cum mœchis mœchatus eſt, &c. Et cum natura exigeret, vt ipſe in ſe & in alijs mala odiret [malitiã nõ odiuit] & hic illius nequitia maxime aggrauatur. ¶Hic incipit de ſecunda parte. Cõtinuatio: Iniuſtus habet ex ſe ſua peccata, ſed ò [domine miſericordia tua eſt in cœlo]. i. miſericordia tua facit aliquos eſſe cœlos, id eſt, iuſtos: quia nemo per ſe, ſed omnes per te habent iuſtitiam: [& etiã veritas tua]. i. cognitio veritatis protẽditur [vſq; ad nubes] id eſt, ſanctos apoſtolos: qui ideo nubes dicuntur, quoniam pluũt rorem cœleſtis gratiæ fidelibus: ex illis nubibus venit ad nos illa cognitio veritatis. ¶Miſericordia ex deo, veritas ex deo, iuſtitia etiã ex deo: & hoc eſt, [iuſtitia tua] id eſt, iuſti ſunt [montes dei]. i. cõparabiles mõtibus. Nam ſicut in montibus ſol mane relucet, & inde deſcendit in valles, ſic cognitio dei in ipſis apoſtolis reluxit, & exinde ad alios homines per eoſdẽ apoſtolos deſcendit: & ne per montes accipiamus elatos huius ſeculi, addit [dei]. Et ne aliquis diceret: quare hos potius elegit, & hos reprobauit, ſubdit: [iudicia tua abyſſus multa] id eſt, tantæ profunditatis, quod eam nemo poteſt cognoſcere. ¶Vere iudicia tua abyſſus multa, quia tu ſaluabis vtroſq; & rationales & irrationales: & hoc eſt, ò [domine] tu [ſaluabis] ſpirituali ſaluatione [homines]. i. rationales: [& iumenta]. i. irrationales, faciens eos rationales, ſicuti feciſti Paulum: vel ſaluabis corporali ſaluatione, miniſtrando eis neceſſaria huius vitæ: & etiam multis alijs modis [multiplicaſti miſericordiam tuã] hoc faciendo [quemadmodum]. i. quantum multiplicaſti miſericordiam tuam. Sciendũ quod licet Dauid & Apoſtolus aliquid cognouiſſent de conſilio dei, quare quoſdam eligeret, quoſdam reprobaret, tamẽ noluerunt aperire, quia cognouerũt quod hoc potius noceret q̃ prodeſſet.

 ¶Tu

¶ Tu saluabis homines & iumenta, sed illi irrationales male vtuntur saluatione tua, quia non sperant in te: [filij autem hominum]. i. rationales [sperabunt in tegmine alarum tuarũ] quia sicut pulli non possunt nutriri, nisi sub alis matris, sic intelligunt se non posse subsistere contra æstum diaboli, nisi protecti alis. i. misericordia & veritate dei. Vel ita: Tu saluabis bonos & rationales spirituali saluatione, & ipsi non erunt ingrati, sed sperabunt in tegmine alarum tuarum.

¶ Ipsi sperabunt in te, nec fraudabuntur à sua spe, quoniam [inebriabuntur ab vbertate domus tuæ] id est, spiritualibus donis, quibus abundat domus tua, id est, ecclesia. Inebriabuntur dicit per simile, quia sicut aliquis inebriatus solutus est a curis, sic iustus per spiritus sancti habitationem vacuus est ab appetitu terrenorum: & etiam [potabis eos] spiritu sapientię, cui nemo possit resistere: & hoc est quod dicit [torrente] [spiritu dico vel torrente voluptatis tuæ] id est, gratiæ, quia gratuito das illum hominibus. Vel [voluntatis tuæ] in qua maxime delectaris, quoniam multum torrens tibi placet. ¶ Dico potabis eos, & bene poteris [quoniam apud te est fons vitæ] id est, origo totius boni: [& in lumine tuo] id est, Christo, Ioan. 14. scilicet, in cognitione tui: iuxta illud: Qui videt me, videt & patrem: & cum videbimus lumẽ, id est, patrem, & spiritum sanctum. ¶ Et vt possimus videre lumen illud [prætende] non illis qui nolunt te scire, sed [sitientibus te]. i. credentibus in te: & prætende [iustitiam his qui recto sunt corde]. ¶ Et vt possim peruenire ad lumen illud, [non veniat mihi pes superbiæ]. i. affectio superbiæ. Per superbiã omne peccatũ accipimus, quia in omni peccato superbia est. i. contemptus dei. Pes singulariter & non pluraliter dicit: quia qui stat in superbia, nunquam stat firmiter sed semper est pronus ad ruinã, sicut ille qui stat vno pede. Modo orauit ꝙ non veniat superbia, id est, effe

ctus peccati ex se, nunc orat vt alterius suggestio eũ ad peccandum non moueat, dicens: [& manus] i. persuasio [peccatoris non moueat me] a bono proposito. ❡ Dico non veniat pes superbiæ, quia [ibi] .i. in pede superbiæ [ceciderunt qui operantur iniquitatẽ] & inde [expulsi sunt] a regno dei, et postea [non potuerunt stare] .i. regnum dei vlterius obtinere.

IN PSALMVM XXXVI.

Titulus. In finem psalmus Dauid.

Noli æmulari] Psalmus iste cõuenit Dauid prophetæ vel cuilibet iusto: dirigens in finem, id est, in Christũ, sicut & cæteri psalmi. Videns propheta vel quilibet iustus, qui hic loquitur impios prosperari, & iustos conculcari ab impijs, & quod quidã simplices iusti inuiderent potentiæ illorum, & vellent vlcisci iniurias ab eis illatas, aliquando etiã vellent conformes fieri eis, ponit contra hãc saluberrimam doctrinã, quam Augustinus saluberrimũ potũ nominat. Materia est iustus, & econtrario impius, secũdario tamen. Modus est talis, quod eam materiam sic diuidit. In primis agit de iusto, admonendo eum ne moueatur inuidia erga impiũ, vel imitatione, vel ira, in intermiscendo quædam de impio. In secunda parte ponit, quid impius erga iustũ faciat admonendo ipsum vt patienter sustineat. In tertia parte ponit præmia iusti, cum admonitione & dãnatione malorum: per quod iustũ, ne malum velit imitari, deterret. Intentio est, per hæc omnia simplices consolari, vt nullatenus propter impiorum nequitiã vel iniuriam moueantur. ❡ Veluti si dicat propheta vel iustus ille qui loquitur: Frater simplex [noli ęmulari]. Aemulari dicitur moueri erga aliquem, siue ad dilectionem, siue ad inuidiam. Vnde Apostolus: Aemulor enim vos dei æmulatione. Et de vtroq; hic 2. Cor. 11. simplex admonetur, vt neq; imitetur malignantes, imitando eorum malitiam, neq; inuidendo eis. Noli

æmulari dico[in malignantibus].i.in consideratione malignantium.i.maleuolorum, vt vel imiteris, vel inuideas[neq; zelaueris],id est, persequaris[facientes iniquitatem]. In zelare quandam notamus maiorem affectionem,q̃ in æmulari. ¶Ponit causam quare iustus simplex non debeat erga malos inuidia moueri[quoniam tanq̃ fœnum arescet] neq; hoc differetur,sed[velociter]fiet. Fœno comparamus potentes huius seculi: quia sicut fœnum floribus ornatum & viride cito arescit, sic isti ornati & virentes ĩ gloria huius seculi cito deficiunt,[& cito decidunt,quẽadmodum olera herbarum]id est, olera in horto non bene culto,sed agresti:quibus plebs inferior comparatur,quæ & si viret cito,tamen deficit. ¶Et quia cito deficiunt hæc, ideo tu bone homo[spera]non in his pręsentibus, sed[in domino][& fac bonitatem] id est,plura bona.Bonitas enim nõ de vno,sed de pluribus dicitur:[&]sic[inhabita terram].i. ecclesiam: [& pasceris in diuitijs eius].i. reficieris sanctis scripturis,& multis spiritualibus donis. ¶Et]multis[delectare in domino]quasi re tibi iam lepida.Hęc enim consuetudo est, vt si quis accedat ad dominũ,in primis quasi durum reputet: postq; vero consueuerit, in eo maxime delectetur: delectare dico [& ipse dabit tibi petitiones cordis tui]nõ carnis, sed spirituales. ¶Et quia aliqui simplices possent dicere: Non possum delectari vel sperare in domino, quia multa habeo peccata,cõtra hoc salubre dat consilium:[Reuela domino viam tuam]per confessionem tuam, id est,mala opera per quæ incedis: & his reuelatis [spera in eo][& ipse]dominus[faciet iustitiam tuam] tibi scilicet[& iudicium tuum]id est,discretionem dabit tibi,qua secernas bonum à malo.

Cõfessio peccator℞

¶Et ne diceret aliquis, licet habeam hoc,tamẽ semper vilis ero, commendat hęc dona:[Dominus iustitiam faciet]& illam[educet] de tenebris huius vitæ,in

tæ in qua obscura & vilis reputatur: [quasi lumen] id est, faciet omnibus lucidam, cum dicent mali in iudicio: Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, ecce quomodo computati sunt inter filios dei [& iudicium tuum educet tanquam meridiem] id est, in maxima constituet claritate, vt omnibus apertū sit: dico, reuela viam tuam, & spera in domino, & acceptis donis ab eo, semper [subditus esto domino] id est famulare ei [& ora eum]. ¶ Et ne simplex admonitus sic diceret: Ecce siue malignentur, siue mala faciāt dum iustis non noceāt, non mouebor erga eos, sed si prosperentur, vel nobis mala inferant, quin moueamur cessare non possumus: contra quod propheta item ponit salubrem admonitionem: Dico subditus esto domino, & si impius prosperatur, [noli æmulari] neque imitando, neque inuidendo [in eo] id est, in cōsideratione illius [qui prosperatur in via sua] id est, mala operatione, qua incedit ad interitum: & [in homine faciente iniustitias] id est, bonorum persecutiones. ¶ Ne æmuleris dico: & si in aliquo modo motus es, dimitte: & hoc est: [desine ab ira] & si lōgo odio motus es, desine: & hoc est: [derelinque furorē] & si aliquādo furere voluisti, desine: hoc est, [noli æmulari, vt maligneris]. ¶ Et ideo dico noli malignari, [quoniā qui malignantur, exterminabuntur]. i. maleuoli, & mala facientes, scilicet, extra terminū supernę Hierusalem eijcientur: [sustinentes autē dn̄m]. i. cum longanimitate mala huius vitæ tolerantes, dominum remuneratorē attendentes [ipsi hæreditabūt terram] id est, hæreditario iure cœlestem possidebūt patriam. Sap. 5.

¶ Dico hæreditabunt patriam. Et ne aliquis diceret. Quis tam diu poterit sustinere? dicit, [& adhuc pusillum] quasi, non deficias sustinendo: tempus enim breue est, ne dum vita hominis. Dico sustine pusillum, [& non erit peccator] non quod peccatoris

 substantia

ſubſtantia pereat, ſed non erit, id eſt, peccare non poterit: & concedatur quod tunc [quæras locũ eius] id eſt, an aliquo modo in alia vita peccator ſit neceſſari [& non inuenies]. In hac vita tantummodo peccator eſt neceſſarius, in qua per eum iuſti examinantur. ¶ Dixerat quia ſuſtinentes dominum, hęreditabunt terram: nunc determina quomodo ſuſtinentes, ſcilicet, non qui inuiti & murmurantes, ſed qui in manſuetudine & ſimplicitate. Ad hoc continuatur: loci peccatoris non inuenies in alia vita, [Manſueti autẽ hæreditabunt terrã] viuentiũ [ibi delectabuntur in multitudine pacis] Ibi in æternum viuentes, nec à diabolo, neq; à carne ſua aliquo modo impugnabũtur, nec aliqua penitus inquietudine turbabuntur. ¶ De ſecunda parte incipit, manſueti delectabuntur in pace, ſed interim in hac vita [peccator iuſtũ obſeruabit] diligenter vitam ipſius inquiret, attendens ſi in aliquo ei nocere poſſit: & cum nihil poſſit contra eum ratione, quaſi beſtialis [ſtridebit ſuper eum dentibus ſuis] id eſt, liuidis corroſionibus & detractionibus.
¶ Sic ſtridebit peccator ſuper iuſtũ: tu autem vir bone ne cures, ſed deride eum, quia [dominus irridebit eum,] Bene dico irridebit eum [quoniam proſpicit ꝙ veniet dies eius]. i. iudicium. Iudiciũ nominat diẽ quia ibi erũt omnia manifeſta quaſi in die. ¶ Merito irridebit eos dominus, quoniã [peccatores gladiũ]. i. mala opera ſua [euaginauerũt] ſcilicet, de cogitationibus ſuis, vbi abſcondita erãt, in manifeſtũ deduxerunt: ſicut aliquis gladiũ ſuũ euaginat: & etiã [intenderunt arcum ſuũ]. i. dolos ſuos, quibus occulte vulnerent, ſicut aliquis occulte arcu ferit. ¶ Ad hoc intẽderunt arcũ [vt decipiant pauperem] id eſt, ſimplicem, qui nondum ſatis profecit in cognitione dei: [& inopem] eundem accipe, qui inops dicitur: quia paſſibilis & mortalis, & multis oppreſſus miſerijs huius mũdi; ad hoc euaginant gladium [vt trucidant re-

dant rectos corde.] ¶Ipsi euaginauerunt gladium, & gladius eorum intret in corda ipsorum]id est, dũ occidunt sanctos, occidantur & ipsi interius: [& arcus eorum confringatur]id est, dolus eorum inefficax habeatur, ne bonos possint decipere, & sibi conformes efficere. ¶Hæc omnia faciet tibi impius, & etiam cum tu eris pauper, ille prosperabitur, sed tu patienter omnia sustine, quia [melius modicũ iusto] id est, sua modicitas & paupertas[super diuitias peccatorum multas.] ¶Et bene dico, melius est [quoniam brachia]id est, fortitudines & potestates [peccatorum, conterentur]id est, destruentur, & inutilia omnino inuenientur: [iustos autem] quamuis modicos & pauperes[confirmat dominus]in bono proposito, & spe futuræ beatitudinis. ¶Et bene dico confirmat iustos: falsa nanq; eorum sententia est, qui putant dominum non cognoscere hæc quæ aguntur in hac vita, quia[dñs nouit dies immaculatorũ][&] ipse dominus [erit hæreditas eorum].i.iustorum[in æternum.]Dominus dicitur hæreditas iustorũ: quia sicut hæreditas pascit et sustentat possessorem, sic dominus in hac vita suis, & tandẽ in alia vita omnimoda erit refectio. ¶Et ideo[non confundentur]imo voluntas eorum implebitur[in tẽpore malo]id est, in die iudicij, quod malum erit impijs, qui tunc damnabuntur in æterna damnatione: tunc iusti non confundentur, & in hac vita plene à deo reficiuntur, q̃d est[diebus famis]id est, in vita hac qua esuriunt sancti & sitiunt iustitiam[saturabuntur]spiritualibus cibis: econtrario fiet peccatoribus, & hoc sub probatione ponit sic: iusti non confundentur in tẽpore malo, quia soli peccatores peribunt. ¶Tunc quidem peccatores peribunt: In hac vero vita[inimici dñi] id est, ipsi peccatores [mox vt honorificati] id est habiti in reuerentia [& exaltati fuerint]per potentias & dignitates[deficientes]assidue: & hoc est

 [de

[deficient:]paulatim enim deficiunt, labendo quotidie in grauiora delicta[quemadmodum fumus.]Sicut enim fumus quanto altius ascendit, tanto magis attenuatur & deficit: sic mali quanto altiores occupant sententias, tanto magis a bono deficiunt. Per multas partes ostendit, q̄ melior est modicitas iusti q̄ diuitię peccatorū. Ecce ponit causam quare peccator deficiat, quia [mutuabitur peccator]a deo [& non soluet.]Mutuamur quidem a deo quicquid habemus, quæ bene soluit qui ad hoc vtitur donis dei, ad quæ deus instituit: vt si habeat diuitias, dispenset eas pauperibus, & in cæteris donis similiter: peccator non soluit, [iustus autē]bene soluit, scilicet[miseretur]id est, pia affectione erga afflictos mouetur, q̄ vtiq; satis illi est, qui non habet quod tribuat. Iustus autem miseretur [& etiam retribuet,]si quid habet. ¶Ideo miseretur & etiam retribuet, [quoniā benedicentes ei]dño, id est, gratias agentes, soluentes ea quę a dño mutuati erant:[hæreditabunt terrā]viuētiū:[maledicentes autē].i. non agentes illi dño dignas gratias de acceptis muneribus[disperibunt.]
¶Bene dico, q̄ iusti hæreditabunt terram, quod eis per hoc eueniet, quia a dño diriguntur opera eorū: hoc dicit:[gressus]id est, affectiones, & opera [hominis]bene ratione vtentis[diriguntur] id est, recti inueniuntur [apud dñm] id est, in dispositione dñi: sicut si diceretur de aliquo potente, qui bene disponeret de aliquo: apud eum bene opera ipsius dirigūtur dominus dirigit gressus iusti[& viam]id est, vitam bonā istius iusti directi[volet]dominus: Vel [viā] id est, præcepta & institutiones eius domini volet sequi ille homo. Vel [viam] id est, bona opera quæ fecit Christus. ¶Ideo cum ceciderit]id est, peccauerit homo ille [non collidetur] id est, neq; criminaliter peccabit, neq; in venialibus permanebit, [quoniam dñs supponet manus suas].i. auxiliū suum quo
susti-

ſuſtineatur. Habet alia translatio: quia dominus confirmat manum eius: ſecundũ quod ita legetur: [Cũ ceciderit] corporaliter ſcilicet, cum occidetur & flagellabitur [non collidetur] in animo, id eſt, non peccabit in animo, [quia dominus confirmat manum eius] id eſt, operationem eius. ¶ Bene dico, ꝙ non collidetur, quia ego vidi iuſtum cuſtoditum à domino in omni tempore, & dum iuſtitia iuuenis eſſet, et paruula, & dum perfecta, & dum in ſenio: ſi loquatur totum corpus ſanctorum: quaſi diceret: [Iunior fui] id eſt, iuuenis, vt in tempore Abel & aliorũ, quãdo iuſtitia per ſolam legem naturalem colebatur aliquantulum: adulta fuit, cum legem ſcriptam recepit & in tempore gratię perfecta fuit: probat quia iunior fuiſſet, dicens: [etenim ſenui] id eſt, ad reuerendã ætatem veni. i. ad tempus illud in quo frigeſcit charitas multorum, ſicut futurum eſt in tempore Antichriſti. Si loquatͬ vnus ſolus iuſtus, dicit: [iunior fui] id eſt, ſimilis ſum illis primis iuſtis [& ſenui] id eſt, ſimilis ſum illis nouiſſimis iuſtis, in quorum tempore erit iuſtitia in decrepita ætate: non quod iuſti deficiant, ſed in multis qui iuſti videbantur, frigeſcit charitas. Sic ſe comparat Apoſtolus illis nouiſſimis, vbi dicit: Nos qui viuimus, qui reſidui ſumus, rapiemur in nubibus obuiam Chriſto in aera. Dico iuuenis fui & ſenui, [& in nullo tẽpore vidi iuſtum derelictũ] à domino, quin conferret ei dominus ſpirituale auxilium: [nec ſemen] id eſt, opera [eius] [quęrens panem] id eſt, indigens pane, ſcilicet, ſpiritali viuificatione. Cuſtodit enim dominus fideles ſuos, & eorum opera viuificat, & ſibi placere facit. ¶ Ideo deus non derelinquit iuſtum ſuum, quia talem ſe exhibet, quem dominus digne reſpicere debeat, ſcilicet, [tota die] id eſt, aſſidue [miſeretͬ] pia affectione: [&] ſi quid habet [commodat] id eſt, tribuit neceſſitatem patienti. Commodat proprie dicit, quia qui diſpenſat,

1. Theſſ. 4

ſat,ſibi reddi expectat,non à paupere,ſed à domino: & quia iuſtus ita commodat,ideo[ſemē illius]id eſt bona operatio illius[in benedictione]id eſt, in incremento[erit.]Hæc eſt enim manifeſta veritas, quod ſi quis libere diſpenſat aliquod bonum ſibi a deo cōmiſſum,tanto magis abundat in eodem: vt ſi quis doceat alios,vel bona ſua in eleemoſynas diſtribuat.
2.Cor.9. Vnde Apoſtolus monens ad eleemoſynas dicit: Et augebit incrementa frugum iuſtitiæ. ¶Et quia Dominus ita facit iuſtis,ideo tu frater ſimplex [declina à malo]& quia non ſufficeret ceſſare à malo,niſi fieret bonum,ſubdit:[& fac bonum]& ſic[inhabita] cœlum[in ſeculum ſeculi]id eſt,in æternum. Habitant quidem iuſti in hac vita ſpe cœlum,quod poſſidebunt in alia vita in re. ¶Dico fac bonum,& facere debes,[quia dominus amat iudiciū]id eſt, diſcretionem,qua ſeparent iuſti bona à malis: & ipſe Dominus[non derelinquet]in hac vita [ſanctos ſuos] imo[conſeruabuntur]ducendo[in æternum.]
¶Ex quo dixi iunior fui, incipit pars tertia. Dico, conſeruabuntur & obtinebunt illam hæreditatem ad quam conſeruabuntur: & hoc habemus interpoſito verſu vbi dicitur: Iuſti autem hæreditabunt terram viuentium: & hoc non ad tempus, ſed æternaliter. Quod dicit, & habitabūt in ſeculum ſeculi ſuper eam,ſuperius bene dixit,quia poſſeſſores & domini erunt terræ illius. ¶Interpoſuit de impijs, vt per pœnam eorum deterreat iuſtos. Continuatio: Iuſti conſeruabuntur in æternum , ſed impij punientur in æternum,[& ſemen]id eſt, opera [impiorum peribit]quia nullam conferet vtilitatem. Iuſti autem hæreditabunt terram,&c. Dixit quod dominus illam hæreditatem dat ſanctis ſuis , modo ne aliquis parui penderet eam,deſcribit eam et dignam oſtendit. Cōtinuatio: ¶Sancti hæreditabunt terram quæ eſt valde digna,quia ibi[os iuſti]id eſt cor quod ideo os nominat,

minat, quia aperitur sicut os, & Deus implet illud, [meditabitur sapientiam] non dubiam cogitans, sed certam habens de dei cognitione: [& lingua eius] id est, affectio [loquetur] modo suo: laudabit deum, scilicet, de sua restitutione. ¶ Et etiam ibi [lex] id est voluntas [dei eius] qui dicitur deus eius, quia multa bona fecit ei: erit [in corde ipsius] id est, in voluntate ipsius. Ea enim volet ibi iustus, quæ sciet deū velle: & non supplantabuntur] id est, impediētur [gressus eius] id est, affectiones & opera eius, quin impleantur omnes affectiones eius. ¶ Nec etiam erit ibi, qui velit supplantare gressus eius. i. iusti, quia [peccator] diabolus vel homo [considerat & quærit] inuidiosa affectione [mortificare eum.] Inuidia quidem tormentum animarum eorum erit, qui inuidia in hac vita peccauerunt. ¶ Peccator quęrit mortificare iustum, [dominus autem non derelinquet eum] iustū [in manibus eius]. i. voluntate vel peccatoris potestate, vt possit iustum damnare: [nec] ipse dominus [damnabit eum] iustum [cum iudicabitur] id est, dānabitur impius [illi] id est, ad honorem iusti. Recipit enim vindictam iustus, cum damnabitur impius.

¶ Possumus & ita legere prædicta: Ideo iusti hæreditabunt terram, quia in hac vita [os iusti meditabit̄] studiose [sapientiam] id est, cognitionem dei: [& lingua eius loquetur iudicium] ad literam: [lex etiā dei eius] id est, pręcepta eius, erūt [in corde ipsius] id est in voluntate eius. i. volet legem ei implere: [& non supplantabuntur gressus eius] iusti scilicet. i. non potest impediri quin impleat affectiōes eius: nec deest qui velit supplantare, quia [cōsiderat peccator iustū] id est, diligenter attendit, aņ in aliquo possit impedire eum: [& quærit mortificare eum] & voluntate et opere. [Dominus autem nō derelinquet eum] iustū [in manibus]. i. in potestate [eius] peccatoris: [nec] ipse dn̄s [damnabit eū] iustū [cū iudicabitur ill] vt supra.

pra. Vel[damnabit cũ iuſtus iudicabitur illi].i.ad voluntatem peccatoris. Licet enim iuſtus aliquando ab impijs flagelletur, occidatur, & alijs modis iudicet, tamen non damnat eũ dñs, ſed ſeruat illęſum interius. ¶ Et quia dñs ita cuſtodit iuſtos, ideo tu[expecta]p longanimitatem[dñm:]et cuſtodi vias].i.pręcepta [eius] [& ipſe dñs exaltabit te]dando virtutes[vt hæreditate capias terram]viuentiũ: niſi enim ita exaltaretur homo, indignus eſſet capere rem tam arduã quã terram de qua ſimpliciter modo credis [videbis cũ peccatores perierint.]¶ Et bene dico quod peccatores peribunt, quia ego [vidi impium ſuperexaltatum]ſuper aliquos minores,[& eleuatum ſicut cedros Libani]id eſt, tranſcendentẽ alios potentes in altitudine huius ſeculi, ſicut cedrus Libani alias in altitudine ſuperat arbores. ¶ Vidi ſic exaltatum,[& tranſiui hæc]præſentia, & præuidi mentis affectione & agilitate futura:[& ecce]ibi[non erat]peccator[& quęſiui eum]id eſt, diligenter cõſideraui quare ibi non eſſet: [& non eſt inuentus locus eius].i. cognoui quod non habeat locum. ¶ Et quia ibi impij non habent locum, ergo vt ibi tu poſſis habere locum,[cuſtodi innocẽtiam]cuſtodi bene dico: quia multi malis perſuaſionibus volunt eam tibi furari[et vide æquitatem]id eſt, æquum cognoſce te ſemper puniendum ad tuã examinationẽ: ideo videt æquitatem,[quoniã homini pacifico] id eſt, qui patienter portat aduerſa huius vitæ, & ſibi debita deputat: [ſunt reliquię].i. vita æterna, quę ſibi in poſterũ reſeruatur. Vel[reliquię].i. bona fama poſt mortem. ¶ Iuſtis ſunt reliquię[iniuſti autẽ diſperibũt].i. dãnabuntur[ſimul reliquię impiorũ interibũt.] Impij relinquũt ſibi ſecundũ pręſumptionẽ ſuã vitam poſt mortem, quæ reliquię interibũt eis, quia nullo modo vitã æternã habebũt: vel reliquię.i. fama, domus, & cætera quę relinquũt, interibunt, i. deſtruentur.

¶ Modo

¶ Modo ne diceret simplex admonitus, sufficientes habeo causas quare bene agere debeo & impium sustinere, non possum autē. ostēdit ei propheta non deesse potentiā, vt sic dicatur: Iniusti peribunt, [salus autē iustorū]. i. remissio peccatorū. i. potestas bene operandi est [à dño] [&] ipse dñs est [protector eorum in tēpore tribulationis]. i. in hac vita, ne lędanť telis inimici. ¶ Et adiuuabit eos Dñs] ad bene operandū [& liberabit eos] à pœnis exterioribus, vt iā nullo modo vexētur etiā in corpore: [& eripiet eos à peccatoribus] cum ducet eos de vita hac: [& saluabit eos] æterna saluatione: propter hoc, [quia sperauerunt in eo.]

IN PSALMVM XXXVII.

Titulus. In finem Psalmus Dauid in rememoratione sabbati.

DOmine ne in furore.] Psalmus iste conuenit Dauid prophetæ vel alīj pœnitēti, habitus in rememoratione sabbati, id est, æternę requiei cuius cum memorem se facit pœnitens qui hic loquitur, multis se affligit modis, vt ad illā peruenire possit: psalmus dico dirigens nos in finem, id est, in Christum. Habēt quidam libri, in commemoratione peccatorum. Est enim in hoc psalmo materia pœnitens, multis quidem affectus miserijs pro peccatis suis. Modus est talis: In prima parte orat, quod sic purgetur per miserias quas hic sustinet, vt post hanc vitam nihil patiatur. In secunda parte enumerat miserias quas hic sustinet. In tertia parte ostēdit se nunq̄ deū inter tot mala deseruisse, sed semp̄ in eo sperasse & ad grauiora patiendum se paratum esse. In fine ponit in conclusione quandam exultationem de impetrata venia. Intendit nos admonere, non vt timeamus, sicut fecit in alio pœnitentiali Psalmo, sed vt iam patienter sustineamus quæcunque mala ad

purga

purgationem peccatorum, ac si ita moneret pœnitẽs qui loquitur: ¶ Noli frater rogare deum, vt mala huius vitę remoueat à te, sed per hęc, ęterna remoueat, exẽplo mei, qui non de istis oro, sed de illis, sic: [domine ne in furore tuo arguas me] Legatur istud sicut in alio psalmo expositum est. ¶ Nec debes post hanc vitam arguere, quoniam in hac vita multa mala sustineo. Hoc dicit: [quoniam sagittę tuę] id est, pœnę illę peccatorum quas infixisti Adę. Minatus est enim deus Adę, quasi arcu intensu: In quacunq; die comederis de ligno scientię boni & mali, morte morieris. Eo autem infringente obedientiam, sunt ei infixę sagittę dei, scilicet, factus est mortalis & patiẽs peccati, quę manent ecclesię in filijs Adę: de quibus pœnitens hic dicit, infixę sunt mihi: et tu domine nõ extraxisti à me sagittas illas, nec alleuiasti, sed [cõfirmasti] quasi magister supra incorrectum discipulum [manum tuam] id est, vindictam tuam [super me] id est, per illa mala comprimens me. ¶ Et interim confirmasti manum super me, quod iam [non est sanitas in carne mea] qa omnibus malis est caro mea possessa, vt fame, & lassitudine, & alijs huiusmodi: non est sanitas mihi dico, & hęc [a facie] id est, a pręsentia [irę] id est, vindictę [tuę:] habens quidem in pręsenti consideratione vindictã, quam facturus est de peccátis, nullam carni meę quęro quietem: [non est pax ossibus meis] id est, robora animę conturbãtur: & inde non accuso te domine, sed hęc tota turbatio est mihi [a facie] id est, propter pręsentiam [peccatorum meorum.] Considerans enim peccata sua, timens vindictam dei pro peccatis illis, conturbatur & in corpore & in anima. ¶ Bene dico turbor pro peccatis, quia mea peccata multa sunt: hoc est: [quoniam iniquitates meę supergressę sunt caput meum] & sibi subiecerunt mentem meam: [& sunt grauatę super me sicut onus graue.] Sicut enim onus graue

Gene. 2.

portan

portantē deprimit,sic istæ iniquitates deprimunt animū. ¶Hic incipit,scilicet, enumerare miserias quas sustinet,quas simul in præsenti versu comprehendit Ideo dico ꝙ supergressæ sunt, quia [cicatrices meæ putruerunt & corruptæ sunt.] A similitudine dicit: quia sicut cicatrices prius putrescunt, postea rumpit caro,sic peccata sanata in baptismate putrescunt, qn̄ cogitamus ea renouare: corrūpuntur,qn̄ ad actū perducimus. Habēt aliqui libri: corruptæ sunt & putruerunt,& tunc est conuersus ordo, quia prius corrūpuntur cū ducūtur ad actū: deinde putrēt, cum alijs dant exēplū peccandi: sicut vulnera corrūpūtur prius deinde emittūt fœtorē. Putruerūt dico [à facie insipientiæ meæ]id est,propter insipiētiam meam, quæ mihi semper præsens est. ¶Et in tantum putruerūt quod ego[miser factus sum].i.miserū me reputans [& curuatus].i.iam non respiciens cœlum sicut deberem,sed sola hæc terrena sicut brutum animal: curuatus dico mea reputatione[vsq; in finem]id est,in tātū,quod nulla bestia sit magis turbata, q̄ ego mea reputatione. Vel ita: Quia sic putruerunt cicatrices meæ,ideo miser factus sum sicut portans multas miserias,siue ego mihi ipse faciam,siue aliunde mihi inferantur: & in tantum miser,ꝙ ego curuatus sum,id est,depressus pondere miseriarum vsq; in finem vitæ meę: vel vsq; in finem,id est,intantū quod nullus iam potest deprimi vltra me aliquibus miserijs : & quia sic sum factus miser & curuatus,ideo[tota die] id est,assidue[contristatus ingrediebar]de tristitia in tristitiam. Vel[ingrediebar]id est,conuersabar inter homines contristatus. ¶Ideo quidem contristatus ingrediebar,non pro aliquo damno temporalis rei, sed[quoniam lumbi mei]id est,fragilitas meæ carnalitatis[impleti sunt illusionibus]id est,deceptionibus diaboli. Per lumbos,vbi sedes libidinis,id est, carnalis voluptatis,accipimus quācunq; carnis volupta-

tem: & intantum sunt lumbi mei impleti illusionib⁹ quod iam [non est sanitas in carne mea] id est, nullũ genus voluptatis est in quo non sim illusus. ¶ Et quia ita sum illusus, ideo [afflict⁹ sum] in corpore [& humiliat⁹ sum] in anima [nimis] id est, valde, & etiã gemebam in corde meo: [& ab illo gemitu cordis mei rugiebam] id est, prorumpebam in rugitum. i. cum magno desiderio in clamorem: sicut leo rugit, cum aliquam escam desiderat. ¶ Ego rugiebam, [& omne desiderium meum ò dñe est ante te] id est, nihil desidero, nisi quod tibi placet: [& gemitus meus non est a te absconditus] imo tibi bene cognitus, & a te probatus. ¶ Bene dico gemitus, quia tantus est gemitus mihi, ꝙ [cor meum] id est, anima mea [conturbatum est:] & quod cor sit turbatum ostendit, dicens virtutem animi defecisse & rationem: & hoc est: [dereliquit me virtus mea] id est, fortitudo animi sic defecit, quod iam nihil tolerare potest, [& etiam lumen oculorum] id est, ratio [non est mecum: & ipsum] quamuis mihi naturale esset: vel [ipsum] id est, quantulumcunq; erat. i. perdidi discretionem boni & mali. ¶ Et ad cumulum omniũ malorũ [amici mei] id est, illi qui mihi pio ac fideli amore putabuntur esse coniuncti sine aliqua cognatione carnis, & qui mihi solatio esse debuissent [& proximi mei] secundum carnem [adpropinquauerũt] paulatim accedendo [aduersum me: & steterunt] id est, perseuerauerunt erga me in malis actibus. ¶ Amici mei fuerunt contra me, & qui non fecerunt mihi mala, nullum fecerunt solatiũ: hoc est: [& qui iuxta me erant] id est, coniuncti mihi aliqua cognatione vel amicitia [de longe steterunt] id est, recesserunt a me nullum ferentes solatium: & tunc mihi sic derelicto illi [qui quærebant animam meam] tollere id est, dæmones & ministri eorum [vim faciebant] id est, manifesta mala inferebant.

¶ Et non tantum mala inferebant, sed etiam mala

dicebãt manifeste & occulte: & hoc est:[q inquirebant mihi mala, locuti sunt vanitates] id est, manifesta mendacia: vt cum dicerent hæc mundana sufficere ad beatitudinem, & similia: & non tantum manifeste dicebant mala, sed etiam [tota die meditabant dolos]. i. si aliqñ dicebant bona nõ bona, sed seductoria intentione dicebant. ¶ [Ego autem nõ audiebã] id est, non mouebar de eorum maledictis: ego dico in hoc existens [tanq̃ surdus] id est, sicut surdus non habet aliquem actum auditus, sic nec ego aliquẽ actũ motionis: & eram erga maledicentes [sicut mutus] & quia mutus et si non expressa voce, tamen aliquo mugitu vel indicio aliquo iram suã exprimit, vt suã manifestet constantiam: dicit [& non aperiens os suum] id est, nullo modo respondens improperantibꝰ ¶ Et non tantum non habebam actum audiẽdi, sed nec potentiam: & hoc est: [factus sum sicut homo non audiens] id est, non potens audire: & cum superius dixisset, sicut mutus non aperiens os suum, ne inferret aliquis, ideo mutus eras, quia non habebas vnde responderes, ideo subdit: [& non habens in ore suo redargutiones] contra persequentes, id est, quamuis haberem vnde possem reprehendere, tamẽ fui quasi non habens. ¶ Hic incipit de tertia parte. Continuatio: Ita tribulor, sed tamen speraui in te. Et [quoniam speraui in te] ideo [tu domine deus meus exaudies me.] Exaudies & debes exaudire [qa] ego [dixi] id est, deliberaui [ne inimici mei] id est, diaboli & eorũ ministri: & si modo gaudent super me [nequando] id est, in fine [gaudeant] pro me deuicto: & reuera gauderent, quia [dum commouentur pedes mei] id est, dum fuerint commoti [locuti sunt magna super me] id est, contra me, quia de mea infirmitate gaudebant. Et ideo exaudies, quia licet iã multa mala sustinui, tamen multo plura paratus sum sustinere: & hoc est: [quoniã ego in flagella] sustinenda ire [paratus sum] pro amore tuo: et semper

peccatorũ memoriã habeo: & hoc dicit: [& dolor meus in conspectu meo semper]id est, præcedentiũ peccatorum memoriam semper habeo in corde. ¶Ideo quoq; exaudies [quoniam annunciabo].i. confitebor[iniquitatẽ meam] [& cogitabo].i.sollicitus ero[pro peccato meo]faciendo opera per quę mihi peccatum relaxetur. ¶Ego tot mala sustineo quod etiam morior: & hoc est quod dicit: [inimici autem mei viuunt]. i. existimant vitã esse in his mũdanis:]& confirmati sunt super me]scilicet ad inferenda mihi mala:[& multiplicati sunt] & numero, & grauius nocendo[qui oderunt me iniq;.] ¶Et non tantum inferebãt mihi mala, sed etiam[detrahebant mihi]illi[qui retribuebant mala pro bonis]& hoc totum faciebant nulla alia causa, nisi[quoniam sequebar bonitatem.]¶Hic ponit exultationem. Cõtinuatio: Ego hæc omnia patior, & tu [dñe deus meus]salutis meæ dator. i. qui iam exaudisti me[ne derelinquas me].i. ne permittas me cadere in criminale peccatũ. Permittit enim deus cadere aliquando suos ad correctionem maiorem: vt Petrũ: & si aliquãdo derelinquas,[ne discesseris à me].i. ne permittas me perseuerare in peccato, sed[intende in adiutoriũ meum]id est, da te intentum, vt me adiuues ad bene operandum.

IN PSALMVM XXXVIII.

Titulus. In finẽ canticũ Dauid ꝓ Idithum.

DIxi custodiam.]Volens Ezdras honorem facere Idithum, qui fuit vnus de quatuor præcentoribus, cum arcam domini de Sylo reducerent, ad memoriam ipsius ponit nomẽ eius in ipsius psalmi intitulationem. Licet autem in quibusdam scripturis inueniamus, hunc psalmum fecit Idithum, & hunc Eman, & c. tamen intelligendum est à Dauid omnes factos esse. Hi autem fecisse dicũtur, quia recensuerunt; & non tantum propter hoc,

sed

ſed maxime ideo, quia interpretatio huius nominis, Idithum, ipſius pſalmi proprietatem oſtẽdit. Idithũ nanq; tranſiliens interpretatur, & hic de tranſiliente omnia temporalia agitur. Hunc pſalmum ideo canticum nominat, quia hic quandã exultationem proponit, ſcilicet, finẽ noſtrũ.i. Chriſtũ: & licet hic quædã triſtitia proponantur, tamen ipſa lęta reputantur ſpe finis illius. Titulus ſic exponitur: Canticũ iſtud conuenit Dauid prophetæ tranſilienti, vel cuiq; tranſilienti, habitum pro Idithũ.i. ad honorem Idithum.i. tranſilientis. Cum enim oſtendit talem eſſe tranſiliẽtem, vt relictis mundanis, ad cœleſtia ſaliat, magnũ honorẽ exhibet: canticũ dico, dirigens in finem, id eſt, in Chriſtũ. Materia eſt tranſiliens.i. perfectus ille, qui omni mundanorum voluptate poſtpoſita, ſolis cœleſtibus inhiat: & etiã talis, qui adeo perfectus eſt, vt etiã linguã ſuam à peccato omnino cohibeat: hanc per partes ita diſponit. In prima oſtendit ille tranſiliens ſe tacere mundo, id eſt, hominibus, & loqui deo. In ſecunda parte comparat hæc mundana cum cœleſtibus, oſtendens hæc eſſe vana, illa appetenda. In tertia parte ponit orationem, vt à malis liberetur, & cœleſtia valeat obtinere. Intentio eſt iuſtos admonere, vt mundanis poſtpoſitis, ad cœleſtia tranſeant. ¶ Vos iuſti nolite hęc mundana appetere ſed conſiderate me qui [dixi].i. deliberaui apud me ipſum: [cuſtodiam vias meas] quibus debeo ad deũ accedere: non iam dico abſtinendo a furto, vel à talibus, quæ omnia iam remoui a me, ſed ſic cuſtodiam, [vt] iam deinceps [non delinquam in lingua mea.] ¶ Et vt non delinquam [poſui ori meo cuſtodiam] tunc [cum conſiſteret peccator aduerſum me] id eſt, qui volebat me ad maledicta prouocare, & ſic cum conſiſteret peccator aduerſum me, poſui ori meo cuſtodiam: ſed quia omnis actio, quæ fit ex deliberatione, fit certior, præmittit: dixi cuſtodiam n. a. o. m.

Custodit rationē, quę vt bonus ianitor emittit emit tenda, retinet nō emittenda. ¶Posui custodiam, scilicet [obmutui] & hoc non ex ira, sed ex humilitate: & hoc est: [& humiliatus sum] mente scilicet. Et nō tantum obmutui non dicendo mala, sed etiam tacui bona: & hoc est: [& silui a bonis.] Iuste tacet iste bonus illis obstinatis, quos videt paratos ad concul candū verbū dei. Dn̄s enim dicit in Euangelio. No-
Matth. 7. lite sanctum dare canibus, neq; margaritas ante porcos spargere. Silui dico à bonis, [&] ex hoc [renouatus est dolor meus.] Doluit enim iste iustus sup peccatorē, cum eum peccator prouocaret ad iram. Nūc vero renouatur dolor iste, cū eos ita obstinatos cognoscat, vt eis etiam bonum non audeat prædicare. ¶Postq̄ ostendit se tacere mundo, ostendit se loqui deo. Continuatio. Istis tacui, sed [cor meum] id est, affectio mea [concaluit intra me] igne dilectionis: & nō tantum concaluit, sed etiam ardet ibi: & hoc est: [& in meditatione mea exardescit ignis] id est, meditor ex ardenti dilectione. Si habeatur, exardescet, per illud futurum notabitur perseuerantia.

¶Ignis exardescit in mea meditatione, & ab illa [loquutus sum in lingua mea] id est, annuncians ea quæ ardens meditatio ministrabit, illud scilicet loquutus sum [dn̄e notum fac mihi finem meum] id est, da mihi veram cognitionem de filio tuo Christo, vt intelligam eum consummatorem meum qui me redimat & immortalitatem mihi restituat. ¶Et] notum fac mihi [numerum dierum] quibus viuo [quis est] id est, qualis est, scilicet, vt intelligam pręsentes dies defectiuos esse, & sic æternos inquiram. Vel ita. [Notum fac numerum] id est, infinitatem, id est, æternitatem [dierum meorum] scilicet, quibus viuam in alia vita, id est, fac me intelligere, scilicet, q̄ iusti in alia vita habeant æternitatem. Dico notum fac domine finem & numerum, vt istis cognitis, [sciam] & intelligam [quid desit mihi] id est, Christum, Cogno-

ſcens enim iuſtus Chriſtũ eſſe finem noſtri laboris, & remuneratorem in iudicio ſecundũ merita vniuſcuiuſq;, ſcit ad eum feſtinandum, nec in iſtis mundanis vlterius eſſe confidendum. ¶ Dico quid deſit, quia vere deeſt: & [ecce] quid deſit: [poſuiſti dies meos menſurabiles] in quibus viuo, id eſt, non æternos, ſed defectiuos. Alius enim tres dies vel annos, alius centum, alius ſexaginta habet, & quiſq; cũ certa menſura: [et ſubſtantia mea] ſcilicet, nõ renouatio quam fecit Chriſtus, ſed vetus eſſentia corruptibilis quam traximus ab Adam, eſt [tanq̃ nihilum ante te] nõ dico in conſpectu hominum, qui magnificant hominem ad comparationem beſtiarũ, ſed [ante te]. i. in præſentia tua. Dies enim ita ſunt fragiles, ſubſtantia ſic indigna. ¶ Sed tamen quamuis hoc non attenderet [omnis homo] quantũcunq; ſit iuſtus [viuẽs] futurum eſt enim aliquando, quãdo ſubditus nõ erit eſt [vniuerſa vanitas] id eſt, ſubditus eſt vniuerſæ vanitati, ſcilicet, his mundanis. Licet enim iuſtus ſpiritualiter non ſubijciat ſe his mundanis, ſecũdum corpus tamen neceſſario ſubiacet. Oportet enim cogitare de victu & veſtitu. Vnde Paulus: Vanitati creatura ſubiecta eſt nõ volens. ¶ Hic incipit ſecũda pars. Rom.8.
Continuatio. Omnis homo eſt ſubditus vanitati, propter hoc deberet ceſſare à peccato. Diapſalma. [veruntamen pertranſit homo] de peccato in peccatum, ita vt nõ tantum ſit ſubditus vanitati, ſed etiam de peccato in peccatũ pertranſeat, quanq̃ exiſtat [in imagine] dei, id eſt, ſit ſimilis ei per rationem. Hanc ſententiam comprobat alia trãslatio, quæ habet: quãquam in imagine dei ambulet homo, tamen vane cõturbatur. Dico pertranſit homo, & non tantum pertranſit, ſed etiam [conturbatur] multis paſſionibus animi, ſcilicet, gaudio, dolore, ſpe, timore, & ſimilibus: & hoc [fruſtra] quia omnes iſtæ perturbationes inutiles ſunt.

¶Hic elegit quoddam genus vitiorum, in quo est & pertransitus, & conturbatio, scilicet, auaritiã. Per transit enim homo et cõturbatur, quia [thesaurizat] in quo magnus transitus: quia declinat in hoc homo ad auaritiam, & in eo quod perturbatur timore ne perdat vel minuatur: thesaurizat & stultus est: quia [ignorat cui congregabit ea] quę congregauit. Sępe enim possidet inimicus, quę congregauit auarus.

¶Ostensa qualitate præsentis vitæ, ponit oppositũ, scilicet, quid sit omnibus appetendum. Continuatio Sic conturbatur homo [& nunc] id est, hoc considerato [quę est expectatio mea?] id est, quę debeo expectare? An hæc mundana? An deum? [nonne dominus?] Certe dñs expectatio mea: [& substãtia mea] id est, puritas meæ conscientiæ renouatæ per Christum [est apud te] id est, digna vt eã approbes. Nulla enim substantia, nisi quæ sit renouata per Christũ, digna est in tua præsentari præsentia. ¶Quandoquidem mea substantia apud te est, ergo domine [erue me ab omnibus iniquitatibus meis] ne ipsæ mihi valeant dominari: & debes eruere, quia tu [dedisti me opprobrium insipienti] in quem insipiens iaceret opprobria. ¶Et ego ea bene sustinui: & hoc est: [obmutui, & non aperui os meum] vt in alio psalmo: non aperui: nec istam patientiã ex me habui, sed quoniam [tu fecisti] in me hanc patientiam: & quia sustinui sic, ideo tu domine, amoue a me non tantum iniquitates, sed etiã pœnas iniquitatũ: & hoc est [amoue a me plagas tuas] potest etiam cum hoc quod supra legimus continuari, sic: quoniam tu fecisti, iam amoue a me plagas illas, quoniam & cætera.

¶Dico amoue, & opus est vt amoueas, quoniam [ego defeci] id est, non potui sustinere [a fortitudine manus tuæ] id est, forti vindicta tua [in increpationibus] notat deum uindictã suam facere ad hoc, vt retrahat hominẽ a peccato. Continuatio: Dico, plagas

tuas

tuas & fortem manũ tuam non accuſo, ſed confiteor me habere iniquitatem: & [propter iniquitatem cor ripuiſti] me [hominem] diſciplinis tuis. Hic notatur iudicium, & miſericordia dei. In hoc iudicium, quod propter iniquitatem flagellat: & in hoc miſericordia quod correptorie quaſi pater flagellat, vt ad viam ve ritatis reducat. ¶Corripuiſti; & intantum quod [fe ciſti animam eius tabeſcere ſicut araneam]. Sicut eni aranea ad inutile opus faciendum, interiora ſua extra hit, ſic peccator interiora animæ ſuæ in appetitũ mũdanorum conſumit, quæ ita vana ſunt, vt virtutes animi nihil in eo operentur. Hoc etiam facit deus ad correctiones, vt cum homo ſe vilem ſic cognouerit, ſaltem conuertatur: & licet ita deficiat in iſtis inutili bus, [veruntamen omnis homo] carnalis ſcilicet [cõ turbatur].i. multis paſſionibus afficitur. Poteſt etiã ſic legi in bonum: Continuatio: Corripuiſti hominẽ & ita corripuiſti, vt ſe penitus mundo mortificaret, ſicut aranea ſe mortificat in ſuo corpore: & hoc eſt: [tabeſcere feciſti].i. deficere: in ira, quod iam nõ iraſ ceretur: & in concupiſcentia, quod nihil cuperet, nul li inuideret, & prorſus mundo ſe mortuum redderet Pinguis enim anima quæ ira & talibus plena eſt, tabeſcere dicitur, ſicut aranea, quę ſeipſam mortificat. Iuſtus ſic tabeſcit in appetitu cœleſtium, [veruntamẽ omnis homo] carnalis, in appetitu mundanorũ, non reſpiciens iuſtum: & hoc [vane] eſt quod [conturbantur].

¶Alij conturbantur, & ego non conturbor pro his mundanis, & ideo tu [domine] Diapſalma: [exaudi orationem meam] ſcilicet, vt finem quem peto mihi notifices: [& deprecationem] vt iniquitatem & pla gam à me remoueas, quas precor remoueri: quę oratio & deprecatio dignæ ſunt exauditione, quia cum lachrymis ſunt; & hoc eſt: [auribus percipe lachymas meas].

¶Exaudi dico orationem, & interim donec cõpleas [ne sileas].i.ne subtrahas mihi gratiam, sed respõde mihi conferendo gratiam in hac vita: & debes respõdere, [quoniã ego sum apud te].i.de familia tua sum & maxime propter hoc, quia ego sum [aduena] scilicet, de ciuitate diaboli in qua natus sum per peccatũ Adæ, translatus sum ad tuã ciuitatẽ per gratiã Christi: & nondum habeo certam mansionem ibi vel sedem, sed adhuc sum [peregrinus] tendens ad illam supernam ciuitatem, [sicut omnes patres mei] scilicet, Abraham, Isaac, & Iacob, & alij qui vt se peregrinos in hac vita significarent, & ad illam ciuitatem veram tendere, non fecerunt sibi in hac vita domos, sed in tentorijs morati sunt, teste Apostolo. ¶Et quia ita sum apud te, ideo [remitte ęstus].i.fomitem peccati [vt refrigerer prius q̃ abeam] ab hac vita. Etenim si irrefrigeratus abiero, quin mortificentur in me suggestiones malæ [amplius non ero].i.non habebo verum esse, sed potius tormentis affligar.

IN PSALMVM XXXIX.

Titulus. In finem psalmus Dauid.

EXpectans expectaui dominum]. Psalmus iste conuenit ipsi Dauid, id est, Christo, non tantũ in propria persona, sed etiam in persona priorum patrum, & in persona ipsius Christi, & in persona sequentium Christum vsq; ad nouissimũ iustũ. Materia est Christus, secundũ hoc quod ipse ponit omnibus legalibus obseruantijs modum, & inutiles reddit, & in se nobis perfectionẽ proponit: de qua sic agit: In prima parte ponit testimoniũ huius nouitatis, scilicet, patres primos hanc expectasse & annunciasse. In secũdo parte inducit ipsum Christũ legalia destruentẽ, & suam innouationẽ confirmantẽ. In vltima parte inducit sequaces Christi.i. annunciantes. Intendit persuadere legalia instituta iam habere finẽ,

& per

& per Christũ ad deũ ascendendum esse. ¶ Vox priorum iustorũ, ac si ita dicerent: Noli sperare in legalibus institutis, sed expecta dominũ, sicut ego nũquam confidens in istis obseruantijs [expectaui dominũ]. Et non dico quod expectassem aliquãdo, sed [expectans] assidua expectatione, & non fuit cassa expectatio, mea, quia dominus [intendit mihi] id est, intentũ se mihi præbuit. ¶ Et non tantum propter expectationem mihi intendit, sed etiam [exaudiuit] Et quomodo exaudisset subiungit dicens: [& eduxit me de lacu miserię]. i. mundo isto, in quo continentur multæ miseriæ, id est, peccata, quæ faciũt miseros & lutulentos. Vnde subdit: [& de luto fecis]. Fuerunt enim iusti illi per Christum à peccato liberi, quãuis non essent prorsus deleta originalia peccata, donec Christi sanguis effunderetur. ¶ Et non solũ mala remouit, sed bona dedit: hoc est: [& statuit supra petrã] id est, super Christũ [pedes meos]. i. affectiones meas: vt qui prius incerti eramus, in quo nobis confidendum esset, iam Christũ certum fundamentũ nostræ fidei habeamus. Et statutis pedibus [direxit gressus meos] id est, opera mea fecit directa. ¶ Et immisit in os meũ canticũ nouum]. i. fecit me annũciare incarnationem filij sui: quod [carmen] est canticum vel hymnus, non Ioui vel alicui fictitio deo, sed [deo nostro]. ¶ Et hoc quod annunciamus [videbunt multi & timebunt] timore bono: videntes miracula [& sperabunt in domino]. ¶ Et ne aliquis diceret parũ esse, & nihil conferre sperare in domino, ostendit sperantes beatos esse, cũ dicit: [Beatus vir cuius est nomen domini spes eius] id est, qui honorat nomen domini, credens eum redemptorem, & similia de ipso: nomẽ dico spes eius, id est, ex hoc quod nomen ita recipit & honorat, sperat in ipso, securus quod per hoc vitam habebit: & ita dico beatus, si postea [non respexit] id est, inclinauit nomen

[in vani-

[in vanitates]id eſt,ad delectationem mundanorum vel ad legales obſeruantias [& inſanias falſas] vt lapidem credere deum. ¶Et non debent homines talia reſpicere, quia[tu deus meus feciſti multa mirabilia]ſicut cœlum & terrã, & alia quæ ipſi poſſunt admirari: mirabilia dico [tua].i.ad tuam laudem: & hoc non alicuius iudicio, ſed tuis[cogitationibus] id eſt, propria tua ſapientia: & ideo apparet, quia[non eſt] aliquis[qui ſimilis ſit tibi.] ¶ Et hæc tua mirabilia [annunciaui]per priores patres: & ego ipſe poſtea in propria perſona[ſum locut9]tua mirabilia: & me loquẽte[ſunt multiplicati]credentes in te [ſuper numerũ]priorum credentium: vel ſuper numerum prędeſtinatorum ad vitam: quia multi crediderunt, qui poſtea à fide receſſerunt. Vbi dicit locutus ſum, incipit de ſecunda parte. ¶Ideo ſum loquutus, quia tu [noluiſti ſacrificium].i.immolata animalia, quæ nõ tota cremabantur, non placuerunt tibi: [& oblationem]de candelis & de pane, & hæc talia [noluiſti:] [aures autem]id eſt, intelligẽtiam [perfeciſti mihi] id eſt, perfectam dediſti mihi: idem eſt quod alia trãſlatio habet, perfudiſti mihi. Apoſtolus autem dicit, corpus adaptaſti mihi, id eſt, aptum corpus feciſti in quo lateret diuinitas. ¶Nec ſolum iſta noluiſti, ſed [holocauſtum]id eſt, hoſtiam vbi totum animal incẽditur. Holos enim totum eſt, cauſtum incenſum eſt: [nõ poſtulaſti:][&]etiam ſacrificium, ſcilicet, [pro peccato]quod genus hoſtiæ eſt, ſcilicet, hircus, cui imponebantur peccata, & mittebatur in ſolitudinẽ: [tunc].i.conſiderato ꝙ deo talia non placerent ſacrificia: [dixi].i.deliberaui[ecce venio].i.vnio mihi humanitatem. ¶Ad hoc.ſ.venio, vt faciam tuam voluntatem deus: & bene debeo venire, quia[in capite libri]id eſt, in primo pſalmo vbi dicit: In lege eius meditabitur die ac nocte, &c. [ſcriptum eſt de me] hoc ſcilicet [vt facerem voluntatem tuam] ſcilicet,

vt imple

vt implerem iniunctam obedientiam, scilicet, vt fun derem sanguinem in reparationem humani generis tuam dico[deus meus] ego venio vt faciam voluntatem tuam, & [volui] facere eam [& legem].i.pręcepta tua habui[in medio cordis mei]sicut in primo psalmo legitur: In lege domini volũtas eius. Vel[in capite libri]id est, in diuinitate Christi, quæ est caput humanitatis, est scriptum, id est, præscitum & dispositum de me, vt faciam voluntatẽ tuam. Christus dicitur liber, quia propositus est nobis exemplar, vt similitudine ipsius vias nostras dirigamus. ¶Ego sum locutus in persona mea, & [annunciaui in ecclesia magna]id est, ipsam magnam ecclesiã annunciare feci[iustitiam tuam]id est, quod non ex legalibus institutis iustitia fiat, sed ex te: [ecce labia mea non prohibebo].i.si aliqui volunt prohibere meos ne loquãtur, tamen non tacebũt quod pro me dicitur de martyribus: & hoc est: [domine tu scisti]id est, tu ita ordinasti: vel tu cognouisti esse futurum. ¶In hoc versu incipit de tertia parte. Nec timebo aliquos, nec tacuero: & hoc est: [iustitiam tuam nõ abscondi in corde meo]sicut ille qui talentum domini sui abscondit in terra: & [veritatem tuam dixi]id est, annunciabo te veracem esse in omnibus promissionibus: [& salutare tuum].i.ex te esse saluationem omnium Gentium. ¶Et non tantum coram paucis loquar veritatem tuam, sed[à concilio multo].i.à multitudine hæreticorum[non abscondi misericordiã & veritatem tuam]. ¶Ego annunciabo, & necesse est, vt tu domine efficaciam meę annunciationi des: & hoc est: [tu autẽ domine ne lõge facias miserationes tuas à me] nec debes mihi elongare, quia hactenus nunquam elongasti: & hoc est: [misericordia tua & veritas tua semper]id est, in omni tempore omnium iustorum[susceperunt me]ad custodiendum.

¶Ideo non debes miseratiões tuas elongare à me,

[quia

[quia mala].i. peccata[quorum non est numerus, circundederunt me]id est, eos quibus ego annuncio, qui mei futuri sunt. Tunc circundant homines peccata, quando appropinquant eis per malas cogitationes:[& iniquitates meæ].i. eorũ qui mei futuri sunt [cõprehenderunt me]id est, ad actum perduxerunt hi qui mei erunt:[& non potui vt viderẽ]id est, sic oppresserunt eos illæ iniquitates, quod non potuerunt habere aliquẽ vsum rationis. ¶[Multiplicatæ sunt super capillos capitis]id est, infinitæ sicut capilli & bene capillis peccata comparat, quibus abrasis in veteri lege, peccata putabantur deleri: & intantum sunt multiplicatæ, ꝙ[cor meũ].i. omnis virtus cordis[dereliquit me].i. defecit. ¶Iniquitates sunt multiplicatæ, ergo[cõplaceat].i. cum patre & spiritu sancto placeat[tibi domine]verbum hoc, scilicet[vt eruas me]id est, illos quibus annuncio, & mei sunt futuri, libera à peccatis domine: & tu domine quẽ ego precor [ad adiuuandũ me respice]scilicet, miseriꝫ illorũ meorũ cooperando, vt si ieiunare voluerint, tu iuua, &c. ¶Hic orat pro inimicis: sic me adiuua, & libera, & illi[qui]totis viribus[quærunt animã meã]non ad imitandũ, sed[vt auferant eam].i. deleant eam, erubescant de peccato: & hoc est:[confundantur & reuereantur].i. timeant & honorent dominũ similiter qui volunt me perdere.
¶Et non tantũ qui quærunt vt me auferant, sed etiã [qui volunt mihi mala]auertantur à via mala, vt sint [retrorsum].i. sequantur te deus[& reuereantur].
¶Et[qui dicũt mihi euge euge].i. adulatoriꝫ loquũtur mihi, dicendo: bene bene est tibi[ferant confusionem].i. erubescant, & hoc sine dilatione: & hoc est: [confestim]ferant: ideo dicit, vt notet magnã confusionẽ, quæ cõprimat superbiã eorꝫ, sicut aliquod onꝰ cõprimit ferentẽ. ¶Inimici conuertantur, amici aũt[exultent & lætentur[scilicet]omnes quærẽtes te]&

te]& [qui diligunt salutare tuum]. i.saluationẽ quã tu facis:&[dicant semper magnificetur dominus]. ¶De domino dicant magnificetur dominus, de se autem dicant:[ego sum mendicus] i. quærens cognitionem de deo:& quantũcunq; ad hoc laborẽ, tamen semper[pauper].i.insufficienter habens cognitionem de deo,quam nullus plenarie in hac vita habet:& quamuis ita sim pauper, tamen[dominus solicitus est mei]& non deficio, quia sic mihi ministrat omnia necessaria. ¶ Et[tu]domine qui[es adiutor meus]in cooperando:[& protector]in defendendo [ne tardaueris]quin mihi faciasquicquid facturus es Vel potest legi in persona Christi ita: dñs deus magnificetur,ego autem sum mendicus secundũ humanitatem, [& pauper] .i. egens tua liberatione, id est,nunq; copiosus in istis temporalibus. Ideo Christus hoc dicit,vt proponat humilitatẽ omnibus suis scilicet,cum dicat se pauperem, nullus suorũ audeat de se præsumere. Ego sum pauper,sed[dominus solicitus est mei].i. me custodit immunem à peccato, & subministrat omnia necessaria. ¶Et tu domine qui es deus meus & protector meus, ne tardaueris facere quicquid facturus es per me,scilicet, reparare genus humanum,&c.

IN PSALMVM XL.

Titulus. In finem intellectus filijs Chore.

BEatus qui intelligit super egenum].In seditione contra Moysen & Aaron de pontificio ipsius Aaron,cum thurificaret cum filijs suis Chore, combustus est ipse cum filijs suis proprio igne. Inde etiam comparantur hodie filijs Chore illi, qui sunt rebelles prælatis suis iniuste. Fuerunt & aliqui boni de filijs Chore, qui cum cæteris præcentoribus, quos Dauid constituit in tabernaculo, recitantes psalmos multum valuerunt, ad ampli-

ad amplificandum cultũ dei: vnde Ezdras iudicans eos dignos memoria, secundum nomen eorũ intitulauit quosdam psalmos, attendẽs tamen maxime interpretationem nominis proprietati psalmi conuenire. Chore nanque caluaria interpretatur: & quia in illo loco crucifixus est dominus, per continens contentum, scilicet, crucem Christi intelligimus. Filij autem crucis, scilicet, Chore, sunt Christiani, & maxime martyres, qui nunquam eum crucifixũ confiteri erubescunt. Titulus sic exponitur: Intellectus .i. psalmus iste qui vocatur intellectus: quia exponit nobis quẽdam intellectum, id est, rem valde secretam .i. Christum non simpliciter hominem, sed etiam deũ fuisse. Hic talis intellectus, præponitur filijs Chore ad intelligendum, id est, filijs crucis, directis in finem .i. in Christum, si hęc intelligant. Materia est Christus deus & homo, secundum humanitatem iniuriatus, per diuinitatem glorificatus. Modus talis est. Facit tres partes in psalmo. In prima parte admonet cum bonis promissionibus, vt intelligatur Christus præter hominem deus. In secũda parte ponit, quare quidam simpliciter hominem putauerunt, scilicet, quia multis modis iniuriatum viderunt. In tertia parte nos reddit certos eum plus esse quam hominem, scilicet deum fuisse. Intentio est nos admonere, vt credamus eum deum fuisse supra hominem. ¶ Vox Christi dicentis: Intelligite me supra hominem, quia [beatus] est ille [qui intelligit super egenum & pauperem] .i. qui cum videt me egenũ & pauperẽ, propter quod quidam putauerunt me hominem solummodo esse, intelligit me deũ esse: & vere talis est beatus, quia [in die mala liberabit eum dominus] ab omni malo. Dies iudicij mala dicitur, quia in ea malis mala reddentur. ¶ Ponit orationem pro tali intelligente, in die iudicij liberabit eum dominus, sed interim [cõseruet eum dominus] à persecutoribus [& viuificet eum]

eum]vera vita per fidem : [& beatũ] .i.felicem[faciat eum]in virtutibus,& etiam in temporalibus:& hoc est,[in terra].i.in hac vita:[&] cum inimici tũc maxime inuideant ei [non tradat eum in animas] id est,in voluntates,etiam si tradat eum deus in manus [inimicorum]tam spiritualium,q̃ carnalium[eius].i intelligentis. ¶Et quia impossibile videretur esse, quod aliquis in hac tam misera vita beatus posset esse orat Christus,vt huic intelligenti sic ferat opem,per quam beatus possit esse. Continuatio: Dico beatum faciat,& vt beatus possit esse,[dominus ferat opẽ].i confortationem illi intelligenti,ita vt faciat eum esse [super lectum doloris eius]. Lectum vocat animalitatem,scilicet,quandam vim inferiorem animæ, secũdum quam ipsa anima viuificat,& sentire facit ipsum corpus: quæ ideo vocatur lectus,quia in ipsa quiescit quędam vis animæ superior,scilicet,ratio. Lectꝰ ideo doloris,quia ad carnales voluptates secundum omnes sensus corporis,& ad multos illicitos motus facit vim sibi superiorem consentire , de quibus dolet ratio: Sed lectus iste quem modo dicimus doloris, prius fuit lætitiæ & consolationis: quia dum primus homo perstitit in obedientia,præfuit ratio animalitati,ita ꝙ ipsa animalitas secundum nullum sensum corporis mouebatur ad aliquam voluptatem carnis , in qua sic subiecta rationi quiescebat ratio cum lætitia. Postq̃ vero ab obedientia discessit , factus est lectus doloris. Sciendum quod deus ad hoc superiorẽ vim animæ,scilicet, rationem inseruit , vt homo per eam deum contueretur: & ipsa eadem ratio semper præesse debet animalitati,sicut vir mulieri. Animalitatis officium est,hæc terrena cõmode disponere: & semper debet esse rationi in adiutorium, & subiecta quasi viro: & ad significandas has duas potentias animę quarum altera præesset,altera subesset , creauit deus masculum & fœminam,quorum masculus præesset,

 signifi-

ſignificans ratioñe: fœmina ſubeſſet, ſignificans animalitatem. Bene dico lectum doloris, quia[in infirmitate eius].i. in peccato, quod primus fecit per inobedientiam[verſaſti ſtratum eius].i. illam ſenſualitatem, quæ prius erat ſtrata, id eſt, ſubiecta rationi, cõuertiſti ita, φ ipſa modo velit dominari, & ſecum eã trahere in voluptates carnis: ſtratum dico verſatum non ſecundum vnũ ſenſum, ſed[vniuerſum].i. ſecundum omnes ſenſus corporis. Homo em̃ modo mouetur ad voluptates carnis, ſecundũ omnes ſenſus.

¶ Tu verſaſti ſtratũ eius, ſed cõtra hoc ego oro pro eo: & hoc eſt:[ego dixi]corde & ore [dñe miſerere mei]id eſt, meorũ, ita ſcilicet [ſana animã meam]id eſt, meorũ:[quia peccaui tibi].i. ad tuum honorem: quia tu ſolus ille medicus, qui ſolus laudẽ potes habere de peccatorũ curatione: ex magna affectiõe quã habet Chriſtus erga ſuos, aſcribit ſibi peccata ſuorũ cum hoc dicit. ¶ Incipit de ſecunda parte, ſcilicet oſtendit Chriſtum multis modis iniuriatũ, propter quod à quibuſdam ſimpliciter reputatus eſt homo. Ad hoc iungitur: Ego ſic oro pro meis, ſed [inimici mei]non curantes hoc [dixerunt mala mihi]vt dæmoniũ habes, & ſimilia: Inter cætera dicebant:[quãdo morietur]homo iſte, [& peribit nomen eius?] id eſt, deſtruetur fama eius?

¶ Non tantum inimici manifeſti mala loquebantur mihi, ſed etiã ſimulatorij amici: & hoc dicit:[Et ſi ingrediebatur]aliquis in conſortiũ,[vt videret]id eſt, exploraret, ſi in aliquo poſſet derogare mihi: [vana loquebatur]velut ille qui loquebatur: Si hic propheta eſſet, ſciret vtiq; quæ & qualis eſſet mulier, quæ tangit eum. Dico vana loquebatur, & inde[cor eius] id eſt, nequam voluntas eius[cõgregabat iniquitatẽ ſibi]. Accedens enim ad eum ex quo beneuolus melior efficeretur, iſte peior effectus eſt: quia prauæ voluntatis erga Chriſtum fuit, congregabat ſibi.i. ad dãnum ſuũ

Luc. 7.

num ſuũ

num suũ. ¶ Ingrediebatur ad me explorator & mecum habitans loquebatur vana: & idem [egrediebatur foras] extra consortium meum: [loquebatur in idipsum] tendens, in quo erat cum adhuc mecũ conuersaretur, scilicet, vt de me mala omni studio loqueretur. ¶ Per singula quid curram? [Omnes inimici mei susurrabant]. i. occulte consiliabantur [aduersum me]. i. aduersa & nociua mihi. Necq; consiliari satis erat eis, sed etiã [cogitabãt aduersum me mala] id est vnusquisq; apud se curiose tractabat quid vnquã grauius & magis nociuum posset excogitare in me, quę mala fuerunt [mihi]. i. ad meum honorẽ & ad meorũ redacta sunt vtilitatem. ¶ Non tantũ susurrauerunt, cogitauerunt, sed etiam [verbũ iniquum constituerunt aduersum me] scilicet, sententiã mortis stabilem induxerunt super me: & quod Caiphas inscius prophetans iudicauit: Expedit vt vnus homo moriatur, ne tota gens pereat. Ipsi me iudicauerũt [sed qui dormit] qui tradit animam suam morti, scilicet ego, quã potuit ita leuiter dimitttere, sicut dormiens aliquis somnum: [nunquid non adijciet] id est, adiũget suæ morti [vt resurgat?] Qui de se ipso dicit: Potestatem habeo ponendi animam meã, & iterum suscipere eã Per eam resurrectionis suæ securitatem, eorum stultitiam reprehendit. Ioan. 11. Ioan. 10.

¶ Et bene inimici mei putauerunt me iudicare. [Etenim homo] id est, Iudas [pacis meæ] id est, cum quo ego habebam pacem, licet non ipse mecum: [in quo speraui] id est, sperare debui secundum merita quæ in eum feci: [qui edebat panes meos] materialiter: vel [panes] id est, refectiones spiritualis doctrinæ: [magnificauit] id est, magnificam fecit [supplãtationem] id est, deceptionem, dando mihi osculum proditionis, quod etiam inimicorum nullus fecit: [magnificauit dico super me] id est, ad meam depressionem.

 ¶ Incipit

¶ Incipit de tertia parte, scilicet, illam glorificationẽ per quam Christus plusq̃ homo, scilicet, deus, indubitanter cognosci possit: ad hoc continuatur: Ipsi me ita iudicant, [tu autem domine miserere mei] & miserando [resuscita me, & tandem retribuam eis] hoc quod mihi fecerunt. ¶ Et vere suscitabis, [quoniam voluisti me].i. semper tibi bene placui: & [in hoc] quod me voluisti [cognoui, quoniam non gaudebit inimicus meus super me].i. nõ retinebit me in morte, quod si posset sup me esset. ¶ Inimicus nõ gaudebit, ego autem gaudebo, quia [suscepisti me] ad immortalitatem & impassibilitatem [propter innocentiam, & cõfirmasti me].i. sic firmiter collocasti, quod nihil deinceps mihi possit nocere [in conspectu tuo] id est, in præsentia tua: non ibi ad horam mansurum, sed [in æternum]. ¶ Et quia me ita exaltauit, ideo sit [benedictus].i. laudatus, & talis cognitus qualis est [dominus Israel] id est, ille qui dominatur Israel, id est, vidẽtibus deum: & [deus] id est, creator [Israel] quę benedictio incipiat [á seculo] isto, & [in seculũ] consecutiuum huius seculi deueniat: [fiat fiat]: hic habetur in Hebræo, amen amen.

IN PSALMVM XLI.

Titulus. In finem intellectus filijs Chore Psalmus Dauid.

QVemadmodum desiderat]. Psalmus iste qui dicitur intellectus, quia ostendit nobis quiddam valde intelligendum, scilicet, in homine duas potentias, quarum fortior debiliorẽ cõfortet: proponitur filijs Chore, ad dicendum vel cãtandum.i. filijs crucis, scilicet, sanctis martyribus, quorum vox est in hoc psalmo: ipsis dico per hoc directis in finem, id est, in Christum. Materia est iustus, secundum vtranq; vim animę. Modus: In prima parte ostenditur, secundum vim superiorem deũ desiderare, cœlestia sola appetere, aduersitates huius vitæ non

vitæ non timere. In secunda parte per illam vim superiorem, animalitatem confortare, quæ cito turbatur turbationibus huius vitæ. Intentio est, debiliores confortare, ne moueantur secundũ animalitatem sed potius per suam rationem confortent animalitatem: proponunt etiam iusti qui loquuntur se aliquãdo cecidisse, ne desperent debiliores, si & ipsi aliquãdo ceciderint: & incipiunt ostendere prius, quod ratio sua deum desideret, sic: ¶ O deus [ita desiderat anima mea] id est, superior vis animæ [ad te] habendum, [quemadmodum] id est, q̃ ardenter [desiderat ceruus] pertingere vsq; [ad fontes aquarum]. Natura cerui est, vt flatu narium attrahat in corpus suũ viuum serpentem: postquam autem venenũ intus exardescit, ardet siti, & currit ad fontem viuum, & inde refectus, deponit cornua & pilos, & reiuuenescit: ita sancti imbuti veneno diaboli, scilicet, peccatis, currunt ad deum pœnitentes, per quem deponunt omnem vetustatem.

¶ Dico quod anima desiderat modo, & iam etiam desiderauit: & hoc est: [Sitiuit anima mea ad deum] habendum: deum dico [fontem] quia ipse est origo totius boni. Fontem dico [viuum] quia ipse in æternum viuit: & qui eum gustant, facit eos in æternum viuere. Vel deum fontem, quia ipse solus potest nos eripere de potestate diaboli: & [quando veniã ante faciem dei?] id est, in præsentia ipsius, vt cognoscam eum prout est. Vnde Apostolus: Nunc videmus in ænigmate, tunc autem facie ad faciẽ: & tunc ego qui in hac vita nullius pretij appareo, apparebo qualis sim. Dico sitiuit anima mea, & dum sitirem, habui refectiones quas fundebat animalitas afflicta miserijs huius vitæ: & hoc est: [lachrymæ meæ] id est, meæ animalitatis [fuerunt mihi] secundum rationem [panes] id est, refectiones [die ac nocte] id est, assidue: lachrymæ dico ex hoc habitæ [dum] id est, quia [di- 1. Cor. 13.

citur mihi, vbi est deus tuus?]Putant enim mali iustos deũ non habere, dum sic vident eos tribulationibus subditos. ¶ Hæc]quæ prędicta sunt, scilicet, animã meã sitire, ex lachrymis refectionẽ habere.[sum recordatus]qui prius aliquando oblitus fuerã. Vbi notat se oblitum istorũ fuisse per suum lapsum, tollit à debilioribus desperationẽ: vel recordatus, id est, in frequenti habui cogitatione:[& deinde effudi animã meam].i. extendi vsque ad inimicorũ dilectionem: ita tamẽ ꝙ ipsa anima mea esset[in me].i. in mea potestate, sic contenta meo dominio, quod inimicus meus non posset eã surripere: & ideọ sic effudi,[quoniam transibo vsq; ad domum dei].i. cœlestem Hierusalem: transibo in locum tabernaculi], id est, in ecclesiam, quæ dicitur locus, quia extra ecclesiam nulla certitudo: sed qui modo sunt in ecclesia, quodã modo certam obtinent fidem. Vel in locũ, quia semper promouetur iustus in altiorem gradum virtutũ: tabernaculi dico[admirabilis].i. digni admiratione: vt admirabile fuit, ꝙ Laurentius tantam passionem sustinuit.

¶ Transibo dico ad domũ dei[in voce exultationis & confessionis]. i. in me exultando & deũ laudãdo: confessionis dico [sonus epulantis] .i. qui mihi est tanta refectio, quanta refectio cantilena est epulãtibus. Sonus, id est dulcis cantilena, & est sonus hic genitiui casus quasi sonitus. Vel transibo in domum dei, ductus in voce exultationis & confessionis.i. in voce angelorũ exultantium & laudantium deũ, quæ vox fuit mihi sonus epulantis. ¶ Incipit de secunda parte, scilicet, animalitatem suam confortare. Continuatio: Quandoquidem transibo in voce exultationis, ergo tu[anima mea]id est, animalitas mea [quare tristis es?]&[me]superiorem vim [quare conturbas?]Quam aliquando tibi dolenti facis cõdolore.

¶ Noli esse tristis, sed [spera in deo]& debes facere,

cere,[quoniam]ego confeſſus[adhuc confitebor illi]hoc ſcilicet,tu qui es[ſalutare]id eſt, ſaluator meꝰ particeps factus [mei vultus]id eſt, meę humanitatis,ſcilicet,homo es[& deus]id eſt,creator[meus]. ¶Et ideo debes ſperare,quia quod [anima mea turbata eſt][ad meipſum].i.non aliunde turbata eſt anima mea niſi ex me: & hoc manifeſte dicit alia translatio,quæ habet,à meipſo : & quia ex me turbata eſt, [propterea]ò deus [memor ero tui]qui ſanare potes[de terra Iordanis]id eſt, de me, ſecundum hoc quod terra factus,ſum fructificata per baptiſmũ. Per Iordanem accipimus baptiſmum,quia in eo fuit baptizatus Chriſtus,ex quo nobis proceſſit baptiſmus: qui baptiſmus irrigans nos & lauans peccata, facit nos terram fructiferam. Et quia Iordanis deſcenſus interpretatur,in hoc notamus humilitatem,quam in baptiſmo habemus,dum pompam diaboli reijcimus & ero memor tui de terra[Hermonij].i.de meipſo, ſecundum hoc ꝙ ſum ſeparans à me, & anathematizans omnes ſectas hæreticorũ. Hermon nanq; vel Hermonim,anathematizatio interpretatur, ſcilicet, [à monte modico].i.à meipſo, qui factus ſum mons ſecundum eminentiam virtutum, ſed tamen modico ſecundum humanitatem. Hermon quidã mons eſt, parum diſtans à Iordane. ¶Et propterea etiam memor ero tui, quia & in veteri & in nouo teſtamento promittitur liberatio ſperantibus in domino & hoc dicit:[Abyſſus]id eſt,nouum ſiue vetus teſtamentum[inuocat abyſſum]id eſt,aliud teſtamẽtum. Nouum inuocat vetus,quaſi teſtimonium ſui.
Vetus inuocat nouum,ad complendum ea quæ promittuntur in veteri.Per abyſſum ideo teſtamentũ intelligimus, quia ſicut abyſſus eſt magna profũditas ita in teſtamẽtis eſt magna profũditas ſapiẽtiæ & cognitionis dei:& quælibet abyſſus oſtẽdit liberationẽ

eorum, qui memores sunt domini. Quod aūt abyss9 sic inuocat abyssum, cognoscimus[ī voce catharacta rum tuarū].i. in prędicatione prophetarum & apostolorum. Catharactę proprie dicuntur aquæductus id est, locus vnde currit & ebullit aqua: ita sancti apostoli & prophetæ, à quibus nobis defluit vera doctrina. ¶ Item memor ero tui propter hoc, quia[omnia excelsa tua].i. grauiores pœna veluti ipsa mors[& fluctus tui] id est, leuiores pœnę, veluti fames, & similia[transierunt super me].i. licet me submergant in hac vita, tñ quandoq; transibunt. ¶ Positis causis quare debeat memor esse, ponit causas per quas possit. Continuatio: Ideo etiā memor ero, quia[dñs mādauit].i. promisit[misericordiam suam in die].i. in prosperitate:[& nocte].i. aduersitate: non dicā simpliciter, sed, [canticum eius].i. tantam & tam manifestā misericordiā, quę nobis cōferat magnam exultationem. Alia translatio habet, & nocte manifestauit eam misericordiā. ¶ Punit item causam per quā possit esse memor. Deus dat mihi misericordiam, & [oratio est apud me].i. habeo apud me rationē per quam dei possum esse memor: oratio dico[deo]debita, id est, ad honorē dei, deo dico datori[vitæ meę] qua oratione ego[dicam deo, susceptor meus es]id est, me infirmū suscepisti ad protegendū. ¶ Quādo quidem me suscepisti, [quare ergo oblitus es mei?] & supponit causam, quare deus sui videatur oblitus cum dicit:[& quare contristatus incedo?]Licet contristatus sit, tamen se ad deum incessanter incedere dicit iste iustus: ideo dicendo contristatus[dum]id est quia[affligit me inimicus]. ¶ Nec tantū affligit me mala faciēdo, sed etiā exprobrādo: & hoc est: [dum confringuntur ossa mea].i. dum sic grauiter tribulor quod confringuntur ossa mea, id est, robora mea, & patientia mea, quantū ad opinionem meorū [inimici mei qui tribulant me, exprobrauerunt mihi dum].i.

qui a

quia[dicũt mihi per ſingulos dies,vbi eſt deꝰ tuus?]
¶Concludit ex omnibus præpoſitis cauſis,ac ſi ita diceret: Quia ex deo baptiſmũ habeo, miſericordiã apud me orationẽ,& alia quę dicta ſunt:ideo tu [anima mea]id eſt,animalitas,non debes contriſtari: & [quare triſtis es anima mea?]vt ſupra.

IN PSALMVM XLII.

Titulus. In finem pſalmus Dauid.

IVdica me deus] Pſalmus iſte conuenit Dauid.i. alicui iuſto afflicto miſerijs huius vitæ : dirigens nos in finem. Materia eſt martyr aliquis afflictus multis malis,de qua ita agit:In prima parte ita afflictus iuſtus,petit tandem ſeparari ab impijs.In ſecũda parte ſe affirmat intraturũ in ſecretariũ dei.In tertia parte hortatur ſuam animalitatẽ,vt ſperet in dño. Intendit enim confortare ſuã animalitatẽ & debiles ¶Vox martyris dicentis:[Iudica me deus.] Et ne intelligeretur pœnitus iudicari velle, ita ꝙ deus intendat quæ ſint in eo bona,& quæ mala,quod quidẽ in omni iuſto eſſet arrogantia, ideo determinat quo modo petat iudicari,ſcilicet[diſcerne cauſam meam de gente non ſancta].i.conſidera totam vitã meam diſcretam & ſeparatam a vita gentis non ſanctæ , & tandem ſepara me,quod eſt[erue]quod futurum eſt in iudicio:[ab homine iniquo]id eſt, manifeſte faciẽte mala:[& doloſo]id eſt occulte nocente.

¶Et debes eruere,[quia tu es deus fortitudo mea] id eſt,creator meus,& cauſa totitus meæ fortitudinis: & ideo[quare me repuliſti]id eſt,quare permittis me ita tribulari,ꝙ videar a te repulſus?[& quare triſtis incedo,dum affligit me inimicus?] vt ſupra.

¶Noli repellere,ſed potius[emitte lucem] ad iudicium[& veritatem tuam] id eſt,filium, qui dicitur lux,quia nos illuminat:veritas , quia in omnibus verus:&[quia ipſa] id eſt,lux & veritas [me deduxerunt]iam de familia diaboli [& adduxerunt me in

montem sanctum tuum] .i. vt essem mons sanctus dei. Et ne intelligeremus hunc iustũ iam positum in securitate, addit: [& in tabernacula tua] .i. in ecclesia qua tibi militẽ. ¶ Incipit de secunda parte: Iam sum introductus in tabernacula, & per hoc tandem [introibo ad altare dei] scilicet [ad deum] .i. Christũ scilicet [qui lætificat iuuentutẽ meam] .i. iuuenescere faciet iuuentutẽ, dando immortalitatẽ & impassibilitatẽ. Dicitur Christus altare, quia per eũ offerimus orationes nostras deo. ¶ Et quia introibo, iam [confitebor tibi] .i. laudabo te in hac vita [in cithara] .i. in mortificatione carnis: tibi dico [deus meus.] Hic incipit de tertia parte. Ad hoc iungitur: quia ego introibo ad altare dei, [Quare] ergo [anima mea] id est animalitas mea [tristis es?] & alia vt in alio psalmo.

IN PSALMVM XLIII.

Titulus. In finem ad intellectum filijs Chore Psalmus Dauid.

DEus auribus nost.] Psalmus iste præponitur filijs Chore .i. Christianis, ad intellectũ habẽdum, scilicet, vt intelligãt per temporalia bona data antiquo populo, significata esse spiritualia bona, quæ iam dantur Christiano populo, & plenius dabuntur in futuro filijs Chore, directis in finẽ per hũc intellectum. Materia sunt martyres, qui etiã loquuntur. Modus: In prima parte ponit bona quæ facit deus huic populo, cum comparatione eorum quæ fecit priori populo: ostendens hæc esse æterna, cum illa fuissent temporalia. In secunda parte ponit mala quæ sustinet in hac vita, quamuis sint in futuro habituri multa bona. Quod autem iusti in hac vita patiuntur temporalia mala, contra hoc est, quod priores iusti populi liberabantur à corporalibus malis. In tertia parte orat liberari à malis huius vitæ. Intẽtio est, inuitare ad patientiam.

¶ Vox martyrũ ostendentium quæ bona fecit deus anti-

antiquis patribus, cum dicunt: [Deus nos audiuimus]& non sine intelligentia, sed [auribus nostris] id est, cum intelligētia, quæ est interior auris: & hoc nō à quocunq;, sed [patres nostri]id est, patriarchæ & prophetæ[annunciauerunt nobis]nō quasi fictitium, sed rem veram. ¶Hoc annunciauerunt[opus quod operatus es in diebus eorꝝ in diebus antiquis] Vel si habeatur: & in diebus antiquis, ita legemus: Patres nostri annunciauerunt nobis opus quod operatus es in diebus eorum: sicut in eductione per mare rubrum, & alia huiusmodi: & etiam ea quæ fecisti in diebus antiquis, vt de creatione cœli & terræ, & ea quæ fecisti Abel, Noē, &c. ¶Hoc opus, scilicet[manus tua] i. operatio tua[Gentes disperdidit] de illis dicit, quę prius habitabant in terra promissionis:[et plantasti]. i. firmiter stabilisti in terra illarum Gentium [eos]. i. patres nostros: & ne putarentur illæ Gentes debiles, quibus cito terra sua auferretur subdit:[afflixisti populos]in primis[et]deinde multis modis afflictos[expulisti eos.] ¶Et ne Iudæi hoc suæ deputarent probitati, dicit hoc non ex ipsis, sed ex ipso deo sibi euenisse. Cōtinuatio: Bene dico, ꝙ tu deus plantasti [non enim ipsi possiderunt terrā illam in gladio]. i. per arma sua & vires suas [& brachium eorum]. i. fortitudo & potentia eorum[non saluauit eos:]& si seipsos nō possent saluare ab illis gentibus, tunc multo minus in gladio suo possederunt earum Gentium terram. Per gladium, humanā virtutem: per brachium, potentiam intelligimus. ¶Brachium non saluauit eos, [sed dextera tua]. i. prosperi euentus quos tu dabas eis, vt cum eis circūeuntibus, ceciderunt muri Iericho, [& brachium] i. fortitudo tua: vt cum vnusquisq; fugaret decem[& illuminatio]. i. consilium quo illos illuminabas: vt quando per insidias eorum aliquos deuincere faciebas: quæ illuminatio erat [vultus tui] id est, procedens

dens ex sola volūtate tua: neq; hoc volebas propter aliqd meritū eorum, sed agēs ita [quoniam in eis cōplacuisti] tibi vel deo patri. ¶ Et quia [tu ipse] hoc fecisti eis, [es rex meus & Deus meus,] quoniam tu ipse dico [qui mādas salutes Iacob].i. nobis luctatoribus, qui per Iacob significamur. Vel Iacob, idest Iudaico populo, qui vocatꝰ fuit Iacob. ¶ Tu es rex meus, & cornu nostrū, [& in te cornu] nostro.i. defensione nostra [ventilabimus].i. proijciemus & dispergemus [inimicos nostros] tam carnales, q̄ spirituales, quod futurū est in iudicio, vbi boni à malis separantur. Per cornu ideo accipimus defensionem, quia cornibus defendūt se animalia: & ventilāt.i. separāt à se animalia: & in nomine tuo] quia hic habemꝰ nomen tuū, scilicet Christiani sumus: [spernemus] itē in iudicio [insurgētes] in hac vita [in nos.] Ecce iam in hoc versu ostendit nos habituros æterna bona, q̄ longe sunt meliora temporalibus, quæ habuerūt antiqui patres. ¶ Et bene dico, ꝙ in te ventilabimus, & spernemus inimicos, quia per nos nunq̄ hoc poterimus: & hoc dicit: [non enim in arcu meo sperabo] in minori fortitudine mea: [& gladius meus].i. maior vis mea [non saluabit me.] ¶ Et vere non saluabit me gladius vel arcus meus, quia tu solus potiꝰ saluabis: & hoc dicit. [saluasti enim nos de affligentibus nos] in hac vita: & non tantū affligentes nos, sed [etiam odientes nos confudisti].i. cōfundes quādo dicetur eis: Discedite à me maledicti in ignē æternum. Potest hic versus legi de his, quæ facit deus fidelibus suis in hac vita, vt sic cōtinuetur: Securi possumus esse, quod in te ventilabimus, spernemus inimicos, quia tu iā saluasti nos de affligentibus, ne nos possent à bono retrahere: & odientes nos confudisti ex hoc ꝙ non potuerunt conformare nos sibi. ¶ Et quia saluasti nos, ideo [laudabimur] non tantū à bonis, sed etiā a malis: vt cum dicent: Nos insensati vitam illorum putabamus insaniam, ecce quomodo in

Matth.25.

Sap.5.

ter filios dei computati sunt: quę laus erit[in deo].i. ad honorem dei: & nos[confitebimur tibi].i.laudamus te:[& in nomine tuo]id est, quia hic habemus nomen tuum[in seculũ]id est, in æternũ. ❡Incipit de secunda parte: Tandem nos saluabis [nunc autẽ] in hac vita[repulisti]id est, ita permisisti affligi, ꝙ putaremur a te repulsi:[& confudisti nos]non ꝙ in cõscientia nostra confusionem & erubescentiam pateremur, sed quantũ ad oculos hominũ, qui putãt nos confusibiles: & deinceps[non egredieris].i.nõ mittes manifeste angelum tuum pugnare nobiscum [in virtutibus]id est, in exercitibus[nostris]sicut fecisti patribus nostris, pro quibus manifeste pugnabãt angeli. ❡Non tantum repulisti, sed etiam quosdã nostrum[auertisti]a bono proposito, faciendo[nos retrorsum post inimicos nostros]id est, vt sequeremur inimicos nostros: & tunc[qui oderunt nos, diripiebant sibi]id est, in partem suam rapiebãt nos: & hoc est maximũ tormentũ sanctorũ, quando vident suos ita deuocari a fide. ❡Quosdam auertisti,[nos] autẽ qui restitimus,[dedisti tanꝗ oues escarum] quæ nõ fructui, sed soli occisioni deputati sunt: [& in Gentibus dispersisti nos]quando fugati sumus de ciuitate in ciuitatem, id est, tradidisti in manus inimicorum, vt aliquos tibi in tribulationibus acquirerent.

❡Vendidisti populum tuũ]id est, martyres tuos[sine pretio]aliquo, quia aliquãdo non vllum hominẽ in morte sanctorũ lucratus: & si aliquando aliquos lucratus es, pauci fuerunt: & hoc dicit: [& non fuit multitudo in commutationibus eorum]id est, quando deus dat suos, vt aliquos acquirat. ❡Posuisti etiam nos obprobrium]non extraneis, qui raro vident nos, sed[nostris vicinis] qui sæpe obiecerunt: & hoc obprobrium per partes exequitur, dicens: [subsannationem & derisum his qui in circuitu nostro sunt.]Subsannatio fit per nasum, derisio per hiatum oris. ❡Posuisti nos in similitudinẽ Gẽtibus].s.

vt ad nostrã similitudinẽ maledicerent aliis, & sic di cerent. Talis maledictio tibi sit, qualis est Petro, vel Paulo, vel Laurentio. Vel posuisti nos in similitudinem Christi, vt sicut Christus obprobria sustinuit, sic & nos: statim ponit vnũ de obprobriis, quæ sustinuit Christus: [cõmotionem capitis in populis]. i. super quos populi deridentes, mouerunt capita sua, sicut supra dictum est, dicentes: Vah qui destruis tẽ-
Matth. 25. plũ dei, &c. ¶ Quid singula enumerẽ? [Tota die]
Marci. 15. . i. assidue [verecundia mea]. s. obprobriorum meorum [est contra me.] Contra dicit, quia cum martyres confiterentur se esse iustos, nunq̃ deberẽt huiusmodi obprobria sustinere: & vt aggrauet verecundiam, dicit: [confusio faciei mei cooperuit me.] Naturã illã tangit, quod cũ homo patitur aliquã erubescentiã, sanguinẽ interiorẽ anima, vt se cooperiat, mittit ad exteriora. ¶ Cõfusio dico illata [à voce exprobrãtis et obloquẽtis] veritatẽ [à facie inimici]. s. mala voluntate [& persequentis] ipso actu. ¶ Hęc omnia venerunt super nos]. s. vt nos opprimerent [nec tamen obliti sumus te] sed semp habuimus te in iugi memoria: [& in testamento tuo]. i. in lege tua [non egimus inique] sed semper secundũ præcepta tua habuimus nos: & in hoc versu magna virtus martyrũ notatur. ¶ Cum hæc omnia mala venirẽt super nos [cor nostrũ non recessit retro]. i. non desperauit: [et non declinasti]. i. declinare fecisti [semitas nostras] quibus ad te incedimus [à via tua]. i. à præceptis tuis. Semper enim operati sumus secundũ præcepta tua. Vel sine, nõ, ita legitur: declinasti, id est, declinare fecisti semitas nr̃as à via tua, vt supra: vel sic quoq;: [semitas nostras]. i. opera quæ ex nobis habem9 qui secundũ nos nihil boni facere possumus: illas semitas [declinasti]. i. declinatas & diuersas ostendisti [a via tua] id est, ab operib9 tuis, qui nunq̃ nisi bona facis. ¶ Diuersas ostẽdisti vias, [quoniã nos humiliasti,

asti].i.afflixisti,in quo cognoscim9 vnusquisq; se mi serũ & se nihil boni ex se habere. Ad aliã sententiam continuatur ita: Bene dico, q; semitas nostras non fecisti deuiare, vel fecisti pẽdere a via tua,[qm̃ nos humiliasti].i.humiles ostendisti: quæ humiliatio est[in loco afflictionis].i.in hac vita, postquã nullus locus correctionis: & adeo nos humiliasti, q;[vmbra mortis].i.ipsa mors[cooperuit nos]id est, occisi sumus. Vel[vmbra mortis].i.hæretici: quia si quẽ in corp9 suũ ducunt, statim ille a vera vita priuatur. ¶ Ideo nõ sumus obliti te, quia scimus q; [si obliti sumus nomen].i.honorificentiã[dei nostri:]& si hoc grauius facimus.s.[si expandimus manus nostras]& interiores & exteriores[ad deũ alienum].i.qui neq; nos creauit, neq; bonũ fecit nobis, scilicet, si facti sumus idololatræ[deus requiret ista.]Et quia aliquis diceret: Si manus expandis, hoc requiret, quia hoc bene videt: sed si oblitus es, non requiret, quia illud ignorat: probat quod etiã obliuionẽ requiret cũ dicit[ipse enim nouit abscondita cordis.] ¶ Hic incipit de tertia parte: Nos nõ expandimus, & ideo tu dñe exurge. & præmittit causam quare debeat exurgere, [qm̃ ꝓpter te mortificamur tota die]& intantũ, q; [sumus æstimati vt oues occisionis].s.vt nullatenus reputaremur idonei, nisi ad occisionem: ideo Dñe ad nos liberandos[exurge, quare obdormis?]Obdormire dicitur deus, cũ sui nõ cito liberãtur, nec tamen deficiũt: & quare obdormis? interrogationẽ ponit, quia licet causam ignoremus, tamen aliqua causa est, quare deus hoc faciat:[exurge dñe:] & licet modo aliquos repellas,[non tamen repellas in æternum] sed qui modo videntur eiecti, aliquando reduc ad ecclesiam tuã. ¶ Ne repellas dico, & ne auertas faciẽ tuã.i.cognitionẽ tuã ab illis qui modo repulsi sunt: & [quare faciem tuam auertis?]& hic iterum innuit quod licet causam ignoremus, tamen causa est quare Deus auertat; & quare [obliuisceris inopiæ

nostræ & tribulationis nostræ?]hoc refertur ad eos quibus obdormit deus: nec tamen deficiunt, quorũ inopiæ obliuisci dicitur, quando non confortat rationes eorum, nec dat solatia ad patiẽtiam tribulationis quando nec mitigat nec remouet. ¶ Ne obliuiscaris inopiæ & tribulationis, sed exurge: & pręponit causam quare debeat exurgere, cum dicit: [qm̃ humiliata est anima nostra in puluere] .i. in consideratione defectus humani generis, cuius defectus signum est puluis, quẽ pœnitẽs super caput suũ accipit: propter hoc merito debes exurgere: & necesse est vt exurgas, [qm̃ venter noster] .i. carnalitas nostra, est [conglutinatus in terra] .i. adhæsit in terris. s. hæc terrena appetit. ¶ Et propterea [exurge dñe adiuua nos, & redime nos] id est, da pretium, vt de diaboli potestàte nos retrahas [propter nomen tuum] ampliandũ: quia nos redempti dilatabimus nomen tuũ per multas Gentes.

IN PSALMVM XLIIII.

Titulus. In finẽ pro his qui cõmutabunt filijs Chore ad intellectum: canticum pro dilecto.

ERuctauit cor meum] Hic psalmus agit de dignitate sponsi & sponsæ, & hoc dicitur in titulo pro his qui commutabuntur, id est, ad honorẽ sponsæ, in qua fit cõmutatio de mundo ad deũ quæ bona est. Alia commutatio de deo ad mundum quæ mala est: pro dilecto, id est, ad honorem dilecti. Salomon appellatus edida, id est, dilectus, figurabat Christum verum dilectum a patre. Vnde est. Hic est
Mat. 3. & 17. filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite: & est canticum, quia multum agit de æterna exultatione, & dicitur epithalamium, id est, nuptiale carmen. In duobus primis versiculis vtitur similitudine ioculatoris, intrare volentis ad nuptias, & captantis beneuolentiam ianitoris; præuidens Christi &

sti & ecclesiæ nuptias, volens cantare de eis, & quasi intromitti, parat sibi auditores, dicens se fecisse cãtilenam de nuptijs, & velle cantare regi. Quatuor modis laudat sponsum, & quatuor sponsam. Titul9 sic exponitur: Psalmus iste vocatur canticum, quia propheta coniunctionem Christi & ecclesiæ præuidens futuram, eam in hoc psalmo cum magna exultatione pronunciat: ex qua coniunctione vnicuique fideli intelligenti magna exultatio generatur: canticum dico habitum pro his qui commutabuntur de infidelitate ad fidem. In hoc enim psalmo maxime commendatur ecclesia: ipsa enim ecclesia est, quę cõmutabitur. In hac autem vita commutantur sancti, quando de corpore diaboli transeunt: tandem vero perfecte commutabuntur, quando immortalitate & impassibilitate induentur: canticum dico propositũ filijs Chore ad intellectum. Valde enim necessariũ erat, vt illud arcanum, quod adhuc multis ignotum erat, scilicet, coniunctionem Christi & ecclesiæ, filij Chore intelligerent, id est, filij crucis: canticum dico non tantum pro his habitum qui commutabuntur, sed etiã pro dilecto, id est, ad honorem dilecti, id est, Christi, qui specialiter dicitur esse dilectus: quia si aliquis iustus propter aliquas virtutes dicitur esse dilectus, multo magis Christus, qui nihil nisi bonum habuit, cuius honor in hoc psalmo tractatur, quia per partes multas cõmendatur: quod cãticũ dirigit nos in finem. Vel taliter construe: Canticũ istud est habitum pro filijs Chore qui commutabuntur, propositum omnibus ad intelligendum, & etiam pro dilecto, Materia est sponsus & sponsa, Christus scilicet, & ecclesia. Modus: In prima parte ponit commendationem sponsi, scilicet, Christi. In secunda parte ponit commendationem ecclesię. Vnde hic psalmus vocatur ab Augustino epithalamiũ. i. laus thalami. Intẽdit nos inuitare ad hãc coniũctionẽ. s. vt intelligamus

 gamus

gamus hanc coniunctionem Christi & ecclesiæ.
¶ Vox prophetæ: anteq̃ trãseat ad laudẽ sponsi, ponit cõmendationẽ ipsius laudis quã facturus est, cũ dicit: [Cor meũ eructauit.] Hic propheta ex saturi similitudine loquitur, quia satur aliquis non potest retinere cibũ quin eructet, sic propheta plenus spiritu sancto, necessario eructauit, vt aliquid manifestaret: eructauit dico [verbũ] .i. filium dei: quia si quis hunc psalmũ attendat, poterit vere agnoscere Christũ dei filiũ esse. Eodẽ nomine vtitur Ioannes, dicẽs: In prin-
Ioan. 1. cipio erat verbũ: verbũ dico [bonũ] singulariter scilicet, quia solus deus bonus est: & quicquid boni est, ex solo deo est. Vnde Christus, cũ quidã solã humanitatẽ respiciẽtes, eũ bonũ dicerent, respondit: Quid
Mat. 10 me bonũ vocatis? Nemo bonus, nisi solus Deus: & huic [regi] .s. Christo, qui Deus est [dico ego] .i. dedico ego opera mea .i. deuoueo ego totã istã laudem meã. ¶ Et hæc cõmendatio mea nõ est refutãda, q̃a nõ loquor ex me, sed spiritus sanctus loquitur in me vt per instrumẽtũ: & hoc est: [lingua mea calamus] .i. comparabilis calamo: quia sicut calamus nihil per se facit, nisi aliquis per eũ scribat, sic nec lingua mea: calamus dico [scribæ] .i. spiritꝰ sancti, qui per me scribat & per cæteros prophetas legem dei in corda hominũ: scribę dico [velociter scribẽtis:] quia quod magistri non possunt facere per multos annos, spiritus sanctus in momẽto facit: vt in Paulo, quẽ in momento cognitionẽ veritatis docuit, æque & plene, sicut Christus docuit apostolos & alios ꝑ multos annos
¶ Dico ego opera mea regi .i. hanc cantilenam, hæc opera: & bene debeo huic dicare, quia ipse est [speciosus forma:] licet hoc posset de exteriori compositione membrorũ intelligi, tamen intelligendum est de immunitate peccatorum: speciosus dico [præ filijs hominum] id est, plus quam filij hominum veterum patrum, quia nullus præter ipsum immunis fuit à pec-

à peccato: & faciendo aliã cõmẽdationẽ ipsius, conuertit se ad ipsum: & propter hoc quia ita speciosus es,[in labijs]id est, in verbis tuis [diffusa est gratia] quia illi qui tuam prædicationẽ susceperunt , & etiã discipulorũ receperũt gratiam, id est, remissionẽ peccatorũ, & alia dona spiritus sancti. Cum dicit diffusa, notat illã gratiã diuersis sufficienter esse datam: & quia talis es,[propterea benedixit].i. exaltauit[te deus]ducendo ad suã confessionẽ: quæ exaltatio manebit[in æternum.] ¶ Commendato rege per suã speciositatẽ, cõmendat eum per suam fortitudinẽ. Continuatio: Et tu talis rex[accingere]id est, fortiter vtere[gladio]id est, verbo prædicationis: de quo Apostolus: Et gladiũ spirit9, quod est verbũ dei. De quo & ipsa veritas: Non veni pacẽ mittere, sed gladium. Iste gladius separat patrem à filio: accingere dico[super femur tuũ]id est, super humanitatẽ tuã: propter hoc per femur accipimus humanitatem , quia in femore est locus generationis. Super femur dicit per simile alicui9 fortis viri, accincti gladio super femur. Et ne per femur acciperemus eum fragilem, dicit: O [potentissime]accingere ad deuincendas aërias potestates. ¶ Postq̃ præparatus fueris ad prędicandũ, [intende]id est, intentum te prębe, ad acquirendum regnum prædicando: & [procede] id est, acquisita vna ciuitate, transi ad aliam acquirendã per tuos prædicatores: & hoc ad faciẽdũ habebis prosperos euẽtus: & hoc est quod dicit:[prospere]& in acquisitis [regna]& hoc [specie tua] fac, quia immunis es à peccato, decorus virtutibus [& pulchritudine tua] id est, quia deus es. Species, lineamentum: pulchritudo, color in vultu est. ¶ Propter speciem & pulchritudinem regnabis, & etiam [propter veritatẽ] quia per te & per tuos nihil nisi veritatem prędicabis [& mansuetudinem]quia cum obprobria inferuntur tibi, etiam tu nihil respondebis:] & propter

Ephe. 6

Luc. 12.

iuſtitiam].i.propter executionẽ bonorũ operũ, & in te, & in tuis: & fiducialiter potes intendere, quia [dextera tua].i.diuinitas tibi vnita [deducet te]de populo acquiſito, ad aliũ quærendũ [mirabiliter].i. quia omnes te mirabuntur, vel quia mirabilia facies. Per dexteram diuinitatẽ in Chriſto accipimus, quia melior pars eſt in ipſo diuinitas. ¶ Et per hoc etiam poteris regnũ acquirere, [quia ſagittæ tuæ].i.ſententiæ tuæ quibus penetras corda audientium, ſunt[acutæ].i. efficaces. Secundum hoc verba dei dicũtur ſagittæ, quia occulte alliciunt homines ad timorem & amorẽ dei. Secundũ hoc gladius, quod manifeſta & quaſi cogenti ratione deo homines adhærere faciũt: & per hoc quod ita inſtructus es ad pugnandũ [populi inimicorum regis]id eſt, multi de inimicis tuis poſiti[in corde]id eſt, in vera ratione[cadent]id eſt, humiliabuntur[ſub te.]Vel aliter: [populi cadent] id eſt, humiliabuntur[ſub te:]& vbi cadent?[in corde inimicorꝫ regis]id eſt, in eodẽ corde, in quo prius inimicabantur tibi regi. ¶ Iterum cõmendat eum, quia iam in populo acquiſito quaſi iudex ſedet. Continuatio: Populi ſub te cadent, & ò[deus ſedes tua] id eſt, quies tua in eis, in qua ſedes, etiã iudicas, nô ad horã, ſed[in ſeculũ ſeculi]Cõmẽdat iterũ eum, quia rectã iuſtitiã exercens in regno ſuo: dico tu ſedes & [virga regni tui] id eſt, correctio quam exerces ſup illos, qui ſunt regnum tuum, eſt [virga directionis] quia ſi aberrant ipſi, tu reducis ad rectam viam.

¶ Bene dico virgam tuam, virgam eſſe directionis, quia[tu dilexiſti iuſtitiã]& in te, et in omnibus alijs & adeo dilexiſti, quod[etiam odiſti iniquitatem:]& vt talis poſſes eſſe, [propterea ò deus deus tuus]ſpecialiter ſcilicet tibi cõſubſtantialis [vnxit te oleo lætitiæ]id eſt, ſpiritu ſancto. Per oleum ideo ſpiritũ ſanctum accipimus, quia ſicut oleum nutrit carnem, & vſq; ad oſſa penetrat, ſic ſpiritus ſanctus animam in

qua habitat. Hęc vnctio fuit in ipsa incarnatione, vbi vterus virginis per spiritum sanctũ purificatus fuit: de qua vnctione maxime lætandũ fuit & ipsi Christo & omnibus sanctis: vnxit[prę consortibus tuis] quia neq; apostoli, neq; alij spirituales viri tãtum habuerunt de spiritu sancto, quantũ & tu. Vnde dicitur Christo datus est spiritus sanctus non ad mensuram.
¶ Ponit aliam commendationẽ de Christo, secundũ ornamenta. Tu es vnctus oleo lætitiæ præ consortibus tuis, & etiam[à vestimentis tuis]id est ab humanitate tua, vel ab apostolis tuis, qui ornant & decorãt te, sicut vestis ornat dñm: procedit[myrrha, gutta, & casia]id est, boni odores, bona fama. Singulorũ proprietatẽ exequimur. Myrrha est vnguentũ amarissimũ, quod pellit vermes, & seruat corpus & animam à putredine vitiorũ. Gutta est herba, quæ pellit tumores pulmonis, id est, humilitas, quæ pellit inflationem, & omnem motũ superbiæ. Casia est herba, quæ crescit in aquoso loco in magnam altitudinẽ & reddit magnũ odorem, id est, fides quæ oritur in aquis baptismi, & multum crescit in iustis, & bonã famam dat alijs. Hęc omnia processerunt nobis ex humanitate Christi vel à suis apostolis, qui nobis in seipsis hæc omnia proposuerunt in exemplum: & hæc eadem processerunt nobis[à domibus eburneis]id est, ab ipsis sanctis apostolis, qui dicuntur domus, quia deus habitat in eis. Eburnei, qa lucidi per multas sectiones & attritiones vt ebur: vel comparãtur ebori, qa frigidi, id est, casti sunt sicut elephas. Omne ebur adeo frigidæ naturæ est, q̧ carbo accensus non vrit pannum super ebur positũ: [ex quibus] odoramentis sunt quæ tibi obtulerunt [filiæ regũ] in seipsis. Filiæ dicit vel ad literam, vel filiæ apostolorum: &[delectauerunt te] scilicet, in hoc placentes tibi, & hoc[in honore tuo]id est, non in suis acti bus, neque in suis baptismatibus gloriantes, vt dice-

rentur Petrini vel Paulini,sed nomen tuum respicientes,vocabantur Christiani. Tangit historiam, quia præcipit in lege,vt mortuo fratre sine semine , alter frater illius vxorē ducat,& nō sibi viuo, sed illi mortuo , dicatur semen resuscitare : ita mortuo Christo, fratres sui,scilicet,apostoli,acceperunt suam,scilicet ecclesiam:& non sibi,sed Christo ecclesiæ filios procreauerunt,vt generati dicantur Christiani,nō Paulini,vel Petrini. ¶Hic illum regem per suam sponsam commendat. Continuatio: Rex tam dignus est sicut dixi,& tibi[regina]id est,ecclesia: quæ ideo regina dicitur,quia bene regit filios suos:[astitit]scilicet parata seruire[à dextris tuis]id est,in potioribus bonis tuis: quia hæc temporalia non petit, sed cœlestia: astitit dico[in vestitu]id est,bene vestita , & ornata bona operatione:[deaurato]id est,per charitatē ornato: quæ ideo per aurum notatur, quia sicut aurū omnibus metallis est pretiosius , sic charitas omnib9 virtutibus: regina dico[circundata]id est,plena virtute &[varietate]Gentium vel diuersorum ordinū quia alīj sunt clerici,alīj coniugati,&c. ¶[Audi filia] Transit ad secundam partem,scilicet, ad commendationem sponsæ. Quandoquidem sponsus talis est,ò tu[filia]id est,ò ecclesia[audi]id est,intellige ea quæ sunt annunciata: [& vide] completa: audi dico,& cum humilitate audi:& hoc est:[& inclina aurē tuā & obliuiscere populum tuum]id est, sectas gentiliū vel Iudęorum:[et domum patris tui].i.conuersationem diaboli,scilicet,idololatriam in gentilitate,& ritus legales in Iudaismo. Proprie vocat propheta ecclesiam filiam suam,& cæterorum prophetarū, quia super apostolorum & prophetarum fidem fundat ecclesia. ¶Dico obliuiscere,& si hoc feceris, [concupiscet rex]id est, Christus[decorem tuum]id est, te decoram. Et ne illa diceret quæ cura sit vt attendat,subdit: curare debes, [quia ipse est Dominus]

Mat.22
Mar.12
Deu.25

qui omni genti dominatur: & ipse est[deus tuus].i. creator tuus: & etiam debes attendere, quoniã [ado rabunt eum]omnes perfecti. ¶[Et]si ipse concupierit decorem tuum[filiæ Tyri] id est, angustię, id est, Gentes quæ angustantur nimia multitudine peccatorum[deprecabuntur vultum tuũ]id est, rogabunt Deum, vt det eis posse peruenire ad tuam conformi tatem[in muneribus]dando eleemosynas, faciendo similia alia: & non tantum minores in gentibus, sed [diuites plebis.]Gentiles ideo filiæ non filij appellã tur, quia molles & proni sunt ad vitia sicut puellæ. Vel sic cõstrue: Ipse est Deus tuus, & alij multi ado rabunt eum in muneribus, & etiã filiæ Tyri, & vul tum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis.

¶Postquam ostendit dignitates ipsius sponsæ, ostẽdit eam laudabilem secundum interiora, non secundum exteriora. Continuatio: Ipsa sponsa est sic gloriosa, &[omnis gloria eius]id est, omnis pulchritudo eius vnde ipsa gloriatur, est[ab intus]id est, ab interiori, scilicet, in virtutibus animæ: eius dico, scilicet [filiæ regis]id est, Christi. Et hic commendat eam per genus. Dico gloria est ab intus, & etiam gloria eius est bonorum operum [in fimbrijs] id est, in perseueratione vsque in finem[aureis]id est, charitate plenis: & in hoc est gloria eius, quod ipsa est[amicta varietatibus] id est, diuersis ordinibus, clericorum coniugatorum, & cæterorum.

¶Hic iterum commendat per successionẽ. Continuatio: Ipsa est amicta varietatibus, & [post eam adducentur virgines] id est, integri in anima, & in corpore [regi] scilicet, ad seruiendum Deo regi. Dicendo adducentur, notat quod per se ad illam dignitatem nequeunt peruenire, nisi adducantur prędicatione & gratia adiuuante: &[proximæ eius]reginæ .i. illi q licet nõ sint integri, tñ sunt continẽtes, vt bonę viduę, et alij[tibi offerent]ò rex. Cũ dicit offerẽt

notat tantã eorũ debilitatẽ,vt nec adduci valeant, ni ſi quia vel in humilitate quaſi in humeris portentur. Hæc apportatio fit per frequentiã miraculorũ, per importunam prædicationẽ. Vnde Apoſtolus: Inſta

2.Ti.4 opportune,importune. ¶Et illi ſic allati non habebunt triſtitiã,ſed[afferẽtur in lætitia & exultatione] quia in præſenti etiã eccleſia multum lętantur ſancti quoq; de puritate ſuæ conſcientię: & de hac pręſenti eccleſia[adducentur in templũ regis].i.in ſupernã Hieruſalẽ. ¶Ponit per quid afferãtur & adducãtur. Continuatio:Et vere per omnes ſucceſſiones adducentur & afferentur,quia ſemper erunt aliqui prædicatores,quia[pro patribus tuis].i.loco apoſtolorũ, qui genuerunt mundũ in fide:ad honorem tuũ[nati ſunt filij].i.ſuccedunt alij prędicatores [tibi].i.ad tuum opus,vt tibi ſeruiant: & tu[conſtitues eos]id eſt ſtabiles in fide et opere:[principes]id eſt,magiſtros & doctores[ſuper omnẽ terrã]id eſt, eccleſiã ſuper omnes partes terræ diffuſam. ¶Et ſic ipſi conſtituti[erunt memores nominis tui].i. famæ tuæ & gloriæ[in omni generatione]ſcilicet, in omni terra diffuſa:[& in generatione]ſuccedente. Vel ita: Tu cõſtitues eos principes,et ego memor ero in eis,id eſt faciã eos memores nominis tui:&c. ¶Et propter huiuſmodi etiam conſtitutos patres [propterea populi confitebuntur tibi]id eſt,laudabunt te[in æternum]id eſt,per totam pręſentem vitam [& etiam in ſeculum]ſubſecutiuum huius [ſeculi.]Vel ſic in perſona patris totus pſalmus poteſt legi ſecundum Auguſtinum , quamuis dicat Hieronymus magis hoc fieri ex ſuperſtitione , quàm ex veritate textus. Loquitur pater & commendat filium ſecundum diuinitatem cum dicit:[cor meum]id eſt,occulta & ſecreta mea protulit[verbũ bonũ].i.filiũ meũ[eructa

Mat.20 uit:]q̃ ſpecialiter bonꝰ eſt, q̃a nemo bonꝰ, niſi ſolus deus in quo filius conſubſtantialis patri eſſe notatur

Per

Per cor ideo diuinitatem patris accipimus, & per verbum filium: quia sicut cor hominis latet & per verba hominis manifestatur: sic diuina essentia latebat mundo, cum per filium manifestata est in creatione cœli: & maxime cum ipsa diuinitas humanitati vnita sit: cor eructauit verbum, & huic [regi] qui & deus & rex est [dico ego opera mea] id est, dispono cum eo omnia, sine quo nihil facio: & per hoc filius omnipotens cum deo patre notatur. Vnde dicitur Prouer. 8. Cum eo disponens omnia. ❡ Non tantum cum hoc rege dispono, sed etiã omnia facio per eum: & hoc est: [lingua mea]. i. filius ipse qui dicitur lingua, sicut & verbũ, & diuinã essentiam manifestat est [calamus scribę]. i. mei: quia sicut calamus sine scriba, nec scriba sine calamo nihil operat̃, sic nos coope ramur: [velociter scribentis] quia dixit & facta sunt. Psal. 147. ❡ Hic incipit de commendatione filij secundum humanitatem, faciendo apostrophen ad ipsum filium. Continuatio: Talis es secundum deitatẽ: secundũ humanitatẽ vero es [speciosus forma] vt supra, & cætera non mutantur. ❡ Et proprie secundum hoc dicit deus ad ecclesiam: [Audi filia] quia ecclesia vere à solo deo est generata, & eius merito filia nominatur. Item bene dicit deus pater: [memor ero nominis tui] i. memores eos faciam ò rex nominis tui, id est, laudis tuæ.

IN PSALMVM XLV.

Titulus. In finem psalmus Dauid filijs Chore pro arcanis.

DEus noster refugium]. Psalmus iste attribuitur Dauid prophetæ vel alicui fideli de Iuda, vt sit certius testimoniũ propositus filijs Chore, id est, signo crucis insignitis: dirigens eos in finem, factus pro arcanis manifestandis, quia in hoc psalmo manifestatur aduentus Christi, qui multis occultus erat, & conuersio apostolorum à Iudęis

ad ipſum, & ſaluatio Iudæorū in nouiſſimis tempori bus, & pax in tempore natiuitatis eius inter deum & hominem. Materia eſt aduentus Chriſti, de quo cætera arcana, quæ dicta ſunt, proceſſerunt. Modus: In prima parte pſalmi ſuos admonet, vt confidentes in aduentu eius, commotiones mundi nō timeant, quę propter ipſum Chriſti aduentum euenient. In ſecūda parte oſtendit manifeſte ipſum aduentū, & cōmoda quę in ipſo aduentu proueniēt. In tertia parte admonet omnes, vt attendant opera iſtius domini. Intētio eſt, vt omnes ſpem ſuæ liberationis conſtituant in aduentu domini, quę intentio in prima parte pſalmi notatur, nō timebimus dū turbabitur terra. ¶ Vox eſt ꝓphetæ, vel fidelis aīæ ſic inuitātis: Alij hoīes regnāt ad potentias, vel diuitias, vel ad quælibet mundana, ſed [deus noſter] factus per humanitatē aſſumptam eſt noſtrum [refugium] in hoc quod nos protegit à malis, ne nos diabolicæ tentationes conuincant: [& virtus] id eſt, tolerantiam & cōſtantiam miniſtrans & inuincibiles faciēs: & quia ſi deꝰ nos deſerit poſt datam cōſtantiam, ſtatim defecerimus, addit: [adiutor in tribulationibus] id eſt, vt non ſolum nō vincamur, ſed etiam alios poſſimus vincere. [quæ] tribulationes [inuenerūt nos] quaſi expoſitos ſine omni adiutorio ſicut pupillos [nimis] id eſt, tā graues, quod etiam vſq; ad ſanguinis effuſionem venirent.

¶ Propterea] quia deus noſtrum refugium, virtus, adiutor eſt, [non timebimus [cum tamen eſſet timēdum [dum] id eſt, quia [turbabitur terra] id eſt Iudęa quæ ideo dicitur terra, quia per legem & prophetas erat & ſolidata, & culta: [& tunc montes] id eſt, apoſtoli [transferent] in mare, id eſt Gentes: & non tantum ad Gentes per ſolam habitationem, ſed etiam [in cor maris] quia ponent fidem in cor gentium. Per mare Gentes accipimus, quia ſemper in fluctibus, & in appetitu terrenorum ſunt, ſcilicet voluuntur, &

tur, & auari in vitijs sunt, Vel quod profundiores in gentilitate : quia etiam aliqui de nequioribus sunt conuersi. ¶ [Sonuerunt] : dixi non timebimus, dum transferentur montes: & quia de hoc timendum non videretur, ostendit quod timendum esset. Cõtinuatio: Dico montes transferentur, & tunc [sonuerunt] id est, sonabunt ipsi apostoli in prædicatione, [& aquæ eorum] id est, maris quia ad significationem respicit cum dicit eorũ [turbatæ sunt] cõtra apostolos. Per aquas doctrinas vel populos intelligit. Vel ita translatis apostolis ad gentes [aquæ eorum] id est, diuersi populi gẽtilium [sonuerunt] id est, reclamauerunt contra apostolos, & propter hoc [montes] id est, sancti apostoli [conturbati sunt in fortitudine eius] maris, id est gentilitatis per grauia tormenta, quæ inferebant eis Gentes, vel montes accipiuntur maiores in gentili populo, qui sunt turbati in auditu de fortitudine eius dei .i. indignantur quando audiunt miracula dei: vel contra seipsos propria turpitudine, vel contra apostolos eius in crudelitate. ¶ Hic incipit secunda pars: [Fluminis]. Hic est diapsalma. Continuatio: [Montes turbabuntur in fortitudine] sed contra hanc conturbationem [fluminis impetus] id est, impetuosum flumen, scilicet, spiritus sanctus : qui ideo flumen dicitur, quia cõcupiscentias & ardores extinguit carnis. Impetuosum, quia nemo potest ei resistere: ille talis impetus [lætificat ciuitatem dei] id est, ecclesiam: quæ ideo ciuitas dicitur, quia sicut in ciuitate quilibet aduena recipitur, sic in ecclesia. Item sicut ciuitas munita est turribus, sic ecclesia apostolis & virtutibus lætificatur: qa cõfirmat eos deus gratia spũs sanctı, cõtra tribulatiões q̃ inferebant eis: dico lętificat, et etiã [altissim9] .i. ipse deus [sanctificauit] dando virtutũ incrementa [tabernaculum suum] id est, præsentem ecclesiam: quæ

quæ ideo tabernaculũ dicitur, quia in pręsenti vita domino militatur. ¶ Deus in medio] Ostẽsis quibusdam cõmodis, quæ per ipsum aduentũ prouenient, eum manifeste annunciat. Continuatio: Dico deus sanctificat, lætificat, & ecce per quid hoc facit, quia [deus] homo factus est [in medio eius] tabernaculi, cum in medio non quantum ad locũ, sed [in medio] id est, in communi, quia omnibus æqualiter propositus est. Vel in medio, quia columna est, quæ sustentat omnes partes ecclesiæ: & ideo ipsum tabernaculum [non cõmouebitur] à bono ad malũ: & nõ tantũ sustentat ne corruat, sed etiam [adiuuabit eã] ciuitatẽ [deus] ad bene operandum, & etiã vt alios superent & hoc faciet [mane] .i. in principio conuersionis: & hoc faciet [diluculo] id est, per diluculum, scilicet, ministrando illuminationem spiritus sancti. Vel ita: [adiuuabit mane]: nec tantum dico [in mane] .i. postq̃ aliquantum lux increuerit, sed [diluculo] id est, in ipso primordio cõuersionis, Habet alia translatio: [adiuuabit eam deus vultu suo] idest, filio incarnato, qui ideo vultus dei dicitur, quia & ei est consubstantialis & ipsius plena repræsentatio. ¶ Conturbatæ] non tãtum ecclesia firma est, q̃ deus in medio eius est, sed propter hoc idẽ [Gentes] turbatæ [sunt] cum hęc noua audirent prædicare: & etiam principes, scilicet, [regna] vel quælibet regiones [sunt inclinata] .i. humiliata, q̃ iam placet eis prædicatio, & iam fidẽ vellent suscipere: ideo sunt inclinata, quia [dedit vocem suam] ideo [mota est terra] .i. terreni ad conuersionẽ ¶ Dico dedit vocem, & quis dedit? [Dñs virtutũ] i. angelorum ens nobiscum, nostrã habens humanitatem: & per hoc [susceptor noster] quia de vilitate huius vitæ & his miserijs, duxit nos ad ecclesiæ suæ dignitatem, in quo apparet q̃ ipse [deus] est [Iacob] quia in nobis compleuit, quod in Iacob figurauit: q̃a sicut ille pręsentia dans, dignitatem emit, & supplan

tauit benedictionem fratri, sic ecclesia Gentium supplantauit promissam priori populo, & presentia dās cœlestia comparat, scilicet, per eleemosynas, & cætera bona. ¶[Venite]. Hic incipit de tertia parte: & quia est nobiscū susceptor noster, ideo vos Gentes [venite] ad hunc dñm suscipiēdo fidē, & deinde [videte]. i. intelligite [opera domini] sicut ipse ait: Nisi credideritis, non intelligetis: opera dico [quę dominus posuit prodigia]. i. in signum. Prodigia enim dicuntur, in quibus aliud significatur, q̄ videatur: [super terram]. i. in mundo: hæc scilicet prodigia, quia ipse dominus [auferens bella vsq; ad fines terræ] ad literam, quia eo nascente pax per totum mundum maxima fuit: non tantū quod hoc de illa pace dicatur, sed de significata pace quam posuit Christus inter deum & hominem, destruens inimicum, qui erat hominibus erectus. i. idololatriā, & cultū veteris legis, per quem discordabant Iudæi & Gentes, & fecit vtraq; vnum: & illa pax dei non fuit in vna sola terra, sed vsq; ad fines terræ ¶Per hoc auferet bella, quia [cōteret arcum] id est, dolosas impugnationes contra fidem, scilicet, deceptiones minarum & blandimentorum: [& confringet arma] id est, manifestas impugnationes [& scuta]. i. rationes quibus defendūt suas hæreses [comburet igni] id est, ardore spiritus sancti: scilicet, illos accendet igne charitatis, qui prius dolose & aperte impugnabant veritatem, & suas defendebāt sectas. ¶Comburet dico, ita dicēs: [Vacate] id est, vacuate vos à malis operibus, [& deinde videte]. i. intelligite per puritatem vitæ & aperta miracula: [quoniā ego] habitans inter vos: & ego talis [exaltabor in Gentibus] quia ad fidem cōuersi, exaltabunt me: [& exaltabor in terra] id est, Iudæis. Hic prophetat conuersionem Iudæorum in nouissimis tēporibus, de quibus dictum est: Et reliquiæ Israel saluæ fient. Rom. 9.

¶Confrin-

¶ Confringet, & comburet, & bene hoc poterit, quia ipse est[dominus virtutum]vt supra. Et ens nobiscum[susceptor noster deus Iacob.] ¶ Superius posuit istum versum ad emendationem prædicationis, nunc repetit vt ostendat illum talem qui facere possit. Vel ideo repetit, quia in hoc versu totius psalmi summa continetur, & talis versus est intercalaris, id est, repetitus.

IN PSALMVM XLVI.

Titulus. in finem pro filijs Chore Psalmus Dauid.

OMnes Gentes]. Psalmus iste conuenit Dauid prophetæ, qui hic loquitur in persona apostolorum: psalmus dico propositus filijs Chore: directis in finē per hoc. Materia est Christus ascendens. Modus: In prima parte ostendit, ꝙ Deus apostolis suis suam hæreditatem commendauit. In secunda parte ipsam Christi ascensionem ponit. Intendit nos certos reddere de ascensione: quia cū̃ tantam ostendit hominis dignitatem, quod hi obtinent officium, quod Christus prius habuit, securi possunt esse, quod & ipsi post eum ascendent: & sic incipit:

¶ Attendens aliquis apostolorum dignitatem quā habebat homo, admonet illos exultare sic dicens: O vos [omnes Gentes plaudite manibus] .i. bene operamini cum exultatione, & [iubilate deo].i. tantā laudem dei mente concipite, quę non possit exprimi voce, & ita quod iubilus ille sit [in voce exultationis] .i. non solum laudate deum corde, sed etiam exultāti voce cum alijs annunciate. ¶ Quoniam dominus. Et bene debetis eum laudare,[quoniam ipse dn̄s].i. quia dominatur omni creaturæ [excelsus] quia potens & efficax suæ voluntatis. Et ne in eius bonitate confidatis, si mala feceritis, quia ipse est [terribilis:] futurus enim iudex puniet impios: [& rex] quia bene regit suos[magnus] quia de grauissimis periculis

eripit

eripit suos [super omnem terrã] quia nulla pars terræ est vbi non dominetur. ¶Et propter hoc maxiẽ laudandus est rex iste, quia [subiecit ipse populos].i. Iudæos [nobis] faciens eos nostræ prædicationi obedientes: [& Gentes].i. gentiles conuersos ad fidem [sub pedibus nostris].i. plenarie subiecit. Vel [sub pedibus].i. sub nobis, qui sumus pedes .i. viatores, & per mundum Euangelium dei portantes. ¶Et illos quos subdit [elegit].i. non ex merito eorum, sed per solam gratiã suam à massa peccatorũ soluit: ipsos dico [hæreditatẽ suam] quorum in se fructibus ditare tur: elegit dico [nobis].i. ad nostrũ opus, vt nos substituti loco ipsius: in hæreditatẽ dico [speciẽ Iacob] .i. similem Iacob luctantem, scilicet cum vitijs. Vel [speciẽ Iacob].i. significatã per Iacob, quod est magnum, quia ipse est [quem dilexit]: vel speciem quam dilexit. Hic incipit secunda pars: Elegit nos, & quare nobis? Quia ipse [deus ascendit in iubilo] apostolorum videntiũ exultatione, quę verbis non poterat exprimi. Et ideo quia in cœlos ascendit, nos vicarios suæ hæreditatis instituit: [& ipse dominus] ascendit [in voce tubæ].i. in manifesta voce & exultatione angelorũ. Hæc est vox angelorũ: Viri Galilęi, q̄d in cœlum aspicitis? ¶Et quia talis est, ad honorem dei nostri [psallite] mẽte. Vel quia res valde digna erat quam admonebat, non suffecit semel dicere: & non tantum psallite ei, quia deus est, sed etiã psallite, quia est noster: & hoc est: [psallite regi nostro psallite. ¶Et debetis psallere, [q̄a ipse est rex] noster [deus] scilicet omnium fidelium. Vel [rex omnis terræ].i. expellens omnem terrenitatem, & regens suos per virtutem: & ideo [psallite sapienter] id est, non pro aliquibus terrenis, sed pro ipso habendo, & cum magna discretione discernendo, quid, quando, quare, qualiter. ¶Et ipse idem [regnabit] tandem quando scilicet corpus eius completum erit

erit[super Gentes:sedet etiã ipse deus]: non dico super malos, sed[super sedem sanctã].i. super angelos & archangelos: & animas sanctorũ in quibus deus iam sedet sine omni iniquitate, & iudicat. ¶ Et ad ipsum[congregati sunt].i. congregabũtur [principes populorũ]ad literã: vel illi principes, qui seipsos bene regunt in virtutibus, & alios ad bene agendũ admonent populos: congregabuntur dico[cum deo Abrahã].i. quia tunc apparebit Abrahã, quando cõplebit quod promisit deus Abrahę dicens: In semine tuo benedicentur omnes Gentes: & ibi psalmi notatur intentio: & per hoc congregabuntur, [quoniã dñ].i. apostoli & prædicatores [fortes] in aduersis tolerandis sunt[eleuati].i. digni habiti [vehemẽter] in miraculis & virtutibus, & prædicatione: & propter hoc multi congregabuntur cum deo Abraham.

Gala.3.
Gen.22.

IN PSALMVM XLVII.

Titulus. Psalmus cantici filijs Chore in secunda sabbati.

MAgnus dominus]Psalmus iste præponitur filijs Chore ad intelligendum, qui dicitur cantici, quia de re agit vnde nobis maxime est lętandum, quia nobis exponit magnam dignitatem ecclesiæ, id est, dilatationem ecclesiæ per totũ mundum: psalmus dico habitus in secunda sabbati.i. de re significata per rem factam in secunda sabbati id est, de fundatione ecclesię, quę significatur per fundationem terræ, quæ facta fuit secunda die. Prima enim die secreta est lux á tenebris, in quo significatur resurrectio Christi, qua lux immortalitatis à morte discreta est. In secunda die fundatum est firmamentum, in quo significatur sequens tempus post resurrectionem, quo fundata est sancta ecclesia. Vox prophetæ: vel si habeatur in titulo, filiorum Chore, dicemus: Hic psalmus est filiorum Chore, id est, in ecclesia perfectorum, qui in hoc psalmo loquuntur. Mate

ria est

teria est ipsa ecclesia dilatanda. Modus: In prima parte multis modis cõmendat ecclesiã per fundatorem: per hoc etiam ꝙ quidam volentes eam destruere, recognoscentes eius dignitatem, conuersi sunt ad eam: deinde cõmendat eam per quoddam insigne donum ipsius, scilicet ꝙ misericordia dei habitat in ea. In secũda parte inuitat eos qui intus sunt, vt amplificent eã: & eos qui extra sunt, vt accedant ad eam: & hæc est intentio, scilicet hortari, vt omnes amplificent istam ciuitatem. ¶ Propheta sic inuitat alios: Ampliate istã ciuitatem, quia [dominus] istius ciuitatis est [magn9] secundum potentiam qua omnia facit: [laudabilis] secundum hoc quod omnia composite & ingeniose facit [nimis]. i. plusq̃ mens humana possit excogitare, vel lingua explicare: & hoc quod magnus & laudabilis sit, maxime perpenditur [in ciuitate dei nostri]. i. in constructione ecclesiæ, quæ est munita virtutibus, ampla charitate, collecta per fidem ad iure viuendum, non ciuitas Babyloniorum & confusorum hæreticorum, sed [dei nostri]. Hic commendat ciuitatem per artificem & possessorem deum: ciuitate dico posita [in mõte sancto eius]. i. in Christo filio ei9 dei patris: vel in monte virtutum vel constantię.
¶ Hæc ciuitas est possessa à tali domino, & de huiusmodi lapidibus constructa, scilicet, de Iudæis & Gẽtibus: & hæc [fundatur] scilicet firmiter ædificata est [exultatione vniuersæ terræ]. i. de habitatoribus totius mundi, exultantibus de remissione peccatorum: per partes terræ exequitur, quia [mons Sion]. i. Iudæi, quorũ caput regni in Sion erat: & [latera aquilonis]. i. Gentes prius diabolũ frigidissimũ velut familiares stipantes, sunt [ciuitas regis magni] qui omnia regit pro sua voluntate. Diabolus aquiloni comparatur, quia à feruore dilectionis dei frigidus remansit, quando cogitauit: Ponam sedem meam ad aquilonẽ, & diuinæ me voluntati præpono, & ero similis altis- Esaiæ. 14.

ſimo, id eſt, regnabo in frigiditate meæ nequitiæ, ſicut ipſe in veritate. ¶ Deus in domibus eius cognoſcetur: alia cōmendatio: Ciuitas ſic fundatur, & [in domibus eius] ciuitatis, id eſt, in ſingulis fidelibus, q̃ dicuntur domus, quia in eis inhabitat dñs: [cognoſcetur deus] quia ipſi plenā cognitionem de deo habent: & hoc erit: [cum ſuſcipiet eam] in dignitatem ¶ Quoniā ecce: Vere dñs cognoſcetur ab ea, & ſuſcipiet eam, [quoniā ecce]. i. in euidenti [reges terræ congregati ſunt] id eſt, potentes huius mundi: non tantum in vno loco, ſed [conuenerunt in vnū] conſilium nocendi ciuitati. ¶ Ipſi videntes congregati ſunt, vt deſtruerent, ſed potius augmentauerunt: & hoc dicit: [ipſi videntes]. i. intelligentes [ſic] eſſe dignam, vt prædictum eſt: [admirati ſunt] perculſi luce tantæ dignitatis: & [conturbati ſunt] pro peccatis, & [cōmoti ſunt] ad fidem, & ad bona opera: & [tremor] corporalis, pro timore futuræ pœnæ [apprehendit eos]. Vel ipſi videntes, ſic, id eſt, ſtatim admirati ſunt: & affirmat hæc alia translatio, quæ habet, tunc. ¶ Ibi]. i. in ipſo tremore ſunt [dolores]. i. anguſtiæ mentis [vt parturientis]. i. grauiſſimæ, & habentis lætum exitum. Sicut enim mulier licet grauetur parturiendo, tamen poſtq̃ natus homo in mundo, lętatur, & obliuiſcitur illius preſſuræ præ gaudio: ſic pœnitentes licet antea premerentur, tamē poſtq̃ ad bona opera deueniunt, obliuiſcuntur prioris preſſuræ: ideo quidem ſunt cōmoti & conturbati, quia [in ſpiritu vehementi] id eſt, per ſpiritum ſanctum [conteres] ò deus [naues Tharſis]. i. exploratores gaudij ſui, quod eſt tantum in terrenis. Tharſis enim gaudij exploratio interpretať, propter diuitias quas vbiq; terrarum exquirebant. Tharſis, ſecundum Hieronymū, eſt eadem quæ & Carthago. Naues dicit à ſimitudine. Sicut enim naues hac & illac tempeſtatibus circūferuntur, ſic amatores mundi diuerſis anxietatibus

Ioan. 16.

bus

bus raptantur: quã voluntatẽ destruit in eis spiritus sanctus, quasi violentus, tamen nullis eorũ præcedẽtibus meritis. Habent aliqui libri, naues Tharsi: & Tharsus est ciuitas Ciliciæ, vnde fuit Paulus: cuius naues fregit Herodes, quia per eas transierunt Magi qui adorato domino, fugierunt, de qua tamen historia hoc non legitur, sed de sola allegoria. ¶ Sicut. Quandoquidẽ hæc omnia facta sunt in ecclesia, ergo impleta est prophetia facta de ea. [Sicut audiuimus] prędictum à prophetis, [sic vidimus] esse cõpletum [in ciuitate dñi virtutũ] id est, qui dominatur sup cœlestes virtutes: & istas virtutes, scilicet apostolos ipsos, mittit ad custodiam suæ ciuitatis: [in ciuitate] dico [dei nostri] id est, qui secundo nos recreat. Et quid audiuimus & vidimus? Hoc scilicet [deus fundauit eam in æternũ] id est, firmiter stabiliuit eam per suã prædicationem, & angelicã custodiam, ducendo eã in suam æternitatẽ. ¶ Suscepimus deus. Ponit commendationẽ ecclesiæ, per illud insigne donũ filij dei. Dico quod deus fundauit ecclesiã, per hoc scilicet, quia ò [deus nos suscepimus misericordiam tuam] id est, filium tuum: quẽ vocat misericordiam, quia nisi per eum nullam habemus misericordiam: [in medio tẽpli tui] id est, æqualiter propositus est omnibus, qui ad eum volunt accedere. Susceperunt eum quidam corporaliter in templo, scilicet Simeon & Anna, alij susceperunt spiritaliter. ¶ Secundum. Et quia suscepimus illam misericordiam, ideo [secundum nomen tuum] id est, secundum hoc quod nomen tuũ diffusum erat vbique terrarũ, quia dicebaris omnicreator per omnẽ terrã, licet ipsi alios deos similarẽt: [sic & laus tua] diffusa est [in fines terræ]. Et determinat à quibus laudetur, scilicet à iustis, & illis multis: & hoc est: [iustitia plena est dextera tua] id est, propitiatio tua plena, quia multos iustificat, & omnes laudant te. ¶ Incipit de secunda parte: & quia iustitia

plena est dextera, ideo[lætetur mons Sion].i.fideles Iudæi, qui primos radios orientis solis acceperunt: [& exultent filiæ Iudæ], i.gentiles à Iuda.i. ab apostolis in fide generatæ. Filiæ dicuntur non filij, propter maiorē cultum & diligentiā, quæ adhibetur eis: [propter iudicia tua dñe] scilicet, quia iusto iudicio excæcas, & gentes assumis: vel quosdā assumis, quosdā reprobas. ¶ Circūdate].i.honorate[Sion].i. ecclesiam: [& cōplectimini eam] brachijs charitatis, seruando virtutes & mores, quibus acceptis[narrate] i.prædicate alijs nomen dñi, existentes [in turribus eius] ciuitatis.i.apostolorū imitatione, scilicet, ꝙ in nullo discordet vestra prædicatio à doctrina apostolorum. ¶ Ponite corda: non tantum prædicate, sed etiā[ponite corda vestra in virtute eius].i.firmitati eorū vos conformate, [& distribuite domus eius].i in ea statuite diuersos gradus, scilicet, archidiaconatū presbyteriū, & omnes coniugatos. Vel[distribuite domus eius] scilicet, vnicuiq; prælato dando suā parochiam: & hoc ideo[vt enarretis in progenie altera].i.vt de progenie in progeniē descendendo, faciatis eam permanere in finem seculi. ¶ Quoniā. Hoc scilicet enarretis, [quoniam hic est deus] qui hęc facit ecclesię, quæ dicta sunt: & ipse est [deus noster]: deus dico duraturus [in æternum] .i. vsq; in finem mundi[& in seculum seculi] id est, cōsecutiuū huius seculi: &[ipse] talis[reget nos] ducendo [in æterna secula.]

IN SPALMVM XLVIII.

Titulus. In finem filijs Chore Psalmus Dauid.

AVdite hæc omnes Gentes]. Iste Psalmus cōuenit Dauid prophetæ, qui hic loquitur, propositus filijs Chore ad intelligendū. Materia est Christus, redēptor non malorū, sed iustorū. Modus: In primo ponit prologum, ad commendationem rei quam dicturus est, In secūdo ponit Christum re-

ſtum redemptorem non malorũ & ſeculi amatorum ſed iuſtorum: & in eadem parte reprehendens ſtultitiam eorũ, notat vanitates, quibꝰ amatores ſeculi iſtiꝰ ſunt intenti. In tertia parte monet pauperes iuſtos, ne curent iſtos diuites, quia cito peribunt eorum diuitiæ. Intentio eſt, inuitare ad contemptũ mundi.
¶ Quia vero rem inconſuetam dicturus erat, omnes inuitat ad audiendũ, dicens: [Audite hęc omnes Gẽtes]: & hic ſtatim captat attentionem, & bene monet ad audiendũ, quia rem magnam dicturus erat. Bene omnes inuitat, quia omnibus, ſi attendant, proderit quod dicturus eſt: omnes vocat gentiles: & nõ tãtum audite per exteriorẽ aurem, ſed etiã [auribus] interioribus [percipite]. i. diligẽter intelligite, & vos [omnes qui habitatis orbẽ] id eſt, Iudæi, qui terram promiſſionis habitatis, audite hęc, auribusq; percipite. ¶ Et quia aliquis poſſet dicere: Illis qui ſunt profundiſſimi iniqui, non prodeſt audire, dicit: vos etiam [quiq; terrigenæ]. i. omnes quicunq; terreni, quaſi filij terræ, audite hæc: quia ſi vultis attendere, proderit vobis: & quia poſſent boni dicere: mali quidem audiant quibus opus eſt, nobis aũt iam opus nõ eſt, quia boni ſumus: monet etiam eos vt audiãt, quia nullus eſt tam bonus, qui non poſſit meliorari, dicẽs: [& filij hominum] id eſt, rationabilium hominum imitatores audite hæc. Et quid ſingulos exequar? Audiant hæc [diues & pauper] tendentes [in vnum]. i. in eandem voluntatem audiendi. Iſtas duas conditiones diuitis & pauperis potius elegit, quia ſecundum eas aget in pſalmo.
¶ Os meum. Hic facit dociles, proponendo quę dicturus eſt. Cõtinuatio: Ideo debetis audire, quia [os meum loquetur ſapientiam & prudentiam]: & hic magna proponit, quia nihil aliud tractat diuinitas, q̃ ſapientiã & prudentiam. Sapienta eſt cognitio diuinorum, prudentia eſt inſtructio morũ: & propheta

hic annunciat sapientiam, vbi Christum filium dei redemptorem annunciat. Mores informat, cum docet hæc mundana non esse attendenda, & diuitũ diuitias negligendas: & ne diceret aliquis: Hæc tua nõ sunt audienda, quia sine meditatione proponis: ostendit se ex consideratione loqui, cum dicit: [& meditatio cordis mei].i. siue loquar sapientiam, siue prudentiam, studiosa mentis applicatione hæc facio. ¶ Inclinabo] scilicet, & cum loquar ex meditatione, non erit ex me, sed habeo magistrum spiritum sanctum, de quo dicit: [aurem meã] id est, intellectum cordis mei inclinabo, id est, humiliabo, vt cũ humilitate audiam, cuidam magistro meo, scilicet spiritui sancto, loquenti mihi [in parabolam] & sicut propheta in parabola audit, sic in parabola loquar. Parabola est, vbi aliud dicitur, & aliud intelligitur: ideo sic loquitur, quia non fuit conueniens, vt diuina scriptura pateret omnibus, ne á veritatis æmulis conculcaretur: [& aperiam propositionem meam].i. quem ante omnia propono mihi esse sequendum: vel quem propono esse manifestandum in hoc psalmo: & hoc faciã [in psalterio] non solum verbo, sed etiam exemplo bono: vt quod doceam ore, compleam opere. ¶ Hic incipit secunda pars atq; narratio, & loquitur propheta in persona malorum, dicens: Timebo quidem [in die malo].i. in iudicio: & [cur timebo?] Dicet aliquis, furtum feci, vel homicidium, non vtiq; propterea timebo, sed ideo, quia [iniquitas calcanei mei] finalis iniquitas [circundabit me] id est, ex omni parte ostendet me esse damnabilem. Nulla iniquitas dãnat quæ ante finem dimittitur & purgatur: secundum hoc loquitur, quod dominus dicit mulieri, per serpẽtem deceptæ: Serpens insidiabitur calcaneo mulieris, & conculcabit mulier caput serpentis, id est, diabolus insidiabitur fini hominis, vt in fine decipiat, cuius diaboli caput, i, insidias, homo conculcat, si ca-

Gene. 3.

uet

ret à vitijs. ¶ Proposuit iniquitatem, & illam per partes exequitur : ostendens omnes iniquitates esse hominis, vel exteriores, vel interiores. Si enim homo facit homicidium, vel vt obtineat bona, vel vt ostendat fortitudinem suã Quasi aliquis diceret: Tu dicis nos timere, sed quare timeremus? cum vitalem proponas redemptorẽ nulli timendum esse : quorũ præsumptionẽ frãgit propheta, sic dicẽs: Vere si iniquitas calcanei circundat, timendum est, quia [frater] id est, Christus, nostram habens naturam [non redimit] illos, scilicet [qui confidunt in virtute sua] .i. de fortitudine sua atq; potentia, deo gratias non agunt, sed in ipsis confidunt: [&] illos qui [gloriantũ in multitudine diuitiarum suarum] siquidem in hoc perseuerant: & cũ Christus tales non redimat, [redimet] eos aliquis [homo?] Non vtiq;, & vere nõ redimet, quia [non dabit deo placationem suam] id est non poterit deum placatum reddere malis, per aliquam orationem, vel oblationẽ. Christus autẽ reddit deum placatum suis amicis, nostram humanitatẽ ei repræsentans. ¶ [Et] non dabit deo aliquis homo [pretium redemptionis animæ suæ] .i. nullo pretio poterit eam redimere, quia solum corpus Christi idoneum inuentum est, per quod redemptio fieret : & quia nõ redimit Christus tales, nec homo potest redimere, ideo non tantum est illis timendũ, sed [etiam laborabit] ille non redemptus [in æternum] : & sicut propheta præsumptionem malorũ superius fregit, sic errorem eorũ hic destruit, qui mortuorum resurrectionẽ non credunt ; & bene dico laborabit in æternum, quia [in finem] id est, in mortem temporalem [adhuc viuet] ipse. ¶ Et ideo etiam laborabit, quia in hac [non videbit interitum] .i. damnatiooem [cum] id est, quia [viderit] in hac vita [sapientes] id est, iustos viros morte temporali [morientes]. Vel [sapientes] id est, mundanos philosophos:

non videbit interitum dico, sed[peribunt simul insipiens & stultus.]Insipiens est, qui non credit futuram pœnã:stultus, qui licet credat, tamen non cauet.
¶Et ostendit vanitates, quibus isti in mundum sunt dediti, in quibus eorũ notat stultitiam Continuatio: Peribunt, [& etiã relinquent alienis suas diuitias].i extraneis: vel etiã filijs, tamẽ alienis: quia perdito homini nihil plus valent diuitiæ, tam filio q̃ extraneo: [& sepulchra illorum].i. piramides & mausolea, quæ quasi magnas ædificant domos, quasi sepulchra debeant esse[domus illorũ in æternũ]& in hoc magnã stultitiam eorũ notat, qui per hæc sepulchra sibi memoriam æternã putabãt acquirere. ¶Tabernacula] id est, magnæ domus [eorum]manẽt[in progenie, &] inde in alia[progenie]& in hoc etiam stulti apparẽt, qui tanta palatia ædificabũt: & etiã homines[vocauerunt nomina sua in terris suis]scilicet, circa sepulchra illorũ. Tangit consuetudinẽ gentiliũ, qui moriẽtes, aliquos conducebant, vt inuocarent nomina sua circa sepulturã suã in diebus constitutis: & cum alios facerent ita inuocare nomen suũ, ipsi idẽ dicuntur in hoc inuocare nomina sua. In quo ipse propheta magnam eorũ notat stultitiã, quia per hoc ipsi cum se memoriã æternã habere putarent, tamen in solis terris eorum hoc fiebat. Totus autẽ versus sub cõstructione vna sic legitur: Tabernacula eorũ duratura, in progenie & progenie vocauerũt nomina sua.i. prænomina sua vt dicatur palatiũ Tiberij, turris Crescentij: & hoc faciebant, vt memoria eorum haberetur, quæ tamen non erat, nisi in terris suis.
¶Hæc omnia vana ita sequũtur, & tamen deus non est accusandus, qui constituit eos in ratione, sed ipsi noluerunt intelligere: & hoc est: [homo cum esset in honore].i. in ratione, in qua erat deo similis[nõ intellexit].i. nõ ĩtelligẽter egit, & ideo à sapiẽtibus est[cõparatus insipiẽtibus iumẽtis].s, in nulla alia, nisi in insipientia; &

pientia: & merito cõparatur, quia [similis factus est illis.] ¶ [Hęc] mala, & alia quę sunt [via illorũ] sunt [scandalum ipsis] id est, offensio, quę ducit eos ad interitum: [& postea] id est, cum hęc mala [complacebunt]. i. sibijpsis placebũt [in ore suo] quia quod ore dicunt, opere comprobant. Alia translatio habet: in ore suo benedicent: quod legitur sic: cum hęc mala faciant, tamen postea benedicunt deũ, laudantes eũ de prosperis suis successibus in ore suo, non dei: quia deus laudẽ peccatoris non recipit. ¶ Hi tales [in inferno positi sunt.] Bene dicit propheta positos in inferno, quia eos iam in diuina prouidentia ponendos fore cognouerat: [sicut oues]. i. similes ouibus: quia sicut oues sępe tondentur, & iterum, & substãtia remanet, sic illi semper affligentur supplicijs, & tamẽ substantia non peribit: [mors depascet eos etiam]. i. diabolus depascet: per similitudinem dicit. Sicut enĩ pratũ depascitur, & tamen radices remanent, sic illi. Dicitur etiam pascere in alia significatione, sicut pastor dicit, pasco gregem. Similiter mors, id est, diabolus, depascet eos, id est, deducet eos de pœna in pœnam. ¶ Et in matutino] id est, in iudicio, vbi iustis lux apparebit, [iusti] qui in hac vita sunt depressi ab illis [dominabuntur eorum] qui erunt iudices eorũ: [& auxilium eorum] quod habent in hac vita [a gloria eorum]. s. a potentia & diuitijs [veterescet] comparabile erit veteri vestimento, quod nullam habet vtilitatem [in inferno.] ¶ Ipsi dominabuntur [verũ tamen deus redimet animam meã de manu inferi,] id est, de potestate diaboli: & hoc [cũ acceperit me] id est, meam humanitatẽ. ¶ De tertia parte incipit. Continuatio: Iniusti sic damnabuntur, & iustorum animas redimes ò deus, & ideo homo [ne timueris cum diues factus fuerit homo] & non tantum in se diues fuerit homo, sed [cum multiplicata fuerit gloria domus]. i, cũ vnusquisq; de domo eius multipli-

catus fuerit in gloria, scilicet diuitiarũ. ¶ Ideo ne timueris, [qm̃] ipse [cũ interierit, nõ sumet omnia] oĩa negat, et nihil secũ portat de diuitijs suis, neq; de gloria, & hoc est: [neq; descẽdet cũ eo gloria dom9 ei9] quia cũ venerit ad infernũ, nõ maioris erit quolibet paupere. ¶ Ideo nõ descẽdet cũ eo gloria dom9 eius [quia in] hac [vita] tantũ [anima eius benedicet̃] ab adulatoribus: & hoc tantũ in vita ipsius, vt cũ dicẽt adolescentes ei, si fecit homicidiũ, vel aliquid tale, ha q̃ bene factũ: & ideo etiã peribit, quia tunc tantũ [cõfitebitur tibi]. i. laudabit te [cũ bene feceris ei]. i. cũ dabis ei prosperos euẽtus. ¶ Hic ostẽdit cõsummationẽ nequitiæ ipsius. Cõtinuatio: Quid per singula currerẽ? Ipse [introibit vsq; in progenies patrũ suorum]. i. similis erit omnibus patribus suis in nequitia, etiã vsq; ad ipsum Cain ascendet per nequitiã, & ideo [nõ videbit lumẽ]. i. in hac vita nõ verã cognitionẽ, neq; in alia verã illuminationẽ: & hoc est: [vsq; in æternũ.] ¶ Ideo nõ videbit, quia [cũ homo esset in honore] vt supra.

IN PSALMVM XLIX.

Titulus. Psalmus Asaph.

DEus deorũ.] Asaph fuit vnus ex præcentoribus quos habuit Dauid secũ ad amplificandũ cultũ dei, & ad eius memoriã hũc psalmũ ex eius nomine intitulauit: ideo maxime, quia interpretatio nominis proprietati psalmi cõuenit: Asaph nãq; cõgregatio interpetatur, & in hoc psalmo cõgregatio. i. synagoga fideliũ loquitur. Materia est nouũ testamẽtũ, & per oppositũ vetus. Modus: In prima parte primũ & secundũ Christi aduentum ponit, vt confirmet hoc quod Christus in ꝓpria persona postea loquitur. Per secundum aduentum deterret malos, vbi ostendit damnandos impios, & remunerandos bonos. In secunda parte inducit Christũ loquẽtem in primo aduentu suis amicis, & docentẽ eos iã

nihil

nihil valere legalia instituta, sed sacrificiũ laudis solũmodo. In tertia parte loquitur inimicis increpãs eos & docens quid sit faciendũ. Intentio est, hortari Iudæos, vt post Christi aduentũ nullo modo in legalibus institutis confidant: & vt gentiles ad eorum instituta non veniant, Titulus sic exponitur: Psalmus iste conuenit Asaph.i.congregationi fideliũ, quæ hic loquitnr. Ideo potius loqui inducitur synagoga, quã ecclesia de Gentibus, quia potius Iudæis q̃ aliorum credunt authoritati. ¶ Ac si diceret fidelis synagoga Nolite vlterius sequi legalia instituta, quia Christus, qui est[deus].i.creator[deorũ].i.iustorũ virorum. Vnde dicit scriptura: Nolite detrahere dijs: ipse est dñs omniũ Gentiũ, qui hactenus locutus fuit in prophetis, modo [locutus est] in propria persona: [& vocauit terrã] ad se audiendũ. ¶ Vocauit terrã vniuersam scilicet, & hoc est: [à solis ortu vsque ad occasum:]determinat etiã locum in quo locutus est cum dicit, & [species decoris eius]id est, speciosus decor eius dñi est[ex Sion.]Vnde propheta: De Sion exibit lex, & verbũ dñi de Hierusalẽ. ¶ Dico de us locutus est: & ille idem[deus]qui aliquando occultus fuit, quia diuinitas latebat in humanitate [manifeste veniet in] iudicio, sed & ille[deus noster]nostram humanitatem habens: tunc[non silebit] qui siluit ante Herodem et Pilatum, sed increpabit vnum quenq; de peccatis: & hic notatur intentio. ¶ Et tunc[exardescet ignis in conspectu eius:] præcedet enim materialis ignis ante conspectum eius venientis ad iudicium, qui cremabit faciem terræ: [& in circuitu eius tempestas valida]id est, sancti angeli, qui in hoc comparantur tempestati, quia sicut tempestas valida projcit paleam à granis, sic illi projcient malos à bonis.

Exod. 22.

Esa. 2.

¶ Et ipse dñs veniẽs [aduocabit cœlũ].i.cœlestes [desursum] ad se, id est, ipse veniẽs desursum aduocabit

bit cœlestes:[&]vocabit[terrã]nõ ad se,sed [discer nere populũ suum,]id est, ad hoc vt discernant populum suum a malis. ¶Exultans propheta de congregatione iustorũ,& separatione ab impijs, monet angelos,quorũ officiũ est hoc facere,sic: vos ô angeli[congregate illi]domino[sanctos eius.] Officium enim angelorũ erit,realiter cõgregare iudici sanctos & malos in tormẽta dimittere: determinat quos vocet sanctos:illos scilicet, [qui ordinant testamentum eius super sacrificia].i. qui postpositis legalibus instituti s,qui est rectus ordo,nouũ testamentũ sequũtur ¶Congregate sanctos,[&]illi[cœli]cõgregati[annunciabunt iustitiã eius]semper laudando deũ: ideo [quoniã]ille[deus]iustus[iudex]est,qui iustos, qui in hac vita fuerant tribulati,a malis separat. ¶Hic incipit de secunda parte. Continuatio: Dico dominus locutus,etiã hęc scilicet: [Audi populus meus] id est,diligenter intellige:[&]tunc [loquar tibi] id est,cõprobabo tibi per testimoniũ prophetarũ: hoc scilicet,[Ego sum] id est, verũ esse habeo[deus]quidem omniũ[tuus deus]familiaris. [¶Et ego [non arguam te]deinceps[in sacrificijs tuis,] Si non offeras sacrificia carnalia,non offendes: [holocausta autem]non vitulorum,sed[tua] .i. quę in te sunt, scilicet,spiritus contribulatus[semper sunt in conspectu meo.]¶Dico nõ arguam,quia[nõ accipiam] id est nõ habeo gratos[vitulos]cordis,quin immoles mihi superbiam,scilicet,[de domo tua] neq; accipiam [hircos]nõ dico cordis,quin immoles fœtidos motus libidinis,scilicet[de gregibus tuis.]Non accipiam ideo,[quia meę sunt omnes ferę syluarum]scilicet meę potestatis: & etiam indomitę ferę meę sunt & hęc[iumenta] pascentia[in montibus,et boues] id est,indomita animalia sunt mea. Per indomita animalia signantur gentiles, qui legem non habebant: per domita,Iudęi,qui sub iugo legis tenebantur,sed

hoc nō habet hic locū. Non tantū terrestri animalia, sed etiā [volatilia cœli cognoui] vt mea [& pulchri tudo agri mecum est] id est, omnis fructus terræ in mea est potestate. ¶ Et ideo [si esuriero] quod tamē impossibile est [non dicam tibi: meus est enim orbis terræ, & plenitudo eius.] ¶ Dico si esuriero, sed nū quā esuriam: & hoc est: [nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorū potabo?] Hic manifeste stultitiam eorum reprehendit, qui putabāt eum comedere, vel potare sanguinem animalium. ¶ Determinat, quod holocaustum in conspectu suo superius esse dixerat. Hæc legalia sacrificia noli offerre, sed potius [immola deo sacrificium laudis] id est, lauda deum tuum ita, quod laus tua sit ei sacrificium laudis, id est, immola teipsum secundum libidinem, luxuriam, superbiam, auaritiam, &c. quia non est speciosa laus in ore peccatoris: immola laudem, & hoc assidue: & hoc est: [& redde altissimo vota tua]. i. deuote: & si modo non poteris implere, redde quando poteris. ¶ Et] tunc [inuoca me in die tribulationis] id est, in tempore istius præsentis vitæ: & ego [eruā te] à tribulatione: nō ꝙ à quacūqꝫ tribulatiōe eruat fidelē, sed ab illa tribulatione vbi verū boni est dānū: [&] tu ereptus [honorificabis me] deū laudādo. Cum eum alij ita ereptum vident, deum sui iusti ereptorem collaudant. ¶ Incipit tertia pars: & sicut synagoga Christum induxit loquentem suis, sic etiam synagoga inducit deum loquentem peccatori. Continuatio. Quasi diceret synagoga: Hæc dixit de us iustis: [peccatori autem dixit] hæc [deus: quare tu peccator enarras iustitias meas?] de creatione cœli & terræ. [assumis testamentum meum] id est, veterem legem, siue nouam [per os tuum] vt alios inde doceas? Cum dicit assumis, notat rem ipsam non esse commissam peccatori, sed ipse peccator præsumendo ingerit se. ¶ Testamentū ingeris, contra vero ope

ro operaris: & hoc est:[tu vero odisti disciplinã].i. correctionem meã: quia si aliquam correctionẽ tibi dedi, inuitus sustinuisti: [& sermones meos].i.præcepta mea [proiecisti retrorsum]non adimplẽdo ea. ¶Sermonẽ ꝓiecisti,[et si furẽ videbas,currebas cũ eo.]Cum fure currit,qui furtũ facientẽ nõ redarguit, & qui consentit.Furi consentit,vel cui furtũ placet, vel qui cũ possit redarguere,nõ redarguit: [& cum adulteris portionẽ tuã ponebas]vel faciendo adulterium,vel cõsentiendo adulteris.¶Os etiã tuũ abũdauit malitia]id est,abundanter locutũ est mala aperta:[et lingua tua cõcinnabit dolos.]Cõcinnare ideo dicit,quia illi qui dolose loquuntur, ornatu maximo sua verba cõponũt. ¶Hic subdit de detractione. Cõtinuatio:Non tantũ illa mala faciebas his modis, sed & detractione:& hoc est: [loquebaris aduersus fratrẽ tuũ:]fratrẽ vocat quẽlibet hominẽ:nec hoc faciebas horarie,sed[sedens].i.assiduus:[&]nõ tantũ aduersus alios,sed[aduersus filiũ matris tuæ].i.synagogæ[ponebas scandalũ].i.quãcunq; offensionem persuadendo hæresim,vel aliquid tale,quod eũ à via vera retrahat:[hæc]omnia[fecisti,&]ego tamẽ[tacui].i.cũ patientia expectaui,vt quandoq; saltẽ conuertereris.¶Et hac mea patientia abusus es,quia putasti,sicut ad horã te impune dimittebã,sic perpetuo impunitũ dimitterẽ:& hoc est: [existimasti inique] vel vocatiuus,vel aduerbiũ: [quod ero tui similis] non puniendo.Si enim Deus impunitos dimitteret malos,similis iniustorũ inueniretur.Tu hoc putasti, sed nõ ero tui similis,sed[arguam te].i.pro peccatis puniã,[& statuã contra faciẽ tuã]scilicet, vt omnia peccata tua videas,quæ tu modo nõ attendis:per simile dicit,quia sicut aliquis rem quã habet, ante oculos manifeste videt,sic in die iudicij quisque peccata sua manifeste cognoscet. ¶Vos etiam [qui obliuiscimini Deum] id est, qui Deum in memoria

non

non habetis[intelligite hęc]id eſt, hanc pœnam impijs futuram: intelligite dico, [ne quãdo rapiat] vos ad pœnã, [&]tunc [non ſit qui eripiat.] ¶ Hæc intelligite, et offerte mihi[ſacrificiũ laudis].i. ſpiritum contribulatũ, quia illud ſacrificiũ[honorificabit me, & illic] id eſt, in illo ſacrificio eſt [iter, quo] itinere ego[oſtendam illi]offerenti[ſalutare]id eſt, ſaluationem[Dei.]

IN PSALMVM L.

Titulus. In finem pſalmus Dauid, quando venit ad eũ Nathan propheta, quan do intrauit ad Berſabeę.

MIſerere mei deus.]Legitur, quod cũ vidiſſet Dauid vxorẽ Vriæ Berſabeæ lauantẽ in ſolario ſuo, cõplacuit ei, & accedens, cũ ea cõcubuit. Quę cũ impregnata eſſet, timẽs ne adulteriũ proderetur, vocauit ab expeditione Vriã, ille reuerſus noluit reuerti ad thalamũ coniugis, dum ſui ſocij eſſent in expeditione. Remiſit eũ Dauid ad Ioab cũ literis, in quibus præcepit Ioab principi militiæ ſuæ, vt vbi fortiores defenſores ciuitatis eſſent, eũ poneret, & cum acrior eſſet aſſultus, omnes ſocij Vriam dimitterent ſolum, & ſic interficeretur: et ſic eſt factũ: fuit igitur Dauid adulterij reus & homicidij. Volens itaq; dñs reuocare ſeruũ ſuũ Dauid, miſit ad eum Nathan prophetam, qui in quadam parobola iudicium à rege quæreret. Dixit itaque Nathan Dauid regi: Dic mihi rex iudicium: Quidam vir erat, qui multas oues habebat, & vicinũ qui habuit quandam ouiculã tantũ, & cum illi potenti ſuperueniſſent hoſpites, noluit de ſuis ouib9 aliquã accipere ſed vicini ſui ouiculã rapuit. Iudicauit rex, ꝙ hic talis eſſet filiꝰ mortis. Dixit ergo ei Nathã. Tu es ille qui cum

2. Reg. 11.

2. Reg. 12.

tum haberes sexaginta vxores, & concubinas quot velles, rapuisti tamen vxorem Vrię qui vnam solam habebat. De hac ergo admonitione Dauid compunctus, cœpit pœnitere: & de aduentu Nathan titulus compositus est. Qui sic exponitur: Psalmus iste conuenit Dauid pœnitenti qui hic loquitur, habitus cum venisset ad eum Nathan propheta: non de quocunque aduentu Nathan, sed de eo, qui fuit cum Dauid intrauit ad Bersabææ, de quo introitu Nathan propheta vehementer eum increpauit. Materia est Dauid pœnitens, & valde humilians se propter peccata grauia quæ fecerat. Modus: In prima parte ostendit suã humilitatem. In secunda parte confidentiam. Tertia est quæ sequitur ex istis, hæc scilicet, vt deus non respiciat peccata sua. In quarta petit, vt deus ecclesiam faciat, in qua sibi placitum holocaustum offeratur. Intentio est, vt quantũcunque grauia peccata fecerimus si volumus conuerti ad deum, nõ desperemus, quia ineffabilis est misericordia Dei, & multo maior quã sunt peccata nostra: & sicut in aliis psalmis pœnitentialibus non excusat peccata, sed se accusat, sic in isto confitens peccatum, deprecatur per ea quæ sunt in ipso iudice, sic dicens: [Miserere mei deus] id est, respice me oculo misericordiæ, reformando me: nec aliquod prætendo meritum, sed piam peto misericordiam tuam: & hoc dicit: [secundum magnam misericordiã tuã.] Bene dicit propheta, magnã misericordiam suã, quia præuiderat in spiritu sancto filiũ suum se daturum in mortem, pro redemptione humani generis. Dico vt parcas mihi, et miserearis mei, sed precor vt peccato meo non parcas, imo [dele] à memoria tua per quas tibi placet punitiones [iniquitatem meam:] neque precor hoc aliquo merito, sed [secundum multitudinem miserationum tuarum] quia video multas te miserationes exhibuisse hominibus, patribus nostris, qui ad te volebant conuerti.

¶ Dico

¶Dico dele iniquitatẽ meam, nec quæro deleri iniquitatẽ per sacrificia, imo per aquas baptismatis: & hoc est: [laua me] per fidẽ quã habeo in aquis baptismi: præuidens propheta Christum facturũ peccatorum remissionem in aquis baptismi, petit lauari per fidem quam habet de ipso baptismate: [laua me ab iniquitate mea, & à peccato meo munda me: [idem vocat iniquitatẽ & peccatũ, sed diuerso respectu, qa adulterium & homicidium suum, vocat iniquitatẽ, quo ad proximum: & peccatum secundum hoc, q̃d seipsum in corpore luxuriando, & in voluntate homicidij contaminauit. ¶Dico laua: & quia aliqua lauantur, vbi tamen aliquid sordis remanet, dicit, munda, secundum vtrunq;, ita scilicet, ꝙ nihil in me contaminationis remaneat. Dico laua, munda, & hoc [amplius] id est, ampliori lauatione q̃ soleas: qa sicut peccatũ amplius est, sic amplior lauatio & mundatio necessaria est. ¶Quoniã dixerat, magnam misericordiam dei, sed quia iterum vidit misericordiam non sine iustitia posse esse, vult in seipso quandam occasionem ostendere, propter quam deus debeat sibi iuste misericordiam exhibere: & sicut hactenus deprecatus est iudicem deũ, per ea quæ in iudice sunt, sic modo incipit deprecari per ea quæ in ipso deprecante sunt. Continuatio: Laua per misericordiam dico, & hoc iustum est, [quoniam ego iniquitatem meã cognosco] non sola cognitione, sed detractione, & execratione: [& peccatum meũ contra me est semper] quasi imago terribilis, quam omnibus modis fugere velim: per omnia, deberemus accipere, & iniquitatẽ & peccatum, vt supra expositum est. ¶Peccatũ est contra me, & hoc perpetrando non peccaui alicui, nisi [tibi soli] quia cum rex sim, nullus habet punire peccatum meum, nisi tu solus: vel peccaui curandus tibi soli: quia cum nullus iustus, nisi tu solus, à te solo domine sum curandus; & vt maiorem aggrauet suã

ſtultitiā, dicit: [& malum illud coram te feci]. i. licet vbiq; præſentem te ſcirem eſſe, & omnia videre, & iudicem omnium futurum eſſe ſcirem, tamen peccaui in cōſpectu tuo: & ita peccaui, q, ſi ponatur inter te & hominem, tu ſolus iuſtus inueniaris homo iniuſtus, adeo [vt iuſtificeris]. i. iuſtꝰ inueniaris [in] omnibus [ſermonibus tuis] quia quæ promiſiſti, penitus impleſti, ego autem & cæteri homines penitus inue
Rom. 13. niamur iniuſti. Vnde Apoſtolus: Eſt autem deus ve
Pſal. 115 rax, omnis autem homo mendax. Et non ſolū iuſtificeris in ſermonibus tuis, ſed [etiam vincas cum iudicaris] in omnibus, id eſt, ſi fiat iudiciū inter te & hominem, quod tu iuſtus inueniaris. Deus autē iuſtus inuenitur, cum omnia homini quæ ſibi ſunt neceſſaria, ſubminiſtret: homo autem iniuſtus, cum deo dignum fructum non reddit. Vnde dominus in Euangelio: Iudicate inter me & vineam meam. ¶ Vere vincas, ſi iudicaueris cum homine, quia vt taceam hoc nouum peccatum [conceptus ſum in iniquitatibus] quia in ipſo conceptu fui ego reus pręuaricationis et inobedientiæ Adæ. ¶ Ideo tam miſerum me eſſe fateor, quia [ecce] omnibus patet, quod tu [veritatem dilexiſti] quia ſi non confiteor veritatem de meipſo, non eſſem dignus cui tu condonare deberes. Poſtq̄ accuſauit ſe per propria peccata, accuſat etiam ſe per beneficia dei, quibus male vſus eſt. Propterea iterū vinces, quia [manifeſtaſti mihi incerta & occulta ſapientiæ tuæ] manifeſtaſti mihi, ſcilicet, incarnationē & reparationem, quam facturus es per filium tuum quæ quibuſdam incerta ſunt, ſcilicet illis, qui & ſi aliquid intelligunt de aduentu filij tui, tamen non omnia plene intelligunt: quibuſdam occulta, ſcilicet illis qui nihil prorſus inde ſciunt. ¶ Hic incipit de ſecunda parte: O domine tam grauiter peccaui, ſed tamen
Exo. 12. confido de miſericordia tua, & ſciens [aſperges me hyſopo] mittit nos ad legem, in qua præcipiebatur, vt hyſopo intincto in ſanguine vitulæ, leproſus aſ-

pergeretur, & hoc erat eis quædã expiatio. Sanguis ille sanguinem Christi significauit, in quo per fidem lepra peccatorũ mundatur. Hysopus, quæ herba humilis est, significat humilitatem, qua & Christus fudit sanguinem suum, & qua nos ipsum sanguinẽ per fidem suscipimus: & sicut hysopus lapides penetrat & pulmonis tumorem pellit, sic humilitas lapidea corda penetrat, & tumorem superbiæ fugat: & secũdum hoc dicit: Asperges me hysopo, id est, sanguine Christi, cum humilitate fuso, & cũ humilitate suscepto me[&] per hoc[mundabor]à peccatis meis: et non tantum in hac aspersione mundabor, sed etiam accipiam candorem virtutũ:[lauabis me]illo sanguine:[&]ego[dealbabor].i. dealbationẽ à te recipiã, [super niuem].i. plusq̃ aliquod corpꝰ possit dealbari. ¶ Sic dealbabor, & postea[auditui meo dabis] i. dabis mihi intelligere, à spiritu sancto intus mihi loquente[gaudium]de remissione peccatorũ: [& lætitiam]de spe vitæ æternæ:[&]tunc[ossa] mea.i.robora rationis meæ, prius [humiliata] per peccatum [exultabunt]de reformatione. ¶ Auerte. Agit de tertia parte, scilicet, vt se respiciat, non peccatũ: quã proprie ponit post illas duas tertiam, quia ille iuste deum precatur, qui sic humiliat, & ita confidit in domino. Continuatio. Exultabunt ossa dicit: & vt possint exultare,[auerte faciẽ tuà].i. cognitionẽ tuam[à peccatis meis]ne punias ea æternaliter:[& dele]de libro mortis: & hanc recẽtem, & [omnes]alias[iniquitates meas.]

¶ Et deletis malis [crea in me cor mundum ò deus]ne deinceps velim peccare: crea dicit, quia per peccatum erat cor quasi destructum: & non tantum remoue voluntates à corde, sed etiam suggestiones à carne: posset enim voluntatem mũdatam suggestio carnis corrumpere : [&] hoc [spiritum rectum] id est, filium tuũ, qui bene regit omnes quos

inhabitat: [innoua in visceribus meis] id est, vt innouet mea viscera, id est, desideria meæ carnis. Per hoc quod ter ponit spiritum sanctum, notamus trinitatẽ. ¶ Peccata proijce a facie, sed [me] id est, humanitatẽ [ne proijcias a facie tua] sed respicias meum meritũ [& spiritũ sanctũ tuũ ne auferas a me.] Cum dicit, ne auferas, notat ꝙ aliquo modo haberet: non enim ita posset cõpungi, nisi sancti spiritus gratia tribuẽte. ¶ Dico ne auferas, sed potius [redde mihi lætitiam salutaris tui] vt sicut de aduentu filij tui de semine meo nasciturí lætabar, ante hoc peccatum prius, sic recepta venia & cognita deinceps lætabor: [&] reddita lætitia [confirma me] ita vt vlterius nullatenus mouear ad peccatum [spiritu principali] id est, deo patre inhabitatore mei. Spiritus principalis ideo pater dicitur, quia ab eo procedit filius, & ab vtroque spiritus sanctus. ¶ Ponit quartã partẽ: Dico redde, confirma: & si hoc feceris, non ꝙ offerã tibi bouem aut hircũ, sed inde acquirã tibi multos: et hoc est [docebo iniquos vias tuas] id est, præcepta tua: [&] ita [impij] qui sunt contra diuinum cultũ [conuertẽtur ad te.] Quod dicit post peractam pœnitentiã recipere officiũ docendi, quod propter peccatũ amiserat, dat intelligere, ꝙ illi, qui propter peccata degradantur in ecclesia, peracta pœnitentia possint restitui: cõtra quod quidã Canon esse videtur, qui dicit, ꝙ post lapsum & peracta pœnitentia, quilibet non debet restitui. Quæ tamen singularis secundũ simularie pœnitentes, magis q̃ secundũ veritatem est data. Quare generalis sententia est habenda, vt si diuino iudicio illa pœnitentia peracta cõprobetur, in suam dignitatẽ pristinam persona reformatur. ¶ Libera] & vt possim docere alios, ô [deus libera me de sanguinibus] id est, de peccatis quæ veniunt per suggestionẽ sanguinis. Per sanguinem ideo accipimus illa peccata, quia ex natura sanguinis veniũt huiusmodi suggestiones.

ones. Sanguines pluraliter ideo ponit, vt ostendat se implicitum multis huiusmodi peccatis : libera dico, tu qui es author huius[salutis meæ:] [&]si liberaueris, [exultabit]id est, exultanter annunciabit [lingua mea iustitiam tuam]de creatione cœli & terræ: & de hoc etiam, quod facis hominem iustum.

¶ Domine si fuero liberatus , exultabit lingua mea iustitiam tuam : & etiam tu [domine aperies]id est, multiloqua facies[labia mea, & os meum annunciabit laudem tuã]id est, cum multa loquar, omnia erũt de laude tua. ¶ [Quoniam]ideo dico quod annunciabo laudẽ tuam, quia aliud noluisti sacrificium : quia [si]aliud[sacrificium voluisses, dedissem vtiq;:]sed neq; etiam holocausta, de quibus potius videretur, placent tibi, [neq; vnquã holocaustis delectaberis.] ¶ Sacrificium animalium non placet tibi, sed [spiritus contribulatus]id est, anima quæ tribulat superbiam, & cætera vitia, est [sacrificium] placens [Deo] [nec vnquam despicies ô Deus cor contritum] per fructus pœnitentiæ: [&]ita[humiliatum.] ¶ Benigne fac domine: ponit quintam partem. Dico quia tibi placet tale sacrificium: vt autem tibi tale offeratur [benigne fac]id est, large, scilicet, construe ecclesiam [Sion:]& hoc peto non ex meritis, sed ex [tua volũtate]quæ specialiter[bona]est[vt]sic [ædificentur] virtutibus[muri]id est, fortiores[Hierusalem]ecclesiæ, qui muri ceciderunt præuaricatione primi parentis: sicut muri Hierusalem realiter ruerunt à coco Nabuchodonosor, ita cocus noster , id est , gula nostra destruit in nobis muros spiritualis Hierusalẽ, id est, virtutes. ¶ Tunc dico , construe ecclesiam: [tunc].i.ea constructa[acceptabis]id est, acceptabile recipies[sacrificium iustitiæ] id est, immolationẽ dominici corporis [&]acceptabis [oblationes]id est, virtutes sanctorum confessorum , qui licet totos se non crement, tamen aliquid deo offerunt: [& ho-

locausta]id est, virtutes sanctorum martyrum, qui totos se cremant, & [tunc imponent] multi de ecclesia [vitulos]id est, nouos populos, qui nondum fuerant sub iugo. Vel per vitulos prædicatores, qui mugiunt deo per totum mundum [super altare tuum] id est, Christum, sine quo nullæ oblationes à deo recipiuntur.

IN PSALMVM LI.

Titulus. In finē intellectus Dauid, cū venit ad eū Doech Idumęus, & nūciauit Sauli Venit Dauid in domū Abimelech.

2. Reg. 21. & 22. QVid gloriaris.]Cum Dauid persequeretur à Saul, venit in domum Abimelech sacerdotis cū suis: & cum ille nō haberet panes, nisi panes propositionū, dedit illos Dauid & suis, & gladium quē Dauid Goliæ abstulerat. Erat autē ibi Doech Idumæus de familia Saul custos equorū eius, qui hæc omnia nunciauit Sauli. Misit autē Saul, & fecit Abimelech occidi, & alios sacerdotes. Postea vero Dauid psalmū istū composuit, nō de historia illa, sed de intellectu quē habuit, quod Antichristus scilicet venturus erat, qui per auxilium diaboli ecclesiam, in qua verus habitat Dauid, persequitur. Per Doech enim Antichristus intelligitur: Doech nanq; motus, Idumæus vero terrenus interpretatur. Antichristus autē semper ad cōmouenda terrena cōmouebitur, & alios etiam ad commotionē, & ad terrenorū petitionē vocabit. Doech proprium nomen illius fuit, Idumæus à loco dictus est, ab Idumæa terra, quā inhabitauit Esau. Et sicut ille Doech venit ad Saul, sic Antichristus venit per signa & miracula ad Saul, id est, ad diabolum, & nunciabit ei quod Dauid, id est, quod Christus venit in domū Abimelech id est, in domum illā, quæ est regnū patris, id est, ecclesiam, quærens quomodo receptores Christi possit occidere, sicut Saul Abimelech, Titulus sic exponitur;

nitur: Intellectus, id est, psalmus iste, qui nobis expo nit intellectum, scilicet arcanum, quod diximus, con uenit Dauid prophetæ, qui hic loquitur: intellectus dico tractus ab illo negotio, cũ venit Doech, & nun ciauit Sauli historialiter. Materia est Christ9, & per oppositũ Antichristus. Modus: In prima parte ostẽ- dit multam malitiam ipsius Antichristi, redarguẽdo eum. In secunda parte ponit perditionem eius, et san ctorum stuporem, qui ita eum exaltatũ in mundo vi dent, cum eum ita damnatum aspicient. In tertia par te ponit, quod nunquã amouebuntur a misericordia dei, qui semper sperant in ea. Intentio, monere om- nes fideles, vt quamuis eum in hoc mundo exaltatũ esse videant, tamen intelligant eum damnandum, & nunquã ei consentiant. Sed statim propheta ipsum Antichristum de sua malitia increpare incipit:

¶ O homo Antichriste omnium nequissime, [quid gloriaris in malitia?] pro qua debes erubescere, quia cæteri si male faciunt, erubescunt, tu contra: quid glo riaris [qui potens es in iniquitate] quia cũ facias mul tas iniquitates, in illis habes potentiam, quos potes deuorare, siue per miracula, siue per pœnas, quas po tes facere permissione dei. In hoc etiam, quod poten tiam dedit ei deus, perficiendi nequitiam, aggrauat nequitia eius. ¶ Per partes exequitur malitiam, [to- ta die] id est, omni tempore [lingua tua cogitauit in- iustitiam:] ideo linguæ tribuit cogitationẽ, quia stul- torum est, in corde & in ore simul habere, & omnia loqui impræmeditate. Vnde Salomon: Cor stulto- rum est in ore ipsorum. Lingua cogitauit iniustitiam & tu [fecisti dolum] tu dico [sicut nouacula acuta] id est, comparabilis nouaculæ acutæ: quia dolose & acu te decipit: quia sicut nouacula acuta renouat corium, & corradit forinseca, sic ille Antichristus, tribulan- do iustos, & sua auferendo, interiorem hominem pulchriorem reddit. Eccli. 21.

Vel ſic: Antichriſtus promittit nouitatem toti mundo, quem tunc omnino deſtruit. Vel in hoc comparatur nouaculæ acutæ, quia tantum molles & fragiles decipiendo ſecat, vt nouacula quæ ſecat mollia, vt pilos & carnem: non aliqua dura, vt oſſa. ¶ Dilexiſti malitiam ſuper benignitatem] quia ſi natura tibi aliquam ſuggerebat bonitatem, per peſſimos mores tuos illam comprimebas. Dilexiſti etiã [iniquitatẽ] non ſolum facere, ſed etiam facere [magis quã loqui æquitatem.] ¶ Dilexiſti omnia. Quid per ſingula curram? [Dilexiſti omnia verba præcipitationis] id eſt, ea per quæ tu & alij præcipitentur æternaliter: tu dico ens [lingua doloſa] quia quod non potes per violentiam perficere, per dolum aggrederis perficere, ſiue per periuriũ, ſiue per falſas expoſitiones ſcripturarũ. ¶ Secũda pars incipit. Et [propterea] quia talis es, [deus deſtruet te] non ſecundũ temporalia bona, ſed [in finem] id eſt, in æternũ, vt vlterius non poſſis reſurgere: & [euellet te de tabernaculo tuo, & emigrabit te] id eſt, emigrare faciet aliò: tabernaculo, id eſt, de hoc mũdo, in quo habitas ad tempus: & cum emigrauerit, non radicabis, ſed potius euellet [radicem tuam de terra viuentium [te propter cupiditatem malitiæ tuę. Radix enim tua, id eſt, nequitia tua, non patitur huiuſmodi terrã te habitare. Vel [euellet, & emigrabit de tabernaculo tuo] id eſt, de eccleſia, te cum omnibus membris tuis: quia membra Antichriſti commixta eccleſiæ in hac vita, non radicabunt in terra viuentium: ſed potius euellet radicem tuã. i. ſequaces tuos, de terra viuentiũ. ¶ Dñs te deſtruet ita, & hoc [videbunt iuſti] in die iudicij, [& timebunt]. i. verebuntur ipſum iudicem: & timor ille non erit triſtitiæ, ſed gaudij: & hoc eſt: [ſup eum ridebunt]. i. gaudebunt, cõſentientes diuinæ iuſtitiæ, [& dicent: ecce] apparet, quia hic eſt [homo] licet ſe deum diceret; & talis [qui non poſuit deũ ad-

iuto

lutorem suum.] ¶ Sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum].i.auri & argenti, & potentiæ, & gloriæ:[& præualuit in vanitate sua] quia nullus impiorum tot fideles decepit. ¶ Tertia pars incipit: Ille ita sperauit in diuitijs,[ego autẽ] ens [in domo dñi, sicut oliua fructifera].i. comparabilis oliuæ fructiferæ: quia sicut oliua omni tempore plena est succo, sic propheta plenus erat spiritu sancto. Cum omnis iustus se possit comparare oliuæ fructiferæ, specialius tamen propheta iste, de cuius semine Christus nasciturus erat. Ego talis [sperabam in misericordia dei] hoc scilicet[in æternum]vt æternitatẽ haberẽ: et nõ accipit, æternũ, vsque ad finẽ, sed [in seculum seculi.] ¶ Et vt possim comparare,[confitebor tibi] id est, laudabo te[in seculũ: quia fecisti] tu confessionẽ istã, scilicet per tuã misericordiã: vel me fecisti sicut oliuã [& expectabo nomẽ tuum] quantũcunque moretur, donec in iudicio me immortalẽ & impassibilẽ facias scilicet filium dei: [quoniam bonũ est in conspectu sanctorũ]id est, sanctis placet illud bonũ expectare.

IN PSALMVM LII.

Titulus. In finem intellectus Dauid pro Amalech.

DIxit insipiens.] Legitur in historia, quod Dauid fugiens Saulem, collocauit in quadam ciuitate sua, scilicet, Sicelech, vxores suas, & filios, & cætera impedimenta: expeditos vero homines, quos ad pugnam & defensionem vtiles cognouit, secum duxit. Interim Amalechitæ ciuitatẽ Dauid occupantes, diripuerunt omnia. Quo nunciato Dauid, insecutus est eos, & deuictis illis, totam familiam suam liberauit. In quo negotio suo intellexit futura ecclesiæ, quæ per Dauid signatur, à familia Antichristi, quæ per Amalech intelligitur. Amalech nanque interpretatur, lingens terram, per quod familia Antichristi intelligitur, quæ semper lingit & appetit ter- 1.Reg.30.

rena, de quibus tamen deus liberabit ecclesiam suã. Titulus sic exponitur: Psalmus iste dicitur intellect9 Dauid, quia exponit nobis intellectũ Dauid: intellectus dico habitus pro Amalech. i. de negotio illo: dirigens in finẽ. i. in Christũ. Interpretatur etiã Amalech, parturiens siue dolens: per quod intelligitur ecclesia, quæ parturit. i. laborat, vt aliquos filios deo pariat, & dolet de perditione malorũ. Secundũ hoc ita legitur titulus: Psalmus iste dicitur intellectus Dauid, habit9 pro Amalech. i. pro ecclesia, in cuius persona hic loquitur propheta. Materia principalis est ecclesia, & per oppositũ sequaces Antichristi. Mod9. In prima parte redarguit eos, q̃ sunt de familia Antichristi. In secunda parte ponit damnationẽ eorum. In tertia parte ponit saluationẽ iustorũ. Intentio est, informare ecclesiã contra mẽbra Antichristi. Hic ponit eadẽ verba, ad reprehensionẽ istorũ, quæ posuit prius ad reprehensionẽ Iudæorũ, qui non receperũt Christũ visitatorẽ suũ: quia similes videt eos, qui sicut illi negauerũt Christũ, sic isti negabunt Messiam ipsum fuisse, sed Antichristũ dicunt Messiã. ¶ Vox ecclesiæ, sic eos redarguẽtis: [Insipiẽs]. s. familia Antichristi, q̃ est sine vera sapiẽtia [dixit]. i. dicet: Christus ille, qui est dictus deus, [nõ est deus:] & alia sicut in alio psalmo exposita sunt, vt videat, si est intel-

Su. psal. 13 ligens aut requirens, etiã aliquo modo vt intelligat: [nõ est qui faciat bonũ, nõ est vsq; ad vnum]. i. nec vnus inuenitur inter omnes qui faciat bonũ. ¶ Incipit de secũda parte: Omnes declinauerũt, sed [nõne scient] in dãnatione sua. i. cognoscẽt [omnes] se male egisse, [qui] modo [operãtur iniquitatẽ?] & cætera. ¶ Deũ. Ideo iniquitatẽ operanẽ, quia ipsi [deũ nõ inuocauerũt:] in quo magna spes datur illis qui inuocant deũ. Vere scient q̃ male agũt, [q̃m deus dissipabit]. i. destruet [ossa]. i. robora [eorũ, q̃ hominibus]. i. sibiipsis [placẽt.] Habet alia litera [ossa hominum sibi

sibi placentiũ cõfusi sunt].i. erubescentiã patiuntur: hoc ideo, [qm̃ deus spreuit eos.] ℭ Isti cõfundẽtur, & Israël saluabitur: & [quis] veniẽs [ex Sion] id est, de Iudæa, [dabit salutare Israël?] Nullus scilicet, nisi Christus, quẽ vos negastis deũ esse: deus quidẽ auer ret captiuitatẽ plebis suæ, [cũ conuerterit].i. pror-sus amouerit] captiuitatẽ].i. passibilitatẽ, & mortali tatem [plebis suæ, exultabit Iacob, & lætabitur Isra ël.] In hac vita remouet deus captiuitatem animæ.i. peccata: in alia remouet etiam corporum, quoniam induentur immortalitate & impassibilitate. 1. Reg. 23

IN PSALMVM LIII.

Titulus. In finẽ intellectus in carminibus Da uid, cum venissent Ziphei ad Saul, & dixissent: Nonne Dauid abscondi-tus est apud nos?

DEus in nomine tuo.] Ziph est vicus, vnde Ziphei inhabitantes dicti. Hi autem erant cõ tribules Dauid de tribu Iuda, apud quos cũ lateret Dauid, fugiens Saul: ipsi non putantes eum regem futurum, nunciauerunt Sauli, vt eum incautum comprehenderet: Dauid autem dolum eorum persentiens, discessit ab eis, & liberatus fuit. Post hanc liberationem cantauit Dauid psalmum istum, nec de hac sua liberatione, sed de liberatione ecclesię a Zipheis, id est, a florentibus huius mundi: Ziphei nanq; florentes interpretantur. Titulus sic exponitur: Psalmus iste est intellectus Dauid, id est, exponit nobis intellectum Dauid, scilicet, liberationem ecclesiæ a florentibus mundi: intellectus dico, habitus in carminibus, id est, in laudibus, quę sunt vbi dicit: Voluntarie sacrificabo: & etiã si nõ haberẽtur in psalmo laudes, tamẽ materia esset digna laudibus, q̃ ecclesię ereptionẽ aperte declarat; intellectus

dico habitus de historia hac, quando Ziphei, &c. dirigens nos in finē. Materia est ecclesia. Modus: In prima parte petit suā liberationē. In secunda petit ini micorū conuersionē, quæ incipit ibi: auerte mala: & affirmat suam liberationē, quare hostias recompensationis soluit deo. Vbi dicit: auerte mala, & ecce deus adiuuat me, intendit conformare mores ecclesiæ, vt non tantum, pro se oret, sed pro inimicis. ¶ Acsi diceret: Orate pro liberatione vestra, & inimicorū, exemplo mei. Vox ecclesiæ, dicentis ad deum: [O deus saluū me fac] ne mihi præualeant inimici: nec peto saluari in patrocinio alicuius potentis, vel etiā in diuitijs, sed [in nomine tuo] id est, in hoc quod nomen tuū habeo, scilicet, vocor Christianus, vel fidelis: [et in virtute tua]. i. cum apparebit virtus tua, scilicet, in die iudicij: [iudica] id est, secerne [me] à massa perditorum. ¶ Facta oratione, petit, vt deus exaudiat orationē eius, dicens: [deus exaudi orationē meam:] et idem est, ac si geminaret orationem: sed ideo hoc facit, quia magna instat liberationis necessitas: et non tantum interiorem orationem, sed etiā exteriorem, scilicet, factam in clamore: & hoc est: [verba oris mei:] nō dico simpliciter exaudi, sed firmiter tene in memoria: & hoc est: [percipe auribus.] ¶ Et opus est vt exaudias, [quoniam alieni] licet contribules, tamen alieni voluntate à me, sicut Ziphei contra Dauid [insurrexerunt] omni nisu [aduersum me, & fortes]. i. diaboli & ministri eorū: vel etiam principes seculi [quæsierunt] perdere [animā meā] sicut Saul & ministri eius animā Dauid: [&] ipsi quærentes [non proposuerunt deum ante conspectum suū] .i. non attendentes in me esse deum. ¶ Bene dico deum, quia esse deum in me [ecce] patet, quia [deus adiuuat me] ad bene operandum: [&] ipse [dn̄s est susceptor animę meę]. i. suscepit de hac vilitate animā meā, cōferendo ei virtutes. ¶ Incipit orare pro

ini-

inimicis, & est secunda pars. Continuatio: Dico deus susceptor est: & tu dñe deus, q es susceptor, [auerte mala ab inimicis meis] ne possint efficere quod ipsi volunt: [& disperde illos]. i. destrue [in veritate tua] scilicet, ponendo veritatẽ tuã in loco, vbi modo habent falsitatẽ, & malã voluntatẽ. ¶ Et vt facias hoc, ego [sacrificabo tibi] meipsum: & non pro aliquo commodo temporali, sed [voluntarie] id est, ex sola tui dilectione: [&] etiam [cõfitebor nomini tuo dñe]. i. laudabo nomen tuũ, [quoniã bonũ est] id est laudare nomen tuũ suaue. ¶ Et bene debeo sacrificare & confiteri, [quoniam] tu domine [eripuisti me ex omni tribulatione, & oculus meus]. i. interior ratio mea, [despexit super inimicos meos:] super dicit quia iustus ille iam intelligit se in alto loco positum, & inimicos suos in huius seculi fece deiectos putrescere.

IN PSALMVM LIIII.

Titulus. In finẽ in carminibus intellectus Dauid.

EXaudi Deus] Psalmus iste vocatur intellectus Dauid, scilicet, Christũ futurũ hominẽ, fragilẽ secundũ carnẽ & fluctuantem, sed ex solo deo habentem cõfidentiã: intellectus dico habitus in carminibus, id est, in laudibus & exultatione, et hoc, ꝙ deum intelligit esse firmitudinem nostræ humanitatis. Comparatur enim nostra humanitas fluctuanti naui: & sicut ipsa nauis habet firmitudinem ex ancora, sic nostra humanitas ex solo deo: & illum intellectum quem habuit propheta, non per historiam, sed per spiritum sanctum, non exponit ex se, sed inducit Christum exponentem: Christus enim hic loquitur & est materia. Modꝰ: In prima parte exponẽs Christus suam fragilitatem, petit à deo liberationẽ. In secunda parte, quæ incipit ibi: Præcipita dñe, imprecat inimicis. In tertia parte, quæ incipit ibi: Ego autẽ ad deum

deum clamaui, ostendit exauditam suam orationem & de sua liberatione, & de inimicorum damnatione & ibi in damnatione malorum interserit quandam admonitionem iustorum, scilicet, vt cum viderint damnationē impiorum, non timeāt, sed omnē curā suā in dñm iactent: & hoc est ibi: Iacta super dñm curam tuā: & hæc est intentio. Vnde Apostolus: Omnem solicitudinē vestrā projciētes in eū, quoniā ipsi cura est de vobis. ¶ Et anteq̄ ponat suā fragilitatē, petit liberationē, cū dicit: [Exaudi deus orationē meam] de obtinendis bonis: [& ne despexeris deprecationē meā] quin semper remoueas mala: posset enim dare bona, quæ malis imminentibus tolli possent: & cū humanitas mea ita humilis sit, ꝙ ad altitudinē tuā nequeat attingere, [intende mihi]. i. intentum te præbe, humiliādo teipsum mihi: humiliauit se deus, quando se humanę cōiunxit infirmitati: [&] sic [exaudi me.] ¶ Opus est vt exaudias, quia ego [sum cōtristatus in exercitatione mea]. i. exerceo me, vt bonus agricola, in proximis meis, vt fructificē: in quo quia parū proficio, cōtristor: & nō tantū in hoc contristor, [sed etiā cōturbatus sum à voce]. i. ab opprobrijs [inimici, & à tribulatione peccatoris.] ¶ Bene dico à tribulatione, [qm̄] ipsi [iniquitatē]. i. mortem [declinauerunt in me] quia cū ego dicerē eis aliquid boni, ipsi tamē semper declinabāt in me, machinātes mihi mortē. Vel iniquitates suas remouēdo à se, declinauerūt in me, vocātes me peccatorē, &c. [& in ira molesti erāt mihi]. i. in furore molestias mihi inferebāt. ¶ Et propter hoc [cor meū] carnale [cōturbatū est in me.] Cōturbatio fuit, cū Iudæi mortē ei minarētur: [& formido mortis]. i. horror mortis venientis [super me] in quo nihil iuris habebat [cecidit]. i. deuicta est: quia per hoc Laurētius, & alij sancti vicerunt formidinē ratione. ¶ Timor]. i. formido, venit super me; & timor etiā animi, nō necessarius, sed

1. Pet. 5.

sed voluntarius:[& tremor]corporis [venerũt sup me]in ipsa hora passionis.s.iã imminẽte morte: [& tenebræ].i.mors ipsa[cõtexerunt me].i.morte ipsa extincti sunt omnes sensus. ¶Et dixi. Expositis per ordinẽ malis, ostendit quomodo in ipsis malis se habuerit. Hęc oĩa fecerũt mihi, & dũ hęc mihi fierent, [dixi].i. deliberaui in corde meo: hoc scilicet : [quis dabit mihi pẽnas sicut colũbæ]. i. cõparabili colũbæ scilicet, sine omni amaritudine: pẽnas.i. virtutes:[& volabo].i. remouebo me ab ipsis Iudæis corporaliter, [& requiescã]ab omni tumultu? Maxima pẽna fuit patiẽtia, qua remouit se corporaliter à Iudæis in tempore persecutionis suæ, ne sua præsentia esset eis causa maioris insaniæ. Recessit autẽ Christus in solitudinẽ, vt ibi esset quietus: non ideo quin ipse posset esse quietus inter omnes tumultus huius vitæ, sed vt daret nobis exẽplũ recedẽdi ab isto tumultu corporali, ne moueremus alios ad maiorẽ furorem. Tumultus quidẽ exterior est fugiẽdus, quia ipse est causa inquietudinis animi. ¶Ecce quæsiui vt darentur pẽnæ, & [ecce]datæ sunt, quibus [elongaui fugiẽs] corporaliter Iudæos, [& mansi in solitudine]ad literam. ¶Et existens in solitudine [eum qui me saluum fecit a pusillanimitate spiritus]id est, qui me sic custodiuit, vt spiritus meus humanus, qui quantum ad hominem pusillus erat, nõ deficeret:[&] qui me saluum fecit a[tempestate]tribulationis Iudęorum, ne aliquo modo conformis eis fierem : eum qui hoc fecit[expectabam]vt resuscitare faceret, &c.

¶Prępipita. Hic incipit de secunda parte, scilicet, imprecari suis inimicis. Ego elongaui, fugiens mala eorum, sed tu[domine præcipita]eos de altitudine regni sui, in contemptum hominum, & [diuide linguas eorum] id est, diuersis erroribus implica linguas eorum, vt sibi non consentiant in scripturis, sicut nec hodie faciunt. Ad modum imprecatur

catur eis, qui contra deũ turrim ædificantes, sunt præcipitati & diuisi per linguas: & debes præcipitare & diuidere, [quoniã ego vidi iniquitatẽ] i. actualia mala, quæ mihi inferebant, [& contradictionem] in verbis, quibus contradicebant meæ prædicationi: [in ciuitate] reali Hierusalem. Potest legi in bonũ sic Præcipita de superbia in humilitatẽ: diuide linguas eorũ, ne sibi consentiant in malo: cætera non mutantur. ¶Et quia fecerunt iniquitatẽ in me, ideo [circũdabit eã] ciuitatẽ [iniquitas die ac nocte]. i. assidue, q̃ existat [super muros eius]. i. maiores ciuitatis, qui sunt murus & defensio ciuitatis: [& in medio]. i. in communi [eius]. i. totius plebis, erit [labor] id est, laborabunt vt malefaciant in malefactis [& iniustitia] velut in falsis iudicijs. ¶Et vsura] in pecunia temporali, [& dolus non defecit] id est, non deficiet ab eis: & hæc mala non facient occulte, imò manifeste: & hoc est: [de plateis eius.] ¶Quoniam. Isti quatuor versus sequentes leguntur specialiter de Iuda. Sic cõtinuantur ad supradicta: Ideo præcipita et diuide eos [quoniã] hæc mala, quæ mihi faciũt per quendam familiarẽ meũ, de quo nõ est patiendũ, sed si meus inimicus] manifestus [maledixisset mihi] ego [vtiq; sustinuissem] eũ, ne remaledicerẽ, nec vindicarẽ in eũ. Vel duo præcedentes leguñt de simulatis amicis, & ita iunge: dico præcipita, disperge: ideo, quoniã peiores sunt veris inimicis: & ita est ibi: Quoniã si inimicus maledixisset. ¶Et nõ tantum si maledixisset, sed [si locutus fuisset super me magna] scilicet, me deprimendo, & seipsum exaltãdo, [is qui oderat me:] nõ dico simpliciter sustinuissem, sed [abscondissem me] corporaliter remouendo [ab eo:] & hoc dico [forsitan] id est, reuera. ¶Tu vero homo. Inimicũ sustinuissem, [tu vero] qui amicũ simulabas te, non es sustinendus: & hoc est: tu [homo vnanimis]. i. qui te fingebas vnanimẽ mihi, [dux meus] quem ego præmitte-

mittebã ſicut alios meos diſcipulos, vt pararent mihi hoſpitiũ:[& notus meus] ſecundũ cõuerſationẽ. ¶Qui]etiã exiſtens[mecũ ſimul]cũ alijs,[capiebas cibos dulces,]qui deberẽt eſſe cauſa dulcis amicitię. Vel[dulces cibos].i. ſpiritalẽ doctrinã, quæ debuerat tibi eſſe dulcis,& a traditione remouere: & etiã [ambulauimus in domo dei cũ cõſenſu:] & ſi aliquãdo pharifæi cõtradicebãt in tẽplo, tu mihi conſentiebas: & cũ mihi ita familiaris eſſes, quare ergo tu homo in me peccaſti? ¶Et quia iſte, qui tam familiaris mihi erat, ſic me tradidit,[veniat ſuper illos] qui iſti cõſentientes, in me peccauerũt,[mors]id eſt, leuius puniantẽ, qui ignorãter in me peccauerũt.i. non ſentiant grauẽ pœnã: ſicut nec illi qui mortui cremantur: & alij qui ſcienter peccauerunt[deſcendant in infernum viuentes].i. ita grauiter puniantur, ac ſi viui cremarentur. Hic tangit hiſtoriam, quomodo Dathan & Abiron propter ſeditionem, quam mouerant cõtra Moyſen, viui abſorpti ſunt a terra, Chore cũ ducentis quinquaginta crematus eſt. Vel legitur in bonum:[Veniat mors ſuper illos] id eſt, moriantur in peccatis:[& deſcendant in infernum viuentes] non mortui. ſ. agilitate mentis, ſed attendentes pœnas infernales, quæ parantur impijs, recedãt a malis. ¶Et debet mors venire ſuper eos,[qm̃ in habitaculis].i. in cordibus [eorũ]ſunt[nequitiæ] quia in cordibus eorũ habitãt multæ malæ cogitationes: & hoc non in paucis, ſed[in medio]. i. in cõmunioni [eorum.] ¶Ego autem. Incipit de tertia parte, ſcilicet, oſtendit ſe eſſe exauditum,& de ſua liberatione,& de malorum damnatione. Continuatio: Mali ita damnabũtur,[ego autem ad deum clamaui:]& hoc eſt: clamaui,[& dñs ſaluauit me.] ¶Et quia ſaluauit, ideo [narrabo]iam facta,[& annunciabo]futura: & hoc [veſpere] id eſt, cum ipſe traditus fuit: [& mane] quando ante iudicem ductus, [& meridie] quando

Nume.16.
Pſal.105.

positus est in cruce. Videntur dissentire Euangelistæ Dicit enim alter, dñm crucifixũ in sexta hora, alter in tertia: nec tamen dissentiunt, quia ꝙ alter dicit in tertia hora crucifixũ, nõ de crucifixione ligni, sed de dãnatione in linguis Iudæorũ: alter dicit de ipsa crucis affixione. Singula singulis narrauit vespere. i. in cœna discipulis suis, prædicendo mortẽ suã, & resurre-
Matth. 26 ctionẽ, et ascensionẽ, cũ dixit: Amẽ dico vobis, vnus
Ioan. 18. vestrũ me traditurus est. Annunciauit mane ductus
Luc. 22. ante Pilatũ iudicẽ, cũ dixit: In hoc natus sum, vt perhibeam testimoniũ veritati: ex hoc videbitis filiũ hominis venientẽ cũ nubibus. Exauditus est magis in ipsa passione, cũ derelictus videretur, cũ dixit: Pater in manus tuas cõmendo spiritũ meum: [&] quia sic narrabo, ideo dominus [exaudiet vocẽ meã.] ¶ Sic scilicet exaudiet vocẽ meã, [redimet animã meã ab his qui appropinquant mihi]. i. familiaribus inimicis, quod iam nihil mali poterunt facere: animã dico positã [in pace] id est, in æterna requie, cõtra hoc q̊d superius dixit: cõturbatũ est cor meũ, & cætera huiusmodi. Et necesse est vt redimas ab his [quoniam] ipsi [erant mecũ] non inter paucos, scilicet, de numero iustorũ, qui pauci dicuntur ad cõparationẽ malorum, sed [inter multos] id est, de numero malorum qui multi sunt. ¶ Exaudiet deus] exaudiet me de hoc quod mihi peto: & etiã exaudiet me de his quæ inimicis meis peto: [& humiliabit] id est, affliget [illos:] deus dico [qui est ante secula.] Per hoc dat intelligere, quod etiam ipse Christus humiliat eos, qui fuit, scilicet, deitate, ante secula. ¶ Non enim. Ideo humiliabit eos, [non enim est illis commutatio]. i. noluerunt commutari de malo in bonũ: [&] hoc est quia [non timuerunt deum] & propter hoc [extendit] id est, extendet deus [manum suam] id est, vindictam super eos [in retribuendo.]
¶ Quia [contaminauerunt testamentum] id est, legem

gem [eius] male interpretando scripturas, id est, per uerse agendo: non quod lex dei posset quantũ ad semetipsam, contaminari, sed quantũ ad eos qui se polluebant: sicut malus diaconus dicitur polluere Euangeliũ dei: & ideo [sunt diuisi] in præsentia à regno imperiali, & in futuro à cõsortio iustorũ: & [ab ira vultus eius] id est, propter hoc ꝙ ipsi meruerunt irã eius: [et cor] id est, volũtas quę modo est occulta [illius] dei [appropinquabit] id est, manifestabitur: quia tandem cognoscent, quare deus hunc elegit, illũ reprobauit. ¶ Ideo diuisi sunt, quia [ipsi mollierunt sermones suos] multa compositione locutionis. Vel [molliti sunt sermones] scilicet, Iudaici populi [sup oleum:] quia verba eorum magis penetrant in corda hominum quos decipiunt, quâm oleum in carnẽ, [& ipsi] sermones, quamuis ita sint molliti, tamen [sunt iacula] id est, occidentia corda hominum.

¶ Et cum mali ita diuidantur ab ira dei, tu bone homo ne timeas, sed [iacta cogitatum tuum super dominum.] Habet alia litera. Molliti sunt sermones eius: et tunc sic legitur: Ipsi sunt diuisi ab ira dei, sed tu bone homo [iacta] cogitatum, id est, [curam tuã super dominum] id est, ab ipso omnia expecta, & a te nihil Curam Salomon vermem hominis dicit, quo homo corroditur, sicut pannus a tinea, & vnaquæque res suo proprio verme: dico iacta, & potes, quia sermones eius dei, qui antea nõ poterãt intelligi, sunt molliti, id est, facti sunt intelligibiles super oleum, quia magis penetrant corda hominum, q̃ oleum carnem: & ipsi sunt iacula, ad impugnandas sententias inimicorum: dixi, iacta super dominum curam tuam, [& ipse dominus enutriet te] in fide, & dando augmentum in virtutibus: & licet hic habeas fluctuationem tamen [in æternum non dabit fluctuationem iusto] id est, turbationem, sed quietos faciet in vita æterna

¶ Tu vero iusto nō dabis fluctuationem, sed [eos] quos diuidis in ira: [tu deus deduces in puteū interitus]. i. in profunditatē mortis, tradendo in inferno. ¶ Viri. Dico deducis in puteū, & citius q̄ ipsi putēt & hoc est: [viri sanguinum]. i. qui innocentē corporaliter interficiunt: non enim iudices debent dici homicidæ & dolosi: qui viuentē spiritualiter occidunt, non [dimidiabunt dies suos] scilicet, quos se habituros opinantur: [ego autē sperabo in te dñe.] Vel nō dimidiabunt dies suos, quod deberent facere: vt si in prima & secunda ætate mala fecerunt, saltem in vltima cessarent. Vel non dimidiabūt. i. nō licet eis dimidiare, partim deo seruiendo, partim diabolo. Vnde
Matth. 6. in Euangelio: Non potestis deo seruire & mãmonæ

IN PSALMVM LV.

Titulus. In finē psalmus Dauid pro populo, qui a sanctis longe factus est in tituli inscriptione, cum tenuerunt eum Allophili in Geth.

MIserere mei deus, quoniã] Tangit hic de nouo testamento & veteri historiam: de nouo, vbi dicit, in tituli inscriptione. Non enim legitur in veteri historia, quod Dauid habuisset aliquam inscriptionem: de veteri, vbi dicit: tenue
1. Reg. 21. runt eum Allophili in Geth. Fugiens enim Dauid furorem Saulis, venit Geth, in terram Allophilorū, ipsiq; tenuerunt eum, & conculcauerūt eum. In hac sua pressura, intellexit Dauid pressuram ecclesiæ. Allophili, interpretatur, alienigenæ secundum sensum: similiter interpretatur Philistæi, potione cadentes: Geth, torcular interpretatur. Titulus ita legitur: Psalmus iste attribuitur Dauid, scilicet, vt ipsa ecclesia liberetur a populo, qui populus longe factus est a sanctis in tituli inscriptione: quia cum confiteantur sancti Christum regem esse Iudæorum, sicut titulus dicit:

dicit: populus iſte contradicit, aliqui ſi non dictis, tamen factis, ſicut mali Chriſtiani: per hoc longe facto cum, id eſt, quia tenuerunt eum Dauid, id eſt, Chriſtum & eccleſiam: Allophili, id eſt, populus iſte alienus a deo: in Geth, id eſt, in torculari, ſcilicet, in preſſura huius vitę. Materia eſt eccleſia, & ipſa loquitur de ſe. Modus: In prima parte petit liberari a dęmonibus, & a membris eius, ponens fiduciam ſuę liberationis in deum. In ſecunda parte, quæ incipit vbi dicit: Tota die verba mea exercebantur: enumerat illa mala, quę ſibi facit populus ille, dicens tamen illa mala ſe non timere, cum etiam cedat illi populus. In tertia parte, quę incipit vbi dicit: In me ſunt deus vota tua: dicit ſe laudaturum deum in ęternum. Intentio eſt, nos admonere, vt cum patientia ſuſtineamus mala huius vitæ: attendētes etiam illos, qui nobis mala inferunt, ad nos conuerti: & licet confidat eccleſia de ſua liberatione, tamen ſuam attendens infirmitatē ſic incipit orare: [Miſerere mei deus:] & neceſſe eſt [quoniam homo]. i. diabolus, qui dicitur homo, ſcilicet carnalis, terrenus, [conculcauit me.] De quo dicit in Euangelio: Venit inimicus homo, & ſuperſeminauit zizania. ſ. [tota die impugnans] verbis & ſuggeſtionibus [tribulauit me] manifeſtis impugnationib9 Matt. 15.
¶ Cōculcauerūt me: oſtēdit ꝑ quid faciat huiuſmodi impugnationem eccleſiæ: dico tribulauit, per hoc ſcilicet, [quia conculcauerunt me inimici mei] ad modū vuæ, quę premitur in torculari, oppreſſerunt me vmbra diaboli: & [tota die] & potuerunt cōculcare [quoniam ſunt multi bellantes aduerſum me.] ¶ Ipſi me ita conculcauerunt, ſed [timebo] ego [ab altitudine] id eſt, à potentia, quæ quidem non eſt, quia [diei] eſt, id eſt, ab ipſa conceſſa: & quæ eſt parua ita, vt dicat vnius diei: quaſi diceret: non timebo, ſed potius [ego in te ſperabo] ¶ Dico quod in te ſperabo, & [laudabo] id eſt, laudabiles faciam [ſermones meos] id eſt,
 prædi-

prædicationes meas, per hoc quod erũt[in deo] dixi ſperabo in deo, & propter hoc[non timebo quid faciat mihi caro]id eſt, quicunq; carnalis. ¶Hic incipit de ſecunda parte. Bene dico quid faciat, quia aſſidue faciunt mihi mala, & hoc[tota die execrebantur verba mea]id eſt, prædicationem meam execrabilẽ iudicabunt:[& omnes cogitationes eorũ in malũ] erant[aduerſum me]non meo merito, ſed tendentes eis in malum, quia iniuſte cogitabant. ¶Nec tantũ extranei mihi mala inferebant, ſed etiam priuati: hoc dicit:[inhabitabunt]mecum corporaliter,[& abſcõdent]mihi laqueos mortis : & ſi ſtatim non poſſunt decipere, imitantes magiſtrum ſuum diabolum, qui ſemper in finem vult decipere hominem:[ipſi calcaneum meum obſeruabunt.] ¶Ita obſeruabunt calcaneum,[ſicut ſuſtinuerunt animã meã.] Mali enim quaſi graue pondus ferunt vitam iuſtorum : ſed ego non curo, quia tu domine[ſaluos facies illos]& hoc [pro nihilo].i. ſine aliquo merito eorũ, & per hoc ſaluabis, quia[confringes]id eſt, humiliabis [populos in ira]id eſt, in aliqua vindicta, quã de eis ſumes. Vel[in ira]id eſt, in conſideratione venturæ iræ, in die iudicij. ¶Tu cõfringes eos, & ego appono partem meã ad eorum conuerſionẽ, ſcilicet, annunciabo feciſſe me multa peccata, & illa mihi eſſe condonata vt ipſi hoc audientes, non deſperẽt pro peccatis ſuis, & hoc eſt:[deus vitam meam]ſcilicet, quę ex me eſt .ſ. peccata mea[annũciaui tibi]& etiam [lachrymas meas]pro his fuſas, tibi protuli, quas tu[poſuiſti in cõſpectu tuo.]¶Sicut & in tua promiſſione.]Promiſſio enim dei eſt, quod ipſe ſuſcipiat lachrymas q̃ a ſanctis funduntur, id eſt, per tuam confractionẽ, & meã annunciationẽ[conuertentur inimici mei]a ſua mala via, ita quod ſint[retrorſum]id eſt ſequãtur me ¶Ipſi conuertentur, & [in quacunq; die]ego cũ illis iam facti vna eccleſia[inuocauero te, ecce cognoui]

ui]quoniam exaudies me: & hoc est: [quoniã deus meus es]id est, meus adiutor. ¶In deo laudabo. Et quia me exaudies, [in deo laudabo verbũ]id est, filiũ dei in deo patre, intelligendo & prædicando ipsum esse filium coæternũ, omnipotentem, & prorsus idẽ cum deo patre: [& in domino laudabo sermonem] id est, Christi prędicationem per spiritum sanctum esse factam, & ideo[speraui in deo] & propter hoc [non timebo quid faciat mihi homo] id est, carnalis aliquis. ¶Hic incipit de tertia parte. Ideo non timebo, quia & si auferantur mihi hæc temporalia, tamẽ remanebit mihi vnde tibi seruire possim, q̃a [in me] id est, in meo interiori ô [deus sunt vota tua] id est, desideria tibi seruiendi: [quæ]vota ego tibi [reddã] scilicet[laudationes tibi]id est, laudabo te, vel vota laudationis reddã tibi. ¶Quoniã. Et debeo laudare te, [quoniã eripuisti animã meã]. i. eripies in alia vita [de morte]æterna: de qua ereptione ita sum certus, ac si iam haberẽ: [& pedes meos]. i. affectiones meas, eripies[de lapsu]quia ibi nullo modo mouebitur ad malũ affectio mea: ad hoc scilicet eripies, vt ego positus[in lumine viuentium]. i. vt habeã cognitionem de deo, quam habebunt vere viuẽtes: [placeã] tibi & bonis omnibus[corã deo]id est, in beneplacito dei.

IN PSALMVM LVI.

Titulus. In finẽ ne disperdas Dauid in tituli inscriptione, cum fugeret a facie Saul in speluncam.

MIserere mei deus.] Tangit hic iterum veterẽ historiam & nouam. Legitur enim in veteri historia, quod Dauid fugiens Saulem, abscõdit se cũ suis in speluncam. Contigit autẽ, vt Saul in eandẽ speluncã diuerteret ad purgandũ vẽtrẽ Et cũ Dauid moneret a suis, vt eũ interficeret, noluit 1. Reg. 22. & 24.

 sed

ſed partem chlamydis, rege neſciente, abſcidit, vt per hoc animaduerteret, ꝙ eũ Dauid, ſi vellet, interficere potuiſſet. Cum vero rex exiſſet, exiuit Dauid, & clamauit: Rex Iſraël attende, quia cum partẽ veſtis abſcidi, potuiſſem te interficere, ſi vellem. Tunc rex recognoſcens ſuam iniquitatem, non tamen ceſſauit à perſecutione. Non debemus hic attendere de hac ſua tribulatione ſcripſiſſe prophetã, ſed per ſe Chriſtũ intellexit: per ſpeluncã in qua latuit, humanitatẽ Chriſti, in qua latuit diuinitas: à facie Saul, id eſt, â cognitione diaboli, vel Iudæorũ, qui per diabolũ Chriſtũ impugnabant. Vel per ſpeluncã poſſumus accipere ſepulchrũ, in quo latuit Chriſtus. Cognoſcẽs Ezdras prophetã hoc de Chriſto intellexiſſe, ideo ſic intitulauit: qui titulus ſic legitur: Pſalmus iſte tendit in finẽ id eſt, in Chriſtũ, admonens nos: O tu homo, ſiue Iudæus ſis, ſiue gẽtilis, ne diſperdas Dauid, id eſt, ne dehonores Chriſtũ in tituli inſcriptione, mutata à te. i. ſubtrahendo te â regno Chriſti: ſcilicet, negãdo Chriſtum eſſe regẽ Iudæorũ. inſcriptione tituli dico mutata à quibuſdã, tunc ſcilicet, cum fugeret Dauid â facie Saul. i. à cognitione diaboli & Iudæorũ, in ſpeluncã, id eſt, in humanitatẽ, vel in ſepulchrum. Propter hoc enim quod ſolam Chriſti humanitatẽ cognouerunt, & eum in ſepulchro mortuũ viderũt, nullo modo attendentes eſſe eum deũ, quidã mutauerunt inſcriptionem tituli, negantes Chriſtũ eſſe regem Iudæorum. Materia eſt Chriſtus. Modus eſt, quod in prima parte, ſicut in alijs pſalmis, in quibus agit de paſſione, pręmittit orationẽ. In ſecũda parte, quæ incipit: Paratum cor meũ deus, oſtẽdit ſe magnã laudẽ deo ex ſua glorificatione facere. Intentio eſt, ne diſperdas Dauid. i. ſemper Chriſtũ regem eſſe cõfitearis: ad quod bene monet, cũ oſtẽdit Chriſtũ, licet aliquãdo paſſum, tamen valde glorificatũ, & ex ſua glorificatione in omni gente deo laudẽ acquiſiuiſſe. ¶ Chriſtus præuidẽs

ſuam

ſuam paſſionẽ,ſic orat:[Miſerere mei deus, miſerere mei:] cum ingeminat orationẽ,innuit nobis magnã neceſſitatẽ:& ideo debes miſerere,[quoniã in te con fidit anima mea. ¶Et in vmbra alarũ. Ponit modũ, quomodo velit,quod deus ſui miſereatur. Miſerere, & debes facere,quia[ſperabo in vmbra]id eſt, in re frigerio[alarũ tuarũ].i.miſericordiæ & potẽtiæ tuę. Per ſimile loquitur:quia ſicut gallina adumbrat pullos alis,protegit ab æſtu, ſic deus per miſericordiam ſuam & potentiã obumbrat & protegit ſperantes in ſe:ſperabo dico[donec tranſeat iniquitas].i.impleuerint omnes iniquitates ſuas in me. ¶Clamabo,ſperabo,& non otioſius,ſed[clamabo ad deũ altiſſimũ] qui etiam dominatur angelis: & ne aliquis diceret: Cum ſit ita altus, non reſpiciet te, dicit: Cum ita ſit altiſſimus, tamen reſpiciet me, quia humiliauit ſe mihi: & hoc eſt quod dicit: [ad deum qui bene fecit mihi. ¶Miſit de cœlo.Hoc ſcilicet, bonum fecit mihi,[miſit de cœlo]verbum,quod vniuit meæ humilitati:[&]per hoc verbum[liberauit me]id eſt animã meã,humanitatem, remouendo omnia mala, & conferendo glorificationem:& per idem verbum [dedit in obprobriũ conculcantes me]id eſt,vt omnes Gentes habeant obprobrio, conculcantes me Iudæos.In hoc verſu incipit de ſecunda parte,& ponit breuiter glorificationem,cum dicit, liberauit me:& paſſionem vbi dicit,conculcãtes me. ¶Miſit.Determinat quid miſerit,& a quibus liberauerit,cum dicit [miſit deus miſericordiam ſuã]id eſt,filium ſuũ, per quem miſertus eſt humani generis:[& veritatẽ ſuã] id eſt,ipſum filiũ,qui veritas dicitur, quia per ipſum completæ ſunt omnes promiſſiones dei:[&]per ipſam miſericordiam [eripuit animam meã de medio] id eſt,de communi, quia eam ex omni parte inuadebant:de medio dico[catulorum]id eſt,plebis Iudæorum,qui ſunt filij[leonum]id eſt,malorum principũ

Matt. 23.

a quibus minores incitabantur, quaſi catuli, ad Chriſti impugnationem: eripuit dico, & neceſſe erat, quia ego[conturbatus]fui ab illis per mala, quæ mihi intulerunt: & in illa conturbatione[dormiui] id eſt, mortuus fui. Mortem ſuam bene comparat dormitioni, quia quàm leuiter aliquis excitatur a ſua dormitione, ita leuiter excitatus fuit Chriſtus a ſua morte. ¶ Filij Bene dico conturbatus: & oſtendit a quibus, ſcilicet, Iudæis. Quaſi diceret: Vere fui conturbatus, quia[filij hominum]id eſt, Iudæi, qui ſunt filij rationabilium hominum, id eſt, generati a prophetis, & ideo ipſi deberent vti ratione:[laqueum parauerunt] id eſt, aliquem dolum[pedibus]id eſt, prædicationi meæ: [& incuruauerunt animam meam] quia ſecundum opinionem ipſorum erat anima mea depreſſa & incuruata multis peccatis. Vel incuruauerunt animam meam, quia fecerunt me contriſtari de duritia eorum. Vnde
Pſal.34. in alio pſalmo dicit: Humiliabam in ieiunio animam meam. ¶ Quia aliquis diceret: Non parauerunt, ſed potius Romani te interfecerunt: ad hoc reſpondit: imo parauerunt: quia licet manibus non interficerent tamen lingua interfecerunt: & hoc eſt: [dentes]id eſt corroſiones[eorum]fuerunt[arma]id eſt, manifeſtæ impugnationes,[& ſagittæ]id eſt, doli, & conſilia, quibus me occulte ferirent [& lingua eorum] fuit [gladius acutus]ſcilicet, efficiens mortem, ſicut gladius, vt cum dicerent: Crucifige, crucifige eum.

¶ Exaltare. Facta interpoſitione, quomodo Iudæi impugnarent eum per verba, facit aliam interpoſitionẽ de ſua liberatione. Continuatio, Ipſi me ita impugnãt ſed tu deus, qui humilis apparuiſti, dum me tribulare permiſiſti,[exaltare]id eſt, exaltatus appare, reſuſcita me, ducendo[ſuper cœlos]materiales. Vel[cœlos]id eſt, ſuper angelicam creaturam:[&]per hoc, ſi me exaltaueris,[gloria tua]effundetur[in omnem terram] id eſt, fama nominis tui.

¶ Facta

¶ Facta interpositione, ponit illam á qua pendebat constructio. Filij hominum parauerunt laqueum. Foderunt. Dico incuruauerunt animam meam, & etiam [foderunt] id est, foueam parauerunt, id est, mortem, in qua me præcipitarẽt, a quo nullo modo egredi possem: & hoc [ante faciem meam] id est, in conspectu meo, cum dicerent: Reus est mortis: [&] ipsi [inciderunt in eam]: quia vbi mortem mihi machinati sunt, seipsos occiderunt. ¶ Tertia pars. Continuatio: Ipsi tot mala mihi intulerunt, tamen [cor meum] semper fuit [paratum] cantare tibi: & etiam [cor meum] semper fuit [paratum] psallere tibi: & ad quod fuit paratum, hoc explebo, quia [cantabo] scilicet corde & ore laudabo, [& psalmum dicam] bene operando. Mat.26.

¶ Dico, psalmum dicam & cantabo: & vt hoc possim explere, [exurge] id est, appare, ò [gloria mea] q̃ scilicet hactenus latuisti: & o tu [psalterium & cithara] id est, caro mea [exurge] id est, appare in virtute quam habes a Deo. Psalterium dicitur caro Christi, propter opera quæ semper fecit. Cithara dicitur, propter mortificationem, quia in passione extentus fuit in ligno, sicut corium mortui animalis. Vnde & alibi: Dinumerauerunt omnia ossa mea. ¶ Dico exurge, et non dubito de resurrectione, quia ego [exurgam]: & vt certissime etiam terminum dicam, dico [diluculo] id est, summo mane, prima sabbati. Et cum resurrexero, [confitebor tibi] id est, laudabo te per prædicatores [in populis] id est, inter Iudæos: [& in Gentibus dicam tibi psalmum] id est, acquiram tibi bonos operatores. ¶ Quoniam. Ostendit per quos confiteatur, scilicet, per cœlos, & per nubes: & ostendit per quid illi sint facti cœli & nubes, scilicet, per misericordiam dei, quæ magnificata est. Continuatio: Dico confitebor, quæ confessio per hoc eueniet, [quoniam misericordia tua magnificata est] id est, filius tuus magnificatus est [vsq; ad cœlos] cõstituendos, quia quosdam Psal.21.

co-

cõstituit cœlos.i.sanctos apostolos in ecclesia:[& veritas tua].i.ipse filius, qui bene veritas dicitur, quia per eum dei patris promissa cõpleta sunt, est magnificata[vsq; ad nubes]constituendas, scilicet, sanctos prædicatores, qui compluunt ecclesiam rore cœlestis doctrinæ. Vel[misericordia est magnificata]id est, filius ascendit supra cœlos. Aliud quod sequitur non mutatur. ¶Et vt constituantur alij cœli, alij nubes, [exaltare]ô[deus super cœlos, & super omnem terram gloria tua]Ideo versus iste, qui intercalaris dicit maxime repetit, quia in eo pendet maxima vis totius intentionis, scilicet, ne disperdamus Dauid.

IN PSALMVM LVII.

Titulus. In finem ne disperdas Dauid in tituli inscriptione.

SI vere vtiq;.]Psalmus iste intendit in finem.i.in Christũ:monẽs ne tu quicunq; disperdas Dauid .i.dehonores Christũ, tituli inscriptione mutata, sed semper regẽ Iudæorũ cõfitearis eũ: & hæc est intentio sicut in alio psalmo, scilicet, ne disperdas Dauid. Materia sunt Iudæi per oppositũ, quia Christus debet esse principalis. Modus: In prima parte redarguit Iudæos, enumerando quædam eorum mala. In secunda parte, quæ incipit: Deus conteret dentes eorum:ostendit damnationes Iudæorum. In tertia parte, quæ incipit: Lætabitur iustus, ostendit iustos lætari, & ex hoc quod ex damnatione eorũ castigati sunt & cum ostendit Iudæos damnari, qui disperdiderũt Dauid, maxime nos admonet, ne disperdamus Dauid ¶Vox prophetæ, sic incipientis ab increpatione: O vos filij[hominum]scilicet, prophetarum, quorum rationem imitari deberetis: vos [vtique si vere iustitiam loquimini]id est, vero fideliq; corde secundum deum, tum [recte iudicate] cognoscendo Christum iam esse promissum redemptorem nostrum, filium

dei

dei,&c.¶Ideo dico recte iudicate, [etenim]non recte iudicatis,sed potius vos positi [in terra] id est , in appetitu terrenorum: [in corde] vestro [operamini iniquitates].i.iniqua cogitatis : & sicut mala cogitatis,sic facitis: & hoc est:[manus vestræ concinnant] id est,concordes exequũtur[iniustitias.]¶Hoc ideo faciunt,quia ipsi[peccatores sunt alienati].i.reprobati a deo[a vulua]id est,a conceptione ipsa. Vel[a vulua]id est,a nutrimento ecclesiæ: & non tantum sunt alienati,sed etiam[errauerunt]id est,erroribus deputati sunt[ab vtero]id est,a conceptione: vel ab vtero ecclesiæ,in quo nutriuntur quidam , vt ad fidem perducantur: & non tantum in seipsis mali fuerunt , sed etiam[locuti sunt falsa]vt alios deciperẽt.¶Furor] etiam est[illis secundum similitudinem serpentis]nõ tantum cuiuslibet serpentis, sed [sicut aspidis surdæ] non per naturam,sed[obturãtis aures suas.]

¶Quæ non exaudiet vocem incantantium:] & non quorumcunque incantantium , sed [sapienter etiam incantantium][&]hoc est[venefici]id est,sapientis. Sicut enim in cauerna sua cũ incantatur, vnã aurem affigit terræ,& alterã cauda obstruit , ne prodeat in lucem,& ab ea venenũ extrahatur , sic Iudæi existentes in cauernis ignorantiæ & peccatorũ , vnã aurem affigunt terræ,id est, delectationi præsentium bonorum: & aliam obstruunt cauda,id est,priori vel veteri consuetudini legis suæ,ne possint Euangelij veritatem percipere: & ne prodeant,scilicet,in verã cognitionem: & ne abstrahatur venenum ab eis,id est, odium, & alia peccata.

¶Deus conteret. Secunda pars. Continuatio : Et quia ita mali sunt,[deus conteret]id est,destruet , & falsas ostendet[dentes eorum]id est, corrosiones eorum[in ore ipsorum]id est , propria verba ipsorum: quia sæpe contingit,vt in verbis proprijs falsi esse cõuincantur: vt Augustinus contra milites, qui dixerũt

ipsis

ipsis dormientibus corpus Christi furtim ablatum fu isse, dicit: Si dormierunt, quomodo sciuerunt? & si nõ dormierunt, quare non custodierunt? Et etiam [molas] id est, magnifica verba: quia molæ dicũtur illi maiores dentes: molas dico [leonum] id est, maiorũ principum [confringet] id est, destruet, & falsas ostendet [dominus] nec poterunt venire ad aliquem effectum Et aliud malum: [ad nihilum deuenient] de gloria regni sui: [tanquam aqua decurrens]. Sicut enim torrens de pluuijs cito crescit, & cito deficit, sic illi cito deficient: & per hoc ad nihilum deuenient, quia deus [intendit arcum suum] id est, parauit vindictam suã [donec infirmentur] id est, conuertantur ad deum.

¶ [Auferentur etiam sicut cera quæ fluit]: quia sicut cera adnihilabuntur, quia in ignem æternum descendent: ideo auferentur, quia [ignis] id est, ardor concupiscentiæ eorum [cecidit] super eos: [&] ideo [non viderunt solem] id est, Christum non cognouerunt.

¶ Hic conuertit se ad eos. Continuatio: Super eos cecidit ignis, & hoc priusquam intelligeretis per peccata vestra vos esse puniendos: & hoc est: [priusquam spinæ vestræ] id est, peccata vestra [intelligerent] se esse [ramnum] id est, pungentia. Ramnus est herba, prius mollis, deinde quando maturescit, habet acutissimos aculeos: sic peccata prius sunt mollia, & delectant, & deinde grauissime pungunt. Alia translatio hanc sententiam manifeste confirmat, quæ est: priusquam spinæ vestræ producant ramnum. Vel aliter: Dico auferentur, & vere vos auferemini citius quam putetis: & hoc est: [prius auferemini, quam spinæ vestræ producant ramnum] id est, veniant ad maturitatem, id est, ad consummationem nequitiæ: dico auferentur, per hoc scilicet, quod [absorbet eos] id est, destruet eos, quasi absorpti sint a terra, absorbet dico [sicut in ira] id est, similis irato: & bene dicit, sicut, quia deus nunquam iratus est, ipsos dicit non viuentes,

sed

sed[sicut viuentes]quia non vere viuunt: sed etiam si viuentes exterius videantur , tamen interius mortui sunt,quia carent vita,quæ deus est.¶Lætabitur: tertia pars.Deus ita vindicabit se de eis, [iustus] autem [cum viderit hanc vindictã,lætabitur]consentiens diuinæ iustitiæ:.&[lauabit]id est,purgabit [manus suas]id est,operationes suas[in sanguine peccatoris] id est,in consideratione sanguinis,id est,vindictæ,quam deus sumet de peccatore:[& dicet homo]ille [si fructus est iusto]de iustitia sua,quod vtiq́ est:tunc[vtiq́ deus est iudicans eos]malos,id est , reputans dignos damnatione:[in terra]id est, dum viuunt in hoc seculo.

IN PSALMVM LVIII.

Titulus. In finem ne disperdas Dauid in tituli inscriptione,quando Saul misit & custodiuit domum eius,vt interficeret eum.

ERipe me]. Tangitur hic aliquid de noua & veteri historia. Legitur enim in veteri historia, q̃ Dauid fugiens Saul,perrexit ad Michol vxorẽ suam,in quandam domum suam : quod cũ Saul cognouisset,fecit domum custodiri , ne Dauid posset euadere,& interficeret eum. Vxor sua vero hoc perpendens,emisit eum per fenestram , & sic liberatus est.Per hoc quod Dauid ita fuit circumseptus in domo sua,intellexit,quod Christus custodiretur a ministris Saul,id est,diaboli,in sepulchro suo,vt occiderẽt eum,id est,vt famam eius extinguerent . Titulus ita legitur:Psalmus iste tendit in finem, id est, in Christum,admonens , ne tu quicunque disperdas Dauid, corrumpas regnum Christi,id est, Christum:in tituli inscriptione,mutata a quibusdã: tunc qñ Saul,id est, diabolus,misit milites,& custodiuit domum , id est, Christi sepulchrum,vt interficeret eum,id est,extingueret famam eius.Hanc causam habuerunt quidam quare 1.Reg. 19.

quare mutauerunt titulum, quia videbant eum mortuum,& in sepulchro positum. Materia Christus est de qua sic agit: In prima parte petit liberationẽ & exaltationẽ. In secunda parte conuersionẽ Gentiũ, quæ ex illa exaltatione & liberatione procedit, quæ ibi incipit. Conuertentur ad vesperũ. In tertia parte, cõuersionẽ Iudæorũ, quæ est ibi: & de execratione & mendacio. In quarta parte, laudẽ, quã totus Christus deo inde faciat pro sua liberatione, & Iudæorũ, & Gẽtiũ conuersione, quæ ibi incipit. Ego autẽ cantabo fortitudinẽ. Intentio est, ne disperdas Dauid. ¶ Vox capitis, sic pro sua liberatione orantis. [Deus meus eripe me] per tuã magnã potentiam, ne isti mali possint me conformare sibi, [de inimicis meis, & ab insurgentibus in me libera me.] ¶ Eripe me de operãtibus iniquitatem, & de viris sanguinum salua me.] Inimici sunt, qui solam voluntatem habent nocendi erga proximum. Insurgentes, qui iam commoti sunt furore et ira, vt mala faciant, nec tamen faciunt: contradicẽtes, verbo: iniquitatem operantes, qui actualiter mala inferunt, viri sanguinũ sunt, qui furorem suum circa hominum interfectionem perducunt. ¶ Et opus est vt eripias, [quia ecce] in manifesto est [ceperunt animã meam fortes] id est, dæmones, & principes Iudæorũ [irruerunt in me] id est, impetum fecerunt sine omni ratione. ¶ Neq; iniquitas. Ostensa necessitate suæ liberationis, ostendit meritum, quare dignum sit vt eripiatur. Cõtinuatio: Dico eripe, libera, quia hoc quod mihi faciunt, [neq;] est [iniquitas mea] id est, neque peccaui in eis voluntate, neq; actu: & hoc est: [neq; peccatum meum domine:] vel iniquitas quantum ad proximum, neq; peccatum ad meipsum: scilicet, neq; peccaui contra eos, neq; in meipso, quare ipsi debeãt mihi hæc mala facere, sed potius [cucurri] id est, militiam meam expleui [sine iniquitate] scilicet, nihil mali eis intuli, & non tantum mala non intuli, sed bona

feci

feci:& hoc est:[& direxi]aliquos exemplo & documento, vt ad viam veræ cognitionis ascenderent.
¶Et quia sic cucurri, ò domine, qui tunc videris dormisse, dum me permitteres tribulari,[exurge in occursum meum,] id est,occurre mihi bene remunerando. Occurrit deus pater Christo, resuscitando eum, de militia bene remunerando: Christus patri, bene promerendo:exurge dico[& vide]id est,fac alios videre & cognoscere meam exaltationem,vt licet aliquando vidissent me depressum,tamen modo cognoscant me regem Iudæorum:[& tu Domine intende]id est,intẽtum te præbe[ad visitandas omnes Gentes]quæ infirmæ sunt & oneratæ peccatis: & ideo opus est vt intẽdas aspirando,& eis mittendo prædicatores : tu dico [deus virtutum]id est,angelorum,[& deus Israel] id est,Israelitici populi:scilicet,visites eos sic,vt facias cõcorporari Gentes cum angelis,& etiam cum Israelitico populo,visita Gentes,& [non miserearis omnib9] non dico quin aliquibus,qui volunt conuerti,sed non omnibus,scilicet,non obstinatis miserearis, [qui operantur]egregiam[iniquitatem]scilicet, mortem meã. Vel[operantur iniquitatem]id est, in sua malitia perseuerant. Obstinatio Iudæorum valuit ad conuersionem Gentium. Vnde dicitur: Cæcitas contigit in Israel, vt plenitudo Gentium intraret. ¶Posita oratione pro cõuersione,ponit affirmationem conuersionis. Continuatio:Dico intende,& vere intendes,quia Gentes [conuertentur]a sua idololatria,ad cultum Dei:& hoc [ad vesperum]id est,in tempore gratiæ: [& patientur famem]incorporando sibi alios[vt canes]latẽtes in prædicatione Dei:[& circumibunt ciuitatem]id est, ecclesiam custodiendo magnam,ne quis hæreticus locum impugnandi inueniat. Rom.11.
¶Dico famem patientur,& [ecce] scilicet manifestũ est,[loquentur]prædicatione Dei[in ore suo] id est,sibi conuenienti:quia quod verbo prædicant, exemplo

& opere confirmant:[& gladius]id est,verbum dei per quod occidunt prędicatores inimicos Christi, ex communicando eos , defendentes filios Ecclesiæ ab hæreticorum impugnationibus, qui incidit ex vtraq; parte,nouo scilicet,& veteri testamento:erit [in labi
Gal.3. is eorum]:ideo erit gladius in labijs eorum, [quoniã quis audiuit]eos,id est,aliquis audiuit,id est,obediuit eis prædicantibus:aliquis non audiuit illos: qui audie runt,defendunt gladio:non audientes impugnant . Vel quis audiuit prædicationem , antequam Gentes haberent gladium dei? quasi diceret, fere nullus: & ideo necessarium erat,q Gentes prædicarent verbũ dei. ¶Gentes conuertentur,[& illos]qui non cõuer tentur[deridebis]id est,derisibiles ostendes. Legitur etiam in bono sic:Gentes conuertentur,[& tu domine eos]conuersos[deridebis]id est, derisibiles ostendes sibiipsis , quia cognoscent se secundum priorum vitam derisibiles esse & contemptibiles:[& ad nihilum deduces omnes Gentes]tam bonos quàm malos Boni ad nihilum deducuntur,quando priorem vitam deserunt,& nihil eam reputant. Mali,quando propter priorem vitam damnabuntur. ¶Fortitudinem. Postquam ostendit conuersionem Gentium,ostendit quare non destruet inimicos suos Iudæos , cum posset facere:quia secundum voluntatem dei cognouit illorum conuersionem: & dispersionem vtilem fore ad conuersionem Gentium:& ad Iudæorum conuersionem,quæ in nouissimis temporibus est futura.

Continuatio:Omnes Gentes ad nihilum deducentur sed[fortitudinem meam]id est,patiẽtiam meam, qua possum perdere Iudæos,[custodiam ego ad te] id est iuxta voluntatem tuam:ideo iuxta voluntatem Dei, quia[deus ostendit mihi]existenti mihi[super inimicos meos]quia superior illis omnibus eram, & possem me ad libitum meum de eis vindicare : hoc non ponit quod ostendisset,sed ex sequentibus potest intelli

telligi,ſcilicet,quod vtilis eſſet eorum conſeruatio: dico deus oſtendit,& quod ipſe oſtendit, debeo facere, [quia]ipſe[deus eſt ſuſceptor meus]cum meã humanitatem ſuæ diuinitati coniunxit:[& etiam Deus meus].i.creator meus:[miſericordia eius præueniet me] Semper enim Chriſtus fuit præuentus â miſericordia Dei,& in ipſa conceptione:& ſemper poſtea oſtendit mihi deꝰ:& tu domine[ne occidas eos]id eſt,ne prorſus diſperdas eos inimicos meos:ideo hoc precor,[ne populi]id eſt,gentiles[obliuiſcantur mei,quando] id eſt,aliquo tempore:quia & ſi ſtatim non obliuiſcerentur,tamen poſt magnum tempus obliuiſcerentur,niſi haberent Iudæos,qui mortem Chriſti redemptoris ſua diſperſione confirmarent:& lex ſua quam habent teſtimonium Chriſti eſt. Vel, ne populi mei obliuiſcantur mei.¶Ne occidas,ſed potius [diſpergas illos] per diuerſa regna:& hoc[in virtute tua]id eſt,in potentia tua:quæ petitio Chriſti impleta fuit, quando eos Titus & Veſpaſianus diſperſerunt,& incipit orare pro conuerſione eorum,dicens deo: [depone eos protector meus domine]de ſuperbia ſua.¶Delictum Depone ſuperbiam,& etiam depone [delictum oris eorum]id eſt,cordis eorum:cor ideo dicitur os, quia hiat in deſiderijs ſicut os:[&]etiam [ſermonem labiorum ipſorum]vt cum dicerent:Dæmonium habes,et ſimilia: [& comprehendantur] id eſt,conuincantur [in ſuperbia ſua]vt cognoſcant propter ſuperbiam ſuam in has miſerias ſe incidiſſe.¶Dico cõprehendãtur Tertia pars.Vere cõprehẽdãtur, quia[de execratiõe] i.de hoc ꝙ oẽs hñt eos execrabiles, [& de mẽdacio]. Mendaces enim erant male interpretando ſcripturas: & etiam mentientes de Chriſto,cum dicerent:Venerunt Diſcipuli eius nocte, & furati ſunt corpus eius, & de ipſis edocti erant: [in conſummatione] id eſt, in perfectione virtutum: & ita, quod [annunciabunt]alij, ſcilicet, quod dicetur: Iudæi

Ioan.7.8.

qui inimici erant Christi, ad ipsum conuersi sunt : &
annunciabunt etiam [in ira] esse [consummatio-
nis] id est ,perfecti, consummati,considerando iram
et vindictam iudicis in futuro iudicio:[&]etiam[non
erunt]quales prius erant,scilicet,blasphemi & pecca-
tores. Vel[annunciabuntur]id est , per annunciantes
erunt[in consummatione].Alia translatio habet pla-
niorem literam,& de execratione, & mendacio euel-
lentur in ira consummationis. ¶ Et] tunc ipsi Iudæi
[scient,quia Deus dominabitur Iacob]id est , Iudaici
populi,[&]etiam[finium terræ].i.gẽtilium,per om
nes Gentes terræ, scilicet, cognoscent Iudæi eundem
Deum esse Iudæorum & gentium. ¶ Hic ponit aper
tam conuersionem. Continuatio. Euellentur de execra
tione,quia[conuertentur ad vesperam]id est,circa finẽ
mundi,[& famem patientur vt canes , & circumibũt
ciuitatem]vt supra. ¶ Et[ipsi]conuersi,qui prius inui
ti erant dispersi,sponte [dispergẽtur ad manducandũ]
vt alios faciant cibum suum,id est , incorporando eos
sibi:[si vero non fuerint saturati, & murmurabunt]id
est,si non possunt sibi alios incorporare vt voluerint,
& murmurant,sicut olim in deserto pro cibo corpora
li murmurauerunt,sic modo pro spirituali murmura-
bunt. ¶ Ego autem. Quarta pars. Ipsi ita dispergẽtur,
[ego autem]tutus propter hæc omnia[cantabo]id est
1. Corin. 3 laudabo corde et ore[fortitudinem tuam]id est,poten
tiam,qua liberasti me,et Iudæos et Gentes conuerti-
sti:[et exultabo]id est,exultans annunciabo [veritatẽ
tuam]de resurrectione,facta[mane]et in me et in me-
is maxime. ¶ Hoc iuste facio,[quia tu factus es susce-
ptor meus]et meorum,ad maximam dignitatem: [et
refugium meum]quando maxime necesse est, scilicet,
[in die tribulationis meæ]et meorum in hac vita.
¶ Cantabo,et etiam[psallam]bene operando [tibi]
qui es[adiutor meus]in bonis operibus,psallam ideo,
[quia]tu [es susceptor meus,deus]non homo suscep-
tor

tor, ſed ſuſceptor deus, id eſt, quia ſuſceptum deificas: et etiam[deus meus]id eſt, creator meus, [et etiam mi ſericordia mea]id eſt, faciens mihi et meis omnia per miſericordiam.

IN PSALMVM LIX.

Titulus. In finem pro his qui commutabuntur inſcriptione tituli ipſi Dauid in doctrinam, cũ ſuccendit Meſopotamiam Syriæ, et Syriam Sobal, et conuertit Ioab, et percuſſit Edom in valle Salinarũ duodecim milia.

DEus repuliſti]. Mortuo Saule, poſtquam Da- 2. Reg. 8.
uid obtinuit regnum, ſuccendit Meſopotamiã, et. 10.
ſcilicet, partem Syriæ, et Syriam Sobal, et ali- 1. Para. 18.
am partem Syriæ, et conuertit ad ſe Ioab inimicum ſuum, et percuſſit Edom, id eſt, Idumæum populum, quia erat populus ille de terra Idumæa, quæ ſic vocata fuit ab Eſau habitatore, q ſic vocatus fuit Edõ quia dilexit terrena. Per has enim victorias intellexit Dauid victorias Chriſti, quas facturus erat in Iudæos et Gentes. Titulus ſic exponitur, Iſte pſalmus habitus pro his, id eſt, ad honorem illorum, qui commutabuntur in finem, id eſt, in Chriſtũ, vel in perſeuerantiam, oſtendit enim pſalmus iſte commutationes duas iuſti, vnam in hac vita, quæ fit de peccato ad iuſtitiam, ſecũdam in alia vita, quæ eſt de mortalitate ad immor
talitatem, quæ commutatio fiet, inſcriptione tituli, ſuſ Iaco. 2.
cepta per fidem, ſcilicet, quia credunt Chriſtum regem Iudæorum, inſcriptione dico facta ipſi Dauid. i. Chriſto, eundo etiam in doctrinam, id eſt, in præcepta eius, ſe legi ipſius Chriſti conformans, vt ſecundum eam legem operetur, quia fides ſine operibus mortua eſt, commutabuntur dico, cum ſuccendit, id eſt, per hoc quod ſuccendit igne Dei Meſopotamiam Syriæ, id eſt Iudæos, quos vocando eleuauit, eleuando ſuſtulit in

alteram dignitatem, qui prius erãt sublimes, id est, sin gulariter superbi de cognitione Dei. Mesopotamia enim alta vocatio, Syria vero sublimis interpretatur, id est, Christus succendit Syriam Sobal, id est, ipsos Iudæos, sublimes & superbos de vana vetustate, id est, de carnalibus obseruantijs legis. Sobal namq; vana vetustas interpretatur: & conuertit ad fidem suam ab Idololatria Ioab, id est, inimicum suum, scilicet, gentilem, quia nullam cognitionem de deo habebant: & pcussit, id est, commouit, de infidelitate ad fidem, Edom id est, gentilem populum terrenis deditum, vel in peccatis sanguineum, Edom namq; vel terrenus, vel sanguineus interpretatur, quia percussit terrenitatem Gẽtium, scilicet, quod iam terrena non quærerẽt, per hoc conuertit Ioab, id est, gentilem populum, & ita percussit eos, quod essent in valle Salinarum. In valle fuerunt, id est, in humilitate, quæ est mater omnium virtutum, & condimentum omnium bonorum, sicut sal ciborum: quia qui sine humilitate virtutes congregat puluerem in ventum portat: percussit dico duodecim milia, id est, omnes in quatuor partibus mundi, fidem sanctæ trinitatis confitentes. Per mille perfectio intelligitur. Materia est Iudæi & Gentes, ad fidem conuersi per Christi percussiones. Modus: In prima parte per multas rationes, & per authoritatem ipsius dei eos esse commutandos, scilicet, de peccato ad iustitiam. In secunda parte, quæ incipit: Saluum fac dextera: ostendit eos per eandem commutationem peruenire ad aliã commutationem, scilicet, de mortalitate ad immortalitatem. Intentio est, vt nemo contemnat istas percussiones, quia per eas habent vtranq; commutationem.

¶ Vox ad fidem conuersorum per victimas Christi: & quia dicturi erant se commutandos, ostendit prius vnde commutentur, cum dicit: [Deus repulisti nos] ab amœno loco illo, in quo primum patrem nostrum constitueras: [& destruxisti nos] faciendo mortales et

passi

passibiles,quod antequam peccasset Adam , non erat: & hoc non tua culpa,sed nostra,qua [iratus es]nobis propter peccatum præcedens:[&] tamen [misertus es nobis]modo per incarnationem filij. Vnde alibi dicitur: Cum iratus fueris,misericordiæ recordaberis. Abacuc.3
¶Ostendit quomodo sit misertus,quia [commouisti terram]id est,terrenos ab errore, [& conturbasti eā] ad pœnitentiam: & sicut cœpisti o domine , ita perfice [sana contritiones eius] id est, remoue ab ea miserias eius quas sustinet,de quibus dixit,Destruxisti nos: & hæc sanatio fiet in communi resurrectione:vel,sana cō contritiones,id est,peccata,pro quibus habet cor contritum: & iustum est vt sanes,[quia]ipsa[commota est] gratia commouente per liberum arbitrium.
¶Ostendisti.Et licet peccata per commotionem dimissa sint,tamen non statim ad requiem eos colligis, sed tribulationibus,quibus purgentur,exponis.Commouisti,per hoc quod non solum[ostendisti]sola cognitione,sed ipsa rei experientia, [populo tuo dura] id est,grauissimas tribulationes.Vel,ostendisti exemplo & prædicatione populo,qui debent te imitari,debere dura pati:[& potasti nos]id est, delectari nos fecisti, quasi in bono potu,[vino]id est,tribulationibus,quæ dicuntur vinum,quia bene purgant vulnera peccatorum,sicut vinum vulnera carnis: vino dico non dulcedinis,sed[compunctionis]quia per illud ab oi parte compungimur.
¶Dedisti.Dico potasti populum vino compunctionis,&[metuentibus te dedisti significationem]scilicet præsentes istas tribulationes,indicantes, & significantes eis , [vt fugiant a facie] id est, a vindicta Dei, quam in facie habent,& quam quasi præsentem considerant:a facie dico [arcus] id est , diuinæ scripturæ , scilicet , quam vindictam minantur vetus & nouum Testamentum : præsentes enim tribulationes,quas pro veteri peccato sustinemus,nobis

ſignificant, quod ſi hic in peccato permanebimus, in futuro iudicio grauiſſime puniemur. Vel per ſignificationem, diuinam ſcripturam poſſumus intelligere, quæ nobis propoſita eſt, vt ſequamur. Vel ſignificationem vexillum crucis poſſumus accipere, quod nobis indicat, vt fugiamus a facie arcus, ideo etiam adhuc ante populum portatur, vt nobis ſignum ſit, ne redemptoris noſtri paſſionem fugiamus, quia ſi compatimur,
2. Tim. 2. et conregnabimus. ¶ Ideo dediſti ſignificationem, [vt liberentur dilecti tui] facti ab æterna pœna. Ecce per miſerias huius vitæ certificat futuram commutationem, quæ videbantur repugnare. Incipit ſecunda pars. Dico vt liberentur, et o domine libera, et hoc eſt [ſaluum fac] populum timentem te, in [dextera tua] i. in potioribus bonis tuis, ſcilicet, in æterna beatitudine [et] de hoc [exaudi me] quia ſine intermiſſione oro, vel ideo ingeminat, quia res magna eſt. ¶ Deus. Dico ſaluum fac, et bene dico, quia ſecurus ſum inde, qa [locutus eſt in ſancto deus] id eſt, in filio ſuo, in quo promiſit hanc ſaluationem, de qua locutio eſt. Ego populus fidelis [lætabor et partibor Sichimam] id eſt, diſponam humeros, imponendo onera, ſecũdum quod humeri ſuſtinere poſſunt, alios presbyteros, alios diaconos faciendo, et cætera. Sichimus namque humerus interpretatur, [et conuallē tabernaculorũ]. i. Iudæos q ideo intelligũtur p cõuallē tabernaculorum, quia Iacob fugiens Laban auũculum ſuum, requieuit cum ouibus ſuis in conualle tabernaculorum. Quem locũ vocauit conuallem tabernaculorum, quia ipſe ibi pri-
Gene. 31. mum tabernacula ſua fixit, et per Iacob et familiam ſuam intelliguntur Iudæi, qui ſunt nati ex Iacob, [metibor] id eſt, quoſdam aſſumam, quoſdam reijciam. ¶ Meus eſt Galaath] id eſt, aceruus teſtimonij, ſcilicet, multitudo martyrum. Galaath namque aceruus teſtimonij interpretatur, ſic enim vocatus eſt cumulus lapidum, quem fecerunt Iacob et Laban in ſignum

fœderis

fœderis. Per aceruum habemus multitudinem, per testimonium martyres, qui passione sua Christi passionem testificantur, Martyr enim Grece, testis Latine dicitur, & ille Galaath est meus, id est, meę societatis qui mecum ibit ad deum, [& Manasses] id est, obliuio, scilicet, qui oblitus est prioris status, [est meus]. Vnde alibi. Obliuiscere populum tuum, & domum patris tui, [& Effraim] id est, fructificantes, est [fortitudo capitis mei] id est, Christi. Per illos enim Christus nunquam debilis, sed fortis apparet. Vel [capitis mei] id est, sustentatio mentis meæ. Cum Ioseph esset in Aegypto, nato Manasse, dixit: Iam sum oblitus priorum dolorum: & ideo dictus est Manasses, id est obliuio. Nato Effraim dixit: Iam fructificaui in terra aliena: & ideo dictus est Effraim, id est, fructificatio. Psal. 44. Gene. 41.

¶[Iuda rex meus] id est, Christus, qui nasciturus est de genere Iuda, est rex meus: [Moab] id est, gentilis populus, est [olla] id est, refectio [spei mei] id est, in quo spero refectionem. Vel [olla spei mei] id est, probatio, in qua spero, quod nunquam deficiet, sicut olla fortis, quæ posita in igne, probatior & fortior redditur. Moab, aburens lege interpretatur, vel ex patre: populus autem abutebatur lege, quia contra legem erat natus. Loth enim a filiabus inebriatus, cum vtraque coijt, & ab vna Moab, & ab alia Amon genuit, & à Moab dicti sunt populi Moabitæ, & ab Amon, Amonitæ.

¶Ostendit qualiter Gentes erunt suæ, scilicet, per prædicationem Euangelij, & hoc est. [Extendam calceamentum meum] id est, Euangelicam doctrinã quia ea calceata est Ecclesia, vt possit transire spineta & lutosa loca, scilicet, quæcunque. Vnde Apostolus: Calceati pedes in præparatione Euangelij pacis, hoc inquam, calceamentum extendam [in Idumæam] id est, in terrenitatem gentiliũ, vt per hoc Euangeliũ cõtrita terrenitate, faciam Moab meam: [mihi etiam Gene. 19.

alienigenæ]id eſt, illi, qui licet mihi corporaliter adhæreant, tamẽ mẽte alieni ſunt, ſicut hypocritæ[ſunt mihi ſubditi.] ❡Poſtquam fideles, qui loquuntur, ſaluum fac dextera, dixerunt, dixerunt etiam quod ſe cum multos aggregarent, addunt, quod ab ipſo deo deducuntur in munitam ciuitatem, vbi accipient ſecundam commutationem. Continuatio: Hoc deus promiſit, ſed[quis]eſt tam potens, vt [deducet me in munitam ciuitatem?]id eſt, in ſupernam Hieruſalem: & [quis deducet me vſque in Idumæam]id eſt, in gentilitatem, vt multi ex Gentibus mihi incorporentur, & ambietur ciuitas ſocietate membrorum? ❡Nonne tu deus]deduces, [qui]tamen ſicut videt [repuliſti] permittendo tribulari [nos.] Repuliſti nos, [&]vlterius[non egredieris in virtutibus noſtris]ò [deus]id eſt, in exercitibus noſtris: quia neq; hodie iubet congregari exercitum, neq; prębet manifeſtum auxilium, ſicut fecit antiquis patribus.

Ephe.6.

❡Tu non egredieris, vt iuues corporaliter, neque nos petimus, ſed[da nobis auxiliũ de tribulatione] ſcilicet, vt tribulationes immiſſæ auxilientur nobis, & perducant ad ciuitatem munitam: & ſalutem hominum nõ petimus, quia[vana ſalus hominis]id eſt tranſitoria, ſi ſit ex homine. ❡Dico, ſalus eſt vana, & ideo[in deo faciemus virtutem]id eſt, ponemus ſpem virtutis noſtræ in deo, & non in ſalute hominum, vel in mundanis, quia omnia ei, & nihil boni nobis tribuamus: [& ipſe ad nihilum deducet tribulantes nos.]Vel ſi inducatur ab eccleſia Chriſtus, loquens: Deus locutus eſt in ſancto ſuo: hoc ſcilicet: Lætabor de reſurrectione per me facta, & partibor Sichimam, & conuallem tabernaculorum metibor. Meus eſt Galaath, meus eſt Manaſſes, & Effraim.i. fructificans, eſt fortitudo capitis mei, id eſt, meæ diuinitatis: in illis non infirmatur caput meum, ſed ſuauiter quieſcit. Iuda, id eſt, confitẽs, eſt rex meus, quẽ

ego

ego constituam regem: & extendam calceamentum meum, id est, humanitatem meam, qua fuit calceata diuinitas, in Idumæam, faciendo eam ibi annunciari Quis deducet? quandoquidem Christus hæc bona facit mihi, ergo quis deducet me in ciuitatem munitam? & cætera.

IN PSALMVM LX.

Titulus In finē in hymnis psalmus Dauid.

EXaudi deus deprecationem meam.] Psalmus iste dirigit in finem, habitus in hymnis, in laudibus scilicet Dauid, id est Christi. In hoc enim psalmo totus ostenditur populus a cunctis partibus mundi, per omnes successiones clamare ad dominum Christum. Ostendit etiam, quod per Christum ad eandem hæreditatem, quam ipse Christus habet, ille populus perueniet. Materia est fidelis populus, qui hic loquitur. Modus est, quod in prima parte ostendit se clamare ad Christum, vt dictum est Et in secunda parte, quæ ibi incipit: Quoniam tu deus meus exaudisti orationem meam: ostēdit se Christi hæreditatem habere. Intentio est, contra illos, qui dicebant Christum esse paucorum, ostendere Christum esse regem vniuersorum. ¶ Incipit ab oratione sic [Exaudi deus deprecationem meam] de remotione malorum: [& orationi meæ] factæ, de impetratione æternæ vitæ, [intende] .i. intentum te præbe, quia res magna est, & opus est magna intentione. ¶ Intende dico, quia [clamaui] id est, irremissa cordis extentione peregi [ad te] habendum, [a finibus terræ] id est, de omnibus finibus terræ, [dum anxiaretur cor meum] siue exteriori, siue interiori tribulatione: & me clamantem ex necessitate [exaltasti] liberando a malis, conferendo iustitiam. Me dico positum [in petra] in CHRISTO firmatum per fidē, in quo securus sum, sicut aliquis positus in munitissima petra. Vel [in petra] id est in constantia.

¶ Et

¶Et me ita exaltatum,[deduxisti me] de virtute in virtutem: & non sine merito, [quia factus est spes mea: turris fortitudinis]ad quem si refugiam, inueni am fortitudinem:[a facie inimici]id est, ab omni im pugnatione inimici.

¶Postquam ostendit, quod de vniuersa terra populus clamaret ad Deum, ostendit quod hoc faciet per omnes successiones. Continuatio: Tu es spes mea, turris fortitudinis, & ideo[inhabitabo in tabernacu lo tuo]id est, in ecclesia, in qua militatur tibi [in secu la]id est, quamdiu durabit istud seculum: & sicut mo do protegor, sic semper[protegar in velamento]id est, in obumbratione[alarum tuarum]id est, clemen tiæ & potentiæ tuæ.

¶Quoniam. Hic incipit secunda pars. Hic protegar in velamento, & tandem dabis[hæreditatem timentibus nomen tuum]non dico dabis, sed ex nimia securitate dico[dedisti]: & ideo certus sum de securitate,[quoniam tu deus exaudisti orationem meam] scilicet, exaudies quando dabis, & etiam exaudisti, conferendo mihi virtutes. ¶Dies super dies. Dico hæreditatem dabis, scilicet, [dies super dies regis] id est, Christi, quos habemus in hac vita, adijcies nobis dies æternos, quos modo Christus habet, & super annos regis, quos habemus in hac vita [adijcies annos eius]id est, æternos annos, quos modo Christus habet. In hac vita habet dies, quos hic Christus habuit, qui imitatur iustitiam eius: hos autem habent qui non habent annos, sicut Hippolitus, qui non vixit in fide, nisi tres dies, & aliqui similiter: & propter hoc subdit annos: annos dico adijcies, quos ipse Christus habet,[vsque in diem generationis & generationis]id est, iudicij, quando fiet generatio corporis & animæ. Vel, generationis et generationis, id est, semper. Alia enim translatio habet, in seculum seculi.

¶Permanet, Dico quod dies regis adijcies, quos habere

bere non est parum: quia rex ille cum tota familia sua [permanet in æternum] id est, dies eius æterni sunt. Adhuc æternitatem illam commendat. Dico permanet in æternum, nec hoc in vili loco, imo [in conspectu dei] quia semper præsentia eius fruitur, et adhuc æternitatem commendat, quia ibi nullus requiret misericordiam: quia ibi nullus miser erit. Iterum alia cõmendatio: Quia ibi nullus requiret veritatem, quia omnes ibi perfectam habent cognitionem: et hoc est quod sub interrogatione ponit, [misericordiã et veritatem quis requiret?] ¶ Hic ponit pro supradictis laudem. Continuatio: Et quia hæc mihi facies ò deus ideo [Psalmum dicam nomini tuo] id est, bene operabor, ad ampliandum nomen tuum, et hoc [in seculum seculi] id est, quamdiu durabit seculum istud: et sic, [vt reddam vota mea de die in diem] id est, assidue, vt nullum diem intermittam, quin operer ad laudem tuam.

IN PSALMVM LXI

Titulus. In finem pro Idithum psalmus Dauid.

NOnne Deo]. Psalmus iste conuenit Dauid, et cæteris iustis: habitus pro Idithum, id est, pro transilientibus: dirigens in finẽ, id est, in Christum. Materia sunt transilientes tales, qui nulla persuasione, vel tribulatione possunt impediri, quĩ saltum suum perficiant, scilicet, quin terrenis dimissis ad sola cœlestia tendant. Modus: In prima parte ostẽdit se non posse impediri, quin saltum suum perficiat increpando malos, qui volunt eum, siue persuasionibus, siue tribulationibus impedire. In secunda parte, quæ incipit: Veruntamen deo, admonet seipsum et alios, vt deo subiecti sint. In tertia parte, quæ incipit: Veruntamen vani filij hominum: increpat malos de nequitia sua. Intentio est, nos admonere, vt nulla tribulatione impediamur, quin à terrenis ad cœlestia

transilia-

transiliamus. ¶Ac si ita dicat, increpando malos: Vos vultis impedire me, ne saliam, sed frustra, quia [nonne erit deo subiecta anima?] id est, obediens & eius mandata custodiens? Anima dico, [mea].i. meæ potestatis: quia licet quandoque corpus sit vestræ potestatis, tamen anima nunquam nisi meæ potestatis erit. Vere subiecta, & debet: [ab ipso enim] scilicet, deo patre, est [salutare meum] id est, Christus, qui meus saluator est. ¶Nam et ipse. Et bene debet subiecta ei esse anima mea, a quo mihi illud salutare est, [nam ille] a quo procedit, et ille qui ꝓcedit, [deus meus est, et salutaris meus] quia per assumptã humanitatem me saluauit: [& susceptor meus] quia me suscepit de vilitate peccati, ducendo ad dignitatem iustitiæ: & ideo [non mouebor amplius] id est, licet aliquando motus fuerim, tamen vlterius non mouebor. ¶Et quãdoquidẽ talem habeo saluatorẽ, a quo amplius non mouebor, ergo ô stulti, [quousque].i. quandiu [irruitis in hominẽ] exteriorem, scilicet irrationabiliter impetum facitis: quia licet corpus possitis affligere, non potestis tamen animam tangere: et non solum ita irruitis, vt bona nobis exteriora auferatis, sed vos [vniuersi interficitis ipsos:] & hãc sententiam approbat alia translatio, quæ dicit: interficitis vniuersos. Vel sic: Vos irruitis in hominẽ, & vniuersi interficitis vos interius: quia cum bonis malũ facitis, vosipsos interficitis: irruitis dico, [tanq̃ parieti inclinato:] quia sicut paries inclinatus pronus est ad ruinã, sic putatis nos pronos ad ruinam, tanq̃ omni destituamur auxilio: [& maceriæ depulsæ:] quia sicut maceria in seipsa fragilis est, quia sine cemento est: si depulsa est, prorsus in ruinam imminet: sic nos putatis esse sine omni colligatione, & pronos funditus ad ruinam. ¶Nos enim non sumus inclinatus paries, vel maceria. [Veruntamen] non ideo cessant mali, sed potius [cogitauerunt repellere] a me, id est, auferre

auferre mihi[pretium meum]id eſt, deum, quē ego ſolum peto. Alia translatio habet, honorem meum: ſed tamen ego ſemper [cucurri]per militiam, & viā iſtam propoſitam inflexibilis[in ſiti] ſalutis eorum, quia eam multum ſitiebam. ¶ Continuatio: Cogitauerunt repellere, ita ſcilicet, [ore ſuo benedicebant] id eſt, in ore bonum optabant,[& corde ſuo maledicebant]id eſt, ſi quid boni dicebant, deceptionis intētione dicebant. In hoc verſu oſtendit latentem impugnationem. Vel ſic continuatur: Ipſi interficiunt ipſos vniuerſi, ſed tamen ideo non ceſſant ipſi, ſed potius cogitauerunt, & cætera. ¶ Veruntamen deo. Pars ſecūda. Ipſi per tribulationes, & per dolos me impugnant, [veruntamen ſubiecta eſto anima mea deo]hoc eſt, noli propter perſecutiones, iniurias, tribulationes, & reliqua mala tibi iniuſte illata, deficere, & a dei mandatis deſciſcere, vt vel ſis impatiens, vel in vitia relabaris, ſed eius dicto ſis audiens: & debes, quoniā non ex me, ſed[ab ipſo eſt patiētia mea] quia non poſſem pati, niſi ipſe faceret. ¶ Et iterū Ideo debes eſſe ſubiecta anima mea, quia[ipſe eſt deus meus, & ſaluator meus]qui me ſuſcepit per humanitatem redimendo:[&]etiam[adiutor meus]ad bene operandum: &[ideo non emigrabo]vt recedam ab eo, tranſeundo ad alienum deum. ¶ Non emigrabo, quia in eo eſt mihi omnis ſufficientia: & hoc eſt.[in deo eſt ſalutare meum]id eſt, per deum habeo ſaluationem:[& gloria mea]id eſt, per ipſum habeo gloriam æternæ vitæ: & ipſe eſt [deus auxilij mei]id eſt, auxiliatur mihi ad bene operandum: & quid ſingula enumerem? vniuerſa [ſpes mea in deo eſt.] ¶ Et quandoquidem talis eſt, [omnis congregatio populi ſperate in eo:] & vt poſſitis ſecure ſperare,[effundite corda veſtra]id eſt, euacuate corda veſtra ab omni ſorde, vt ſint[corā illo.i. in bene-

nepla-

neplacito ipsius: quia si non habent cor euacuatum, et sperant, non est spes, sed præsumptio. Dico sperate, quia[deus adiutor noster]scilicet, ducens nos [in æternum] ¶Veruntamen. Hic incipit tertia pars.
Continuatio: Deus est adiutor suorum[veruntamen filij hominum]hoc non attendunt, sed sunt[vani] id est, dediti vanitatibus, sunt etiam [mendaces in stateris]id est, in ponderibus, quod falsum pondus vendunt in argento, et in pipere, ad hoc[vt ipsi decipiant de vanitate]sua, id est, per vanitatem suam, perseuerantes[in idipsum]vanitatis, id est, de vanitate ad vanitatem tendentes. Vel, mendaces in stateris sunt, in libra iustitiæ, quia se tales ostendunt, quasi omnia põderent æque, id est, in omnibus æquitatem custodiãt sed quia alij sunt interius, quam se simulent exterius, veluti barbati, ad hoc vt ipsi alios de vanitate decipiant, scilicet, per vanitatem suam ducendo eos in idipsum vanitatis, vt secum eos malos constituant.
¶Vos filij hominum estis ita vani, sed dimittite vanitatem vestram, et hoc est, [Nolite sperare in iniquitate], et hanc iniquitatem per partes exequitur, et etiam si pauperes estis , [nolite concupiscere rapinas] nec diuitias diligatis, et hoc est, [diuitiæ si affluant, nolite cor apponere]. Non prohibet habere diuitias, sed non amare, potest enim habere eas, qui conuenienter distribuit. ¶Semel. Ideo nolite hæc mala facere, quia deus habet potestatem puniendi malos , & remunerandi bonos, & hoc est: [quia potestas Dei est]ad puniendos malos, [& tibi domine misericordia]qua iustos remuneres, et hoc ostendit per effectus, Vere est tibi potestas et misericordia , [quia tu reddes vnicuiq; iuxta opera sua], et quasi aliquis quęreret, Tu modo scis in deo esse misericordiam et potestatem? dicit se hoc ex ipsius dei consilio cognouisse, dicens, [deus locutus] scilicet, omnia creans, locutus est nobis, dico locutus est[semel]id est, immutabiliter

biliter omnia creauit, & ego trāsiliens, raptus ad cō silium eius, ibi[audiui]id est, intellexi[hæc duo] scilicet, quia misericordia & potestas est tibi, &c.

IN PSALMVM LXII.

Titulus. In finem psalmus Dauid, cum esset in deserto Idumææ.

DEus deus meus.]Dauid historialiter fugiens Saulem, venit in desertum Idumææ, intellexitq; in hac figura, ecclesiam positam in deserto huius vitæ, vbi nihil est, nisi terrenitas: de quo significato cantauit hunc psalmum. Psalmus iste conuenit Dauid prophetæ cum omnibus iustis, cū ipsa ecclesia est in deserto Idumæę. i. huius vitę. Modus est, in prima parte ostēdit se admonitā p desertū huius vitę ad deū oī desiderio festinare. In secūda parte, quę incipit: Si memor fui tui: ostendit securitatē in hoc deserto per ipsum deum. Intentio est, vt solum deum eligant admonere. ¶ Vox ecclesiæ totius, sic dicētis: Ego posita[in terra deserta, inuia, & in aquosa, vigilo]id est, omni studio dimitto mala, & facio bona ad te habendum: & hoc[de luce]id est, ex quo habui cognitionem tui, quæ est causa vigiliæ meæ: et in hac luce maxime possumus intelligere illuminationem per resurrectionem. Ad te dico ô[deus] creator omnium, &[deus meus]ex magna familiaritate Cum bis ponit, deus, ostēdit se habere magnum ad deum desideriū. ¶ Sitiuit. Ideo vigilo, quia[anima mea]hic affecta multis desiderijs, sicut ira, & alijs similibus[sitiuit in te]venire fontem viuum, in quo inueniet plenam refectionem, & [caro mea]sitiuit hoc idem[tibi]id est, ad laudem tuam: & hoc[multipliciter]id est, multo amplioribus causis, quàm anima: subiacet enim amplioribꝰ miserijs, scilicet, fami, siti, frigori, & alijs huiusmodi.

¶ In tertia. Propter hoc ad te sitiui, quia sum[in terra]id est, in seculo; terra dico[deserta]quantum ad se

omni bono,[inuia & inaquosa] ex se nullo modo irrigata, vt sit habilis ad fructum ferendũ: & ideo [apparui tibi].i. talem me paraui, quem tu deberes respicere, per hoc scilicet, ꝙ sum [in sancto] proposito, [vt viderem] in patria [virtutẽ tuã & gloriam tuã,] id est, Christum filium tuũ, qui est virtus & sapientia patris. ¶ Quoniam. Quam veritatem debeo quęrere, [quoniam misericordia tua melior est,] non dico super vnam vitam, [sed super vitas] non tantum super vitam pauperis, sed etiam super vitam diuitis: & non tantum super eam si breuis est, sed etiam quãtumcunq; longissima: & ideo [labia mea laudabunt te.] ¶ Et sicut laudabo te voce, [sic benedicam te in vita mea] id est, in operib9 meis, & [in nomine tuo] id est, in honore tuo ampliando, [leuabo manus meas] exteriores & interiores: exteriores enim signum sunt interiorum. ¶ Sicut. Facio quantum possum, et vtinam plus possem: sic [repleatur anima mea, sicut adipe:] non adipe carnali, sed significato adipis: [&] sicut [pinguedine] id est, non pinguedine corporali, sed significato pinguedinis. Adeps proprie pinguedo interior est, quæ est circa vitalia, vt reticulum, & cętera: pinguedo quę est in membris exterioribus, vt in pectore, quę cremabantur deo in sacrificijs veteris legis. Per adipem significamus scientiam boni & mali quę est in anima, qua optat repleri fidelis anima, vt digne possit laudare deum: non enim placeret deo macra anima, sicut nec macra caro dicebatur placere. Per pinguedinem accipimus alacritatem ipsius animę, quę facit corpus alacriter bene operari: [&] tunc [laudabit te os meum labijs exultationis] id est voce exultanti. Alia translatio habet: labia mea laudabunt nomen tuum. ¶ Si memor fui. Incipit secunda pars. Continuatio: Laudabit te os meum, quia tu fuisti et eris adiutor meus: et te adiutore, fui memor tui in prosperitate; et hoc est: [si memor fui tui super

stratũ

ſtratum meum]id eſt,in proſperitate, quæ eſt quaſi ſtratum et ſuauis lectus,quia facit homines in ſe dormire. & ſibi adhærere: & ſi ibi fui tui memor,cum illa proſperitas me excæcaret, tunc [meditabor in te] id eſt, aſſidue memor ero tui,exiſtens [in matutinis] id eſt,in illuminationibus,quas mihi conferes: quod matutinum ego habeo, [quia fuiſti adiutor meus.] Ecce iam oſtendit eccleſia ſe eſſe ſecuram in deſerto, per adiutorium dei. ¶Et ideo quia fuiſti adiutor, [exultabo]ego[in velamēto]id eſt,in refrigerio[alarum tuarum]id eſt,quod mihi facient alæ tuæ. Ideo exultabo, quia [anima mea adhæſit] tibi omni voto & affectione te ſolum expetens,non ita vt præcedat te veluti Petrus,cum dixit domino: Propitius eſto tibi domine,ne fiat iſtud tibi: dixit ei dominus: Vade retro ſatanas: ſed ita vt ſit[poſt te] id eſt,vt te ſequatur aſſidue: & quia ſic adhæſit,ideo [dextera tua].i. propitiatio tua,vel filius tuus [me ſuſcepit] in magnam dignitatem,à deiectione, in qua eram propter peccata. ¶Ego eccleſia ita ſum ſuſcepta, [ipſi vero] id eſt,mali illi: & eſt(ipſi)poſitum ad ſignificantiam: [quæſierunt] perdere [animam meam] ſed, hoc[in vanum]quia nihil profuerunt,ſed potius ſibi nocuerunt,quia per hoc[in inferiora terræ introibunt]ſcilicet,in infernū,ſicut Dathan & Abiron viui abſorpti ſunt:[& tradentur in manus gladij]id eſt, in poteſtatem vindictæ,&[erunt partes vulpium]id eſt, dæmonum,qui aſſimilantur vulpibus propter dolū. Vel[erūt partes vulpium]id eſt,doloſorum,ſcilicet, erunt de numero eorum.

Math. 16. Mar. 8. Nume. 16.

¶Illi ita damnabuntur,[rex vero] noſter cum ſuis [lætabitur in deo]ſecurus de æterno bono, &[omnes qui iurant in eo] id eſt, qui firmiſſimum ſibi promittunt, & perſoluunt obſequium:[laudabuntur]id eſt,laudabiles erunt apud omnes, ideo [quia

os loquentium]contra eos in hac vita[iniqua, obstructum est]quia iam nihil potuerunt loqui.

IN PSALMVM LXIII.

Titulus. In finem psalmus Dauid.

EXaudi deus orationē meā.] Iste psalmus conuenit Dauid, id est, Christo, qui hic loquitur: dirigens in finē. Christus est materia passus & glorificatus: breuiter enim tangit de passione & glorificatione. Modus: In prima parte describit malitiā Iudæorum, & orat liberari ab eis, & affirmat quod liberabitur. In secūda parte, quæ incipit: Sagittæ paruulorum: ponit irrisionē stultitiæ eorū. Intentio est, admonere Iudæos, vt cessent a nequitia: & sicut in cæteris psalmis, vbi de passione agit, ab oratione incipit, sic hic cum dicit: ¶ Exaudi deus orationē meam]de bonis obtinendis, & [cum] ego [deprecor, eripe animā meā.]Non dico a timore mortis, sed[â timore inimici]id est, ita libera me, ne ego cedā inimicis propter timorem. ¶ Protexisti me a conuentu malignantium: & certus sum quod eripies, quia [protexisti me a conuentu malignantium] id est, a collectione de me male cogitantium, [& etiam a multitudine operantium iniquitatem] id est, qui mihi mala actualiter inferunt.

¶ Quia. Enumerat nequitias Iudæorum. Bene dico operantium iniquitatem, [quia] ipsi [exacuerunt vt gladium linguas suas]quia sicut gladius acuitur vt magis incidat, ita acutissime cogitabant, quid peius possent dicere in eum: vt cum dicerēt: Crucifige eū, & alia manifesta: & [intenderunt arcum] id est, dolos[parauerunt]scilicet, [rem amaram]vt cum quæ fierunt quomodo a discipulo traderetur, & ab ipsis crucifigeretur Romanis, cum a iudice Romano dānaretur: ad hoc scilicet intenderunt [vt sagittent] .i. interficiant[immaculatum]id est, meipsum, qui sine omni labe peccati eram: & hoc[in occultis] quantū

ad

ad cogitationem eorum. ¶Subito. Intendunt vt sagittent,[& sagittabunt eum]quem volunt,scilicet me[subito]id est,occulte,me scilicet nesciente,quantum ad stultam opinionem eorum,[&]me mortuo [non timebunt]pœnam pro nequitia illa: & certũ est quod sagittabunt, quia [firmauerunt sibi] id est, apud se[sermonem nequam]de morte mea:vt cum prophetans Cayphas,dixit:Expedit vt vnus moriatur homo pro populo. Ioan.11. ¶Narrauerunt. Firmauerunt sibi sermonem nequam,& postea [narrauerunt]id est,apud se pertractauerunt [vt absconderẽt laqueos]vt cum fecerunt eum a discipulo tradi,& a Pilato iudicari,& similia:[&]postea[dixerũt]apud seipsos:Quam bene excogitauimus, [quis videbit] laqueos[istos?] ¶Scrutati sunt]id est, multo studio inquisierunt [iniquitates] vt quomodo possent me in morte detinere,sed ipsi[scrutantes]non semel sed[scrutinio]id est,assidua inquisitione [defecerũt] quia non potuerunt me in morte detinere.

¶Accedet. Isti qui mala quærebant,defecerunt,sed homo rationalis,scilicet,[accedet ad cor altũ] id est, vt cor suum erigat ad intelligenda alta,scilicet consilium dei. Vel cor dei dicamus,scilicet,accedet homo vt intelligat cor dei,id est, eius secretum consilium. Accedet proprie dicit,quia nullus plene consiliũ dei cognoscet. Accedet dico,[& exaltabitur]apud eum [deus:]non quod deus quantum ad ipsum est,possit vnquam exaltari,sed quantum ad eum , apud quem maior cognitio de deo habetur. Vel aliter: Ipsi defecerunt,sed tamen homo ille stultus accedet ad cor altum,scilicet,vt impleat altum consilium dei,vt me interficiat,sed deus exaltabitur, me resuscitando. Potest ita legi: & cor altum, quamuis sancti patres non ponunt:sic ipsi quærunt mortem meam, ac si ego inuitus sustinerem,sed dominicus homo accedet voluntarie,& cor altum,id est,dispositio dei, erit cum eo,

& exaltabitur deus. ¶Sagittæ. Incipit de secunda parte. Bene dico defecerunt, quia [plagæ eorum] id est, mala quæ mihi inferunt, [sunt factæ sicut sagittæ paruulorum] quia sicut sagittæ paruulorum non nocent, sic nec mala quæ mihi faciunt: [& linguæ eorum sunt infirmatæ] quia cum ante resurrectionem superbe contra Christum loquerētur, post resurrectionem non tam proterue locuti sunt: et hoc [contra eos] id est, ad dedecus eorum: cum ita ostendit eos defecisse, plane suam resurrectionem nobis innuit. ¶Conturbati sunt. Mali sic defecerunt, & tunc [sunt conturbati] ad fidem suscipiendam [omnes qui videbant eos] scilicet, aliqui de omni genere [& timuit omnis homo] sic conturbatus timuit pœnam pro peccatis. ¶Et illi tales [annunciauerunt opera dei] incarnationem, natiuitatem, passionem, et similia: [&] illa [facta eius] dei, tādem [intellexerūt] & hic notatur, quod prius mysterium dei diu tractetur, q̄ intelligatur: vbi dicit, alios considerantes malitiam eorum conuersos, ostendit magnam glorificationem Christi. ¶Lætabitur. Dixi conturbati sunt & de hac conturbatione [lætabitur] omnis [iustus] non in se, sed [in domino, & sperabit in eo] vitā ęternam: [& laudabuntur] id est, laudabiles apparebūt [omnes recti corde.]

N PSALMVM LXIIII.

Titulus. In finē psalmus Dauid. Canticū Aggæi & Hieremiæ, & Ezechielis, de verbo peregrinationis, & de populo transmigrationis cum inciperent proficisci.

TE decet.] Hieremias prophetauit Iudęis, quod propter peccatum captiuarētur, & tandem in terram vnde exirent, reuerterentur. Aggæus vero non prophetauit captiuitatem, sed successit Hieremiæ, qui mortuus fuit dum essent Iudæi in capti-

captiuitate: & ipse Aggæus prophetauit reditum, et fuit in reditu: quia mortuo Nabuchodonosor successit alius rex, qui timens deum, dimisit populum. Per hanc captiuitatem intellexerunt ipsi captiuitatem humani generis, in qua tenentur in Babylone, id est, in confusione peccatorum. Per reditum vero illorum, intellexerunt reditum nostrum in terram promissionis, id est, in supernam Hierusalem. Titulus sic exponitur: Psalmus iste conuenit prophetę, & alijs redeūtibus: qui psalmus est canticum Hieremiæ & Aggęi qui exponit nobis illud, vnde maxime exultauerūt Hieremias & Aggæus, siue Zacharias, & cęteri qui hoc intellexerunt, scilicet, reditum humani generis ad supernam Hierusalem, a qua exulauerant per primi parentis inobedientiam: cāticum de verbo, id est de exultatione peregrinationis, id est, peregrinorum verbo exultationis dico, tunc habito, cum illi inciperent proficisci, id est, reuerti, Christo duce, ad supernam Hierusalem. Vel de verbo, quod fuit causa peregrinationis, quo diabolus & Eua Adę persuaserunt: secundum hoc habitum cum illi inciperent proficisci, id est, reuerti ad supernam Hierusalem. Vel de populo transmigrationis, id est, qui transmigrauerat a perfectione, in qua creatus erat, ad Babyloniā, id est, ad confusionem peccatorum: canticum dico tunc habitum de populo, cum ipse populus inciperet proficisci, id est, ad antiquam dignitatem reuerti. Materia sunt ipsi reuertentes, qui hic loquuntur. Modus. In prima parte ipsi reuertentes cum sua prius exultatione liberatoris laudem describunt. In secunda parte potentiam reductoris, quæ incipit: spes omniū finiū terræ. Intentio est, nos admonere, ne desperemus de salute, contra sententiam philosophorum, quibus certum erat, post mortem ęternum habere supplicium apud inferos. Et ipsi reuertentes, ex sua reuersione exultantes, dicunt.

¶O deus]qui noster redemptor es, [te decet] non
Eccl'i,15. lapides,non idola,[hymnus]non in Babylone.i.in confusione peccatorum: quia non est speciosa laus in ore peccatoris:sed[in Sion]id est,in ecclesia, quæ te speculatur:[& tibi reddetur votum].i. laus [in] superna Hierusalem] vbi est plena visio pacis. ¶Et quia tibi reddetur votum,ergo ô deus [exaudi orationem meam] vt possim ad te peruenire : & necesse est vt exaudias,quia non solæ animæ,sed [omnis caro ad te veniet]in iudicio. Hic propheta aperte resurrectionem annunciat. ¶Et necesse est vt exaudias, quia[verba iniquorũ]id est, diaboli & Euæ,qui persuaserunt Adæ,[præualuerunt super nos] quia nos in peccatum demerserunt: [&] tamen [tu] domine [propitiaberis impietatibus nostris] condonando eas. ¶Beatus quem elegisti. Dico tu propitiaberis & ille [beatus]erit[quem tu elegisti] id est, a massa peccatorum separasti,conuertendo ad fidem:[& assumpsisti]ad dignitatem; ideo beatus,quia [inhabitabit in atrijs tuis]id est,in cœlesti Hierusalem : quã dicit atria,propter amplitudinem. ¶Ideo quoq; beatus, [quia replebitur in bonis] id est, spiritualibus bonis[domus tuæ]id est,præsentis ecclesiæ:sed quia propheta vniuersa intelligit de illis , ideo dicit: [replebimur in bonis]quia[templum tuum]scilicet domus illa[sanctum est]id est,multam habet sanctitatem:& illud templũ est[mirabile in æquitate] quia nulli facit nisi æqua.

¶Quibus bonis,vt possimus repleri [exaudi nos deus salutaris noster.] Hic incipit de secunda parte. Et bene potes exaudire,tu qui es[spes omnium finium terræ]id est, hominum positorum in solida terra [& in mari longe]id est,in remotissimis insulis.

¶Et per hoc es spes earum , quia tu es [præparans]doctrina & inspiratione[montes].i.apostolos [in virtute tua].i. in cõstãtia illis data; & bñ potes p̃

parare,

parare, quia tu es [accinctus potentia] diuinitatis, quæ non est longe a te, sed tibi adhæret, [qui] per illos mõtes [cõturbas profundum maris] id est, qui sunt in profunda immutabilitate huius mundi: & conturbas [sonum] id est, sonantes contradictione [fluctuum eius] maris, id est, fluctuantes persecutione. ¶ Dico conturbas profundum, scilicet, [Gentes turbabuntur] ad pœnitentiam, [& timebunt] pœnam pro peccatis [qui habitant terminos] terræ: & hoc [a signis tuis] id est per miracula tua, & [delectabis] id est, delectabiles tibi facies [exitus matutini & vesperæ] id est, exeuntes de aduersitate, scilicet, non curantes vel prospera vel aduersa. ¶ Item per hoc turbabuntur Gentes, quia [visitasti terram] sic, [& inebriasti eam] spiritu sancto, [multiplicasti locupletare eam] scilicet, locupletationem illius multis ampliasti modis.

¶ Et bene potuisti inebriare, quia [flumen dei] id est misericordia eius, [est repletum aquis] id est, donis, quæ lauant sicut aqua: & non tantum inebriasti, sed etiam [parasti cibum illorum] id est, corpus tuum. Bene dico tu parasti, [quoniam præparatio eius] cibi [est ita] id est, per te solum potest parari. ¶ Et tu domine [riuos eius] fluminis, id est, sanctos Apostolos, qui dicuntur riui fluminis, quia a misericordia dei fluunt, & alios potare possunt, illos [inebria] id est, abũdare facias donis spiritus sancti: [genimina eius] fluminis, id est, illos qui sunt generati a misericordia dei [multiplica] in numero & virtutibus, [germinans] id est, rudis: de quo alia translatio dicit: qui oritur: [lętabitur in stillicidijs eius] fluminis, scilicet, guttis misericordiæ dei: de quibus dicit Apostolus: Lac dedi vobis potum, non escam. ¶ Benedices. Quid per singula curram? Tu domine [benedices] id est, dabis benedictionem, id est, incrementum iustitiæ in hac vita: [coronæ] id est, gloriæ: coronę dico, id est, ipsis hominibus, qui sunt corona acquisiti in gloria: [anni be- 1. Cor. 3.

nignitatis tuæ] id est, temporis, in quo apparuit beni gnitas tua, scilicet, in tempore gratiæ. Cum dicit coronam, significat eos esse collectos de omni circuitu terræ: [& campi tui] id est, illi boni viri, qui consistũt in æqualitate, [replebuntur vbertate] spiritualium donorum. ¶ Et speciosa deserti] id est, gentiles, qui prius erant desertum, modo facti sunt speciosi: [pinguescent] abundantia gratiæ: [& colles] id est, altiores viri, sicuti martyres, [accingentur exultatione] gratiæ sibi collatę. ¶ Et arietes ouium] id est, sacerdotes, ductores ouium, vel gregum [sunt induti] benedictione dei, id est, ornati multis virtutibus: [& valles] id est, illi inferiores [abundant frumento] id est, bonis operibus: [clamabunt] etiam ad dominum semper, & non discordantes, [etenim hymnum dicent]: quia omnes bene operando deum glorificant.

IN PSALMVM LXV

Titulus In finem Canticum psalmi resurrectionis.

IVbilate deo omnis terra]. Psalmus iste conuenit Dauid prophetæ, qui & hic loquitur: dirigẽs in finem: qui dicitur cãticum psalmi. Propterea dicitur Psalmus, quia admonet nos ad bonam operationẽ scilicet, proposita resurrectione Christi, monet bene operari, vt & nos ad eandem veniamus. Canticum ideo dicitur, quia proponit nobis rem, vnde maxime nobis sit exultandum, scilicet, resurrectionem Christi: quia nos quoq; reddit de nostra resurrectione securos. Quam resurrectionem præuidens Ezdras propheta in spiritu sancto, sic intitulauit hunc psalmum: canticum psalmi resurrectionis, id est, agens de resurrectione. Huiusmodi titulus procedit ex figura illius, vbi de recitatione psalmorum præcedebat psalmus in melodia chordarum, quæ melodia, significabat exultationem. Non enim sufficiebat eis sola voce cantare, sed

re,sed exultationem suam viua voce exprimere. Materia est resurrectio Christi. Modus: In prima parte omnes Gentes monet, exultare de illa resurrectione, quæ proponitur eis certum indicium suæ resurrectionis. In secunda parte monet nos intelligere ea, quæ deus fecit antiquis patribus, in se completa esse: quæ incipit: Venite, & videte opera. In tertia parte monet nos patienter ferre tribulationes, quæ deus infert ad purgationem & probationem, quia tandem nos ducet deus in refrigerium: quæ incipit: Benedicite Gentes. In quarta parte monet nos, exemplo suo esse securos de exauditione: quæ incipit: Venite audite. Intendit Gentes spiritualiter amouere a desperatione, & certos facere de resurrectione.

¶ Præuidens propheta Christi resurrectionem, admonet Gentes inde exultare, dicens: [Omnis terra] id est, Gentes de quacunque terra [iubilate deo] id est, tantam lætitiam mente concipite, ad quam exprimendam nulla vox sufficiat: & [psalmum dicite nomini eius] bene operando: & non tantum bene operamini sed [etiam date gloriam] id est, alijs annunciate eum esse gloriosum: non ad laudem nostram, sed ad laudẽ ipsius: & hoc est: [laudi eius [. Vnde Apostolus: Qui gloriatur, in domino glorietur. 2. Cor. 10.

¶ Dico date, & hoc non tantum facite, sed [dicite deo]: & hoc dicere est, corde, voce & opere: istud scilicet dicite deo: O [domine q̃ terribilia sunt opera tua] quod cum deus esses, factus es homo, passus, & mortuus, & resurrexisti, & hæc omnia terribilia sunt impijs: &, q̃ terribilia, id est, valde terribilia, quia nemo valet in modum concipere: & quamuis sint ita terribilia, tamen [inimici tui] id est, Iudæi, [mentientur] negando te filium dei, &c. & hoc [tibi] ad honorem tuum: quia quanto magis de deo mentiebantur, tanto ipse gloriosior apparebat: quia per improperia Iudæorum creuit nomen Christi; & hoc non tantũ quando

vir

virtus eius non apparebat,sed [in multitudine virtu tis tuæ]id est,quando virtus tua potior apparebit , sicut in resurrectione negauerunt eum resurrexisse,dicentes a discipulis sublatum esse: & etiam cum dice rent:In Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dæ monia. ¶Inimici mentientur de te , sed loco eorum [omnis terra]id est,omnes Gentes, [adoret te, & psallat tibi]id est,bene operetur ad honorem tuum: & alijs[psalmum dicat]id est,prædicet suam operationem,vt sui exemplo alij operentur: & hoc non sibi sed[nomini tuo]id est,ad honorem tuum

Lucæ.11.

¶Venite. Pars secunda. Dico terribilia sunt opera tua,quæ opera vt intelligatis,[venite]per fidem vos Gentes longinquæ a fide,[& videte]id est,intelligite [opera dei]quæ ipse fecit antiquis patribus, in vobis esse completa:qui deus est[terribilis]: vel dei terribilis,[in consilijs]habitis,& impensis [super filios hominum]. Super ideo dicit,quia de supernis venerunt consilia illa,quibus liberati sunt filij hominum. Consilia ista fuerunt,quibus deus excæcauit Iudæos vt plenitudo Gentium intraret.

¶Ecce opera.[Qui]dominus[conuertit mare]Iudęis venientibus,[in aridam]id est, in solidam terram, & ista conuersio completa est in baptismate. Conuertitur enim mare,id est,homines amari, & fluctuãtes in amaritudine huius mundi,per aquas baptismi : in aridam,cum omnis amaritudo peccati abluitur. Arida terra restituta est,quando ecclesia fuit in fide assumpta: &[pertransierũt in flumine pede]. Perduxit eos dominus pede sicco in flumine Iordanis : hoc quoq; in Gentibus completum est, quæ fluuium huius vitæ transeunt impolluta affectione. Quod dicit, pertransibunt,respicit ad significatum: &[ibi]id est, in operibus,sicut impletum est in nobis,[lætabimur]: & qa de eorum numero se sciebat,in quibus hæc implerentur,dicit,lætabimur:[in ipso]non in nobis.

¶In ipso, in quo quidem lætandum est, quia ipse est [qui dominatur] omnibus: & hoc [in virtute sua] id est, propria, [in æternum]: quia si cæteri dominantur hoc neq; est per suam virtutem, sed per dei: neq; in æternum, sed ipse & propria virtute, & in æternum. ¶Et cum talis tam altus, tam potens sit, tamen non despicit suos, imo [oculi eius respiciunt] pie [super gẽtes] conuertendo eas ad fidem: cum ferant iustitiam: [qui] eas [exasperant]. s. Iudæi, [non exaltentur in se metipsis] quia non haberent exaltationem in se, sed in solo deo. ¶Benedicite Gentes deo. Tertia pars. Cognitis istis operibus dei, & per illa conuersi ad deum, [vos Gentes benedicite] id est, laudate [deum nostrũ &] non tantum apud vosipsos, sed [vocem laudis eius]. s. qua laudatis, [facite auditam] alijs.

¶Et debemus [quia ipse posuit animam meam ad] veram [vitam] dando fidem: [&] postquam conuertit, [non dedit pedes meos in commotionem] vt retro respicerem. ¶Quoniam probasti nos, deinde, quasi aliquis diceret: Quare deberes cõmoueri? [quoniam] tu [deus probasti nos] id est, nobisipsis & alijs probatos ostendisti, & ostendit modum probationis, sic scilicet probasti, [examinasti nos igne] id est, quacunq; tribulatione, vel igne materiali, sicut Laurentius, & similes: sicut examinatur argentum.

¶Induxisti nos. Ostendit genus examinationis, dicens: [Induxisti nos in laqueum] id est, in vincula, in carceres: & iterum alia afflictio: [Posuisti tribulationes in dorso nostro] id est, flagellati sumus, & cæsi, sicut Paulus apud Ephesum. Item aliud malum: [imposuisti homines super capita nostra] qui sic nobis dominarentur, vt de nobis capitales sententias dare possent. ¶Et quamuis hæc omnia mala nobis euenirẽt, nos tamen semper [transiuimus] ad te [per ignem] materialem, [& aquam] quia multi martyres aquis submersi sunt, nec tamen igne vel aqua eorum cursus potuit

potuit impediri. Vel ignem quemcunque æstum aduersitatis possumus accipere: per aquam prosperitatem: quia sicut aqua dissoluit terram, ita prosperitas dissoluit hominem. A similitudine viatoris hic loquitur: quia sicut viator neque propter æstum, neque propter pluuiã vult dimittere, quin viam suam peragat, sic iste iustus nec ab aduersitate, nec a prosperitate potest impediri, quin cursum suum perficiat: & per hæc omnia [eduxisti]. i. educes nos [in refrigerium] in quo iam spe duxisti. ¶ Et tandem introibo in domum tuam] non manufactam [in holocaustis]. i. deferens holocausta. i. destructionem vitiorum, & ibi tunc [reddam tibi] i. persoluam [vota mea]. i. laudes quas hic tibi voueo [quæ] vota non sunt irrationabilia, sed quæ [distinxerunt]. i. cum ratione tibi obtulerunt [labia mea] interiora. i. ratio: vel labia ad literam. Cain enim obtulit, qui creaturam creatori obtulit, sed non recte distinxit quia seipsum, quod deo charius est, subtraxit. Abel vero distincte obtulit, qui seipsum prius deo præsentauit ¶ Et non solum in prosperitate labia mea distinxerũt vota illa, sed etiam [in tribulatione mea]. i. mihi vtili [os meum est locutum] laudes illas, vel hoc quod sequitur, [holocausta medullata offeram tibi]. Vel ita continuatur. Introibo in domum tuam in holocaustis, quia dum vixero offeram tibi holocausta. i. meipsum totum crematum, secundum opera vitiosa: holocausta dico medullata. i. pinguia & delata fide & charitate, quod holocaustum erit beneplacitum deo, sicut in veteri testamento dicebatur placere holocaustum, quod erat pingue & medullatum, & [hoc offeram cum incenso]. i. cum oratione, quæ ideo per incẽsum intelligitur, quia redolet & placet deo, sicut incensum hominibus odorantibus. Vel orationem [arietum] id est, Apostolorum, scilicet, ita orabo, sicut apostoli, vel quos modo ipsi instituent: [offeram] etiam [tibi boues] id est, bonos prædicatores, id est, qui bene triturabunt

Gene. 4.

rabunt & excolent ecclesiam: sic scilicet offeram, deducendo eos ad maiorem perfectionem virtutum: & hoc faciam [cum hyrcis] id est, hyrcos & fœtidos in peccatis conuertam ad te. ¶ Venite. Pars quarta. Cōtinuatio: Quia ita me habeo, vos alij incitati meo exēplo, [oēs] scilicet, [qui timetis deum, venite]. i. parate vos ad intelligentiam, [& audite] .i. intelligite interiori aure: & si tales fueritis, [narrabo] quasi rē non fictam, [quanta fecit deus animæ meæ.] ¶ Et hoc sc; feci, [clamaui ad ipsum ore meo]: & non tantum ore sed etiam [sub lingua mea]. i. in corde meo [exultaui] id est, exultanter clamaui. ¶ Iniquitatem. Clamaui non tantum facto, sed etiam sine omni iniquitate, etiā in corde: & hoc est: [si aspexi iniquitatem in corde]. i. si placuit mihi iniquitas in corde [meo] id est, in volūtate, [non exaudiet] me [dominus.] ¶ Et qu a clamaui, & sine iniquitate, [propterea exaudiuit me deus] de conferendis bonis, [& attendit voci deprecatiōis meæ] de malis remouendis. ¶ Et quia exaudiuit, [benedictus] sit [deus] id, laudandus ab omnibus: [q̄ nō amouit orationem meam] sed exaudiuit eam, [&] nō distulit [misericordiā suā a me] id est, mihi dare, sed simul & orationem audiuit, & misericordiā contulit.

IN PSALMVM LXVI

Titulus. In finem in hymnis psalmus cantici Dauid

DEus misereatur nostri]. Psalmus iste conuenit Dauid prophetæ: qui dicitur psalmus cantici, quia nos commonet ad confessionem: & dicitur cāticū, qa nobis proponit maximā exultationē, sc; illuminationē oīm Gētiū, q̄ p Christū futura fuit: psalmus dico habitus in hymnis. i. in laudibus dei. Intellexerūt enī pphetæ, deū esse laudādū de illuminatiōe, quā datur⁹ erat mūdo, de qua oēs debēt eū sūmo studio laudare: psalm⁹ dico dirigēs in finē. Materia est Chrūs illuminator. Mod⁹: In prima pte precat̄ illuminationē. In scda pte hortat̄ ad vtrāq; cōfessionē pcti. s. & laudis dei: & ponit causā. s. deū iudicē ęquū

In tertia parte ad eandem cõfeſſionem,ſed alia de cau ſa,ſcilicet,quia terra prius ſterilis,modo in aduentu filij dedit fructum ſuum.Intentio eſt, hortari, vt omnia miſericordiæ dei tribuamus. Et quoniam videt omnia bona eſſe ex miſericordia dei, ſic antequam dicat de illuminatione dei, miſericordiam deprecatur, dicens:¶[Deus miſereatur noſtri],& qualiter roget ſui miſereri,ſupponit:[& benedicat nobis]ſcilicet ſic [vultum ſuum]id eſt,claritatem ſuam,[illuminet].i. irradiare faciat[ſuper nos]ſcilicet cognitionem ſuam infundat nobis ,per quam cognoſcamus eum:quia ſicut aliquis non poteſt videre ſolem , niſi videat eum ſol,ſic nemo poteſt venire ad dei cognitionem , niſi deus oſtendat ei ſe:[&]poſtquam illuminauerit, ad hanc illuminationem conſeruandam,[miſereatur iterum noſtri]:quia ſicut illuminatio ſine miſericordia dei nõ poteſt haberi,ſic nec ea habita,ſine miſericordia dei poterit conſeruari.

¶Et ad hoc illuminet,[vt cognoſcamus]licet habitantes[in terra]vbi neceſſaria eſt cognitio,[viam tuam]id eſt,Chriſtum filium,per quem itur ad te:[viam tuam].ſ:ſalutare tuum,id eſt,filium tuũ, per quẽ ſaluatio fit humani generis:& hoc non in paucis Gẽtibus,ſed[in omnibus Gentibus]id eſt,in omni loco Gentium[ſalutare tuum.]¶Confiteantur. Secunda pars.Continuatio:Dico illuminet: & quia illuminabit,ideo ò [deus confiteantur tibi populi]peccata ſua,accuſando ſeipſos pro peccatis ſuis:& ipſis peccatis deletis,[confiteantur tibi]id eſt,laudent te[populi]non pauci,ſed[omnes].¶Lætentur etiam & exultent Gentes,quoniam iudicas]id eſt,iudicabis[populos in æquitate] reddendo ſingulis ſecundum ſua merita. Et quia propterea non multum laudaretur, quia omnes damnarentur,niſi deus per ſuam magnã miſericordiam in hac etiam vita homines viſitaret, addit:[& Gentes]habitantes ſcilicet [in terra] vbi neceſſa-

necessaria visitatio[dirigis[ad bene operandum.
¶Confiteantur.Pars tertia. Continuatio: [Confite antur populi]quia iudicas,& [confiteantur]etiã quo niam[terra didit fructum suum]id est,homines, scilicet,in terra quæ prius maledicta erat,& proferebat spinas & tribulos,in maledictione quam dixit Deus Adæ:Maledicta terra tua in opere tuo : facta est fructifera dando fructum suum,id est,conuenientia opera sua. ¶Terra dedit fructum suum,& quid opus est,nisi sola benedictione? & ideo [benedicat nos deus]pater scilicet,in hac vita multiplicet nobis virtutes:&[deus noster]id est,Christus filius dei,[& deus]id est,spiritus sanctus[benedicat nos,& metuant eum omnes fines terræ]cum dilectione, id est,homines de omnibus finibus terræ. Timor nanq; necessarius est,ad custodiam omnium virtutum. Gene.3

IN PSALMVM LXVII.

Titulus. In finem psalmus cantici Dauid.

EXurgat].Psalmus iste conuenit Dauid prophetæ qui hic loquitur:dirigens in finem : psalmus dico cantici,qui proponit nobis magnam exultationem, scilicet exultationem ipsius Christi, & illam exultationem ecclesiæ. Materia est Christus exaltatus,& exaltans ecclesiam.Partes facit sex.Modus:In prima parte proponit exaltationem Christi, & quid per illam eueniat bonis,quid malis.In secunda parte,quæ incipit:Deus cum egredieris : ostendit ea quæ deus priori populo fecit,esse completa in isto nouo populo.In tertia parte,quæ incipit : Mons dei mons pinguis:ostendit altitudinem Christi , & quid inde eueniat ecclesiæ.In quarta parte,quæ incipit : Et domini domini exitus mortis : ostendit humilitatem Christi,& quid ipsa conferat ecclesiæ.In quinta,quæ incipit:In ecclesijs benedicite : ostendit statum ecclesiæ.s.per sanctos Apostolos hæreticos increpandos,

& per eoſdem apoſtolos Aegyptios & Aethiopes conuertendos. In ſexta parte, quæ incipit: Pſallite deo qui aſcendit: oſtendit vocem eius qui aſcẽdit, fore fortem in iudicio, & per ipſam ſanctos reſuſcitandos & mirificandos. Intentio eſt nos admonere ad Chriſti exaltationem, vt cantemus Chriſto, & exaltemus eũ Hæc quidem intentio notatur in pſalmo in pluribus locis, & etiam vbi dicit: Cantate deo, pſalmum dicite nomini: & in titulo etiam quando dicit : pſalmus cantici. Sciendum eſt, quod iſtos duos primos verſus
Nume. 10 accepit propheta a libro Moyſi. Cãtabat enim Moyſes hos verſus, cum eleuaret arcam domini, & proceſſerunt in prælium. A cuius arcæ aſpectu proſternebãtur inimici, & populus domini ſaluabatur: non quod Moyſes tantam virtutem illam intelligeret in arca, ſed per illam Chriſtum dei ſignificari ſciebat, in quo continentur omnes theſauri ſcientiæ & ſapientiæ, ſicut in arca continebantur tabulæ teſtamenti, &c.
¶ Et quia intellexit Dauid, Moyſen de Chriſto hoc cantaſſe, agens de exaltatione eiuſdem Chriſti, ponit verba Moyſi, dicens: [Deus] qui aliquãdo latuit, [exurgat]. Hoc exurgere fuit in omnibus, quæ Chriſtus fecit a tempore reſurrectionis, & deinceps: [& inimici eius diſſipentur] localiter, ſicut impletum eſt in diſperſione Titi & Veſpaſiani: [& qui oderunt eum] i. contra eum perſeuerauerunt in odio, [fugiant] id eſt, remoueantur [a facie eius]. i. a præſentia : non quod poſſint remoueri a præſentia eius qui vbiq; eſt: vnde propheta: Si deſcendero ad infernum, ades: ſed remo-
Pſal. 159. uentur a facie eius, qui non fruuntur cognitione ipſius. Vnde dicitur: Tollatur impius, ne videat gloriam dei. Hæc remuneratio fiet, cũ dicetur: Diſcedite a me maledicti in ignem æternum. ¶ Sicut deficit. Hic aggrauat pœnam eorum, quia tãtum valet optatio prophetæ, quantum affirmatio. [Deficiant] etiam [ſicut deficit fumus]: ſic enim natura fumi eſt, vt quãto magis

gis aſcendit,tanto magis euaneſcat: ſic mali, quanto magis aſcendunt in poteſtate huius ſeculi, tanto magis euaneſcunt a veritate, & ſicut fumus ſemper procedunt ab igne concupiſcentię. Et nunc etiam magis aggerat pœnam eorum, cum dicit:[ſicut fluit cera a facie ignis,ſic pereant peccatores a facie].i.a præſentia[dei]remoti: non quod eorũ ſubſtantia prorſus interimatur,ſed in hoc perit,quod a vero eſſe, quod eſt deus,ſeparantur. ¶ Poſtquã oſtẽdit quid malis eueniat de Chriſti exaltatione,econtra oſtendit quid bonis de eadem exaltatione contingat. Continuatio: Peccatores pereant,[& iuſti epulentur]id eſt, reficiantur, ipſo ſcilicet deo,qui erit oĩa in omnibus:[& exultẽt] poſiti[in conſpectu dei: & in lætitia ſua]in qua delectandum eſt,quia æterna eſt,[delectentur.] ¶ Cantate deo. Et quia iuſti exultabunt, & delectabuntur, ideo vos alij[cantate deo]corde & voce,& [dicite pſalmum].i bene operamini,nomen eius ampliãdo: [nomini eius]ſcilicet,Chriſto filio eius,per quem nomen eius mundo innotuit,Cum dicit,pſalmum dicite,non tantum monet bene operari,ſed alijs ſuam operationem dicere.i.in exemplo proponere: &[iter]etiam[facite ei]per quod iter in nos veniat, rumpendo omnia obſtacula,ſcilicet,vitia,quæ deum expellũt de habitatione noſtra:ei dico, [qui aſcendit ſuper occaſum].i.ſuper mortem, quæ toti mundo dominabatur:& in occaſum,& in tenebras præcipitabat,& dignum eſt vt ei iter faciatis,quia[illi]eſt hoc [nomẽ] ſubſtantiale[dominus]quia ipſe per ſe dominatur,& nemo poteſt dominari,niſi per eum. ¶ Exultate. Cãtate dico & pſallite,& non cum triſtitia,imo [exultate in conſpectu eius]:iuſti exultent,mali autem qui lædũt viduas & orphanos,[turbabũtur a facie eius] dei,qñ dicetur:Ite impij in æternum ſuppliciũ: eius dico[patris orphanorũ,] qa ipſe eſt pater & patronus orphanorũ.i.ſuppliciũ,q nihil a ſe aſtutię hñt ſed Mat.25.

in solius dei ducatu incedunt: [& iudicis viduarum] quia ipse illas in æquitate iudicat, quæ sunt viduæ, id est, aliquid ex se habent, & sentiunt ad deum in sua necessitate clamandum, sicut perfecti viri. ¶ Deus in loco. Aliam Christi commendationem ponit. Continuatio: Ipse est iudex viduarum, & ipse est[deus in loco sancto suo]id est, in angelis, & in alijs sanctis viris, quia nihil ibi habet obstaculi[deus]dico, [qui facit]homines[inhabitare vnius moris]id est, vnius voluntatis, secundum fidem & charitatem [in domo] id est, in ecclesia sua. ¶ Alia commendatio. [Qui]etiam[educit vinctos]id est, illos qui a diabolo captiui tenebantur in inferno, vel viuẽtes ligati vinculis peccatorum: [in fortitudine]id est, in violentia magna, & sicut vinctos[similiter eos qui exasperant] id est, prouocant Deum ad iram, scilicet, blasphemos & turpissimos in peccatis: & etiam educit, [qui habitãt in sepulchris]id est, consentiunt voluptati carnis, quæ caro est sepulchrum animæ, quia ibi anima carni consentiens, putrescit, sicut caro in sepulchro. ¶ Deus cũ egredereris. Hic incipit secunda pars: & hic est diapsalma, id est, diuisio psalmi. Continuatio: Dico tu deus deduces illos, quia quod præfigurasti in alijs, com
Exo.13.14 ples in nobis: & hoc est: [Deus cum egredereris]id est, cum prius occultus esses, teipsum manifestũ ostẽderes]in conspectu populi tui] illuminãdo eos in nocte per columnam ignis, in die refrigerando eos per columnam nubis: & [cum pertransires in deserto]ducens eos & ostendens teipsum eis præbendo ducatũ semper per columnam nubis & ignis, per totum desertum, [terra mota est]id est, terreni qui prius cultũ dei non nouerant, moti sunt ad cultum dei, & etiã ipsi Iudæi, per columnam ignis, quæ populum Israel illuminauit. Nubes quæ in die refrigerabat eos, eandẽ incarnationem designabat, in qua omnes fideles refrigerium inueniunt, ¶ Dico terra mota est, & hoc ideo
[etenim

[etenim cœli distillauerunt]dum manna pluerent,[a facie]id est,a præsentia[dei] quia ibi dum manna caderet,præsentia dei cognita fuit:dei dico[Sinai] quia in illo monte deus dedit legem & mandata. Sina interpretatur mandatum:& deus dicitur deus mandati,qui in omnibus illis habitat, qui mandatum illius obseruant.A facie dei Sinai dico,&[a facie dei Israël] id est,Israëlitici populi.Potest etiam hic Sinai nominatiuus esse,quod ostendit alia translatio,quæ habet, mons Sina.Velut sic dicatur:Cœli distillauerunt, & mons Sina etiam distillauit, id est, nebulas & fumũ emisit,a facie dei Israël, id est, quando deus loquebatur Moysi,vt legem daret. ¶Ostensa figura, ostendit figuræ completionem. Continuatio : Sicut cœli distillauerunt,sic tu[deus,pluuiam]id est, Euangelicam doctrinam,significatam per illud manna: pluuiã dico[voluntariam] id est, gratis datam, sine aliquo merito hominum[segregabis]id est, segregatim dabis[hæreditati tuæ]id est,populo Israel, quibus separatim deus per præsentiam corporis prædicauit. Vnde ipse dixit: Non sum missus,nisi ad oues quæ perierunt domus Israel:[&]illa hæreditas [infirmata est] quæ noluit recipere verbum dei,excæcata est:[tu vero deus perfecisti eam] supplendo eam de Gentibus. Mat.15.
¶Animalia.Ostendit de quibus deus perfecerit,scilicet de Gentibus,dicens: [Animalia tua]id est, gentiles,qui dicuntur animalia,quia indomiti sunt,& lege carent,[habitabunt in ea]hæreditate, quia vna cũ Iudæis fiunt Christi hæreditas: animalia habitabunt & hoc non per se,nec per suam dignitatem,sed[parasti]gratiam tuam[in dulcedine tua pauperi] afflicto & esurienti[deus]non vt dulcia putarent ea quæ mũdus dat,sed ea quæ immittis quæcunq;. ¶Dominus dabit . Ostendit parationes,quas facit deus pauperi suo. Continuatio:Parauit[dominus]scilicet, [dabit verbum]id est,Euangelicam doctrinam[euangelizã Mar.16.

 tibus]

tibus]id est, prædicantibus, [virtute multa]id est, magna constantia. Vel, euangelizantibus verbum, dat dominus virtutem multam, id est, confirmationem per miracula. Vnde in Euangelio: Domine cooperãte, & sermonem confirmante, sequentibus signis.

¶ Rex. Dominus dabit, scilicet, dominus ille, qui est [rex virtutum]id est, angelorum: virtutum dico, [dilecti]id est, filij, filij dico[dilecti] qui diligitur a deo: & est vnum substantiuum, aliud adiectiuum. Cum dicit virtutes esse illius filij, ostendit eum esse æqualẽ patri: & aliam partitionem ponit. Verbũ dabit, [&] dabit etiam[diuidere spolia]id est, homines diabolo ereptos, ordinando eos diuersis ordinibus, scilicet, faciendo alios episcopos, & cætera: vt Petrus & alij. sanctos multos taliter ordinauerunt: diuidere dico spolia[speciei domus]id est, ad speciositatem domus, id est, ecclesiæ dei: quia nisi domus dei esset diuisa, non esset pulchra, nec etiam esset corpus, de quibus Christus dixit: Cum fortis armatus atrium suum custodit

Ioan. x. in pace sunt omnia quæ possidet: Si autem fortior illo superuenerit, scilicet, Christus, aufert & diuidit vniuersa spolia eius: sicut fecit Christus, qui armatũ fortem, id est, diabolum, superauit, & eius spolia abstulit scilicet, homines. ¶ Si dormiatis inter medios. Ponit item alias apparitiones. Continuatio: Hoc dabit vobis: & hoc est: [Si dormiatis]id est, quiescatis a strepitu seculi[inter medios cleros] id est, inter duo testamenta, vt in sententijs diuinitatis delectemini [erunt vobis]vel sicut habet alia translatio: [sustollent vos pennæ]id est, virtutes, quibus ad cœlum possitis volare, tales quæ sunt[columbæ deargentatæ]id est, ecclesiæ: quæ dicitur columba, propter simplicitatẽ: deargentata vocatur in hac vita, propter nitorem eloquij: [& posteriora eius]id est, ea quæ sancta ecclesia expectat post hanc vitam, erũt [in pallore auri] i. similia auro: quia sicut aurum pretiosius est cunctus metallis

tallis, ita ea quæ sancti in futura vita suscipient. Alia translatio habet: in virore auri, alia, in specie, sed idem est. eius ecclesiæ dico, existẽtis[dorsi oneri]id est, onerиферæ, quia fert onera, id est, depressiones huius vitæ Per cleros ideo diuinam scripturam intelligimus, qa cleros Græce, sors Latine: diuinam autem scripturã nullo humano arbitrio habuimus, sed sola sorte, id est sola dei electione habuimus. ¶Dum discernit cœlestis. Ponit alias apparitiones. Hæc dabit vobis dominus, & [dum]id est, quia, [cœlestis]id est, Christus, [discernit]id est, disponit, [reges]id est, sanctos prælatos qui bene regant & seipsos & alios, [super eã] columbam, id est, ecclesiam, [dealbabuntur] illi qui sunt Ecclesia interius in anima candore virtutum, [niue]id est, plus q̃ nix alba sit. Habet alia translatio, super niuem. Vbi dicit super niuem, ostendit esse dealbationem illam incorporalem: dealbabuntur dico[in Selmon].i. in vmbra.s. in Christo, qui est nobis vmbra & refrigerium contra æstus huius seculi. Selmõ nanq; vmbra interpretatur. Incipit de tertia parte. Qui Selmon.i. qui Christus, [est mons dei, mons]dico[pinguis]de quo fluxit omnis spiritualis doctrina qua animæ fideles impinguantur. ¶Mons dico, & ipse idem Christus est[mons coagulatus] secundum illos quos lacte nutrit: etiã est[mons pinguis]secũdũ sapientes, quos solido cibo reficit: & conuertit se propheta ad illos: & q̃nquidẽ Christus talis mons est, ergo vos Iudæi[vt quid suspicamini] vos aliquid esse ad comparationem istius montis: [montes coagulatos].i. illos magnos viros: & hic reprehẽdit illos, q dicebãt Christũ Ioannẽ esse baptistã, vel Heliã, &c. ¶Itẽ cõmendatio Christi. Ipse etiã est[mõs, in quo beneplacitũ est deo habitare]ita quod [in eo]de quo Apostolus: Erat deus in Christo, mundum sibi recõciliãs, dico habitat in eo, [etenim dñs habitabit in finem]habitationis.s. ita quod plus nõ possit habitare

Mat. 11.
Marc. 6.
2. Cor. 5.

 ¶Post

¶ Postquam ostendit altitudinem Christi, ostendit quid inde proueniat ecclesiæ. Continuatio: Iste mons est talis, & alij qui putabantur mōtes coagulati, sunt [currus dei] portantes eum, quos ipse regit, sicut bonus auriga currum: currus dico [multiplex decem milibus] populis: per finitum numerum intelligimus infinitum: & illa [milia] sunt [lætantium] ideo, quia [dominus] est [in eis]: qui dominus est [in Sina] id est, in mandato. Per hoc notat, ꝙ Dominus est illis qui sua mandata custodiunt: qui etiam dominus est [in sancto]. i. in Christo: & per hoc notat, quod ipsi in quibus habitat, sint conformes Christo. ¶ Et per hoc sunt isti facti currus dei, quia tu deus [ascendisti in altum] ad literam: [cœpisti captiuitatem] id est, a diaboli laqueis tuos eripuisti: qui ad expressionem captiuitas appellantur: & [accepisti] a deo [dona in hominibus]. i. homines dona, sicut dicitur: Hic homo accepit dona in cyphis. i. cyphos accepit. ¶ Et vere accepisti homines dona, quia etiam non credentes: [etenim non credētes] accepisti [dominum deum inhabitare] in hominibus, sicut gentiles, qui deum inter homines habitare non credebant. ¶ Et quia tantam misericordiam dedit mundo, ideo ipse [dn̄s] sit [benedictus] id est. laudatus, [die] nominato [quotidiē] id est, assidue & quasi aliquis diceret: Quare benedicis? quia scio quod ipse ascendens, nos quoq; ascēdere facit: & hoc est: [prosperum iter] id est, sine impedimento, scilicet ne possint mundi obstacula impedire nos [faciet nobis, deus] de quo possumus esse securi: in hoc enim præsenti dat nobis saluationes scilicet, remissiōes peccatorum: & hoc est: [salutarium nostrorum] & alias quoq; saluationes, scilicet, iustitiam, &c. ¶ Ipse etiā est [deus noster]. i. noster creator: & est etiam [deus saluos faciendi] quia non tantum in hac vita saluat, sed etiam in æterna glorificatione saluabit. Hic incipit quarta pars. Cōtinuatio; Et ne aliquis diceret.

Tu di

Tu dicis quod ipse sit deus saluos faciendi, sed hoc quoq; potest esse, cũ ipse fuerit mortuus, & sui etiã moriantur. Respondit: Bene dico quod ipse est deus saluos faciendi, quia istius [domini domini] est [exitꝰ mortis] id est, exurgens, exiuit de morte, & omnes suos educet de morte: cũ domini bis ponit, per vnũ fixum, id est, substantiale accipimus, per aliud exercitium dominij designamus: tanq̃ si diceret, domini dominantis. ¶ Veruntamen. Iste est deus saluos faciẽdi, [veruntamen] iste [deus confringet] id est, annihilabit [capita]. i. mentes, vel erectiones [inimicorum suorum] & etiam confringet [verticem capilli] id est extollentiam & eleuationem cogitationum, scilicet, cogitationes philosophorum, & profundas sententias eorum, & sectam hæreticorum, de quibus eleuabantur & superbiebant: verticem dico [perambulãtium]. i. perseuerantium [in delictis suis.] Per capillos ideo cogitationes accipimus, quia sicut capilli adhærent capiti, sic cogitationes menti: bonę autem cogitationes adornant mentem, malæ deturpant.

¶ Dixit dominus: Quosdam confringet, quosdam ad se conuertet: ita quod alios faciet martyres, alios vero faciet prædicatores: & ad hoc confirmandum inducit dominum sic: [Dixit dominus] ego [conuertam] ad me aliquos [ex Basan] id est, ex confusione, vel ex ariditate: Basan nanq; confusio vel ariditas interprætatur. Quosdam enim qui prius erant confusi in peccatis, vel in ariditate iustitiæ, conuertit ad se deus: & etiam [conuertam] ad me quosdam existentes [in profundo maris] id est, in profundo vitiorum.

¶ Vt intingatur, dicit propheta. Continuatio: Tu deus conuertes eos, & ita conuertentur, [vt pes tuus] id est, conuersi ad te, qui te portant in se: qui pes prius intingebatur in delectatione huius vitæ, modo [intingatur in sanguine]. i. ducatur etiã vsq; ad effusionem sanguinis: & [ex inimicis] tuis fiat [lingua

canum tuorum]id est,fiant optimi predicatores, & bene latrantes, & dei ecclesiam defendentes, sicut canes circa dominorum suorum domos vigilant: & hoc non procedet[ab]eis,sed a te[ipso.] Alia enim translatio habet,teipso. Vel sermo potest dici cõuer sus sic: Dominus conuertet, & tu popule ita conuer teris,vt pes tuus,id est,affectio tua intingatur in san guinem,id est,prona sit ad effusionẽ sanguinis: & ex inimicis dei fiat lingua canũ tuorũ, id est, peccatorũ tuorũ,scilicet,qui sunt de gente & de consortio tuo: & hoc non a te,sed ab ipso deo erit. ¶Viderunt ingressus. Pes tingetur in sanguine, lingua canum tuo rum fiet ex inimicis,& hoc totũ per hoc fiet, quia ò [deus]illi qui cõuertuntur,[viderũt ingressus tuos] id est,opera tua,quę in mundo operatus es. Vel tui ingressus ideo dicit,quia deus prius alien9 erat a mũ do,sed per misericordiã suã ingressus est mundum: & vt determinet ingressus illos esse Christi, dicit: [ingressus dei mei,regis mei,qui est in sancto]id est qui habitat in dominico homine,scilicet,Christo:et hic aperte incarnationem insinuat. ¶Pręuenerunt. Per hoc conuertentur,quia viderũt ingressus dei: & per hoc etiã,quia[principes]id est,apostoli,qui sunt principes in ecclesia,[pręuenerunt]eos, quia prius credentes,se alijs fidei & bonę operationis exempla dederunt:& hoc nõ soli,sed[coniuncti]id est,comitati multis[psallentibus].i.bene ad honorẽ dei ope rantibus:& ne aliqui crederẽt,quod solis viris daretur gloria illa,sicut quidã hęretici putauerunr, addit erunt etiam illi principes [in medio iuuenculatũ].i. mulierum,quas ideo iuuenculas vocat, quia a vetustate peccati innouantur per gratiam dei. Vel per iu uenculas possumus accipere communiter ecclesias, quia per gratiam dei a vetustate peccati innouantur: iuuenculatũ dico[tympanistriarũ] qui tympanizãt deo per mortificationẽ carnis, & sunt sicut corium

mortuo

mortuorum animalium. ¶In ecclesijs. Incipit pars quinta. Continuatio: Principes prçuenerũt, & cetera bona dedit, & propter hęc omnia vos fideles [benedicite deo in ecclesijs] vbi est locus benedictionis quia qui extra ecclesiam sunt, deũ digne laudare non possunt: deo dico [domino] quia deus & dominus est: benedicite dico [de fontibus] id est, propter fontes, scilicet, propter sanctos apostolos, qui nos spirituali doctrina reficiunt: fontibus dico [Israel] id est, procedentibus ex Iudęa, vel in ecclesijs potatis de fontibus Israel. ¶Ibi. Bene dico propter fontes, quia [ibi] id est, in ecclesia, sunt fontes, scilicet, Paulꝰ & alij apostoli: & hoc est: [ibi Beniamin] id est, Paulus, qui fuit de tribu Beniamin, id est, in adolescentia conuersus. Vel [adolescentulus] scilicet, deposita vetustate legis, in Christo innouatꝰ: & hoc est: [in mẽtis excessu] id est, in timore, quia per timorem conuersus fuit. Nota duos esse excessus, Vnus excessus est, quando humana mens transcendit vsq; ad ipsum deum, hęc mundana pręteriens. Vnde Paulus: Siue excedimus mente, deo excedimus: & de hoc etiam excessu possumus & hic dicere, & Paulus fuit raptꝰ vsq; ad tertium cœlum. Alius excessus est, quando homo per timorem extra se rapitur. ¶Principes & duces eorum, qui sunt in Ecclesia, sunt [principes Iudi] id est, apostoli sancti de tribu Iuda, [principes Zabulon, & principes] de tribu [Nepthalim, duces sunt eorum:] & ideo ponit has quatuor tribus, quia de his fuerunt nati apostoli. Beniamin interpretatur filius dextrę: Iudas, confitens: Zabulon, tabernaculum fortitudinis: Nepthalim, latitudo. Hę interpretationes non sunt hic necessarię.

Act. 9.

2. Cor. 5.

2. Cor. 12.

¶Manda. Et per istos tales [manda] id est, notifica [virtutẽ tuã]. i. potẽtiã tuã per mũdũ, et per istos [cõfirma hoc quod operatus es in nobis] fidẽ & charitatem

tatem, & spiritum sanctū, incipiendo [à templo tuo] .i. à sanctis tuis, in quibus tu habitas, [q̊d est in Hierusalem]: quia in Hierusalē spiritus sanctus primum apostolis fuit datus, & deinde per ipsos, & per ministros eorū datus est alijs hominibus. Et vere confirmabis, quia per hoc [reges] id est, seipsos bene regētes, [offerent tibi munera]. i. seipsos & alios. Alia translatio ponit hoc sub optatione: offerantur munera. Vel sicut alia litera habet: virtuti tuæ: secundum quod ita dicemus: Et quia huiusmodi sunt in ecclesia per quos potest perfici quod cœpisti, ergo manda. i. præcipe virtuti tuæ. i. filio tuo, & per eū, & per ministros tuos confirma hoc quod operatus es in nobis. ¶ Increpa feras árundinis. Et vt offerantur tibi munera, [increpa] id est, conuince [feras] .i. hæreticos, qui laniant ecclesiā dei, sicut feræ oues: feras dico [arundinis]. i. conuersantes inter arundines, scilicet, inter mobiles homines, qui cito possunt moueri a proposito: tales enim aggrediuntur hæretici, non perfectos viros. Vel feras arundinis dicit, quia sicut arundines in paludibus nascuntur, ita hæretici in paludosis sententijs versantur. Et necesse est vt increpes, quia [congregatio taurorum] id est, hæreticorū, qui sunt ceruicosi tauri, est [in vaccis populorum]. i. in populis qui cito sequuntur quod audiunt, vt vaccę taurorum: congregatio dico ad hoc facta, [vt excludant eos, qui probati sunt argēto]. i. diuino eloquio ab illis quos vocauit vaccas, scilicet, vt faciant, ne illi inferiores sequantur probatos viros. Vel [vt excludant]. i. diuidant a se eos qui probati sunt argento: cū autem diuidunt se hæretici ab eis, manifestāt eos esse bonos, a quibus se separant. Vnde Apostolus: Ne-
1. Cor. 11 cesse est vt veniant hæreses, vt qui probati sunt, manifesti fiant. ¶ Increpa, [dissipa] ne conueniant in vnam volūtatē [Gentes]. i. hæreticos, [qui volunt bella]. i. litigia cōtra fideles: & vere dissipabis, quia
[veniēt

[venient legati ex Aegypto].i.aliqui cõuertẽtur ex ignorantia peccantes. Aegyptus enim tenebrę inter pretatur, per quod intelliguntur ignoranter peccan tes: sed etiam nigri grauibus peccatis conuertentur: & hoc est: [Aethiopia].i.nigri ĩ peccatis. Aethiopia enim nigredo interpretatur: æthiops niger [præueniet manus eius] Aegypti.i.in dignitate superabit operationes Aegypti: [deo].i.ad honorem dei: propter hoc dicit pręueniet, quia quanto maioribus peccatis aliquis inuolutus est, tanto magis pœnitẽs dignum fructũ facit deo. Alia translatio habet: Aethiopia festinabit manus dare deo: & dicitur ex similitudine: quia sicut aliquis victus tendit manus suas victori, sic Aethiopia.i.nigri in peccatis, cognoscentes se esse victos, dabunt manus suas deo victori suo. Vel, Aethiopia cõuicta, deo pręueniet manus, id est vindictas dei. Bene dicit, præueniet, quia prius credent, q̃ deus vindicet se de eis. ¶ Quia ita conuertẽtur ad deum, ideo [regna terræ].i.homines de omni regione terræ [cantate deo] voce & corde: & [psallite] illi [domino] bona operatione. ¶ Psallite deo. Incipit sexta pars. Propter hoc psallite, & etiam propter hoc, quia ipse dabit vocẽ virtutis voci suæ [psallite deo, qui ascendit super cœlum cœli] ad literam. Vel super supremum ordinem angelorum: ad orientem] quia in Orientali parte, ad literam, quia in monte Oliueti, qui est in Oriẽtali parte. Hierusalem erat dominus quando ascendit, & illud factũ Christi hoc nobis significauit, quod ipse esset verus oriens, qui totum mundum illuminaret. Alia translatio habet, ab Oriente. ¶ Ecce dabit. Ideo dico psallite, quia [ecce] quasi in manifestatione dominꝰ iste [dabit voci suæ] quæ in hoc mundo humilis fuit: [vocem virtutis] id est, virtuosam faciet vocem suam: quæ vox erit, cum venerit ad iudicium: qua voce oĩa resuscitabuntur corpora; & ideo quia tantus est, quod dabit

virtu-

virtutem voci, vos omnes [date gloriã deo]. i. osten dite eũ esse gloriosum & dictis & factis: deo dico regnanti [super Israel] id est, super omnes videntes deum, quia [magnificentia eius] dei, scilicet, quod suos faciet magnos, scilicet, impassibiles & immortales, erit [in nubibus] iam sanctis: [& virtus eius:] quia nihil poterit imperio eius resistere, sed omnia fient quæ voluerit: erit iterũ [in nubibus.] ¶ Mirabilis. Et quid per singula currã? [Mirabilis erit deus in sanctis suis]. i. mirificos faciet eos: & non tantũ in alia vita, sed etiã in hac vita: & hoc est: [deus Israel ipse dabit virtutem] contra aduersa [plebi suæ, & fortitudinem] id est, longanimitatem perseuerãtiæ: & ideo sit [benedictus deus] ab omni populo.

IN PSALMVM LXVIII.

Titulus. In finem pro his qui commutabuntur psalmus ipsi Dauid.

SAluum me fac deus.] Psalmus iste conuenit Dauid significato, id est, Christo, qui hic loquitur: & dirigit nos in finem, id est, in Christum: psalmus dico habitus pro his qui commutabuntur. In hoc enim psalmo agit Christus de passione sua, propter quam deum rogat pro liberatione hominũ â malo huius vitę, veluti cum dicit: Eripe me de luto vt non infigar: & aliis plurimis locis: & alibi plane affirmat eorum commutationem vbi dicit: Quoniã deus saluam faciet Sion, & ædificabuntur ciuitates Iudæ, & aliis locis. Cõmutabuntur enim homines in hac vita per passionẽ Christi, de vetustate Adæ, ad nouitatẽ Christi: & tandem de corruptela ad incorruptionem. In hoc psalmo materia est Christus, passus secundum fragilitatẽ humanæ naturæ: & exequitur passiones suas per multas partes ipsius passionis, agitq; aliter hic de passione, q̃ in aliis fecit: quia hic inducit ipsam passionẽ vsq; ad cõsummationem cum dicit; Dederunt in escã meã fel, & in siti mea potaue-

tauerunt me aceto. Habet quinq; partes psalmus iste Modus: In prima parte petit saluari, & ostendit mala quæ sibi iniuste inferuntur à Iudæis. In secunda parte, quæ incipit: Deus tu scis insipientiam meam, & delicta mea à te non sunt abscondita: ostendit mala illa nõ esse illata sibi ex merito suo: & petit, vt illi qui vel viuentes sperant in eo, vel qui ipsum mortui expectant, redimi non frustrentur. In tertia vero quæ incipit: Ego vero orationem meam ad te domine: petit suos liberari à malitia huius vitæ, per passionem suam. In quarta, quæ incipit: Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueũ: ponit mala quæ optat Iudæis prouenire pro sua passione: & tantum valet sua optatio, quantum si affirmaret. In quinta parte, quæ incipit: Ego sum pauper & dolẽs: ponit bona quæ eueniunt iustis de sua passione. Intentio est, nos inuitare ad patientiam, sicut in alijs, vbi de passione agit: ¶ Et incipit a petitione suæ liberationis sic: [Saluũ me fac deus] ne me possint inimici retinere in morte & opus est, [quoniam aquæ] id est, populi Iudaici, [intrauerunt] id est, magis & magis mala inferendo accesserunt [vsq; ad animam meam] tollendam, sicut aquæ quæ intrant in nauem sufficientes ad hominũ submersionem. ¶ Infixus sum in limo. Dico quod intrauerunt, ad animam meam tollendam, & tulerunt: & hoc est, [infixus sum] id est, ita datus sum in potestatem eorum, quod omnino de corpore meo facerent quicquid vellẽt: infixus sum dico [in limo] id est, in manibus Iudæorum, qui sunt limus, id est, corruptio secundum humanam naturam: limo dico [profundi] quia faciunt se profundos in nequitia sua [& non est] illis [substantia] id est, subsistentia, quia non potui eis secundum meam humanitatem resistere. Vel, non est substãtia ipsis Iudæis .i. vera existẽtia qa nõ persistũt, sicut a deo creati sunt. ¶ Veni in altitudinẽ. Nõ ideo sum infixus, ꝙ nõ potui prçcauere, sed

sed sponte me obtuli: & hoc est, [veni] id est, nulla coactione, sed spontanea voluntate [in altitudinẽ maris] id est, inter Iudæos, qui dicuntur mare, propter amaritudinẽ vitæ: altum, propter superbiam: [& tẽpestas demersit me] id est, seditiosa commotio eorũ occidit me. ¶ Et de hoc non sunt excusabiles, quia ego clamaui eis, ostendendo ea non esse faciẽda, quæ mihi faciebant: & hæc [clamans, & laboraui] id est, multũ clamaui: vel laboraui, quia multũ clamando, nihil profeci: & tunc dicitur aliquis laborare, quando non potest, quod intendit, perficere: & [fauces meæ sunt factæ raucæ]. i. similes rauco: quia sicut raucus nõ intelligitur, sic nec ego intellectus fui: et [oculi mei defecerunt] in morte: vel oculi, id est, apostoli [defecerunt]. i. dubitauerũt, scilicet, fugierũt in morte dñi: & hæc omnia mihi ideo euenerunt, [dum]. i. quia, [spero] non in lege, sed in deo, vel [in deũ meum] quia adhuc melius ab eo expecto. ¶ Multiplicati sunt. Postq̃ ostendit per similitudines mala sibi illata, ostendit manifeste. Ad hoc continuatur: Nec mirũ si oculi mei defecerunt, quia inimici mei multi fuerunt & fortes: & hoc est: [qui oderũt me gratis] id est, sine causa, sunt multiplicati [super capillos capitis mei] id est, plures sunt facti, quàm amici: qui dicuntur capilli, quia ita adhærent mihi, & ornant me sicut capilli ornant caput. Vel, super capillos capitis ad literam, vt per hoc notet infinitos inimicos.

¶ Et non tantũ sunt multi, sed etã [confortati sunt] id est, fortes facti sunt, cum viderunt sibi conuenire, quæ voluerunt [inimici, qui me persecuti sunt iniuste] quia multa bona feceram eis: & [tunc] etiam in illa tribulatione [exoluebam] id est, pœnas soluebã, pro his [quæ non rapui] id est, pro peccatis, quæ nõ perpetraui. ¶ Deus. Incipit de secunda parte. Bene dico, quia [tu deus scis insipiẽtiã meã, & delicta mea a te nõ sunt abscõdita]. i. scis me hæc pati nõ propter

ea quę

ea quæ ego fecissem per insipientiã.i.per ignorantiã vel propter aliqua delicta mea, sed propter peccata meorum. ¶Et quia non ex mea culpa patior, ideo ô [dñe] illi [qui expectant te].i. illi qui detinentur in inferno, qui expectant educi per me, [non erubescant] id est, non frustrentur [in me] sed habeant liberationem in me, quam expectant, & obtineant: tu dico [deus virtutum] id est, angelorum: quia certum est, quod bene poteris facere. ¶Et etiam illi [qui quærunt te] id est, intelligunt te esse in me: illi dico [Israel].i. videntes deũ: quia nisi essent videntes deum, credere non possent, quod deus esset in tam afflicto homine: illi tales [non confundantur].i. pro sui frustratione confusi non sint [super me] id est, de me. ¶Dico non confundantur, nec debent confundi, quoniam passio mea digna est, qua redimãtur: & hoc est: [quoniam propter te sustinui obprobrium] vt cum dicerent: Dæmoniũ habes, & similia: & etiã [confusio] facta de colaphis & sputis [operuit faciẽ meam] id est, ex omni parte circundedit me: veluti cum dicerẽt: Prophetiza nobis Christe, quis te percussit? ¶Exequitur passionem: [Extraneus factus sum fratribus meis] id est, cognatis secundum carnẽ [&] etiam [filijs matris meæ] id est, synagogæ, qui mecum in synagoga legem audierũt, in qua possent cognoscere, me esse promissum redemptorem, sum factus [peregrinus] quasi ignotus, quasi non possem morari apud eos, nisi vna nocte tantum. Synagoga dicitur mater Iudæorum, quia præceptis veteris legis pascebat eos. ¶Et ideo factus sum peregrinus, [quoniam zelus domus tuæ] a qua eieceram vendẽtes & emẽtes, [comedit me] id est, vssit me interius et hic notatur maxima affectio ipsius, quia ipse eiecit eos, & indignati erga eum, machinati sunt ei mortẽ: [& obprobria] eorum in deserto te tentantium, & idola colentium: & hoc est: [exprobrantium tibi]

Ioan.7.

Mat.26.
Luc.22.
Mar.24.

Matth.21.
Luc.19.
Mar.11
Ioan.2.

illa inquam obprobria, [ceciderunt ſuper me] quaſi graue pondus. ¶ Et tunc ego me erga eos iratũ non oſtendi, ſed [operui animam meam]. i. voluntatem meam, [in ieiunio] id eſt, cum eſſem ieiunus ab illis, id eſt, cum non poſſem mihi incorporare aliquos eo
Pſal. 34. rum. Vnde ſupra, humiliabam in ieiunio animã: & quod eos ita patienter ſuſtinui, quod me ſic operui, [factum eſt mihi in obprobrium:] quia quanto eram apud eos humilior, tanto eis eram vilior. ¶ Exequit̃ paſſionem. Continuatio: Operui in ieiunio animam meam, [& poſui veſtimentum meum cilicium] ſcilicet, triſtitiam oſtendi, faciens me ſimilem illis, qui veſtiuntur cilicio, ſcilicet, pœnitentibus. Nunquam tamen legitur hiſtorialiter cilicio dominum fuiſſe indutum, ſed ſemper in triſtitia ſe habuit, & nunq̃ riſit: [& factus ſum illis in parabolã]. i. de quo totam parabolam ſuam facerent. Vel, in parabolam, id eſt, in ſimilitudinẽ, quia per ſimilitudinẽ mei, aliĳs maledicebant. Vel locutus in parabolam, ſcilicet, non loquens eis alta ſecundum ſapientiã meam ſed in ſimilitudine, vt melius intelligerent. ¶ Item exequitur, dicens: Illi etiam [qui ſedebant in porta] id eſt, in compito, vbi multi conueniebant, [loquebantur aduerſum me:] & illi [qui bibebant vinum] id eſt, conuiuæ quicunq;, ſcilicet, quicunq; in his ſecularibus delectantes, [pſallebant in me] id eſt, deridebant me. ¶ Ego vero orationem meã. Pars quarta, in qua Chriſtus oſtendit, quomodo inter tribulationes ſe habuerit, ſcilicet, q̃ pro ſuorum liberatione orauit. Continuatio: Illi in me pſallebant, [ego vero orationem meam direxi ad te domine] dicens: ecce [tempus beneplaciti deus.] Beneplaciti dico, nõ in meritis hominum, ſed [in multitudine miſericordiæ tuæ:] & quia iam ô domine tempus eſt, ideo [exaudi me in veritate ſalutis tuæ] id eſt, dãdo ſalutem mihi & meis, & per hoc verax appareas.

¶ Exau

¶Exaudi dico, scilicet, [eripe me] .i. meos, [de luto] .i. de peccato: non quin mei tangant illicitũ, quia nullus potest esse sine peccato : sed [vt non infigar] id est, mei ex se peccatis non adhæreant: & non tãtum vt non infigãtur mei ex se, sed [libera] etiã [me] id est, meos, [ab his qui oderũt me] id est, ne per impulsionem aliorum ducantur in peccatum: [&] libera etiam [de profundis aquarum] id est, a profundis illis nequissimis. Vel [libera meos de ꝓfundis aquarum] id est, de prosperitate, in qua est facilis lapsus. ¶Ita scilicet libera, non quod non habeant tribulationes, sed, ne demergantur: & hoc dicit: [nõ demergat me tempestas aquæ] id est, commotio populi in peccatum ducendo: & si aliquando demergat aliqua tempestas, ô domine deprecor, vt [profundum non absorbeat me] id est, mei non deducantur in desperationem. Vnde dicitur: Peccator cum venerit in profunditatem vitiorum, contemnet: & [puteus] id est, profunditas nequitiæ huius mundi [non vrgeat os suum super me] id est, non deducant meos, quin quãdoq; possint emergere, etiam de desperatione : hoc dicitur a similitudine cadentis in puteum, qui si os putei claudatur, non potest egredi. ¶Dico non vrgeat sed potius [exaudi me] id est, meos, [domine:] & securus sum quod exaudies, [quoniã misericordia tua benigna est] id est, larga, quia nullum despicis clamãtem ad te, & [respice in me secundum multitudinẽ miserationum tuarum] quas exhibuisti patribus antiquis, sicut Danieli in lacu leonum, & Noë in aquis diluuij, & cæteris. Dan.14. Gen.7.8. ¶Dico respice & hoc per me, & hoc est: [ne auertas faciem tuam a puero tuo] id est, a me seruo tuo, sicut alia translatio habet. Se vocat puerum propter innocentiam : de quo ipse in Euangelio, cum alium statuisset in medio eorũ: tamẽ dixit: Nisi efficiamini sicut paruulus iste, nõ intrabitis in regnũ cœlorũ. Ne auertas dico, sed potiꝰ Matth.18.

[exaudi me velociter]non differas meam resurrectionem vsq; in communē resurrectionē,[quoniam tribulor:]& ideo hoc dico: ¶ Ne auertas faciē tuam, sed potius[intende animæ meæ]considerans quanta innocentia tibi seruierim,[& libera eam:]& non tātum propter meipsum libera me,sed &[propter inimicos meos eripe me]quia non est dignum, vt inimici mei de mea afflictione gaudeant. ¶ Et debes eripere, quia tu vides mala quæ mihi fiunt, propter quæ debes erga me ad misericordiam commoueri: vnde dicit:[Tu scis impi operiū meū]id est, cognoscis,q̄ turpia verba mihi inferunt:[&]scis[confusionem meam]quā habebam, vt illi putauerunt, cum
Luc.23. alios saluos facerem,& meipsum saluare nō possem
Mat.26. [&]scis[reuerentiam meā]id est, illa vilia quæ ego sustineo,& reuerenda,vt sputa,colaphos. Alia translatio habet,ignominiam vel verecundiā. ¶ Me vides afflictum,& etiā illos qui me affligunt,vnde debes ad indignationē contra eos commoueri: & hoc est:[in conspectu tuo sunt omnes qui tribulant me] & illam tribulationē sponte sustineo,quia [cor meum].i.voluntas mea, [expectauit improperium]in dictis,[& miseriā]in factis. ¶ Et sustinui].i.expectaui,[qui simul contristaretur]id est,qui mihi condoleret,quod exigit natura,vt cum videant homines aliquem afflictū,condoleant ei:[&]tamen [non fuit] qui condoleret:[&]sustinui[qui consolaretur]me, transeundo ad meam doctrinam:[& non inueni]aliquem qui consolaretur me. ¶ Et dederunt in escam meam fel,& in siti mea potauerūt me aceto] qm̄ nō dederunt aliā escā vel potum,nisi acetū cū felle mixtum:& hoc figura fuit:cum enim ipse sitiret salutem eorum,non habuit refectionem ex eis, sed exhibuerunt ei amaros & diros mores. ¶ Fiat mensa eorū. Pars quarta. Cōtinuatio:Iudæi dederunt mihi malā escā,& malā escam dedit eis deus:& hoc est:[mensa eorū]

eorũ]id est,scriptura eorum,quę est eis proposita ad refectionẽ,[fiat illis]Iudæis[in laqueum]vt per ipsam scilicet illaqueentur,& conuincantur, sicut hodie completum est in illis:nam Christiani eos per legem sæpissime errare conuincunt, & legis gladio legem obseruantes iugulant:fiat[etiã]eis [in retributiones]quia pro lege quam non custodiũt, deus eis mala retribuit : & has retributiones exequitur: [& in scandalum]id est,de eis habeant scandalum & offensionem,vel iner se,vel inter Christianos : & hoc [coram ipsis] vt ipsi bene cognoscant se errare: & bene Iudæi sciant gentiles legem suam habere, per quam ipsi ipsos Iudæos peccare conuincunt. ¶Retributiones has,scilicet, [obscurentur oculi eorum] id est,ratio eorũ, [ne videant]id est,ne intelligãt veritatem:[& dorsum eorum]id est,ratio eorum,quæ dorsum dicitur,quia sicut dorsum hominis erectum est,sic ipsa ratio semper debet erigi ad cœlestia, sed [semper]est[incurua] in concupiscentia terrenorũ. ¶Alia retributio:[Effunde]id est, abundanter immitte[super eos]ad compressionem eorum[iram tuam]id est,vindictam tuam,& illa grauis sit & diuturna:[& furor iræ tuæ comprehendat eos.]
¶Item retributio: Continuatio: Effunde iram tuã, scilicet,[habitatio eorum]id est,domus & agri, & vineæ,[fiat deserta]ab eis [& in tabernaculis eorũ] id est,in celebribus locis eorum,vt in templo, & in synagoga,& capitolio,[non sit]aliquis eorum [qui inhabitet.]Quod dicit,inhabitet, & non per se habitet,notat quod magna affectione habitant in locis illis.Hæ optationes sunt in eis completæ, in destructione Titi & Vespasiani.¶Hæc omnia mala ideo eis euenient,[quoniam persecuti sunt]me filium tuum, [quem tu percussisti]exponendo eum miseriꝭs huius mundi,faciendo passibilem & mortalem: [& super dolorem vulnerum meorum addiderunt] vulnera-

bant Christũ, cum ei nolebant credere, & inde dolebat, & super illũ dolorẽ multa mala ei inferendo, dolores multos alios addiderunt. ¶Et quia malũ mihi super malũ addiderunt[super iniquitatẽ eorũ]quam fecerunt in seruos missos in vineam, quia prophetas missos ad eos colendos occiderunt:[appone iniquitatem]aliam scilicet, vt meipsum hæredem vineę interficiant, ad cumulũ suæ nequitiæ: [& non intrent in iustitiã tuã].i. non conuertãtur ad te. ¶Alia retributio:[Deleantur]etiam[de libro viuentiũ.]Liber vitæ est præscientia dei, cui nihil ascribi vel deleri potest. Omnes enim in illo præsciti sunt, vel ad mortẽ, vel ad vitã, sed secundũ iudiciũ humanũ quidã dicuntur ascribi, quidã deleri. Iudicamus enim quosdam, quos prius malos vidimus, si conuertantur, & bene operentur, quod tunc in libro vitæ ascribantur: si autem qui prius boni reputati sunt, ad malum conuertantur, eos de libro vitæ deletos esse iudicamus: & secundum hoc dicit: Deleantur ipsi Iudęi de libro viuentiũ, scilicet, lex eorum, qui prius iusti reputati sunt, inutilis & damnosa appareat, [& cum iustis] id est, Gentibus,[non scribantur]Iudæi, quia Gentes nouam legem recipiunt, per quod ascribi in libro vitæ iudicantur: Iudæi non scribuntur, id est, non recipiunt innouationem, quam saluandi accipiunt.

¶Ego sum pauper. Pars quinta. Continuatio: illis ita contingat, ego autem aliter mereor ad opus meorum, quia[ego sum pauper] pro eis iustis mundanis Vnde Apostolus: Christus cum diues esset, pauper pro nobis factus est:[&]etiam sum[dolens]de excæcatione humani generis, & per hoc promerebat, vt sui saluarentur: sed tamen ô[deus salus tua]id est, filius tuus[suscepit me]vsq; ad confessionem dei patris: & per hoc ostendit potentiam, qua possit saluare suos. ¶Et quia salus tua me suscepit, ideo[laudabo]in meis[nomen dei cũ cãtico].i. cũ exultatione:

2. Cor. 8.

[& in

[& in laude]illa[magnificabo eũ].i.magnũ & om nipotentẽ prædicabunt mei eum. ¶Et]laus illa[pla cebit deo]super omne legale sacrificium: & hoc ostẽ dit per partem sacrificiorum,cum dicit:[super vitu- lum nouellum cornua producentẽ & vngulas]Alle goria huius talis est,licet hic non habeat locum. Per vitulum illum intelligimus populum innouatũ: per cornua,munimenta ecclesiæ, quibus ipsa mundana hæc contemnit:cum dicit producentẽ,significat san- ctos in munimentis semper procedere,id est, cresce re. ¶Dico,ꝙ placebit deo super vitulũ,& hoc [vi- deant]id est,intelligãt[pauperes] qui de illis anima libus non poterant sacrificia facere,[& lætentur]sci entes modo magis posse placere deo per iustitiam, q̃ diuites per vitulos: & conuertit se ad ipsos paupe- res: & ò vos pauperes hoc intelligẽtes, [quærite de um, & viuet anima vestra]vera vita. ¶Et debent pauperes lętari,[quoniam exaudiuit pauperes domi nus, & vinctos]in peccatis, per quod viderentur re pudiandi à deo,[non despexit]dominus: vinctos di co[suos]id est, quærentes eum: & quamuis sint vin- cti in peccatis,tamen aspirant ad eum. ¶Pauperes exaudiuit, & etiam saluam faciet Sion: & quia res magna erat quam dicebat,præponit de hac re quan- dam admonitionem,vt omnis creatura laudet inde deum: & hoc est:[Laudent illum cœli]id est, cœle- stes,[& terra,mare,et omnia reptilia in eis.]Homo rationabilis creatura laudet dominum, & per homi nem omnis creatura, quia ipsa substantia homini est causa,quare ipse laudet dominũ:quod nisi homo sal- uatus esset,nulla res laudaret dominum.

¶Ideo laudent,[quoniam deus saluam faciet Sion] id est,speculantes,scilicet,ecclesiam: [&]illi saluati non erunt pauci, sed per ipsos[ædificabuntur ciuita tes]id est,ecclesiæ:[Iudæ]id est,CHRISTI, qui fuit de tribu Iuda. ¶Et ibi inhabitabunt] homines,

non ad horam, ſed[acquirent eam hęreditate]vt poſſideant eam in æternū. ¶Et non vna ſolum generatio iuſtorum habitabit in ea, ſed per omnes ſucceſſiones:[& ſemen].i. ſequaces & imitatores[ſeruorum eius].i. prophetarū,[poſſidebit eam]Sion: & oſtendit quos ſemen vocet, ſic:[qui diligunt nomen eius] id eſt, dei,[habitabunt in ea.]

IN PSALMVM LXIX.

Titulus. In finem pſalmus Dauid in rememoratione, eo quod ſaluum fecit eum dominus.

DEus in adiutorium meum.] Pſalmus iſte conuenit Dauid.i. omni iuſto, quia hic loquitur quilibet iuſtus: pſalmus dico habitus in rememoratione, habita de eo quod ſaluum fecit eum dominus. Memor enim ſaluationis & beneficiorū, quę deus contulit mundo, ſicut in alio pſalmo oſtenſum eſt, ſecurus petit liberari, licet multa mala vrgeant. Materia eſt quilibet iuſtus, qui loquitur. In prima parte petit liberari a malis inſtantibus, & inimicorū conuerſionem. In ſecunda parte, quæ incipit: Exultent & lætentur: petit æterna beneficia, & reddit ſecurum ſe cum dicit: Ecce deus adiuuat me. Intendit nos ſecuros reddere de æterno bono, quamuis vrgeamur nos iſtis malis. ¶Et dicit:[Deus intende].i. intentum te præbe, conferendo gratiam [in adiutorium meum]vt ad ſuperanda vrgentia mala me adiuues: cum dicit, in adiutorium meum intende, oſtēdit ſe aliquid operari per arbitrium liberum, & petit diuinum auxilium ad cooperandum: dico intende, [& feſtina ad me adiuuandum.]

¶Me adiuuabit, & hoc videntes[qui quærunt animam meam]vt tollant eam: & hoc proprie poſſunt dicere martyres:[confundantur]de peccatis ſuis[& reuereantur]id eſt, timeāt te iudicē. ¶Et nō ſolū hi quærunt animam meam, ſed etiam hi [qui volunt

mihi mala auertantur retrorsum]a proposito suo,[et erubescant],id est,cōuersi habeant erubescentiam de malis quæ fecerunt. ¶ Et etiam illi[qui dicunt mihi] .i.ad meum dedecus,[euge euge]idest,bene bene: cū vident aliqua mala euenire,insultantes ei,dicunt: Ecce apparet quod non sit bonus: ipsi tales [erubescētes auertantur statim]id est,sine mora, vt eorum conuersio non moretur. Vel,qui dicunt,euge euge, applaudentes illis qui mala faciunt: vt si aliquis destruat ciuitatem,& dicant ei: Ah q̃ bene factum est,bene quidem. Vel eis qui hæc faciunt mihi,ad damnum meū, quia eorum iniquitas est damnum meum. ¶ Exultēt Ipsi auertantur,sed[omnes qui quærunt te]deum,& [exultent & lætentur] non in rebus temporalibus, sed[in te]solo. Exultant enim iusti in hac vita, securi quod æternam vitam possidebunt: [&] omnes [qui diligunt salutare tuum]id est,filium tuum,memores saluationis,collatæ sibi a deo per filium, dicant semper]corde,voce,& opere, [magnificetur dominus] non q̄ ipse in se possit magnificari,sed quia quantum ad ipsos magnificantes,quanto magis eum magnificant,maior semper & altior intelligitur.

¶ Dicant,dominus magnificetur,de se vero dicat vnusquisq;: ego egenus bonis tēporalibus, & pauper spiritualibus: & licet habeat aliqua spiritualia, non tamen sufficiunt ei.[Ego vero sum egenus & pauper] sed tamen hoc non impedit me,q̄a[deus adiuuat me] ad bene operandum,per quod sum securus de æterno bono: & hic aperte innuit se esse memorem beneficij,sicut in titulo proposuit.

¶ Et bene dico,quia deus adiuuat me,quia [tu es] o deus[adiutor meus]ad bene operandum,[& liberator meus]a malis: & hoc tantum restat mihi petere, [domine ne moreris]sed fac quod facturus es,scilicet duc me ad gloriam.

IN PSALMVM LXX.

Titulus. Psalmus Dauid filiorum Ionadab,& priorum captiuorum.

IN te domine]. Psalmus iste est Dauid, vel alicuius iusti, non tantum loquentis in persona sua, sed in persona iustorum omnium temporum, filiorum est Ionadab,& priorum captiuorum. Legitur in Hiere. 35. historia, quod Hieremias corrigens populum Israëliticum, quod non obseruaret mandata dei,& prophetans eis, pro illa inobedientia, captiuitatem futuram eis, filios Ionadab in exemplum proponebat, prædicans eis, quod sicut illi mandata carnalis patris obseruabant, sic isti potius dei patris deberent obseruare mandata. Ionadab namque, qui spōtaneus domini, vel populi interpretatur, sacerdos fuit deuotus deo, et iste correxit filios, ne vinum biberent, id est, delectationibus huius vitæ inebriarentur, & ne domos sibi ædificarent, sed in domo domini degerent, scilicet, intelligerent non habere se hic manentem ciuitatē, sed domino seruientes, ad superna tenderent. Intelligens autem Ezdras Dauid proposuisse hominibus contumacibus,& non seruantibus mandata dei sui, filios Ionadab, id est, iustos, obedientes deo, & sperantes in eo, dixit hunc psalmum esse priorum captiuorum, id est, illorum contumacium, qui mandata dei non obseruāt in hac vita: non quod de ipsis agatur in hoc psalmo, sed quod ipsis contumacibus proponuntur in exemplū filij Ionadab. i. sperantes in domino, ad hoc, vt per exemplum eorum corrigantur. Priores captiui, dicūtur vitę istius homines, de qua possunt exire captiui, sicut Iudæi exierunt de captiuitate Babylonica: secunda enim futura est, de qua nemo egredietur. Vel si sine, &, filiorum Ionadab, priorum captiuorum dicemus, sic potest intelligi, quod filij Ionadab essent captiuati historialiter, non pro peccato suo, sed pro peccato aliorum; iuxta quod titulus ita legitur; Psalmus iste Dauid fi

uid filiorum Ionadab.i.ſperantium in Domino ipſo rum: dico priorum captiuorum.i.qui captiui ſunt in miſerijs huius vitæ: quæ captiuitas eſt prior, de qua exibunt filij Ionadab.i.ſperantes in domino: de ſecunda, quæ futura eſt in alia vita, in qua non erunt filij Ionadab, nullus poterit exire. Materia eſt omnis iuſtus ſperans in domino: & deſcribuntur multa beneficia dei circa ſperantes in deum, Modus: In prima parte liberari petit a malis, vt poſſit deum laudare. In ſecũda, quæ incipit: Ne proijcias me in tempore ſenectutis: petit, vt ſicut deus contulit ſibi beneficia in iuuentute, ſic faciat in ſenectute, vbi maxime op9 eſt. In tertia quæ incipit: Quæ feciſti magnalia deus, quis ſimilis tibi? ponit gratiarum actiones de collatis beneficijs. Intentio eſt, admonere, vt omnes ſpem ſuam ponant in domino: quæ notatur ibi: Domine ſpes mea a iuuentute mea.

¶ Et ſe ſperantem in dño oĩbus proponit, ſic monẽs alios: Nolite ſperare in mundanis, ſed ſperate in dño, exemplo mei, qui oĩbus relictis mundanis: ò [domine ſperaui] & quia ſperaui [in te] licet videar confuſibilis in hoc mundo, [non confundar in æternum] quia quandoq; manifeſte obtinebo quod ſperaui: non confundar dico, ſed potius o domine [libera me] ne præualeat mihi iſta tentatio: [&] non tantum libera me, ſed etiam [eripe me] ne aliqua mihi mala vltra eueniant: hæc ereptio iuſtorum eſt in morte, quando deus ad ſe iuſtum ducit, & hoc in iuſtitia: & quia nullus poteſt liberari vel eripi, ſcd'm propriam iuſtitiam, apponit, tua, ſcilicet, [in iuſtitia] illa [tua] quæ ſemper habet miſericordiam ſibi adiunctam.

¶ Dico eripe: & qa merita mea nunq̃ eſſent digna, vt ad tuã peruenirẽt altitudinẽ, ideo dñe [inclina aurẽ tuã ad me].i.cõdeſcẽde mihi p tuã clementiã, [& ſalua me.] ¶ Libera me, ita.ſ. [eſto mihi in deũ protectorẽ] liberãs de piculis huius vitę: [&] eſto mihi [in locũ

locum munitũ]in quo ſum in ſecuritate, vt deinceps nullus inimicus aggredi me audeat: & hoc erit in alia vita:[vt saluum me facias], & hoc reſpicit ad hoc qđ dixerat: eripe me. ¶ Ideo dico ſis protector, quia ego non quæro refugium niſi a te. & hoc eſt: [quoniam tu es firmamentum meum].i. faciens me firmum: ad hoc reſpicit, in deum protectorem: [& tu es refugiũ meum]: ad hoc reſpicit, quod dixit: eſto in locum munitum. ¶ Deus meus eripe me: cum petit liberari, notat neceſſitatem: modo determinat, a quibus petat liberari, ſic dicens: O [deus meus eripe me de manu peccatoris].i. de poteſtate diaboli [& de manu cõtra legem agentis, &]de manu[iniqui]qui licet non habeat legem ſcriptam, tamen per legem naturalẽ, quid ſit æquum, quidue iniquum diſcernit, ſcilicet, quod nõ deberet alijs facere, quod ſibi non velit fieri. Hic notatur omne genus peccatorum, per habentes ſcilicet legem, & non habentes: vt Apoſtolus ait: Quicunq; ſine lege peccauerunt, ſine lege peribunt: & quicunq; in lege peccauerunt, per legem iudicabũtur. ¶ Quoniam tu es. Et tu debes eripere, [quoniam o domine tu es patientia mea]id eſt, fructus ille & cauſa propter quem ego ſuſtineo: & etiam es[ſpes mea][o domine].i. certitudo futuri præmij mei. Vnde Apoſtolus: Patientia operatur probationem, probatio ſpem ſpes autem non confundit: ſpes dico[a iuuẽtute mea] i. a tempore conuerſionis meæ: non dicit iuuentutem quantum ad tempus ætatis, ſed iuuentutem iuſtitiæ. i. fortitudinem per iuuentutem accipit: quæ fortitudo in aduentu Chriſti, in ſanctis apoſtolis & martyrib9 patenter enituit. ¶ In te etiam confirmatus ſum ex vtero].i. dum adhuc eſſem in vtero eccleſiæ. Vterum eccleſiæ vocat præparationem illam, qua inſtruitur homo, cum credere incipit, & antea in eo vtero nutritur, vt in lucem veræ cognitionis prodeat: & [tu] etiam[es protector meus]ex quo proceſſi[de ventre

Rom. 2.

Rom. 5.

matris

matris meæ].i.ecclesiæ,scilicet,ex quo fui renatus de baptismate,& lumen veræ cognitionis accepi.¶Et quia hæc omnia bona mihi fecisti [in te semper erit cantatio mea].i.te solum laudabo:& quia te solū laudo,& mundum respuo,ideo[factus sum multis]ama toribus seculi[tanquam prodigium] quia putant me insanum & prodigiosum,cum vident me te solum pe tere,& suas sectas negligere,sed contra omnia obpro bia eorum[tu]es factus mihi[adiutor fortis.] ¶Et ideo[repleatur os meum laude , vt cantem gloriam tuam].i.gloriosum prædicem:& etiam[magnitudinem tuam].i.beneficia tua,quæ mihi confers, q̃ sunt causa quare te gloriosum ostendam:& hoc[tota die] id est,assidue.¶Ne proijcias me.Pars secunda.Dico tu es spes mea a iuuentute:& sicut non deseris in iuuētute,sic[nec proijcias me in tempore senectutis] : & quid per senectutem accipiat , determinat cum dicit: [cum defecerit virtus mea,ne derelinquas me].i.quāuis ad horam proijcias, permittendo esse in peccatis, tamen non derelinquas,id est,non permittas putrescere in peccatis.Proiecit deus Petrum , cum permisit peccare:non dereliquit,cum fecit pœnitere. Ecce qui modo loquebatur in persona viuorum iustorum fortiorum,modo loquitur in persona senum: & intelligit hic senectutem,cum iam videtur deficere,& charitas incipit frigescere , vt in hoc tempore ante Antichristum. ¶Ne derelinquas me:quia si dereliqueris,quāto debiliorem me viderint inimici, tanto grauius instabunt:& hoc est:[quia dixerunt inimici mei mihi] .i.ad meum detrimentum,scilicet istud : deus dereliquit eum:& non solum imperiti inimici hoc dixerūt, sed illi[qui custodiebant animam meam]. i. magna calliditate insidiabantur animæ meæ, vt caperent eā, scilicet,diaboli & ministri eorum:[cōsilium fecerūt] consentientes[in vnum]in eandem nocendi voluntatem.¶Dicentes]istud quod alij inimici,[deus dereli-

liquit eum].i.non curat eum, & ideo[persequimini] quasi illum qui non possit fugere, [& comprehendi te]tanq̃ debilem, qui non possit resistere: & securi tenete,[quia non est,qui eripiat.] ¶ Ipsi me derelictũ putant,sed tu[deus ne elongeris a me]. i. ne diu permittas me ab illis tribulari,sed potius o [deus meus respice in auxilium meum]vt possim hæc omnia superare. ¶ Me respice,&[detrahentes animæ meę cõfundantur].i.inueniantur inefficaces , ne possint me conformare sibi:[& deficiant].i.nõ vlterius ausi aggredi me:dico confundantur,& multa [confusione sua cooperiantur].i.tanta sit confusio sua, vt cooperiat eos,ita quod conuertat eos:& non tantum confusione,sed[& pudore]de eo ꝙ deficiunt , operiantur vndiq;[qui quærunt mala mihi.] ¶ Illi operiantur confusione,[ego autem]quicquid alij faciant[semper sperabo]in te,[& super omnem laudem tuam] quã de mundi creatione habes,[adijciam] aliam laudem, s.de missione filij:& hoc est: [os meum annunciabit iustitiam tuam]:& subdit quid vocet iustitiam, [salutare tuum].i.filium,qui saluat sperantes in se,& iustificat,& hoc[tota die]. ¶ Propter hoc annunciabo iustitiam tuam,& salutare tuum,[quoniam ego non cognoui literaturam] i.calliditates huius vitæ,& artes Hieronymus ponit literaturas, alia translatio habet, negotiationes:& ego iam[introibo in potentiã dñi] i.supernam domum, vbi ego cognoscam potentiam dñi:& ego ipse potentiam acquirã, & deinceps nullus audebit me inquietare:& etiã ibi [dñe memorabor iustitiæ tuæ solius].i.te solum intelligam iustum ¶ Ideo memorabor,quia tu[deus docuisti me]vt nõ appeterem literaturam,& prædicare filium tuum,[a iuuẽtute mea].i.ex quo incepi esse amator fidei, [& vsq; nunc]docuisti me,& ideo [pronunciabo mirabilia tua].i.beneficia q̃ contulisti. ¶ Docuisti,&[nõ derelinquas me]o[deus] docere & conseruare [vsq; ad sene-

ad senectā & seniū]. Senecta est ecclesiæ, qñ adhuc ipsa Ecclesia habet aliquid fortitudinis: seniū est decrepita ætas, quod erit in ecclesia in tēpore Antichristi, cum fortitudo ipsius ecclesiæ penitus fere extinguetur. ¶ Ne derelinquas dico, [donec annunciē brachium tuū]. i. filiū tuū [oī generationi, q̄ ventura est]. Et donec annūciē [potētiā tuā] qua saluas hoiem: [& iustitiā tuā] qua iustificas oēs scd'm meritū vniuscuiusq;: annunciē dico, eundo agilitate mentis [vsq; in altissima]. i. vsq; ad cœlestes creaturas. s. vsq; ad cōtuitū cœlestiū, ꝙ ipsum deū & cœlestia contēpler. Vel vsq; ad altissima. s. vt prædicē quasdā cœlestes creaturas esse redēptas per filiū. Legitur eni, ꝙ quidā angeli, licet nō credamus, consentientes angelis cadētibus, peccauerunt. ¶ Incipit pars tertia. Continuatio Et bene debeo annunciare potentiā & iustitiā tuam, quia [q̄ magnalia fecisti] o [deus] infinita sunt beneficia: vnde supra dixi: cātabo magnitudinē tuā: & quia hæc fecisti, ergo [quis similis tibi?] nullus: nullus similis tui dico, quia [quantas ostēdisti mihi tribulatiōes] in ipsa rei experientia, [multas] in numero [malas] in qualitate graues, & tñ [viuificasti me] vera vita, q̄ est deus: tu dico [conuersus] a priori statu, qui fuit añ aduentū Christi, qñ nullus viuificabatur: [& de abyssis terræ]. i. de profunditate peccatorū [reduxisti me iterum], & iterum per baptismum, per pœnitentiam multoties. ¶ Et etiā mihi sic reducto, [multiplicasti magnificentiā tuā]. i. multis modis magna & multiplicia beneficia contulisti, [& consolatus es me] securum faciendo de promissione æterni boni: tu dico [cōuersus] per mediatorē Christū, ab ira quā habebas de peccato primi parentis erga humanū genus. ¶ Probat ab affectu se esse cōsolatū sic: vere cōsolatus es me [nā & ego cōfitebor tibi]. i. ad tuū honorē, [veritatē tuā de⁹]. i. te veracē in promissis s. ꝙ hoies per filium tuum hæreditatis æternæ securitatē obtineāt: confitebor.

bor dico[in vasis psalmi].i. in psalmis, qui sunt vasa. Per psalmos spiritualem vitam accipimus, quib9 psalmis alijs exemplum bene operandi propinatur, sicut per vas aliquis potus: non tantum me dico confiteri in psalmis. i. in cōtēplatiua vita, sed o[sanctus Israel] qui sanctificas omnem Israelem. i. omnem videntem deum: [psallam tibi in cithara]. i. in mortificatiōe carnis. s. in actiua vita.

¶ Confitebor in psalmis, & hoc cum exultatione: & hæc labia mea interiora. i. affectiones animæ, quæ ad deum hiant semper, sicut[labia exultabunt, cū cantauero tibi]. i. laudauero te: & non tantum labia, sed [etiam]tota[anima mea quam]tu [redemisti] vnde ipsa anima exultandum intelligit.

¶ Et non solum anima, sed etiam totum corpus: & hoc per quandam partem dicit, supponens: [sed & lingua mea]ex affectione cordis proferet[iustitiam tuā] & hoc[tota die meditabitur]scilicet, quando cōtinua dies erit. s. in iudicio: & quid intelligat die tota, determinat, dicens: [cum]illi [qui quærunt mala mihi] in hac vita fuerint[confusi]. i. erubescentes de peccatis, [& reueriti fuerint]. i. timuerint sententiam iudicis,
Mat. 25. hanc. s. Discedite a me maledicti in ignem æternum.

IN PSALMVM LXXI.

Titulus. Psalmus Dauid in Salomonem.

DEus iudicium]. Tractatus iste tendit in Salomonem. i. in Christum, qui verus est Salomō i. pacificus, qui posuit pacem inter deū & hominem: quia in hoc psalmo Christus est materia secundum vtranq; naturam, diuinam scilicet, & humanam. Modus: In prima parte petit ei dari iudicium, & affirmat ꝙ habebit. In secunda parte, quæ incipit: Orietur in diebus eius iustitia: loquitur de regno, commendando ipsum regnum multis modis. In tertia parte, quæ incipit; Sit nomen eius benedictum de com-

de commendatione ipsius regni. Intēdit quidem nos admonere, vt subijciamur huic Salomoni. ¶ Vox ecclesiæ, præuidentis Christum futurum regem, orat vt detur ei regnum, dicens: O [deus] pater, [da regi]. i. Christo, [iudicium] super homines [tuum]. i. sicut tu habes iudicium, ita da illi, vt ille habeat iudicare: & illi eidem [filio regis] id est, tui, qui solus rex es, & in veritate tua regis, da [iustitiam tuam]. i. iustum iudicium, quia rex ille semper in iustitia iudicabit. Endiadis est, quia per diuersa idem dicit: quia iudicium scilicet, & iustitiam, & est endiadis, bis dictum. ¶ Iudicium da dico. s. [iudicare populum tuum in iustitia] id est, vt iudicet vniuersum populum. s. bonos & malos: tuum dicit, quia impij quoq; nihil possunt, nisi permissu dei: [& pauperes tuos] da ei iudicare [in iudicio] iusto Iudicat Christus etiam in hac vita bonos & malos: iudicabit tandem, quando separabit bonos a malis. Vnde Christus in Euangelio dicit: Pater non iudicat quenquam, sed iudicium omne dedit filio. Iudicat tamen pater non per se quidem, sed per illum ipsum, cui sua substantia vnita est. ¶ Dico da ei iudicium, & fac eum cognosci per totum mundum per Apostolos, et hoc est. [montes]. i. sancti apostoli, [suscipiant pacē] id est, Christum, [populo] id est, ad vtilitatem populi, scilicet, vt ipsum notificent populo: [& colles] id est, minores sanctis apostolis, altiores tñ populis, sicut beatus Martinus, & beatus Hilarius, suscipiant [iustitiam]. i. ipsum Christum, vt notificent populo Christus dicitur pax, quia ipse posuit reconciliationē inter deum & hominem: iustitia dicitur, quia deus ad se conuertentes iustificat. ¶ Iudicabit. Postulauit Christo dari iudicium, hic affirmat, φ reuera habebit iudicium. Continuatio: Dico, da ei iudicium, & vere dabis, quia ipse [iudicabit pauperes populi]. i. veros pauperes, remouendo eos a malo populo: [&] etiam [filios pauperum] id est, imitatores apostolorum, [sal Ioan. 5.

uos faciet], & [calumniatorem].i. diabolum, qui est iniustus accusator fratrum nostrorum [humiliabit de us].i. opprimet.

¶ Hic commendat ipsum iustum iudicem: iste iudex iudicabit, [&] iste iudex [permanebit cū sole].i. semper vnitus cum deitate, quæ deitas dicitur sol, quia illuminat oēm hoēm vera cognitione: [& ante lunam] i. ante ecclesiam: quia semper erit in præsentia ecclesię vt semper ecclesia recipiat ab ipso lumen, sicut luna a sole recipit. Per lunam intelligitur ecclesia, quia deficit & crescit sicut luna: permanebit dico [in generatione] ista [& generationem] succedentem.i. semp idē sunt in generationes generationum: vel cum sole.i. q̄ diu sol erit, & firmamentum stabit: & fuit ante lunā. i. antequàm mundus fieret.

Ioan.1.

¶ Dixerat, iudicabit: & ecce de quo dixisset determinat.s. de filio virginis: & hic manifeste incarnationē diuinitatis annunciat. Continuatio: Dico iudicabit, et ipse qui iudicabit, [descendet] scd'm diuinitatem, in virginem: [sicut pluuia in vellus] ita suauiter sine oī strepitu, sine oī terrore. Hic mittit nos ad historiam. Deus præcepit Gedeoni, vt iret ad pugnam: qui cum timeret, quæsiuit signum victoriæ: & dn̄s dedit tale, quod posito vellere in area, si vellus complutum inueniretur: & area sicca, sciret se fore victorem, & ita factum est: adhuc enim timens, quæsiuit contrarium signum, vt area compluta esset, & vellus siccum fieret, & ita factum est, & fuit victor, Vellus prius cōplutum, significat Iudæos prius credentes: & doctrina dei complutos: area significat gentiles: prius a fide aridos. Rursus humida facta, significat ipsos gentiles postea ad fidem venientes: & vellus siccum, Iudæos qui doctrinam dn̄i voluerūt: sicut dicit in Act. apost. Apostolus: Vobis fuit missum verbum dei: sed quia respuistis illud, ecce conuertimur ad Gentes. Vel possumus hanc similitudinem expressius notare, q̄ sicut pluuia

Iudic.6.

pluuia neq; corrumpit vellus cadens , nec etiam exiens:sic nec conceptus,neq; partus corrupit virginẽ: & iste talis irrigabit totũ mũdũ per doctrinã suã: & inde dicit:[& sicut stillicidia].i.aqua stillans de cœlo stillicidia dico,[stillãtia super terrã].i. super Gentes.
¶Orietur. Pars scd'a. Ecce[in diebus eius]regis.i.in tempore Christi,[orietur iustitia] : quia per eius aduentum iustificabitur oĩs iustus, [& abundantia pacis].i.recõciliatio abundãs,q̃a p̃ totũ mũdũ erit, q̃a de oĩ parte erũt hoẽs recõciliati deo:pax dico permanens,[donec auferatur luna].i.donec præsens ecclesia auferatur.i.fiat spiritualis,scilicet,immortalis,impassibilis:donec auferatur.i. quamdiu mundus erit: alia translatio habet,sustollatur.
¶Hic ostendit amplitudinẽ regni:[&]iste[dominabitur a mari]Orientali,[vsq; ad mare] Occidentale, [& a flumine].i.a Iordane, [vsq; ad terminos orbis terrarum] i.in circuitu totius orbis. Per flumen Iordanis,in quo Christus baptizatus est,accipimus baptismũ,per quẽ Chrũs dilatatur per totum mundum
¶Coram illo]rege[procident Aethiopes].i.nigerrimi in peccatis:[& inimici eius terram lingent] & hæc terrena semper appetent,q̃ sunt cibus diaboli.
¶Reges Tharsis,& insulæ]. Tharsis exploratio interpretatur gaudij,vel contemplatio. Vñ dicit: Aliq̃ venientes de exploratione gaudij.s. postpositis gaudijs istius mundi,facientes seipsos bene regnãtes,carnalitatẽ suã vel alios offerent,quos ad eũ conuertent. Vel Tharsis.i.cõtẽplationis reges,[offerẽt munera] & insulæ q̃ sunt in medio maris,& sunt terra sicca. Per insulas,quę sunt terra sicca,& circũdata mari,accipim9 illos,q sunt sicci a fluctib9 mũdi nec coinqnãť a turbinib9 hui9 vitę,licet circũquaq; tũdanť a p̃cellis hui9 mũdi: et[reges Arabũ et Saba]illi9 alteri9 regni [adducẽt dona]q.d'est cõpletũ in natiuitate Chri, cũ illi reges,stella duce, Chrõ diuersa munera obtulerunt Mat.2.

Vel, quia Arabes dicuntur esse ditissimi & abundantes in diuitijs huius vitæ: Sabæi abundantes in odoribus, & alijs delitijs huius vitæ: Possumus sic dicere: reges Arabum. i. qui dimissis diuitijs, & delitijs, & odoramentis huius vitæ, seipsos facientes reges, offerunt seipsos deo in munera: vel quia Arabia interpretatur humilitas, succensio Saba, intelligimus humiles qui in se succendunt omnia vitia, & sic facti reges, se deo munera offerunt. ¶ Et] propter hoc [eum] regẽ [adorabũt omnes reges] qui prius solebant adorari, id est, aliqui de omni genere regum: & etiam [omnes Gentes] quæ prius solebant seruire terrenis regibus, [seruient ei] cœlesti regi. ¶ Seruient dico, & merito, [quia ipse liberabit pauperem] verum [a potente]. i. a diabolo, cuius potentiam ostendit ille, qui dicit: Cũ

Lucæ. 11. fortis armatus custodit atrium suum: & nõ dico pauperem, qui habeat aliquid subsidij, id est, liberationẽ: sed illum [pauperem, cui non erat adiutor]. i. qui non poterat liberari: vel per liberum arbitrium, vel alio

Apoca. 5. modo, nisi per ipsum Christum. Vnde Ioãnes in Apocal. Non est inuentus alius, qui librum aperiret, nisi agnus qui occisus est. ¶ Dico pauperem liberabit, et illi liberato, [parcet]. i. non puniet secundum singula

1. Cor. 10. peccata, vel parcet [pauperi] quia non patietur eum tentari supra id quod potest: [& inopi] etiam parcet, illi cui nullum est adiutoriũ, nisi ab ipso: [& animas pauperum saluas faciet] tandem in iudicio, & post mortem. ¶ Et per hoc. s. ꝙ [redimet] pretio sanguinis sui: & hic manifeste mortem Christi annunciat: [animas eorum ex vsuris]. i. ex pœna quæ pro peccato datur: [& iniquitate]. i. ab ipso peccato, [& nomẽ eorum] scilicet, ꝙ Christiani sunt, licet ante potentes huius mundi contemnatur vt vile aliquid, tamen erit [honorabile coram illo]. i. in beneplacito illius.

¶ Commendationes illius regis: [&] [viuet] æternaliter. Vel, viuet, id est mortuus resurget, [& dabitur

tur ei de auro Arabiæ].i.de præcipuis sapientibus, vt Dionysius & Paulus. Per aurum Arabiæ, quod chari us est alio auro, vnde intelligitur aurum illius terrę es se optimum, intelligimus pretiosos sapientes: [& ado rabunt de ipso semper].i.propter ipsum, vt seipsum det eis, sicut diceretur de auro, adorat, qui aurum po- stulat. Vel de ipso.i.iuxta ipsum.i. secundum hoc qđ ipse instituit orare.s.cantabunt: Pater noster: & [tota die].i.oī tempore[benedicent ei]. ¶ Ipse etiam [erit firmamentum in summis montium].i. Apostolorū, quos firmos faciet, & constantes[in terra] vbi pauci possunt esse firmi, & vbi maxime opus confirmatio ne dei: &[fructus eius].i.bona operatio, quam per eum faciunt sui, [extolletur super Libanum].i. candi dationem huius mundi, quia longe digniora sunt ope ra iustorum, q̄ sit quantacunqꝫ potentia huius vitæ: et illi remoti[de]hac[ciuitate] & ducti in aliam ciuita- tem.i.in supernam Hierusalem, [florebunt]facti im- mortales & impassibiles, [sicut fœnum terræ] quod est viride & floridum: accipitur fœnum in mala signi ficatione, quia cito arescit & transit, sed non hic. ¶ Sit nomen eius: Pars tertia. Quia facit suos florere, & hęc omnia bona confert eis, ideo[nomen eius sit benedi- ctum].i.ipse nominabilis[in secula]quod nomen de- bet benedici, quia[eius nomen].i.ipse nominabilis in secula[permanet ante solem].i.ante mundi constitu- tionem. ¶ Et non solum ipse erit benedictus, sed om nes sui per ipsum: & hoc est, [& benedicentur in ip- so omnes tribus terræ].i.aliqui de omni tribu, & per hoc[omnes Gentes magnificabunt eum]. ¶ Et qa propheta intelligit se in ipso esse benedictum, ex par te sua benedicit deo. Continuatio. Dico in ipso bene- dicentur omnes tribus terræ, & ideo ipse sit[benedi- ctus dominus deus Israël, qui facit mirabilia magna] i.reparationem humani generis, & alia: [solus]quia nullus alius potest ea. Vel solus, quia ipse per se: alij

vero si faciunt miracula, vt Petrus & cæteri, non per se tantum, sed ex ipso faciunt.

¶ Et nomen maiestatis eius].i. quod sua maiestas. i. ipse magnus dat. s. Christianum nomen, sit [benedictum] permanens [in æternum] ideo dico nomē maiestatis, quia [maiestate].i. diuinitate [eius replebitur omnis terra] & hanc optationem ingeminat, qui rem valde desiderabilem optat cum dicit, [fiat fiat.]

IN PSALMVM LXXII.

Titulus. Defecerunt laudes Dauid, filij Iesse, Psalmus Asaph.

QVam bonus Israel Deus.] Psalmus iste ostendit deum iam non dare cultoribus suis, vt solitus fuit, prospera, sed aduersa: quod intelligēs Ezdras prophetam intellexisse in hoc psalmo sic intitulauit, laudes Dauid. Et ne per Dauid accipiamus Christum vel Ecclesiam, determinat generationem carnalem Dauid, cum dicit: filij Iesse: & per hoc dat nobis intelligere Iudaicum carnalem populum, quia Dauid secundum carnalem generationem vnus fuit de carnali populo: cuius Dauid.i. Iudaici populi laudes defecerunt: quia deus iam non dat suis temporalia bona, quibus solis carnalis Iudaicus populus laudabat eum: & vt certi simus, ꝙ iam deus non dat tēporalia bona, quibus negatis, laudes deficiunt carnalis Iudaici populi, comprobant hoc testimonia fidelis synagogæ, quibus firmius credendum est: quia prius ipsa synagoga laudauerat deum pro solis terrenis: & hoc dicit psalmꝰ Asaph .i. fidelis synagogę: Asaph enim interpretatur, congregatio: & est ipsius prophetæ, vel alicuius fidelis de synagoga. Materia est ipsa fidelis synagoga. Modus: In prima parte ostendit se aliqñ errasse, visa prosperitate malorū. In secunda parte, quæ incipit: Ideo conuertetur populus meus hic: ostendit conuersionē suā ab hoc errore, & aliorum cōsimilium sibi. In tertia parte, q̄ incipit: Verūtamē ꝓpter

ter dolos: ostẽdit q̃ nõ tantũ per nouissima hominis prosperitas huius seculi esse mala consideratur, sed etiam per præsentia: quia & ipsos diuites in peccato præcipitant, & bonos inuidia eorũ peccare faciunt. In quarta parte quę incipit: Quid enim mihi est in cœlo? ostendit se verũ intellectũ habere, & iam non temporalia, sed solũ deũ quærere. Intentio est, cõpescere simplices, ne murmurent de malorũ prosperitate, & bonorũ aduersitate. ¶ Videns ergo quosdã simplices adhuc errare, iudicantes deũ peruersum, qui malis prospera tribuat: & suis mala conferat: cõpescens eorũ errorẽ, dicit: O [deus Israël] qui tibi videtur peruersus, [quam bonus] est. i. infinite bonus est. Vel, deus Israë. q̃ bonus est, quæ bonitas non apparet omnibus hominibus, sed [his qui recto sunt corde]. i. qui reputant vtiliora esse aduersa in hac vita, q̃ prospera. ¶ Hic incipit errorẽ suũ exponere. Continuatio: Modo confiteor deum bonũ esse, sed olim [pedes mei]. i. affectiones meæ, [pene moti sunt] a deo: & non tantũ volũtates, sed etiã opera pene recesserunt a deo, ad culturã idolorum: & hoc est: [gressus mei]. i. opera mea, [pene sunt effusi]. i. præcipitati. ¶ Ideo, [quia zelaui super iniquos]. i. indignationẽ habui de iniquis, [vidẽs pacem]. i. tranquillitatem illorum [peccatorum].
¶ Ideo habebant pacem, [quia] in illis [non est respectus morti eorum]. i. non attendunt mortem suam quam si attenderent, & vnicuiq; qđ reddatur in morte pro meritis, non haberent pacem & prosperitatem huius vitæ, sed lugerent: & ideo non habent pacem & prosperitatem, quia [in plaga eorum] id est, in vulneribus vitiorum, non est [firmamentum]: quia & si deus aliqua infirmitate mouerat eos ad compunctionem, non tñ firmantur, q̃ peccata eorum prorsus sanentur & confirmentur. Vel aliter, non est respectus diuinæ misericordię morti eorum, id est, non dat deus eis aliquã tribulationẽ, per quam a morte animæ redi

mantur: vel si aliquam mittit aduersitatem, non tamē eorum, sed plagis eorum. i. non dat talem quæ firmet eos ita, vt peccata prorsus deleantur, & anima in virtute propria restituatur. Loquitur de deo ad similitudinem medici, qui cū prænoscit ægrotū non posse euadere, nihil ei prohibet: sic deus quos morti præscit prędestinatos, oīa facere concedit, & ab istius mundi ꝓsperitate non retrahit. ¶ Vere non est respectus morti eorū, quia nulla medicina adhibetur eis: nā [nō sunt in labore hoīm]. i. rationabilium, vt vigilent, vel ieiunent, vel aliquid tale faciant: [&] propterea [cum hoībus nō flagellabuntur] ab illo qui flagellat oēm filiū
Hebrę. 18. quem recipit. ¶ Et quia per se neq; laborant, neq; a deo flagellabuntur, & obtinent prosperitatē huius sęculi, [ideo superbia tenuit eos] quasi quibusdam manibus, ne auferri possint: & ne resipiscant [operti sunt] i. inuoluti [iniquitate] quasi ad proximum, [& impietate sua]. i. blasphemia quasi ad deum: sua dicit, quia ex se, nō ex deo habet homo nequitiā. ¶ Et non sufficit eis esse malos in se, sed etiā [prodijt] in aperto [iniquitas eorum, quasi ex adipe]. i. ex superfluitate diuitiarum, a similitudine pinguis animalis, sicut tauri, vt dent alijs exēplū superbiendi, & deposito oī timore, [transierunt] humanum morem, tendentes [in affectū cordis] scilicet, vt impleretur, quod corda eorum desiderabant. ¶ Et hoc non quasi ex improuiso fecerunt sed cum magna attentione [cogitauerunt nequitiam] & adeo bona visa est eis nequitia, quod [etiam locuti sunt] id est, alios docuerunt nequitiam: & etiam [locuti sunt iniquitatem]: & hanc iniquitatem determinat postea [in excelso] id est, in superbia sua. ¶ Ecce iniqtatem quam locuti sunt, scilicet, [posuerunt in cœlum os suum] scilicet, blasphemias contra deū locuti sunt, [& lingua eorum transiuit] modum humanitatis, quamuis illi essent [in terra] habitantes, in quo apparet maxima eorum superbia, vt cū in terra sint, de deo altissimo

altissimo loquantur superbiam suam. Vel lingua eorum transiuit alios positos in terra, deterius q̄ alij terreni loquendo. ¶ Ideo conuertetur. Pars secunda. Hoc considerato, quia prosperitas eorum ducit in superbiam, facit etiam loqui iniquitatem: [ideo populus meus] id est, mihi consimilis, de quo ego vnus sum, [conuertetur] ab errore, ne moueatur erga diuites malos prosperitate huius vitæ, vt sit [hic] id est, in hac sententia, in qua ego sum: & postq̄ conuersi fuerint, [inuenientur in eis pleni dies] per effectum suum, quia erit in eis hoc, quod effectum est in tempore gratiæ, id est, contemptus terrenorum, & appetitus cœlestium. Vel dies pleni. i. æterni, inuenientur in eis, & si modo non appareat, scilicet, quia habebunt æternitatem. Ponit vnde conuertantur: illud & dixerunt, respicit ad sequens, vbi dicit: & dixi. Continuatio: Dico conuertetur, & necesse est eis, quia ante conuersionem [dixerunt: quomodo scit deus] et quomodo potest esse verum, quod deus dispo nat hæc terrena? scilicet, non disponit: [&] si disponit, hoc est: [si est scientia in excelso?]. s. tunc deus iniustus est: sed ponit defectiuam orationem, quia nimis aperta calumnia esset contra deum. ¶ Ideo dico ꝙ deus vel non disponat, vel iniustus sit, quia [ecce] in manifesto est, [ipsi peccatores, & abundantes in seculo] quod videtur valde iniustum, ꝙ & peccatores sint, & prosperentur, [obtinuerūt diuitias] quia si aliquis voluit eis auferre, non potuit. ¶ Illi dixerunt, [&] ego errans aliquando sicut ipsi, [dixi] quādoquidem ita peccatores abundant diuitijs, [ergo] ego [sine causa iustificaui cor meum] id est, voluntatem meam: [& manus meas] id est, opera mea, [laui] id est, purgaui, [inter innocentes] vt essem de numero eorum. ¶ Et] etiam sine causa [fui flagellatus] per disciplinam dei [tota die]. i. assidue, [& castigatio mea] quam contra libidinem, & similiter contra

cætera vitia refrenanda, exhibui[in matutinis] id est studiose: quia rem quam studiose facimus, in mane incipimus: fuit sine causa. i. sine vtilitate. Potest etiam hæc litera legi suspensiue: Ita, ergo iustificaui cor meum sine causa, & similiter cætera. ¶ Prius hoc dixi, sed postea cognoscens veritatem, [dicebã, si narrabo sic] q̃ sine causa faciat, hoc conueniens sequitur, scilicet, [ecce reprobaui]. i. reprobã iudicaui, vel a me separaui [nationẽ filiorũ tuorũ] Abraham, Isaac, & Iacob, & aliorum. Vel aliter: dixerunt, aut deus nescit hæc terrena: aut si scit, iniustus est: & ad confutandũ eorũ sententiã ego dixi: Si deus est inscius vel iniust9 vt vos dicitis, tunc ego & quilibet alij boni frustra fuimus correctionem dei sustinentes: quia sicut dicit Apostolus: Miserabiliores omnibus hominibus su-
1. Cor. 15. mus, si deus iniustus creditur. Et præter hoc incõueniens, aliud inconueniens inde ostendebã, quia dicebam: Si narrabo sic. i. deũ iniustũ vel insciũ, ecce nationem filiorũ reprobaui: vt supra: quia scilicet Abraham & alios credidi nõ esse remuneratos: vel reprobaui, id est, sensi contra omnes filios dei. ¶ Et videbam hoc inconueniens ex sententia illa prouenire, ideo [existimabam]. i. cognoscebã, quod habet alia translatio: [vt cognoscerẽ] quare impijs prosperitas & bonis detur a deo aduersitas: & [hoc] cognoscere [est labor ante me] scilicet, superior me. Vel ante me, id est, quantũ ad hæc præsentia. ¶ Labor dico, [donec intrem] agilitate mentis [in sanctuariũ dei] id est, in consilium dei, id est, donec ego considerem qua prouidentia deus hoc faciat malis, & hoc bonis scilicet, quod impijs prospera dat, iusto iudicio suo, ad eorum excæcationem: bonis vero mala, ad eorũ purgationem. Vel donec in sanctuarium dei, id est, in sanctas scripturas, quæ de his omnibus rationes reddunt: [&] etiam tandiu labor est, donec [intelligam] mente positus [in nouissimis eorum] id est, do

nec

nec cõsiderem futuras pœnas illorũ, qui in his mundanis superbierunt: & gloriam eorum, qui in tribulationibus huius mundi fuerunt. ¶ Veruntamen. Tertia pars. Dico labor est illam cognoscere, nisi per nouissima: [veruntamen] per præsentia quoq; potest cognosci, quia tu ò deus [posuisti eis] istas diuitias [propter dolos] id est, ad modum dolosi, sub specie boni dãs mala ad causam excæcationis: & [dum] etiam [alleuarentur] id est, in terrenis exaltarentur, [deiecisti eos] excæcando: & quia quanto magis exaltantur in temporalibus, tãto magis in ruinam deijciuntur: & ipsa eleuatio est eis causa ruinæ. ¶ Bene dico deiecisti, quia [quomodo facti sunt in desolationem] id est, q̃ immoderate tibi sunt desolati, quando vel iuuenes perdunt bona huius vitæ quæ amauerũt vel morientes [subito defecerunt] morte, quia citius sperato moriuntur: & quia posset dici: similiter moriuntur & iusti, addit & ista: [perierunt propter iniquitatem suam] cum iusti viuant in æternum. ¶ Ita defecerunt, [velut] deficit [somniũ surgentiũ:] quia sicut dormientes multas diuitias in somnis habent, euigilantes tamen, nihil adinueniunt, & inania reputant quæ viderunt in somnis, sic mali in hac vita in somnio sunt, in morte euigilabunt, & cognoscẽt hęc esse inania, quæ in hac vita habuerunt: & vere peribunt, quia ò [domine in ciuitate tua] id est, in superna Hierusalem, tu [rediges imaginem illorum ad nihilum] id est, non habebunt locum in ciuitate tua, id est, quia in hoc mundo, qui est ciuitas diaboli & ministrorum eius, redigerunt imaginem tuam ad nihilum, scilicet, rationem suam, quæ sunt tibi consimiles id est, puritatem & innocentiam, & sibi nouas imagines fecerunt, alius in immunditia viuens, vt porcus: alius in rapacitate viuens, vt lupus, & alij aliter. ¶ Ideo rediges ad nihilum [quia] non solũ prospera eorũ nocuerunt illis, sed & mihi q

tuus ſum: & hoc eſt: [cor meum].i.voluntas mea, [eſt inflammatũ]inuidia erga eos proſperatos: [& renes mei]id eſt,fortitudo animæ meę, per quam debet ratio erecta eſſe,ſicut homo per renes: [ſunt cõmutati]vt iam non contemnam terrena, ſicut prius feceram,& ratio exigebat, [& redactus ſum ad nihilum]id eſt,ad appetitum terrenorum,quia appetitores mundi in cõſpectu dei nihil ſunt: [& neſciui]me redactum ad nihilum, & me peccare. ¶[Sum]etiam [factus vt iumentum].i.prorſus irrationabilis: & hoc[apud te].i.in conſpectu tuo,quia mihi videbar magnus philoſophus:[&]tamen licet aliquando deuiarem per appetitũ terrenorũ,[ego]fui[ſemper tecum]et hoc per te. Qui tu [tenuiſti manũ dexteram meã].i.rationẽ meã,ne a te recederet, conſeruádo. Tenet deus ſiniſtram manũ hominis, quando eũ in hac vita in proſpera ducit:[deduxiſti]etiam[me] dñe de virtute in virtutem:et hoc non meis meritis, ſed[in voluntate tua,et ſuſcepiſti me]in domũ tuam non manufactã,in cœlis,[cũ gloria.] Quid enim

Quarta pars. Bene dico,ſuſcepiſti me cum gloria. Quid enim mihi]paratum [eſt in cœlo?] ineffabilis ſcilicet gloria,quam nec oculus vidit,nec auris audiuit. & cætera:[& quid]id eſt,ꝙ viliſſimum eſt illud quod [volui]mihi dari[ſup terram a te?] quia licet aliquando temporalia petijſſem, tamen ego ſemper te habere volui. ¶Prius volui terrena,ſed ecce[defecit caro mea:] quia carnalitas mea,quæ prius appetebat terrena, iam defecit, mortificando ſeſe:[& etiam cor meum]id eſt,carnalis voluntas,quia iam nihil mortale appeto,& etiam [deus]eſt habitatio[cordis mei] & cum alij faciant ſibi partes diuitias huius mundi,[pars mea deus]ducens me [in æternum.]¶Ideo facio te partẽ ô deus [quia ecce]patens eſt[qui elongant ſe à te] per turpem & inhoneſtam vitam [peribunt] quia tu deus iam

iam[perdidisti]dispositione tua[qui abs te]id est,sine te viuentes[fornicantur]cum dæmone,recedentes á vero sponso. Vel fornicantur,satisfaciendo suę voluptati,sicut fornicarij,qui tantũ suã volunt explere voluptatẽ. ¶Illos fornicarios perdes, me autem non,quia[mihi est bonum].i.delectabile[adhærere deo]obseruando mandata eius,[& ponere in domino deo spem meã.] ¶Ita adhærere,[vt annunciem omnes laudationes tuas in portis.]Vel prædicationes,id est,omnes laudes tuas,[in portis]id est,in publico vbi omnes audiant[Sion]id est,ecclesię[filię] tuæ:ecclesia filiæ comparatur, propter ornamenta, & propter filiorum fœcunditatem.

IN PSALMVM LXXIII.

Titulus. In finem intellectus Asaph.

VT quid deus repulisti]Psalmus iste dicitur intellectus,quia aperit nobis rem valde obscuram,scilicet,destructionem templi dei, quod tamen nondum erat in tempore prophetę:& destructionem ciuitatis futuram per Titum & Vespasianum:& hic talis intellectus est Asaph,id est,fidelis synagogę:Asaph nanq; congregatio interpretatur. Materia est ipsa synagoga,deplorans & condolens destructionem illius populi, quam videt futuram. Modus:In prima parte facit quandam conquestionem de destructione illius populi, & precat deum vt eorum misereatur, ostendens hoc ex Iudæorum meritis prouenisse. In secunda parte, quæ incipit: Deus autem rex noster: precatur,vt sicut deus fecit misericordiam mundo, multa quoq; mirabilia, sic faciat etiam ipsis Iudæis. In tertia parte, quæ incipit:Ne tradas bestijs:orat deum, vt quicquid faciat de alijs,saltem pauperum & confitentium sibi misereatur. Intentio est,hortari, vt compatiamur malis aliorum,quia hic est quidam gradus charitatis. Vnde Apostolus ait: Gaudete cum gaudentibus, flete Rom.12.

cum flentibus. ¶ Et ponit conquestionem sic, dicens: O [deus repulisti] partē tuam [in finem] scilicet, in finem repulsionis: quia cum aliquando repulisses eos ad tempus in alijs captiuitatibus, hęc repulsio est irrecuperabilis, quia nunq̄ in loco isto Iudæi vlterius dominabuntur, nec vlterius reparabuntur, vsq; in finem seculi. Repulit eos deus, quando non defendit eos sicut solebat, & permisit destrui a Romanis. In interrogatione notat conquestionem, quasi diceret: Doleo de illorum tanta destructione: [vt quid iratus est furor tuus?] id est, quare iratus es vsq; ad furorē? scilicet, vt grauissimas & diuturnas pœnas eis inferas [super oues pascuæ tuæ] id est, super populum tuum, quem reficiebas lege tua, sicut oues reficiuntur in pascuis: & hic per beneficia quæ deus eis contulit incipit captare beneuolentiam erga illos. ¶ Noli domine repellere, sed potius [memor esto congregationis tuæ] quam congregasti in Aegypto: [quam] congregationem tu [possedisti] tibi famulantem [ab initio]. i. a tempore Abrahæ, & Noë, & Adæ, & aliorum. ¶ Itē cōmouet deū ad misericordiam per alia beneficia. Propter hoc quoq; debes esse memor, q̄a tu [redemisti]. i. liberasti de manu Aegyptiorum, & de alijs captiuitatibus [virgam hæreditatis tuæ]. i. hæreditatem tuam, scilicet, populū Iudaicū, propter quem fecisti multa mirabilia, sicut per virgam Aarō Vel per virgam sceptrum regni possumus accipere, vt sic dicamus: Redemisti virgam hæreditatis tuæ, id est, populum quē regis in virga, id est, in sceptro regio: & præter cætera beneficia, tu ipse corporaliter visitasti eos, & habitasti inter eos: & hoc est: [mons Sion in quo habitasti] ad literam: quia Christus corporaliter habitauit in Sion, id est, in Iudæa, cuius caput est Sion: Hebræa veritas non habet [in eo.] Potest tamen sic legi: Habitasti in Sion, non per seruos tantum ad vineam missos, sed propria persona ha-

na habitasti in eo. ¶ Postq̃ captauit beneuolentiam per beneficia, quæ fecit deus populo, captat beneuolentiam a persona aduersariorum, ponendo superbiã eorum. Continuatio. Quia hæc beneficia fecisti populo tuo, ideo ô deus [leua manus tuas] id est, operationes tuas quæ fuerunt remissæ, cum eos permitteres facere de ciuitate tua quod volebant: leua dico [in superbias eorum] id est, contra superbias, qui ciuitatem destruunt, & hoc facies [in finem] omnimode, id est, ita scilicet, quod conuertantur, quia [quanta est malignatus] id est, quãto malo animo fecit [inimicus] ille Romanus populus [in sancto] loco. i. in templo tuo. ¶ Et cum alij homines, qui mala solent facere, soleant compungi & dolere, isti [qui te oderunt, sunt gloriati in medio solennitatis tuę] id est, in medio templi tui, in quo tua solennitas solebat celebrari. ¶ Posuerunt] etiam [signa sua] id est, aquilas suas, [signa] victoriæ suæ, [& non cognouerunt] veritatem scilicet, quod illa victoria sit ex te, sed sibi attribuerunt: posuerunt dico, [sicut] solent poni signa [super summum] id est, super ianuas domorum, vel templorum, [in exitu] id est, in compito. Tangit cõsuetudinem, quod victores solent ponere super portam, vel super turrim signa sua. ¶ Exaggerat eorum nequitiam: & etiam [exciderunt ianuas eius] templi tendentes [in idipsum] id est, in eandem voluntatẽ destructionis, [quasi] essent [in sylua] non quę obseruaretur, sed quæ eorum voluntati esset exposita ad facienda ligna, & hoc dicit [lignorum:] & [deiecerunt] id est, destruxerunt [eam] ciuitatem [in securi & ascia.] Ascia est ferramentum, ad dolandas munitas sculpturas aptissimum.

¶ Incenderunt] etiam [sanctuarium tuum igni]. i. templum tuum, deijcientes culmina, quæ in altum ad honorem tuum erant ædificata, [in terra] ita vt nõ remaneret lapis sup̃ lapidẽ: [polluerũt tabernaculum

lum nominis tui]id eſt,templum in quo inuocatum fuerat nomen tuum,faciendo ibi multa polluta.
¶Dixerunt]etiam[in corde ſuo]& non pauci, ſed [cognatio eorum ſimul]cum illis: [quieſcere faciamus omnes dies feſtos dei a terra]id eſt, deſtruam9 omnia,ne dies feſti agantur in terra iſta vlterius.
¶Iſtam deſtructionem permiſit nobis deus fieri ex merito noſtro,quia nos[non vidimus]id eſt,non intelleximus[ſigna noſtra]id eſt,nobis propoſitam.ſ. viſitationem,quam nobis fecit deus. Et hic ponit ſe ſynagoga in numero deſtructorum illorum, cũ dicit non vidimus hęc ſigna,quia[iam non eſt propheta] apud nos,quem conſulamus,ſicut prius habebam9. Cum enim prophetæ ceſſarent, ſignum fuit aduentus illius,qui fuit & finis, & completio prophetarũ [& amplius nos non cognoſcet]deus,viſitando per aliquem prophetam. Vel ita poteſt legi præcedens verſus,de culpa Iudæorum. Continuatio. Licet de9 tanta beneficia Iudaico populo contuliſſet, tamẽ nõ erit inclementia ipſius,ſi permittat eos deſtrui,quia ipſi dixerunt Iudæi in corde ſuo,id eſt, ſicut dixerũt ita in corde habuerunt:et non pauci de illis,imo cognatio illorum tota ſimul:quieſcere faciamus omnes dies feſtos dei a terra,ſcilicet, vt nullum feſtum celebremus ei. Nec debemus celebrare,quoniam nõ vidimus ſigna noſtra,quæ nobis promiſerat deus, id eſt,non oſtendit nobis aliqua ſigna , per quæ caueamus ab hoſtibus,ſicut ſolebat : & etiam iam non eſt propheta qui conſoletur nos,& cætera eodẽ.¶Ipſi ita peccauerũt,ſed ò[deus vſq; quo]patieris illos permanere in peccatis:& hoc eſt:vſq; quo[improperabit]tibi[inimicus]id eſt,Iudaicus populus : & vſq; quo[irritat]id eſt,prouocat ad iram, [aduerſarius] id eſt,Iudaicus populus,[nomen tuum].i.te nominabilem?erit hoc[in finem?].i.erit omnimodo?Vel vſq; in finẽ ſeculi,quãdo reliquiæ Iudęorũ ſaluę fiẽt.
¶Et

¶ Et[vt quid]dñe[auertis]ab eis [manum tuam] Id est,operationem tuam, qua conuertas eos ad te: alia translatio habet,faciem tuam:[&]vt quid auertis[dexteram tuam]id est,Iudaicum populum ? qui ideo domini dextera dicitur, quia per eos fecit deus multa mirabilia: ficut per Dauid Goliam interemit, &c.[de medio sinu tuo] id est, de vbertate misericordiæ: quia qui remouetur à deo,non est in misericordia dei. Erit hoc vsq;[in finem?]erit vtiq; in finẽ quando Iudæi conuertentur ad Christum,recipientur in sinum dei. Hæc figura fuit in Moyse,qui extraxit manum de sinu,& leprosam inuenit: & cum iterum eam in sinum reposuisset,munda fuit:& hoc impletum est in populo Iudæorum,qui cum remoueretur à sinu dei,id est,a Christo, factus est leprosus in peccatis:cum autem cõuerterit se ad Christũ, mundabitur a lepra peccatorum. Rom.9. Exo.4.

¶ Deus autem Pars secunda. Deus auertit modo manum suam,scilicet,ipse[deus rex noster]existens[ante secula, operatus est salutem]id est,liberationem,& ante aduẽtum,& in ipso aduentu Christi [in medio terræ].i. in communi omnium hominum. ¶ Tu confirmasti Dico operatus es salutem,quia[tu]deus[confirmasti mare]rubrum, faciendo illud populo transeunti siccum,& ex omni parte,quasi murum: & hoc [in virtute tua]id est,in omnipotentia tua. Posita figura,ponit significatum ipsius figuræ,cum dicit:[capita draconum]id est,potentias & eleuationes demonum[contribulasti]id est,ad nihilum reduxisti, [in aquis] baptismi:quia per aquas baptismi,homo exit a diaboli potestate. Exo.14.

¶ Et[tu]etiam [confregisti capita draconis]superioris,& [populis Aethiopum].i. illis,qui prius fuerunt nigri in peccatis,[dedisti eū] diabolum[escam]id est,refectionem: quia subtrahẽdo diabolo sua membra,eis reficiuntur, cum eos sibi incorporant;vel ipsis tribulationibus reficiuntur

quas immittit eis diabolus. ❡ Ostendit etiam alias salutes, quas fecit deus in mundo, cum dicit: [tu] etiam [disrupisti fontes] .i. si aliquis fons impediebat eorum iter, tu diuisisti, vt facile pertransiren: [& torrentes] id est, si aliqua impetuosa aquā impediebat transitũ eorũ, tu disrupisti, id est, per minimos riuulos: [tu] etiã [siccasti fluuios Ethan] terræ illius, vt Iordanem, quẽ sicco pede transierũt. Ethan interpretatur robustus, per quod intelligitur diabolus. Possumus & hoc intelligere ad allegoriã ita: fontes & torrentes Ethan, id est, inundantiones vitiorũ, quas immittit diabolus, tunc disrumpit deus, quãdo alleuiat peccata, & si nõ penitus cõdonat: tunc siccat fluuios Ethan, id est, inundantiã vitiorũ, quando penitus condonat peccata. Vel sic: Disrupisti fontes, quã do in deserto de petra aquam eduxisti, & torrentes sicut aquã illã quæ sequebatur eos per desertũ. Vel hos fontes & torrentes, intelligimus prædicatores qui refecerunt totũ mundũ prædicatione Euangelij & per istos prædicatores tu siccasti fluuios Ethan, id est, inundantiã peccatorũ, quã immittebat diabolus. ❡ Tuus est dies] &c. totũ ad literam, Allegorice autẽ per diẽ accipimus sapientem, qui est illuminatus cognitione dei: per noctem peccator accipit, qui est in tenebris, per ignorantiã veri boni: qui peccator est tuus ô deus, quia eũ ad te cõuertis: [tu fabricatus es auroram] id est, principiũ cõuersionis. s. illos, qui modo nouiter cõuertuntur: [& solem] .i. perfectissimos sapientes, qui alios possunt illuminare. ❡ Tu] etiam [fecisti omnes terminos terræ] id est, eos, qui se faciunt terminos & defensores ecclesiæ, cõtra diabolũ, & ministros eius, sicut sunt sancti episcopi, et alij boni pastores: [æstatem] .i. illos, qui sunt feruentissimi, sicut martyres: [& ver] etiam tu fecisti, id est, temperatos, sicut sunt boni cõfessores: & [ea tu plasmasti] .i. principiũ eorũ tu fuisti: quia nullus in eis quicquam fecit, nisi tu solus. Plasmatio

enim est prima creatio. ¶Memor. Et tu deus, qui hæc mirabilia fecisti, [memor esto huius]. i. conuersionis Iudæorum: quod iste dicit absolute, huius, alia translatio habet, huius operationis: et necesse est vt sis memor, quia [inimicus]. i. ille Iudaicus populus [improperauit] id est, obprobria dixit [domino] & hoc per insipientiam: & hoc est: [& populus insipiens exacerbauit nomen tuum] id est, prouocauit te ad iram nominabilem. Cum dicit per insipientiam eos peccasse, excusat eos, & dignos ostendit miseratione. ¶Ne tradas. Tertia pars. Inimicus populus ita improperauit domino, sed ò domine quicquid facias de alijs, [ne tradas bestijs] id est, diabolo & ministris eius, [animam cõfitentem, & animas pauperum tuorum ne obliuiscaris in finem] id est, omnimode, quando remuneres eos, quia confitentes sunt pauperes, & ideo debes remunerare. ¶Propter hoc non debes obliuisci, quia tu promisisti misericordiam confitentibus te: et hoc est: [respice in testamẽtum tuum] id est, in sanctum Euangeliũ: & opus est vt respicias promissa, quia propter merita eorũ non facies, [quia] isti [repleti sunt] iniquitate, [qui obscurati sunt] id est, excæcati sunt ab vsu rationis, [domibus terræ] id est, corporali habitatione, & hoc excusat eos de sua cæcitate. ¶Et ò dñe [ne auertatũ humilis] q̃ tibi supplicat, factus cõfusus] si eũ à te remoueris: nec debes tales à te remouere, q̃a [pauper] verꝰ [& inops] q̃ nihil de se pręsumit, sed omnia deo reputat. s. humilis: isti tales [laudabũt nomen tuum.] ¶Et ꝓpter hoc debes exurgere: & etiã ꝓpter hoc q̃a causa tua agitũ: & hoc est: ò [deus] q̃ hactenus videris dormisse, dũ permittis incõuersos Iudęos: nũc [exurge, iudica causam tuam.] Causa enim agitur contra deum, quando Iudęi improperant deo: hanc iudicabit ad commodum suum deus, si de blasphemis faciat laudatores: iudica dico causam. s. [me-

mor esto improperiorum tuorum].s. quæ tibi obijciunt Iudæi: & hoc quidem faciunt per insipientiã: & hoc subdit, eorũ improperiorũ dico, [quæ sunt] tibi [tota die ab insipiente] populo. ¶ Et [ne obliuiscaris voces inimicorum tuorũ] id est, voces & preces quas fundunt illi ad te, qui quondam fuerunt inimici tui. Alia translatio habet, quærentiũ te: & non debes obliuisci, tum propterea, quia isti inimici facti amici, clamant ad te: tum etiã propter hoc, quia inimici tui, scilicet, Romani, superbe agunt contra illos: & hoc est: [superbia eorum qui te oderunt, ascẽdit semper] crescendo magis & magis.

IN PSALMVM LXXIIII.

Titulus. In finem ne corrumpas psalmus cantici Asaph.

CONfitebimur.] Psalmus iste est cantici Asaph, id est, fidelis synagogæ quæ in hoc psalmo loquitur, monens ne corrumpas, id est, si habes fidem, vel aliquod bonum, ne corrumpas illud: & per hoc dirigens in finẽ, id est, in Christum. Psalmus cantici, ideo psalmus iste dicitur, quia magnam nobis proponit exultationem: quia Christũ inducit iudicaturũ, & impios damnaturũ, & iustos remuneraturũ, vbi dicit: & omnia cornua peccatorum confringam, &c. Materia est Christus & homo, iudex omnium. Modus: In prima parte loquiť ei synagoga, ostendens eũ talem, cui omnis religio debeat exhiberi. In secunda parte inducitur Christꝰ loquens, & respondens synagogæ: & in verbis suis possumus intelligere, eum deum & hominem, iudicem omnium: et ista secunda pars incipit statim, vbi dicit: Cum accepero tempus. Intentio est, admonere, ne corrumpas. ¶ Et dicit synagoga: O [deus] nos [confitebimur tibi] peccata nostra: & quia securum se credidit, vt permaneret in confessione, ingeminat: [confitebimur] perseueranter: [&] post con

fessio-

confeſſionem,[inuocabimus nomen tuum] vt nobis peccata relaxes, & in nobis habites: recto ordine procedit, quia vbi non inuocat, digne narrare nõ poteſt. ❡Et poſtquã inuocauerimus, [narrabimus mirabilia tua] ſcilicet, de creatione mundi, de reparatione humani generis: & cum hoc iterum recto ordine procedit, quia qui nõ inuocat, digne narrare nõ poteſt. Vnde dicitur: Nõ eſt ſpecioſa laus in ore pec- Eccli. 15.
catoris. Hic notatur in his verbis ſynagogæ omnis religio. Cum accepero tempus. Pars ſecunda. Et ita reſpondit Chriſtus inuocãti ſynagogæ: Tu dicis, cõfitebimur, & certe bono tuo: quia [cum ego accepero tempus] id eſt, opportunitatem iudicandi, [iudicabo iuſtitias] reddens tibi pro merito tuo, & alijs ſimiliter. ❡Dico cum accepero tempus, quia opus eſt vt differam, quia homines ſunt corrupti, et oportet præſcitos per miſericordiam pręparare: & corruptionem hominum oſtendit, dicens: [Liquefacta eſt terra] id eſt, ipſum elementum eſt liquefactum, & corruptum, [& omnes] homines liquefacti, & corrupti per peccata, [qui habitant in ea] quia ſecundum corruptionem hominum, ipſa elementa, quæ ipſis ſeruiunt, corrumpuntur. Terra enim fertilior, & aẽr ſalubrior fuit in tempore priorum patrum, quod ex diuturnitate vitæ eorum poteſt comprobari: homines ſcilicet liquefacti ſunt, ſed [ego] per miſericordiam dei [confirmaui columnas eius] terræ, id eſt, ſanctos apoſtolos, qui totius eccleſiæ ſunt ſuſtentaculum, & per illos acquirent multi, qui digni erunt in iudicio remuneratione. ❡Confirmaui columnas, & per illas [dixi iniquis: nolite inique agere: & delinquentibus] cõtra præcepta mea, dixi hæc [nolite exaltare cornu] id eſt, nolite excuſare vos de peccatis veſtris: cornu enim, id eſt, ſuperbia, exaltat, qui ſe de peccato ſuo excuſabilem exiſtimat, & iudicat. ❡Et [nolite cornu veſtrum] id eſt, excuſa-

tionem vestram[extollere in altũ].i. cõtra deum, vt dicatis vos culpa creatoris esse peccatores, qui tales vos creauit: & quid intelligat per cornu extollere in altũ, ipse exponit, cũ dicit, [nolite loqui aduersus deum iniquitatẽ.] Nolite dico, ipse enim cognoscit qc quid vos facitis, qa nullo loco deest: et hoc est: [qa] ipse nõ deest, [neq; ab Oriente, neq; ab Occidente neq; à desertis montibus] ad literam. Vel per orientem allegorice sapientes & summos viros, quibus est ortus sol iustitiæ, possumus accipere: peccatores per occidentẽ, quibus idem sol occidit: per desertos montes, hæreticos, qui cum montes se ostendũt, tamen â veritate remoti sunt & deserti: ideo dicit, ꝙ â nullo loco deest, [quoniam deus iudex est] ille de quo ego ago, deus est: & quia deus est, ergo vbiq; est. ¶ Et quia iudex, est & iustus scilicet: vbi dicit iudicem proprie & iustum intelligit: ideo[humiliat hunc] superbũ, etiã in hac, & tandẽ in alia vita: [& hunc] id est, humilẽ, [exaltat] multiplicando eum in virtutibus: & tandẽ vere exaltabit, cum eum perpetuo coronabit: & potest exaltare, & humiliare, [qa in manu] illius[domini calix] est, scilicet, diuina scriptura, de qua potantur multi, sicut de aliquo calice: calix dico, [meri vini] id est, puri sensus, id est, spiritualis intellectus: calix dico[plenus mixto].i. mixtura, quia continet & nouum & vetus testamentum, in quo vtroq; testamento syncerus est, & merus, & spiritualis intellectus. ¶ Et] hunc caliçem[inclinauit] id est, per misericordiam suam intelligibilem fecit, [ex hoc] vase[in hoc] aliud vas: & hoc per simile dicit, scilicet, ex Iudaico populo, in gentilem populum: prius enim Iudæis, quàm Gentibus legem suam dedit: & licet sic inclinasset, tamen calix nõ est euacuatus: & hoc est: [veruntamen fex eius] id est, reliquiæ eius calicis, [non est exinanita].i. euacuata: quia neq; vsq; ad reliquias potest exhauriri, neque

ipsę reliquiæ possunt exhauriri: quia quanticunq; exhauriant de diuina scriptura, tamen non minus habet ipsa spirituales intellectus. Per fecem non accipit turbidum aliquid, sed quasi solas reliquias, sicut in cypho merum vinũ aliquando remanet. Et adeo non est exinanitum, quod inde [bibent omnes peccatores terræ] id est, reficiuntur aliqui de omni genere peccatorum, scilicet, & Iudæorum, qui in fine potabunt: & Gentium, qui modo potantur. Vel fex eius, id est, legis, scilicet, carnales obseruantiæ, quæ fex dicuntur quantum ad nouum testamentum, nõ prorsus est euacuata, quia adhuc seruant eam Iudæi, & hoc dicit, non est exinanita: & licet modo nõ sit exinanita, tamen quicunq; bibent legem illam spiritualiter, omnes peccatores terræ scilicet, tam Iudæi, quàm gentiles. Vel per calicem possumus accipere diuinum iudicium, vt ita dicamus: Bene dico, hunc humiliat, & hunc exaltat, quia in manu, id est, in potestate illius domini, est calix, id est, diuinum iudiciũ quod ideo calix dicitur, quia propinat inde deus vnicuiq; pro merito, sicut propinatur de calice: calix dico meri vini, id est, quo propinatur merum vinum, id est, iustitia sanctis in hac vita, & tandem æterna gloria: qui calix est plenus etiam mixto, id est, pœna qua potabuntur mali: quia sicut in calice illlo continetur remuneratio bonorum, sic & damnatio impiorum. Et illum calicẽ inclinauit ex hoc in hoc, quia per illum calicem & bonis bona, & malis mala propinat: & licet inde omnibus propinet, tamen fex eius, id est, pœna, non est exinanita, id est, nunquam exhausta est, sed omnes peccatores terræ bibent illam, id est, perpetuo punientur.

¶ Ipsi bibent ex eo, [ego autem annunciabo] id est gaudebo, sicut alia translatio habet: [in seculum] id est, quandiu durabit seculum: & etiam [cantabo] voce & opere, [deo Iacob.]

¶ [Et] postquam hæc omnia fecero, veniens ad iudicium, [confringam omnia cornua peccatorũ] & dabo cornua iustis, qui modo non habẽt: [&] illa [cornua iusti exaltabuntur] ineffabili gloriatione. Vbi dicit, accepero tempus, & confirmaui columnas eius: ostendit se esse hominem. Vbi dicit: quoniã deus iudex est: ostendit se esse deum, & iudicem.

IN PSALMVM LXXV.

Titulus. In finem in carminibus, canticũ ad Assyrios psalmus Asaph.

NOtus in Iudæa deus.] Iste psalmus Asaph. i. fidelis synagogæ, habitus in carminibus, id est, in laudibus dei. Proponit enim nobis magnas laudes dei, dum dicit eum notum esse in Iudæa: & quod ipse illuminat bonos, vbi dicit: Illuminans tu mirabiliter: & excæcat malos, vbi dicit: turbati sunt omnes insipientes corde, & dormierũt somnum suũ: & ibi maxime apparet, vnde laudandus sit, cum dicit: vt saluos faciat omnes mansuetos terræ: qui psalmus est canticum, quia, vt dictum est, rem vnde nobis sit exultandum proponit: eam scilicet, quam prædiximus, in carminibus: canticum dico habitum ad Assyrios, id est, ad superbos Iudæos Assyrij nanque, dirigentes interpretantur: & per Assyrios dominus populum suum pro peccato eorum flagellabat: et per istos tales Assyrios, merito Iudęi intelliguntur, quia & isti Iudęi superbi erant de sua lege, & ecclesiam Christi persequebantur: & hos tales Iudæos hortatur fidelis synagoga, vt cum ipsa gaudeant de hoc nomine, quod Iudæi dicuntur, & Christum confiteantur: quia nemo potest esse Iudæus, nisi in quo habitat Christus. Vel per Assyrios, qui dirigentes interpretantur, bonos Iudæos, qui se ad deũ dirigunt, secundũ interpretationẽ possumus accipere: & hos admonet fidelis synagoga, vt per

vt perseuerent in dilectione Christi Materia est ipse Christus. Modus. In prima parte ostendit in quibus habitet Christus, & quod à sua habitatione remoueat omnem potestatem inimici, cum dicit: Ibi confregit potentias, & cętera. In secunda parte, quę incipit: Illuminās tu mirabiliter: oñdit ꝙ in hac vita bonos illuminat, malos excæcat: & tandem in iudicio damnabit impios, & saluos faciet bonos. In tertia parte, quæ incipit: Quoniam cogitatio hominis confitebitur, ostendit eum dignum, cui soli faciendum sit festum, & admonet nos, vt ei festum faciamus, & hæc est intentio. ¶ Et sic admonens ipsos Iudæos, dicit synagoga: O vos Iudæi, [deus est notus in Iudæa] id est, omnibus qui confitentur Christum natum de tribu Iuda: quibus autem notus non est deus, ipsi nō debent dici Iudęi: de tribu Iuda fuerunt omnes reges Iudææ, præter Saul: [& in Israël magnum nomen eius] id est, in illis qui eum vidēt: quia quanto magis inuestigant de eo, tanto est illis maior, & hoc potestis scire o vos Iudæi carnales, quia si nomen eius in vobis non est magnum, id est, si Christum non honoratis, non eritis Israël. Vel si ad bonos Iudæos dicitur, sic dicetur: Quandoquidem notus est in Iudęis deus, & in Israël magnum nomen eius, ergo vos boni Iudæi persistite, vt in vobis habitet, & crescat nomē eius [& factus est locus eius] vbi ipse cubat, [in pace] id est, in illis, qui cessant à vitijs, & faciunt bona. Alia trāslatio habet, in Salem: Sed translator posuit significatum hic pro significante: [& in Sion] .i. in speculātibus deū, est [habitatio eius] in quib⁹ ipse nō inuenit vllū offendiculū: & ideo vos Iudęi facite vos speculātes, vt in vobis deus habitet. ¶ [Ibi] id ē, in Sion .i. in speculantibus se [confregit] deus, id est, destruxit, [potentias] diaboli: & eas per partes exequit̃, dicēs: [arcū]: id est, latentē impugnationē [scutum] id est, defensionem iniquitatis: & [gladium] id

est,manifestam impugnationem:[&] vt omnia cõprehendat,dicit:[bellum]id est,omnẽ impugnationem:ita confregit deus hæc vitia in suis,sicut ad historiã,cõfregit potentias Amorræorũ & Iebusæorum,vt populum suum in terrã promissionis induceret. ¶Illuminas. Pars secũda. Continuatio:Dico confregisti potentias,& tu bene potuisti benefacere,quia ò[tu]deus[illuminas]fideles tuos cognitione veri boni,[à montibus æternis].i.per apostolos qui æterni dicuntur,quia vita eorũ manet in æternũ illuminas dico[mirabiliter]id est,per miracula. Vel mirabiliter,quia etiam si sine miraculis fiat cognitio dei,tamen mirabilis est: quia quanto magis deus ab initio cognoscitur,tanto potentior intelligitur. Vel si habeat: Illuminans,pendet constructio vsq;,tu terribilis es:& te illuminante,[turbati sunt] non dico boni,sed[omnes insipientes corde]id est, appetitores seculi. ¶Et ipsi[dormierunt]id est , quieuerunt in gaudijs huius mundi,putantes esse bona hæc temporalia:& quia possent dormire,& statim euigilare addit:somnũ suũ]id est,continue : & sicut euigilans nihil inuenit de diuitijs quas habuit in somnio , sic [omnes viri diuitiarum.]Per diuitias non solum vsitatas diuitias accipimus,sed etiam quælibet desideria carnalia:[nihil in manibus suis inuenerunt]id est, in potestate sua:qui prius putauerunt eas diuitias semper sufficere,& eas in sua possessione habere. ¶Et hic excusabiles ostendit eos ab increpatione. Continuatio. Dico dormierunt,& ó[deus Iacob ab increpatione tua]id est,dum eos tu increpares per prædicatores tuos,[dormitauerunt]id est,dormierunt frequenter:quia quando terrebas eos , & videbant varia & inconsueta miracula , tunc commouebantur: his vero cessantibus ,iterum dormiebant ; dormitauerunt dico,[qui ascenderunt equos]id est,illi qui late discurrunt per desideria seculi.Hic mittit nos ad hi

Nume,21.

ſtoriam, cum Moyſes miracula faceret coram Phara Exo.9.
one, dicebat ſe cito dimiſſuros filios Iſrael: cum autẽ Exo.14.
ceſſarent miracula, & populus cœpit proficiſci, conſcendit in equos, & inſecutus eſt populum dei.
¶Et[tu]qui hæc facis in hac vita,[terribilis es]ſuturus impijs in iudicio:[&]tunc [quis reſiſtet tibi?] Nullus vtiq;,[ex tunc ira tua]apparebit: quia quos in hac vita per miſericordiam differs punire, & inuitas ad pœnitentiam, illos tunc grauiter punies. ¶Bene dico, ira tua, quia tu[feciſti]id eſt, facies [iudiciũ] tuum[auditum de cœlo] per totum mundum, cum fiet vox in tuba dei, & in voce archãgeli: et hoc propheta annunciat per præteritum, quia in conſilio dei iam viderat illud eſſe peractum: & [contremuit].i. tremebit[terra]id eſt, terreni,[& quieuit]id eſt, quieſcet, quia iam nullam habebit poteſtatem. ¶Tremuit dico,[Cum deus exurget in iudicio]& nõ tantum exurget, vt condemnet impios: ſed etiam[vt ſaluos faciat omnes manſuetos terræ.] ¶Quoniam cogitatio hominis confitebitur tibi. Tertia pars.
Continuatio. Et quia deus hęc omnia facit, ideo vos [vouete domino deo veſtro, & reddite:] ideo dicit vouete, quia quædam ſunt, quæ non eſſent neceſſaria ad faciendum, niſi vouerẽtur, ſicut abſtinere ab vxore, à carne, & cætera: & ideo ſunt alliciendi homines vt voueant: vouete dico non alij, ſed [omnes qui in circuitu eius]exiſtentes, id eſt, in famulatu eius, [affertis munera]iuſtitiæ & æquitatis, & cætera. Alia litera habet: qui in circuitu eius ſunt, munera afferẽt. Continuatio. Ideo debetis vouere & reddere, quia omnes qui in circuitu eius ſunt, afferent munera.
¶Et quid debeamus vouere & reddere, oſtendit per præmiſſam cauſam: Continuatio. Bene debetis vouere & reddere,[quia tibi]o dñe[cõfitebit̃ cogitatio hois, & reliquiæ cogitationis].i. operatiões,
quæ

quę post cogitationem relinquũtur,[agent tibi festũ diem]id est,ostendunt te esse laudabilem. Festum celebrare,est à malis operib⁹ cessare,& deo laudes debitas exhibere. Vnde dicit Augustinus : Male celebrat sabbata,qui a bonis operibus vacat. Vel reliqæ cogitationis id est,recordationes quas semper homo habet pro peccatis : & quoniam hoc est,ergo vouete,& cætera. Vouere consilium est, soluere autẽ vota præceptum: id quod Mosy authoritate probatur:
Deut.23. Quod semel egressum est de labijs tuis , obseruabis: & facies sicut promisisti domino deo tuo. ¶ Vouete dico, domino deo vestro, domino dico [terribili, & ei qui aufert spiritum principum]id est, vitam,ad literam:propterhoc dicit terribili [apud reges terrę] id est,apud oẽs illos qui bene regũt suã terrenitatẽ.

IN PSALMVM LXXVI

Titulus. In finem pro Idithum Psalmus Asaph.

VOce mea ad dominum clamaui] Psalmus iste est Asaph,id est,fidelis synagogæ,quæ hic loquitur , sicut Dauid, vel aliquis de illo populo priori habitus pro Idithum,id est, pro transiliente: vt sicutille transiliẽs est qui loquiť, ita faciat suos auditores transilientes,id est, contemptis mundanis,cœlestibus adhærẽtes: & hæc est intentio: psalmus dico,dirigẽs in finem. Ideo aliquẽ de prioribus patribus hic loqui dicimus,qa ꝗ hic loquiť,deliberat an possit fieri saluatio hominis, de qua nullus fidelis dubitat,eorum qui post aduentũ Christi fuerũt. Materia ẽ ipsa fidelis synagoga. Modus:In prima parte ostendit se clamare ad deũ etiã in tribulatione: & ꝙ nõ velit cõsolari his tẽporalib⁹ ,vbi dicit:Renuit cõsolari anima mea.In secunda parte quæ incipit:Anticipauerunt vigilias oculi mei:deliberat, vtrum saluatio hominis possit fieri nec ne.In tèrtia parte,quę incipit;Et dixi nũc cœpi, hæc mutatio dexteræ excelsi: ostendit

ostendit se salutis viam inuenisse, & quod ipsa salus per filium dei fiat. In quarta parte, quæ incipit: Viderunt te aquæ deus viderunt te aquę & timuerunt: ostendit mirabilia, quæ deus per filium in mundo procrearit. ¶ Et sic synagoga fidelis proponens se exemplum aliĳs, dicit: [Ego clamaui ad dominum] vt eum obtineam, quia dominus est: & hoc [voce mea] quia ab hoc quod peto voce, non discordo opere: etiam [voce mea clamaui ad deum] & ad quem clamandum est, quia deus est: [& intendit mihi], id est, benigne respexit. ¶ Et non tantum in alio tempore, sed in aduersitate, & hoc est, [in die tribulationis meæ deum exquisiui] quia cum potestas huius vitę se mihi offerret, & prosperitas, ego inter omnia deum exquisiui [manibus] id est, operationibus [meis]: exquisiui dico, [nocte] id est, in hac vita, quę ideo nox dicitur, quia in ea non habetur perfecta illuminatio: vel nocte quando aliĳ dormiunt: ita quod hæc mea inquisitio esset [contra eum] id est, in præsentia eius. Alia translatio habet, coram eo: [& non sum deceptus] id est, non sum spe mea frustratus, sed experientia edoctus, deum suos non derelinquere, & iustis æternæ vitæ pręmia tribuere, neque petentibus quippiam denegare. ¶ Deum exquisiui, & in temporalibus nolui consolari, id est, habere consolationem: & hoc est: [Anima mea renuit consolari] passiue, vel consolari se, scilicet, in istis temporalibus, sed semper [fui memor dei, &] in illa memoria [delectatus sum] percipiens magnam bonitatem dei, [& exercitatus sum] vt cognoscerem quanta esset bonitas ipsius: [&] in hoc [defecit spiritus meus] quia incomprehensibilis est bonitas dei. ¶ Anticipauerunt. Pars secunda. Dico defecit spiritus, sed tamen [oculi mei] id est, interior ratio mea, [anticipauerunt vigilias,] id est, plusquam aliĳ soliciti fuerunt, ad inquirendam dei bonitatem; hoc dicit ad similitudinem

nem alicuius ſtudioſi, qui plus alijs vigilat, cæteriſq; diligentius cuncta inueſtigat: & in illis vigilijs, [turbatus ſum] cognoſcens omne humanũ genus in peccatis teneri, ex inobedientia primi parentis: [&] tamen [non ſum locutus] id eſt, non murmuraui contra deum. ¶ Ideo ſum turbatus, quia ego [cogitaui dies antiquos] id eſt, peccatum Adæ, factum in antiquis diebus, ſed tamen econtra [annos æternos in mente habui] quia quod de promiſſa hominibus æternitate audiui, ſemper recordabar. ¶ Et meditatus ſum nocte] id eſt, tempore iſtius vitæ, [cum corde meo] id eſt, cum ratione mea: quia ratio attendẽs dei miſericordiam, & quod deus hominem ad laudem ſuam fecit, humani generis ſaluationem iudicauit futuram: carnalitas autem videns hominem putreſcere, negabat reparationem futuram, [& exercitabar] vt cognoſcerem, quid potius tenendũ ſit: [&] vt melius intelligerem, [ſcopebam ſpiritum meum] id eſt omnem fecem terrenitatis eijciebam à me: ſcobare enim eſt mundare: vel ſcopebam idem eſt, quod quidam dicunt, ſcrobebam, id eſt, cauabam, vt profundius poſſem de deo intelligere. ¶ Meditatus ſum ita dicens apud me: [Nunquid in æternum proijciet deus] populum ſuum? [& non apponet, vt complacitior ſit adhuc?] Placidus fuiſſe oſtenſus eſt ſuperius, cum mihi intendit: placitior erit, cum reparabit.

¶ Aut abſcidet ipſe ſuam miſericordiam in finem?] id eſt, omnino, quod nulla ſcilicet maior abſciſſio ſit, vt remoueat eum à bonis, & à malis: & faciet hoc ipſe [in generatione & generationem?] id eſt, omni tempore.

¶ Aut obliuiſcetur miſereri deus] qui prius conſueuit facere miſericordias patribus noſtris? [aut continebit in ira ſua miſericordias ſuas?] id eſt, prǽualebit ira eius miſericordiæ eius? iratum enim video eum pro peccatis, miſericordem tamen cognoſco.

¶ Et

¶ Et dixi. Pars tertia. Ego sic deliberaui,[&]in hac mea deliberatione[dixi: nunc cœpi] id est, accepi q̃d inde tenẽdum sit. Vel, cœpi veram cognitionem in de habere, scilicet, video quandam mutationem, sicut in ariete immolato ab Abraham, intelligo humanitatem Christi immolandam esse pro hominibus: [& hæc est mutatio dexteræ excelsæ] id est, Christi, qui est dextera dei patris, per quem operatur hanc mutationem: vt d̃s peccato ad iustitiam transire faciat, & de mortalitate ad immortalitatem perducat. ¶ Et per hoc intellexi illam mutationem, [quia memor fui operum domini]scilicet, quod creauit hominem: & sicut eum per misericordiam creauit, sic intellexi, quod eundem per misericordiam reperabit: memor fui,[quia]etiam in futuro[memor ero] vel vt alia translatio habet, omnium[mirabilium tuorum]quę fecisti in mundo[ab initio]id est, a creatione cœli & terræ: & quia illa cognoui te fecisse propter laudem tuam, scio quod homines saluabis: quia nisi illos saluares, nullam laudem haberes. ¶ Et non tantum memor ero, sed[etiam meditabor]id est, studiose inquiram[in omnibus operibus tuis]vt in cęteris operibus factis, intelligam etiam quia hominem saluum facias,[& exercebor in adinuentionibus tuis] id est præceptis tuis, quæ tu inuenisti.

¶ Deus in sancto. Ecce quod superius dixit: ecce nũc cœpi. Continuatio: Exercebor in adinuentionibus tuis, hæc inuentio quidem o[deus via tua] qua venitur ad te, est[in sancto]id est, in Christo: & quia videt reparationem per Christum futuram, commendat eum cum exultatione, dicens: [quis deus magnus, sicut deus noster?] Gentiles stulti putant statuas suas, vel lapides, deos esse, sed nihil est certe, q̃a[tu]solus[es deus, q facis mirabilia.]¶ Et q̃ mirabilia, ostẽdit, dicẽs[Notã fecisti in populis virtutẽ

tuam

tuam]id est, filium tuum, in quo tua virtus apparebit & non tantum notificabis filiũ, sed [in brachio tuo] .i. in ipso filio, [redemisti populum tuũ]: quẽ populum determinat, scilicet, [filios Iacob].i. Iudaicũ populum, [& Ioseph].i. gentilem populum: qui ideo per Ioseph intelligitur, quia Ioseph in gentili populo, scilicet, in Aegypto, conuersatus fuit. Vel ad allegoriam. Per Ioseph, qui interpretatur accrescẽs, gentilem populum accipimus, qui accreuit ad cultũ Dei per Iudaicũ populum. ¶ Viderunt. Pars quarta. Per hoc redemisti populum, quia ô [deus, aquæ] id est, Iudaici populi, [viderunt te] id est, cognouerunt te per filium; [viderunt te] iterum [aquæ] .i. gentiles, [& timuerunt] pro peccatis, intelligentes te futurũ iudicem, [& abyssi] .i. illi profundissimi in peccatis, [turbatæ sunt] à proposito suo. ¶ Et tunc fuit [multitudo sonitus aquarum] id est, populi sonuerũt, multis modis laudantes te de missione filij tui, & clamarunt pro peccatis: & sonitus ideo fuit, quia [nubes] id est, sancti apostoli, [dederunt vocem] prædicationes per orbem terræ. ¶ Bene dico, vocem dederunt nubes, quia ô deus [sagittæ tuæ] id est, sententiæ tuæ transfigentes corda hominum, [transeunt] ad hoïes de illis apostolis: & [vox tonitrui tui]id est, cõminationis de peccatis, est [in rota]id est, in circuitu totius mundi. ¶ Et coruscationes tuæ] .i. miracula facta p̱ ipsos apostolos, [alluxerunt orbi terræ. Bene dixit, alluxerunt orbi, quia per hæc sunt multi illuminati, & conuersi ad fidem. Per coruscationem possumus accipere præcepta viuendi: [&]per ipsas coruscationes [cõmota est terra] id est, terreni, ad conuersionẽ, [& contremuit] agendo pœnitentiã pro peccatis. ¶ Et per istos apostolos sic operantes, [via]est [tua in mari] .i. in gentili populo, quia per hoc & tu venisti ad gentilẽ populum, & gentilis populus venit ad te; ad literã etiam completũ est, quia dñs Iesus incessit

cessit super mare, & super mare fecit Petrum ambulare ad se: [& semitæ tuæ] .i. arctiora præcepta tua, sunt etiam receptæ [in aquis multis] .i. in diuersis populis: & licet gentiles ad te ita veniant, tamen [vestigia tua] id est, signa iustitiæ tuæ, [non cognoscētur] à Iudæis. ¶ Quibus tamen multa fecisti miracula, quia [deduxisti] illum [populum tuū sicut oues] non quod ipsi bonæ oues essent, sed tu eras eis pius pastor [in manu Moysi & Aaron] ad literā: & per Moysen intelligimus omnem ducem, & per Aaron omnē sacerdotem, quem præfecit populo suo. Exo. ferè per totū

IN PSALMVM LXXVII.

Titulus. Intellectus Asaph.

ATtendite popule meus]. Psalmus iste conuenit Asaph, id est, fideli synagogæ, quæ hic loquitur: sicut Dauid prophetæ, vel alicui similium: qui psalmus dicitur intellectus, quia nō tantum historialem, sed etiam in historia allegoricum continet intellectum. Materia est, munera quæ fecit deus priori populo, liberans eos ab Aegypto, & cætera quæ postea fecit eis vsq; ad missionē filij: & per oppositum, ipsi Iudæi ingrati beneficijs dei, & semp contra deum murmurantes. Partes psalmi decē sunt In prima parte ponit prologum, in quo facit eos attentos ad cætera quæ sequuntur. In secunda parte, quæ incipit: Quanta audiuimus: increpat duritiā Iudæorum, qui legem dei non receperunt, q̄uis deus p multa beneficia legem suā recipiendam eis indicasset In tertia parte, quæ incipit: Coram patribus eorū fecit: enumerat mirabilia, quæ deus fecit populo suo, educendo eos de Aegypto per mare rubrum, & deinde in deserto: & contra hoc ponit etiam murmurationē Iudæorum. In quarta parte, quę incipit: Ideo audiuit dominus & distulit: ostendit, quod deus volens notificare potentiam suam, de qua ipsi increduli diffidebant, omnes petitiones eorum impleuit. In Exo. 14.

quinta parte, quæ incipit: Adhuc escæ eorum erant: ostendit vindictam, quam deus sumpsit de eis, propter duritiam eorum & incredulitatem. In sexta parte, quæ incipit: Et dilexerunt eum in ore suo: quod cum ipsi Iudæi propter timorem vindictæ, fictæ deum diligerent, ipse tamen misericordem se exhibuit eis. In septima parte, quæ incipit: Quoties exacerbauerunt eum in deserto: ostendit, quod licet ipsi semper deum tentarent, tamen deus multis modis ad eorum liberationem Aegyptios percussit. In octaua parte, quæ incipit: Et abstulit sicut oues populum suum, et perduxit eos: ostēdit quàm benigne eos deus in terram promissionis induxit: & ex opposito, quod Iudæi deū semper exacerbantes, semper tentauerūt. In nona parte, quæ incipit: Audiuit deus & spreuit: ostendit vindictam, quam in terra promissionis sumpsit de illis deus, & etiam de persecutoribus eorum Philistæis. In decima parte, quæ incipit: Et repulit tabernaculum: ostendit quod præter cætera beneficia, misit eis deus Dauid regem, scilicet, filium dei, qui innocentia & iustitia regeret eos, natum de tribu Iuda. Post hæc omnia intendit admonere quoscunque fideles, vt legem dei recipiāt, & eam spiritualiter intelligant. ¶ Et inde monens eos, sic incipit: [Popule meus] id est, mihi consimilis, fidelis sicut ego, [attendite legem meam] vt sicut ego legem spiritualiter intellexi, & eam facio, ita & vos eam faciatis: & vt eam possitis intelligere, nolite superbi esse, sed [inclinate] id est, humiliate [aurem vestram] id est, intelligentiam vestram, [in verba oris mei]. Modo maxime facit eos attentos, ad ea quæ sequuntur. ¶ Ideo debetis intelligere, quia ego [aperiam os meum] vobis, id est, ego multa loquar vobis: & hoc non tantum in historia, sed [in parabolis,] id est, in huiusmodi locutionibus, in quibus & aliud intelligitur, quā literalis sensus, [loquar] etiam vobis [propositiones]

ſ. illas obſcuras allegorias, quæ vix poſſunt intelligi, ſicut ſunt diuinationes illæ, quæ problemata vocantur. velut quod Samſon propoſuit Philiſtæis, dicens: De commedente exiuit cibus, & de forti dulcedo. Cum autem expoſuiſſent illi, hoc eſſe dictum de fauo mellis, quod ipſe inuenit in ore leonis, propoſuit quandam parabolam, reſpondens: Niſi in vitula mea araſſetis, propoſitionem meam non ſoluiſſetis: per vitulam, vxorem ſuam intelligens, propoſitiones dico factas [ab initio] .i. ex quo deus cœpit manifeſte operari in illo populo, fecit mirabilia, q̃ fecit in Aegypto. Quanta. Secunda pars. Ideo debetis attendere propoſitiones quas ego loquar, quia non ex corde meo, ſed ea quæ audiui & vidi, loquor: & hoc eſt: [quanta] .i. q̃ magna, q̃ infinita [audiuimꝰ & cognouimꝰ] eſſe vera, ꝑ ipſam impletionē: [&] credē dū eſt illis: audiuimꝰ, qa [pr̃es nr̃i narrauerũt nobis] Cum dicit, narrauerunt, oſtēdit rem non eſſe fictam, ſed veram quæ narratur: & illa narratio non tantum fuit dictis, ſed etiam ſcriptis. ¶ Et illa quæ narrauerunt, ſunt cognita ab omnibus per totum mundum: & hoc dicit: [non ſunt occultata a filiis eorũ] id eſt, patrum noſtrorum, ſcilicet, omnibus nobis in populo Iſraëlitico ſunt manifeſta: [& in generatione altera] id eſt, in gentili populo. ¶ Dico patres narrauerunt, [narrantes laudem domini] id eſt, quęlibet opera dei, in quibus laudandus merito apparet deus, vt in incarnatione hominis, & ſimilibus, [& virtutes eius] id eſt, illa, in quibus potentia dei apparebat, vt in diuiſione maris rubri, [& mirabilia eius] vt manna in deſerto: [quę] omnia non tantum dixit vel promiſit deus, ſed [fecit]. ¶ Hæc mirabilia fecit eis deus, [&] poſtea [ſuſcitauit teſtimonium in Iacob, & legem poſuit in Iſraël]. Per legem accipimus prohibitiones, & inſtructiones vitæ: ipſam quoque legem teſtimonium vocat ſecundum

Iudi.14.

Exo.14.
Exo.16.

hoc quod testatur nobis æternam hæreditatẽ, quam ꝓmittit nobis deus. Suscitauit proprie dicit, quia lex naturalis in nobis sopita fuit, ad quam suscitandam, deus dedit legem scriptam, quæ cũ naturali quodammodo eadem erat: & cũ deus multa beneficia promisisset populo illi, valde sunt increpandi, qui non receperunt legem illam. ¶ Legem dico posuit in Israel, in qua lege[quanta]:id est, quam mirifica, & quã infinita [mandauit patribus nostris, vt nota facerent ea filijs suis]id est, vt notificarent ea posteris, scilicet, nõ tantum Iudæis, sed [vt]etiam [generatio altera cognoscat]ea. s. gentiles. ¶ Filij qui nascentur. Ad hoc deus dedit legem, vt notificetur posteris nostris: & ita complebitur, quod[filij, qui nascentur]de carnali progenie nostra, sicuti sancti apostoli, [exurgent].i. non acquiescent istis temporalibus, sed cor suum ad dominum dirigent, [& narrabunt filijs suis]spiritualibus. ¶ [Vt ponant spem suam] non in iustitia sua, vel carnalibus obseruantijs, sed[in deo, & non obliuiscantur operum dei] .i. non sint ingrati de beneficijs dei, sed per creaturas, & per beneficia sibi facta, intelligant ipsum creatorem, [& mandata eius exquirant.] ¶ I deo exquirant, [ne fiant sicut patres eorũ, generatio praua & exasperans]. Praua dicitur generatio illa, propter peruersa opera, sicut propter idololatriam, & similia: & exasperans dicitur, quia de potentia dei diffidens, ipsum deum sæpe tentauit.

¶ Bene dico, generatio praua, quia generatio illa talis fuit, [quæ cor suum]distortum, male intelligendo [non dixerit]ad bonũ intellectum: [et spiritus eius] id est, ratio naturalis, [non est creditus cum deo] videlicet, si aliquando bene fuerunt cum deo, bene intelligendo, detraxerunt se ab illo, quasi deus deciperet eos: velut si aliquando per figuras res significatas intelligerent, retrahebant se, nec spiritum suum deo committebant. ¶ Bene dico, generatio illa non dire

xit cor suum, quia nec filij Effraim, qui meliores fuerunt in populo illo: hoc dicit: [filij Effraim intendẽtes arcum, & mittentes] sagittas, [conuersi sunt in die belli]: per similitudinem dicit: quia sicut aliquis intenso arcu, mitteret sagittas, & se paratum ad pugnandum ostenderet, in bello autem statim deficeret: ita & maiores, & prælati populi illius, cum se paratos ad seruitium dei ostenderent, dicentes, visis miraculis: Quæcunque præcipiet nobis dominus, & famulus eius Moyses, faciemus: statim â seruitio dei recedebant, & idola colebant: & hæc est parabola: & per filios Effraim, qui maiores fuerunt in populo illo, prælati ecclesiæ intelliguntur: qui cum Deo seruire se ostendunt, tamen non resistentes tentationibus diaboli, conuertuntur in die belli. ¶ Ita sunt conuersi, quia [non custodierunt testamentum dei] & hoc non ex difficultate præcepti, sed quia noluerunt: & hoc dicit: [& in lege eius noluerunt ambulare]: similiter mali Christiani faciunt. ¶ Et] præter hoc, [obliti sunt benefactorum eius] velut refectionem in deserto, [& mirabilium eius, quæ ostendit eis] veluti plagarum, quas ostendit Aegyptijs. ¶ Coram. Tertia pars. Horum, scilicet, mirabilium, [coram patribus eorum] Moyse & Aaron, [fecit mirabilia in terra Aegypti]: & vt maiorem relinquat certitudinem, determinat locum, cum dicit: [in campo Thaneos]. Thanis est ciuitas Aegypti, apud quam decẽ plagæ factæ sunt: & interpretatur, humile mandatũ. Allegorice: in Aegypto, id est, in tenebris huius vitæ, facit deus mirabilia coram patribus nostris spiritualibus, cum per ministerium eorum nobis peccata dimittit, & gratiam sancti spiritus tribuit. Vel per mirabilia accipiamus inuisibilia: & hoc facit nobis dum sumus in campo, id est, in planicie huius vitæ: campo dico Thaneos, id est, in quo nobis est viuendum per humile mandatum.

Num. 14.
Num. 11.
Exo. 8. 9. 10. 12. 16. 17

¶ In Aegypto fecit mirabilia, & educens eos de
Exo.14. Aegypto, [interrupit mare] rubrum, [& perduxit eos] vsque ad aliud littus, [& statuit aquas] maris, [quasi in vtre] stabiles, nullo modo fluentes: similiter aqua baptismi interrupta, quia est aliis salus, aliis mors, perducit nos deus ab Aegypto, scilicet, ab infidelitate, ad securitatem cœlestis patriæ: & aquas, fluctus huius seculi, statuit quasi in vtre, quia ita compescit, quod deinceps non possunt nobis dominari. ¶ Et deduxit eos] post exitum maris rubri, [in nube diei] quæ erat eis in refrigerium: [& tota nocte in illuminatione ignis]: per nubem diei Christi humanitatem significat, in qua diuinitas latuit, quæ nobis præstat refrigerium contra incentiua vitiorum: per columnam ignis, eandem Christi carnem intelligimus, quæ illuminauit in nocte, id est, in ignorãtia
Exo.17. huius vitæ, igne spiritus sancti. ¶ Interrupit petrã
Num.20 in eremo, & adaquauit eos velut in abysso multa] scilicet, in illa profunditate aquarum poterant melius refici. Petra interrupta in eremo, significat Christum nobis scissum, & vulneratum in hoc mundo, vnde processit spiritualis & ineffabilis refectio. ¶ Dico petram interrupit, [& de petra eduxit aquã] in quo dei magna potentia, & ineffabilis erga nos notat benignitas. [& deduxit tanq; flumina aquas]: quia riuus ille procedens de petra, sequebatur eos per desertum, & refectionem ministrabat: per quam aquam intelligimus gratiam spiritualem, quæ de Christo procedens, refectionem per totum mundum ministrabat populo dei, Aqua enim quæ in cruce fluxit de latere domini, baptismi ablutionem nobis significauit, & alias spirituales gratias significauit, quibus peccata nostra lauantur. ¶ Tot beneficia contulit eis deus, [&] tamen ipsi [adhuc apposuerunt peccare ei, & in iram excitauerunt] id est, ad hoc vt vindictam de eis sumeret: prouocauerunt [excelsum in ina

quoso]

quoſo]id eſt,deſerto,quod natura inaquoſum eſt, ſignificat ariditatem cordis eorũ: Similiter mali Christiani poſt multa dei beneficia, ad iram eum prouocant,in inaquoſo,id eſt, in ſterili corde eorum. Exo.16. Num.11. ¶In iram excitauerũt,& hoc nõ ſine cauſa:ſed quia tentauerunt deum in cordibus ſuis, diffidentes de eius potentia,quem in multis argumentis probauerunt:[tẽtauerunt deum in cordibus ſuis]ad hoc [vt peterent eſcas animabus ſuis]id eſt, quibus eſcis vitã ſeruarẽt. Ita & mali Chriſtiani tentantes, a deo petunt corporales eſcas, vel ſpirituales, veluti ſcientiam, & ſimilia,& bona quæ poſſumus,non explemus.

¶Oſtendit quomodo tentauerunt,dicens:[Et male locuti ſunt de deo] dicentes : [nunquid poterit deus parare menſam in deſerto?] & rationẽ qua poſſet eis obijci cõſtringit,ac ſi ita diceret: Licet deus in deſerto nobis aquam dediſſet,refectionem tamen aliam dare non poterit,quia naturale eſt petræ,vt aqua inde exeat: panẽ vero & aliam refectionẽ, in huiuſmodi loco inuenire difficile eſt. ¶Et hoc dicit:[Quoniam percuſſit petrã;& fluxerunt aquæ , & torrentes inundauerunt.] ¶Nunquid]licet hoc feciſſet,[& panem poterit dare]in hoc deſerto,[aut parare menſam].i. non ſolum panẽ,ſed etiam copioſam refectionẽ: nec dico paucis hominibus,ſed[populo ſuo].i.tãtæ multitudini? Hoc quidem impoſſibile eſt. Sic quidã in eccleſia,licet Chriſtum pro nobis mortuũ confiteãtur, & baptiſmi aquam ad remiſſionem peccatorꝶ valere concedant,tamẽ de menſa.i. refectione dominici corporis dubitant : non credentes,quod deus poſſit eos corpore & ſanguine filij ſui in hoc deſerto huius vitę paſcere. ¶Ideo.Quarta pars. Sic tentauerunt deum,[ideo audiuit dominus]id eſt, intellexit, & impleuit petitiones eorum , ne ſi ſtatim interficeret eos , putaretur impotens , ſicut illi dicebant: audiuit dico : [& diſtulit]pœnam inferre eis , vt

prius ostenderet suam potentiam, implendo eorum petitiones,[& ignis] id est, ira dei[accensus est in Iacob]carnalem, id est, in minores: [& ira dei] id est, vindicta,[ascendit]multiplicata est[in Israel] id est, contra maiores Iudæorum. Similiter implet deus petitiones nostras, & differt per misericordiam pœnas nobis debitas. Vel ita: audiuit deus illos Iudæos, & distulit pœnam illorum, & propter hoc ignis dilectionis accensus est in Iacob, id est, in populum supplantatorem, scilicet, gentilem, quia contigit cæcitas
Rom.11. in Israël, vt plenitudo Gentium intraret. ¶ Ignis dico accensus est in gentili populo, & ira ascendit in Israël, id est, in Iudęos, ideo [quia non crediderunt in deo, nec sperauerunt in salutari eius] id est, in saluatione eius: vt qui per mare duxerat eos, refectionem
Exo.14. aquæ ministrauerat, & mensam parare posset.

¶ Et mandauit. Ostendit quomodo deus petitiones eorum adimplenit. Dico audiuit eos dominus, [&] ideo[mandauit nubibus desuper]id est, superiori aëri imperauit dominus, vt plueret eis victum: [&]
Exo.16. ipse dominus [ianuas cæli aperuit] id est, cataractas cæli, scilicet, vias cæli, per quas pluuia cęlestis ad eos descendit. ¶ Et pluit illis manna ad manducādum] id est, quod ipsi manducarent: & quid vocet manna, determinat, dicens: [panem cæli dedit eis.] ¶ Et
Num.11. tunc[panem angelorum manducauit homo]. Cum dicit manna illud panem fuisse angelorum, nomē significatæ rei dat significantē. Christus enim, qui per manna significatur, panis & omnimoda dicitur refectio angelorum, secundum diuinitatem. Allegorice, cum multi non bene credunt de deo, nec sperant in salutari eius, scilicet, in Christo Iesu, tamē deus mandat nubibus desuper, id est, supremis prędicatoribus aperit deus ianuas cęli .i. diuinā scripturā, & per ipsos prædicatores pluit illis manna deus, id est, filium suum eis monstrat & notificat; quē proprie dicit panem

nem angelorum: & hunc panem, scilicet, dominicũ corpus & sanguinẽ realiter comedit homo: & præter manna [misit] deus alia [cibaria eis] & hoc non parce, sed [in abundantia.] ¶ Ecce quomodo misit, scilicet, [transtulit austrum] id est, ventum illum [de cœlo] id est, de superiore aëre, scilicet, ne flaret superius, sed iuxta terram: [& Africum] illum alium vẽtum collateralem Austro, [induxit in virtute sua.] ¶ [Et] per istos ventos [pluit super eos carnes.] Ecce ostendit quæ cibaria miserit eis: carnes dico [sicut puluerem] id est, cum tanta abundantia, quanta pulvis habetur: & determinat quas carnes, scilicet, [volatilia] non mortua, sed [pennata] & hoc cum tanta infinitate, [sicut arena maris.] Per Austrũ & Africum, qui calidi vẽti sunt, possumus accipere sanctos prædicatores, feruore dilectionis calentes, per quos deus pluit nobis carnes, id est, illas refectiones animæ, quæ ita plenarie reficiunt animam, sicut carnes reficiunt corpus, veluti sapientiam, prudentiã, quas comparat pulueri, propter subtilitatem cogitationũ ideo vocat eos volatilia pennata, quia à terrenis subleuant hominem ad cœlestia: arenæ comparat ideo, quia copiosa sunt, sicut arena: per mare, quod salsum est, condimentum veri saporis intelligimus. Cum dicit, de cœlo transtulit, intelligimus quod deus prędicatores suos transfert de contẽplatiua vita, ad actiuam, scilicet, vt curam aliorum agant. ¶ Pluit illis deus volatilia, [&] illa [ceciderunt in medio castrorum eorum, circa tabernacula eorum] vt sine omni labore possent eos accipere. ¶ [Et] ipsi [manducauerunt, & saturati sunt nimis] id est, multum, vel cum superfluitate: [&] ita [desiderium eorum attulit eis, non sunt fraudati à desiderio suo.] Similiter in tabernaculis, id est, in ecclesijs nostris: & circa, id est, in vicinis, possumus inuenire, quæcunque sententia nobis necessaria est, vnde animas reficiamus, & mã

ducemus, & saturemur nimis: Quidam enim de sciē tia sua superbiūt, et alijs spiritualibus donis, nec frau damur à desiderijs nostris. ¶ Pars quinta. [Adhuc escæ eorum erant in ore ipsorum, & ira dei ascendit super eos.] ¶ Et occidit pingues eorum] id est, superbos in populo illo, [&] ꝑpter hoc [impediuit] id est, contristauit [electos Israel] veluti Moysen, et similes. Similiter dum adhuc dominicum corpus habemus quasi in ore, & ira dei ascendit super nos, & occidit pingues, id est, superbos, & indigne dominicum corpus sumentes, excęcatione mentis percu tit. Vel dum sapiētia magna sumus refecti, quoniam inde superbimus, occidit nos dominus interius: & electi Israel, id est, viri & prælati nostri contristātur in ecclesia. ¶ In omnibus his] scilicet, inter omnes has vindictas [peccauerunt] alij obstinati corde [adhuc, & non crediderunt in mirabilibus eius.]

Nūe. 13. 25. ¶ Et ideo [dies eorum] quantum ad eos, qui nō diu vixerunt, [defecerunt] acti quidem [in vanitate, & anni eorum] quantum ad eos qui diutius vixerunt, defecerunt [cum festinatione.] Similiter & nos, cum alios pro peccatis puniri cognoscimus non corrigimur, sed obstinati in peccatis deficimus, & pœnam promeritam incurrimus. ¶ Et [cum] ita [occideret eos, quærebant eum, & reuertebātur, & diluculo] id est, studiose [veniebant ad eum.]

Exo. 19. 16 ¶ Et rememorati sunt, quia deus adiutor eorū esset & deus excelsus redemptor eorum est.] Similiter & nos propter timorem aliquando deum requirimus. ¶ Pars sexta. [Et dilexerunt eum in ore suo,] id est, bene asseuerant mentiri, [& lingua sua menti ti sunt ei] quia nō diligebāt in corde, sicut testabant in ore. ¶ In ore dilexerūt, [cor autē eorū nō erat rectum cū eo] quia non propter deum, sed timore pœnarū deum se diligere fingebant: [nec fideles habiti sunt in testamento eius] vt legē eius obseruarent, sicut in

cut in timore promittebant. ¶ [Ipse] enim [est misericors] in natura sua, [&] etiam contra merita ipsorum [fiet propitius peccatis eorum] & ideo [nõ disperdet] id est, non prorsus destruet [eos.] ¶ [Et abũdauit] illa tanta misericordia dei, [vt auerteret] ab eis [iram suam] id est, vindictam quam de eis sumere cœperat, [& non accendit omnem irã suam] vt de eis sumeret omnem promeritã pœnam. ¶ [Et recordatus est] quasi oblitus, dum eos affligeret, [qa caro sunt] scilicet, carnales sunt & fragiles, proniq; ad peccandum: & hæc est maxima causa quæ deum mouet, vt se misericordẽ nobis exhibeat. Econtrario maligni angeli propter hoc remanent irredempti, quia nulla eorũ natura, quæ quidẽ perfecta erat, sed sola superba voluntas impulit eos ad peccandũ: & etiam recordatus est, quia [spiritus] est [vadens, & non rediens] scilicet, mortales sunt. Vel, spiritus vadens, id est, per se recedens à deo, & non per se rediens ad ipsum deum: & ideo necesse est homini, vt deus apponat manum, & reducat eum. Similiter nos ficto corde deũ diligentes, patienter sustinet deus, & semper se misericordem nobis exhibet.

¶ Quoties. Pars septima. Dominus ita misericors semper fuit eis, sed tamen contra ipsi [exacerbauerunt eum] id est, acerbum esse, qui omnia bona eis negaret, meruerunt in deserto. Per desertum locum intelligitur etiam cor eorum ab omni vera illuminatione desertum: & hoc [quoties] quasi sine numero [&] etiam [in iram concitauerunt eum] id est, vt digne eis pœnam inferret, & hoc [in inaquoso.] Nume. 14

¶ [Et conuersi sunt] à bono intellectu, quẽ aliquando de deo habuerunt, visis signis vel plagis perterriti, ad prauum intellectũ, [& tentauerunt deũ] de potẽtia omnipotẽtis diffidẽtes, [& exacerbauerũt sanctũ Israel] i. illũ qui Israël sanctificat, in quo magna eorũ reprehẽdit stultitia. ¶ [Nõ sunt recordati manus

eius]

eius]id est, operationis eius exhibitæ eis, [die qua redemit eos]id est, liberauit, [de manu tribulantis] scilicet, Pharaonis. Sic & nos peruersi a vero intellectu in deserto huius vitæ, deum multoties ad iram concitamus, non recordantes inter cætera beneficia eius, quod nos redemit de potestate tribulantis, id est, diaboli: & nota, ꝙ in allegoria non attendimus continuas continuationes, sed solas verborum necessariorum significationes. ¶ Sicut posuit. Dico, non sunt recordati. [sicut posuit in Aegypto signa sua, & prodigia sua in campo Thaneos.] Per signa, minora miracula: per prodigia, maiora intelligimus Vel idem, sed secũdum hoc dicatur signũ dei, quod potentiam indicat: prodigium, quia in se dat nobis intelligere aliud. Ita & nobis in hac Aegypto, dum viuendum est in campo Thaneos, id est, in humili mandato, ostendit multa signa, & indicia suæ voluntatis. ¶ Et conuertit. Incipit enumerare plagas quas dominus intulit Aegyptijs propter eos: & licet non ponat easdem quas Moyses, tamen decem ponit, sicut ipse Moyses: & contra decẽ plagas Aegyptiorum, ponit decem pręcepta legis Augustinꝰ, quæ deus populo suo dedit: & per decem intelligimus vniuersas pœnas inimicorum, & vniuersas institutiones iustorum. ¶ Signa posuit in Aegypto, & hæc sunt signa: [conuertit in sanguinem flumina
Exo. 8. eorum, & imbres eorum ne biberent] Imbres vocat aquas de pluuijs in cisternis collectis. Per flumina intelligimus profundiores scripturas, vt Euãgeliũ: per imbrẽ inferiores velut sermones Augustini: qui conuertuntur in sanguinẽ quãdo ducũtur in intellectũ carnalẽ: qui intellectus mortẽ propinat bibentibus. ¶ Misit]etiã [in eos cynomyiam]. i. caninam muscã: [&]illa cynomyia [comedit eos] quia grauiter mordebat eos, [& ranã, et disperdidit eos] quia in nullo loco poterãt stabiles esse propter ranas

Per

Per cynomyiā improbitatē, quæ ſemper hominē inquietat, accipimus: per ranam loquacitas deſignatur cui intendentes diſperguntur à veritate: & in hoc verſu duæ plagæ notantur. ¶ Et dedit erugini fructus eorum] de arboribus: per eruginē, quæ eſt aura nocens, vel nebula, & latenter ſegetes corrūpēs, intelligitur ſuperbia, quæ latenter corrumpit bonos mores, cum ſe exiſtimat homo aliquid eſſe, cum nihil ſit: [&] dedit [labores eorum] velut in ſatis. [locuſtæ] quæ corrodēt: per quā detractio intelligitur, quæ corrodens bonos labores annihilat. Poteſt per locuſtam, quæ inſtabile eſt animal, malorum intelligi inſtabilitas, qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt: hic quoq; verſus duas plagas habet. ¶ Et occidit in grandine vineas eorum] Exo. 10
per vineas collectiones hominum accipimus, qui in grandine, id eſt, in commutatione dei, non viuificantur, ſed conteruntur, & occiduntur: [& moros eorum in pruina.] Pruina quidem eſt fragilitas quædā quæ prȩuenit bonum propoſitum alicuius, velut ſi quis proponat ſe regulariter & caſte viuere, prȩuenitur à mala conſuetudine amoris monialium, quo fructus boni propoſiti anticipatur & excoquitur: in hoc quoq; verſu continentur duæ plagæ. ¶ Et tradidit grandini iumenta eorum, & poſſeſſionem eorum] velutı domos, & ſimilia tradidit [igni.] Per iumenta fatui homines habentur, qui commutatione dei grandinantur. Per ignē, ardorem concupiſcentiȩ quo omnis poſſeſſio boni operis conſumitur, intelligimus: hic quoq; duæ plagæ continentur. Nota q̄ vbi Moyſes in Exodo has tres plagas poſuit, ſcilicet, cyniphes, hulcera muſcarum, & tenebras, ponit propheta eruginē, pruinā, ignē, non fulguris, ſed qui omnes poſſeſſiones incenderet. ¶ Miſit. Vult addere grauiorē pœnā. ſ. percuſſionē primogenitorū: ad hāc quandā prȩmittit cōminationem: quaſi diceret:

Hæc

Hæc mala prædicta intulit eis deus, & præter hæc misit in eos iram indignationis suæ] nõ correctionis .s. procedentẽ ex dei indignatione: videlicet, induratione cordis, quod nollent dimittere populũ dei. & post hanc irã misit in eos [indignationẽ] ꝙ ipsi inter se dedignarẽtur, [& irã] ꝙ sibi irascerẽtur inuicem, [& tribulationẽ] per quæcunq; alia peccata, quibus interius tribularẽtur. Hæc omnia dico [immissionẽ]
Exo.12. factam [per angelos malos]. s. per ministeriũ diabolorũ. Eodẽ modo, quia deũ ad indignationẽ prouocamus, immittit nobis irã. i. indignationẽ, ꝙ iam de cõmissis non cõpungamur: & deinde in peiora peccata iusto iudicio suo nos præcipitat, vt habeamus inter nos indignationẽ, & iram, & tribulationem.
¶ Viam fecit. Immissionem per angelos malos: & per hoc [fecit semitã iræ suæ]. i. vindicta suæ iustę & quasi per semitã exercitatæ, dũ in interiori tantũ percussit eos: [viã]. i. amplitudinẽ dũ oĩa primogenita morte affligeret [et] inde dicit [nõ pepercit á mor
Exo.9. te animarũ eorũ, et iumẽta eorũ in morte cõclusit] in eodem pretio reputans homines & iumẽta ¶ Præter iumẽta [percussit] angelus ille percutiens [omne primogenitũ] cuiuscunq; animalis, [in terra Aegypti:] & etiã [primitias omnis laboris eorum] veluti hordea, lina, & similia quæ citius maturescũt, [in tabernaculis Cham.] Aegyptũ vocat tabernaculum Cham, quia filij Chanaan, qui fuit filius Cham, filij Noë, cœperũt Aegyptũ inhabitare. Similiter in nobis facit deus viam semitæ iræ suæ, qñ de leuioribus peccatis subtrahẽdo gratiã, ad grauiora nos permittit descendere: animas etiã in morte cõcludit, quãdo vsq; ad contẽptũ dei nos sinit pręcipitari, & retinet nos in excęcatione mẽtis. Iumẽta in morte cõcludit quãdo omnẽ pudicitiã in nobis perire cõsentit. Vel per iumẽta fatui intelligũtur, q simul á deo cum astutis percutiũtur. Percutiuntur in nobis primogenita

scilicet

scilicet, fides, & talia, si permaneamus in Aegypto, .i. in tenebris huius vitæ. Percutiũtur primitiæ labo ris, quãdo charitas, quæ maior est inter alias virtu- 1. Cor. 13.
tes, vel aliæ præcipuæ virtutes in nobis pereunt: ꝙ erit, si inueniamur in tabernaculis Cham .i. diaboli. Cham enim callidus interpretatur, per quod diabo lus intelligitur. Vel descensus Cham, per quod mũ- dus intelligitur, cuius amatores semper descendunt in profunditatẽ vitiorũ. ¶ Et abstulit. Pars octaua. Has plagas intulit deus Aegyptijs, [et populũ suũ] .s. Iudæos, [abstulit] de terra Aegypti, [sicut oues] nõ quod illi se oues facerẽt, sed ille ducebat eos tam benigne, sicut bonus pastor oues: [& perduxit eos tanq̃ gregẽ in deserto.] ¶ Et deduxit eos] per deser tum [in spe] promissæ hæreditatis, [et nõ timuerũt] 2. Paral. 3.
aliquẽ de inimicis, ꝙ posset eis auferre promissam patriam: [& inimicos eius operuit mare.] Sic et nos ducit per desertũ huius vitæ tanq̃ oues, & aufert de manu inimici, & ducit in spe æternæ patriæ: nec ti- memus, ꝙ aliquis inimicorũ iter nostrũ possit impe dire: & inimicos nostros, peccata scilicet, dimergit in mare .i. in aquis baptismi. ¶ Et induxit eos in mõ tem sanctificationis suæ] scilicet, Sion, qui sanctifica- tus est ceremonijs eorum: [montem] dico, [quem] non gladius eorum [acquisiuit] sed [dextera] id est, potentia [eius.] ¶ Et eiecit à facie eorum Gentes] quæ prius illam terram obtinebant, [& sorte diuisit eis terram] secundum singulas tribus, [in funiculo distributionis] scilicet, æquali mensura. Ita inducit nos deus in montem significatum suæ habitationis, .s. ecclesiam quam acquisiuit dextera eius, quia nullo modo potuisset illud fieri vel ꝑmanere, nisi dei ope ratione. Et eiecit à nobis Gẽtes .s. vitia, ne permane- amus in priori genitura. Vel Gẽtes dęmones, q̃ nos priꝰ possidebãt, ita ꝙ remoueat à facie nr̃a, nec iã cõ spiciamꝰ eos in nobis; et diuidit nob. terrã .i. ecclesiã

qua alios facit presbyteros, alios coniugatos: & hoc sorte. i. non humano iudicio, sed sola dei electione: & hoc funiculo distributionis, quia vnicuiq; dedit gratiam suã deus ad mensurã. ¶ Gentes eiecit, [& habitare fecit in tabernaculis eorũ tribus Israel.] Sic viros videntes Deũ facit inhabitare iam per spẽ, locũ vnde corruerunt dæmones: vel vbi prius in nobis habitabãt vitia, fecit virtutes habitare. ¶ Et] licet tot beneficia contulisset eis deus, ipsi tamẽ iã habitãtes terrã promissionis, [tentauerũt & exacerbauerunt deũ, & testimonia eius non custodierũt]. i. prę cepta eius implere neglexerũt. ¶ Et auerterũt se ab eo, & nõ seruauerũt pactũ] quod pepigerãt cũ dño, dicentes: Quæcunq; pręcipiet nobis dñs, faciemus: [& conuersi sunt in arcũ prauũ]. i. similes sunt facti prauo arcui, [quẽadmodũ patres eorũ.] Arcus prauus dicitur, qui cũ minatur, nihil percutit: vel qui cũ debeat ferire hostẽ, percutit dñm. Ita & nos exacerbamus deũ, nec legẽ eius custodimus, & factũ in baptismo pactũ, quod diabolo & pompis eius renunciauimus, non obseruamus, sed in arcũ prauũ cõuertimur, bene nos facturos promittẽtes, & non complentes: vel quia dũ alijs mala paramus, in nosipsos

Exo. 32. mala refundimus. ¶ Et in irã cõcitauerũt eũ in collibus suis] in quibus adorabãt idola, [& in sculptilibus suis ad iracundiã eũ prouocauerũt] cũ debitum deo honorẽ suis sculptilibus impartirent. Et similiter in collibus. i. in superbia nostra nos deũ ad irã concitamus: & in sculptilibus, dum ad idololatriam cõuertimur, vel dum nũmos nimis cupide contẽplantes veneramur, vel libidini, vel alicui talium, quasi deo solicite seruimus. ¶ Audiuit deus. Pars nona. Continuatio. Sic prouocauerũt eum, & ideo [audiuit deus] id est, intellexit, [& spreuit, & redegit Israel valde ad nihilum] quia nulli hostium poterãt resistere. Sic nos deus spernit, et facit cedere cuilibet tẽtationi

¶ Et

¶ Et propter eorum nequitiã[repulit tabernaculum] quod erat in[Sylo]quia permisit ab Allophilis arcã quæ erat in tabernaculo, capi:[tabernaculũ suũ, vbi habitauit in hominibus] quia in tabernaculo dabat deus responsa. Similiter repellit illos qui militant in ecclesia, in quibus habitauit ipse, si ipsi sint in Sylo, id est, carnaliter viuant. ¶ Et tradidit. Ostendit quomodo repulit tabernaculũ, quia[tradidit virtutẽ eorum]id est, arcã, quæ erat virtus eorũ, quia ea præsente, semper vincebant inimicos. Tradidit[in captiuitatẽ]Philistinorũ, [& pulchritudinẽ eorũ].i. eandẽ arcam, de qua ipsi gloriabantur super omnes Gentes,[in manus inimici].s. eiusdem populi. Ita libertatẽ nostri arbitrij, quæ est virtus nostra, et gloria nostra, tradidit propter nequitiam nostrã in seruitium diaboli. ¶ Et conclusit in gladio populum suum]quia permisit eos ab inimicis occidi: [& hæreditatem suam spreuit.]Similiter gladio diaboli permittit nos occidi. ¶ Iuuenes eorũ comedit ignis].i. furor inimicorũ: [& virgines eorũ non sunt lamentatæ]sicut consuetudo exigebat. Ita iuuenes.i. fortes in ecclesia, comedit ignis concupiscentiarũ: & virgines in corpore nõ sunt lamẽtatæ à prælatis ecclesię, quia prorsus desperãt de eis quãdoque. ¶ Sacerdotes eorũ].s. Ophni & Phinees, filij Heli, [ceciderũt in gladio]Philistinorũ:[& viduę eorum nõ plorabãtur] Similiter sacerdotes nostri cadũt in gladio oris dei, cũ his quæ bene annũciãt, cõtraria faciũt: & viduæ nostræ reales non plorantur à prælatis ecclesiæ, quia de eis desperatur quandoque. Vel per viduas quaslibet in ecclesia castitatem vouentes, possumus accipere, qui iuste non plorantur, si votum frangentes, recedunt in vsum libidinis. 1. Reg. 4. Ibidem.

¶ Et excitatus est dominus. Ostendit quomodo de persecutoribus vindicauit se deus, quibus videbatur dormiens deus tanquam ebrius, dum suos ita affligi per

mitteret. Continuatio. Propter peccata sua ita permisit affligi suos, [&] tandem [excitatus est dñs, tanq̃ dormiens, tanq̃ potens crapulatus à vino:] quia sicut aliquis potens, si multum potatus, obdormit, excitatus, & ad iracundiam motus, maximum furorẽ exercet, ita dominus quasi magnum furorem exercebat, cum se de Philistæis tam acerrime vindicauit.

1. Reg. 5. ¶ Et percussit. Excitatus est, [& percussit inimicos suos] scilicet, Azotios, [in posteriora] quia immisit eis mures, qui roderent eis anos: & hoc [obprobriũ dedit eis sempiternum.] Inimicos suos percutit deus in posteriora, id est, in eis qui relinquentur post hãc vitam: quia aufert eis vitam æternam, & dat eis obprobrium sempiternum, quia detruduntur in infernum. ¶ Et repulit. Plaga decima. Continuatio: Sic

Iosue. 18. se de populo suo vindicauit, [& repulit tabernaculũ

1. Reg. 24 Ioseph, & tribum Effraim] quæ melior erat inter filios Ioseph, [non elegit] quod regem constitueret eum populo. ¶ Sed elegit tribũ Iuda] vt reges inde faceret, [montem Sion quem dilexit] in quo ille rex situs, domum ædificaret suam. ¶ Et [ædificauit sanctificium suum] id est, tabernaculũ suum, [sicut vnicornis] id est, potenter, q̃ nullus possit eis resistere, [in terra quam fundauit in secula:] hoc nõ potest dici ad literam, sed magis intelligendum est ad allegoriam. Ita deus in hac vita repulit tabernaculum Ioseph, id est, augmentatos in hoc seculo, q̃ non sint tabernaculum dei, & tribum Effrem, id est, fructificãtes in hoc seculo: & elegit Iuda, id est, confitentes: & montem Sion, scilicet, sanctam ecclesiam. Et ædificauit sanctificium suum, id est, ecclesiam sanctificatam sibi bonis prælatis, et alijs bonis membris: sicut vnicornis, vt supra. Vel sicut vnicorniũ: quia illi qui sunt in ecclesia, sunt similes vnicorni, quia & viriliter resistunt impugnatoribus, & casti sunt: quã ecclesiã fundauit permansurã in secula. Ita Iudæi putauerunt

terram

terram & legem suam esse fundata in secula. ¶ Tribum Iuda elegit, [&] inde [elegit Dauid seruū suum 1.Reg.18.
& sustulit eum de gregibus ouium] & [accepit eū]
in regem [de] eunte [post fœtantes].i.post oues.
¶ Elegit [pascere Iacob].i.vt pascat [Iacob seruum
suū, & Israël] eundē populū: nō tantū seruū, sed [hæ
reditatē suā.] ¶ Et] ipse Dauid [pauit eos in innocē-
tia cordis sui] præbendo eis exemplū innocētiæ, [&
deduxit eos in intellectibus manuū suarū].i.in intel
lectualibus operibus, factis. s. cū discretione & intel- Deut.23.
lectu, in quibus daret aliis exemplū bene & honeste 2.Reg.1.
operandi. Per Dauid Christum intelligimus, quem
sustulit deus de post fœtantes: quia assumpsit eum in
cœlum, cū ipse in hoc mundo multos fœcundos deo
faceret: vel de Iudaico populo, vbi cū multos fœcū
dos faciebat: sustulit ad gentilē populū: & ad hoc ele
git vt pasceret Iacob.i.gentilē populū posterius na-
tum, & supplantatorē Iudaici populi: & Israël, id est
ipsos Iudæos pasceret eadem spiritali doctrina, qua
& gentiles pascebat.

IN PSALMVM LXXVIII.

Titulus. Psalmns Asaph.

DEus venerunt Gentes.] Psalmus iste conuenit Asaph, id est, fideli synagogæ, quæ hic loquitur de vastatione Hierusalē, quā videt futuram sub Antiocho rege, in tēpore Machabęorum: & similiter in ecclesia Christi intelligit propheta multoties euenturū. Materia est populus ille dei. 2.Mach.6
Mod⁹: In prima parte ostēdit mala, q̄ sustinuit populus ille, & pollutionē tēpli dei, factā ab Antiocho rege. In secūda parte q̄ incipit: Vsq; q̄ dñe irasceris in finē: precat̄ vindictā de inimicis, & adiutoriū populo dei. In tertia parte, q̄ incipit: Innotescat in nationib⁹ petit q̄ per vindictā conuertat deus inimicos, et semper possideat, et defendat filios mortificatorū.i.illos q̄ in defensione veritatis, imitant̄ Iudęos istos, q̄ pro

2. Macha. 5.6.7. veritate ab Antiocho interficiūtur: ſicut Eleazarus, & ſeptem fratres, qui magis mori elegerunt, q̄ man datū dei præterire. Intentio eſt, nos ad compaſſionē inuitare, & deplorans vaſtationem populi ſui, & fi delis ſynagogę. ¶ Sic incipit: O [deus Gētes] id eſt gentiles, ſcilicet, Antiochus & ſui, [venerūt in hęre ditatem tuam] ſcilicet, Hieruſalem, [polluerūt templum ſanctum tuum] quia in tēplo tuo fecerunt ado rari idolum, & ſtupris, & alijs immūditijs illud pol luerūt, & [poſuerunt in pomorum cuſtodiam] quia fecerunt eam deſertam, ſicut caſulę quę ſunt in pomarijs vel vineis, quę collectis fructibus deſeruntur. ¶ Et non tantum in viuentes ſęuiunt, ſed etiam in mortuos: & hoc eſt: [poſuerunt morticina] id eſt, cadauera inſepulta, [ſeruorum tuorum, eſcas volatilibus cœli:] & non tantum auibus, ſed etiam [beſtijs terrę]. ſ. lupis & canibus, poſuerunt eſcas [carnes] non tantum dico ſeruorum, ſed etiam [ſanctorū tuorum.] ¶ Et ſanguinem ipſi [effunderunt]. i. cū magna copia eos occiderunt, [tanq̄ aquā]. i. viliter, ſine omni reſpectu miſericordię: & non in ſola Hieruſalem, ſed etiā [in circuitu Hieruſalem, & non erat q̄ ſepeliret] eos, quia vel prohibebantur, vel in tanta tribulatione erant, quod nulli vacabat. ¶ Et hic propheta qui loquitur, vel quilibet de fideli populo, cognoſcens ſe de populo illo, & condolens malis eorum, quaſi de proprio dāno, ponit ſe in numero eorum, dicens: [Facti ſumus obprobrium vicinis noſtris] qui ſępe nobis improperent: & oſtendit per duas partes obprobriū. ſ. facti ſumus [ſubſannatio,] id eſt, deriſio quę fit per naſum: [& illuſio] quia multis verbis nos deridebant: & eramus quaſi eorum ſpectaculum [his qui in circuitu noſtro ſunt.] Per hęc omnia vult propheta cōmouere deū iudicē, ad miſericordiā erga populū ſuū. Hęc eadē mala ſunt inuēta in eccleſia eodē modo. ¶ Vſque quo. Pars ſecūda. Hęc

2. Mach. 7

da. Hæc mala veniunt populo tuo, ſed [vſq; quo dñe iraſceris?]. i. quaſi iratus populũ tuũ tribulari permittis. Erit hoc vſq; [in finem?]. i. vſq; ad tempus gratiæ. Et vſq; quo [accẽdetur] id eſt, multiplicabitur ad puniendos tuos [zelus tuus?]. i. indignatio pro peccatis eorum exhibita, [veluti ignis] qui quãdiu materiam inuenit, non deficit: quaſi tandiu tribulatio, quandiu aliquod peccatum purgandũ erit. Vel igni zelus dei cõparatur: q̃a ſicut ignis mollia cõburit, et dura fortiora & probata reddit, ſic tribulatio molles cõſumit, & deficere facit, ꝓbatos vero fortes reddit ❡ Noli dico iraſci populo tuo, ſed [effunde]. i. cum magna copia immitte [iram tuam]. i. vindictã tuã, [in Gentes]. i. in gentiles illos [quę te non nouerũt] nec te deum eſſe crediderunt: [&] non dico in minores de populo, ſed effunde [in regna] id eſt, in reges, [quæ nomen tuum non inuocauerunt] Iudæi quicquid facerent, nunq̃ te ò domine deum ſuum eſſe negauerunt. ❡ Ideo debes effundere, [quia comederunt] id eſt, deſtruxerũt [Iacob] id eſt, populũ Iſraël, [& locum eius] id eſt, ciuitatem Hieruſalem, [deſolauerunt]. i. deſolatũ et deuaſtatũ reddiderũt. Vel comederũt Iacob. i. quoſdã de illis in corpus ſuum traduxerũt. ❡ In illos iram effunde, & noſtri miſerere: hoc dicit: [ne memineris iniquitatũ noſtrarꝫ antiquarum]. i. non tantum quas habemus nouiter factas, ſed quas à primis patribus accepimus, & in quibus cõſueuimus, illas ne memineris, id eſt, ne punias, ſed [cito miſericordiæ tuæ]. i. remiſſiones peccatorum, & aliæ miſericordiæ tuæ [anticipent nos]. i. præueniant nos, anteq̃ in iudiciũ adducamur: ideo precor vt miſericordiæ tuæ anticipent nos, [quia pauperes facti ſumus nimis]. i. nullo modo ſecundũ merita noſtra ſufficientes, ad præmiũ vitæ æternæ. ❡ Sed contra noſtrã impoſſibilitatẽ tu [deus adiuua nos] ad bñ operandũ: q̃ bene facere debes, quia tu es [ſalutaris

noster].i.à quo solo expectamus saluationē: [& libera nos]à peccatis nostris, [ꝓpter gloriam nominis tui].i.quia inde nomen tuū glorificabimus, et laudē inde nobis nullā attribuemus. Sicut illi Iudæi petebant liberari ab Antiocho et aliјs persecutoribus, sic ecclesia, ne aliquando deuincatur à persecutore: libera dico, [& propitius esto peccatis nostris propter nomen tuum]vt etiam hæc persecutio quam sustinemus, sit destructio & combustio peccatorum nostrorum. Cum dicit adiuua, innuit se ex libertate arbitriј aliquid posse. Adiuua dico, [ne forte dicant in Gentibus: vbi est deus eorum?] Putabant enim gentiles, Iudæos deum non habere, quia inuisibilis erat: & improperantes Iudæis dicebant, ꝙ nubes & inania colerent. ¶ Pars tertia. Ne illud dicant, & hoc potius eueniat, ꝙ[vltio sanguinis seruorum tuorū qui effusus est, innotescat in nationibus].i.in Gentibus, quę proprie dicuntur nationes, quia remanent quales fuerunt natæ.s.gentiliter viuentes, intelligant deum in eos se vlcisci, & propter hoc conuertātur: dico vltio innotescat, & hoc cito: & hoc est: [coram oculis nostris]ita ꝙ nos videamus, & nostram vindictā intelligamus: &[gemitus compeditorum].i.ipsorum Iudæorum, qui compediti & captiuati ligantur ab Antiocho & aliјs, [introeat in cōspectu tuo] vt placeat tibi liberare omnes. ¶ Secūdū. Et[possιde]quicqd sit de liberatione captiuorū cōpeditorū, [filios mortificatorū].i.imitatores eorum, qui pro veritatis defensione occiduntur.s.vt veritatis defensores possint vocari, qui bene hoc potes [secundum magnitudinē brachiј tui]vt non tantū deterreāt eos pœnę, quantū incitent coronæ. ¶ Ita fac tuis, [& redde vicinis nostris improperiū ipsorū, quod exprobrauerunt tibi dn̄e]dn̄ exprobrarēt tuis, [septuplū].i.multiplicem vindictā.s.per septuplum vult intelligi, ꝙ pœna illa compuncti illuminent spū septiformi: redde dico ita

ꝙ[in

q[in sinu eorum]sit.i.in secretiori parte.s.in anima. ¶ Illud improperiũ reddat eis,[nos autẽ] improperium non meremur,sed potius existẽtes semper[populus tuus]q tibi diligenter seruimus,[& oues pascuæ tuæ].i.quas tu pascis & reficis spirituali pastu, scilicet,doctrina, [confitebimur tibi].i.laudabimus te[in seculũ].i.quandiu aliquod seculũ erit. Potest & ita continuari. Hæc mala nobis inferuntur, sed tamẽ nos confitebimur tibi semper: nec tantum confitebimur,sed etiam[annunciabimus laudem tuã]aliis[in generatione & generationem]id est,quandiu aliqua generatio erit.

IN PSAL. LXXIX.

Titulus. In finem pro his qui cõmutabuntur, psalmus pro Assyriis,testimoniũ Asaph.

QVi regis Israel.] Psalmus iste dirigit in finẽ, habitus pro his qui cõmutabuntur. Loquit enim de cõmutandis, ostendens ecclesiã dilatandã per totũ mundũ, qui autẽ commutati sunt de Adã in Christũ,sunt de ecclesia : & ne dubitet aliquis,hãc cõmutationẽ futurã, dicit testimoniũ Asaph.i.hoc testatur fidelis synagoga,quæ loquitur vbi ponit ecclesiæ dilatationẽ. Materia est aduentus Christi. Mod9. In prima parte petit aduẽtũ Christi, reputãs sine eo oĩa alia dei beneficia esse inutilia: conquerẽs etiã de aduẽtus dilatatione. In secũda parte,q̃ incipit: Vineã de Aegypto trãstulisti: ponit dilatationẽ ecclesiæ,quæ p Christi aduentũ fiet,& etiã multã ecclesię deiectionẽ: et loquit per quãdã similitudinẽ, quasi deũ comparet agricolę, ecclesiã vineę. In tertia parte q̃ incipit: De9 virtutũ cõuertere: petit cõsummationem ecclesię,quæ futura est in nouissimis temporibus, cum etiam plenitudo Gentium & Iudæorum conuertetur. Intentio est, nos facere certos de commutatione,quod etiã notat in titulo. ¶ Attẽdẽs aũt propheta,et qcũq; loquit de synagoga,alia omia dei beneficia sine aduentu filii,nrę salutis inefficatia,

Gen.30. ita incipit de aduentu filij: Deus[qui regis Israël]in
Exo,14. præceptis tuis,[intende].s. mitte quẽ missurus es, sine quo nihil valet nobis,si bene fecerimus:[q]etiã [deducis] de virtute in virtutẽ [Ioseph] .i.eundem Israeliticũ populũ,[tanq̃ oues]intẽde. ¶ Qui sedes super Cherubim].i.illũ ordinẽ angelorũ, qui interpretatur, plenitudo sciẽtię: deus aũt dicitur sedere et immorati in his,in quibus plenitudo est scientię, & cognitionis dei: quasi tu q modo solis angelis cognitus es,[manifestare].i. per assumptã humanitatẽ innotesce nobis[corã Effraim, Beniamin& Manasse] .i.coram Iudæis: hæc nomina ideo posuit, quia vidit apta nobis ad aliud significandũ. Per Effraim intelligimus omnes in ecclesia,qui sunt fructificantes. & crescentes in bonis operibus: per Beniamin, qui filiꝰ dexteræ interpretatur, intelligimus omnes qui potiora instituũt,vel qui sunt in dextera iudicis collocãdi: per Manassen,qui obliuiosus dicitur,eos qui eorũ quæ sunt mundi, obliuiscuntur, intelligit. ¶ Dico manifestare,ita scilicet,[excita potentiã tuã].i. virtutem,qua omnia creasti: quæ quidẽ potentia sopita et inutilis erit reputata, nisi illud compleatur, cuius alia facta dei significata fuerũt:[& veni]id est,sume carnem,[vt]per hunc aduentum tuum [saluos nos facias]id est,de potestate diaboli nos omnino eripias. ¶ Et vt nos saluos facias [deus conuerte nos] ad te de infidelitate,[& ostende faciem tuam]id est, filium tuum, vt in Christo cognoscamus tuã diuinitatem,[& sic salui erimus.] ¶ Vt autem ostenderet propheta, adhuc aliquantulam aduentus Christi superesse moram, quasi deum reputans iratum cõqueritur. Continuatio: Dico,veni,& ó domine cur tantum differs: & hoc est:[domine deus virtutum] id est, cœlestiũ angelorũ, [quousq; irasceris sup orationẽ serui tui].i. iratũ te ostẽdes mihi seruo tuo ad te orãti, differẽdo mittere filiũ, cuius aduentũ ego oro?

Cum

Cum di it deum ostendit talem, qui nos bene possit sal os facere: dat etiam intelligi, quod nos cultores facia deus socios illarum virtutum. ¶ Et quousq; domine[cibabis nos pane lachrymarum]. Per lachrymas accipit quascũq; miserias huius vitę: sed quia intelligit has sibi esse plenam refectionem & purgationem, vocat cibum & potum: & ideo dicit [&]quousq; [dabis potum nobis in lachrymis].i. quæ lachrymæ erunt quasi potus & bona refectio? quæ lachrymæ erunt[in mensura]id est, quales sustinere possumus? Fidelis deus qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, dicit Apostolus. 1. Cor. 10.

¶ Bene dico nos positos in lachrymis, quia tu posuisti nos in contradictionẽ vicinis nostris] quia vicini nostri contradicunt nostræ veritati: & non tantum contradicunt, sed[etiam inimici nostri subsannauerunt nos].i. deridebãt rugato naso. ¶ Sed contra istos[deus virtutum conuerte nos, & ostẽde faciem tuam, & salui erimus.]¶ Vineam de. Pars secunda. Bene dico salui erimus, quia tu deus nostram saluationem bene domonstrasti in figura illa, quando populum tuum de Aegypto eduxisti, & in terra promissionis plantasti: hoc dicit:[Vineam].i. Iudaicum populum, quem tu excolebas, sicut bonus agricola dilectam vineã,[transtulisti de Aegypto, eiecisti Gentes] de terra promissionis,[& eam]vineam ibi[plãtasti]id est, firmiter collocasti, & inhabitare fecisti.

¶ Dux itineris fuisti in conspectu eius]quia in nube præeunte manifeste te eis ostendisti[& plantasti radices eius]principes, per quos alŋ sustinebãtur [&] populus ille[impleuit terrã]promissionis. Vel si per terram totum mũdum accipiamus, dicemus hoc potius intelligendum de tota ecclesia, significata per vineam, q̃ de vinea ipsa. ¶ Vmbra].i. cura eius & sollicitudo de eis reddẽdis,[operuit montes]id est, maiores, ne ipsi agerent pro sua voluntate, sed curę subditorũ

ditorũ intenderent:[& arbusta eius]id est, excremẽta huius populi, operuit & impediuit[cedros]id est altissimos eorum prælatos: non dico, cedros diaboli, scilicet, elatos huius mundi, sed[dei:] quanto magis enĩ populꝰ ille excrescebat, tãto maiori cura eoꝝ prælati occupabantur. ¶[Extendit palmites]id est, filios suos,[vsq; ad mare]quo terminatur Iudææ regnũ, [& propagines eius]id est, extensiones eius, scilicet, filios filiorum extendit [vsq; ad flumen] Iordanis.
¶Vt quid. Quandoquidem tot beneficia fecisti illi populo, [vt quid destruxisti maceriam eius?].i. defensionem eius:[&]vt quid[vindemiant].i. conculcant,[eam omnes qui prætergrediuntur viam]id est præcepta domini? vel Gentiles, qui legem nõ habẽt ¶Bene dico, quod prætergredientes cõculcent, qa [aper]id est, Vespasianus, immundus quasi veniens de[sylua]id est de inculta terra, scilicet, de gentilitate [exterminauit eam]id est, extra terminos terræ suæ, captauit eam:[& singularis].i. Titus,[ferus]& superbus,[depastus est eam]id est, prorsus destruxit: quia quos pater suus Vespasianus prius attriuerat, iste funditus consumpsit: qui ideo singulari.i.apro, comparatur, quia ferus est sicut aper. Per vineã eductam de Aegypto, ecclesiam intelligimus, eductã de tenebris huius mundi, cuius itineris dux est Christꝰ qui propositus est nobis, vt eius vitam imitemur: et radices ecclesiæ, id est, sanctos doctores, per quoꝰ sustentatur ecclesia, plantasti ita, quod aliquo vento diaboli non possunt dimoueri: & ipsa ecclesia impleuit terram, quia per totum mundum diffusa est: & vmbra eius, id est, solicitudo & cura eius, operuit montes, id est, apostolos impedit, dum eos à contemplatione sua reuocat: & arbusta eius, vt supra. Vel vmbra, id est, protectio ecclesiæ, operuit montes: quia nullus est tam altus in ecclesia, quin sub protectione ecclesiæ dei protegatur & vnione: quia si separetur
de vnio

de vnione ecclesiæ dei, ab omni altitudine decidet. Similiter arbusta eius cedros dei, & illa vinea, id est, ecclesia, extendit palmites, id est, prædicatores suos, vsq; ad mare Orientale & Occidentale: & propagines, id est, filios suos quibus dilatatur, extendit vsq; ad flumen Iordanis, per medium mundi, vsq; ad baptismum peruenire fecit. Flumen ideo ponit, quia inde cœpit baptismus, per quod per totum mundũ ecclesia dilatatur: et illius ecclesiæ maceriam destruit deus, quando permittit suos tribulari, vel in peccata demergi: & qui prætergrediuntur viam, id est, mandata dei, vel ipsum Christum, per quem debẽt venire ad deum: vindemiant eam, id est, conculcant & affligunt eam. Aper dicitur, quasi asper, id est, diabolus, veniens de sylua, id est, de syluestribus hominibus, qui cultum dei ignorant, exterminat ecclesiam, dum membra eius alienat ab ea: & ipse idem diabolus singularis, ferus, depastus est eam ecclesiam, quia totam fere consumet eam in tempore Antichristi. ¶ Deus Pars tertia. Hæc mala eueniunt vineæ tuæ, sed ô [deus virtutum conuertere] ab ira tua, q; iam non velis inferre ei mala, [respice de cœlo] .i. de humanitate Christi, [& vide] id est, fac videri, quod tu diligas eam conferendo bona: [& visita vineam istam] sanãdo eam quasi infirmam. ¶ Et perfice eam] vineam id est, ecclesiam, [quam plantauit dextera tua] id est, filius tuus, [&] perfice [super filium] vt ipse filius sit fundamentum ecclesiæ, [quem confirmasti tibi] dicẽdo: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene cõplacui. ¶ Dico perfice, nec dubito, quia [peribũt] in illa ecclesia, [ab increpatione vultus] .i. filij [tui,] qui dicitur vultus & imago tuæ substantiæ, qui per se & per suos, homines increpat de peccato: peribũt dico, [incensa igni] id est, peccata igni comparabilia veluti libido, & similia, [& suffossa] .i. peccata dolo se facta; et p hęc duo innuit destructio oim peccatorũ Mat. 3. 17. Mar. 1.

¶ Et

¶Et vt hæc ecclesia ita perficiatur,[fiat manus tua] id est, operatio tua, [super virum] id est, Christum, [dexterę tuæ].i.verbo tuo vnitum: [& super filiū] non hominum,sed[hominis].i.virginis,[quem cō- firmasti tibi].Hic innuit Christum deum & hominē qui per operationem dei, ecclesiam possit perficere. ¶Et]si hoc fiat,[non discedimus a te]qui prius discessimus,quando præter te aliud quęrebamus: & tu domine[viuificabis nos]vera vita,quæ deus ē:[&] deinde[inuocabimus nomen tuum]. ¶Et vt a te non discedamus, [domine deus virtutum conuerte nos,& ostende faciem tuā,& salui erimus]vt supra. Et hic versus toties repetitur, quia summa materia pendet in eo.

IN PSAL. LXXX.

Titulus. In finem pro torcularibus psalmus ipsi Asaph,in quinta sabbati.

EXultate deo]. Psalmus iste Asaph est.i. fidelis synagogæ, q̄ loquitur hic:pro torcularibus habitus.i.pro ecclesia,quę torcularib⁹ cōparatur, quia sicut in torculari vinum habetur, quod reseruatur: & acinum,quod eijcitur, ita in ecclesia quidam ad beatitudinem assumuntur,quidam reijciūtur torcularibus dico significatis,in quinta sabbati.i. per opera facta in quita sabbati.In ea enī die produxit in animam viuentem pisces & aues ex aquis, quia oēs aues ex aquis fecit:vnde & monachis sunt permissę Per aues quæ subleuantur in altum, boni de ecclesia intelliguntur: quia relictis mundanis,ad cœlestia tendunt.Per pisces q in timore manēt & semp sunt soliciti,intelligūtur illi qui terrenis insistunt, & semper in appetitu mundi sunt soliciti: psalmus dico dirigēs in finem.Materia est ecclesia scilicet,quicunq; renati sunt aqs baptismatis.Modus:In prima parte Asaph id est,propheta,vel alius fidelis de synagoga,admonet perfectos de ecclesia,scilicet,qui per aues intelliguntur, exultare in domino, & laudare eum. In

Gen.1.

secunda

ſecunda, quæ incipit: Audi populus meus:inducit fidelis ſynagoga deum loquentem, & increpantem malos de eccleſia, qui per piſces intelliguntur, ipſi tñ non deſiſtunt. In tertia parte, quæ incipit: Inimici domini mentiti ſunt: increpat ſynagoga malos, qui nolunt a ſua nequitia ceſſare. Intentio eſt, admonere ad volatum. ¶Et admonet ipſa ſynagoga perfectos, ita dicens: [Exultate deo] id eſt, ad honorē eius, [adiutori noſtro] qui nos adiuuat ad bene operandum contra mundum deceptorem: [& iubilate] id eſt, inexplicabilem verbis lętitiā mente concipite, [deo Iacob.] ¶Et vt poſſitis exultare, & iubilare, [ſumite pſalmum] id eſt, ſpiritualem operationem [et date] deo [tympanum] id eſt, laudem & mortificationem carnis veſtræ: & ideo hoc facite, quia [pſalterium].i. contemplatio, iunctum [cum cithara] id eſt, mortificatione carnis, ſcilicet, actiua vita, eſt [iucundum] deo: quia idem accipimus per pſalterium, quod per pſalmum. ¶Buccinate].i. alijs annunciate laudē dei [tuba].i. alta voce, [in neomenia].i. in veſtra innouatione. Præceptum eſt in lege in figura noſtræ innouatiōis, quod populus ille buccinaret in neomenia.i. in noua luna. Mene enim Græce, menſis eſt, Latine, neon vero nouum: buccinate dico [in inſigni die ſolemnitatis veſtræ] id eſt, in illuminatione veſtræ innouationis, quæ vobis debet eſſe magna ſolemnitas. ¶Ideo buccinate, quia præceptum eſt in Iſraël] illis ad literam, nobis ſpiritualiter: [&] ſi negligatis, timēdum eſt vobis, quia [deo Iacob eſt iudiciū] in quo ſaluabit obedientes, et damnabit negligentes. ¶Et illud] præceptum.ſ. legem ſuam [poſuit in Ioſeph].i. populum augmentauit.ſ. gentilem populum, qui ſuperaccreuit Iudaico populo: ita quod eſſet illi [teſtimoniū].i. quod teſtaretur, quid eſſet faciendum, quid dimittendum, [cum] ille populus [exiret de terra Aegypti, linguā quam non noue-

nouerat audiuit]id est, legẽ. Similiter populus Christianus exiens de Aegypto, id est de tenebris infidelitatis, audiuit prędicationem fidei, & legem viuendi, quam prius nõ audierat. ¶ Diuertit]etiã deus[dorsum eius]populi.i. Israëlitici, [ab oneribus]quę portabant in Aegypto, [& manus eius]populi, [seruierunt in cophino.]Cophinus vas est, in quo cogebãtur portare fimum. Similiter diuertit deus dorsum.i. rationẽ, qua eriguntur fideles ad superiora, ab oneribus peccatorũ: & manus diuertit.i. operationes fidelium, â cophino.i. ab immũditia, in qua prius diabolo seruiebant. ¶ In tribulatione diuerrit dicens: [In tribulatione inuocasti me]verbis, [& liberaui te] etiã[in abscondito tẽpestatis exaudiui te] quãdo nec audebas, audientibus Aegyptijs, ad me gemere: præcepit enim Pharao, quia audiuit eos ad deum clamasse, vt sic operibus grauarentur, quod eis nõ vacaret ad deum clamare. Ita exaudit deus suos fideles in abscondito tẽpestatis, quando sedat in eis bellũ suggestionis, quæ nondũ ad apertũ actũ prorupit: & etiã
Nume. 20 [probaui te]postea[apud aquã cõtradictionis], pbauit deus Israëliticũ populũ, & ipsum Moysen, dubitãtes de diuina potestate: vel vt alij dicũt, de se psumentem, & ideo non potuit populum in terram promissionis inducere. Sic probat deus illos de ecclesia, ad aquã contradictionis, id est, ad doctrinas hæreticorum, quibus boni contradicunt, & mali cedunt.

¶ Audi. Pars secunda. Hæc dixit dominus bonis de ecclesia, modo incipit malos admonere. Contra hæc omnia bona feci tibi, & ideo ô[populus meus]factꝰ meus in baptismo, [audi me]id est, intellige, [& cõtestabor te]id est, testimonijs scripturarũ comprobabo, quæ tibi dixero: & o[Israel]id est, videns deum fide, [si audieris me]obtemperando præceptis meis [non erit in te deus recens] sicuti tu dicis: quia & si natus in tempore, tamen sum coæternus cum patre:

[neq;

[neq; adorabis]in me[deũ alienũ.] ¶Et vere non sum alienus,[ego enim sum dñs deus tuus.i.creator tuus,& non recens,[qui eduxi te de terra Aegypti] id est,de infidelitate: dico audi,& [dilata os tuum,et implebo illud]scilicet,amplifica cor tuum ad deside randum,& ad intelligẽdum in psalmis illis,interius fide & dilectione,& exterius prædicatione & confessione. ¶Ego sic admonui meos,[&]tamen[populus meus]qui omnes debent mei esse, [non audiuit vocem meam]id est,admonitionem meã: & non tantum non audiuit,sed,[et Israel mihi non intẽdit] id est, noluit etiam attendere verbum vnum: [&] ideo[dimisi eos secũdum desideria cordis eorum] vt voluntati suæ satisfacerent, & ipsi subtracta gratia mea,[ibunt in adinuentionibus suis] & etiam pro- Matth.15.
prijs inuentis suis.s.propter traditiones suas, irritũ Mar.7.
facientes mandatum dei. ¶Sic dimisi eos,sed[si populus meus audisset me]credendo,& ipse factus verus[Israel,si in vijs meis ambulasset]cõplendo, [humiliassem inimicos eorum]ita quod [pro nihilo]reputarentur,vel gratis humiliassem:[& super tribulantes eos misissem manum meam]id est, operationem meam: ita quod operatio mea præualeret inimicis,& remoueret eos. ¶Inimici domini. Pars tertia Continuatio. Dominus ita promiserat bene populo suo,sed sermo eius non cœpit in illis:quia cum deberent amici esse,facti[inimici domini mentiti sunt ei] non peragentes promissa:[&]ideo [tempus eorũ] id est,variatio eorum per pœnas[erit in secula] ęterna:vel tempus vindictæ eorum. ¶Et]merito damnabuntur,quia deus[cibauit illos ex adipe frumẽti] id est,intima medulla frumenti,scilicet,secretiori & profundiori mysterio suæ incarnationis,& alijs gratijs spiritualibus: [& saturauit eos melle de petra] id est,fortiori doctrina:quia mel est cibus fortior: petra autem erat Christus.

IN

IN PSALMVM LXXXI.

Titulus. Psalmns Asaph.

DEus stetit.] Psalmus iste cõuenit Asaph, id est fideli synagogæ, quæ loquitur contra Iudæos quos videt prophetico spiritu, paratos iniq; agere contra Christum visitatorem suũ. Materia primus aduentus Christi est. Modus: In prima parte ostendit inter homines habitaturum, scilicet, Per assumptam carnem: & monet Iudæos, ne iniq; iudicent in eum. In secunda parte, quæ incipit: Iudicate egeno: ostendit Christum cum diues esset, pro nobis pauperem factum: & monet eos, vt nõ propter hoc minus sentiant de eo, sed iustum intelligant: & dat eis certum signum, quo filium dei possunt eum cognoscere. In tertia parte, quæ incipit: Ego dixi dĳ estis: ostendit, ꝙ cum Christus venisset homines exaltare, & dei filios facere, quia Iudæi eum non receperunt, exaltationem illam non habuerunt. Intentio est, Iudæos specialiter commonere, ne Christo aliqd mali faciant, sed eius prædicationi consentiant.

¶ Quasi diceret: Nolite Christum, videntes eũ egenum & pauperem, despicere, putantes solum hominem, quia etiam deus est. Vnde dicit: [deus] homo factus, [stetit] corporaliter [in synagoga deorum]. i. bonorum Iudæorum: dicuntur etiã dĳ quicunq; magni viri. Vnde dicitur in lege: Dĳs ne detrahas: non vt alius homo, sed ipse deus [in medio] eorũ [dĳudicat]. i. discernit ac separat à malis bonos, sed [deos] quos ipse deificat: in hoc versu plane Christi incarnationem demonstrat. ¶ Vsq; quo. Christus deus est, qui etiam deificat suos: ergo vos iudices Iudæorum [vsq; quo iudicatis iniquitatem?] scilicet, Christum redemptorem omnium morte dignum? Quasi iam diu se iustis satis contra seruos ad vineam missos hæredem modo ad vos missum recipite: [&] vsq; quo vos in morẽ [sumitis] vobis [facies peccatorũ] id est,

Exo. 22.

id eſt, peccatoribus conſentitis, et cõformes eis vos redditis? Facies peccatorum ſumit, qui modũ ſuæ nequitiæ accipit, qua diſcernitur ab aliis. ¶ Iudicate egeno. Pars ſecunda. Vos iudices nolite inique de Chriſto iudicare, ſed [iudicate egeno & pupillo] .i. ad honorem Chriſti, ſcilicet, præter hominem iudicare deum. Chriſtum dicit egenum, quia ſemper terrenas facultates neglexit habere: ſecũdũ quod Apoſtolus ait: Cum eſſet diues, pro nobis factus eſt pauper: pupillum dicit, quia ſibi præſidiũ humanum nõ quæſiuit in terra: dico iudicate illi, & etiã ipſum [humilem & pauperem iuſtificate] id eſt, iuſtum reputate, & ſine illo nullum iuſtum eſſe poſſe. Vos maiores iudicate, vos iuniores iſtum [pauperem eripite] de maiorum poteſtate: & ereptũ ne permittatis amplius capi: & hoc eſt: [& egenum de manu peccatoris] populi [liberate.] ¶ Ego ita monui eos, ſed tamen ipſi [neſcierunt] eum deum eſſe ac redemptorem ſuum. Si enim cognouiſſent, nunq̃ dominũ gloriæ crucifixiſſent: dico neſcierũt, [neq; intellexerũt] ſed ideo neſcierunt, quia intelligere noluerunt: ideo autem non intellexerũt, quia [ambulãt in tenebris] id eſt, in dilectione terrenorum: de ſua autem inſcitia inexcuſabiles non erunt, habentes certum ſignũ, quo eum deum eſſe cognoſcere poſſent, quia [fundamenta terræ mouebantur:] non dico in aliquibus locis, ſed [omnia] in quo beatus Dionyſius cognouit eum dei eſſe filium. ¶ Ego dixi. Pars tertia. Ipſi nõ intellexerunt, ſed tamen [ego dixi: dii eſtis] id eſt, ſi vultis, poteſtis eſſe dii, id eſt, deificati: & non qualeſcunq; dii, ſed [filii excelſi] non tantum nobiles & potentes, ſed [omnes] quantumcunq; impotentes. ¶ Dico filii dei eſſe poteritis: [vos autem] non attẽdebatis meam admonitionem, ideo [moriemini] dãnabiles, [ſicut homines] carnales: & vos maiores ſuperbiam veſtram in Chriſtum exercentes, [cadetis]

2. Cor. 11.

tis in profundum inferni, ita irrecuperabiliter [sicut vnus de principibus] cecidit, id est, diabolus, qui inter principes cœlestes principalis erat. Licet multi cecidissent, ideo tamen dicit vnus, quia omnes vniti sunt in mala voluntate. ¶ Vos quidem ita cadetis, sed tu [deus surge] de sepulchro, & [iudica terram] id est, terrenos Iudæos, illos dãna, & excæca: [quoniam] his excæcatis, [tu hæreditabis in omnibus gẽtibus:] ex parte enim cõtigit cæcitas in Israel, vt plenitudo Gentium intraret.

IN PSALMVM LXXXII.

Titulus. Canticum psalmi Asaph.

DEus quis similis.] Psalmus iste quidem cõuenit Asaph. i. fideli synagogæ, quæ loquitur. Est canticum, quia ostendit nobis rem quandam futuram, de qua nobis maxime exultandum est, scilicet, in secundo aduentu Christi damnãdos persecutores nostros, & quoscunq; malos: dicitur etiam psalmus, quia hic docet bene operari, & mala patienter sustinere. Materia est secundus Christi aduentus. In prima parte petit ipsum Christi aduentũ quo liberetur ecclesia à malis, quæ sustinet in hac vita, & enumerat multa mala, quæ hic patitur ecclesia In secunda parte, quæ incipit: Fac illis sicut Madian precatur, vt deus secundo veniens, rectam vindictã sumat de malis illis: & etiam conuersionem quorundam in vitam, quorundam in maiorem excæcationẽ Intentio est, per timorem secundi aduentus, deterrere homines, & maxime Iudæos à persecutione ecclesiæ. ¶ Quasi ita diceret propheta: Homines te debilem & impotentem putant, cum patiaris tuos puniri, sed ò [deus, quis similis erit tibi?] nullus: & ideo o [deus] qui tacuisti in tempore huius vitæ, permittendo tuos puniri, [ne taceas] dare in eos sententiã,
Math. 25. dicens: Ite maledicti in ignem æternum: [neq; compescaris] vindicta, sed potius comprime eos pœna æterna.

æterna. ¶ Ideo dico ne taceas, [quoniam inimici tui sonuerunt] id est, irrationabiliter sanctis tuis contradixerunt: [et] ideo ne compescaris, quoniam [qui oderunt te, extulerũt caput] suum, scilicet, Antichristum, quem ipsi filium dei redemptorẽ prædicabũt. Vel caput suum, id est, superbiam suam cõtra te erexerunt. ¶ Et non tantum contra te, sed contra tuos: & hoc est: [super populum tuum malignauerũt cõsilium] id est, maligno animo sunt consiliati, ad populi tui depressionem: [&] non tantum sunt consiliati, sed etiam [cogitauerunt] quis eorum peiorem sententiam posset dare [aduersus sanctos tuos.]

¶ Et [dixerunt] exhortantes inuicem se: [venite & disperdamus eos de terra] id est, gentem illam, scilicet, sanctos destruam9, intantũ, quod nomẽ [Israel] scilicet, Christianum, [non memoretur vltra.]

¶ Et vnde eis tanta fiducia? Quoniam et multi erãt & vnanimes: & hoc est: [quoniam simul]. i. multi [cogitauerunt vnanimiter] id est, habentes nocendi eandem voluntatem, & [disposuerunt testamentũ] id est, pacta sua [aduersum te] vt per suas pactiones legem dei destruerent. Et qui fuerunt illi? [tabernacula Idumæorum, & Ismaelitæ.] Nota quod historialiter persecutores Israelitici populi ponit hic, sed per hæc nomina apte significantur persecutores ecclesiæ. Per tabernacula Idumæorum, qui sanguinei, vel terreni interpretantur, intelligimus congregationes illorum, qui terrenis inhærent, vel homicidas Ismaelitæ, id est, obedientes sibi.

¶ Inter cæteros persecutores est [Moab] id est, abutens lege: [& Agareni] id est, alieni: qui licet bonũ habitum prætendant, tamen nocent cum locum inueniunt: [Iebal] id est, vana vallis. s. hypocritæ, qui humilitatem monstrant se habere, sed hoc in vanitate, & aduersum homines tamen bene operantur

[&]disponit etiam contra te testamentū[Ammon]
Exo.17 id est, turbidus populus, veluti qui damno terrenorum contristantur:[& Amalech]id est, lingens terram, scilicet, auari huius vitæ, qui nihil vitandum putant, vnde habeatur pecunia:[& alienigenę]scilicet in sensu, quod supra habuimus per Agareni: sed Hebræa veritas hic habet, Philistæi, id est, potione cadentes: per quod intelligimus eos, qui inebriantur diuitijs, & prosperitate hui9 vitæ. Isti omnes aduersum te disposuerunt[cum habitantibus Tyrum]. i. angustiam: per quod possunt intelligi mercatores, qui nullam vitant angustiam in acquirenda pecunia ¶[Etenim]isti bene possunt, quia[Assur]id est, populus ille[venit cum illis:]Assur interpretatur, deprimens, vel elatus: per quod diabolus intelligitur, qui deprimit bonos, & semper parat9 est venire cū alijs ad persecutionem ecclesiæ dei, & ipse singulariter potest dici elatus: & Assur cū omnibus alijs[facti sunt in adiutorium filijs Loth.] Filij Loth perse-
Iudi.11. cuti sunt historialiter populum dei, per quos intelliguntur pagani, qui sunt filij apostatæ angeli. Loth enim declinans interpretatur, per quod bene diabolus significatur. ¶ Fac illis. Pars secūda. Et sicut per populos persecutores populi Israelitici, significauit persecutores ecclesiæ, ita per populos à populo Israelitico destructos, significauit malos in secundo iudicio à Christo damnandos. Cōtinuatio: Isti ita disponunt aduersum te, sed tu domine[fac illis sicut]fe
Iud.4.6 & .7. cisti [Madian]populo illi, quem per populum Iudaicum destruxisti. Madian interpretatur, declinans iudicium: per quod intelliguntur illi, qui negant iudicium futurum:[&]sicuti fecisti[Sysaræ:] qui interpretatur, exclusio gaudij: per quod intelliguntur illi, qui negant aliquod gaudium futurū bonis post
Iudi.5. hanc vitā: &[sicut]fecisti[Labin] qui deuictus fuit in illo loco, scilicet,[in torrente Cyson.] Labin interpre

terpretatur, ſapiens ſibi: per quod intelliguntur phi
loſophi, & alij ſapientes huius mundi: Cyſon inter
pretatur, duritia. Sapientes vero huius mundi de-
ſtruuntur in torrente Cyſon, id eſt, in abundanti du
ritia ſua. ¶ Diſperierunt] alij [in Endor]. ſ. in loco,
qui interpretatur fons generationis: [&] illi [ſunt fa
cti vt ſtercus terræ] id eſt, in peccatis delectãtes, cõ-
putruerunt interius. Vnde dictum eſt: Computrue
runt iumenta in ſtercore ſuo. Velut ſtercus terræ: qa Iohe.1.
ſicut ſtercus impinguat terram, & fructificare facit,
ita illi mali perſequendo eccleſiam, faciunt eam im-
pingueſcere interius, & fructiferam. ¶ Pone] etiã
domine [principes eorum] qui perſequuntur eccle-
ſiam, [ſicut] deſtruxiſti [Oreb, & Zeb, & Zebeæ,
& Salmana] Oreb interpretatur, ſiccitas: per quod Iud.7.8
intelligimus eos, qui ſicci ſunt rore ſpirituali. Zeb,
lupus: per quod raptores intelligimus. Zebeæ, vi-
ctima lupi: per quod intelligimus eos, quos diabo-
lus ſibi incorporat. Salmana, vmbra commotionis:
per quod intelligimus inſtabiles in fide, qui ad tem
pus credunt, & in tempore tribulationis recedunt.
¶ Et vt vniuerſaliter comprehẽdam: [omnes prin-
cipes eorum] depone, [qui dixerunt] ore & opere:
hoc ſcilicet: [poſſideamus ſanctuarium dei] id eſt po
pulum à deo ſanctificatum, [hæreditate] vt eos no-
ſtris doctrinis excolamus, & Chriſtus nullam par-
tem obtineat in eis. ¶ Illos] ô [deus meus pone vt
rotam] id eſt, vt ſicut rota ſemper voluitur, et ſurgit
à poſteriori, & cadit in anteriora, ſic illi ſemper vol-
uantur in cogitationibus mundanorum, & ſurgant
à poſterioribus, id eſt, à terrenis iſtis, in quibus ele-
uantur, & cadant in anteriora, id eſt, ad ſpiritualia. ſ.
vt dimiſſis illis omnino decidãt, ſcilicet, terrena obli
ti, cœleſtia deſiderent. Vnde Apoſtolus: Oblitus ea
quæ retro, ad ea quę anteriora ſunt, me extẽdo, [et] Philip.3.
pone eos [ſicut ſtipulam ante faciem venti] vt ſicut
Ee 3 ſtipula

ſtipula non reſiſtit, vento ſcilicet, ſic iſti tentationib⁹ non reſiſtant. Hanc quidem præcipitationem malorum facit deus in hac vita. ¶ Sicut ignis. In hac vita ita facies eis, in alia autem combures eos igne punit̃e: & hoc eſt: [ſicut ignis qui comburit ſyluam, & ſicut flamma comburens montes.] Syluæ bene cõparat eos, quia ipſi ſunt ſylueſtres, & inculti lege dei montibus comparat propter elationem.

¶ Ita. Sicut ignis ſyluam, [ita] tu [perſequeris eos] quaſi impotens ſe excuſare [in tempeſtate tua] id eſt in iudicio, quod ita ſubito veniet quaſi tempeſtas, et ſeparabit grana à paleis: & dico perſequeris, & cõprehendes, comprehenſos [turbabis eos in ira tua] oſtendens eis te iratum, pœnam æternam inferendo ¶ Petijt damnationem malorum, modo petit conuerſionem ſaluandorum: quaſi diceret: Nolentes cõuerti ita punies, ſed [facies eorum] perſecutorum. ſ. qui preuiſi ſunt ad ſalutem, [imple ignominia] id eſt vt erubeſcant de peccatis ſuis, [&] ſic, vt [quærent nomen tuum] ſcilicet, ut fiant Chriſtiani.

¶ Qui autem obſtinati ſunt, & nolunt hic erubeſcere, in alia vita [erubeſcant] de turpitudinibus ſuis, [& conturbentur] de pœnis, duraturis [in ſeculum ſeculi, & confundantur] anima & corpore: [&] illa confuſio non ſit reparabilis, ſed [pereãt] æternis tormentis. ¶ Et] tunc ſaltem [cognoſcant, quia tibi] conuenit hoc [nomen dominus] & qui in hac vita putabant ſe altos & potentes, tunc cognoſcant, quia [tu ſolus altiſſimus in omni terra] id eſt, ſuper omnes terrenos: quia ſicut potens es in remuneratione bonorum, ita in damnatione malorum.

IN PSALMVM LXXXIII.

Titulus. In finem pro torcularibus filijs Chore pſalmus.

Quàm

QVàm dilecta.] Psalmus iste conuenit filijs Chore, id est filijs crucis, imitatoribus Christi, qui hic loquitur: habitus pro torcularibus id est, pro ecclesijs, quæ torcularibus cōparantur: quia sicut in torculari cognoscitur quid sit vinum, & quid sit acinus, sic per pressuras in ecclesia, cognoscitur qui sint boni, & qui mali: pro ecclesia hic dicitur agere, quia ostendit hic magnam dignitatem ipsius ecclesiæ, scilicet, quod semper petit cœlestia. Vel possumus dicere, quod non sit vox filiorū Chore, sed prophetæ, vel alicuius perfecti, sic: Psalmus iste pręponitur filijs Chore incitandis. s. ipsis simplicioribus Christianis: agens pro torcularibus, id est, de ecclesijs: vt ostensa dignitate ecclesię, filios Chore ad eandem dignitatem moneat properare: dirigens in finem. Vel ita: Psalmus iste agit pro torcularibus, id est, pro pressuris commendandis: tribulationes vocat torcularia: quia sicut torcular separat, & exprimit vinum ab acinis, ita tribulationes huius vitę, discernunt bonos à malis: torcularibus dico, valentibus in finem. Vnde dicitur: Beatus vir qui suffert tentationem, quoniā cū probatus fuerit, accipiet coronam vitę. Materia est ecclesia, in pressuris huius vitę posita. Modus: In prima parte ostenditur quod ecclesia, licet innumeris tribulationibus conteratur, tamen ad cœlestem Hierusalem peruenire desiderat. In secunda parte, quę incipit: Beatus vir cuius est: ostendit auxilium, quod deus facit suis, & quàm vtile sit illud auxilium. In tertia parte, quę incipit: Quoniam melior est: ostendit quod malit esse abiectus in domo dei, quàm peccatorum abundare diuitijs: vt per auxilium, quod sibi posuit in secunda parte, possit peruenire ad desiderium, ꝙ proposuit in prima parte. Intētio est, admonere nos, vt semꝑ desideremus illā cœlestē Hierusalē

Iaco. 1. Tobię. 3.

¶ Et ostendens ille qui loquitur, affectum ecclesię, dicit: O [domine virtutum]. i. cœlestiū angelorum,

[tabernacula tua] .i. illa superna habitatio tua, sunt dilecta, id est, desiderata. Et [q̃ dilectæ?] infinite scilicet. Illam supernam habitationem vocat tabernaculum, propter solam habitationẽ: quia sicut in tabernaculis habitatur, sic in illa superna Hierusalem. Cũ dicit, domine virtutum, innuit eum multas virtutes suis conferre: et ideo [anima mea] licet multis tribulationibus oppressa, [cõcupiscit] intrare [in atria domini] id est, in supernam Hierusalem: quam atria nominat, propter amplitudinem: [&] concupiscendo [deficit] id est, ab omnibus terrenis se adeo abstinet quod etiam in corpore deficiat. Vnde in Canticis:
Cant. 2. Amore langueo. Vel deficit: quia quantumcunq; cõcupiscat, tamen non potest comprehendere gaudiũ illius ciuitatis. Vel per tabernacula possumus accipere præsentem ecclesiam, vt sic dicamus: Tabernacula, id est, præsens ecclesia, in qua ad tempus tibi militamus, q̃ dilecta sunt, id est, q̃ gloriosum, & q̃ iucundum est, stare & militare tibi in castris. Vnde Apostolus: Nõ tantum gloriamur in spe, sed etiam in tri
Rom. 5. bulationibus. Et Salomon: Fili accedens ad seruitu-
Eccli. 2. tem dei, præpara animam tuam ad tentationem. Et quia ita iucunda sunt tua tabernacula, ideo diligo militare in illis: quia securus sum, q; per hanc militiam perueniam ad illam cœlestem habitationem: & hoc concupiscit & deficit, vt supra. ¶ Cor meum cõcupiscit, & hoc cũ exultatione: & hoc est: [cor meũ] id est, secretior pars mei, scilicet, anima mea multis tribulationibus afflicta: [&] etiam [caro mea] iam rationi subseruiens, multiplicioribus malis afflicta: Vnde alibi: Sitiuit in te anima mea, q̃ multipliciter tibi caro mea: [exultauerunt] id est, cum exultatione sustinuerunt tribulationes huius vitæ, tendentes [in deũ] vt eũ obtineãt [viuum] qui viuere facit tendentes ad se in vita æterna. ¶ Etenim. Cor meũ exultauit. i. anima mea & caro mea: [etenim passer]. i. ipsa

ipsa anima[inuenit sibi domũ, & turtur] id est, ipsa caro, inuenit sibi[nidum, vbi reponat pullos suos,] id est, ipsa opera sua. Passeri comparatur anima: quia sicut passer dimittit syluas, & nidificat in domibus, in altis tamen locis, vbi tutus sit á manibus puerorũ & laqueis, ita fidelis anima, dimissis terrenis istis, inuenit sibi domum cœlestem, in qua iam spe inhabitat, & contemplatione: & ideo iam vellet dissolui, & esse cum Christo, sicut dicit Paulus: Si hæc dom9 nostra dissoluatur, habemus domum non manufactam, æternam in cœlis: per cuius domus contẽplationem cauet sibi fidelis anima á laqueis inimicorũ. Ideo turturi comparatur caro, quia sicut turtur gemit, ita caro fidelis gemit pressa multis miserijs: & ipsa inuenit sibi nidum, id est, fidem, & alia sacramẽta ecclesiæ, in quibus ipsa reponat pullos suos, id est tutos faciat & nutriat, scilicet, bona opera sua, quæ ipsa generat, sicut auis pullos: quia sicut turtur non potest nutrire pullos extra nidum, nec tutos habere, sic fidelis extra fidem, vel extra ecclesiam, nõ potest bona opera, & deo placentia facere. Vnde dicit Sine fide impossibile est deo placere. Et Augustin9: Non est locus veri sacrificij extra catholicam ecclesiam. Et sicut pulli non sunt in nido, nisi ad horã mãsuri, sic fideles etiam in hac pręsenti militia non sunt æternaliter permansuri. ¶ Et quem nidum inuenit turtur? [altaria tua] id est, sacramenta ecclesiæ, fidem & baptismũ, & similia, super quæ opera nostra posita sunt deo acceptabilia, sicut & ea quæ offeruntur in altari: [domine virtutum] id est, omnium angelorum, quas quidem virtutes mittis nobis in auxiliũ: & in hoc apparet quia tu es[rex meus] ꝙ bene me regis in præsenti militia: [& deus meus] id est, creator meus. Vel ita: passer inuenit sibi domum, scilicet altaria tua. Domum cœlestem vocat altare, quia res alta est: de turture non mutatur quod dictum est.

Philip. 1.
2. Cor. 5.
Hebr. 11.

¶Beati qui. Ostendit ad quem finem sit hęc militia peruentura. s. ad vitã æternã. Continuatio: Tu dicis quia passer inuenit domũ, & turtur nidũ, & per hoc habitabunt in domo tua cœlesti, quod non est parũ: quia [beati] sunt illi, [qui habitãt in domo tua dñe] illa: hoc modo beati, scilicet, quia [in secula seculorũ laudabunt te] in quo apparet gaudiũ illorum: quia si contristarentur, non laudarent. ¶Beatus. Pars secunda. Illi erunt beati, qui in domo tua habitabunt: & etiã ille [vir beatus] est, [cuius est auxilium] contra impedimenta mundi [abs te]. i. à te: ideo beatus, quia ille homo qui positus est [in valle lachrymarũ] id est, in miserijs huius mundi, [disposuit in corde suo]. s. cum magna ratione & diligentia ordinauit [ascensiones]. i. quosdam gradus proficiendi de virtute in virtutẽ: ascensiones dico, perducentes eũ [in locũ quẽ posuit] ipse. i. cælestem domũ, quem solum ipse locum proposuit sibi appetere & amare. Vel in loco, sic: positus in valle lachrymarũ, scilicet, in loco quẽ ipse homo posuit, id est, fecit, ex peccato primi parentis: quia deus non creauit eũ in miseria, sed in perfectione. In hoc versu ostendit auxiliũ dei, & q̃ vtile sit. ¶Bene dico, ꝙ poterit disponere ascensiones, qui habet auxilium dei: quia non tantũ dabit ei dominus literã occidentem, sed spiritũ viuificantẽ: & hoc est: [etenim legislator] id est, deus qui dat legem monentem, [dabit benedictionem]. i. gratiam adiuuantem: & per illam [ibunt] homines [de virtute in virtutem] id est, in hac præsenti ecclesia, & tandem [videbitur deus deorũ in Sion]. s. quãdo deus
1. Cor. 15 erit omnia in omnibus. ¶Domine deus virtutum. Et quia tanta beneficia facis tuis, oro domine quod facias & mihi: & hoc est: [domine deus virtutũ exaudi orationẽ meam]: & non simpliciter exaudi, sed [auribus percipe] id est, in memoria reconde: tu dico [deus Iacob] qui diligis omnes luctatores te diligentes

gentes, & ideo me debes diligere. ¶Protector. Pars tertia. Sicut supposuit orationem, qua peteret auxilium dei, sic petit hic protectionem dei, quã necessariam reputat suæ obiectioni quam ostendit. Continuatio. Exaudi orationem, & [tu protector noster].s. in aduersis: ò deus aspice]vt per misericordiam meæ abiectioni subuenias, ne succumbã: [&] si non sum dignus per me, vt in me respicias, [respice in faciem Christi tui] id est, multitudinem iustitię Christi, per quam ipse ab omnibus discretus fuit, de cuius iustitiæ plenitudine ad nos aliquid emanauit, & nos conformes pro modo nostro fecit. Et opus est vt respicias vt protector, quia ego [elegi abiectus esse in domo dei]id est, in ecclesia præsenti[magis, q̃ habitare in tabernaculis peccatorum].i. q̃ diuitijs abundare inter peccatores. Electiua oratio est. Cum dicit tabernacula, quæ sunt transitoria, & in quibus breui tempore habitatur, innuit ea non esse appetenda. Cum dicit peccatorũ, ostendit ea maxime esse fugienda, & pręmittit causam, quare se elegit esse abiectum & despicabilem in domo dei, sic: [quia melior est dies].s. illa, quæ est[vna] id est continua, cui nunq̃ succedunt tenebrę, [in atrijs tuis].i. in cælesti habitatione, [super milia]dierum istorum transeuntiũ, quos appetunt stulti. Abiectum se ostendit Dauid, cum se denudatum saltando ante arcã domini, cũ eam reduceret: vnde etiam vxor sua deridebat eum. 2.Reg.6 ¶Ideo elegi abiectus esse, [quia deus diligit misericordiam] facere, id est, peccata remittere, & iustitiam dare: [&] diligit [veritatẽ]id est, promissiones complere: & quia diligit misericordiam, dabit mihi abiecto, & ambulanti in domo sua, [gratiam] id est, remissionem peccatorum: & quia diligit veritatem, [dabit] mihi [dominus gloriam] id est, præmium meæ militiæ, quam ipse promisit omnibus sibi militantibus.

¶Gratiã

¶Gratiam & gloriam dabit dominus nō quibuslibet, sed bonis: & hoc est: [non priuabit bonis eos, qui ambulant in innocentia] id est, perseuerant in innocentia: et ideo ò [domine virtutum beatus homo qui sperat in te.]

IN PSALMVM LXXXIIII.

Titulus. In finem filijs Chore psalmus.

BEnedixisti domine.] Psalmus iste conuenit filijs Chore, qui loquuntur, vel quibus proponitur: dirigens in finem, id est, in Christū. Materia est primus Christi aduentus, conferens ecclesiæ multa beneficia. Mod9: In prima parte ostē dit benedictionem esse datam terræ, contra maledictionem quam dedit ei propter peccatum Adæ, cū

Gen. 3. diceret: Maledicta terra in opere tuo. Secunda pars incipit: Mitigasti iram tuam: in qua ostendit mitigationem iræ dei, quam iuste sustineamus ex peccato primi parentis. In tertia parte, quæ incipit: Audiam quid loquatur: manifeste annunciat ipsum Christi aduētum, & innuit per quem hoc fiat, & docet vbi Christus esset nasciturus. Intentio est, nos admonere, vt cum magna exultatione Christi aduentū suscipiamus, per quem tanta beneficia possidemus.

¶Quasi sic diceret: O [domine terram] quæ prius maledicta erat in opere Adæ, modo factam [tuam] recipiens aduentum filij tui in fide, [benedixisti] ita scilicet, [auertisti captiuitatem] id est peccatum, per quod omnes ante aduentum Christi tenebantur captiui à diabolo, [Iacob] id est, populi illius, qui vult fieri similis Iacob. ¶Remisisti. Hanc. s. captiuitatē auertens, [remisisti]. i. remittes [iniquitatem plebi tuæ] in baptismo: & non tantū remittes, sed sic [operuisti]. i. cooperies, [omnia peccata eorum] vt iam non veniant in conspectum tuum, vt punias ea æternaliter. s. & peccatum dimisisti, & pœnam peccati.

Psal. 71. Vnde alibi: Ex vsuris & iniquitate redimes animas

eorum.

eorum. ¶ Mitigasti. Pars secunda. Quasi aliquis diceret: Non credo deum iniquitatem remisisse, pecca ta operuisse. Contra dicit Euangelium: Vere remisisti, operuisti, quia ò domine [iram] quam habuisti pro peccatis omnium hominum, id est, quam habebas pro singulis peccatis: non dico prorsus remouisti, quia sumus mortales & passibiles: sed [mitigasti] id est, mitem fecisti: quia iam tribulationes sunt nobis mites & delectabiles, quæ in nobis spem ęternæ salutis generant: & [auertisti] te [ab ira indignationis tuæ]. s. vt non inferas pœnas procedentes ex tua indignatione. s. æternas pœnas. ¶ Et vt irã tuæ indignationis non incurramus, [cõuerte nos] ab infidelitate ad fidem, [deus salutaris noster]. i. qui per aduentum filij tui nobis salutem confers, & [â nobis] conuersis [auerte iram tuam] æternam. ¶ Dico auerte, & auertes, quia [nunquid in æternum irasceris nobis?] non certe, quia placabilis eris in aduentu filij tui, saltem [aut extendes iram tuam à generatione] Adæ, cui certum est te iratum fuisse propter peccatum: [in generationem] Christi. Non vtique, imo placabilis eris generationi Christi, per ipsius aduentum. Duæ sunt generationes, vna Adæ, quæ carnalium est; alia Christi, quæ spiritualis est, scilicet, illorum, qui se conformare Christo conantur: à qua sicut expelluntur mali Christiani, sic etiam includunt illi boni, qui fuerunt ante aduentum Christi. ¶ Deo tu] non extendes iram, sed [conuersus] ab ira, [viuificabis nos] spiritualiter per aduentũ filij, [& plebs tua] viuificata, [lætabitur in te] iam secura de æterna beatitudine. ¶ Et vt plebs tua possit viuificari, & lætari, ô [domine ostẽde nobis misericordiã tuã] scilicet, filium tuum, vt mittas quẽ missurus es: ostẽ Exo. 4. de scilicet, vt cognoscamus eum: & si non omnes præsentia corporis, tamen per fidem: [&] non tantum ostende, sed etiam illud [salutare tuũ da nobis]

vt vere

vt vere saluet nos, & vt eum in fide teneamus, & operibus imitemur. ¶Audiam quid. Pars tertia. Continuatio: Rogo ostende, da salutare: & securus sum ꝙ facies, quia [dominus deus] loquitur [in me] & [quid loquatur] ego [audiam] .i. non oblatrando sed potius compescam me à mundanis istis: et bene debeo audire eum, [quoniam] in me [loquetur pacem] .i. annunciabit mihi ipsum filium, qui erit autor pacis, & reconciliationis inter deum et hominẽ: pacem dico non ad omnes, sed [in plebem suam]. Dico in plebem suam, [& super sanctos suos] .i. in eos, qui ante aduentum ipsius sanctificati erant, veluti Abraham, & consimiles, quibus quidem aduentus Christi pacẽ cum deo contulit, qui eos de tenebris inferni liberauit: & non tantum super sanctos, sed [etiam in eos qui conuertuntur ad cor] .i. ad rationem, veluti gentiles, qui prius dimisso creatore, creaturam colentes, per aduentum Christi sunt con-
Rom. 1. uersi ad cor, scilicet, vt iam diligenti ratione colant suum creatorem, & sic per aduentũ Christi habeant cum deo pacem. ¶Dicto aduentu Christi, determinat etiã locum suæ natiuitatis, quasi ita diceret: Per aduentum eius multi conuertentur, sed tamen non apud eos Christus nascetur, sed inter Iudęos: et hoc dicit: [verũtamen prope timentes eum] .i. Iudæos, qui deum soli dicebantur timere, quia legem eius receperant: licet potius pro temporalibus, q̃ pro cælestibus deo seruirent: erit [salutare ipsius] .i. filius dei ipsius perficiet salutem humano generi: ita erit illud salutare, [vt gloria] .i. ipse filius [inhabitet] præsentia corporis [in terra nostra] .i. in Iudęa. ¶Misericordia, & veritas. Ostendit quid faciat ille aduentus Christi nobis: dico salutare habitabit in terra, et per ipsum [obuiauerunt sibi] id est, inter se conuenerũt in ipso Christo [misericordia, & veritas]: qui dicitur veritas, quia in eo omnia promissa per prophe-

tas sunt completa: ipse quoq; misericordia dicitur, quoniam dedit nobis remissionem peccatorum, & alia beneficia per solam misericordiã suam .s. in ipso conuenerunt nouum & vetus testamentũ. In Christo conuenerũt misericordia, et veritas: in omnibus vero ipsum Christi aduentum expectantibus [iustitia, & pax osculatę sunt] id est, conuenerunt. Nisi enim Christus aduenisset, homo nec iustitiam haberet cũ deo, nec pacem. ¶ Ideo conuenerunt misericordia, & veritas, iustitia, & pax: quia [veritas] .i. Christus, [orta est de terra] .i. de virgine, quę terra fuit fructifera: [&] ex hoc [iustitia de cœlo] .i. homine dominico: vel de cœlo .i. cœlestibus creaturis, in quibus solis ante aduentũ Christi erat iustitia, [prospexit] super omnes homines. Vel aliter: Iustitia & pax vere sunt osculatæ, quia veritas est orta de terra .i. de carne nostra peccatrice, scilicet, nos, qui prius sola vana, & falsa faciebamus, modo operemur virtutem, scilicet, accusationem de peccatis, deũ colentes, solum iustum reputantes, & alia huiusmodi: & quia veritatẽ opamur, ideo iustitia de cęlo prospexit ¶ Etenim secundum hanc sententiã ita continuabimus. Bene dico, quod nos operabimur veritatem, [etenim dominus dabit benignitatẽ] .i. futurus est ille, per quẽ dabit benignitatem .i. spiritum sanctum benigne nos intus inspirantẽ: & per hoc dabit hanc benignitatẽ, quia [terra] .i. virgo Maria, [nostra] .i. de nostra natura, [dabit fructum suũ] .i. filium suum Ad primam sententiam ita continuatur: Vere de terra orta est veritas, id est, Christus: quia dominus dabit benignitatem, id est, gratiam aspirantem, quã non daret, nisi per Christum: & terra nostra .i. caro humana aspirata illa benignitate dei, dabit fructum suum, id est, bona opera. ¶ Et [iustitia] nostra [ante eum ambulabit] parabit viam, qua Deus in nos descendat. Vel ante eum, id est, in bene-

placito

placito eius: & ponet ipſe deus, [in via] qua imus ad eum, [greſſus ſuos] id eſt, operationes ſuas. ſ. multiplicabit gratiam ſuam in nobis. Vel ipſe iuſtus homo ponit greſſus ſuos, id eſt, operationes, in via, id eſt, in præceptis dei, vt ſecundum præcepta dei operetur. Vel in via, id eſt, in Chriſto, vt ad imitationē Chriſti operetur.

IN PSALMVM LXXXV.

Titulus. Oratio Dauid.

INclina domine] Pſalmus iſte vocatur oratio, qa & per totum pſalmi contextum orationem continet, & admonet nos omnes ad orandum. Voluit enim dominus Ieſus orare, vt nobis in ſe relinqueret exemplum orandi: fugit etiā, vt & in hoc nobis daret exemplū fugiendæ præſumptuoſæ mortis, & temerariæ: quę oratio attribuitur vero Dauid ſcilicet, Chriſto, qui loquitur in hoc pſalmo. Materia eſt Chriſtus ipſe patiens. Modus: In prima parte petit ſibi ante tempus paſſionis, ſcilicet, vt deus cuſtodiat eum in tempore ſuæ militiæ, ne inimici ſui poſſint eum ſibi aliquo modo conformare. In ſecunda parte, quæ incipit: Deduc me domine: precatur deus pro ſuis. In tertia parte, quæ incipit: Deus iniq: precatur ſecundum ea, quę poſt paſſionem ſequunť ſcilicet, de ſua glorificatione. Intentio eſt, nos inuitare ad orandum. ¶ Attendens autem Chriſtus ſe ſecundum humanitatem non poſſe contingere ad dei altitudinem, quaſi infirmus rogaret medicum, precatur deum, vt per miſericordiam condeſcendat ſuę infirmitati, ſic dicens: [inclina domine aurem tuam mihi, & exaudi me:] & opus eſt vt inclines, [quoniam] nō poſſum me ad te leuare, quia [inops ſum] quia ex me non habeo diuitias huius ſeculi, [& pauper ſum ego] quia neque ex alio habeo diuitias iſtas. ¶ Cuſtodi animam. Exaudi orationem meam, hāc ſcilicet, [cuſtodi animam meam] à conformitate malorum:

lorum:& prætendit meritum,dicens:[quoniam sanctus sum],id est,immunis a peccato seculi: & vnusquisq; fidelis potest dicere pro modo suo:sanctus,id est,sanctificatus sum. Vnde dicit Augustinus: Iniuriam fidelis iam facit Christo , qui non dicit: sanctus sum,[& saluum fac],id est , perseueranter custodias [seruum tuum]quem debes saluare,quoniam seruus tuus sum,[deus meus sperantem in te] non in mundanis. Propterea,quia dixi debes custodire,& etiam propter hoc,quia in teipso habes misericordiam, & hoc est:[miserere mei domine]id est, per tuam misericordiam visita me:& quia scit misericordiam Dei non esse dandam negligentibus, ostendit se idoneū, cui illa debeatur misericordia,cum dicit: [quoniam ad te clamaui tota die]miserere,& [lætifica] de spe æternæ beatitudinis,[animam serui tui, quoniam ad te domine animam meam leuaui] quia eam non depressi in istis mundanis,sed ad te solum erexi.

¶ Ideo ad te leuaui,[quoniam tu domine suauis] es gustantibus te,[& mitis]sustinendo peccatores, vt conuertantur:[&]etiam[multæ] id est,infinitæ[misericordiæ omnibus inuocantibus te] quia eis multa bona exhibes. ¶ Et quia ita misericors es , ideo non tātum peto vt exaudias,sed etiam [auribus percipe] id est,firmiter reconde memoriæ [orationem meam & intende voci deprecationis meæ]de malis remouendis. ¶ Et debes intendere,quia [in die tribulationis meæ]in tēpore meę militiæ[clamaui ad te,qa exaudisti me]. Non enim Christus, qui semel exaudiebatur,dubius erat de exauditione:non potest dicere hoc,nisi sanctus,quod clamet,quia exauditur, sed potius clamat vt exaudiatur. Cum Christus dicat se in tribulatione clamasse, innuit nobis , in tribulatione ad deum maxime esse clamandum. ¶ Non est similis. Et merito clamo ad te,quia o[domine in dijs]suis,siue in potentibus huius seculi , siue in cœlestibus

creaturis,[non est]aliquis[similis tui]in essentia,[et non est secundum opera tua]quia nemo potest facere ea quæ tu facis. ¶Vere non est aliquis secundum opera tua,quia[omnes Gentes quascunque fecisti]id est,aliqui de omni gente,[veniēt]per fidem[& adorabunt]id est,venerabuntur,& hoc[coram te domine]id est,in beneplacito tuo, [& glorificabunt nomen tuum]id est,te nominabilem,id est,non quantū ad te,quia non potes augeri,nec minui, sed cum alijs prædicabunt te,necessario gloriosum cognoscent.
¶Et bene debent adorare,& glorificare, [quoniā magnus es tu]incomprehensibilis scilicet, & omnipotens,[& tu solus deus es,faciens mirabilia]quia si alij faciunt,per te faciunt ¶Deduc.Pars secunda. Et quia tam bonus es,ideo ô[domine deduc me] id est,meos,[in via tua]id est,in præceptis tuis, [&] ego positus[in veritate tua,ingrediar] de virtute in virtutem. Alia translatio habet:ambulo: ita ingrediar,vt[cor meum]id est,meorum[lætetur]de spe remunerationis,[vt]propter hoc [timeat]id est, diligat,[nomen tuum]:alijs,vt timeant, non dātur gaudia,sed aduersa. Et si dixeris:[confitebor tibi] id est, laudabunt te mei,[domine deus meus in toto corde meo]id est,meorum:quia cor vacuum ab omnibus alijs,vacabit solummodo tuæ laudi : & non tantum confitebuntur mei in seipsis , sed etiam laudabunt te apud alios: & hoc est: [glorificabo nomen tuum in æternum.]¶Ideo debent glorificare, [quia misericordia tua magna est super me]id est,sup meos: [et] ideo,quia[eruisti animam meam ex inferno inferiori.]Abraham & prophetæ ante aduentum Christi in inferno erant,sed non torquebantur. Erat infernus inferior,vbi animæ malorum torquebantur : sicut & contrario:In domo patris mei mansiones mul-
Ioan.14. tæ sunt. Vel iste mundus dicitur infernus, ad comparationem cœlestis habitationis. Ille vero locus, quo

animæ

animæ malorum ad torquendum descendunt, inferior infernus dicitur. Vel, ex inferno inferiori, id est, ex profunditate vitiorum, animæ omnium fidelium defunctorum, quæcunque non descendunt ad infernũ liberatæ sunt. ¶ Deus iniqui, Pars tertia. Continuatio: Precor vt hæc facias meis, & me glorifica: & hoc est quod inferius ponit: Respice in me: & miserere mei: & ad hoc præmittit quasdã causas: & opus est domine vt glorifices, quia ô [deus iniqui insurrexerunt super me] & non inferiores solum iniqui, sed [etiam synagoga potentium quæsierunt animã meam] retinere in morte, & non proposuerunt te in cõspectu suo] id est, non considerauerunt te deum meæ humilitati esse vnitum. ¶ Et tu domine deus misera tor] in exhibitione, quia multas miserationes fecisti omnibus sperantibus in te: [& misericors] in natura [patiens] id est, non statim puniens peccata, sed expectans peccatorem per patientiam: [& multæ misericordiæ] quia maior est misericordia, quam culpa [& verax] in omnibus promissis implendis.

¶ Qui aduersus videris in passione mea, [respice in me] id est, attende meritum, [& miserere mei] per misericordiam tuam resuscitando me, & sic [da] mihi [puero tuo] id est, deuoto per omnia, [imperium tuum] id est, regimen in Gentibus, & in Iudæis, [& saluum fac] me, custodiendo perseueranter imperiũ quod conferes: [filium ancillæ tuæ] id est, virginis Mariæ, quæ dixit: Ecce ancilla domini, fiat mihi secũdum verbum tuum, [fac mecum] da mihi imperium & quod illud obtineam, fac notum: & hoc est: fac [signum] aliquod insigne factum, veluti resurrectionẽ, & hoc mecum, quia ego promerendo ad hoc quantum potero laboro: & debes facere, quia hoc peto [in bonum] scilicet, vt inde bonum, id est, salus, eueniat Gentibus: ad hoc fac signum, [vt videant] id est, intelligant [qui oderunt me, & confundantur] Lucæ. 1.

intelligentes se male egisse: hoc scilicet videant, [qa tu domine adiuuisti me] in certaminibus, quæ habui contra eos, [& consolatus es me] in passione: quia videntes eum resurgere, cognouerunt eum Deum in passione fuisse.

IN PSALMVM LXXXVI

Titulus. Psalmus cantici filijs Chore.

FVndamenta] Psalmus iste est cantici, quia proponit nobis magnam exultationem, scilicet, cœlestis Hierusalem dignitatem, quam propheta exultanter protulit, & nobis maximam exultationem reliquit. Qui psalmus proponitur filijs Chore, ad hoc, vt ipsi fiant de hac ciuitate. Materia ipsa est ciuitas superna. Modus. In prima parte commendat eam ipse propheta secundum seipsum. In secunda parte, quæ est: Memor ero Raab: inducit deum loquentem, & commendantem ipsam ciuitatem. Iterum in tertia parte, quæ incipit: Sicut lætantium: propheta ipse commendat eam, per gaudium æternaliter eam inhabitantium. Intendit filios Chore ad effectum istius ciuitatis monere ¶ Vox prophetæ, quasi propheta diu meditatus fuisset, dicens apud se: Parietes quidem istius ciuitatis boni sunt, tecta per optima, [fundamenta] autem [eius in mõtibus sanctis] Montes sunt apostoli, & prophetæ: & patriarchæ sunt fundamenta eius ciuitatis, de qua meditabatur, quia super eos fides nostra est fundata: [& portas Sion] scilicet, eiusdem ciuitatis, [diligit dominus]: portas accipit tam apostolos, quàm illos, qui introducũt homines in hanc ecclesiam. Diligit dico [super omnia tabernacula Iacob] id est, super omnia carnalia sacrificia, quibus placabatur deus in veteri testamento ¶ Videns propheta, quod per se illa bona non posset enumerare, conuertit se ad ipsam ciuitatem, dicẽs: O [ciuitas Dei] superna [de te dicta sunt] multa [gloriosa] quæ non possum enumerare.

¶ Memor

¶ Memor. Pars secunda: Continuatio: Hæc scilicet gloriosa sunt mihi dicta de te, quod deus faciat Gentes habitatores tui, quia ipse deus hoc dixit: Ego [ero memor Raab]. Raab interpretatur impetus, vel latitudo, per quod intelligimus gentiles illos, qui impetuose, & sine ratione discurrunt per lata desideria huius seculi: [&] ero memor [Babylonis] id est, illorum qui in peccatis confusi sunt, [scientium me] id est, faciam eos scientes, & cognoscentes me: vel scientibus me per Apostolos, ero memor eorum.

¶ Ecce alienigenæ. Dico memor ero Raab, quam adducam in hanc ciuitatem: & [ecce] quasi in manifesto habes [illic] id est, in hac ciuitate, [fuerunt] id est, erunt [alienigenæ] id est, potione cadentes, scilicet, illi, qui aliquando inebriabantur prosperitate, & diuitijs huius seculi, conuertentur, & erunt membra in cœlesti Hierusalem: [& Tyrus] scilicet, illi qui prius angustiabantur in acquirendis bonis temporalibus, veluti mercatores, erunt in ea. Tyrus nanque angustia interpretatur, [& populus Aethiopum] id est, multi de illis, qui prius fuerant nigri in peccatis.

¶ Nunquid. Quasi dicat propheta: Hæc gloriosa sunt dicta de ciuitate illa, & præter omnia hæc, gloriosius omnibus prædictis, quod [& homo] id est, Christus, secundum humanitatem [natus est in ea] ciuitate, [& ipse fundauit eam altissimus] secundum diuinitatem: & quia rem quam dicit, mirabilem, & quasi incredibilem videt, præmittit quandam admirationem, dicens: [Nunquid] o [Sion, dicet] id est, dicere poterit, & intelligere, [homo] carnalis aliquis, quis, & quantus sit ille, qui & ciuitatem istam fundauit, & in ea natus est? Christus enim ipse vnus fuit de ecclesia, & hi de quibus natus est: nullus vtique hominum, sed spiritus sanctus potest hoc reuelare: ipse enim est, de quo Ioannes ait: Cuius non sum dignus soluere corrigiam calceamenti eius.

Mat.3. ¶ Dominus. Dixi, homo natus est in ea, & ipse fun-
Mar.1. dauit eam, quod bene credere debetis, quamuis mi-
Luc.1. rum videatur, quia [dominus narrabit in scripturis populorum] id est, quæ scripturæ propositæ populis ad intelligendum, quasi iam apostoli per scripturas sacras hoc de Christo intelligerent, clamant in publico: & non tantum dico scripturas populorum, sed [horum etiam principum, qui fuerunt in ea] ciuitate scilicet, ecclesia sanctorum apostolorum. ¶ Sicut. Tertia pars. Per hæc prædicta apparet commendabilis ciuitas Sion, & per hoc etiam, quia o Sion [habitatio omnium] nostrum, quæ [in te est] post iudicium est [sicut lætantium] id est, similis lætantibus in hac vita: sed quia infinitam cognouit eam, quanta esset, determinare non potuit. Et cum ibi sint tanta gaudia quibus vix aliquo modo possint comparari gaudia huius seculi, maxime nobis ad illam habitationem festinandum innuit.

IN PSALMVM LXXXVII.

Titulus. Canticum psalmi filijs Chore, in finē pro Melech, ad respondendum, intellectus Eman Israëlitæ: vel vt Hieronymus dicit, Ezraitæ.

1. Par. 16. 25 DOmine Deus salutis]. Legitur, quod cū Dauid psalmum istum citharizaret, & chorus astans consona voce responderet, superuenit quidam Eman vocatus, Orientalis, a loco Ezraita dicto: vel vt Augustino placet, Israëlita: qui in hac figura Dauid præcinentis, & chori respondentis sensum psalmi animaduertit, Christum scilicet, in hoc psalmo agere de sua passione, & fideles suos ei bene respondere, id est, ad imitationem Christi eos multa sustinere: iuxta quod Ezdras huiusmodi titulum psalmo apposuit, qui sic legitur: Istud canticum psalmi præponitur filijs Chore, id est, quibuscunq; Christianis,

nis,ad respondendum,id est,vt ipsi respondeant pro Melech,id est,vice chori,scilicet,vt sicut chorus respondebat consone Dauid regi præcinenti, quamuis diuersæ essent personæ,ita filij Chore, quamuis diuersæ sint personæ,tamen consone in fide & dilectione respondent Christo,prius citharizanti in mortificatione propriæ carnis:vt & filij Chore animas suas ponant pro amicis:sicut apostolus ait: Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius. Melech chorus interpretatur: filijs Chore dico, directis in finem: in finem, si ita respondeant, & bene dico quod ita respondere debeant, quoniam hæc talis responsio est intellectus Eman Ezraitæ, scilicet, hanc talem responsionem intellexit Eman in hoc psalmo. Eman interpretatur: frater: Ezraita, aduena: quasi hanc talem responsionem faciendam Christo intellexit Eman, id est, frater scilicet, quilibet fidelis, de quibus Dominus ait: Dicite fratribus meis. Frater dico Ezraita, id est, aduena in hoc mundo, scilicet, qui hic non habet manentem ciuitatem, sed tendit semper ad cœlestem. Vel Eman Israêlita, id est, frater deum videns, hoc intellexit, q͏d filij Chore ita Christo debeant respondere. Hic psalmus canticum vocatur, quia proponit nobis passionem Christi, quam pro nostra reparatione cum magna exultatione sustinuit: dicitur psalmus, quia nos monet ad spiritualem operationem, scilicet, ad patiẽtiam: vt per exemplum Christi & fidelium suorum quos CHRISTO patiendo respondere inducit, inuitet filios Chore ad eandem responsionem.

1.Pet.2.

Mat.28.

Heb.13.

Materia est CHRISTVS patiens, & agit hic de sua passione aliter quàm in supradictis: quia hic magis ostendit illatas contumelias, quàm alia mala. Modus: In prima parte ponit orationem, & enumerat mala sibi illata. In secunda parte, quæ incipit: Clamaui ad te domine: petit resurrectionem per quasdam

necessitates. In tertia, quæ incipit: Et ego ad te domine clamaui: ostendit suos in passione Christi respondere, scilicet, ad imitationem sui multa sustinere. Intẽtio est, per exemplum Christi & suorum ad patientiam inuitare, iuxta Apostolum: Qui dicit se in Christo manere, debet sicut ipse ambulauit, & ipse ambulare. ¶ Vox ipsius Christi orantis sic: O [domine deus] author [meæ salutis] id est, immunitatis meæ a peccato, ego [clamaui die & nocte] id est, extense oraui: & non ad conspectum hominum, sed [coram te] Coram mundo clamat, qui mundana postulat: coram deo clamat, qui solum Deum habere desiderat. Et quia ita clamaui, [intret oratio mea] quæ est quasi legatus meus ad te: & quia posset intrare, & postea expelli, dicit: [in conspectu tuo] id est, ita quod sit in beneplacito tuo: dicitur a similitudine alicuius, qui rẽ sibi beneplacitam in conspectu suo ponit: & opus est, [quia anima mea repleta est malis] id est, anxietatibus. Vnde ipse dixit, Tristis est anima mea vsque ad mortem. Vel malis, id est, de peccatis eorum: [& vita mea inferno appropinquabit] id est, anima mea vel in tempore passionis proximæ antequam ad inferos descendisset: Vel appropinquauit, ita quod esset in inferno, ad quem sponte sua descendit, & ipsum spoliauit. ¶ Et [æstimatus sum cum descendentibus in lacum] id est, in infernum. Vel in lacum id est, in profunditatem peccatorum, quia falsa opinione reputauerunt me peccatorem, & qui mortuus in inferno remaneret: & [factus sum] reputatione eorum, quod tantum essem [sicut homo] & non deus: licet sim [inter mortuos] in peccatis, [liber] tamen ab omni peccato. Vel inter mortuos liber, id est, non retentus in inferno cum cæteris mortuis, sed liberans alios: sum etiam æstimatus [sine adiutorio] id est, tam vilis, cui Deus nullum ferret adiutorium.

1. Ioan. 2.

Mat. 26.
Mar. 14.

¶ Sum

¶Sum etiam æstimatus[sicut]alij[vulnerati dormientes in sepulchris,quorum] o deus tu [non es memor amplius]id est, vt ad bonum resurgant: ita de me putabant cum viderent vulneratum, & iacentē in sepulchro,ne amplius resurgerem. Vel allegorice accipiamus vulneratos in peccatis dormiētes,id est, quiescentes in sepulchris,id est,in corporibns in quibus putrescunt,consentientes delectationibus carnis & non dormientes,quos reuocet deus à malitia, sed quorum ó deus non es memor amplius:[&] quāuis me ita repulsum putarent, [ipsi] tamen & non ego [repulsi sunt de manu tua]id est, de protectione.

¶Exaggerat passionem suam, & illorum malitiam dicens:[Posuerunt]etiam[me]reputatione sua[in lacu inferiori]in profundum vitiorum: vel dignum q descenderem in profundum inferni,scilicet, [in tenebrosis]locis[& in vmbra mortis]id est, in loco illo vbi sola vmbra necaret homines. Vel in vmbra, id est,in ignorantia,quæ est causa mortis. Vnde dicitur Ignorans ignorabitur. ¶Super me] etiam reputatione eorum [est confirmatus furor tuus] id est, putant te ô deus continue & omnimodo ērga me esse iratum: & præter illum furorem domine,quia[induxisti omnes fluctus tuos]id est,perturbationes huis vitæ,[super me:]& non tantum ab extraneis persecutiones habui, sed etiam amici mei defecerunt: & hoc est:[longe fecisti notos meos] id est, apostolos meos, [à me] sicut legit: Relicto eo,fugierūt: quod videntes alij,[posuerunt me abominationem sibi].i. delendum de consortio hominum. Vel ipsi apostoli posuerunt me abominationē sibi,sicut de beato Petro legitur: Cœpit detestari & iurare, quia non noui hominem. ¶Traditus sum] etiam à discipulo, [& nō egrediebar]ad vindictam:quia non ostendit deitatis potentiam,quam ipse habebat. Vnde & ipse dixit:Possem rogasse patrem meum, & exhiberet mihi plus

1.Cor.14.

Mat.26.

Mar.14.

Ibidem.

Ibidem. hi plus q̃ duodecim legiones angelorum: &[oculi] .i. apoſtoli[mei, languerunt] dubitauerunt, ſcilicet, de reſurrectione mea: ſicut de duobus illis legitur, q̃

Luc. 14. euntes ad caſtrum Emaus, dicebant: Nos ſperabamus, quia ipſe eſſet redempturus Iſrael. Languerunt dico, [præ inopia]veri luminis, quia non plene erãt adhuc de ſpiritu ſancto roborati. Vnde dominus im

Ibidem. probrans illis dubitantibus, dixit: O ſtulti, & tardi corde ad credendum, &c. ¶ Clamaui. Pars ſecunda Quamuis eſſem ita derelictus ab amicis, tamẽ o[dñe clamaui ad te] ſ. vt dares reſurrectionem: et[manus meas].i. operationes meas[expandi].i. per charitatẽ dilataui, [ad te]promerendum: & hoc [tota die].i. aſsidue, vel toto tempore paſsionis. ¶ Nunquid. Et opus eſt vt me reſuſcites: quia me retento in ſepulchro, [facies mortuis mirabilia?] [nunquid medici] .i. apoſtoli, & prædicatores, [ſuſcitabunt] prædicationem ſuam?[&]ipſi ſuſcitati in anima, [confitebũtur tibi?]Non. Bene dicit, non ſuſcitabunt, quia nec etiam medici eſſent, niſi Chriſtus reſurrexiſſet.

¶ Nunq̃d]me retento[in ſepulchro narrabit aliquis miſericordiam tuam?]ſcilicet, quod facias remiſsiones peccatorum, iuſtifices hominem, &c. Non. Aut me perdito[in perditione]in corruptione, nunquid narrabit aliquis[veritatem tuam]de impletione pro

Gal. 3 miſsionis iſtius, quod in ſemine Abrahæ benedicentur omnes Gentes, & aliarum? Non vtiq;. Vel ita: Si ego non fuero reſuſcitatus, nunquid] manens [in ſepulchro] id eſt, in delectatione carnis putreſcens, [narrabo miſericordiam tuam?]Aut aliquis exiſtens [in perditione]id eſt, in conſuetudine peccandi, [narrabit]non me reſuſcitato, [veritatem tuam?] Non. ¶ Et[nunquid] non me reſuſcitato [cognoſcentur mirabilia tua]id eſt, partus virginis, aſcenſio, reparatio humani generis, à poſitis[in tenebris?]Non: etiã ſi eſſet qui prædicaret; [&] nunquid [iuſtitia tua] id

eſt,

eſt,remiſsio peccatorum,cognoſcetur ab exiſtentibus[in terra obliuionis?] .i.ab illis q obliti ſunt tui propter terrena?Non.¶Et ego. Pars tertia. Ego ſic clamaui de reſurrectione,[&]obtenta ea[ego clamaui] in meis.i.mei clamabunt[ad te domine , & oratio mea mane]facta,id eſt,aſsidue:vel mane.i.in luce virtutum,[præueniet te]non q̄ ex ſe habeant orare ſine tua miſericordia,ſed dicit præuenire.ſ.vt reddaris placabilis ante iudicium.¶Dico mei clamant, ſed[vt quid domine repellis orationem meam]id eſt meorum à te?Videtur enim deus repellere cum non ſtatim implet deſiderium eorũ.ſ.vt ſtatim exuat eos â corpore,& eleuet eos ad cœleſtia, [& auertis faciẽ tuam â me].i.à meis,cum permittis eos tribûlari.

¶Dico,auertis faciem tuã, quia [ego ſum pauper] id eſt,mei ſunt pauperes in his mundanis, [& in laboribus]ſecundũ perſecutiones huius ſeculi: & hoc [â iuuentute mea]id eſt,ex quo fuerunt mei fortes, & robuſti in fide,non defuit eis tribulatio : & ſi fui exaltatus:& hoc dicit:[exaltatus autem]in his mundanis.i.ſi mei fuerint proſperati, nihil profuit , quia poſtea[humiliatus ſum]id eſt,humiliati ſunt mei ad pœnitentiam,[& conturbatus]ſum, ſuſtinendo labores,ſi mei conturbati ſunt.

¶Et non mirum,ſi ego ſum conturbatus, quia [iræ tuæ]id eſt,vindictæ tuæ venerunt in me,& non remanſerunt,ſed[pertranſierunt in me]quia mei ad horam ſuſtinuerunt,vt poſtmodum gauderent in perpetuum:[& terrores tui] de timore futuri iudicij, [conturbauerunt me]id eſt,meos.

¶Bene dico,quod iræ tuæ tranſierunt in me , quia mali homines,vel peccata[circundederunt me ſicut aqua]id eſt,cum magna inundantia:& volentes me dimergere,ſicut aqua dimergit homines:& hæc[tota die].i.aſsidue,non ſigillatim,ſed [ſimul circundederunt me]id eſt,meos.

¶ Non solum alia mala passi sunt mei, sed etiã [elongasti à me] id est, à meis, [amicum & proximũ] cognatione: [& notos meos] quos mei, vel qui meos nouerant: & hoc fuit [à miseria] id est, propter miseriam illorum, pro quo despecti erant.

IN PSALMVM LXXXVIII.

Titulus. Intellectus Ethan Ezraitæ. vel Israëlitæ.

MIsericordias domini.] Psalmus iste dicitur intellectus, quia secretam rem continet, scilicet deum daturum misericordiam & veritatem suam, quod ante aduentũ Christi valde secretum fuit, & perpaucis cognitum, & non est psalm9 in solo literali sensu, sed etiam in allegorico: qui intellectus dicitur Ethan. i. alicuius robusti, veluti Dauid prophetæ: quia & ipse propheta, & quicunq; habet intellectum huius psalmi, maxime corroboratur cõtra diabolum, & in dei laude cõsistit. Ethan dico Israëlitæ, non robusti in malo, sed viri videntis deum. Vel Ezraitæ, id est, aduenæ, & peregrini in hoc mũdo. Misericordia dei & veritas est materia. Modus: In prima parte ostendit se dicturum de misericordia & veritate, & ea quę dicet se cognouisse deo docẽte In secunda parte, quæ incipit: Confitebuntur cœli: ostendit multam dei potentiam. In tertia parte, quæ incipit: Tunc locutus: ostendit multas promissiones dei ad filium suum. In quarta parte, quæ incipit: Tu vero repulisti: ostendit ꝙ contra promissa videatur deus fecisse: ostendit enim Christum & suos multa mala incurrisse, cum eis deus multa bona promisisset. In quinta, quæ incipit: Vsq; quo domine auertis: ponit preces pro malis, quæ futura videt ecclesiæ, & innuit ea non nocere contra promissiones dei. Intentio est nos admonere, vt deo gratias agam9, pro collata gratia & veritate. Possumus etiã dicere, ꝙ ideo posuit Ezdras Ethan in titulo, quia ipse fuit cũ alijs

præcen

præcentoribus in recitatione. ¶ Vox cuiuslibet in illo priore populo, dicentis: [Misericordias domini] de reparatione humani generis, duraturas [in æternum] quia nos facient æternos, [cantabo] id est, cũ cantico & deuotione annunciabo. ¶ Et etiam [annũciabo veritatem tuam] id est, completionem promissionum, in quibus verax es, [in generatione] Iudaica [& generationem] gentilem. Vel, in generatione & generationem, id est, per omnes successiones generationum: & hoc [in ore meo.] Idem vocat misericordiam & veritatem, scilicet, beneficia dei: misericordia, quia gratis cõfertur à deo: veritas, quia iuxta q̊d promiserat, implet deus: annũciabo dico, in ore meo in quo semper habeo promptam veritatem, ad annũciandum alijs. Vel in ore meo, id est, sicut habeo in ore, ita compleo opere. ¶ Et qua authoritate fretus hæc annunciabo? tua scilicet, & hoc est: [quoniã dixisti] id est, interna aspiratione mihi reuelasti, hæc scilicet: [in æternum misericordia ædificabitur] scilicet, postquam peccata erunt dimissa, crescent multa dona spiritualia: ædificabitur dico, non in malis, sed [in cœlis] id est, in altioribus sanctis, qui continent secreta dei, veluti ipsis apostolis: & [veritas tua] id est, eadem dona spiritualia, [præparabitur in eis] quia per eos descendet in alios. ¶ Disposui. Dixisti sic dicens [disposui testamentum] id est, ordinaui pactum, non cum omnibus, sed [cũ electis meis] id est, illis, quos de numero prædestinatorum elegi: & etiam [Dauid seruo meo] id est, Christo, [iuraui] id est, immutabiliter promisi. Vbi enim Abrahæ iurauit, & Christo: de quo illæ erãt promissiones, teste Apostolo: Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius, qui est Gal.3.
Christus: hoc scilicet iuraui: [præparabo semen tuum] id est, imitatores iustitiæ Christi, ducendo eos [vsq; in æternum.] ¶ Et ædificabo sedem tuam]. i. illos in quibus quiescis, & iudicas [in generatione]
gentili,

gentili,[& generationẽ] Iudaicam, vel per omnes successiones: vel præparabo sedem tuam, id est, imitatores, qui te imitentur, non ad horam, sed in generatione hinc procedendo, vsq; in generationem futuram. ¶ Confitebuntur. Pars secunda. Dixisti, misericordia ædificabitur: & sicut dixisti, ita complebitur: quia [cœli] id est, apostoli, [cõfitebuntur mirabilia tua] veluti de creatione cœli & terræ: & hoc ostendit in parte mirabilium, cum dicit: [etenim] annunciabunt [veritatem tuam] non vbiq;, sicut mirabilia, quia inter omnes Gentes possunt mirabilia dei numerari, sed veritas dei de natiuitate, passione, &c. potest & debet enunciari tantum [in ecclesia sanctorum] in qua sola dei natiuitas, & passio, & cætera, & colitur, & amatur. ¶ Et bene debent confiteri cœli mirabilia tua, [quoniam quis in nubibꝰ] id est, inter apostolos, & cæteros altiores in ecclesia, [æquabit] in potentia [domino?] nullus: vel quis erit [similis deo] in substantia [in filijs dei?] veluti etiam in sanctis angelis, qui sunt stabiles & deificati? Nullus: q̃a omnes alij ab isto sunt creati et deificati. Vere nullus æquabitur domino, nam ipse est [deus] & talis, [q̃ glorificatur in consilio sanctorum] id est, quem sancti glorificant: & hoc cum magno consilio, quia vere cogitant, quomodo dignius eum laudare queant: deus dico [magnus] quia sua substãtia complet omnia: [& terribilis] propter iudicium quod facturus est: ipse dico existes [super omnes qui in circuitu eius sunt] id est, in famulatu & comitatu eius, stipantes eum, quasi milites dominum: & hoc de angelis, & etiam de sanctis viris potest intelligi.

Exo. 16.

Exo. 13. 19. & . 20.

¶ Deus dico glorificatur, & etiam ipse deus est dominus omnium virtutum, & ideo nemo potest esse similis ei: & hoc est quod dicit, faciendo conuersionem ad ipsum: [domine deus virtutum] cœlestium,

vel da-

vel dator virtutum nostrarum, per quas facis homines virtutibus cœlestib9 similes. Cum enim das homini plenitudinem scientiæ, facis similem Seraphim 3. Reg. 8.
Similiter per cæteras virtutes sibi datas, cæteris ordinibus homines similes redduntur: & ideo [quis similis tibi?] Nullus vtiq; tu enim [potens es domine] ex te solo: nec aliquis habet potentiam, nisi per te: [et veritas tua] est [in circuitu tuo] in quibus tuę promissiones completæ sunt, apparet quod verax es in promissis. Vel, veritas tua est in circuitu tuo: quia cum non habeas in circuitu & famulatu tuo, nisi eos qui veraces sunt, apparet te veracem esse, â quo tanta familia veritatem recepit.

¶ Vere es potens, quia [tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum eius tu mitigas] ad literam. Vel ita ad allegoriam: Tu dominaris potestati maris] id est, potentum huius seculi, in quo nullus, nisi te permittente, potest aliquid mitigare: [motum fluctuum eius] id est, seditionum quæ mouentur in mundo, [tu mitigas] licet non prorsus auferas. Reliquisti enim sanctis tuis persecutiones, ad eorum probationem. Ad literam Christus mare mitigauit, quãdo surgens de naui, in qua dormiebat, imperauit ventis, & mari. Matth. 8
¶ Tu humiliasti] per hoc enim apparet potentia tua deus, quia tu humiliasti deijciẽdo de cœlo in hanc inferiorem habitationem aëris [superbum] id est, diabolum, qui singulariter superbus est, [sicut vulneratum.] Vulneratus fuit diabolus, quando luce, & dignitate, qua prius nitebat, priuat9 fuit: humiliasti dico [in brachio virtutis tuæ] id est, in virtuoso brachio, id est, filio tuo: & in hoc quoq; apparet potentia tua, quia tu [dispersisti inimicos tuos] Iudæos, qui realiter dispersi sunt per totum mundum: & hoc quoq; fecisti in brachio tuo, per quod omnia operaris.

Mar. 4.
Lucę. 8.
Exo. 17.

¶ Et

¶ Et bene inimicos potuisti disperdere,[q̃a tui sunt cœli & terra]vniuersa[est tua, orbem]etiam[terrę] id est, totum circulum mundi,[& plenitudinē eius] veluti fructus, & pecora, &c.[tu fundasti]id est, creasti, & etiam ipsum diabolum creasti: & hoc est: creasti[aquilonem]qui, quia frigidus ventus est, intelligitur diabolus, qui caret omni charitate, & qui de se
Esa.14. ipso dixit: Ponam sedem meam ad aquilonē:[& mare]id est, inimicos tuos amaricantes, & fluctuantes contra te,[tu creasti.] ¶ Et quia tam potēs es, ideo
Iudic.5. [Thabor & Hermon]id est, Iudæi, & gentiles,[exultabunt in nomine tuo] quia tibi suam exultationē attribuent: ideo quia[tuum brachium]est [cum potentia]id est, tuus filius est cum efficientia, quia nihil suæ voluntati potest resistere. Vel, Thabor, & Hermon exultabunt, id est, cum exultatione pronunciabunt tuum brachium, id est, filium tuum, intelligentes illum esse cum potentia, & hoc ad laudem tuam, scilicet, in nomine tuo exultando. Thabor interpretatur, veniens lumen, per quod Iudæi significantur, inter quos prius venit lumē, quod est Christus. Hermon interpretatur anathema, per quod intelligunt gentiles, qui cognito Christo, anathema dixerūt diabolo. ¶ Dico Thabor, & Hermon est cum potentia, &[manus tua]id est, operatio illius brachij, velut in conuersione malorum ad fidem[firmetur] vt eos in iustitia fidéq; corroboret: [& dextera tua].i. illa potentior operatio.s. in iustificatione, & perfectione iustorum[exaltetur]id est, vsq; ad cœlum perducat eos:[iustitia, & iudicium]scilicet, cum homines videbunt te iuste iudicare, erit [præparatio sedis
Iosue.18. tuę]quia tunc cognoscent, in quibus tibi sedem pręparasti. ¶ Ibi erit iustitia, & iudicium, interim autē [misericordia & veritas]id est, remissio peccatorum & alia beneficia per misericordiam & promissionē data,[pręcedent faciem tuam]vt per hęc beneficia præue-

præuenientia te futurum iudicem aliqui præparētur qui cum electis in iudicio saluētur: & quia misericordia, & veritas præcedent, ideo[beatus]est[populus qui scit]hanc[iubilationem]id est, qui ineffabile gaudium dei concipit, ita quod hoc faciat conscientia, scilicet, laudem sibi attribuens, & rationabile obsequiū bene discernēs. ¶ Bene dico beatus, qa o [domine] illi[ambulabunt in lumine tui vultus,] id est, cognitione filij tui, qui tuus dicitur vultus, quia per eum ipse cognosceris: [& exultabunt tota die]id est, assidue, & [in nomine tuo] glorificando, [&] tandem [exaltabuntur in iustitia tua]quando obtinebunt regnum cœleste per iustitiam, quam tu eis dedisti.
¶ Ideo exaltabuntur,[quoniam tu es gloria virtutis eorum]id est, tibi, non sibi, virtutem suam attribuunt: & te, non se, reputant gloriosum: & quia ille qui loquitur intelligit se esse de numero illorum, ponit se inter eos, sic dicens: Et ideo [cornu nostrum] id est, fortitudo nostra[exaltabitur] id est, excrescet, [in beneplacito tuo] id est, per filium tuum, in quo tibi bene cōplacuit. ¶ Cornu dico exaltabitur, quia Christus assumet nostram humanitatem, per quam nostra quoq; exaltabitur humanitas: & hoc est: [qa domini est assumptio nostra]id est, dominus assumet carnem nostram, & cuius domini, determinat, dicēs [& sancti Israel] id est, illius, qui sanctificat Israel, hoc est, Christi, sine quo nullus sanctificatus fuerit, scilicet[regis nostri]id est, ipsius Christi, qui nos in iustitia regit. ¶ Tunc locutus. Pars tertia. Postq̄ ostēdit potentiam filij, ostendit promissiones factas filio per quas comprobatur potentia supradicta ipsius filij. Continuatio: Tu dixisti, misericordia mihi ædificabitur in cœlis: & non notat tempus, sed [tunc] id est, similiter, sicuti & mihi [locutus es] alijs [sanctis tuis in visione]id est, in aliqua spirituali reuelatione, [& dixisti]id est, per inspirationem eis reuelasti: hoc

Matth. 3.
Mar. 1.

1. Reg. 16. scilicet: [posui adiutorium meum in potente] id est, in filio, quem tuis fidelibus adiutorem constituisti, [et] ipsum [electum de plebe mea] quia inter omnes alios fideles ipse melior fuit, quia in eo peccatũ omnino non fuit: [exaltaui] id est, exaltabo de virtute in virtutem, & vsq; ad dexteram meam perducẽdo. ¶ Hoc dixisti: [Inueni David] id est, Christũ ipsum [seruum meum] fidelem, qui in nullo me offendet:

2. Reg. 5. & [eum] inuentum, [vnxi oleo meo sancto] id est, spiritu sancto. ¶ Vere vnxi oleo, quod apparet per hunc effectum: [Manus enim mea] id est, opera mea [auxiliabitur ei] ad operandum: [& brachium meum] id est, verbum ipsi humanitati vnitum, [confirmabit eum] vt nulli persecutioni cedat, sed potius in virtute crescat ¶ Aliæ promissiones dei de filio suo brachium tuum confirmabit eum, & ideo [inimicus id est, diabolus, [nihil proficiet in eo] vt cum tentet eum, faciat eum suæ persuasioni consentire: [& filius iniquitatis] id est, ipse diabolus, qui apposuit vt tentaret, [non apponet nocere eum] id est, vt faciat eũ nocentem, scilicet, vt tentatio ipsius in Christo effectum habeat. Vel aliter: Filius iniquitatis, qui voluit nocere Christo, aliquãdo non apponet cum aliis tentationibus, quas ei fecerat, nocere eum, id est, nec audebit tentare eum: veluti post resurrectionem cognoscẽs eum vere filium dei, nullo modo ausus fuit præsumere, vt tentaret eum.

¶ Et] per hęc omnia [concidam inimicos eius] vt q

2. Reg. 11. & .14. prius erant inimici, sint concisi, & destructi ab inimicitia: & hoc [à facie ipsius] id est, per cognitionem ipsius. ita loquitur, quasi de aliquo imperatore, à cuius facie inimici dissipantur, [& odientes eum in fugam conuertam] id est, vt vitia, quę prius amplectebantur, iam fugiant, & ipsi Christum sequantur.

¶ Et veritas mea, & misericordia mea erit cũ ipso] quia in ipso & misericordiæ dabũtur, & promissiones

nes dei omnes complebuntur:[& cornu eius] id est fortitudo Christi, & sublimitas,[exaltabitur]id est, crescet semper in maius. Vel, exaltabitur, id est, manifestabitur per totum mundum, & hoc [in nomine meo]ampliando. ¶ Et ponam. Aliæ promissiones dei de filio suo. Cornu eius exaltabitur,[&]insuper [manum]id est, operationem[eius ponam in mari] id est, in amaricantibus fluctibus huius seculi, vt per manum ipsius conuertantur isti à sua amaritudine: [& in fluminibus] id est, in aquis baptismi, ponam [dexteram eius]id est, propitiationem ipsius, & potiorem operationem, quia ibi omnia peccata condonantur. Vel, in fluminibus, id est, in principibus, quorum cura fluit in populum, sicut flumina in mare: scilicet, non tantum conuertet operatio Christi minores huius mundi, sed etiam aliquos de maioribus. 2. Reg. 10.

¶ Ipse inuocauit. Et merito sic exaltabo, & amplificabo Christum, quia[inuocauit me] dicens: [pater meus es tu, deus meus]id est, creator meus secundũ humanitatem:[& susceptor]meus, quia meæ humanitati verbũ vniuisti, & per hoc causa[salutis meæ] scilicet, immunitatis à peccato, resurrectionis, ac totius iustitiæ. ¶ Ipse sic inuocauit,[& ego primogenitum ponam]id est, ante omnes alios ad immortalitatem resuscitabo: et ponam[illum excelsum] donando ad confessionem,[præ regibus terræ]ad literam, vel allegoriam.

¶ Et non tantum Christo secundum propriam personam faciam hoc, sed[seruabo illi]in suis[misericordiam meam]ducens eos per misericordiam [in æternum: & testamentum meum]id est, pactum meum, & promissiones meæ, erit [fidele ipsi] complendo in suis, quod de ipsis promissum est.

¶ Dico, seruabo illi misericordiam, [&] per hanc misericordiam [ponam semen eius] id

eſt, imitatores ipſius, perdurantes[in ſeculum ſeculi: & thronum eius]id eſt, regnum ipſius, illos ſcilicet, in quibus iudicans ſedebit, ponam [ſicut dies cœli] id eſt, clariſsimos, vtpote, immortales, & impaſsibiles. ¶ Si autem. Dico cuſtodiam, & ponam ſicut dies cœli, nec tantum pro merito perfectis, ſed etiam peccantes miſericorditer reuocabo: & hoc dico: [Si autem]illi, qui debent eſſe[filij eius]id eſt, Chriſti, [dereliquerint]id eſt nulla ratione voluerint recipere[legem meam, &]ſi illi qui debent eſſe filij, [non ambulauerint in iudicijs meis]ſcilicet, in aliqua diſcretione mentis, videlicet, neq; iuſte iudicent, neq; recte diſcernant, quid faciendum ſit, quid non, [viſitabo in virga iniquitates eorum,] ¶ Et non tantum eos leuiter peccantes viſitabo, ſed [ſi iuſtitias meas] id eſt, iuſtificationes, [prophanauerint]id eſt, prophanos, & execrabiles alijs prædicauerint, vt exemplo vitæ ſuæ, fugienda & execrabilis lex Chriſtiana videatur: [& ſi mandata mea]id eſt, inſtitutiones viuendi, [non cuſtodierint.] ¶ Viſitabo in virga]id eſt, leuiori correctione, [iniquitates eorum]vt per illam correctionem deleantur eorum iniquitates [et]
2. Reg. 7. ſi nolunt virga corrigi, [in verberibus]id eſt, grauiori afflictione, viſitabo[peccata eorum.] ¶ Viſitabo in verberibus, & in virga eos, [miſericordiam autẽ meam non diſpergam ab eo]Chriſto, ſecundũ caput & corpus, [neq; nocebo]ei Chriſto, toti ſcilicet, vt poſt mortem maneant pœnæ: ego dico exiſtens [in veritate mea]id eſt, impletor promiſsionũ: nõ enim deus promiſſa impleret, ſi Chriſto, & membris ſuis noceret. ¶ Dico, non nocebo, [neq; prophanabo] id eſt, prophanum, & deteſtabile faciam[teſtamentum meum]id eſt, pactum meum, quod pepigi cum antiquis patribus: [&]illa[quæ procedunt de labijs meis]id eſt, quæ ego promitto per ſanctos prophetas, [non faciam irrita]id eſt, inexpleta.

¶ Ideo

¶Ideo quidem non faciam irrita, quia [iuraui] realiter iurans per angelum Abrahæ [in sancto meo] id est, in mea sanctitate. Vel in sancto meo, id est, in filio meo, per quem sanctificatur omne humanum genus & hoc [semel] id est, impermutabiliter: & quia iuraui, [si mentiar Dauid] quin compleam promissiones non ero deus: potest impleri quodlibet impossibile, quia defectiua oratio est. Hoc quidem iuraui, [semen eius] Dauid, id est, Christi, [manebit in æternum.]
¶Et thronus eius sicut sol in conspectu meo] quantum ad animas, in quibus maior claritas erit: [&] secundum corpus erit ipse thronus [sicut luna] non dico sicut luna crescens, & decrescens, vt in hac vita, sed [perfecta:] & quod thronus Christi talis futurus sit, inde est [testis in cœlo fidelis] id est, Christus, cuius ascensionem in nostra carne iam propheta præuiderat in spiritu sancto.
¶Tu vero. Pars quarta. Tu dicis, misericordiam non dispergam, & cætera faciam, sed econtra tamen videris facere: quia [tu reppulisti, & despexisti, distulisti Christum tuū] Per simile loquitur, quasi aliquis dominus iratus alicui fideli seruo, pellit eū de domo sua, & ille expulsus à multis despicitur, & etiam differt dominus ille reconciliari cum illo fideli. Similiter Christus videtur repulsus fuisse de cœlesti regno dei, quandiu in præsenti seculo corporaliter habitauit, in qua habitatione Christus omnibus inimicis suis despicabilis fuit. Et etiam videris distulisse gratiam tuam: quia eum in huius seculi miseria diutius permisisti permanere. Eodem modo Christi membra videntur esse repulsa à deo, &c.
¶Ideo videris repulisse, quia [auertisti] id est, videris euertisse [testamentum] id est, pactum, [serui tui] quod fecisti cum Christo, & seruis eius: vel ea quæ prædicta sunt: misericordiam meam non dispergam, & cætera. [& sanctuarium eius] Christi, id est, fide-

 les eius,

les eius, in quibus habitabat, [prophanasti] id est, prophanos videri fecisti: et hoc nō in vno tātū loco, [sed in terra] id est, per totum mundum. ¶ Et per hoc etiam promissiones serui tui euersas promittis videri, quia [destruxisti] id est, permittis destrui, & occides [omnes sepes eiꝰ] id est, omnes munitiones eius, videlicet, bonos prælatos, qui in defensione ecclesiæ officium sepium obtinent. [posuisti] etiam, id est, pones, [firmamentum eius] id est, apostolos, qui alios in fide firmare deberent, [formidinem] quia et ipsi timuerunt, vt Petrus, & alij. Vel, formidinē: qa cum sancti apostoli, & martyres turpissime occiderentur, timebant alij ad fidem accedere.

Ioan. 14. ¶ Et destructis sepibus, [omnes transeuntes viam] id est, præcepta dei, vel ipsum Christum, qui est via, [diripuerunt eum] id est, Christum in membris suis quosdam occidendo, quosdam sibi incorporādo, vel bona eorum auferēdo: et per hoc omnia [factus est] Christus totus, [obprobrium vicinis suis.]

¶ Tuos ita dispersisti, & econtrario [exaltasti] id est exaltari permisisti in his temporalibus, [dexteram] id est, potentiam, [deprimētium eum] & in hoc [lætificasti omnes inimicos eius] id est, maleuolos Christi, & membrorum eius. ¶ Auertisti] etiam [adiutorium gladij eius] Christi, scilicet, adiutorium verbi dei, quod iam nullam defensionem haberent sui per verbum diuinum: [&] etiam [non es auxiliatus ei in bello] contra hæreticos, quin quandoq; deuincerentur, & hæreticis incorporarētur: permittit enī deus multos, qui secundum humanum iudicium de corpore Christi videntur in corpus diaboli traduci.

4. Reg. 5.

¶ Destruxisti] etiam [eum] Christum secundū mēbra [ab emundatione] quod persecutiones immissæ ad purgationem eorum, non emendant eos, sed potius destruunt, & à corpore Christi recedere faciunt [& sedem eius] id est, illos, in quibus Christus & sedere,

dere,& quiescere videbatur,[collisisti]id est,permit tes destrui:ipsos collisos dico proiectos [in terra] id est,in appetitu terrenorum. ¶[Minorasti]etiam [dies temporis eius] vel in membris eius: quando enim aliquis videtur vtilis in ecclesia, & à deo conseruandus,cito moritur, & aufertur. Et quid plura dicam?[eum]Christum[perfudisti confusione.]Cõfundentur enim iusti,vel de peccatis suis præteritis, vel de pœnis sibi illatis.

¶Vsqquo domine. Pars quinta. Per hæc omnia videris te auertisse ab illis membris,sed[vsqquo domine auertis]ab illis?id est,permittis eos à te videri auersos:erit hoc vsq[in finem?]id est,omnimode nequaꝗ fiat hoc domine:& vsqꝗ domine [ira tua] id est,vindicta tua,quæ[sicut ignis exardescet]id est perseuerabit? vel fiet hoc vsq in finem? Non sit domine.Iram dei comparat igni:quia sicut ignis comburit mollia,& solida probat, ita uindicta dei comburit molles,fortes probatos reddit.

¶Ne auertas domine, sed potius [memorare quæ mea est substantia] id est,ꝗ fragilis humana natura est:quia nisi memoratus fueris, [vane cõstituisti omnes filios hominum]quia non liberabuntur a potestate diaboli:sed [nunquid] constituisti omnes filios hominum, vt habeas inde debitam laudem? Absit domine.

¶Ideo dico tibi vt memores,quia alius non est, qui possit adiuuare. Vnde dicit:[Quis est homo qui viuet,& non videbit mortem?]Nullus vtiq.Et post quam mortuus fuerit, quis poterit animam suã per se resumere? Nullus vtiq.Et hoc dicit:quis[eruet animam suam de manu inferi] id est, de potestate inferi? Nullus.

¶Ideo etiam dico, memorare, quia ita consueuisti antiquis patribus misericordias facere, &

ſic te facturum iuraſti: & hoc eſt, quod ſub interrogatione ponit: [Vbi ſunt domine miſericordiæ tuæ antiquæ?]id eſt, quas antiquis patribus conſueuiſti exhibere? Miſericordiæ dico complendæ, [ſicut iuraſti Dauid]id eſt, Chriſto filio tuo, permanens [in veritate tua]quia ſemper comples quęcunq; promittis. Iurauit deus, ſicut ſupra dictum eſt: Semen eius in æternum manebit. ¶Et quandoquidem iuraſti, [memor eſto obprobrij ſeruorum tuorum].i. quod ſuſtinent ſerui tui: obprobrium dico[multarum gentium]id eſt, à multis gentibus ſeruis tuis illatũ:[q̇d] obprobrium ego[continui in ſinu meo]id eſt, in anima mea, in qua ego obprobria continui: quia ea vtilia mihi fore putaui. ¶Quod]obprobrium[exprobrauerũt] .i. obiecerunt, [inimici tui domine: quod exprobrauerunt]obprobrium dico non aliqua cauſa Chriſti, vel ſuorum, ſed[commutationẽ Chriſti tui] ſcilicet, illud quod Chriſtus & ſui faciebãt, cauſa mutandorum hominum, de mortalitate ad immortalitatem. Improperabãt enim illi Chriſtum crucifixum, ſuos fuiſſe pannoſos, & abiectos, &c. Bis ponendo, exprobrauerunt, notat aſsiduitatem exprobrationis. ¶Ipſi exprobrauerunt, ſed non præualuerũt: et hoc eſt:[benedictus dominus in æternum] quia ab omnibus tribulationibus nos liberauit:[fiat fiat] In hac geminatione magnam affirmationem inſinuat. Hic oſtendit, quod prædictæ aduerſitates promiſsiones dei non deſtruunt.

IN PSALMVM LXXXIX.

Titulus. Oratio Moyſi hominis dei.

DOmine refugium.] Attẽde quod non dicitur hic pſalmus Moyſi, ideo, quod Moyſes hunc pſalmum inter orationes ſuas compoſuiſſet, vt alij volũt, q̃a in nullo de libris Moyſi hæc oratio inuenitur, ſed cum Dauid hunc pſalmũ, ſicut

& cæ

& cæteros fecisset, tamen intelligens Ezdras, Dauid prophetam in hoc psalmo deum orasse pro liberatione populi fidelis, exponendo humanum defectum, quo genere orationis Moyses deum orare cõsueuerat, vocauit hunc psalmum orationem Moysi, scilicet, similem orationibus, quas faciebat Moyses. Ideo psalmus iste vocatur oratio, quia quod cõtinet, vel oratio est pro nostra redẽptione, vel causæ sunt quare pro hominibus sit orandum. Oratio Moysi dico hominis dei: hoc dicit ad differentiam aliorum, qui Moyses vocantur: vel ideo dicit hominis, quia per defectum humanum, quem in psalmo describit, qui est cõmunis cum omni homine, ostendit naturã Moysi, quem ipsum hominem ostendit. Ideo apponit dei, qa ostendit cõtra humanũ defectũ liberatorẽ deum, tam Mosy, q̃ aliorum filiorum dei. Materia est liberatio: & contra, humanus defectus. Modus: In prima parte ostendit potentem deum, qui possit hominem liberare a quantocunq; defectu. In secũda parte, quæ incipit: Ne auertas hominẽ: precatur dei liberationẽ: & contra describit hominis multiplicem defectum. In tertia parte, quæ incipit: Dexterã tuã sic notam fac: precatur aduentũ Christi, per quẽ intelligit omnem futurã esse liberationem humani generis. Intentio est, nobis desperationem tollere: vt licet multiplicem cognoscamus nostrum defectum, tamen attendentes deum liberatorem nostrum, iam non desperemus de salute. ¶ Quasi ita diceret propheta, qui loquitur: Iam fratres non desperemus, quoniam deum habemus, ad quem refugiamus: & hoc dicit [Domine] deus qui prius iratus fuisti nobis, quando per peccatum primi parentis fugimus à te, modo tu [factus es nobis refugium] ad quẽ in omni periculo refugientes, securitatem inuenimus contra hostes. Erat eis Deus refugium, per spem futuri saluatoris quam habebant; dico factus es refu-

gium, & hoc non paucis, sed incipiens [a] prima [generatione] iustorum, protendendo vsque [in] nouissimam [generationem]. Cum dicit deum factum esse refugium nobis, innuit eum velle nostram liberationem: cum vero subdit eum æternum esse, ostendit talem qui nos possit liberare. ¶ Dico factus es nobis refugium, nec propter hoc dico te ex tempore esse, sed potius [prius quàm montes] id est, angelicæ creaturæ, [fierent, aut terra] quam videmus, [& orbis] id est, ipsum firmamentum, cum omnibus quæ continet, [tu es] id est, verum esse habes. Vnde dicitur

Exod. 3. in Moyse: Qui est, misit me ad vos: & vere es, quia [deus]: & licet ostendisset eum fuisse ante omnes creaturas, tamen quia posset habuisse principium, & finem expectare, vt hæc remoueat, addit: [a seculo & in seculum] id est, sine principio. Alia trãslatio habet, ab æterno, & in seculum, id est, sine fine tu es. Alia translatio habet, in æternum. ¶ Ne auertas. Pars secunda: quæ dicit: quia ò domine talis es, ideo [ne auertas] a te, vt permittas terrenis adhærere, [hominẽ] positum [in humilitate] id est, in deiectione, & miserijs huius vitæ: vel tendentem in humilitatem, hæc humilia, & caduca appetendo: quia in humilitate est homo, non debes auertere: [&] item ideo, quia [dixisti] per multos prophetarum: & si alius non dixisset tamen sufficit nobis, quod propheta iste dixit nobis: [conuertimini filij hominum] quia si conuertimini ad me, & conuertar ad vos. ¶ Quoniam misericordia. Ostendit modum humilitatis, & deiectionis hominis, ad hoc continuatur: Opus est ne auertas, [quoniam] inter cætera mala, quæ sustinet homo, habet quod vita sua, quantumcunque prolixa, nihil reputatur: & hoc [mille anni] id est, vita hominis quantũcunque prolixa, comparata vitæ, quæ est [ante oculos tuos] id est, æternitati, est [tanquam dies hesterna] et in aliquo non comparatur hesternæ diei, nisi secundũ

hoc quod

hoc quod præterita: & hoc est quod dicit: [quæ præterijt] id est, sicut dies præterita nihil reputatur, sic quantumcunque vita hominis prolixa: nec legitur aliquis vixisse mille annos, sed etiam si tantum viueret vita illa pro nihilo reputanda esset. ¶Dico mille anni sunt tanquam dies præterita, [&] tanquam [custodia in nocte] i. actus in labore, & cæcitate. Custodia enim semper in solicitudine est: per noctem intelligimus cæcitatem, in qua filij seculi detinentur: & vt plus dicam, [anni] hominum [eorum erũt] id est, de numero earum rerum, [quæ pro nihilo habẽtur] veluti ea, quæ tantum per somnium possidentur.
¶Mane. Enumerat alios hominis defectus, dico ꝑ nihilo anni habentur, & ita fiat domine: & hoc est: [Mane] hominis, id est, infantia [transeat] id est, cito pereat, [sicut herba] quæ leuiter perit: [mane] id est, iuuentus, quæ dicitur mane, quia adhuc crescit homo, [floreat] id est, vigeat fortitudine corporis, scientia, alijsque quibuscunque modis: [& transeat vespere] id est, senium, hoc est, homo in decrepita ætate, [decidat] ab omni vigore corporis, consumptus labore, & dolore: [induret] in cadauer, [& arescat] in puluerem redactus. Potest & ita cõtinuari: Precor ne auertas hominem: hoc tamen non oro, quin temporales defectus, & pœnam sustineat peccati. ¶Ideo cõcedo decidãt, trãseãt, & similia: q͠a video aliter esse nõ posse, [q͠a] nos [defecimus]. i. multos defectus patimur, & hoc [in ira tua]. i. in vindicta, quã tu sumis, ꝓ peccato primi parẽtis: & pręter mala q̃ iã sustinem⁹ etiã [turbati sum⁹] interiori nr̃o [in furore tuo]. i. in cõsideratiõe vẽturi iudicij, in q̊ furorẽ tuũ exercebis ¶Ideo dico nos in ira deficere, q͠a tu deus [posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo] i. pœnã dedisti pro peccatis nostris. Sicut enim dicitur deus peccata nõ aspicere, quando cõdonat peccata, ita dicitur aspicere, qñ punit peccata, & etiam [seculum nostrũ]. id est, totam vitã nostram posuisti [in illuminatione

vultus tui]id est, clarissime vidisti, ad peccata singula punienda: quia nec etiam cogitatio latebit vultum tuum. ¶ Quoniam. Bene dico, quod iniquitates in conspectu posuisti, quod apparet in effectu, [quoniã omnes dies nostri defecerunt] id est, vita humana breuis facta est: & dum viuimus, in miseria, & labore viuimus: & hoc est: [& in ira tua defecimus].

¶ Anni nostri. Ecce quomodo defecim⁹ scilicet, [anni nostri meditabuntur] id est, nos in annis nostris meditabimur: meditari dicit, quia homo in huiusmodi operibus nunquam ad perfectionem venit: [sicut aranea] quæ inane, & vile facit opus, vt vilem capiat prædam scilicet muscas, & in hoc totam se euiscerat. Similiter homines inania faciunt, & magnos labores consumunt, ad hoc vt adipiscantur, quæ vilia sunt & caduca, & in hoc sua viscera consumunt, q̃a corpus & animam similiter perdunt: & quia in annis aliquando bene, aliquando male possemus meditari, addit: [dies annorum nostrorum] meditabuntur sicut aranea, quia nec vna die cessamus ab inani meditatione. Vnde Salomon in Ecclesiastico: Quid superbis puluis, & cinis? In vita tua proijcis intima tua, & bene dico, dies nostri defecerunt, quia [in ipsis]diebus nostris, vt multum dicam, secundum ætatem hominum sunt[septuaginta anni]id est, si aliq̃s multum viuit, septuaginta annis viuit. Vel legant, meditabuntur passiue, sic, anni nostri, id est, tota vita nostra meditabuntur, id est, reputabuntur a sapientibus sicut aranea. ¶ Si autem. Dico hominis sunt septuaginta anni: [si autem]est[in potentatibus]scilicet quod homo viuat in fortitudine corporis, vt plures sint[octoginta anni, & amplius eorum] id est, si amplius viuitur, vita eorum est [labor] eis in corpore, [& dolor]in mente. Vel possumus per septuaginta, & octoginta allegoriam intelligere: vt per septuaginta intelligamus vetus testamentum, quod & de tem-

Eccle.x.

temporalibus loquebatur, & sola temporalia promittebat: sicut ibi legitur: Si volueritis, & audieritis Esaiæ.1.
me, bona terræ comedetis: per septem dies etiam voluitur hæc tota vita, in quibus vtimur his temporalibus: Per octoginta intelligamus nouum testamentũ in quo postpositis temporalibus, sola cœlestia docemur appetere, quia requiem æternam appetere docemur, quæ requies succedit finitis septem diebus huius vitæ: quam requiem iam accepit nostra natura in Christo in resurrectione, facta in octaua die: cuius requiei signum erat requies, quam faciebant Iudæi in Exod.31.
septima die. Secundum hanc sententiam litera sic legatur: Anni nostri sicut aranea meditabuntur, vt supra: sed tamen erunt dies, id est, illuminationes annorum nostrorum: & in ipsis diebus, id est, illuminationibus, erunt septuaginta anni a vita, acta secundum vetus testamentum. Habet alia translatio, septuaginta annis, quod sic legitur: Anni nostri sicut aranea meditabuntur, sed dies annorum nostrorum, id est, illuminationes, quas in annis nostris habemus, sunt in. lxx. annis. Ipsis non est relatiuum, sed demonstratiuum. Anni quidem acti secundum vetus testamentũ non erant in potentatibus: quia nullus sub veteri testamento quantumcunq; sanctus, qui tamen dicuntur homines noui testamenti, potuit peruenire ante mortem Christi ad octauum diem, id est, ad requiem significatam per requiem celebratam in. vij. die, & designatam per octauam diem, Si autem in potentatibus sunt dies nostri, tunc sunt. lxxx. anni, id est, vita acta secundum nouum testamentum: quæ dicitur esse in potentatibus, quia fideles noui testamenti post mortem statim in requiem perducuntur. Et amplius eorum labor, & dolor, id est, quicquid extra vetus, & nouum testamentum agitur, labor, & dolor est: quia si quis sine istis viuit, labores, & dolores in æternis miserijs consequetur. ¶ Quoniam. Ideo deus vitam

tam abbreuiauit, & labores, & dolores cõtulit, quoniam superuenit mansuetudo].i.misericordia dei superuenit iræ, & ipsam iram cõtemperauit, vt ira dei iam non sit nobis ad damnationem, sed ad purgationem:[&]per illam dei mansuetudinẽ[corripiemur] a peccatis nostris. ¶Quis. Quandoquidem deus irã suam mansuetam facit, non tamen vt nos non puniat, sed etiam vt nos corrigat: ergo[quis nouit potestatem]id est, efficaciam[iræ tuæ]id est, quis considerat iram tuam esse datam ad correctionem?[&]quis nouit [dinumerare iram tuam]scilicet, vt ita consideret in vindicta tua esse prosperitates, sicut sunt aduersitates? Iram dico illatam[præ timore tuo]id est, vt homo te timeat? ¶Dexteram Pars tertia. Domine sicut iram contulisti,[sic]domine[dexteram tuam].i. filium tuum, per quem liberationem facias humani generis,[fac notam]scilicet, vt fide, & dilectione recipiamus eum:[&]fac nos[eruditos corde] non in carnalibus, sed[in sapientia]scilicet, vt in ipso Christo tuam dignitatem intelligamus. Vel ita: dedisti irã & sic, id est, per illam iram fac notam dexteram tuã. i. filium tuum , vt attendentes miserias nobis illatas pro peccatis, Christum nostrum liberatorem cognoscamus. ¶Dexteram tuam notam fac, & per ipsam dexteram[conuertere]ad nos[domine]conuersos[vsquequo]id est, vsq; ad aliam partem conuersionis, scilicet, vt peccata dimittas. Alia translatio habet, aliquantulum: [& deprecabilis esto super seruos tuos.]¶Iam peto vt conuertaris, vt sis deprecabilis: quia iam domine[repleti sumus mane misericordia tua]spe per resurrectionem Christi, quam credimus futuram in mane per illuminationem virtutũ: & non tantum repleti sumus misericordia, sed etiam [exultauimus]scilicet, spe illius misericordiæ [&] etiam[delectati sumus]inter multa mala huius vitæ & hoc est:[in omnibus diebus nostris] de quibus con-

constat,quod nunquam aguntur sine miseria. ¶ Et non tantum lætati sumus inter mala, sed etiam ipsa mala faciunt nos lætari: & hoc est: [lætati sumus, p diebus, quibus nos humiliasti]: & non tantum dico pro diebus, sed etiam pro[annis]in[quibus] multipliciores possunt esse miseriæ, q̃ in diebus, quibus annis[vidimus]in ipsa experientia[mala], id est, multa aduersa nobis illata: considerantes enim hæc mala nobis prodesse ad vitam æternam, spe illius vitæ in nobis magnam lætitiam generant. ¶ Conuertere dico & [respice]oculo misericordiæ[in seruos tuos, & in opera tua]scilicet, tum quia serui tui sunt, tum quia eos fecisti:[& dirige filios eorum]in constantiam: filios, id est, imitatores. ¶ Dico respice,[&]sic[sit splendor Domini dei nostri]id est, illuminatio spiritus sancti[super nos]Vel, splendor, id est, crux Christi, scilicet, vt intelligamus victoriam Christi factam in cruce, in qua diabolum potestate priuauit, & nobis vitam restituit:[&]per illum splendorem[dirige opera manuum nostrarum]scilicet, quæcũq; opera: & sit etiam splendor dei[super nos]id est, in anima nostra, quæ est pars superior,[&]per illum splẽdorem[dirige opus manuum nostrarum]scilicet, charitatem, quæ est speciale opus. Vel ita sub vna distinctione dicamus: dirige opera manuum nostrarum super nos. i. vt ipsa opera ducant nos ad maiorem altitudinem, q̃ nos simus digni. Vel, super nos. i. pro supernis, non pro temporalibus, bene operemur.

IN PSALMVM XC.

Titulus. Laus cantici ipsi Dauid

QVi habitat]. Psalmus iste canticũ dicitur, quia rem nobis proponit, vnde nobis maxime exultandũ est: ostẽdit etiã nobis, quomodo deus oẽs fideles suos a quolibet genere tentationũ eripiat, in quo ipse liberator laudabilis apparet omnibus: & ideo conuenienter dicitur laus Cantici, quasi laudabile Canticum, quod attribuitur Dauid Prophe-

tæ qui loquitur. Materia est ereptio Dei, quam facit vniuerso iustorum corpori ab omni tentationum genere: & per oppositum, ipsæ tentationes, a quibus iusti liberantur. Modus: In prima parte ostenditur, qualis sit ille, qui a deo liberatur, scilicet, sperans omnino in Domino. Ostenditur in eadem parte, qualis sit protectio dei, & a quantis periculis, & quam infinitis fiat illa Dei protectio. In secunda parte, quæ incipit: Cadent a latere tuo, ostendit quod Christus malos, qui suos hic multis tentationibus persequuntur, tandem damnabit, & suos remunerabit. In tertia parte, quæ incipit: Quoniam in me sperauit: inducit propheta deum promittentem membris Christi, & in hac vita protectionem, & post hanc se daturum æternitatem. Intentio est, nos instruere contra tentationes, scilicet, vt putemus nunquam per nostras vires nos posse tentationibus resistere, sed semper ad deum refugiamus, & ab ipso liberari expectemus.
¶ Ac si ita diceret propheta: Vos iusti quicunque, nō præsumetis de vobis, sed vniuersam spem vestram proijcite in domino, quoniam [qui habitat] id est, perseuerat, [in adiutorio] id est, vt aliunde nullum putet sibi esse auxilium, in quo bene habitandum est, quoniam ipse altissimus est, & hoc est [altissimi], qui ita habitat, [commorabitur in protectione dei] id est, assidue protegitur a Deo, dei dico [cœli] in quo quod valida, & magna sit protectio eius denotatur. In hoc primo versu notatur tota summa huius primæ partis, quamuis breuiter continetur, vbi enim dicit, qui habitat, ponit illum qui liberetur. Cum dicit in protectione dei, ponit protectorem, & dat intellectum nobis eorum, a quibus sit illa protectio, scilicet, à tentationibus. ¶ Dicet. Ostendit qualis sit ille, qui habitat in adiutorio, scilicet, ille [dicet domino, susceptor meus es tu] quia ex vilitate peccati ad altitudinem iustitiæ me suscepisti, ad quam per meas vires nullo modo

do

do poteram peruenire:in qua positus, cum pericula imminerent, non confido in meis viribus, sed tu es deus[refugium meum]ad quem refugio, vt possim liberari ob omni instantia periculorum, & semper, quia[deus meus est, sperabo in eum] quia nunquam de me in aliquo præsumam, sed semper ad eum in oĩ necessitate recurram. ¶ Merito sperabo, [quoniam ipse liberabit me de laqueo]id est, de malefactis[venantium]id est, dæmonum & malorum hominum, qui venantur homines, sicut venatores feram: a quorum factis liberatum se dicit iustus iste, quia nullis factis illum possunt sibi conformare:[&]etiam liberauit me[à verbo aspero]. Verbum asperum reputat iustus, vel quando contumelijs afficitur, vel quando blandis verbis etiam ad decipiendum tentatur.

¶ Scapulis. Ostenso qualis sit ille, qui liberandus est ostendit qualis sit liberatio. Continuatio: Et conuertit se propheta ad eum qui liberandus est: Tu dicis, sperabo in eum, & ipse deus[obumbrabit tibi]scilicet, sic te proteget, vt æstum non sentias, [scapulis suis]id est, potentia, & fortitudine sua, quę per scapulas intelligitur, quia hæc est fortior pars in alis auiũ: [& sub pennis eius]id est, sub misericordia eius, vel præceptis eius dei, quibus homines ad cœlum volãt [sperabis]. ¶ Et si periculum immineat, [scuto circundabit te]ne possint te inimici lædere: [veritas eius]id est, ipse, vt per hoc verax appareat: nisi enim protegeret suos: falleret in promissis: & ecce ponit a quantis tentationibus liberet deus hominem: & quia circundabit te, ideo [non timebis a timore nocturno]ô Christe, cum omnibus membris tuis, scilicet, a leui, & occulta tentatione. ¶ Et etiam non timebis[a sagitta volante in die]id est, a leui tentatione, & manifesta, & etiã non timebis[a negotio perambulante in tenebris]id est, ab aliqua graui tentatione, & occulta, qualis fuit in Christo machinatio

 mor-

mortis, quam ei latenter parauerunt Iudæi. Per negotium accipimus quoscunque grauissimos actus, ad alicuius seductionem, vt hæretici grauiter laborant, vt aliquem iustum decipiant: quod dicit, perambulante habemus perseuerantiam in illis actibus: per hoc quod dicit, in tenebris, habemus occultam tentationem: et etiam non timebis [ab incursu, & dæmonio meridiano] id est, ab incursu dæmonij meridiani, id est, non timebimus à grauissima persecutione manifesta: qualis esset persecutio, si aliquis nefandus episcopus prædicaret, & præciperet fornicationem, vel symoniam sicut Guibertus demens: per hoc quod dicit, incursu habemus vehementē, et impetuosam tētationē: per hoc quod dicit, a dæmonio illatā, habemus grauissimū, & infatigabilē persecutorē: quod dicit, meridiano, habemus manifestū. Hieronymus in Origenem dæmoniū meridianum appellat hæreseos proteruitatem. Hic notauit quatuor genera tentationum: duas leues, vnam occultam, per timorem nocturnum: aliam manifestā per sagittam volantem in die. Iterum duas graues, vnam occultam, per negotium ambulans in tenebris: aliam manifestam, per incursum dæmonij meridiani. ¶ Cadent a latere. Pars secunda. Dico tu Christe cum tuis non timebis ab aliquo timore nocturno, vel ab aliquo genere tentationum, sed potius damnabis malos illos, qui inferunt tentationes tibi, & tuis. Vnde dicit: O Christe [mille] id est, infiniti, qui præsumunt se futuros in latere tuo, & tecum iudicaturos, [cadent a latere tuo] id est, non reputabuntur cum illis, qui consiliarij, & iudices tecū erūt: [& decem millia] id est, infiniti, qui præsumūt se ponendos in dextris, id est, inter saluandos, cadent [a dextris tuis] quia a sinistris ponentur. Mille dicit a latere cadere, & plures a dextris: quia plures sunt illi, qui præsumunt se saluandos, quam qui præsumunt se cum CHRISTO iudicaturos: illi cadent, [ad te autem

tem

tem nullus]talium aliquo modo [appropinquabit] sed potius præcipitabuntur in infernum, cum dices eis: Discedite a me maledicti in ignem æternum. Matth.25.

¶Dico, non appropinquabit, [veruntamen]potius oppositum fiet: quia tu Christe[considerabis]omnia scilicet peccata hominum, [oculis tuis]quos nec profundissima cogitatio latere potest: [&]tunc [videbis]id est, videri facies & notam omnibus[retributionem]id est, iustam damnationem [peccatorum].

¶Quoniam. Bene dico, quod peccatores damnabit quoniam me, & alios iustos: & hoc dicit: [quoniam tu es domine]Christe[spes mea]in quo bene debeo sperare, quia tu[posuisti altissimum]id est, deum, [refugium tuum]scilicet, nullam securitatem posuisti tibi in hoĩe, vel in aliqua mũdana re, sed in solo deo, in quo solo securitas potest inueniri, qa ipse altissim9 est

¶Et quia in Deo posuisti tibi refugium, ideo [non accedet ad te malum]aliquod, scilicet, peccatum: immunis enim CHRISTVS extitit ab omni peccato: [& flagellum]id est, correctio, vel punitio pro peccato, [non appropinquabit tabernaculo tuo] in quo ad tempus militasti deo. Cum dicit CHRISTVM saluatum, quia Deum fecit sibi refugium, timuit saluationem aliorum iustorum, quia ipsi spem suam in Deo constituunt.

¶Ideo non accedet ad te malum, [quoniam angelis suis mandauit de te]id est, mandatũ fecit de te Christe, [vt]ipsi[custodiant te in omnibus vijs tuis] id est, in omnibus operibus tuis: iuxta quod dicitur, Et accesserunt angeli, & ministrabant ei. Matth.4.

¶In manibus. Dico angelis suis mandauit, & ipsi angeli [portabunt te] id est, adiuuabunt te, [in manibus]id est, in operibus suis, ministrando, & subseruiendo tibi: ideo portabunt, [ne forte]tu [offendas pedem tuum]id est, affectionem tuam, [ad lapidẽ].i. ad legẽ: q̃per lapidẽ significatur, qa scripta fuit

in tabulis lapideis: offendiſſet Chriſtus in lege, ſi eam carnaliter implendam intellexiſſet. Vel, angeli portabunt te in manibus, quemadmodum in aſcenſione. ❡ Angeli ſubſeruiunt tibi, & tu [ambulabis ſuper aſpidem, & baſiliſcum, & conculcabis leonem, & draconem. Per hæc quatuor diabolus intelligitur, ſed diuerſis de cauſis. Per aſpidem nanq; ſignificatur diabolus: quia ſicut aſpis occulte mittit venenum, ita diabolus occultas mittit tentationes, quibus interficiat animas fidelium: ſuper quem Chriſtus ambulauit, quia nulla occulta tentatione diaboli potuit impediri. Per baſiliſcum, qui manifeſte mittit venenũ, intelligitur diabolus, qui manifeſte tentat fideles: ſuper quem ambulauit Chriſtus, quando ab ipſo diabolo manifeſte tentatus in morte, nullo modo ab ipſis tentationibus eſt ſuperatus. Per leonem diabolus intelligitur, ſecundum quod violenter agit: veluti quod auſus fuit in Chriſtum manum mittere, & eum morti dare. Per draconem intelligitur diabolus, ſecundum hoc quod deuorat, & incorporat ſibi quoſcunq; poteſt: ſuper quem ambulauit Chriſtus, dũ morte ſua eius deſtruxit potentiam. ❡ Quoniam. Pars tertia. Dico, quia angelis ſuis mandauit de te, ita dicens eis: [quoniam in me ſperauit] totus Chriſtus: maxime tamen hic de membris eius agitur: [liberabo eum] id eſt, membra ipſius Chriſti, ne percutiantur telis inimici, [protegam eum, quoniam cognouit nomẽ meum] ſcilicet, non ſuam quæſiuit gloriam, ſed meam. ❡ Clamauit ad me, & ego exaudiam eum, cum ipſo ſum in tribulatione] id eſt, tunc [eripiam eum] qđ amplius nulla tribulatio circundabit eum: quæ ereptio eſt in fine cuiuſq; fidelium: [&] ereptum, [glorificabo eum] in membris ſuis. ❡ Ita ſcilicet glorificabo eum, quia [replebo eum longitudine dierum] id eſt, æternitate, [oſtendam] Chriſto [illi] in membris ſuis [ſalutare meum] id eſt, ſaluatorem Chriſtum, q

erit

erit vera vita, & refectio omnium.

IN PSALMVM XCI.

Titulus. Psalmus cantici in die sabbati.

BOnum est confiteri domino]. Tractatus iste psalmus dicitur, quia monet nos bene operari, scilicet, confiteri, & psallere domino: psalmus dico cantici, id est, magnæ exultationis, habitæ in die sabbati, id est, in consideratione æternæ quietis quæ significatur per sabbatum: quia in sabbato quieuit deus ab omni opere quod patrauit: & illa domini requies fuit signum illius quietis, quam habituri sunt fideles post labores huius vitæ. Præcepit quoq; dominus in lege, sabbato homines quiescere, in signum eiusdem quietis æternæ: quam requiem, quia nostra natura in Christi resurrectione plene obtinuit, quasi iam rem significatam obtinentes, non feriamur in sabbato. Ostenditur quippe in hoc psalmo, quoniam iusti, licet in hac vita laborent, tamen obtinebunt requiem sempiternam, de quo maxime est exultãdũ vnicuiq; fidelium. Materia est iustus laborans in hac vita, tandem assecuturus requiem æternæ beatitudinis: & per oppositum iniustus quiescens in hac vita, tandem laborabit in alia. Modus: In prima parte monet bene operari, & in hac vita laborare, vt tandem exultemus in æterna beatitudine: & ideo dicitur psalmus cantici, id est, pendens ex cantico. In secũda parte, quæ incipit: Vir insipiens: ostenditur, quod iniusti qui in hac vita, vbi laborandum est, florent, & requiescunt: in alia vita damnati laborabunt. In tertia parte, quæ incipit: Iustus vt palma florebit: ostendit requiem quam habebunt sancti post hanc vitam. Intẽtio est, consolari contra labores huius vitæ, per quos ad æternitatem ducimur. ¶ Vox prophetæ, quasi ita diceret: Vos iusti nolite desperare in laboribus huius vitæ: sed potius confitemini, & psallite, quia [bonum est confiteri domino] vtroq; modo confessionis, scili

cet, & se de peccatis accusando, & deum ipsum laudando: [&] post confessionem bonum est [psallere] id est, bene operari, non ad gloriam hominis, sed [nomini tuo] id est, ad ampliandum nomen tuum o [altissime] & ideo nomen tuum merito est ampliandū. ¶ Dico bonū est confiteri, & psallere, [ad annunciādum] id est, vt possint homines annunciare alijs [misericordiam tuam mane] id est, in prosperitate beneficiorum vestrorum, hoc est, virtutum, vt si habeant aliquas virtutes, annuncient hoc non ex se, sed ex misericordia dei esse, [&] ad annunciandum [veritatem tuam] id est, iustitiam tuam, [per noctem] id est, in aduersitate, id est, si habeant aduersitatem, cognoscāt hoc esse ex iustitia dei, qui iuste pro cōmissis suis puniat eos. ¶ Ostendit quomodo debeamus psallere, scilicet, [in psalterio] id est, spirituali operatione, veluti in contemplatiua vita, [decachordo] id est, complente decem præcepta legis: & bonum est psallere domino [in cithara] id est, in mortificatione carnis: et hoc non cum tristitia, sed [cum cantico] id est, cū exultatione. ¶ Ideo dico bonum est confiteri, & psallere, [quia] ô [domine delectasti me in factura tua] id est, [in] bonis [operibus] quæ tu creasti, & fecisti in me: & deinceps [exultabo] in omnibus bonis, quæ sunt [manuum tuarum] id est, tuæ operationis: quia nullus bene agit, nisi te, non ipso operante.

¶ Et quia non tantum in me bona facis, sed etiam in ipsis bonis operibus me delectari facis: ideo merito possum dicere, quia [magnificata sunt opera tua domine] & [q̃] sunt magnificata: vltra q̃ possit exprimi: & [cogitationes tuæ] id est, dispositiones tuæ, q̃ fiunt ex cogitatione, & consilio, veluti quod boni tribulantur, & mali florent: [sunt factæ nimis profundæ] id est, inscrutabiles. Vnde alibi dicitur. Iudicia
Psal. 35. dei abyssus multa. ¶ Vir insipiens. Pars secunda. Cogitationes dei ita sunt profundæ, sed tamen [vir insipiens]

piens]id est, ille qui sapiens est in seculo, & caret vera sapientia,[non cognoscet hæc] quæ dicturus sum [& stultus]id est, ille, qui nec in deo, nec in seculo sapiens est,[non intelliget hæc]. ¶ Scilicet,[cum exorti fuerint peccatores]qui dicuntur exoriri, cum in magnas diuitias, vel magnas veniunt potentias,[sicut fœnum]id est, comparabiles fœno, quod licet ad tempus floreat, & pulchrum sit, tamen cito arescit: [& apparuerint]id est, insignes in suis potentijs, vel diuitijs, cognoscentur a multis [omnes qui operãtur iniquitatem]. ¶ Hæc non intelligent, quod cum ita fuerint exorti,[vt]id est, qualiter [intereant in seculum seculi]id est, in æternum: ipsi peribunt,[tu autẽ domine]qui in mundo visus es humilis, permanebis [altissimus in æternum] ¶ Et vere interibunt,[quoniam]ó domine ecce inimici tui]id est, gentiles,[peribunt]: vel ideo geminatur, vt rem, quæ quasi incredibilis videbatur, credibilem reddat: peribunt dico, [&]hoc modo scilicet,[dispergentur omnes q operantur iniquitatem]ad hoc quod dicit, peribunt, dispergentur, dicit cum a bonis separantur. ¶ Illi peribunt,[& cornu meum]id est, altitudo mea, quæ est [sicut vnicornis]quia ad vnum tendit, scilicet, ad ipsum deum. Vnde dicitur: Vnã petij a dño: [exaltabitur]recipiendo immortalitatem & impassibilitatem Psal. 26.
[& senectus mea]id est, mea nouissima, scilicet, ea q̃ sequuntur post hanc vitam: erit [in misericordia vberi] .i. in abundanti remuneratione: sicut econtrario senectus impiorũ erit in malitia vberi. ¶ Dico senectꝰ mea erit in misericordia vberi,[&]iã[oculus meus] interior[despexit inimicos meos]& cognoscens vitã illorũ esse inutilẽ, & potentiã breuẽ, [& ab insurgentibus in me malignantibus].i. cõtra me, [audiet auris mea]hoc qd' seqr̃ ¶ Plãtati. Pars tertia. Scilicet [iustꝰ florebit]in alia vita,[vt palma]. Bñ palmæ iustũ cõparat, qa sicut trũcus palmę turpis est interiꝰ, in superio

ſuperiori vero ſunt elatæ, pulchræ, florētes, ſic iuſtus exterius propter tribulationes, in hac vita, quæ inferior eſt, turpis, & pannoſus, & contritus per multas tribulationes, in alia vero vita floreſcet, [& multiplicabitur] ineffabili gloria æternæ beatitudinis, [ſicut cedrus Libani] quæ altior creſcit alijs cedris, & eſt imputribilis: ſic iuſtus erit quando ditabitur altitudine, & immortalitate,

¶ Et bene debent ibi multiplicari, quia hic ſunt [plātati in domo domini] id eſt, firmiter radicati in præſenti eccleſia: & propter hoc [florebunt in atrijs domus dei noſtri] id eſt, in ſuperna Hieruſalem, quæ ꝑpter amplitudinem per atria deſignatur. Vel, in atrijs domus dei noſtri, id eſt, in initio cœleſtis habitationis, ſcilicet, in ipſo iudicio florebunt.

¶ Et [adhuc] id eſt, præter illas iuſtitias, quas modo habent iuſti, [multiplicabuntur] ipſi [in ſenecta vberi] id eſt, in nouiſſimis, vbi erit vber, & copioſa miſericordia dei: [&] interim [erunt bene patientes] non male, ſicut faciunt hypocritæ, [vt annuncient] id eſt, digni ſint annunciare alijs: iſtud ſcilicet, [quia dominus deus noſter eſt rectus] retribuendo merita cuiuſq;: & quia poſſet retribuere merita, & non quātum exigerent merita ipſa, addit: [& nō eſt iniquitas in eo] quia etiam plus reddit vnicuiq;, q̄ promeruiſſet. Vel rectus eſt, dum permittit ſuos tribulari, vt eos in alia vita remuneret, & non eſt iniquitas in eo, in hoc quod permittit malos in hac vita florere, quos in alia æterna damnatione damnabit.

IN PSALMVM XCII.

Titulus. Laus cantici Dauid, in die ante ſabbatum, quando fundata eſt terra, vel inhabitata.

Domi

Dominus regnauit, decorem] Ad literam: Terra fundata fuit in sexta feria, nõ quod ipsa tũc formaretur, sed quia in sexta feria factus est homo: quo facto, terra fundata est, id est, stabilis & possessa, quæ inanis esset, & superuacue fundata, nisi haberet hominem possessorem. Vel in sexta feria inhabitata est ab homine, quando factus fuit homo: non quod de hac literali fundatione hic agamus sed de designata per istam, scilicet, de recreatione hominis, facta per sanguinem Christi in sexta ætate, scilicet, in tempore gratiæ, quę sexta ætas per sextam feriam designatur: sicut post sextam feriam sabbatũ sequitur, ita post sextam ætatem vera requies sequitur Titulus sic exponitur: Tractatus iste laus cantici dicitur, id est, laudabile canticum. Canticum dicitur, quia rem proponit exultabilem, scilicet, fundationẽ ecclesiæ, & alias Christi potentias multas, in quibus ipse Christus laudabilis patet. Vnde dicitur laus cantici, attributa Dauid prophetæ, qui hic loquitur: cantici dico, habiti in die ante sabbatum, id est, in consideratione diei primi, sextæ ætatis: quæ dies ideo dicitur, quia in ea veram illuminationẽ recipimus: quæ ætas est ante sabbatum, id est, ante requiem æternã: quando, id est, qua die, scilicet, in tẽpore gratiæ, fundata est terra. i. reparatus est homo, per quem fundata, & stabilis facta est terra, quæ inanis esset, nisi homo repararetur: quia cum omnia ad dei laudem facta sint, a nulla creatura terrena, nisi homo viueret, laudaretur. Materia est Christus, fundator ecclesiæ, de qua agit per multas commendationes, vtens demonstratiuo genere. præuidens propheta Christum esse venturum in humilitate, & propter hoc contemnẽdum esse a Iudæis, multipliciter commẽdat eum, vt cum venerit, non ei derogemus, sed honorem debitum persoluamus: & hæc est intẽtio, vt nõ propter humilitatem Christum contemnamus, sed eum deũ Gen. 1.

redemptorem credamus. ¶ Ac si ita diceret propheta: Vos quicunq; videntes Christum in humilitate, nolite despicere: quia ipse qui humilis veniet, ipse idē [dominus regnauit] id est, per mortem suam mortis imperium, & fortem armatum, id est, diabolum, superauit: & postquam eum regem determinauit, de quo ageret, cōmendat eum, dicens: Ille qui sic regnauit, [indutus est decorem] id est, habuit sibi vnitam deitatem: & hæc commendatio est prima pars psalmi: & ipse idem dominus [indutus est fortitudinē,] id est, potentiam, quia ipse semper & potenter sustinuit. & hęc est alia pars: [&] per hoc quod talis fuit [præcinxit se] id est, præparauit se ad constitutionē ecclesiæ. Dictum est ad similitudinem operarij, qui præcinctus, expeditior est ad operandum. ¶ Et ostēdit in effectu, quod præcinxit se. Vere pręcinxit, [etenim firmauit] in fide [orbem terræ] id est, ecclesiam, collectam de toto circuitu terrę: [qui] orbis est ita firmatus, quod [non commouebitur] aliqua tentatione: & hęc commendatio est aliqua pars psalmi.

¶ Et [extunc] id est, ex quo firmasti orbem terrę, est ipsa ecclesia [parata sedes tua] in qua tu sedes, et quiescis: sedes dico per ipsam fundationem tibi parata: & ne per hoc temporalis esse intelligeretur, ostendit ęternum, cum dicit: [tu es à seculo] id est, ab ęterno: non in seculo factus, sed factor seculi. Vel ita, sedes tua est parata, & extunc à seculo etiam tu es.

¶ Et hęc est commendatio. Alia pars. Sed licet sic fundata esset ecclesia, tamen [flumina] id est, potentes huius seculi, [eleuauerunt] o [domine eleuauerūt flumina vocem suam] id est, comminationem suam contra illam sanctam ecclesiam tuam, & contradictionem suam: Quod bis dicit, eleuauerunt, notat perseuerantiam ipsorum potentum contra ecclesiam.

¶ Eleuauerunt] etiam ipsa [flumina fluctus suos]. i. persecutiones suas, & turbationes suas contra ecclesiam:

ſiam: flumina dico concitata[à vocibus]id eſt, ab ad monitionibus.[aquarum multarum]id eſt, populorum multorum. Concitant enim ſępe minores, ſępe fortiores, ad perſecutionem eccleſię. ¶Et non tantum flumina eleuauerunt fluctus contra eccleſiam, ſed etiam ſunt factę[elationes maris]id eſt, vniuerſi populi, [mirabiles].i. infinitę, intolerabiles: & [in] omnibus iſtis elationibus[altis]eſt [mirabilis dominus]ſedando huiuſmodi eleuationes: vel quia non permittit fidelem ſuum aliqua huiuſmodi tentatione deuinci. Et in his tribus verſibus, qui continēt victoriam Chriſti, eſt quinta pars pſalmi. ¶Teſtimonia tua]id eſt, prophetiæ, & ſcripturę alię [ſunt facta nimis credibilia] id eſt, multum: dum quicquid in eis promiſſum fuit, te veniente impletum eſt: & hęc cō mendatio eſt ſexta pars pſalmi. ¶Et etiam o[domine domum tuam]id eſt, eccleſiam pręſentem, in qua tu habitas, [decet ſanctitudo].i. ipſius domus eſt ei decens ornamentum: ſicut dicitur: Regiam domum decent pallia: & hoc [in longitudine dierum] id eſt, in ęternū: & hęc cōmēdatio eſt ſeptima pars pſalmi

IN PSALMVM XCIII.

Titulus. Pſalmus Dauid quarta ſabbati.

DEus vltionum dominus.] Pſalmus iſte conuenit Dauid prophetæ, qui hic loquitur, habitus de rebꝰ ſignificatis ꝑ res factas in quarta ſabbati. In quarta enim fecit deus luminaria, per quæ ſignificantur ſancti viri lucentes in eccleſia, de quibus in hoc pſalmo agitur: & ſunt quædam tenebræ in hoc mundo, veluti, quod homines non putant deum non curare hæc terrena, cum videant â ſuperbis viduas, pupillos, & alios homines dei, quorum ipſe dominus in lege præceperat miſereri, multis modis vexari: quæ tamen tenebræ non obtenebrant, neque obſcurant luminaria ſanctæ eccleſiæ:

Gen.1.

Exo.22.

ecclesiæ: quia boni nunq̄ inducuntur in hunc errorē, quod deum putent non disponere terrena, sed mala
Philip.2. hæc patienter sustinent, securi de remuneratione, & semper lucent inter malos, præbentes exempla bonæ operationis: iuxta quod dicitur: In medio nationis prauæ, & peruersæ, inter quos lucetis, sicut luminaria in mundo. Materia sunt sancti, lucentes splendore virtutum inter mala huius vitæ: & per oppositum, superbi illi, qui persequentes pauperes dei, & tamen multiplici prosperitate florentes, causa sunt, quare aliqui ducantur in errorem, & putent deum non curare hæc terrena. Modus: In prima parte increpat superbos illos, & comminatur eis æternum interitum. In secunda parte, quę incipit: Intelligite insipientes in populo: admonet erroneos, qui putāt deum hęc mundana non curare, vt intelligant, & iusta dispositione hęc omnia ordinari cognoscant: minatur etiam eis, quod quandoq; arguātur: bonos vero ostendit a deo nunq̄ derelinqui. In tertia parte, quę incipit: Quis consurget mihi: demonstrat, quod hic deus suos adiuuat, & tandem digne remunerabit, & malis reddet secundum iniquitates ipsorum. Intentio est, nos remouere ab illo errore, ne putem9 deum non curare. ¶ Ac si ita diceret propheta: Noli te putare deum hæc mundana despicere, & non dis-
Ioan.5. ponere, quoniam [deus vltionum dominus] est: &
Mar.11: ideo si eū non ordinare dicatis, puniet vos, quia ipse
Lucę.19 dominatur vltioni: per quod Christus intelligitur, cui omne iudicium datum est: & ipse idem [deus vltionum libere egit,] veluti cum vendentes de tēplo eiecit: & cum in omni tempore suæ militiæ immunem se â peccato custodiuit. ¶ Et tu Christe, qui es deus vltionum, qui humilem te ostēdisti, [exaltare] per resurrectionem, [qui iudicas terram]. i. vniuersos de tota terra, et [redde retributionem superbis.] ¶ Et quādoquidē superbe agūt, [vsq; q̄ dn̄e pecca

tores

tores, vsq; q̊ peccatores gloriabūtur?].i.pmittis eos de malitia sua gloriari? Cōtra ipsam naturā videt̃ esse quod & mala faciunt, & inde gloriantur. Naturale enim est, de malis compungi: quod ingeminat, vsq; quo peccatores, notat asiduitatem malitiæ ipsorum ¶ Bene dico eos peccatores, quia ipsi peccatores [effabuntur] in manifesto, [& loquentur] inter familiares [iniquitatem] sed [loquentur omnes qui operantur iniustitiam.] ¶ Supponit quam iniustitiam, dicens: [populum tuum domine humiliauerunt] contumeliis, [& hæreditatem tuam vexauerunt.] ¶ [Viduam & aduenam interfecerunt, et pupillos occiderunt] quorum omnium in lege dominus præceperat misereri. Vel viduam, & aduenam, & pupillum, possumus accipere allegorice. ¶ [Et] cum hæc facerent, [dixerunt, non videbit dominus].i. dn̄s eorum non attendet: & si etiam viderit, [non intelliget].i. non curabit [deus Iacob] de istis pannosis.i. fidelib9 non quod ipsi impij vocent eum deum, sed hoc dicit propheta ex se. ¶ Intelligite. Pars secunda. Continuatio: Ipsi dicunt, dominus non videbit: & hoc est: ô vos [insipientes in populo].i. vos qui docetis populum sapientiam mundi, & tamen caretis vera sapientia, qui videntes superbos florere, & populum dei affligere, putatis deum [hæc] mundana non disponere, [intelligite] [&] vos [stulti] qui neq; in mū do sapientes estis, neq; deum iudicem futurum attēditis [aliquando].s. visis miraculis saltem [sapite] deum hæc omnia disponere. ¶ Bene debetis sapere deum hæc omnia disponere: nā dicite modo: [qui plātauit aurem].i. qui dedit homini facultatem audiendi, [non].i. nonne [audiet?] Audiet vtiq;, id est, intelliget: [aut qui finxit oculum] id est, qui ministrauit visum, [non considerat] interiorem, sed exteriorem oculum? faciet vtiq;. ¶ Et ille [qui corripit Gentes] flagellis suis, [nōne arguet] impios de peccatis suis?

faciet

faciet vtiq;: & [qui docet hominẽ scientiã] i. fidelib⁹ suis dat verã cognitionẽ: nonne malos arguet? Vel, qui corripit Gentes. i. populũ suũ, si non parcit filijs ad correctionẽ, nonne grauissime arguet malos? Et ille qui docet hominẽ scientiã, nũquid ignorabit peccata nostra? Vos putatis deum ignorare peccata nostra, sed certe [dñs scit] etiam minutissimas [cogitationes hominũ] & hoc scit, [quoniã vanæ sunt.] ¶ Cogitationes vestræ vanæ sunt, sed certe ô [dñe beatus] est ille [homo, quẽ tu erudieris] virga tua, sicut pius magister discipulum: [& eum] quem tu [docueris de lege tua:] beatum dico, dando ei intellectũ diuinæ scripturæ. ¶ Ad hoc dico docueris, [vt mitiges ei]. i. vt mitigationẽ, & patientiã ei facias: quia aliter non valebit scientia scripturarum, nisi in eis addiscat esse patiens: ei dico presso [â diebus malis]. i. a tribulationibus, quæ in istis diebus inferuntur: mitiges dico, [donec fodiatur peccatori fouea] ad literam, scilicet, quousq; mortuus sepeliatur. Quandiu enim viuit, non cessat mala inferre. Vel, fodiatur peccatori fouea. i. donec consummatur nequitia eius: in quã sæpe incidit foueam, quia per suã nequitiam, per quam mala infert alijs, seipsum illaqueat. ¶ Vere beatus quẽ tu erudieris, [quia dñs a se non repellet plebem suã] sed potius in angelorum societatẽ recipiet: [&] etiã in hac vita [hæreditatẽ suã nõ derelinquet] quin semper ei pro sua necessitate in tribulationibus assistat. ¶ Nõ derelinquet dico, [quoadusq; iustitia] suorum, quæ in hac vita fuit conculcata, [conuertat in iudiciũ]. i. quousq; ipsi iudicẽt alios: & ne paucos intelligeremus eos, quorũ iustitia cõuertetur in iudiciũ, dicit: [& qui iuxta illã]. i. qui sunt participes iustitiæ. Alia trãslatio habet, qui tenet illã [oẽs] scilicet [qui sunt recti corde.] ¶ Quis cõsurget. Pars tertia Continuatio: Dico quod dñs plebẽ suã non derelinquet, quis ergo erit meus defensor, et meus adiutor?

Nullus

Nullus equidẽ, nisi deus: & hoc est: [quis consurget mihi aduersus malignantes] .i. ad meũ opus, vt me defendat a malis? [aut quis stabit mecum] adiuuãdo perseuerantẽ in certamine [aduersus operantes iniq-tatẽ?]. s. qui mihi cõferũt mala, vt me faciãt patiẽter sustinere persecutiones eorũ. ❡ Dico quis stabit mecum, & tamen de viribus meis nõ præsumo, sed in dño cõfido: nam [nisi quia dñs adiuuit me, paulominus] id est parũ abfuit, quin [habitasset anima mea in inferno]. i. in profunditate vitiorũ. s. putassem, quod deus non curaret animã meã. ❡ Dico, nisi dñs adiuuisset, anima mea in inferno habitasset: sed cur te dñs adiuuit? quia [si dicebã] per cõfessionem accusando me de peccatis, [motus est pes meus]. i. affectio mea a via vera ad aliquod illicitũ: ibi etiã o [domine misericordia tua adiuuabat me] retrahendo a peccato, & me in bono opere confirmando. In hoc itaq; magna consolatio nobis est, quia non tantũ deus fideles suos, dum persistũt in virtute, corroborat, sed etiam in lapsu visitat, & confortat. ❡ Dico misericordia adiuuit me, quia [secundum multitudinem dolorũ meorum] id est, peccatorum, de quibus doleo, [consolationes tuæ] existentes [in corde meo, lætificauerunt animam meam.] ❡ Me lætificabis, sed malos non: & hoc est: [nunquid adhæret tibi sedes iniquitatis?] id est, mali, quos hic conuenienti nomine nominat: tibi dico, [qui figis laborem in præcepto] id est, qui præcipis laborare in bonis operibus illos, qui debẽt tibi adhærere. Vel, qui figis laborem in præcepto vt tuum præceptum impleatur. ❡ Ideo non adhæret tibi sedes iniquitatis, id est, ipsi mali, quia ipsi [captabunt in animam iusti] id est, frequenter volent seducere, & sibi conformare animam iusti: [&] si nõ possunt decipere, [condemnabunt sanguinem] licet [innocentem.] ❡ Ipsi captant animam iusti, effundũt sanguinẽ: [&] cõtra hęc oĩa [factus est mihi dñs in refu-

in refugiũ]ne cedã tribulationibus: [&] ipse [deus meus]est factus[in adiutorium spei meæ] id est, iuuat me ad bene operãdum, vt tandem requiem, quã obtineo spe misericordiæ, obtineam rerum veritate. ¶[Mihi factus est refugium, [& illis] qui effundunt sanguinem iustorum, [reddet dominus iniquitatem ipsorum]id est, prout gesserunt, retribuet eis. Dicet aliquis, non reddet eis mala, quia iniquitas eorũ profuit sanctis: respondet, non reddet secundũ hoc quod profuit iniquitas eorum, sed secundum malam intentionem ipsorũ: hoc est ꝙ dicit[& in malitia eorũ]i. malã intentionẽ ipsorũ[disꝑdet eos, disꝑdet illos dominus deus noster.] Bis dicendo disperdet, certos nos de eorum perditione constituit.

IN PSALMVM XCIIII.

Titulus. Laus cantici ipsi Dauid.

VEnite exultemus domino.]Psalmus iste canticum dicitur, quia proponit nobis magnã exultationem, scilicet, tempus gratiæ, in quo in terram promissionis, videlicet in requiẽ æternam, intratur. dicitur laus, quia laudabilis ille ostenditur, per quem aditus intrandi in requiem nobis præparatur: quæ laus cantici, id est, laudabile canticum, conuenit Dauid prophetæ, qui hic loquitur. Materia est ipse Christi aduentus, quo nobis æterna requies acquiritur. Modus: In prima parte admonet propheta secundum se Iudæos specialiter, quasi vnus de illis eis cõpatiens, vt Christum saluatorem suum venerẽtur, & adorent: ponendo multas causas, quare eum recipere debeant. In secunda parte, quæ incipit: Nolite obdurare corda vestra: inducit propheta ipsum deum commonentem, ne indurarent corda sua, sicut patres eorum, sed potius cognoscant Christum visitatorem suum. Intentio sua est, remouere Iudæos à duritia sua, & ne sibi reddant deum iratum, sicut fecerunt patres eorum. ¶Ac si ita commoneret eos

prophe

propheta: Vos nolite esse increduli, sicut fuerunt patres vestri, sed [venite] per Christum ad fidẽ, & [exultemus] id est, cum exultatione seruiamus huic [domino] & etiam [iubilemus deo] id est, quia ipse est deus [salutari nostro] id est, ipsi Christo, qui nos saluat, & redimit de manu diaboli: & ideo bene debemus iubilare ei. ¶ Iubilemus dico, & etiam [præoccupemus faciem eius] aliquando venturi iudicis, [in confessione] scilicet, prius confiteamur ei peccata nostra, q̃ ipse ad iudicium veniat: [& in psalmis iubilemus ei] id est, iucunditatem quam mente concipim9 bonis operationibus indicemus. ¶ Ideo debemus ei iubilare, & exultare, [quia] ipse est [deus] noster, id est, creator omnium: ipse est etiam [magnus] id est omnipotens [dominus] quia omnibus dominatur: [& rex magnus super omnes deos] Gentiũ, vel angelorum. ¶ Et alia causa est quare debemus iubilare ei, [quia in manu] .i. in potestate [eius sunt omnes fines terræ] id est, homines totius orbis: [&] ipsius sunt [altitudines] id est, exaltationes, potentiæ, dignitates, [montium] id est, potentum huius vitæ. Nullus enim potest eleuari in hoc seculo, nisi eo permittente. ¶ Alia est causa, [quoniam ipsius est mare, & ipse fecit illud, & siccam manus eius fundauerunt,] Gen.1. ad literam: vel allegorice per mare possumus accipere amaricantes huius vitæ, qui dei sunt, et qui dei permissione sæuiunt: & ipse fecit illud, id est, ordinauit ipsorum malitiam. Vnde dicitur: Faciens pacem, & Esa.45. creans malum: & siccam, id est, illos, qui sunt sicci à fluctibus huius mundi, & sitientes imbrem iustitiæ Vnde alibi: Anima mea sicut terra sine aqua tibi. Psal.142.
¶ Et quia tã potens est, ergo vos Iudæi, qui à deo recessistis in regionem longinquam dissimilitudinis, [venite] passibus fidei, [adoremus] id est, singulari veneratione Christum colamus, id est, eum summũ bonum reputemus, [& procidamus] id est, humilie

mur in concupiſcentijs noſtris, nosipſos puluerem & cinerē reputemus,[& ploremus]pro peccatis noſtris,non ad conſpectū hominū,ſicut hypocritæ, ſed [ante dñm:]& hoc debemus, quoniam ipſe eſt ille, [qui fecit nos:]ideò etiā, [quia ipſe eſt deus noſter] factus per carnē aſſumptā,quaſi ideo hoc debemus, quia & creator,& recreator noſter eſt. ¶[Et]ideo debemus,quia[nos]ſumus [populus paſcuæ eius] quia nos reficit ſpiritualibus donis, & etiam corpore ſuo & ſanguine:[&]etiā ſumus [oues].i.ſimplices,& innocentes, quod eſt [manus eius] i.operatio ipſius,quia ſolius dei opere innocentes poſſumus eſſe. ¶Dico quia eſtis populus,& oues, hac conditione,[ſi audieritis vocē eius]qui prius locutus patribus in prophetis,[hodie].i.in hoc tempore gratiæ,quando nobis loquitur per propriū filiū. Vnde
Heb.3. Apoſtolus:Quādiu hodie nominatur inter vos. Dico,ſi vocē eius audieritis,tunc ſcilicet,[nolite obdurare corda veſtra]Vel ita:Quādoquidē vos eſtis populus paſcuæ,& oues manus eius, ergo ſi vocē eius audieritis,hodie,vt ſupra,nolite obdurare corda veſtra. ¶Pars ſecunda. Nolite obdurare,ſicut obdurauerūt patres veſtri:& hoc eſt:[ſicut in irritatione ſecundum diē tentationis]factæ [in deſerto].i. nolite ſequi diē tentationis,vt tenteris deū in deſerto, [vbi tentauerunt me patres veſtri] cordibus dubitantes de potentia mea,& tunc probauerunt me eſſe deū: & quia[probauerunt. & viderunt,]audierūt[opera mea].i.manna plui illis,& alia multa ſigna feci eis. ¶Et quia ſic me tentauerūt,ergo[fui offenſus generationi illi quadraginta annis:]tot enim annis morati ſunt in deſerto:[& dixi]eis per Moyſen, & alios electos meos,[ſemper iſti]homines[errant:] & nō in ſcijs,ſed[corde]quia in conſcientijs ſuis erraſſe ſe intelligunt. ¶[Et]licet dixiſſem eis ita:[iſti]tamē [nō cognouerūt vias meas].i.nō ap̄pbauerūt præcepta

mea, & ideo[si introibũt in requiẽ meã], i. ęternã patriã, significatã p̃ terrã ꝓmissionis: nõ erit ibi aliquis bonus, [vt]ego[iuraui in ira mea]. s. eos nõ introituros in requiem meam. Figura aposiopesis. i. defectio orationis.

IN PSALM. XCV.

Titulus. Psalmus Dauid quando domus ædificabatur post captiuitatem.

CAntate domino.]Psalmus iste cõuenit Dauid prophetæ, qui hic loquitur: respicienti eum ita tum, scilicet, ad tempus gratiæ, quando ædificata est domus, id est, ecclesia, post captiuitatẽ diaboli, a quo propter peccatũ captiuum tenebatur genus humanum. Tangit historiam quãdo post captiuitatem Babyloniæ templum Salomonis reædificatum est: non tantum de historia, sed de significato intelligimus prophetã egisse. In hoc psalmo est materia primus, & secundus Christi aduentus. Modus In prima parte monet quoscunq; Gentes, non tantum Iudæos, sicut in præcedenti psalmo fecit: Cantate huic domino, qui venit ad nos respectu primi aduentus. In secunda parte, quæ incipit: Afferte domino patriæ Gentium: monet non tantum cantare, sed etiam afferre, & bene operari ad gloriam huius domini, & hoc respectu secundi aduentus. Intentio est, in istis admonitionibus, scilicet, vt cantemus, & bene operemur ad gloriam istius domini.

¶ Ac si ita diceret propheta: Nolite cantare domi- no canticum vetus, vt laudetis eum pro solis bo[nis] temporalibus, sed potius[cantate domino canticu[m] nouum]id est, laudate eum amore iustitię, scilicet, [qui] per filium suum nobis iustitiam contulit: nec dico [so]lis Iudæis, sed[cantate omnis terra] tam gentiles, [quam] Iudæi cantate[domino.]

¶ Tertio ponens [cantate domino] trinitatem indicat: [& benedicite nomini eius] solum enim nomen dei habemus, nondum etiam rem: quod

 nomen

nomen multum valet, non quia prolatum, sed quia creditum. Ille benedicit nomen domini, qui bene viuendo, dat alijs exemplum bene viuendi: sicut econtrario ille dicitur maledicere nomen domini, ex quo alij trahunt sibi exemplum male viuendi. Dico cantate, & benedicite, et[annũciate salutare eius]ipsum filium dei, per quem genus humanum saluatur, & in domum dei reædificatur, & hoc [de die in diem] id est, asidue: vel de die, id est, de veteri testamento, in quo aliqua fuit illuminatio, eundo in diē, id est, in nouum testamentum: annunciate salutare eius, scilicet, comprobate Christum regem esse, & saluatorē omnium, per autoritatem veteris, & noui testamenti. ¶ Ostendit quid debeant de illo salutari annunciare, & inter quos, cum dicit: [annunciate gloriam eius] salutaris, id est, ipsum Christum gloriosum prædicate, quia dei filius fuit: & hoc[inter Gentes:] nec dico paucas Gentes, sed[in omnibus populis mirabilia eius]partum virginis. qui mortuos suscitauit, & similia. ¶ Et bene debetis ei cantare[quoniam] ipse est[magnus]secundum potentiam, [& dominus] omnium, [& laudabilis] secundum misericordiam, & hoc[nimis]quia nullus potest perscrutari quanta sit potentia, vel misericordia eius: [terribilis est] etiam timore futuri iudicij[super omnes deos]quos Gentes putant: & etiam super omnes creaturas angelicas deificatas. ¶ Vere ipse est deus terribilis super deos Gentium, [quoniam omnes dij Gentiū dæmonia]sunt, iste[autem dominus]de quo loquit, [cœlos fecit]materiales, vel quoscunq; altissimos viros. ¶ Item propter hoc debetis cantare ei, quia hanc vtilitatem inde habetis, confessionem, & pulchritudinem, & tandem magnificentiam: hoc dicit: [in conspectu eius]id est cum ipse aliquem oculo misericordiæ respicit, inde procedit[confessio] quia cōfitetur ille peccata: & deinde[pulchritudo]id est, ornatus

natus in multis virtutibus: & tandem [in sanctifica-tione eius] id est, in sancta habitatione, scilicet, cœlestis Hierusalem: vnde alia translatio dicit, in sanctuario eius: [sanctimonia] id est, omnis puritas. Tunc enim neque ira, neque talis motio aliqua erit in sanctis dei, sed puritas, & vera charitas regnabit: & in sanctificatione eius erit [magnificentia] quia tunc erunt immortales, & impassibiles, & socij angelorum.
¶ Afferte. Pars secunda. Quandoquidem tanta est vtilitas in conspectu eius, ergo vos [patriæ Gentiū] id est, vos Gentes de quacunque patria, [afferte domino gloriam] id est, gloriosum ostendite eum bonis operibus vestris, [& honorem] id est, gratiarum actionem de collatis beneficijs, [afferte] & [gloriam nomini eius] impliando quidem nomē, & famam eius id est, ipsi domino gloriam conferamus. Ter ponēs afferte, significat trinitatem. ¶ Hoc modo afferte domino gloriā, scilicet, [hostias] id est, facite vosipsos hostias dantes passioni ad honorem dei: [&] sic [introite in atria eius] id est, in collegia sanctorum, qui dicuntur atria, quia deus in eis habitat: & [adorate dominum in atrio sancto eius] id est, in cœlesti habitatione. ¶ Ego dico, adorate, & vtinam [vniuersa terra commoueatur] ad pœnitentiam, [à facie eius,] id est, ad cognitionem ipsius: & vos commoti [dicite in Gentibus] id est, ad Gentes commouendas: & dat eis materiam quid dicant: hoc scilicet, [quia dominus regnauit] à ligno: ita dicit alia translatio: & hic habemus autoritatem à propheta passionis Christi. ¶ Probat per effectum, quod regnauit dominus dicens: [etenim correxit] id est, corrigendo de peccatis ad iustitiæ opera direxit [orbem terræ, qui non commouebitur] à fide aliqua tribulatione, quod ait Apostolus: Neque mors, neque vita poterunt nos separare à charitate Christi. Dicite etiam ad commouendam terram, quia iste dominus [iudicabit] veniens Rom. 8

secundo,[populos in æquitate] id est, vnicuiq; reddens pro merito. ¶Et ideo[lætentur cœli]id est,altiores sancti:[& exultet terra]id est, humiliores sancti [commoueatur mare]id est, amaricantes in hac vita præ timore futuri iudicij, [& plenitudo eius] id est,singula vitia,id est homines pro singulis vitijs moueantur ad compunctionem : & quanto magis aliquis plenus est vitijs,tãto magis necesse est, vt cõmoueatur: dico lætentur,& ita erit, quia [campi].i. humiles,& fructificantes, [gaudebunt] de puritate suæ conscientię,[& omnia quę in eis sunt]id est, omnes sensus eorum , quia secundum omnes sensus, & omnes virtutes gaudebunt hic spe futuræ saluationis.¶Et[tunc]id est,cum ipse iudicabit,[exultabũt omnia ligna syluarum]id est,Gẽtes, quæ prius erãt syluestres,& incultę,[à facie domini]id est propter præsentiam qua fruentur, [quia venit:] nec dico de primo aduentu,sed[quia venit iudicare terram.]
¶Et ipse[iudicabit orbem terrę]id est,homines collectos de toto circuitu terræ,[in æquitate]id est,singulis reddens pro meritis, [& populos] quoscunq; [in veritate sua]id est,secundũ hoc quod vnusquisq; eorum veritatem sibi commissam dispensauit. Vel orbem possumus accipere ad literam , quem iudicabit dominus:quia veniens ad iudicium , igne purgabit sordes elementorum,quas ex hominum iniquitatibus contraxerunt.

IN PSALMVM XCVI.

Titulus Psalmus ipsi Dauid, quando ei restituta est terra eius.

DOminus regnauit,exultet terra]Psalmus iste conuenit Dauid.i.Christo: non quod Christus hic loquatur, sed quia de eo agitur : psalmus dico habitus,qñ ei terra restituta est.i.homines,quos perdiderat per idololatriã,dimissa idololatria,ad cultum dei sunt reuocati.i.restituti Christo

Materia est Christus, ecclesiã sibi cõstituẽs. Modus: In prima parte ostendit eũ regẽ esse, & cõmẽdat eũ multis modis, quasi vtens demonstratiuo genere: & in eadem parte, vt eũ talẽ adorẽt, nõ sua sculptilia. In secunda parte, quæ incipit: Audiuit, & læta est Siõ quasi conuersos admonet, vt exultent, et odio diabolum habeãt. Intendit homines ab idololatria reuocare, & ad cultũ vnius dei permanentis in secula aduocare. ¶ Vox prophetæ, quasi diceret: O vos Gentes quæ hactenus in idolorũ cultura permansistis, nolite deinceps colere idola, sed solum Christũ colite, quia ipse [dñs regnauit]. i. regnum sibi & in Iudæis, & Gentibus acquisiuit: & ideo [exultet terra] Iudæa, q̃ suscepit istũ regẽ: [lætentur] etiam [insulæ multæ]. i. ecclesiæ per remotissimas partes constitutæ, quæ cõtunduntur fluctibus huius mundi, nec tamẽ submerguntur, sicut insulæ maris. Describit istum dñm, qualis sit malis, & qualis sit bonis, dicens: [nubes & caligo in circuitu eius]. i. obũbrans eũ, ne mali cognoscant eũ: non quod in ipso remaneãt, quia ipse est lux in tenebris lucens, sed ipsi habent lippientes oculos ne possint Solis claritatẽ intueri: & dicitur hoc ex sola similitudine alicuius rei, quę propter nubẽ nõ possit videri. Quantũ ad bonos, [iustitia, & iudicium] est [correctio sedis eius]. i. aliqui corriguntur, et fiũt sedes eius per iudiciũ, id est, per discretionẽ boni, & mali, quam habent, & faciunt iustitiam: quia bonum exequuntur, & malum vitant. ¶ Et ostẽdit quomodo corrigantur sui, quia [ignis] id est, charitas quam emittit spiritus sanctus, de quo ipse Christus ait: Ignẽ veni mittere in terrã, & quid volo, nisi vt ardeat: [pręcedet ante ipsum] id est, parabit ipsi dño. Nullus enĩ est dign9, in quo habitet dñs, nisi prius â spũ pręparetur sancto: [&] ille ignis [inflammabit] amore dei [inimicos eius:] illos. s. q pri9 erãt inimici [in circuitu]. i. ex omni parte. ¶ Per alias partes cõmẽdat eum

Ioan. 1.

Lucę. 12.

eum sic:[fulgura eius]id est, miracula, quę ipse fecit in mundo,[alluxerunt orbi terræ] id est, resplenduerunt per totum mundum: & [terra vidit]hoc, id est, terreni cognouerunt hoc,[& commota est]ad pœnitentiam. ¶ Et tunc[montes]id est, potentes huius seculi,[fluxerunt]à vitijs suis[sicut cera:] fluxerunt dico montes[à facie domini]id est, propter cognitionem dei: & non tantum montes, sed [omnis terra]fluxit[a facie dei]id est, de vniuersa terra homines. ¶ Alluxerunt miracula, & [cœli] id est, sancti apostoli, & prædicatores, [annunciauerunt iustitiã eius]quomodo ipse iustificat hominem: & tũc [omnes populi]id est, aliqui de omnibus populis,[viderunt gloriam eius]id est, cognouerunt eum gloriosum esse. ¶ Et quandoquidem ipse talis est, ergo [cõfundantur]id est, digni sint confusione, [omnes qui adorãt sculptilia]id est, imagines pictas, [& qui gloriantur in simulachris suis. ¶ Vere debetis illa idola dimittere, & ipsum Christũ adorare, quia & ipsi angeli adorant eum: & hoc dicit sub quadam admonitione:[omnes angeli cœlestes adorate eum.] ¶ Pars secunda. Ego sic admoneo adorare, & hanc admonitionem[audiuit Sion] id est, ecclesia de Iudæis, [& lætata est.] ¶ Et]etiam[filiæ Iudæ]id est, gentiles, facti filij Christi, q de tribu Iuda fuit. Vel, filię Iudæ, id est, confessionis filiæ[exultauernnt] de reparatione sua, quam intellexerunt esse factam per Christum: exultauerũt dico[propter iudicia tua domine] scilicet, Cæcitas ex parte in Israël contigit, vt plenitudo Gentium intraret: & alia quæcunq; dei iudicia
Rom. 11. ¶ Ideo exultauerunt,[quoniam tu dominus altissimus super omnem terrã: & [exaltatus es super omnes deos]gentium, vel angelicas creaturas: & hoc [nimis]id est, inscrutabiliter. ¶ Et quia ipse talis est ideo vos[qui diligitis dñm, odite malũ]id est, aduersarium istius dñi: & si ipse corporibus possit inferre

mala, tamen [dominus custodit] contra tribulationes [animas sanctorum suorum] ne incorporentur a diabolo, & tandem [liberabit eos de manu peccatoris] id est, de potestate diaboli. ¶ Et debetis diligere dominum, quia in ipso domino, id est, in Christo, [iusto est orta lux] id est, cognitio diuinitatis per fidem: [et rectis corde orta est lætitia] de puritate suæ conscientiæ. ¶ Et quia lux orta est iusto, ergo vos [iusti lætamini] non in mundanis, sed [in domino, & cõfitemini memoriæ sanctificationis eius] id est, laudate eum quia memor fuit vt vos sanctificaret.

IN PSALMVM XCVII.

Titulus. Psalmus Dauid.

CAntate Domino] Psalmus iste conuenit Dauid prophetæ, qui hic loquitur. Materiam habet primum, & secundum Christi aduentum. Modus: In prima parte monet hoĩes cantare dño respectu primi aduentus, & supponit causas. In secũda parte, quæ incipit: Iubilate deo omnis terra: monet homines iubilare deo, & actione, & contemplatione agere, respectu secundi aduentus. Intentio est, in ipsis admonitionibus, vt deo cantemus: & licet de eis agat tantum per totum contextum, tamen psalmus iste ab alio Cantate diuisus est

¶ Quasi ita diceret propheta: Nolite domino tantũ cantare propter antiqua beneficia, scilicet, quia vos de Aegypto eduxit, & alia vobis mirabilia ostendit sed [cantate Domino canticum nouum] id est, laudate eum de reparatione facta per filium: & bene debetis, [quia] ipse [fecit] nobis multa [mirabilia.]

¶ Inter cætera mirabilia dei, vnum ponit insigne, dicens: [saluauit sibi dextera]: sicut alia translatio dicit saluauit eum dextera [eius, & brachium sanctũ eius] Per dexteram & brachium, ipsam diuinitatem, scilicet, verbum dei, accipimus: vocatur dextera secundum operationem; brachium, propter fortitudinem

ſcilicet, quia in ipſa humanitate Chriſtus quæ fecit, non aliena; ſed propria ſua virtute fecit. Verbum autem illud Chriſtum ſaluauit, quia & immunẽ a peccato cuſtodiuit, & mortuum eum, vita ęterna ſuſcitauit. ¶ Et ipſum brachium, ſcilicet, [ſalutare ſuum]. i. Ieſum, per quem ſaluauit genus humanum, [notum fecit Dominus] pater, vt in Chriſti humanitate cognoſceret diuinitatem: & idem ſalutare [reuelauit iuſtitiam ſuam] id eſt, non per figuras, ſed manifeſte demonſtrauit: & hoc [in conſpectu Gentium] ſcilicet, vt eum Gentes per fidem cognoſcerẽt. Idem qui vocatur ſalutare, quia ſaluat genus humanum, vocatur iuſtitia, quia homines iuſtificat. ¶ Et per hoc, quod notum fecit ſalutare, ille qui videbatur oblitus, differendo miſericordiam, [recordatus eſt miſericordiæ ſuæ, & veritatis ſuæ] & hoc [domui Iſrael] id eſt, ad opus Iudæorum. Idem beneficium dei, quod vocat miſericordiam, quia ex ſola dei benignitate eſt datũ, vocat veritatem, quia in ipſo completæ ſunt promiſſiones dei. ¶ Et non tantum domui Iſrael, ſed etiam omnibus Gentibus: vnde dicit: [termini terræ]. i. homines poſiti in remotiſſimis finibus terræ: & hoc nõ in loco vno, ſed [omnes viderunt]. i. cognouerunt [ſalutare dei] facti [noſtri] per aſſumptam humanitatem. ¶ Iubilate. Pars ſecunda. Et quoniam recordatus eſt miſericordiæ, & alia fecit, ergo [omnis terra iubilate] huic [domino] id eſt, ineffabilem iucunditatem de ipſo mente concipite: [cantate] ei etiam mente, & voce, [& exultate] id eſt, gaudium mentis in ipſo corpore oſtendite: [& pſallite] id eſt, bene operamini operatione ſpiritali. ¶ Pſallite] dico [in cithara] id eſt, vt a ſpiritali operatione ad actiuam deſcendatis: veluti ſi proximũ pio ac fideli amore diligatis, etiam de rebus proprijs ſeruiatis: etiam cantantes [in cithara, & voce pſalmi] id eſt, vt ab actuali operatione ad ſpiritalem, & contemplatiuam aſcẽdatis. Sicut

per

per citharam actiuam operationem, ita per psalteriũ & vocem psalmi spiritualem accipimus. Cantantes etiã[in tubis ductilibus]: per tubas quibus fiebat exhortatio ad bellum, vel monitio ad solennia, intelligimus exhortationem prædicationis: ductiles erant, quia de puro argento erant, quod non crepabat, dum malleo cuderetur, sed bene ducebatur, & dilatabatur per quod significatur nitor diuini eloquij, quod semper ducendum, & dilatandum est. Ac si breuiter diceret: Prædicate, & exhortamini alios ad bellum, & vt agant solennia, [&]prædicationem vestram dilatate cantantes etiam in[voce tubæ corneæ]id est, vt cornu comparabiles sitis duri: nec propter aliquam tribulationem a prædicatione veritatis cessantes. Cornu quidem ex carne excrescit in quandam duritiem, cui bene comparantur illi, qui licet in carne fragili viuant, tamen duri ac patientes fiunt laborum. Vnde Apostolus: In carne ambulantes, non secundum carnem militamus. 2.Cor.10. ¶Dixit iubilate, modo dicit quare faciendum sit. s. quia conspicitis quasi iam præsentem videtis ipsum regem in iudicium venientem: hoc dicit:[iubilate in conspectu regis domini]& quia iam quasi veniens conspicitur, ideo[mare]id est, omnes amaricantes[moueatur]ad pœnitentiam, [& plenitudo eius]id est, plenitudo vitiorum sit eis causa, quare potius moueantur: moueatur, & contremiscat[orbis terrarum]ad literam: qui etiam in aduentu ipsius iudicis cremabitur, [& omnes qui habitant in eo] moueantur, hoc est, quod dixerat mare, & plenitudo eius. ¶Dico mare moueatur, flumina]autem id est, sapientes viri, qui alios potant spirituali doctrina, [plaudent manu]id est, cum exultatione bene operabũtur[simul]. i. tẽdẽtes in vnũ. s. ad ipsum deũ tenẽtes vnã fidẽ:[montes]sancti in virtutibus eminẽtes, & bñ stabiles, [exultabũt a cõspectu dñi]. i.

quia

quia conspiciunt dominum remuneratorem suum: bene dico, a conspectu Domini[quoniam]ipse dominus iam[venit iudicare terram]id est, omnes de quacunque parte terræ, quasi in præsenti est qd' iudicabit. ¶ Et ipse[iudicabit orbem terræ]id est, omnes malos, de omni circuitu terræ congregatos, [in iustitia] vnicuique reddens pro meritis, [et populos]ad bene viuendum collectos, scilicet, bonos, iudicabit[in æquitate]item illis faciens pro meritis.

IN PSALMVM XCVIII.

Titulus. Psalmus Dauid.

DOminus regnauit, irascantur populi]. Psalmus iste conuenit Dauid Prophetæ, qui hic loquitur. Materia est Christus potens rex.

Modus: In prima parte ostendit eum regem, & demonstrat eum modis pluribus veneratione dignum, & admonet infideles, & maxime Iudæos, vt eum venerentur. In secunda parte, quæ incipit: Tu parasti directiones: ostendit quæ munera conferat suis, & supponit admonitionem, vt hunc adoremus. In tertia parte, quæ incipit: Moyses & Aaron: ostendit, quod priores patres huic regi seruierunt, & multas vtilitates inde habuerunt: & deinde supponit admonitionem, vt hunc adoremus, non nouum regem sentiamus. Intendit nos a perfidia reuocare, & ad Christum adorandum concitare.

¶ Quasi diceret: Nolite Christum contemnere, quia ipse[Dominus regnauit]id est, deuicto diabolo, regnum sibi in Iudæis, & Gentibus obtinuit: modo deridens inimicos Christi, qui aliquando solebant irasci ei: [irascantur populi] quasi stultos se possunt reputare, qui aliquando irascebantur ei: dominus dico regnauit, [qui]dominus[sedes super Cherubim] id est, quiescis super ordines angelorum, vt dominus eorum. Item deridens inimicos eius, dicit: [moueantur terra]quasi stultissimi sint, qui aliquando moti

ſunt contra eum, omnes ordines angelorum.

¶ Dico dominus regnauit, qui [dominus] habitauit [in Sion] corporaliter, qui dominus [magnus] fuit, & miræ potentiæ: per hoc plane determinauit, ſe de Chriſto dicere, quia ipſe in Sion habitauit præſentia corporis: [&] iſte dominus eſt [excelſus ſuper omnes populos] quia nullus altus, niſi per eum.

¶ Et quoniam ipſe talis eſt [confiteantur] ergo omnes Gentes [nomini tuo] id eſt, laudent, & dilatent, nomen tuum, & famã tuam: nomini dico [magno] ſcilicet, quod ampliandum & laudandum eſt, [quoniam] magnum eſt, & multum valens bene credentibus: cui confitendum eſt, quoniam illud nomẽ [eſt terribile] impijs timore futuri iudicij [& ſanctum] eſt bonis, quia per ipſum ſunt ſanctificati: & ipſe dominus [diligit iudicium] id eſt, vt homines iuſte iudicent: vel, iudicium, id eſt, quamcunq; animæ diſcretionem: quod facere, eſt [honor regis] id eſt, honorabile eſt, vt rex iudicium diligat: & hæc quoq; eſt vna commendatio Chriſti. ¶ Tu paraſti. Pars ſecunda. Continuatio: Et [tu] quidem talis es, [paraſti directiones] id eſt, homines intus per gratiam tuam aſpirando præparaſti, vt dirigantur ad virtutes: & etiam feciſti directiones, non ſolum paraſti, ſed [iudicium], id eſt, vt ipſi iuſte diſcernant, quid ſit bonum, & quid ſit malum, [&] hanc aliam diſcretionem, ſcilicet, [iuſtitiam] id eſt, vt bonum cognitum faciant, & malum dimittant, [feciſti] dico [in Iacob] id eſt, in fideli populo, qui benedictionem ſicut Iacob accepit

¶ Et quia Chriſtus exhibet hæc munera ſuis, ideo vos [exaltate] ipſum Chriſtũ factũ [dñm deum noſtrum] per aſſumptam humanitatem: [& adorate ſcabellum] id eſt, humanitatem ipſius, quæ fuit ſcabellũ Gene. 27.
id eſt, requies, & ſedes [pedum eius] id eſt, ſtabilitas diuinitatis, [quoniam] illud ſcabellum [ſanctum eſt] id eſt, ipſa Chriſti humanitas; vel ſic intranſitiue, ſcabellum

bellum pedum, vt per pedes accipiamus ipsam humanitatem, per quam venit ad nos calceata diuinitas quæ fuit scabellum, id est, prorsus subdita deitati.

❡ Moyses. Pars tertia. Et bene debetis eum adorare, quia ipse non est recens deus, sicut quidam dicunt sed ipse est cui [Moyses, & Aaron in sacerdotibus eius]. Licet enim Moyses sacerdos non fuisset, tamẽ etiam sacerdotem eum dicit, quia & pro populo inuocabat, sicut & alij sacerdotes, & ipsos sacerdotes constituebat, & vngebat: [&]ipse[Samuel]licet nõ fuisset de tribu Leui, vnde alij sacerdotes, tamen fuit [inter eos, qui inuocant nomen eius] quia sacerdos fuit ipsius. ❡ Isti seruierunt domino, & hoc inde cõmodum habuerunt, quod ipsi [inuocabant dominũ, & ipse exaudiebat eos, in columna nubis loquebatur ad eos]Ideo in nube loquebatur, quia obscurum erat quod dicebat eis: quia futurum erat, scilicet, aduentus Christi: quæ nubes Christum signabat, qui est nobis vmbratio, & refrigerium contra æstũ hæreticorum: & ipse etiam per columnam significatur nam ipse est columna, quæ vniuersam sustinet ecclesiam. ❡ Ipse loquebatur ad eos, & ipsi[custodiebant testimonia eius]id est, communia præcepta legis, in quibus testabatur eis, quid esset faciendum. [&]q̃d non: & singulare [præceptum]de officio sacerdotali [quod dedit illis]. Vel per testimonium possumus accipere ceremonias quas faciebant, quæ erant signa & testimonia mirabilium quæ fecerat eis dominus: veluti cum ipsi comedebant agnum, comedebãt azimos panes, tenebant in manibus baculos, signũ erat & testimonium in conspectu filiorum Israel, qui hęc non viderant, eductionis de Aegypto.

Exo. 13. 33. Nume. 22. Exod. 12.

❡ Ipsi custodiebant testimonia, & [tu domine deus noster]factus, quia incarnatus[exaudiebas eos] in necessitatibus eorum: [deus tu]etiam [propitius fuisti eis]condonans peccata, [& vlciscens] etiam ali-

quan-

quando[in omnes adinuentiones eorum]. i. peccata quæ deus in illis non fecit, & ipsi adinuenerunt, vt ꝑ illas vltiones corrigeres eos, & probares. ¶ Et quoniam Moyses & Aaron seruierunt ei, & has vtilitates inde habuerunt, ergo vos alij[exaltate]id est, altũ omnipotentem bene seruiendo ostendite [dominũ deum nostrum, & adorate in monte sancto eius [id est, in ecclesia, extra quam non est locus orationis, [quoniam sanctus]est[dominus deus noster.]

IN PSALMVM XCIX.

Titulus. Psalmus Dauid in confessione.

IVbilate deo]. Psalmus iste dicitur psalmus in confessione, quia propheta, qui hic loquitur, materiã habet vtranq; confessionem. Modus: In prima parte monet nos ad confessionem laudis, scilicet, vt Deum laudemus: & ponit causas quare hoc facere debeamus. In secũda, q̃ incipit: Introite portas eiꝰ monet nos ad confessionẽ peccati, scilicet, vt nos de peccatis accusemus, & eum solum medicum attendamus. Intentio est nobis quandam generare temperãtiam, scilicet, ne solam nostram fragilitatem, & peccata attendamus, quæ nos præcipitarent in desperationem, sed dei beneficia, & pietatem, vt per ea tollatur desperatio. Item nec solam attendamus dei misericordiam, & pietatem, quæ in nobis faceret negligentiam, & elationem, sed cõtra nostras respiciamus miserias, & fragilitates: vt propter hoc operemur, & deo placere studeamus. ¶ Et ad confessionẽ laudis sic admonet: O[omnis terra iubilate Deo]id est, ineffabilem iucunditatem de ipso mente concipite, & [seruite Domino]huic, ad laudẽ ipsius bene operantes: & hoc non coacti, vel cum aliqua tristitia, sed [in lætitia]: hilarem enim datorem diligit deus. ¶ Introite. Ponit causam, & magnã vtilitatẽ eorũ, quare deũ laudare debeãt. Cõtinuatio. Bñ debetis ei seruire in lętitia, q̃a ꝑ hoc intrabitis in cõspectũ eiꝰ: hoc dicit 2. Cor. 9.

[In

[Introite]ad ipſum deum[in conſpectu eius]:manſuri[in exultatione]in cuius conſpectu æterna lætitia fruemini:& quia ibi lætitiam habebitis, hic cum lætitia ſeruire debetis.¶ Scitote]. Item propter hoc vigilare debetis,[quoniam ipſe eſt dominus deus]id eſt,creator omnium ſecundum primam creationem [ipſe]etiam[fecit nos]in creatione, quæ potius valet in nobis,quam etiam prima creatio:[& non ipſi] fecimus[nos]quia nihil boni habemus ex nobis.
¶ Nos]etiam ſumus[populus eius]id eſt, præceptis eius inſtructi,ad iure viuendũ collecti. [& oues] id eſt,ſimplices,& innocentes , quod ipſe in nobis operatus eſt:oues dico[paſcuæ eius]id eſt,quas ipſe reficit ſpiritualibus bonis,& cibo corporis, & ſanguinis ſui,& paſtu diuinæ ſcripturæ.
¶ Introite. Pars ſecunda. Et quia populus eius,& oues eſtis,ideo[introite portas eius in confeſſione] id eſt,confitemini peccata veſtra,& per hoc introite portas,id eſt,initia perueniendi ad veram vitam, ſcilicet,miſericordias eius:introite, & confitendo peccata veſtra,intrate in[atria eius] id eſt,in collegia ſanctorum apoſtolorum,& aliorum ſanctorum,ſcilicet conformando vos ſanctis in plenitudine iuſtitiæ , & tunc[confitemini]domino[in hymnis]id eſt, in laudibus. Tũc enim poſſumus dominum laudare acceptabiliter,cum prius peccata confeſſi ſumus.
¶ Dico confitemini, nec apud vos tantum,ſed[laudate]apud alios[nomen eius]dicentes: [quoniam dominus]iſte[ſuauis eſt] & dulcis guſtantibus : & [miſericordia eius]eſt[in ęternum]id eſt,ea quę iſte dominus per miſericordiam ſuam largitur, ducũt homines ad æternitatem,[& veritas eius]id eſt,ea quæ complent promiſſiones dei , per quæ verax apparet deus,ſunt[in generatione & generationem] id eſt, æterna ſunt,idem accipimus per miſericordiam , & veritatem,ſed diuerſis modis.

IN

COMMENTARIVS IN PSALMVM C.

Titulus. Psalmus ipsi Dauid.

MIsericordiam]. Psalmus iste est Dauid Prophetæ, qui hic loquitur, vel cuiuscunque iusti perfecti. Materiam habet perfectam conuersationem, quam in seipso ostēdit. Modus: In prima parte ostendit se iuste viuere, & malorum cōsortium deuitare. In alia parte, quæ incipit: Oculi mei ostendit se bonorum consortio adhærere. Intendit nos per hoc ad habitum perfectæ conuersationis inuitare: & antequam de hac conuersatione agat, præmittit causam quare talem eligat conuersationem, scilicet, quia deum attendit non tantum pium, sed etiam iustum. Si enim tantummodo pium attenderet, pro nihilo laboraret, cum deum omnia ex pietate condonare putaret: sed quia iustum cognoscit, & de peccatis vindicaturum intelligit, timēdum reputat, & omnibus modis placandum. ¶ Et inde dicit: O[domine]ego[cantabo tibi misericordiam, & iudicium] id est, laudabo te de hoc, quod tu habes facere misericordiam alijs, & iudicium, quia punis pro peccatis. ¶ Præmissa causa, incipit iam ostendere suam iustitiam: ac si diceret: Quia non tantum misericordem, sed etiam iudicantem intelligo, ideo[psallam]id est, bene operabor, & per hoc tu venies ad me, vt in me habites: & [quando]tu[venies ad me] id est, te esse mei possessorem, & inhabitatorem, in quo hoc[intelligam: in via immaculata]id est, quia incedo immaculate, scilicet, per bona opera incedo, & intelligo, quod tu ad omnes venis inhabitandos, qui per immaculata opera incedunt.

¶ Dixi psallam, & iam sum operatus: & hoc dicit: [perambulabam]id est, pertransiui volūtate hæc mūdana, quæ in natura sui semper sunt transitoria, hoc est, non reputaui me hic habere manentem ciuitatē, sed semper appeto cœlestem: & hoc[in innocentia Heb. 13.

cordis mei]: sed non tantum abstinui manus ne nocerent proximo, sed etiam voluntatem: & hoc [in medio domus meæ] id est, congregationis fidelium, inter quos vnus eram: cum dicit, in medio, notat qđ omnibus in semetipso proponebat exemplum bene operandi ¶ Præter hoc etiam [nõ proponebam ante oculos meos] interiores, aliquam [rem iniustam] vt mihi placeret aliqua iniustitia, sed potius [faciẽtes] actualiter [præuaricationes] id est, aliquas offensiones contra præceptum legis [odiui] ¶ Et etiam [cor prauum] id est, homo praui cordis, scilicet, maleuolus aliquis, licet non actu malitiam suam exequatur, [non adhæsit mihi] id est, non placuit mihi, nec fuit mihi familiaris: [declinantem] vero [a me] id est, moribus meis alientire vitantem : ipsum dico propter hoc [malignum] si apud aliquos prætendebat iustitiam suam, [hunc non cognoscebam] iustum esse, sicut alij putant, nec vitam ipsius approbabam. ¶ Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequebar] diligenti exhortatione, vt ab errore suo retraherem.

¶ Homo vero qui [superbo oculo] apparebat, [& insatiabili corde] id est, auaro, [cum hoc nõ edebam] cibum corporalem, vel potius spiritualẽ, scilicet, dominici corporis refectionem. Sũt enim manifeste isti mali a cibo bonorum separandi. Vnde Apostolus: Cum huiusmodi nec cibum sumere.

1. Cor. 5. ¶ Pars secunda. Oculi. Isti non placebunt mihi, sed [oculi mei] id est, affectiones meæ: erant [ad fideles] non vnius loci, sed [terræ, vt sedeant mecum] id est, vt similes mihi fiant, & quiescant in delectatione iustitiæ, sicut ego: [ambulans] autem [in via immaculata hic mihi ministrabat]. Sunt enim eligendi mundi & honesti viri, qui ministrent in domo domini.

¶ Qui facit superbiam. Non dico in aliqua parte domus dei, quia mali supportantur in ecclesia a prælatis, vt corrigantur, & desistant, sed [non habitabit in

me

medio domus meæ]id est, congregationis fidelium. Cum dicit, in medio, dat intelligendum, quod talem non faciet sibi familiarem, nec prælatũ in domo Dei constituet, a quo aliĳ vel malum exemplum, vel malam accipiant doctrinam: non tantum [qui facit superbiam]sed etiam[qui loquitur iniqua]scilicet, qui consuescit in maliloquio, licet his, & sibi similibus directus appareat, tamen[non direxit in cõspectu oculorum meorum]scilicet, vt mihi placeret.

¶In matutino. Ponit causam quare istorum fugiat societatem, quia quandoq; videt eos æternaliter a cõsortio bonorum separandos: ac si diceret: Ideo separabam me a talibus, quia[interficiebam]id est, interficiendo intelligebam [omnes peccatores terræ in matutino].i. in iudicio, qñ vera lux incipiet oriri bonis, non interficiendos, q aliquando ad misericordiã possent reuenire, sed [vt disperderem]id est, disperdendos cognoscerem[de ciuitate domini]id est, de superna Hierusalem[omnes operantes iniquitatem] non dicit, qui operati sunt, sed qui in hoc persistunt: vel possumus peccatores hic accipere dæmones ipsos, & suggestiones immissas a diabolo: & tũc ita cõtinuabitur. In aliĳs non placebant mihi mala, sed potius in meipso interficiebam omnes peccatores terrę id est, omnes suggestiones mihi immissas a diabolo: & hoc in matutino, id est, in ipso initio, dum ipsę suggestiones incipiunt oriri, scilicet, nõ perducebam ad actum id quod suppetebant suggestiones: ad hoc interficiebam, vt disperderem, ne deinceps radicarent de ciuitate Domini, id est, de anima mea, quæ est munita dei habitatio, omnes operantes iniquitatem, id est, dæmones, ne dehinc habitaculum in me haberẽt qui dicuntur peccatores, & operarĳ iniquitatis, quia causa sunt totius peccati.

IN PSALMVM CI.

Titulus. Oratio pauperis, cum anxiatus fuerit, & coram domino precem suam effuderit.

DOmine exaudi orationē meā] Psalmus iste dicitur oratio, quia in prima parte cōtinet orationem, & alia quæ postponuntur, causæ sunt quare sit orandum. Nominantur autem multi libri respectu primarum partium, veluti quidam liber Moysi vocatur Genesis; quia in principio exponitur generatio cœli, & terræ: & est hæc oratio Dauid prophetæ pauperis, vel alicuius veri pauperis, in hac consideratione habitus, cum precem suam ante Deum effuderit. Preces illæ dicuntur effundi coram deo, quæ nullis cogitationibus præueniuntur, nullis omnino obstaculis diaboli impediūtur, sed pura deuotione ad ipsum deum diriguntur. Loquitur hic pauper Dauid, vel quilibet alius, nō pro vna persona, sed pro singulis: pauper etiam ipse anxius propria delicta, & totius humani generis miserias, & deo preces suas humiliter deferens. Modus: In prima parte quasi deprecatione vtens, non excusat se, sed quasi reus facit orationem; & quasi miserum se confitetur, vt per hæc misericordiam moueat in iudice. In secunda parte, quę incipit: Percussus sum vt fœnum: enumerat miserias, quas patitur genus humanum. In tertia parte, quæ incipit: Tu autem domine: ostendit confidētiam quam habet, qui a miserijs istis eripiatur. Et per quem: scilicet, per Christum, & filij seruorum dei cum ipso habitabunt, & semen eorum in seculum dirigetur. Intentio est, nos inuitare, vt sic pœniteamus, vt peccata nostra, & alia deploremus. ¶ Ab oratione sic incipit. [Domine exaudi orationem meam, & clamor meus] id est, interior intētio, siue cum voce fiat, siue non, [ad te perueniat] id est, nullis obstaculis impediatur, quin ad tuam præsentiam conscendat. ¶ Dico clamor perueniat, & cū per

peruenerit, nõ remaneat inexauditus: hoc dicit: [non auertas faciem tuam] id est, præsentiam tuæ cognitionis [a me] sed meam humilitatem, & fragilitatem respice, & [inclina ad me] infirmum [aurem tuam] id est, condescende meæ infirmitati, [in quacunq; die tribulor] & hic notat se sæpe tribulari. Vix enim cessant iusto tribulationes, & tentationes diaboli.
¶ Quasi diceret: Sæpe tribulor, & in tribulationib9 inuoco: & [in quacũq; die inuocauero te, velociter exaudi me.] ¶ Et opus est vt exaudias, quia [dies] humanæ vitæ [mei] acti in peccatis, & miseria, qui sunt [sicut fumus]: sicut enim fumus ex igne, & quanto magis ascendit, tanto magis euanescit, ita mali actus humanæ vitæ ex ardore concupiscentiarum procedunt, & oculos cordis excæcant, & quanto magis ascendunt, tanto magis a dignitate veri luminis deficiunt: dies dico [defecerunt] quia nihil veræ vtilitatis attulerunt. [&] item propter hoc opus est exauditione tua, quia [ossa mea aruerunt] animæ scilicet robora, id est, ipsa ratio aruit, id est, consentiens voluptati carnis deficit a robore suo, scilicet, a contuitione veri boni [sicut cremium]. In hoc maxima notatur ariditas, quod ipsa anima perdita pinguedine propria, & illuminatione dei, implicita multis peccatis, digna & habilis reputetur cremari. ¶ Percussus sum. Pars secunda. Bene dico quod dies defecerunt, quia ego qui eram secundum naturam, & primam creationem [vt fœnum] viride, & floridum, [percussus sum] a diabolo, quasi a malo falcatore, dum me, & parentes meos ad peccatum impulit, per quæ perdidi virorē meum, & flores iustitiæ: & tunc [aruit cor meum] carens illuminatione, gratia interiora fouēte: ideo aruit [quia oblitus sum comedere panem meum] id est, vt contemplatione dei, quæ esset perfecta refectio, fruerer ¶ Ecce incipit ostendere pœnitens iste satisfactionem pro delictis, dicens: a voce, quasi dicat: Ego

percussus sum a diabolo, oblitus sum comedere panẽ meum: & ideo certe gemui: & interim quod gemitus in vocem prorupit, & deinde corpus ita maceraui, quod ossa feci adhærere cuti: hoc dicit: [a voce gemitus mei] id est, propter nimium gemitum [adhæsit os meum carni meę], id est, cuti meę: vel interim gemui pro peccatis meis, & proximorum, quod os, id est, fortior pars corporis mei, scilicet, ecclesiæ, adhæsit, id est, condescendit condolendo, & commiserando carni meæ, id est, mollioribus, & infirmis de
2. Cor. 11. ecclesia, sicut Apostolus dicit: Quis infirmatur, & ego non infirmor? Et [similis factus sum pellicano solitudinis:] quia genus est pellicani, quod habitat in stagnis, ad cuius differentiam hic dicit, solitudinis. Istius talis est natura, quod fugiens aliarum auium, solitariam sibi eligat vitam, & semper macer existat: huic comparat se pœnitens, qui loquitur secundum quædam membra sua, scilicet, eremitas, qui & solitudinem eligunt, & ibi multa se macie affligunt: [factus sum] secũdum alia membra, [sicut nycticorax] quæ habitat [in domicilio] scilicet, nec prorsus remota est. Nycticorax quædam auis est, id est, coruus nocticorax, vt alij dicunt, noctua, quæ auis sibi escam in nocte acquirit, & est valde odiosa hominibus: quia dum cantat, mortem minari intelligitur: nec prorsus remota est a conuersatione hominum, nec ex toto cũ eis habitat: huic comparabitur iste generalis pauper qui loquitur de se secundum membra illa, quę nec ex toto conuersationem reliquerunt, nec omnino cum eis habitant: veluti boni viri, qui in seculo habitantes seculari conuersationi non consentiunt: & hi sunt quasi nocturna auis, quia in nocte vigilant, & orant: velut quod in die faciunt, ita est quasi in nocte fieret, q͠a fugiunt conspectum hominum, & in abscondito faciunt bona opera sua: sunt etiam infesti hominibus, quia minantur eis mortem, cum nolunt in eis capere

pere

pere exemplum bene viuendi.

¶ Similis factus sum istis, & propter hoc etiam [vigilaui] id est, solicitus, & curiosus fui de correctione mea, & proximorum meorum: [& factus sum sicut passer solitarius] qui fugitans laqueos, nidificat in tuto loco, scilicet, [in tecto]. Item secundum quosdam de corpore suo comparat se pauper iste pœnitens passeri, in tecto habitanti, quales sunt monachi, & boni canonici, qui comparantur passeri, quia callidi sunt in vitandis laqueis diaboli, & sunt solitarij, quia dimissis diuersitatibus huius seculi, solam vnionem ecclesiæ sequuntur: qui habitant in tecto, id est, in tuto loco, scilicet, in consortio bonorum, per quorum exemplum, & admonitiones tuti sunt ab expugnatione inimici. ¶ Tota die. Adhuc enumerat miserias, quas humanum genus patitur, quasi diceret, Ego vigilabam, & talem me faciebam, & tunc [exprobrabant mihi inimici mei] id est, obprobria dicebant mihi, & hoc [tota die] id est, assidue: etiam amici: hoc est quod dicit: [qui laudabant me] veluti simulati amici, [aduersum me iurabant] Per simile dicit: quia sicut aliqui cum persistunt contra aliquem, contra eum iurāt, ita isti persistunt in derisione bonorum.

¶ Ideo exprobrabant, non quod in me malum viderent, sed [quia cinerem] id est, minutissima peccata, quæ sunt reliquiæ maiorum peccatorum: [manducabam] id est, consumebam [tanquam panem] quia tantam refectionem inde habebam, quantam ex pane. Per cinerem ideo accipimus reliquias peccatorum, quia cineres sunt reliquiæ carbonum, per quos intelliguntur peccata, quæ exurunt corda: [& poculum meum cum fletu miscebam] ad literam. Flebat quidem iustus iste, attendens has necessitates comedendi, & bibendi ex peccato euenisse Adæ. Vel poculū accipiamus dominicum calicem, qui cum lachrymis & compunctione accipiendus est.

¶ Ideo sic faciebam, quia quasi præsentem videbam iram futuri iudicij: & hoc est: [a facie iræ tuæ] id est, propter præsentiam futuræ iræ, in qua damnabis malos: & a facie [indignationis] id est, correctionis tuæ quam in hac vita facis, non ad damnandum, sed ad purgandum prædestinatos, & bene dico quod per indignationem corrigis, [quia eleuans] me in prosperitatib9 huius vitæ, [allisisti me] multis tribulationib9 hoc dicit pauper qui hic loquitur, non secundum omnia membra, sed secundum quædam.
¶ Bene dico me considerare futuram iram, quasi præsentem, quia [dies mei] mihi nihil vtilitatis afferentes quia dies sunt [sicut vmbra] quia hic non habetur vera illuminatio, in qua declinatione, quæ ex peccato est cognosco futuram iram: dies [declinauerunt, & ego sicut fœnum arui.] ¶ Tu autem. Pars tertia. Ego miserias sustineo, sed [tu domine in æternum permanes & memoriale tuum] id est, illud insigne factum, scilicet, redemptio humani generis per filium, propter quam tu teneberis in memoria hominũ: [in generatione] præsenti duratura, [& generatione] subsequẽte
¶ Et [tu] qui æternus es, qui videris dormisse, dum distulisti misereri, modo [exurgens misereberis Siõ] id est, ecclesiæ, & secure dico misereberis, [quia tempus miserendi eius, quia venit tempus] id est, aptitudo temporis, in quo debet misereri: ingeminando, desiderium quod habet ex illa miseratione notat.
¶ Vere misereberis Sion, [quoniam seruis tuis] id est, apostolis, & alijs prædicatoribus, quorum est ecclesiam dei ædificare: [placuerunt lapides] id est, viui homines, qui sunt solidi, & stabiles, & in fide, & in bonis operibus, & apti vt ponantur in ædificio ei9 Sion, id est, ecclesiæ: [&] illi serui [miserebuntur] exhortando, & condolendo de peccatis, [terræ] id est, terrenorum, qui debent esse [eius] Sion. ¶ Serui miserebuntur, [&] per hoc [timebunt Gentes nomen

tuum

tuum domine, & omnes reges terrę]id est, quicũq; bene regunt suam terrenitatem: [timebunt gloriam tuam]id est te, quia gloriosum cognoscẽt. ¶ Ideo timebunt[quia dominus ędificabit]virtutibus [Siõ] id est, ecclesiam, [& videbitur]tandem à suis[in gloria sua]id est, in ęternitate: vel in pręsenti gloria videbitur à suis, id est, agnoscetur à suis gloriosus. ¶ Vere ędificabit, quia [respexit] & respiciet exaudiendo [in orationem humilium]qui nihil de se pręsumunt sicut respexit orationem publicani, & pharisęi: dico respexit, & etiam habuit vultum acceptabilem: & hoc est: [non spreuit precem eorum:]dicẽdo minus, plus intelligit: Vel, non spreuit orationem pro se factam, & non spernet precem factam pro alijs: vel respiciet, & non ad horam, sed nuuquam spernet. Luc.18.

¶ Dixi quia respexit, modo dicturus quomodo respexit. s. per aduẽtum filij, quia dicturus rem magnã est, & in memoria tenendam admonet, dicens: [scribantur]id est, memorię firmiter commendetur [in generatione altera], id est, in posteris nostris, vt ipsi sciant[hęc]quę dicturus sum, [&]pro his [laudabit dominũ populus qui creabitur.] ¶ Hęc scilicet scribantur, [quia]dominus [prospexit], scilicet, illos, q procul erant à cognitione dei, scilicet, gentiles misericorditer visitauit, [de excelso sancto suo] id est, de humanitate filij sui, quę fuit excelsa, qa ab omni peccato immunis: & ipse [dominus in terram aspexit,] id est, illos qui culta erant terra, sicut Iudęi, quos propinquos visitauit: sicut Apostolus ait: Veniens euangelizauit his qui prope erãt, & his qui longe, & hoc [de cœlo]de ipsa scilicet humanitate Christi, in qua ipsa celata fuit diuinitas. ¶ Ad hoc prospexit [vt] per ipsum mediatorem filium[audiret gemitus compeditorum]id est. eorum, qui non lasciuiunt per plateas huius vitę, sed sunt ligati pręceptis dei: ad hoc audiret, [vt]ipsos[filios interemptorum] id est, pa- Ephe.2.

trum mortuorum in peccatis, [solueret] à vinculo peccatorum, pro quibus gemebant. ¶ Ad hoc solũ [vt] ipsi soluti [annuncient in Sion] id est, in præsenti ecclesia, [nomen domini, & in Hierusalem] id est, in futura, quæ est visio pacis, annunciẽt [laudẽ eius] domini, id est, laudabilem ostendant. ¶ Dico annuncient, & hoc non paucis, sed [in conueniendo populos in vnum] id est, congregando. i. in congregatione populorum. Vel, in conueniendo, id est, alloquendo populos in vnum. i. ducendo eos in vnam voluntatem, & fidem: [&] etiam conueniendo [reges] id est, maiores, ad hoc [vt seruiant domino.] ¶ Dominus aspexit terram, & ipsa [respondit ei] vocanti, assentiens suæ vocationi, & subseruiens, & ambulans [in via] id est, in præceptis dei, bona operatione: via dico [virtutis suæ] id est, in qua se ostendit virtuosam, quia nulla tribulatione ab ea separari potest. Vnde Apostolus: Neq; mors, neq; vita poterunt nos separare à charitate dei: respõdit dico, ita dicens: domine [nuntia mihi] id est, fac me intelligere [paucitatem dierum meorum] id est, breuitatem humanæ vitæ, vt ea cognita festinem ad vitam æternã.

Rom. 8.

¶ Et me currentem ad vitam æternam [ne reuoces] à cursu illo, hoc est, ne subtrahas gratiam: quia tunc subsisterem ego [in dimidio dierum meorum] tantũ id est, solam humanam vitam actã in tẽporalibus bonis haberem: quæ vita dicitur dimidia, id est, imperfecta. Vel dies possumus hic accipere vitam iustorũ, quia in ea habetur vera illuminatio: vt sic dicat: Ne reuoces me a cursu æternæ vitæ, vt tantum sim in dimidio dierum meorum, id est, vt solummodo habeã præsentem vitam iustorum: quia ipsa est dimidia, id est imperfecta, & inutilis, nisi æterna vita succedat: dies mei sunt dimidij, sed [anni tui] id est, æternitas: quã designat nomine anni: nõ propter mutabilitatẽ,

quæ

quæ ibi nulla est, sed propter longitudinem: sunt [in generatione] præsenti, [&] durabunt in [generatione] succedenti, hoc est, æterni sunt. ¶ Initio tu domine terram fundasti. Bene dico quod anni tui sunt ęterni, quia tu domine nec initium habuisti, nec finē habebis: qui quod initiū non habuisset, ostēdit, cum dicit eum terram fundasse: ex quo constat quod ipse ante terram fuit: & inde dicit: [domine tu terram fundasti] & hoc [initio]. i. in prima creatione: [& cœli] materiales [sunt opera manuū tuarū] quia tu eos fecisti: sed ideo ita expresse dicit, opera manuū tuarū, quia quod dignius opus est, ascribitur personæ artificis. ¶ Ostēdit deū sine fine esse, quia post omnia erit cum dicit: [ipsi] cœli [peribunt:] non quod substantia pereat, sed qualitates mutabuntur. Hęc quidē inferiora, quę ex nostra habitatione corrūpūtur, per ignē purgabuntur: ipsum etiā firmamentū mutabitur, qa stabile fiet: dico cœli peribūt, [tu autē] dñe in ęternū [permanes.] Ostendit quomodo peribūt, dicēs: [& omnes sicut vestimentū veterascent] quia secundum corruptionē hominū ipsa elemēta corrūpuntur: veluti terra, quæ iam minus fertilis est q̃ prius, aër minus salubris. ¶ Et] tu [mutabis eos sicut opertorium] mutatur, quando recipient aliam qualitatem: & illa immutatio permanens immutatio erit: & hoc dicit: [& mutabuntur] id est, in illa immutatione permanebunt: non erit sicut quidam hæretici voluerunt, quod aliquando redirent elementa ad pristinam faciem, & item homines ad habitationem terræ: ipsos mutabis, [tu autem idem es] id est, immutabilis, [ipse] id est, omnipotens: [& anni tui] in quibus tu viuis, [non deficient] quia æterni sunt. Vel possumus cœlum & terram intelligere allegorice, vt sic dicamus: Dico ne reuoces, & securus sum propter bona initia quæ tu iam fecisti, quod non reuocabis: quia ô dñe tu fundasti terram,

id est,

id eſt, eccleſiam, initio, id eſt, per filium, vel à primo iuſto Abel: & cœli, id eſt, altiores viri in eccleſia, qui continent ſecreta cœleſtia, ſunt ſpiritualia opera manuum tuarum, in quibus maxime apparet dominus laudabilis: ipſi cœli peribunt morte temporali, tu autem deus permanes, & omnes illi veteraſcent, ſeneſcent, & corrumpentur corpore, ſicut veſtimentum quod atteritur: & tũ immutabis eos, quando indues eos incorruptione, & immortalitate, ſicut opertoriũ vetus renouatur: & mutabuntur, id eſt, illa noua immutatio permanebit in eis, tu autem idem es, & anni tui nõ deficient. ¶ Anni tui ſunt ęterni, in qua ęternitate [habitabunt filij ſeruorum tuorum] id eſt, imitatores ſanctorum apoſtolorum: [& ſemen eorum] id eſt, bona opera ipſorum, [dirigetur] à te de virtute in virtutem in pręſenti, & [in ſeculum] futurum dirigetur: quia tunc non ceſſabunt a laude dei: & hic oſtenditur lętus finis pœnitentium, ſicut in alijs pœnitentialibus.

IN PSALMVM CII.

Titulus. Pſalmus ipſi Dauid.

BEnedic. I.] Pſalmus iſte conuenit Dauid prophetę, qui hic loquitur. Materiam habet laudes dei. Modus: In prima parte exhortatur ad laudandum deum, propter collota beneficia. In ſecunda, quę incipit: Notas fecit vias ſuas: oſtendit laudes dei in beneficijs prioribus collatis patribus: In tertia quę incipit: Benedicite domino omnes angeli eius: oſtendit deum laudari ab angelis, & ab omnibus creaturis. Per hęc omnia intẽdit nos inuitare ad laudem dei. ¶ Ac ſi diceret: o [anima mea] quę multis curis implicita es, & alijs impedimentis ſeculi, dimiſsis omnibus iſtis, [benedic domino] id eſt, lauda dominum, & amplifica laudes eius, & ſecundũ omnes vires: & hoc dicit: [& omnia quę intra me ſunt] benedicant [nomini ſancto eius.] ¶ Et hoc quia videt

det maxime faciendum, et in hoc perseuerandum, ingeminat dicens: [benedic anima mea domino:] & supponit causas, dicens: [& noli obliuisci omnes retributiones eius] i. beneficia quę ipse reddit contra malefacta quę facimus ei. ¶ Exequitur retributiones illas, cum dicit: [qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis] scilicet, condonat tibi peccata: & alia retributio, cum dicit: [qui sanat omnes infirmitates tuas] hoc est, ita stabilem te facit, vt iam tentationibus diaboli, nec aliquo graui peccato permittit te impediri. Vel, sanat infirmitates tuas, quia tandem liberabit te à corruptibilitate. ¶ Aliud item beneficium quod dicit: [qui redimit] per pretium sanguinis sui [vitam tuam] id est, ipsam animam [de interitu] id est, ne tandem æternaliter pereat: [qui] etiam [coronat te] in pręsenti] in misericordia & miserationib9] id est, multis beneficijs per misericordiam collatis. Possunt hæc dici de futura vita, sic: Qui redimit, id est, qui liberat de interitu vitam tuam, ne audias sententiam cum malis: Ite maledicti in ignem æternum Math. 25. Qui coronat te, quia ibi ornabit te misericordia, & miserationibus, id est, per misericordiam beneficijs datis. ¶ Item alia retributio, cum dicit: [qui replet] in hac vita [desiderium tuum in bonis] quia multiplicat iustitias tuas pro voto tuo; vel de alia vita dicat, vbi desiderium iusti in nullo fallitur, [renouabitur] etiam in hac vita. [vt aquilæ iuuentus tua] Natura aquilæ est, vt in senio tantum ei excrescat rostrum et vngues, quod non possit se cibo reficere: ascendit autem & tunc aduersus solem, donec pennæ suæ calore exurantur, & deinde decidat in viuam aquã, vnde exiẽs acuit ad petram rostrum & vngues, & postea cibũ capiens, iuuenescit: ita nos occupati multis peccatis, cum tenemur in vetustate Adæ, accedimus ad Christum, qui est verus sol, cuius calore & infusione gratiæ, peccata nostra exuruntur, & inde aquis ba-

ptismi

ptismi lauamur, inde rostrum incuruum, id est, malā consuetudinem nostram illidimus, & confringimus petræ, id est, Christo, cui nos conformantes, vetustatem deponimus, & iuuenescimus: vel possumus dicere de alia vita, vbi iuuētus nostra renouabitur, quādo impassibilitate et immortalitate induemur. ¶ Bene dico, replet desideriū, quia ipse est [dn̄s faciens misericordias: &]etiā faciens [iudiciū] id est, vindictam [omnibus iniuriam patientibus.] Vnde Apostolus:
Rom. 12. Mihi vindictā, & ego retribuā dicit dn̄s. ¶ Notas.
Ezech. 9. Pars secunda: Dico replet desiderium tuum, & ipse
Deut. 32. dn̄s [fecit Moysi notas vias suas] .i. præcepta sua: & per ipsum Moysen notas fecit [filijs Israel] .i. populo Iudaico, [voluntates suas] .i. quid deus vellet facere populum illum. ¶ Et ipse [dominus] est [miserator] id est, exhibens multos effectus misericordiæ .i. multa beneficia, quæ confert nobis sine merito nostro: [&] idem dn̄s est [misericors] in natura sua [longanimis] quia expectat nos diu ad pœnitentiā: [&] idem ipse est deus [multum misericors] quia quotidiana, & innumerabilia peccata condonat nobis.
¶ Et cū dn̄s hęc beneficia faciat nobis, an ne [in perpetuū irascetur nobis? non:] quia licet in præsenti videatur iratus, dum permittit nos tribulari, tamē ira illa non erit perpetua, sed tandem eripiet nos ab omni pœna: & non tantum nō irascetur, sed quod minus est, [neq; in ęternū cōminabitur] qui enim modo minatur nobis, dicens: Nisi conuersi fueritis, morte moriemini, quandoq; blandus et mitis apparebit nobis ¶ Bene dico q̄ dn̄s lōganimis sit, & misericors, q̄a [non fecit nobis secundū peccata nostra] .s. originalia, vt nos damnaret, sicut peccata exigerent, [neq;] etiam [retribuit nobis secūdum iniquitates nostras] actuales, quæ exigerent, vt nos semper in maiores vitiorum profunditates deijceret. ¶ Bene dico non retribuit secundum iniquitates, [quoniam] potius contrarium

trarium fecit:[corroborauit]id est, immutabiliter dedit[misericordiam suam]remisſionem peccatorum, & alia quæcunq; beneficia,[super timentes se]id est de supernis venit illa misericordia. Vel cum dicit, super, possumus intelligere, quod amplior sit illa misericordia, q̃ dignitas accipientium: & hanc scilicet misericordiam dedit[secundum altitudinem cœli à terra]quia sicut cœlum altius & dignius est q̃ terra, & irrigans facit eam fructuferam, ita misericordia dei dignior q̃ sint illi qui recipiunt, & pluens spirituali rore corda eorum, fructificare facit. ¶ Bene dico quod deus corroborauit misericordiam, scilicet, quia [longe fecit à nobis iniquitates nostras]intantum,[quantum ortus distat ab occidente.] Bene quidem nos cõparat occidenti, quia dum in peccatis fuimus; quasi occidens eramus: quia cognitione, & splendore veri Solis, qui est deus, non illuminamur: remotis vero iniquitatibus, quasi oriens facti sumus, quia iam splẽdore Solis iustitiç irradiamur. ¶ Dico longe iniquitates fecit, & etiam postea cum deliquimus,[misertus est dominus timentibus se, quomodo miseret pater filiorum.] Sicut enim pater aliquando blande consolatur filios, aliquãdo voto pie recordationis castigat, ita deus se timentes: ideo quidem miseretur, [quoniam ipse cognouit figmentum nostrum]id est de fragili materia nos cognouit esse: quia nec per nos tentationibus possumus resistere.

¶ Bene dico cognouit nos figmentum, quia confortando nos, [recordatus est]qui videbatur oblitus, dum nos permisit in peccatis detineri, [quoniam] secundum nos [puluis sumus] scilicet, non colligati vinculo fidei vel charitatis: nec etiam per nos sufficientes vento diaboli: & quia [homo] est [sicut fœnum] id est, res quæ cito deficit & arescit: [dies] etiam [eius] hominis velut fortitudo & splendor, quæ est in iuuentute, [efflorebit]

rebit:]priuatiue dicitur, scilicet, efflorebit, & marcescet: [sic] id est, tam leuiter [tanꝗ flos agri.] Vel, efflo rebit proprie, sed hoc transitorie: & hoc est quod di cit: sic tanꝗ flos agri. ¶ Et recordatus est, [quoniam spiritus] id est, anima spirans in ipso homine [pertrā siuit in illo] id est, non permanet in eadem cognitione, sed semper transit ad diuersa: sed [etiam] ille spiritus [non subsistet] id est, non permanebit in homine, quia per mortem discedit ab omni homine: [& amplius] in hac vita [non cognoscet locum suū] non viuificabit corpus hoc mortale. ¶ Homo quidem sic fragilis est, [misericordia autem domini ab æterno, & vsq; in æternum est] permansura [super timentes eum.] ¶ Misericordia est super timentes eum, [&] per illam misericordiam [iustitia illius] est [in filios filiorum:] & per ipsam misericordiam iustificabuntur non tantum præsentes filij, sed etiā succedentes: iustitia illius est in filios filiorum, non omnibus data, sed [his qui seruant testamentum eius,] id est, his qui solicite & bona voluntate legem dei perscrutantur. ¶ Et] post inquisitionem [memores sunt mandatorum ipsius] non tantum ad audiendū, vel recitandum, sed [ad faciendum] id est, complendum [ea.] ¶ Dixi dominus misericors est, & iustificat, sed tamen ipse [dominus parauit sedem suā in cœlo] id est, in summis sanctis, in quibus sedeat iudicās, [& regnum ipsius omnibus dominabitur] quia nullus poterit resistere imperio eius. Postquam monuit nos multis beneficijs dei laudare ipsum, admonet etiam nos per terrorem iudicij, quod mali effugere non possunt, vt â laude ipsius non desistamus. ¶ Benedicite domino. Pars tertia. Quandoquidem dominus talis est, ergo vos [oēs angeli eius benedicite] huic [domino:] non propter hoc vtitur propheta verbo imperationis, quia propter suum imperium laudent angeli, vel cessent â laude dei, sed videns assidue laudare

dare

dare deum, gaudens de illa laudis familiari dilectione, admonet deum laudare, & determinat quos vocet angelos eius, dicens: [potentes virtute:] quasi diceret: Vos dæmones, qui irrecuperabiliter cecidistis per superbiam, non moneo deum laudare, sed illos qui in obedientia perstiterunt: & ideo perseuerant persistentes in charitate multa: quos dicat potentes virtute, determinat, dicens: [facientes] id est, adimplentes, [verbum illius] id est, mandatum dei: non quod elementari voce illis præcipiat, sed hoc faciũt quod deum velle intelligunt: facientes verbum dico [ad audiendam vocem] id est, ad hoc vt faciant & intelligant faciendam ab omnibus vocẽ [sermonum eius] id est, mandatorum dei: vel, facientes verbum illius, vos dico paratos, & intentos ad audiendã vocem sermonum eius, id est, vt intelligatis quid vobis pręcipiat deus. ¶ Nec tantum moneo vnum ordinẽ angelorum laudare deum, sed [omnes virtutes eius] id est, omnes ordines angelorum [benedicite domino:] licet angeli vnius ordinis proprie virtutes dicãtur, tamen virtutes commune nomen accipitur omnium ordinum: vos dico [ministri eius qui facitis voluntatem eius.] Complent enim angeli in terra hoc quod deum velle intelligunt: veluti Gabriel angel9 missus ad Mariam virginem. ¶ Benedicite domino omnia opera eius] id est, præbete mihi materiam benedicendi dominum: & tu [anima mea benedic domino] considerans ea quæ sunt [in omni loco dominationis eius.] Mali enim quos expectat per misericordiam dominus, sunt mihi causa benedicendi domino. Vel sub alia constructione potest legi sic: Omnia opera eius existẽtia in omni loco eius dominationis, benedicite domino: quasi si aliquid extra dominationem eius est, illud non sit mihi materia benedicendi domino: & propter omnia hæc opera benedic anima mea tu domino.

Lucę.1.

IN PSALMVM CIII.

Titulus. Psalmus ipsi Dauid.

BEnedic. II.] Hic loquitur propheta, & habet materiam creatorem, & vniuersam creaturam. Ostēdit enim quomodo deus hæc creata in mũdo disposuit: non tamen quod de sola materiali dispositione hic agatur, sed per istam materialem intellexit propheta aliam spiritualem, quam facit deus in animabus fidelium, sicut ipse in aliquibus locis innuet: quæ spiritualis dispositio hic accipitur in materia, sicut & spiritualis dispositio in anima. Modus: In prima parte ostendit quomodo deus disposuit cœlũ materiali dispositione: & quod mystice in eo intelligamus, legendo exponemus In secunda parte, quæ incipit: Hoc mare magnum: ostendit quomodo deus mare disposuerit. In tertia parte, quæ incipit: Sit gloria domini in seculum: ostendit deum laudandũ propter huiuscemodi dispositionẽ: & admonet alios ad laudandũ deum: & hæc est sua intentio. ¶ Ad quod vt ipse alijs in se exemplũ prębeat, sic exhortatur animam suam: [Benedic anima mea domino:] quasi diceret: considerans mirabilia quæ fecit dominus, lauda eum, & alijs notifica. Est autem deus laudandus pro recreatione magis, q̃ pro ipsa prima creatione. Modo facit apostrophen ad ipsum deum, dicendo sic O [dñe deus] bene debet te benedicere anima mea, quia tu [es magnificatus] id est, magnus â fidelibus tuis iudicatus: nõ enim deus in natura sui potest vel magnificari, vel minorari, sed fidelibus suis tanto maior & minor apparet, quanto magis in cognitione ipsius multiplicantur: & hoc [vehementer] id est, inscrutabiliter. Nullus quantumcunq; perfectus, potest magnitudinem dei comprehendere. Cum dicit, deus meus, innuit quod ipse deum sibi valde familia-

tem habet, & ideo idoneus sit qui debeat benedicere dominum.

¶ Bene dico quod magnificatus sis, quoniam tu deus omnia creasti: & hoc est: [confessionem & decorem] id est, creaturas istas quae dicuntur confessio et decor, quia decorum ostendũt creatorem suum : vel quia ipsę res, quantum ad naturam suam, quę creatae sunt, pulchrae & decorę sunt: hanc tamen confessionem [induisti] nudus quidem, & inornatus, & nulli cognitus erat deus, antequam creaturas faceret, sed eas postea induit, quia per eas cognitus & ornatus apparuit: tu dico [amictus lumine] id est, creaturis per habitationem tuam, qui verum lumen es, factus luminosus: [sicut vestimento] quia ipsius creaturis ornaris Allegorice hic per confessionem possumus accipere fideles, qui dominum confitentur & laudant. Decori sunt secundum munditiam vitae suae, in quo etiam decorem eius cui seruiunt maxime ostendũt, eisdem est deus amictus: ipsis dico lumine, id est luminosis, secundum cognitionem quam habent de deo habitatore, quia sunt ornamentum dei, sicut vestimentum alicuius hominis: Vnde propheta: Viuo ego dicit dominus, quia his omnibus sicut vestimento indueris. ¶ Extendens coelum. Ostendit dispositionem coeli, per quam deus magnificatus apparet: dico induisti confessionem, tu [extendens coelum sicut pellem.] Sicut enim pellis totum animal inuoluit, ita coelum totum mundum includit: tu dico, [q tegis superiora eius] coeli, materialib9 [aquis.] Vnde alibi: Aquae super firmamentum. Allegorice per coelum possumus intelligere diuinam scripturam, q̃ continet arcana coelestia, quae sicut pellis extenditur, quia nos vndiq; munit & ꝓtegit: cuius scripturae superiora tegũtur aquis, q̃a ipsae scripturę portãt nobis quasi in manifesto aquas baptismi, vt in ipsis pctã deponam9, & spũm sanctũ recipiam9. Attẽdendũ, q̃d Gen. 1.

literam secundum figuram legimus, & ex aliquibus verbis allegoriam trahimus aliquando: vel possumus accipere superiora eius scripturæ ipsa altiora præcepta, scilicet, dilectionem dei & proximi, quæ tegit deus aquis, id est, replet spiritualibus gratijs. ¶ Ostēdit alias dispositiones: extendens cœlum dico, tu [q ponis nubem ascensum tuum.] Ad literam ita erat, quia angelus veniens nunciaturus patribus nostris voluntatem dei, in nube descendebat, & ascendebat

Psal98. Vnde in alio psalmo dicit: In columna nubis loque-

Nume,22. batur ad eos. Et adhuc magnificum deum ostendit, cum dicit: [Qui ambulas super pennas ventorum] id est, citius perficis voluntatem tuam, quàm venti perficiant aliquem propositum cursum: vel, quia tu deus vbiq; es. Venti scribuntur pennati & à diuinis poëtis, propter agilitatem. Allegorice per nubem significamus Christum & alios sanctos, per quorum conformitatem ad deum ascendimus: per ventū pennatum, animas fideles accipimus, quæ agiles sunt, & mentis agilitate ad deum contemplandum volant, & pennatæ sunt multis virtutibus: super quos ambulat deus quia & in ipsis est, & melior omnibus, & per ipsum adiuuantem, ipsi promouentur.

¶ Alia dispositio, in qua magnificus & laudabilis apparet deus: quod dicit: [qui facis spiritus] id est, ipsas angelicas creaturas, [angelos tuos] id est, ipsos nuncios. Spiritus enim nomen est ipsius substantiæ, angelus vero nomen officij: [& ignem vrentem] i. ipsum ordinem angelorum, scilicet, Seraphim, q ardens interpretatur, facis [ministros] id est, per ipsos dispensas, & comples voluntatem tuam in mundo. Ad allegoriam sic dicamus: Qui facis spiritus, id est, spirituales viros angelos tuos, quia per ipsorum prædicationem annuncias nobis tuam voluntatem: & ministros tuos facis ignem vrentem, id est, accensos & plenos dilectione dei, vt etiam alios vrant, & ac-

cendant ad dilectionem dei. ¶ Ostensa creatione & dispositione cœli, ostendit terræ creationem, & dispositionem, in qua similiter magnificandus cognoscitur deus & laudabilis. Ac si diceret: Item propter hoc es magnificatus, quia tu es ille [qui fundasti terram super stabilitatem suam] id est, stabilem & firmam eam fecisti. Stabilitatem terræ accipimus ad literam, intelligentes ipsius grauitatem, & aëris circũfusi sustentationem: quæ terra [non inclinabitur in seculum seculi] id est, non destruetur. Licet enim aliquando qualitas mutetur, substantia tamen nunquã peribit. Per terram intelligimus ecclesiam, quæ fundata est super stabilitatem suam, id est, Christum: & ipsa ecclesia non inclinabitur in seculum seculi, quia nunquam aliqua violentia diaboli destruetur. ¶ Terram fundasti, [eius] terræ [abyssus] scilicet Oceanus est [amictus sicut vestimentum] id est, vndique circundans [super montes] ipsius terræ [stabunt aquæ] diluuij. Ascenderunt enim aquæ diluuij super altissimũ montem quindecim cubitis. Cum dicit propheta de aquis diluuij, quæ præterierant tempore suo, quasi de futuro annuncians, super montes stabunt aquæ, innuit nobis se potius de significato, q̃ de figura nunc agere, & ideo inquirimus per omnia allegoriam: & secundum hoc quod terram accipimus ecclesiam, sic dicetur: Ecclesia non inclinabitur in seculum seculi, licet abyssus profundissimi in vitijs scilicet, sint amictus eius, hoc est, vestimentum, id est, persequentes ecclesiam, & vndique eam persecutionibus circundantes, sicut aliquis vestimento circundatur: & non tantum super minores in ecclesia, sed etiam super montes, id est, super maiores in ecclesia, veluti super ipsos apostolos, stabunt assidue impugnantes aquæ, id est persecutores demergere volentes, veluti Nero, qui corporaliter Petrum & Paulum occidit. ¶ Aquæ stabunt, sed ipsæ aquæ [fugient ab increpatione tua]

Gen. 7.

ſicut ipſæ aquæ diluuij receſſerunt & fugierũt à deo miſsis ventis increpatæ: & ipſæ aquæ[formidabũt] id eſt, formidantes ſe oſtendent, recedentes in locũ priſtinũ,[à voce tonitrui tui] id eſt, propter magnũ ventorum flatum. Allegorice ſic: Perſecutores eccleſiæ fugient, id eſt, ceſſabunt à perſecutione ſua, ab increpatione, id eſt, propter admonitionem tuam increpantem eos: & formidabunt ab his quæ fecerunt territi a voce tonitrui tui, id eſt, propter comminationem futuri iudicij. ¶ Dico aquæ fugierunt, quibus fugientibus[aſcendunt montes, & deſcendunt campi] id eſt, alti apparent, non omnes in eadem altitudine, vel in eadem humilitate, ſed[in locum quẽ fundaſti eis] prout tu diſpoſuiſti eos. Vel ad allegoriam ſic: Ceſſantibus perſecutionibus, montes, id eſt, prælati in eccleſia, aſcendunt, eminent, & manifeſte prædicabunt: & campi, id eſt, humiles, deſcendũt, id eſt, humiliter obedient ſuis prælatis: & non omnes in eodem ordine, ſed in locum quem fundaſti eis: quia altiores ſunt in eccleſia alij, q̃ ſint alij. ¶ Aquæ fugient, & illis[poſuiſti terminum]ſuum littora,[quẽ non tranſgredientur]& ad quid hoc fiat oſtendit, dicens:[neq; conuertentur operire terram]id eſt, non amplius diluuium occupabit terram totam. Similiter ad allegoriam: Poſuit dominus terminum perſecutoribus, quem non tranſgredientur, quia nulli licet inſanire, niſi quantum permittit deus: neq; deinceps operient terram, id eſt, nulla violentia deſtruent eccleſiam. ¶ Dico terminum poſuiſti, tu [qui emittis fontes in conuallibus]quia de montibus fluunt fontes in valles: &[aquæ]fluentes[pertranſibunt]de loco ad locum[inter medium montium] quia à nullis poteſt retineri curſus eorum. Similiter myſtice emittit dominus fontes, id eſt, doctrinas fluentes de montibus, id eſt, de ſanctis apoſtolis, & alijs perfectis viris in eccleſia: in conualles, id eſt, humiles & ſimplices vi-

ces viros edocendos, & confirmandos: & illæ aquę hoc est, doctrinæ, pertransibunt de regione in regionem: & hoc inter medium montium, id est, superborum, quia nullo modo superbi & potentes huius vitæ poterunt doctrinæ dei cursum suum extinguere. Vel inter medium montium, id est, sanctorum apostolorum & aliorum perfectorum, quorum authoritatibus ipsa doctrina circunfulcitur & custoditur.

¶ Aquæ dico ad literam pertransibunt, & inde [potabunt omnes bestiæ agri: onagri] autem, id est, syluestres asini, [in siti sua] id est, quod naturaliter habent, [expectabunt.] Licet enim onagri sitiant naturaliter, tamen ita fatui sunt, quod videntes aquã, differunt sitim suam extinguere. Ita allegorice de aqua, scilicet, de doctrina dei, potabunt omnes bestiæ agri id est, agrestes & bestialiter viuentes de omni genere hominum, veluti gentiles: onagri autem, id est, Iudæi, pigri & fatui in siti sua, id est, licet naturaliter sitiant, & sibi promissum Messiam dicant: tamen videntes ipsum, & eius doctrinam audientes, non extinguunt sitim suam, quia ipsum Christum redemptorem non credunt, sed expectabunt conuerti ad ipsum vsq; in finem temporum. ¶ Dico aquę pertransibunt inter montes, ad literam, & [super ea] scilicet, montes & aquas, [volucres cœli habitabunt, & dabũt voces suas de medio petrarum.] Similiter ad allegoriam, volucres cœli, id est, spirituales viri, qui semper cœlum petunt, habitabunt super ea, quia reficient se illa cœlesti doctrina, & authoritate sanctorum montium. & sic refecti, dabunt voces suas, id est, laudes deo, de medio petrarum, id est, secundum authoritatem sanctorum apostolorum, & aliorum perfectorum.

¶ De montibus mittis fontes in conuallibus: [montes] autem ad literam: [rigans de superioribus tuis] id est, pluuia de cœlo veniente.

Vel si hic habemus, suis, erit in superiori litera, qui emittit: & quia sic rigas montes & valles, ideo [satiabitur terra de fructu operum tuorum] id est, quem fructum tu operaris. Ita ad literam: Cum montes .i. altiores in ecclesia, compluant & irrigent inferiores sua doctrina: ipsos montes irrigat deus proprijs donis, & inspirationibus suis, & per hoc terra, id est, sancta ecclesia satiabitur & replebitur de fructu, id est, virtutibꝰ operum tuorum .i. quas tu operaris in eis. ¶ Bene dico, satiabitur fructu, qa tu deus es [pducens fœnum] ad literã: [iumentis] .i. vnde iumenta pascantur, [& herbam] producens [seruituti hominum] quia pascuntur inde oues & boues, & alia pecora quæ seruiunt hominibus: vel ad allegoriam, ita: Ecclesia satiabitur, quia tu deus es producens de ipsa ecclesia fœnum .i. corporale subsidium, seruituti hominũ .i. rationabiliũ. Facit enim deus vt aliqui in ecclesia beneficijs eleemosynarũ sustentent fatuos et inutiles, & bonos & rationales in ecclesia: præcipit

Lucę. 6. & .11. enim nobis, dare eleemosynã omni petenti. ¶ Ad literam: quasi diceret: Adhuc tu deus de terra producis fœnũ iumentis, &c. [vt] per hæc culta tua [educas panem] scilicet, frumentum, & talia, [de terra,] [& panis] ad hoc educitur, vt [confirmet cor hominis] vt educas de terra vinum, [& vinum cor hominis lætificet] sicut realiter videmus potos homines vino, lætari. ¶ Et ideo producis fœnum, & alia prædicta facis, vt educas oleum de terra, ad hoc [vt in oleo] homo [exhilaret faciem] suã. Natura enim olei est, vt multum foueat carnẽ, & reddat hilarẽ, [& panis cor hominis confirmet.] Possumus ad allegoriã ita dicere: Tu producis fœnum, hoc est corporalem sustentationẽ, ad hoc vt educas de terra, id est, de fidelibus illis, qui alijs bona sua communicant: panẽ, id est, refectionem in contemplatione dei. Cum enim alijs bona sua distribuunt, se dignos efficiunt, quibus

quibus deus cognitionem ſui largiatur: & ad hoc itē producis fœnum, vt ipſi capiant vinum, id eſt, dominicum ſanguinem: & illud vinum lætificet cor hominis interius. Lætantur qui cognoſcunt digne refectos dominico poculo. Item ad hoc educit fœnum, vt ipſi qui fœnum miniſtrant, vngantur oleo, id eſt, ſpiritu ſancto: & vt exhilaret dominus faciem eorū interiorem in oleo, id eſt, quia exultantes & lætātes facit eos dominus per inhabitantē ſpiritum. Dixit ſuperius, vt educas panem, & panis ille cor interioris hominis confirmet: confirmantur enim bonis operibus, quibus præbet cognitionem ſui. ❡ Animalia ita beneficijs dei ſatiantur, & præter hoc etiam [ligna campi] ad literam, beneficijs dei [ſaturabuntur]: miniſtrat enim deus & arboribus ſuccum, & humores alios, per quos viuunt, & fructum faciunt: ſaturabuntur [etiam cedri Libani quas plantauit] dominus quoniam digniores & pulchriores inueniuntur cunctis alijs arboribus, ideo ſpeciale opus dei dicuntur [illic] id eſt, in ipſis cedris [paſſeres nidificabunt]. Ecce nec hoc ſine diſpoſitione dei fit. ❡ Herodius auis dicitur, cuius habitatio in aquis eſt, & putatur eadem eſſe quæ eſt fulica. Vnde habet alia translatio fulice domus eorum: & ſecundum hoc dicemus ita: Paſſeres nidificabūt in cedris [eorum] paſſerum, [eſt dux,] id eſt, delectās eos, & reficiens, [domus herodij] hoc eſt, aqua ad quam veniunt paſſeres, vt inde ſe reficiant, & balneent: [montes excelſi] ſunt [refugium ceruis] vt, quibus naturaliter placent montana & cum venatores eos inſequuntur, fugiunt ad montes: [herinacijs] id eſt, hirſuto animali, eſt [petra refugium]. Dicitur etiam herodius auis nō aquatica, ſed valde rapax, & infeſta hominibus, & habitat in petra, ad quam refugit, & ſecura eſt, ſi ingruat ei neceſſitas: & ſecundum hoc dicetur, domus herodij, in qua habitat herodius, dux eſt, id eſt, ſecuritas & de-

fensio eorum, id est, herodiorum. Ad allegoriam ita dicemus: Non tantum illi perfecti viri pane dei, & alijs beneficijs dei saturabuntur, sed ligna etiam campi. Alia translatio dicit, syluæ, id est, syluestres, & inculti gentiles conuersi ad Deum, saturabuntur pane dei, & alijs spiritualibus donis, & cedrus Libani potentes, & alti, & candidati in dignitatibus huius seculi, quas dominus plantauit, quibus dominus dedit illas diuitias, non ad superbiendum, vel ad opprimendum innocentes, sed vt ostentent & defendant suis diuitijs ecclesiam: possunt quidem diuitiæ digne haberi: Vnde Apostolus: Præcipe diuitibus, non superbe sapere, neq; sperare in incerto diuitiarum, sed in Deo viuo: non dixit, prorsus abijciāt diuitias, sed ne superbiant: illic, id est, in cedris, sub potentibus huius vitæ: passeres, id est, humiles, qui se paruifaciunt, veluti Monachi, & boni Canonici, qui faciunt nidos, id est, cellas suas, in beneficijs principum & potentiū ecclesiæ patronorum: passeres, id est, humiles, illi videlicet in cedris, id est, sub potentibus huius vitæ, nidificabunt. Herodij autem domus, id est, aqua baptismi, est dux eorum passerum, quia ducit eos passeres ad vitam æternam: vel secundum sententiam qua diximus auem rapacem herodium, dicemus, passeres illi nidificabunt in cedris: sed domus herodij, id est, petra, quæ est Christus, dux eorum herodiorum, id est, rapacium & pecorum huius vitæ, quos ducit Christus, & regit, si ipsi ad eum conuertantur. Montes excelsi, id est, apostoli, & alij perfecti viri sunt ceruis, id est, illis hominibus, qui vitant lutosa loca & spinosa, hoc est, peccata, refugium: quia hi tales refugiunt ad authoritatem apostolorum, quia per eorum exempla fidem suam custodiunt, & tuentur, Herinacijs vero, id est, hirsutis & spinosis in peccatis, est petra, id est, Christus, refugium, cuius ducatu securi sunt ab impugnatione diaboli.

1. Timo. 6

¶ Præter

¶ Præter has dispositiones, alias [fecit] deus [Lunā] materialem duraturam [in tempore] id est, quandiu tempus erit: fecit [&] solem, qui [sol cognouit occasum suum] quia per solem & lunam fecit deus vicissitudines temporum.

¶ Positis vicissitudinibus noctis & diei, ostendit q̄ deus disposuit facienda in nocte, & postea quæ in die. Quasi diceret: Sol cognouit occasum, quo occidēte, [posuisti tenebras] veluti prope initium noctis: [&] deinde [facta nox] id est, illa maior obscuratio, [in ipsa] nocte [pertransibunt omnes bestiæ syluæ] de loco ad locum Est enim dispositione dei tempus illud idoneum, in quo illæ bestiæ sibi quærant victū. ¶ Ostendit de quibus dixerat bestijs, scilicet, [catuli leonum] & ipsi leones pertransibunt, & similiter aliæ bestiæ [rugientes] & clamātes ad deum: ad hoc pertransibunt, [vt rapiant sibi escam, & quærant] eam [a deo.] Non enim habent sibi cibum, nisi dei permissione. Puniens enim deus alicuius pauperis delicta, permittit ouem suam, vel aliquid tale a lupo consumi. ¶ Ortus est sol. Ostensa dispositione noctis, ostendit dispositionem diei: quasi diceret: Ita fit in nocte, cum autem [ortus est sol, & cōgregati sunt] catuli leonum, [& in cubilibus suis collocabuntur].

¶ Orto sole, & ita bestijs collocatis, [exibit homo ad opus suum, & ad operationem suam] continuandam [vsq; ad vesperam]. Possumus ita dicere ad allegoriam: Christus factus est refugium herinacijs, id est, peccatoribus, per hoc quod fecit lunam, id est, ecclesiam, quæ licet crescat, & decrescat sicut luna, tamen durabit in tempore: sol, id est, Christus, qui est verus sol, cognouit occasum, id est, præsciuit mortē suam: & per hoc mortuus fuit, quia tu deus posuisti tenebras ignorantiæ in cordibus Iudæorum, dum CHRISTVM medicum suum non cognouerunt, & facta est nox. i. excæcatio in cordibus ipsorum,

rum,

rum, dum Christum in mortem dederunt, & in ipsa nocte pertransibunt omnes bestiæ syluæ, id est, dæmones late discurrent, putantes mortuo Christo, quem videbant causam totius iustitiæ, suæ potentiæ omne humanum genus derelictum fuisse. Determinat per quasdam partes, quas hic accipiat bestias, cũ dicit: catuli leonum, id est, minores dæmones, & mali eorum ministri, qui pertransibunt rugientes, id est, frendentes, ad aliquos deuorandum: ad hoc pertransibunt, vt rapiant, & quærant a deo escam sibi, scilicet, aliquos quos possint sibi incorporare, & hoc a Deo: nullum enim, nisi dei permissione possunt deuorare. Permisit autem deus iusto iudicio Iudam diabolo incorporari, & alios similiter. Ex morte Christi ita fuit, sed postquam ortus est sol, id est, resurrexit Christus, qui quasi sol oriens mundum illuminauit: tunc congregati sunt dæmones: non quod localiter conuenissent, sed per simile dicit: quia sicut aliqui fugientes præsentiam alicuius potentis victoris, ita dæmones, qui Christi esse volebant dimissis, recesserũt ad suos: & tunc in malitia pertinaces, in cubilibus suis collocabuntur, id est, quiescent in illis, qui sunt proprie cubilia eorum, scilicet in illis, qui obdurati, & perseuerantes in peccatis, nullo modo ad fidem volunt accedere: illi collocabuntur in cubilibus suis, homo autem rationalis exibit ad opus, id est, manifeste operabitur: opus dico, suum, hoc est, rationali viro congruum, videlicet bonum opus, & ad operationẽ suam continuandam vsq; ad vesperam.

¶ Quandoquidem ó Deus hæc omnia perfecta fecisti, & corporaliter, & spiritualiter, ergo ó [domine magnificata sunt opera tua] id est, mirabilia, & magnifica sunt cognita, & [q̃] magnificata ineffabiliter: ideo dico magnificata, quia [in sapientia] id est, sapiẽter [fecisti omnia]: omnia enim ineffabili dei prouidentia sunt disposita: ideo etiam sunt magnificata,

quia

quia [terra repleta est possessione tua] multitudine habitantium. ¶ Pars secunda. Hoc mare magnum. Quasi dicat: Cœlum, & terram domine sic disposui sti, & [hoc mare]: ita dicit, quasi præsens ostendat: mare dico [magnum] in sui natura, [& spatiosum] id est, amplum [manibus] nauigandum, in quo simili ter possunt nauigare multi, [illic] id est, in hoc mari, sunt [reptilia] id est, marina monstra, [quorũ non est numerus] cert9 apud aliquẽ hominẽ. ¶ Reptilia nõ possunt numerari, sed hoc vnum possum de illis dice re, quod illa reptilia pusilla, & magna sunt: hoc est quod dicit: [animalia pusilla cum magnis]: & quam uis tot sint monstra in mari, tamen [illic naues pertransibunt] illæsæ. ¶ In illo mari est [draco ille] mira bilis, infinitæ magnitudinis, qui leuiathan appellatur [quem tu formasti ad illudendum ei] ad hoc vt ei illudatur. Licet enim tantus sit, & voracissimus, tamẽ ante eum naues illæsæ, deo illum vrgente, prætereũt & hæc [omnia] scilicet, draco, & animalia [expectãt a te, vt des illis escam in tempore]. Vel possumus sic continuare: Tu deus qui fecisti cætera in sapientia, fe cisti manib9 tuis hoc mare. Allegorice per mare hoc seculum accipimus, quod est magnum, & spatiosum manibus operantium: quia semper patet laboranti- bus: illic, id est, in hoc mari, sunt reptilia, id est, dæmo nes, & eorum ministri, quorum non est numerus, re ptilia, scilicet, animalia pusilla, & magna, sunt enim dæmones alij maiores alijs, non substantia, sed pote- state, illic, id est, in hoc mari: sed in mundo pertransi bunt naues, id est, ecclesiæ, quæ contunduntur huius mundi fluctibus, tamen non submerguntur: & alibi id est, in hoc mundo, est draco iste, id est, principalis diabolus, scilicet, Beelzebub, qui per Leuiathan significatur, quem prima creatione creasti bonum: post casum vero formasti ad illudendum, id est, illusibilẽ fecisti; illud enim ei etiam meretrices facient, quas in

Iob. 3.
Esai. 27.

fœdis

fœdis vitijs illaqueatas cum fortius tenere putat, ipsæ ab illius manibus elabuntur, & per pœnitentiam in Christi corpus traducuntur: & hęc omnia, scilicet draco, & alia, expectant a te, vt des illis escam in tempore opportuno. Opportunum enim tempus habuit, cum Dominus Iudam in manibus illius tradidit. Hæc omnia a te expectant escam, & [dante te illis] escam, ipsi [colligent] tam animalia, quàm homines, [te] autem [aperiente manum tuam] id est, dante te auxilium, [omnia implebuntur bonitate] id est, liberatione, & auxilio, per bonitatem Dei sibi impensa: quia neq; dæmones sibi conformare homines, deo præbente auxilium, ne ipsa animalia poterunt corporaliter nocere. ¶ Te dante implebuntur bonitate: at si ipsi præsumant, tu auertas te ab eis, & sic turbabuntur: & hoc est: [auertente autem te faciem tuam] id est, subtrahente gratiam [turbabuntur] id est, cognoscent se nihil esse, & [auferes spiritum] ab eis superbię qui est [eorum] scilicet, quem non ex deo, sed ex se habent: [& deficient] à superbia præsumptionis, [& in puluerem suum reuertentur] id est, mouebuntur. Vel allegorice reuertentur in puluerem, cum redeũt ad humilitatem, & nihil ex se faciunt, sed materiam vnde sunt, cinerem, & puluerem esse cognoscunt. ¶ Ipsi moriuntur, & tu [emittis spiritum tuum] sanctum spiritum, vel angelum. Canet enim tuba, vocans mortuos ad iudicium, [&] tunc [creabuntur] id est, immutabuntur, [& renouabis faciem terræ]. Vel ad allegoriam secundum hoc quod dicimus puluerem redigi ad humilitatem, sic dicemus: Ipsi reuertentur ad puluerem, id est, ad humilitatē, & tu emitte spiritum sanctum tuum in corda eorũ, & per hoc recreabuntur ad bene operandum: & sic faciem terræ, id est, mentem eorum, qui prius terrenis inhiabãt conformando, nouam terram facies.

¶ Sit gloria. Pars tertia. Continuatio: Quandoquidem

dem dominus hæc omnia operatur: ergo [sit gloria domini in seculum]id est, vos omnes ostendite dominum gloriosum,& hoc non ad tempus,sed in seculum,id est,in æternum: & debetis glorificare eum, quia ipse & multa opera fecit,& ea bona: & hoc dicit:[lætabitur dominus in operibus suis]; ostendit esse bona opera,de quibus lætabitur deus.

¶Lætabitur in operibus suis,his scilicet,quod in respectu eius terra tremuit,montes fumigant: & hoc est:[qui respicit terram]id est, visitat misericorditer minores de ecclesia,[& facit eam tremere] de peccatis: qui[tangit]etiam aliqua persecutione, vel comminatione[montes]id est,potentes,[& fumigant] id est,lachrymosa compunctione peccata plorant.

¶Et quia tantus est dominus,quicquid faciant alij, ego[cantabo domino]voce,& deuotione: & hoc [in vita mea] id est, non ad horam, sed in tota vita mea:& etiam[psallam]id est,bene operabor [deo meo]id est,non ad laudem meam, sed ad honorem dei mei:& hoc [quandiu sum.]

¶Et non tantum cantabo mihi, sed etiam annunciabo alijs:& vtinam hoc tale [eloquium meum sit ei iucundum]ei quidem erit meum eloquium iucundũ [ego vero delectabor in Domino]:& hic notatur familiaris vicissitudo inter Deum,& hominẽ. Si enim habeat homo delectationem in deo,& ipse deus statim delectabitur in homine.

¶Ego delectabor in domino,& vtinam alij peccatores fiant mihi similes:& hoc est:[deficiant peccatores a terra]id est,a terrenitate, vt iam terrenitatem non appetant,[& iniqui]conuertantur [ita vt non sint]quod non sint quod prius erant:& pro his omnibus beneficijs dei[benedic anima mea Domino].

IN PSALMVM CIIII.

Titulus. Alleluia.

Apoca. 16. CONfitemini]. Notandum quidem, quod alleluia non est vox humana, sed prophetæ, & alij sancti viri, sicut beatus Ioãnes raptus in extasi, audierunt cantantes alleluia angelos: nec potest aliqua vna voce vox illa interpretari: & in hac voce alleluia continetur vtrunq; & nomen dei, & laus: nec simpliciter, sed cum exultatione. Quod dicit ia, nomen Domini est: quod dicit, allelu, laudem cum exultatione designat. Cuicunq; autem psalmo talis titulus præscribitur, in eo facta dei laudabilia continentur. In hoc autem psalmo continentur laudabilia opera dei, quæ & materia sunt psalmi: quæ si attendamus, deum omnium creatorem cum maxima exultatione laudabimus & hæc omnia beneficia fecit deus illi populo, vt per hæc omnia commoneret & inuitaret eos ad quærendum eum spiritualiter, sicut in vltimo versu dicit: Vt custodiant iustificationes eius, & legem eius requirant, & inde ponit admonitionem in prima parte, vt omnes moniti per hæc corporalia beneficia, spiritualiter quærant dominum. In secunda parte, quæ incipit: Mementote mirabilium eius, ponit mirabilia, quæ fecit deus Patriarchis. In tertia parte, quæ incipit: Et vocauit famem: ostendit quomodo liberauit Iacob & filios suos, præparans eis locum in Aegypto per Ioseph. In quarta parte, quæ incipit: Et firmauit eum super inimicos eius: ostendit mirabilia quæ fecit Aegyptijs, pro liberatione populi sui. In quinta parte, quæ incipit: Et eduxit eos cum argento & auro: ostendit quanta virtute dominus populum suum ab Aegypto eduxerit, & eos in terram promissionis introduxerit: & in vltimo admonet eos vt per hæc omnia deum quærant. Intendit homines admonere ad laudem dei. Titulus sic legitur: Psalmus iste dicitur alleluia, hoc est, talia beneficia dei continet, pro quibus laudandus sit deus cum exultatione. ¶ Vox prophetæ, sic inuitantis ad laudẽ

dem dei: Vos omnes homines attendentes beneficia quæ fecit deus populo suo,[confitemini domino]id est, laudate dominum,[& inuocate nomen eius]: nõ inuocate eum propter aurum, vel propter diuitias, sed vt sit inhabitator vestri : neq; hoc etiam sufficiat vobis, sed[annunciate inter Gentes opera eius]id est soliciti sitis, vt de vestra, sic de salute aliorum, attendentes hoc dei præceptum: Qui diligit deum, diligat & proximum suum. ¶ Dico confitemini Domino, ita scilicet,[cantate ei]mente & voce, [& psallite ei]bona operatione:[narrate]etiam[omnia mirabilia eius]: non quod omnia possint narrari, sed omnia quæ narrabunt, mirabilia dei sunt: ad hoc respicit qđ dixit: annunciate inter Gentes opera eius : & si hoc feceritis , reuera laudamini, & illam laudem nolite attribuere vobis, sed [laudamini in nomine sancto eius]id est, vt de vestra laude nomen Domini & amplietur, & gloriosum ostendatur: & ita dico in nomine sancto eius, scilicet,[quærite dominum]nõ remuneratorem in temporalib⁹, sed vt seipsum reddat vobis pretium vestri laboris: & hoc facite cum lætitia & hoc est,[lætetur cor]quamuis caro molestijs affligatur, mens tamen[quærentium dominum]lætetur: [quærite dominum]dico,[& confirmamini]quærẽdo eum, vt neq; mors, neq; vita possit vos separare a charitate Christi: & hic determinat quomodo oportéat quæri, dicens:[quærite faciem eius semper] id est, vt hic præsentiam cognitionis eius habeatis, & tandem facie ad faciem videatis. Rom.8.

¶ Mementote. Pars secunda: Dico quærite, & ad hoc vt quæratis,[mementote mirabilium eius quæ fecit]veluti quod patres vestros Rubrum mare sicco vestigio transire fecit: &[prodigia eius]veluti signa quæ fecit Aegyptijs, pro patribus illis : [& iudicia oris eius]id est, præcepta legis: quæ licet Moyses dixisset, non tamen sunt accipienda quasi a Moyse, sed Gene.11. &.20. Exod.9.

quasi ex ore ipsius dei: si quis enim dei beneficia attē dat, spiritualiter quæsiuit, & ei in fide seruiuit.
¶ Ita & vos facere debetis, vos dico [semen Abrahæ serui eius] & etiam [filij Iacob electi eius] & ita si vos similes Iacob fueritis, inter electos dei ponimini. ¶ Ideo etiam mementote, quia [ipse] est [dominus deus noster]: & ideo, quia [iudicia eius] id est præcepta eius, sunt notificata [in vniuersa terra] veluti per Christum & apostolos ipsius completum est:
Psal. 18. sicut & ipse Psalmista dicit: In fines orbis terræ verba eorum. ¶ Ideo quoque mementote, quia [memor fuit] in ipsa impletione [testamēti sui] illius promissionis, quam fecit Abrahæ, dicens: Tibi dabo ter
Gene. 32. ram lacte & melle fluentem: quæ terra figura fuit terræ viuentium: quæ promissio in figura completa fuit, quando nostra humanitas in Christo veram requiem obtinuit, & per ipsum iam imitatores Abrahæ, id est, iusti, saltem spe eadem requie vtamini: testamē ti dico mansuri [in seculum] id est, æternaliter. Fideles enim sine successione illam terram possidebunt: testamenti dico, scilicet, [verbi, quod] dominus [mandauit] id est, hominibus tradidit, duraturam [in mille generationes] id est, semper: finitum nomen pro in-
Gene. 12. finito. Vel, verbi, id est, præcepti Abrahæ, cum dixit Exi de terra tua, & de cognatione tua: quod præceptum in significato, manet in mille generationes: ibi enim spiritualiter omnibus fidelibus præceptum est exire de terrenitate sua, & blandimentis suæ cogna
Gen. 21. 22 tionis. ¶ Testamenti dico, [quod] ipse [disposuit ad Abraham, &] memor fuit [iuramenti sui] id est firmæ, & cum iuramento promissionis, id est, immu
Gene. 21. tabilis factæ [ad Isaac] vbi dixit ei dominus: In Isaac
Roma. 9. vocabitur tibi semen. ¶ Et illud] testamentum [statuit in Iacob] quia eandem promissionem fecit Iacob, ita quod esset ei [in præceptū] scilicet, vt propter illam promissionem seruiret deo, quasi per præ-
ceptum

ceptum dei, & per legem moneretur: [& Israel] id est, ipsi facto Israel, id est, videns deum multiplicatione virtutum, statuit [in testamentum æternum] quia promissio illa & immutabilis, & æterna erit fidelibus. ¶ Disposuit, statuit, [dicens: Tibi dabo terram Chanaan] id est, terram promissionis, quã Chanaan filius Noë prius inhabitauit. Chanaan interpretatur, descensus, vel humilis: inde dicit: Tibi dabo terram Chanaan, id est, terram quæ per humilitatem acquiritur, hoc est, cœlestem Hierusalem: terram dico [funiculum hæreditatis vestræ] id est, quæ diuiditur singulis tribubus per funiculum: ita & terra viuentium quasi funiculo distribuitur, quia vnicuiq; secundum dispositionem dei. Gene.32.

¶ Hanc terram promisit, [cum] illi quibus promisit [essent numero breui]: & ita breui, quod [paucissimi & incolæ eius] terrę, qui quasi extranei ibi habitabãt Cum autem impossibile videretur, vt tam pauci in tanta terra dominarentur, videtur potius promissio facta de terra significata, quàm de terra illa. Gene.46.

¶ Et] licet promisisset eis, tamen illi [pertransierũt] quibus ipsa promissio facta fuit, sine illius promissionis adeptione, [de gente] vna [in gentem] alteram: [&] non tantum in vno regno, sed [de] vno [regno ad populum alterum]. Iuit enim Abraham de terra Chanaan in terram Aegypti: & cum Abraham & alij, quibus illa promissio facta fuit, terram promissam non obtinerent, vt deum dicamus veracem in promissis, de significata terra intelligamus promissionẽ factã maxime. ¶ Et cum pertransirent, non reliquit hominẽ nocere eis, & reges] qui voluerunt eis nocere, [corripuit pro eis]. Sicut Pharaonẽ, q abstulerat Abrahæ Sarã, & Abimelech, q abstulit Isaac Rebeccã. ¶ Dicẽs eis regibus: [Nolite tãgere christos meos]: nõ qd' illi haberẽt materialẽ vnctionẽ, sed spiritualẽ: [et nolite malignari]. i. maligne agere [in prophetis meis]. Gene.12. Gene.35. Gene.20. Gene.26.

¶Et vocauit. Pars tertia. Hæc facit patriarchis, & prophetis: [&] etiam præter hæc [vocauit famem] quasi famulum [super terram] Chanaan: [&] per illam famem [contriuit omne firmamentum panis] quia panis defuit, qui eos confirmaret: & hoc contigit in tempore Iacob. ¶Et vt de fame illa illos liberaret, [misit ante eos virum] scilicet, Ioseph, qui [Ioseph venundatus est in seruum] in Aegypto.

Gene. 42.

Gene. 39.

Ibidem

¶Et tunc Aegyptij [humiliauerunt in compedibus pedes eius] quia vxor domini sui, qui Phutiphar dicebatur, imposuit illi crimen adulterij, ad quod impia eum cogere volebat. Licet enim hoc dicas, tamē non est contrarius Moysi, Ioseph quidem placuit, et præfecit eum alijs captiuis, quia vtrunq; potuit fieri & vt prius in compedibus poneretur, & postea carcerario complaceret: in illa captione [ferrum] id est, dura anxietas, [pertransijt animam eius, donec veniret verbum eius] id est, donec exposuit somnia, ipse tamen non ex se. ¶Dico verbum eius non ex se exposuit, sed ex deo: & hoc est: [eloquium domini inflammauit eum] id est, spiritus prophetiæ illuminauit eum: & quia ita exposuit somnia, [misit rex] Pharao, [& soluit eum] a reatu, ne a domino suo adulterium illi imponeretur: & non quilibet rex, sed [princeps populorum] multorum, [& dimisit eum] ex toto liberum. ¶Et post [constituit eum dominum domus suæ, & principem omnis possessionis suæ]. ¶Ad hoc [vt erudiret principes eius sicut semetipsum] id est, Ioseph, vel Pharaonē de diuinatione somniorum: [&] etiam [senes eius] reuerendo [prudentiam doceret] eandem, vt scirent exponere somnia. Pharao enim non attendens, quod Ioseph ex diuina inspiratione hoc haberet, putabat quod ex humano ingenio hoc haberet, & alios docere posset ¶Dominus misit Ioseph, [&] per eum [intrauit Israel in Aegyptum] id est, Israeliticus populus: [& Iacob accola

Gene. 41.

Gene. 46.

cola fuit in terra Cham] quam Cham filius Noë prius habitauit. ¶Et]ibi[auxit populum suum vehementer]quantum ad numerum. Pars quarta, [& firmauit eum super inimicos eius] quia inuitis Aegyptiis eduxit suos deus, & illos multis afflixit modis. Exo.1.
¶Et[conuertit cor eorum]Aegyptiorum,[vt odirent populum eius]id est, dei,[& dolum facerent in seruos eius]vel labore aggrauando, vel pretium subtrahendo. ¶Et quia dolum ita faciebant, ideo [misit Moysen seruum suum]ad Pharaonem, [&]per[ipsum Aaron quem elegit.] ¶Et[posuit in eis] id est, in Moyse & Aaron legatis suis,[verba signorũ suorum, & prodigiorum in terra Cham]. Per illos legatos suos comminatus fuit Aegyptiis, quod nisi dimitterent populum suum, faceret in eis signa, velut tenebras, & alia minora, & prodigia de occisione primogenitorum, & talium. ¶Minatus fuit per illos signa & compleuit, quia[ipse misit tenebras]super Aegyptios, quæ etiam palpari possent, [&]sic[obscurauit] & hoc modo complendo[non exacerbauit sermones suos]id est, nõ fecit videri acerbos & falsos: acerbi enim & reiiciendi viderentur, si non prout ipse ordinauerat, implerẽtur. ¶Et[cõuertit]etiã [aquas eorum in sanguinem, & occidit pisces eorum.]
¶Et edidit terra eorum ranas]cum tanta copia, qđ nec thalamus inde euacuari poterat: & hoc [in penetralibus regum ipsorum]. ¶Et ipse[dixit]id est, voluit,[& venit cynomyia]id est, musca canina[& cyniphes]id est, culices, qui intrabant in oculos eius: et hoc non in paucis locis, sed[in omnibus finibus eorum]. ¶Pluuias]etiam[eorum posuit grandinem] & cum grandine[ignem comburentem] id est, fulmina,[in terra ipsorum]. ¶Et eo igne[& grandine percussit vineas eorum, & ficulneas eorum, & contriuit lignum]pomos & alias arbores, [finium eorum]. ¶Dixit]etiam, id est, voluit, [& venit locu-

Exo.3. Exo.10. Exo. 7. 8. Exod.8. Exod.9. Exodi.10.

sta & brucus, cuius non erat numerus.] ¶ Locusta & brucus [comedit omne fœnum in terra eorum, &
Exo. 11. comedit omnem fructum terræ eorum] quod cynomya & cyniphes facere non poterant. ¶ Et percussit omne primogenitum in terta eorum] id est, in hominibus & alijs animalibus: [primitias omnis laboris eorum] in primitiuis frugibus. ¶ Et eduxit populum. Pars quinta. Et hic contra plagas, quas enumerauit Aegyptijs factas, enumerat beneficia facta Iudæis. Sic percussit Aegyptios, [& eos] id est, suos q captiui ab Aegyptijs tenebantur, [eduxit] de Aegypto [cum auro & argento] quia vasa argentea & aurea ab Aegyptijs asportauerant, quæ ab ipsis præcepto domini erant mutuati. Noluit enim dominus, vt populus suus pretium suæ seruitutis amitteret: [& non erat in tribubus eorum infirmus] quod valde mirabile fuit, quod in tanta multitudine nullus infirmaretur. ¶ Et tunc [Aegyptus] id est, illi q in Aegypto remanserant, [lætata est in profectione eorum] postquam suos in mari perijsse cognouit. Et quare lętata est? [quia timor eorum] scilicet, Iudæorum, [incubuit super eos] id est, Aegyptios: timuerunt enim ne redirent Iudæi, & omnes residuos Aegypti occiderent. ¶ Eduxit, & [expandit nubem in protectionem eorum] qua protegeret eos contra Solis æstum & inimicos excæcaret: [&] ipsam nubem eandem faciebat [ignem, vt luceret eis per noctem]. ¶ Petierunt] etiam carnes, [& venit cothurnix, & pane cœli saturauit eos] manna veniente ab aere. Manna nominat nomine significati, id est, Christi, qui vere est panis cœli, de quo pascuntur angeli: quod manna significauit hunc panem, id est, corpus Christi, quo fideles reficiuntur. ¶ Dirupit petram, & fluxerũt aquæ, abierunt in sicco flumina] quæ eos sequebantur per desertum. ¶ Hęc omnia fecit eis, non pro meritis eorum, sed [quoniam memor fuit verbi sancti sui] id est promis

Exo. 13. Exo. 16. Exo. 17.

promiſſionis ſuæ quam Abrahæ fecerat: verbi dico, [quod habuit ad Abraham puerum ſuum]dicens ei: Gene. 22.
In ſemine tuo benedicentur omnes Gentes. Si enim omnes Gentes deſtruxiſſet, promiſſio facta Abrahæ impleri non poſſet: qa Chriſtus de Iudæis natus fuit ¶[Et]ideo[eduxit populum ſuum cum exultatione] de loco ad locum,[& electos ſuos in lætitia]. ¶[Et dedit illis regiones Gentium]quia Gentes terrã pro miſſionis poſſidebant: quibus fugatis,[poſſederunt] Iudæi[labores]eorum[populorum]. ¶[Et hæc om nia beneficia fecit eis deus,[vt cuſtodiant iuſtificatio nes].i.vt iuſte viuant ſecundũ mandata[eius, & legẽ eius requirant].i.intelligãt in figuris veteris legis vel teſtamẽti, aliud eſſe intelligẽdũ, & inquirendum

IN PSALMVM CV.

Titulus. Alleluia

Confitemini.II.]Volunt quidam hic bis poni, alleluia, ſed beatus Hieronymus dicit, qđ quicunq; pſalmus habet in principio, alleluia, in fine quoq; habet alleluia: & ita dicemus, quod alterum alleluia ſit de præcedenti pſalmo, alterum de ſequenti. In præcedenti pſalmo enumerauit beneficia quæ fecit deus filijs Iſrael, nulla eorũ peccata enumerans: in hoc autem pſalmo oſtendit miſerationes quas fecit deus ipſis peccantibus: & quia de illis miſerationibus laudandus eſt deus, pſalmus iſte alleluia intitulatur. Materia ſunt ipſæ dei miſericordiæ, ipſis peccantibus exhibitæ. Attendens autem, quod loquitur conuerſis a peccatis, illas dei miſericordias exhibitas peccantibus: & etiam ipſum deum quandoque vindicaſſe de ipſis peccantibus, inuitat peruerſos in hac prima parte ad confeſſionem peccatorum, vt Dei miſericordia digni inueniantur. In ſecunda parte, quæ incipit: Patres noſtri in Agypto: oſtendit eos peccaſſe, & contra, eſſe eis miſericordiam dei exhibitã. In tertia parte, quæ incipit:

Cito fecerunt: ostendit quomodo in deserto contra deum peccauerunt: ostendit etiam qđ' de quibusdam deus se vindicauit, et tandem per Moysen placatus fuit. In quarta parte, quæ incipit: Et pro nihilo habuerunt terram desiderabilem: ostendit eos idolũ adorasse, et per Phineen iram dei erga eos placatam fuisse. In quinta parte, quæ incipit: Et irritauerunt eum: ostendit eos sic peccasse, quod etiam secum Moysen peccare fecissent, et eos filios suos, et filias suas dæmoniis immolasse, & quod deus eos propter peccata in manus peccatorum dederit: In sexta parte, quæ incipit: Saluos fac nos: orat vt deus ecclesiam de cunctis Gentibus congreget ad laudem dei. Intendit autem quoscunq; inuitare ad laudem dei, id est, cantare alleluia, & inuitat peruersos ad conuersionem.

¶ Et sic incipit: [Confitemini] peccata vestra [dño] vt consequamini veniam, [quoniam bonus] est, id est, misericors: et videte ne securi bonitate ipsius ducamini in negligentiam confessionis, [quoniam misericordia eius est in seculo] tantum. Nisi enim hic cõuersi fueritis, misericordiam nõ inuenietis: quia tunc est tarda pœnitentia, et nõ est acceptabilis.

¶ Nec dico tantum de eo quia bonus, et in hac vita misericordia eius, quia potentias et laudes eius enumerare nõ possum: et hoc est: [quis loquetur potentias dñi] et quis [faciet auditas omnes laudes eius?] Nullus vtiq;. ¶ Potentias et laudes nullus potest enumerare, sed hoc vnum qđ' illi [qui custodiunt iudicium] id est, illi qui habent discretionem, quid sit bonum, quid malum, [et faciunt iustitiam] id est, qui exequendo bona, mala deserunt: et hoc [in omni tẽpore] id est, assidue, illi sunt [beati].

¶ Hic faciens se vnum de illis, incipit orare pro illis quasi iam cõuersis. Cõtinuatio: Dico cõfitemini, ita orantes: [memento nostri dñe in beneplacito]. i. in filio, quem ex solo beneplacito tuo, nõ ex hominum

meri-

meritis ad redemptionem hominũ misisti: beneplacito dico]populi tui]id est, per quem populus tuus tibi recõciliatus est: & quomodo dicat memẽto ostẽdit, dicens:[visita nos in salutari tuo]id est, filio qui faciat saluationem quam tu præuidisti. ¶ Visita dico [ad videndum in bonitate electorum tuorum]id est vt habeamus bonitatem illam quã habent electi tui, .s. iustitiã: & etiã[ad lætandũ in lætitia gẽtis tuæ] .i. vt lętemur de cognitione tui, sicut & gens tua facit: ad hoc videam9, ad hoc lætemur,[vt lauderis cũ hæreditate tua]id est, vt tu lauderis a nobis, & nos propter te laudemur, qui sumus hæreditas tua. s. vt vidẽtes alij opera nostra bona, glorificent patrem nostrũ qui in cœlis est. ¶ Ideo peto memento, visita, quia [nos peccauimus cum patribus nostris] id est, vbi patres nostri, vt Adam & alij, peccauerunt, nos peccauimus in eis, qui eramus in lumbis eorum. Vel, cũ patribus peccauimus, id est, similib9 peccatis, & turpi vita deum offendimus,[iniuste egimus]quantum ad cultum dei:[iniquitatem fecim9]erga proximos. Matth. 5.

¶ Patres nostri. Pars secunda. Bene dico cum patribus, quia patres nostri peccauerunt: & ipsa peccata exequitur, dicens:[patres nostri]habitantes [in Aegypto, non intellexerunt mirabilia tua]id est, nõ attenderunt deũ has plagas immittere Aegyptijs propter liberationem populi sui, sed putabant hæc euenire per naturas rerum Aegyptijs: & quod magis mirum est,[non fuerunt memores multitudinis misericordię tuæ]id est, plagarum per multam misericordiam tuam, vt populum tuũ liberares ab Aegyptijs immissarum. Si enim non attribuerent deo, recordari deberent, quia mirabilia erant. ¶ Non fuerunt memores,[& irritauerunt]deum[ascendẽtes in mare] quia cum venissent ad mare, & hostes a tergo insequentes vidissent, putauerunt quod deus eos ab hostibus liberare non posset, de cuius potentia dubitan

 dum

dum non erat, quia in Aegypto multis portentis manifesta fuerat: sed dixerunt: Ideo eduxit nos, vt interficeremur, melius autem esset, vt in domib9 nostris moreremur: [mare] dico [Rubrum:] et ideo hoc ponit, quia ipsa qualitas maris terrebat eos, quæ rubedo maris ex ipsius terræ qualitate procedit: ascendētes dicit propter situm loci, quia Aegyptus est humilis terra: & licet irritassent, tamen [saluauit eos propter nomen suum] ampliandum, scilicet, [vt notam faceret potentiam suam.] ¶Et vt ipsam misericordiam dei grauiorem habeamus, modum saluationis ostendit, dicens: [& increpauit mare Rubrum, et exiccatum est, & deduxit eos in abyssis] id est, in profunditate illius maris, [sicut in deserto] quia sicco vestigio eos transduxit. ¶Et saluauit eos de manu odientium] id est, Aegyptiorum: [& redemit] id est, liberauit [eos de manu inimici]. i. de potestate Pharaonis: dicendo, redemit, nomine significati de significante loquitur: per hoc enim pretium sanguinis significatur, quo redempti sumus de manu inimici, id est, diaboli. ¶Et operuit aqua tribulantes eos] scilicet, Aegyptios: ita quidem, quod [vnus ex eis non remāsit] qui non mergeretur. ¶Et] tunc ipsi ita educti, [crediderunt in verbo eius] id est, eum propter laudabilia facta sua. ¶Cito fecerunt. Pars tertia. Crediderunt, laudauerunt, & hoc [cito fecerunt] id est, trāsitorie: quia [obliti sunt operum eius] quæ in eis omni potentia ostenderat, [& non sustinuerunt consiliū eius] quia cum deus vellet eis differre cibū per quoddam consilium, id est, prouidentiam, vt probaret eos illi non sustinuerunt, sed statim murmurauerunt.

Exo.14.

Exo.13.

¶Et concupierunt] non solum naturalem cibum, vt panem & aquam, quæ bene possent in deserto sufficere, sed [concupiscentias] id est, delicatos cibos. s. aues, & huiusmodi: & hoc [in deserto, et tentauerūt deum in inaquoso] dubitantes de potentia eius.

¶Et]

¶[Et]licet sic tentarent deum, tamen [dedit eis petitionem ipsorum]& hoc vsq; ad plenitudinem: & hoc est:[& misit saturitatem in animas eorum.] Nume.11.
¶[Et]tamen nondum cessauerunt, sed [irritauerunt Moysen in castris, Aaron sanctum domini] qui sanctificatus fuerat, & vnctus in sacerdotem præcepto domini: illum sacerdotem domini nolebant suscipere, sed irritabant inde Moysen, dicentes, eum nõ præcepto domini hoc egisse, sed quia fratrem suum exaltare volebat. ¶[Et propter illam irritationem[aperta est terra, & deglutiuit Dathã, & operuit super cõgregationem Abiron] id est, deglutiuit Abiron, & suam familiam, & se super eam conclusit. ¶[Et in synagoga eorum]id est, in congregatione consentiente istis præceptis, vt tollerent sacerdotium ab Aaron, scilicet, Chore & filijs suis,[exarsit ignis] intantum quod[flamma combussit peccatores.] Cum enim Chore cum illis thurificaret, ignis conuersus est, & combussit eos: qui ignis signum fuit ardoris concupiscentiæ ipsorum. Inuidentes enim Aaron, volebãt ex se aliquem constituere sacerdotem. ¶[Et]propter hoc[vitulum fecerunt]conflatilem[in Oreb] in loco illo, quando Moyses in montem ascendit ad dominum. Cogerunt enim Iudæi Aaron, vt faceret eis vitulum conflatilem, & ipse consensit eis, partim coactus, partim cupiditate pecuniæ, [& adorauerunt sculptile]illud. ¶[Et]ita[mutauerunt gloriam suã] .i. dñi, qui erat gloria eorũ,[in similitudinem vituli comedentis fœnum]honorem debitum non attribuerunt vero vitulo, sed simulachro vituli. ¶Sic agendo,[obliti sunt deũ q saluauit eos]ab Aegyptijs [q fecit magnalia]. i. magna facta[in Aegypto] ad eos liberãdos, & illa fuerũt facta mirãda: & hoc est:[mirabilia in terra Chã]in eadẽ Aegypto: vel p mirabilia possunt intelligi bñficia, q̃ fecit eis deus in Aegypto, obliti sunt[terribilia]facta[i mari rubro] qa cũ hostes Num.16. Exo.32.

hoſtes eſſent in mari inuoluti, timere potuerunt, ne ſibi idem contingeret. ¶[Et]tunc dominus[dixit]i.
Ibidem. diſpoſuit,[vt diſperderet eos] id eſt, dignos iudicauit diſperditione: & diſperdidiſſet, [ſi non Moyſes electus eius ſtetiſſet in conſpectu eius] orãs pro populo illo,[in confractione]id eſt,in tempore confractionis futuræ illis. Vel, in confeſsione. i. humilitate, quia humiliauit ſe pro eis in conſpectu domini, dicẽs Domine dele me de libro tuo, potius q̃ populũ iſtũ deleas. Sicut ergo dominus erga illos oratione Moyſi placatus eſt, ſic eſt intelligendum cum ſingulis diebus peccatis noſtris oratione fidelium placari: nec tamen per hoc diuina prouidentia mutatur, quia ſicut dominus præuidit ſe placandum, ſic præuidit hoc futurum oratione fidelium: & ſi orationes non fierent ipſe non placaretur. Et licet Moyſes, ne commune exitium dominus faceret, deprecaretur, tamen ipſe zelo dei commotus, multos occidit: ſicut etiam iudices hodie eccleſiæ non peccant, licet zelo dei cõmoti, de malis vindictam faciant. ¶Stetiſſet, ad hoc,
Num. 14. [vt auerteret iram eius].i. dei,[ne diſperderet eos] .i. ne faceret eis communem interitum. ¶Pars quarta.[&]licet deus beneficia feciſſet eis, tamen[deſiderabilem terram].ſ. promiſsionis, quam deus promiſerat,[habuerunt pro nihilo] quia non crediderunt promiſsioni dei. ¶Non crediderunt verbo eius]de promiſsione illa: quia reuerſis exploratoribus ſuis, cum nunciarent terram illam ſatis bonam eſſe, & in ea viros, quorum vnus centum Iudæorum poſſet occidere:[&] ideo [murmurauerunt in tabernaculis ſuis]dicentes: Quæramus ducem nobis, & reuertamur in Aegyptum, melius enim eſſet nobis adhuc in ſeruitute, q̃ in pugna iſtorum perire: [non exaudierunt vocem domini]quia dubitauerunt de terra il-
Nume. 16. la, quam deus eis promiſerat. ¶[Et] tunc dominus [eleuauit manum ſuam] ideo parauit ſe ad vindictã
facien-

faciēdam[super eos,vt prosterneret eos in deserto] ¶Et]non tantum eos,sed [vt deijceret semen eorū in nationibus].i.per diuersas nationes: & ita deijceret,vt non essent similes,quia eorū generatio superbiam generabat,sed potius[dispergeret eos in regionibus].i.per longinquas regiones. ¶Et] merito disperdiderunt,quia ipsi[initiati sunt]pasiue.i.consecrati,vt alia translatio habet, [Beel]id est,idolo illi:[phegor]illius loci.s.Priapo,qui est deus tentiginis:phegor nanq; tentigo interpretatur. Vel Beelphegor.i.deus tentiginis:vel initiati sunt potest legi actiue,sic:initiati sunt.i.deuouerunt se illi idolo : [& comederunt sacrificia mortuorum] .i.idolothita.s. carnem sacrificatam simulachris mortuorum. ¶Et] tunc[irritauerunt eū in adinuentionibus suis]in hoc quod sunt commixti Madianitis: quia prohibitū erat ne cum extraneis mulieribus commiscerentur, quarum consilio adorauerunt Beelphegor: [&] ideo [multiplicata est in eis ruina]quia ab ipsis multi sunt interfecti. ¶Et]tūc in illo periculo[stetit Phinees] purus mente,quia non peccauit cum alijs, [& placauit]dominum,perfodiendo Iudæum , cum Madianitæ commixtum:[&]tunc[quassatio].i.ruina,[cessauit].s.quam patiebantur. ¶Et reputatum est ei in iustitiam in generatione & generationē vsq; in sempiternum]hoc quod zelo dei percussit illum, nō est illi reputatum in homicidium. ¶Et irritauerunt. Pars quinta. Et licet deus sic vindicasset in eos , ipsi tamen non cessauerunt,sed etiam ipsum Moysen secum peccare fecerunt: & hoc est:[& irritauerunt eū ad aquas contradictionis]vbi Moyses eiecit eis aquā de petra,iuxta terram promissionis,quando iurgati sunt filij Israël,dicentes,quod non posset aquam de petra producere, [& vexatus est Moyses propter eos].i.turbatus est ab illis,[quia exacerbauerunt spiritum eius].i.eum iratum pro sua incredulitate fecerunt

Nume,25.

Num.20.

runt & acerbum. ¶[Et]quia commotus fuit ab illis [distinxit in labijs suis].i.aliter & nimis confidẽter locutus fuit ad illos, q̃ consueuisset: veluti quidam dicunt, præsumptuose dixit: nunquid poterimus vobis educere de petra aquam? &c. et iterum aliud peccatum enumerat, dicens: [non disperdiderunt Gentes quas dixit].i.præcepit, [dñs deus illis]vt disperderent. Præcepit enim dñs, vt disperderent illas Gentes de terra Chanaan.s. promissionis, ne eorũ cõsuetudinẽ addiscerent, & per illam ad culturam idolorũ mouerentur. ¶Non disperdiderunt, sed potius[cõmixti sunt inter Gentes]terræ illius, [& didicerunt opera eorum, & seruierunt sculptilibus eorũ, & factum est illis in scandalũ]quia Iudæi offenderunt deum. Aggrauat malitiam eorũ, dicens: [& immolauerunt filios suos, & filias suas dæmonijs.] Nam si isti sunt idololatrę qui hircos immolant, multo magis illi qui filios. Nec immolauerunt filios suos deprehensos in peccatis, sed[effuderunt sanguinẽ innocentem sanguinẽ filiorũ suorũ & filiarũ suarũ, quas sacrificauerunt sculptilibus Chanaan.]¶[Et]dũ ipsi ita interficerẽt filios suos, ipsi interius interfectũ sunt: & hoc est: [interfecta est terra].i. ipsi terreni interfecti sunt inter se[in sanguinibus]suis: [& in]huiusmodi [operibus eorũ est cõtaminata]id est, alij exẽplo eorum sunt male operati: [&]etiam ipsi vtrique [fornicati sunt]à deo, & adhærẽdo dæmoni adultero, & hoc [in adinuentionibus suis]id est, in traditionibus seniorum: quia dimissis præceptis dei, sequebantur traditiones suas. ¶[Et tunc iratus est dominus]id est, exhibuit effectum irati[in populũ suũ]& hoc[furore]id est, graui ira, [& abominatus est hæreditatem suam]iam non curans eos, quasi hæreditatem, defendere. Et]ideo[tradidit eos in manus gentium] quia tunc sunt à Philistæis deuicti[& dominati sunt eorũ qui oderũt eos].s. Philistæi & alij. ¶[Et tunc tribulaue-

lauerunt eos inimici eorũ,& humiliati sunt].i.multũ afflicti[sub manibus eorũ]dñs tamẽ[sæpe liberauit eos.]¶Ipsi autẽ]hanc liberationẽ nõ attendentes,[exacerbauerũt eũ in cõsilio suo].i.consulte,[& humiliati sunt in iniquitatibus suis].i.propter iniquitates suas sunt afflicti multis modis. ¶Et cum]ipsi ita[tribularentur,vidit]dñs,& misertus est eorum,[& audiuit orationẽ eorum].i.liberauit eos,& quia tribulabantur,& quia clamabant ad deũ. Et memor fuit testamenti sui].i.promissionis factæ Abrahæ,in cuius semine non impleretur promissio, quã deus fecerat,nisi eos seruaret,[& pœnituit eũ].i.immutatũ factũ est[secundũ multitudinẽ misericordiæ suæ]nõ pro meritis eorũ,sed secundũ misericordiã suam quæ multa est. ¶Et dedit eos in misericordias]sicut Petrũ, & Paulũ, & Stephanũ, & alios quibus peccata condonauit,& in eis multitudinẽ iustitiæ multiplicauit: & hoc est:[in cõspectu omniũ qui ceperãt eos.] Quæ enim gẽtes prius habuerunt Iudæos captiuos, modo cõuersæ,receperũt eos magistros, vt Petrum & alios. Vel,in cõspe.om.q cep.eos,in cõspectu dæmonũ,q prius captiuos tenebãt eos. ¶Saluos fac. Pars.vi. Cõtinuatio:Quãdoqdẽ ô dñe tot beneficia fecisti patribus nostris,ergo fac eadem & nobis: & hoc est:[saluos fac nos dñe deus noster, & cõgrega nos].i.fac nos cõuenire in noĩe fidei: congrega dico [de nationibus].i.de diuersis gentibus:vel,auferendo de nationibus.s.de imitatione Gentium. ¶Ad hoc congrega, [vt confiteamur nomini sancto tuo, & gloriemur in laude tua]vt gloriosi appareamꝰ de hoc ꝙ te laudamus:& tantũ valet hęc optatio,quãtum enumeratio. ¶Et inde dicit: quia nos ita deus congregabis,[benedictus]sit[dominus deus Israël] id est,benedictione incipiente[ab]hoc[seculo, &] perdurãte[in]aliud[seculũ,& populꝰ oĩs].s.gẽtilis q adhuc est carnalis[dicet,fiat,fiat].i.bñdictꝰ sit deꝰ Gen.22.

IN PSALMVM CVI.

Titulus. Alleluia.

CONfitemini.III.]Si habeat aliud alleluia, praecedentis psalmi est, secundum Hieronymum. In primo Confitemini ostendit beneficia facta electis Israël : in. II. misericordias quas fecit peccantibus: in hoc autem ostendit beneficia quę fecit deus vniuersali ecclesiæ, de Iudæis atq; Gentibus de quatuor partibus mundi congregatæ: et quia psalmus iste laudabilia dei beneficia continet, ideo intitulatur alleluia. Materia sunt ipsa beneficia. Modus: In prima parte agit de ignorantia, ostendit quomodo deus errantes in infidelitate peccati, & ignorantia, perducat in ecclesiam suam: ex similitudine illius qui errantes in solitudine ad ciuitatem reduxit. In secunda parte, quæ incipit: Confiteantur domino: ostẽdit quomodo deus introductos in ecclesia satiet diuino verbo, & vincula peccatorum ipsorum disrumpat: sicut si aliquis homines introductos in ciuitatem bene pasceret & reficeret. In tertia parte, quæ incipit à secundo Confiteantur : ostendit quomodo satiati per verbum diuinum fastidiant aliqui, quod quidẽ mortale est eis: sicut eis qui non possunt cibum sumere, nisi deus reficeret eos, vt iam diuinum verbũ eos resumere delectet. In quarta parte, quæ incipit à tertio Confiteantur: ostendit quomodo deus rectores ecclesiæ periclitantes multis tempestatibus, & procellis huius seculi, sicut rectores nauiũ fluctibus maris, procellam amoueat, auram immittat, & tandem in portum voluntatis deducat. In quinta parte, quæ incipit ab vltimo Confiteantur: ostendit iusto deiiudicio Iudæos esse excæcatos, & plenitudinem Gentium subintrasse, & eos maximos fructus dño reddidisse. Intentio est, vt cantemus alleluia, id est, vt deũ laudemus. ¶ Vox prophetæ, sic admonentis: Attendite beneficia, quæ facit dominus ecclesiæ, & vtroq; gene-

genere confeſsionis[confitemini domino] accuſantes vos de peccatis veſtris, & laudantes deum pro multitudine beneficiorum ſuorum: & debetis confiteri,[quoniam]ipſe eſt[bonus]id eſt,miſericors, & condonat peccata confitentibus: & hoc facite in præſenti,dum tempus eſt miſerendi: [quoniam miſericordia eius]eſt[in ſeculum]id eſt,in hac vita eſt locus miſericordiæ,poſt hanc reſtat iudicium. ¶Ego moneo vos confiteri,& hoc idem quod dico ego[dicant] omnes alij,[qui redempti ſunt à domino]ſcilicet,exhortentur alios confiteri,& deum laudare: & bene debetis hoc dicere,qa hi ſunt, [quos redemit] dominus pretioſo ſanguine filij ſui [de manu inimici].i.de poteſtate diaboli: nec pauci redēpti,ſed[eos congregauit]dominus in vnione fidei, [de regionibus] diuerſis. ¶Bene dico,de regionibus,quia congregati ſunt[à ſolis ortu].i.ab orientali regione, [& occaſu,ab aquilone].i.â ſeptētrione,[& mari] id eſt a meridiana plaga.Per mare quod eſt in circuitu vniuerſæ terræ,quamlibet mundi partem poſſumus deſignare. ¶Oſtendit vnde eos redemit : quaſi diceret: Bene dico quod eos redemit,quia ipſi [errauerunt]dæmonibus, & non deo obedientes, [in ſolitudine].i.ſoli a deo,ſcilicet,manentes in infidelitate:[&]etiam[in inaquoſo].i.in ſiccitate & ariditate diuinæ doctrinæ,ſcilicet,non habebāt qui eos perfunderet,& irrigaret, & fructificaret rore cœleſtis doctrinę: & quia erant in ſolitudine, & ſine doctrina,ideo[non inuenerunt viam ciuitatis] per quam poſſent accedere ad ciuitatem : non dico qualēcunq; ciuitatem,ſed[habitaculi].i.in qua habitandum eſt fidelibus.i.eccleſię. ¶Dico non inuenerunt illam viam,licet eſſent[eſurientes & ſitientes]viam qua poſſent venire ad veram beatitudinē: ſicut mundani philoſophi,qui diuerſis rationibus ſolicite inquirebant, quid eſſet ſummum bonum,& qua via poſſent ve- Gen.21.

nire ad veram beatitudinē. Vel, esurientes & sitiētes naturaliter verū bonū. Omnes enim naturaliter tendunt ad verū bonū, sed non vera via: quia quidā per potentiam, quidā per dignitatē, quidam per diuitias, alijs quoque diuersis modis: & licet esurirent, & solicite inquirerent, tamen [anima] id est, sapientia [eorū in ipsis defecit] quia sibi, & non deo, sapientiā attribuebant, & ideo eorū sapientia nullū profectū habuit, sed prorsus inutilis inuēta, defecit: qui vero per potentias, & alia huiusmodi inquirunt, deficiunt, quia recta via non incedunt. ¶ Et] quia sic defecerūt, hac necessitate coacti, [clamauerunt ad dñm] diuinę quidem gratię aspiratione admoniti, [&] ipse [eripuit eos] quasi quadā violentia, [de necessitatibus eorū] id est, de ignorantia & errore solitudinis, & ducens in ecclesiam, sapientiam verā ministrauit eis: eripuit dico [cū tribularentur] id est, cū maxime angustiarentur ignorantia, & alijs necessitatibus peccati. ¶ Eripuit dico, [&] deinde [deduxit eos in viam rectam] id est, cognitionē Christi, & catholicæ fidei inspirauit eis: ad hoc, [vt irent] per bonam operationē [in ciuitatē] id est, ecclesiam sanctam [habitationis] in qua habitandum est. ¶ Confiteantur. Pars secunda. Propter hæc prædicta beneficia dei dico confitemini: et item propter hęc quę sequuntur [confiteantur dño misericordię eius, & mira. eius] id est, fideles laudēt deum, habentes causas laudandi misericordias domini, mirabiliter impensas [filijs hominum] Confiteātur domino misericordia eius, id est, homines laudēt deum pro misericordijs quas fecit eis, & pro mirabilibus, & hęc mirabilia facta filijs hominum. ¶ Ideo debent confiteri & laudare, [quia satiauit] dominus verbo doctrinę spiritualis, per quam in ecclesia sua eos composuit [animam inanem] id est, vacuam ab omni vera cognitione, veluti fatuos, & non fatuos, & simplices, sed [& animam esurientem] sicut philosophos,

sophos,[satiauit bonis]id est,repleuit spirituali sapientia. ¶ Satiauit dico ipsos [sedentes].i.cōmorātes [in tenebris].i.in ignorantia,à qua nullo modo per se possent exire:[&] sedentes [in vmbra mortis].i. in turpi vita,quæ esset excæcatio eis, & vmbra ducens ad mortem:ipsos dico[vinctos in mendicitate] id est,indigētia totius boni,[& ferro].i.duritia peccatorum. ¶ Ideo erant in mendicitate,[quia exacerbauerunt]id est,acerba iudicauerunt,fugiendo[eloquia dei]id est,præcepta dei:quia si aliquis monebat eos de charitate vel aliquo tali,reputabant fugiēdā, & in nullo moneri voluerunt:lex tamen naturalis iudicabat eis hoc non esse faciendū:[& consilium altissimi] .s.cœlestia appetere, hæc terrena non curare, Christo nostro redēptori adhærere,[irritauerūt].i. quantum ad se vanum fecerunt,cum in nullis Christo assentire voluerunt,nec ipsum esse redemptorem crediderunt:Vel spernentes consiliū altissimi,vt prędictum est,irritauerunt,id est, ad iracundiam deum prouocauerunt. ¶ Et]quia sic irritauerūt,ideo[cor eorum]id est,anima eorum,[est humiliatum in laboribus]id est,in conatibus suis:quia quantumcūq; conarentur, & laborarent per se,ad inquisitionem beatitudinis venire,tamē cor est humiliatū, quia defecerunt. Vel,cor est humiliatum & afflictum in laboribus,id est,multis miserijs,quas deus immittit ad correctionem electorum:[& infirmati sunt]à præsumptione,id est,cognouerunt se nihil posse per se,[nec fuit]inter eos[qui adiuuaret]id est,qui posset eos liberare de tenebris,& ferro quibus ipsi tenebantur: quia nec ipsi seipsos poterant expedire, nec dn̄ eorū. ¶ Et]hac necessitate coacti,[clamauerunt]inspirati quidem à domino,[ad dominum cum tribularent̄ & de necessitatibus eorum liberauit eos]mendicitate,tenebris,& alijs malis,in hac parte positis q̄ per hoc nominat necessitates,q̄a p̄ se nullo modo pote-

2.Paral.33

rant inde egredi: ostendit quomodo liberauit: q. d. dico liberauit, [&]hoc modo: [eduxit eos de tñbris] infidelitatis, quia fecit fideles: [& vmbra mortis]qa iam non inquinauerunt vitam suam in turpibus factis: [& vincula eorum].i. duritiam peccati, qua prius tenebantur ligati, [disrupit] quia cordibus compunctionem immisit, & ad pœnitentiam eos adduxit. ¶ Confiteantur. Pars tertia. q. d. Sicut propter beneficia dei prædicta dignum est vt confiteãtur domino, ita pro eis quæ sequuntur: [confiteantur dño misericordiæ eius, & mirabilia eius filijs hominũ.] ¶ Et debent confiteri, quia cum anima eorum abominata sit omnem escam. dominus aufert non tantũ illam satietatem, sed etiam omnia mala quæ inde eueniunt: & ea quæ de ipso fastidio proueniũt, prius ponit, dicens: [quia contriuit]id est, annihilauit, [portas æreas]id est, iram, & concupiscentiam destruxit in eis, quæ sunt portæ ducentes ad interitum æternũ æreas vocat, quia cum sint naturaliter in homine, vix aliquis potest dominari: [& vectes ferreos] id est, suggestiones diaboli, quibus firmatur, & corroboratur in malum: & ira, & concupiscentia quæ nobis fuerunt ad bonos vsus data, scilicet, vt irascamur malis bona cupiamus: quos vectes [confregit] dominus, quia fideles suos fortes fecit, vt possent superare quãlibet tentationem diaboli. ¶ Portis confractis, &
4.Reg.20 vectibus destructis, [suscepit eos]dominus ad iustitiam[de via iniquitatis] id est, de turpi vita, quam in peccatis ducebant: via dico[eorum].i. quam ipsi nõ à deo, sed à se habebant: bene dico iniquitatis eorũ, habebant[iniustitias, & propter]illas[sunt humiliati]id est, afflicti à deo, vt per hoc recognoscerent peccata. Vel ideo suscepit eos, quia ipsi sunt humiliati. i. humiles facti, & affligentes se in conspectu domini, propter iniustitias. i. quia cognoscunt se deum in multis peccatis offendisse. ¶ Ideo habuerunt prædictas

ctas portas, & via ipsorum fuit iniquitas, quia [anima eorum abominata est omnem escam].i. omnem refectionem spiritualis doctrinę, [&] propterea [appropinquauerunt vsq; ad portas mortis] id est, fere venerunt in desperationem, quæ recta via ducit homines ad æternam mortem. ¶ Hac necessitate coacti, [clamauerũt ad dñm:] nec tamen clamare potuissent, nisi præuenti diuina misericordia [cum tribularentur, & de necessitatibus eorum liberauit eos.] Hic quoq; accepit necessitatem, peccata in hac parte posita, veluti quod dixit superius, portas, vectes, & similia. ¶ Hoc modo liberauit: [misit verbum suũ] id est, filium suum fecit incarnari, [&] per hoc [sanauit eos].i. remouit ab eis fastidium diuini verbi. Vel verbum, id est, præceptum diuinum, & imperiũ suum, & sanauit eos: sicut in Euangelio dicitur: Dic tãtum verbo, & sanabitur puer meus: & ita liberatis, & à fastidio sanatis, [& eripuit eos de interitionibus eorum] id est, de æterna damnatione, quæ proueniret ex illo fastidio, sicut mors corporalis procedit ex fastidio cibi corporalis. ¶ Confiteantur domino. Luc. 7.

Pars quarta Continuatio: Sicut monui propter cætera beneficia prædicta vt confiteañt, ita & propter ea, quæ modo dicentur, dignum est vt [confiteantur dño misericordiæ eius, & mirabilia eius filijs hominum] sicut supra expositum est. ¶ Dico confiteantur, [& sacrificent] deo: non dico hircum, vel aliquid tale, sed laudem: & hoc est: [sacrificium laudis] id est dictis et factis ostendant deũ laudabilẽ, secundũ hoc Luceant opera vestra bona coram hominibus, vt videntes opera vestra, & glorificent patrẽ vestrũ: [& annuncient opera eius] dei, veluti ꝙ peccata dimittit, & alia cuncta bona facit: & hoc faciãt [in exultatione:] exultandũ quidem est illis, qui hæc opera dei attendũt. ¶ Dico annũciẽt, neq; hoc omnibus pręcipio, sed rectoribus ecclesiæ, de quibus dicit: [qui descendũt] Matth. 5. Ionæ. 1.

ſcendũt]de ſublimitate ſuæ contemplationis [mare] id eſt, iſtud ſeculum, quod multis fluctibus agitatur, ad quod deſcendunt[in nauibus]regendis.i. in eccleſijs, qui circundantur & contunduntur fluctibus & ſeditionibus huius ſeculi, veluti naues fluctibus maris: ipſi dico qui deſcendunt, [facientes operationẽ] ſcilicet, prædicationis, & confeſsionis, & alia dei beneficia diſpenſantes[in aquis multis]id eſt, in multis populis. ¶Ipſi]rectores eccleſiæ, qui ita deſcendunt, [viderunt opera domini, & mirabilia eius].i. mirabiles operationes eius cognouerunt [in profundo]cordis: vel, factas in profundo.i.inſcrutabili conſilio dei. ¶Bene dico opera, quia hæc opera dei inter cætera cognouerunt quod ipſe [dixit].i.voluit, [& ſpiritus procellæ].i.diabolus, qui omnem mouet procellam.i.tempeſtatẽ tentationũ huius vitæ, [ſtetit].i.horruit contra rectores eccleſiæ, & in ipſis procellam ſuã cõmouit:[&]per hoc [fluctus eius] procellæ.i.aduerſitates, vel tempeſtates, & proſperitates, quæ maxime concutiunt corda hominũ, [ſunt exaltati].i.multiplicati in eis : tentat enim diabolus ipſos rectores eccleſiæ, & per ſuas proprias proſperitates, & proprias ſimiliter aduerſitates. ¶Fluctus ſunt exaltati, & per hoc illi rectores, quos illi impellunt fluctus, [aſcendũt vſq; ad cœlos].ſ.per multas proſperitates ducuntur in nimiam altitudinis elationem, [& deſcendunt vſq; ad abyſſos] quia depreſſi in multitudine aduerſitatũ ducuntur vſq; in deſperationẽ: & per hoc[anima eorum tabeſcebat].i.deficiebat[in malis].i.propter mala quæ in ipſis mouebãt tẽtationes deficiebat, quia nihil boni facere valebant ¶Etiam turbati ſunt].i.ignorant quid faciendũ ſit eis, ſicut rectores nauium turbantur in mari, ingruẽte vehementi tempeſtate, [& moti ſunt]ad irã aduerſus ſubditos[ſicut ebrius, et ſic oĩs ſapiẽtia eorꝫ deuorata eſt]q̃a in nullis bene vtunt̃ ratione, neq; quum

vtun-

vtuntur prosperis, neq; cum franguntur aduersis.
¶ Quia necessitatibus coacti sunt, [&]ideo [clamauerunt ad dominum cum tribularentur, & de necessitatibus eorum eduxit eos.] Ostēdit quomodo eduxit eos, dicens: [& statuit procellam eius]maris, id est, tentationes & tumultus huius seculi, [in auram] suauem, quæ bene recrearet eos, id est, gratiam spiritualem. s. vbi prius regnabat procella & persuasio diaboli, modo posuit deus spiritum sanctum, qui intus refoueret eos: [&]per illam auram[siluerunt fluctus eius]maris, vel spiritus maligni, qui prius impetū immittebāt: qa inhabitāte eos spū scto, iā nullꝰ fluctus, nullꝰ impetꝰ diaboli potuit dñari eis. ¶ Et lętati sunt quia siluerunt &]sic[deduxit eos in portum volūtatis eorꝫ]. i. in quātā voluerūt securitatē. ¶ Cōfiteantur. Pars quinta. Et sicut in alijs proposuit admonitionem laudis prosequētibus beneficijs, ita hic cum dicit. [Confiteantur domino misericordiæ eius & mirabilia eius filijs hominum]vt supra. ¶ Et exaltent eum in ecclesia plebis] & tota cōgregatio populi laudent eum communiter, & etiam illi prælati: & hoc est: [& in cathedra seniorum laudent eum]. i. illi qui habent magisterium super alios.
¶ Exaltent, laudent, ideo, quia ipse [posuit flumina in desertum]id est, doctrinas Euangelij posuit in Gētes, quibus corda eorū irrigarentur: [& exitus aquarum]id est, ipsam doctrinam manifeste exeūtem de Iudæa per prædicationem apostolorum, posuit[in sitim]id est, in Gentes, qui interna aspiratione cœlestem doctrinam sitiebant. ¶ Terram vero fructiferam]id est, Iudæam, quæ prius erat fructifera, posuit[in salsuginem]id est, in sterilitatem. Per salsuginem sterilitas intelligitur, quia si salsugo terrę misceatur, eam penitus sterilem facit: & hoc fecit [à malitia] i. ꝓpter malitiā, [inhabitātiū in ea]hoc est, iusto iudicio suo excęcauit Iudęos, et gētes introduxit 3. Reg. 17.
 ¶ Posuit

¶Posuit dico. Continuatio. Iudæam posuit in salsuginem, [desertum] autem, id est, gentiles, qui prius erant deserti à cognitione dei, [posuit in stagna aquarum] id est, in ecclesiā, quæ est locus in quo loco stāt aquæ, id est, baptisma. Vel, in stagna aquarum posuit id est, in ea stare fecit & perseuerare aquas, id est, spirituales doctrinas: [&] eandem [terram] quæ prius erat [sine aqua] id est, gentiles, posuit [in exitus aquarum] vt etiam de ipsis ad alios doctrina proflueret. ¶Et illic]. i. in aquis illius, [collocauit] deus [esurientes] id est, desiderantes refici spiritualibus doctrinis: [&] ipsi collocati [constituerunt ciuitatem] id est, ecclesiam, [habitationis] id est, in qua sola habitandum est. ¶Et] ipsi ibidem positi, [seminauerunt agros] id est, conuerterunt quosdam sine multo labore seminando verbum dei: [& plantauerunt vineas] id est, quosdam cum magno labore ædificauerunt: & ipsi seminati [&] plantati, [fecerunt fructum natiuitatis] id est, doctrinam magistrorum sunt in operibus imitati. Ille facit fructum natiuitatis. cui si prædicatur castitas, caste viuit: ille non facit fructum natiuitatis, in quo si plantatur castitas verbo prædicatoris, ipse tamen fornicationem reddit: sicut ager qui recepto frumento, zizania reddit, & ita non facit fructum natiuitatis. ¶Et benedixit] deus [eis] id est, multiplicauit virtutibus, [& multiplicati sunt] numero [nimis] multum: vel, nimis, id est, supra numerum electorum: sicut: Tantū multiplicati sunt pisces, quod scissum est rete, & illi qui superflui erāt exierūt: secūdū quos figurati hæretici, qui ab ecclesia recedūt: [et iumenta eorū]. i. simplices de ecclesia, [nō minorauit]. i. non fecit minoris pretij, q̄ essent illi sapientes sed potius in eis virtutes multiplicauit. ¶Ipse benedixit eis, [&] tamē [pauci facti sunt] ad cōparationē malorꝝ: [& vexati sunt à tribulatiōe malorꝝ, &] etiā vexati sunt â [dolore] quē habebāt ꝓpter pctā aliorꝝ

Luc. 5. Ioan. 21.

¶Propter

¶ Propter hoc[contentio est effusa super principes] id est, super hæresiarchas, qui contendunt contra ecclesiam dei: vel, super principes, id est, super potentes huius seculi, [& eos] principes [fecit] deus [errare in inuio & non in via] id est, extra fidem: & non ita vt reuocentur, sed ita quod vltra non erunt in via id est, in catholica fide, quæ est via vitæ.

¶ Istos excæcauit, [&] econtra [adiuuit pauperem] verum [de inopia] id est, suppleuit eius inopiã de cognitione sui, conferens ei sapientiam, vt posset resistere hæreticis: [&] per ipsum pauperem [posuit familias] id est, plures congregationes in ecclesijs, faciendo eas [sicut oues] id est, innocentes.

¶ Et hoc quod deus ita adiuuat pauperem, excæcat principem, [videbunt recti & lætabuntur, & omnis iniquitas oppilabit os suum] id est, obstruet: quia iã nihil poterit oblatrare, cum suos complices in inuio videat permanere. ¶ Quandoquidem tanta bona facit, ergo [quis] est [sapiens?] Si quis dicat, ego sum sapiens: tunc scio quia [& custodiet hæc] quæ prædicta sunt, commendando memoriæ, quod deus pauperes adiuuat, diuites excæcat: [&] tunc [intelliget misericordias domini] scilicet, quod deus facit non per merita hominum, sed per misericordias suas. Alleluia.

IN PSALMVM CVII.

Titulus. Canticum psalmi ipsi Dauid

PAratum cor meum deus]. Psalmus iste conuenit Dauid, id est, Christo, qui hic loquitur: qui dicitur canticum, quia proponit magnam exultationem, scilicet, Christi glorificationem, quã propheta hic exultanter annunciat. Psalmus dicitur quia ipsius Christi bonam operationẽ proponit, scilicet, humiliationem, qua genus humanum, id est, dilectos suos, liberauit: ex qua humiliatione, id est, operatione, processit illud canticũ: quia ex militia Chri-

sti digne & tam diligenter peracta, processit glorificatio ipsius. Attendendum, quod in hoc Psalmo nouis verbis non vtitur propheta, sed primam partem quæ est: vt liberentur tui: mutuat de psalmo illo: Miserere mei deus miserere mei, quoniam in te confidit anima mea. Illud vero quod sequitur postea: mutuat de Psalmo illo: Deus repulisti nos. Ideo autem voluit ex diuersis psalmis istum psalmum componere, quia vidit partes illas psalmorum in Christo conuenire: & quæ per se ad laudem dei grata erant, coniuncta gratiora fuere. Ideo etiam in Ecclesia ex diuersis psalmis vel laudibus antiphona vel cantus aliquis coniungitur. Materia huius psalmi est glorificatio Christi, & passio. Modus: In prima parte ostendit glorificationem, & inserit aliquid de humiliatione. In secunda parte, quæ incipit: vt liberētur dilecti tui humiliationem exequitur, & inducit ipsum deũ promittentem liberationem electorum, quæ completa fuit per ipsum Christum. Intentio est, inuitare nos, vt exemplo sui humiliter patiamur, & ipsa patientia virtutem & securitatem nostram deum faciamus. Vnde dicit in fine psalmi: In deo faciemus virtutem, &c. Et iste psalmus est vnus de illis, qui Christum Deum & hominem demonstrant. Vbi enim eũ ostẽdit exaltatum super cœlos, ostendit eum vere deum esse: nam si tantum homo fuisset, nullatenus ita exaltatus fuisset. Vbi autem eum humiliatum ostendit, eum verum patet fuisse hominem.

Psal. 56.

Psal. 59.

¶ Volens ergo Christum dignum glorificatione ostendere, promittit se in omni humilitate deo obedientem, dicens: O [Deus cor meum est paratum] cãtare tibi: & vt ostendat se paratum esse vltra modum aliorum hominum, ingeminat, dicens: [paratum cor meum] id est, sic est paratum cor meũ, vt nullo modo peccato impediatur: cor est paratum, & ad quod est, complebo, quia [cantabo] deuotione spirituali et

contem

contemplatione laudabo te,[& psallam]tibi, id est, bene operabor ad honorem tuum, [in gloria mea] id est, in psalterio & cithara, id est, in humanitate: q̄ humanitas est gloria mea, quia per obedientiam quã in ea deo exhibui, me dignum gloria demonstraui. Vel, psallam, id est, bene operabor in gloria mea, id est, in consideratione futuræ glorię quam expecto.

¶Dico psallam in gloria mea, & o gloria mea, id est [psalterium & cithara, exurge]id est, cresce in bona operatione. Psalterium vocat Christus suam humanitatem, secundum hoc quod de superioribus resonat, scilicet, quod diuina præcepta spiritualiter implet, sicut fuit ante tempus passionis. Citharam vocat eandem humanitatem secundum mortificationẽ carnis, sicut fuit in passione, ideo dico exurge ad bene operandum, quia per hanc bonam operationem certus sum de mea resurrectione: & hoc est: [exurgã diluculo]id est, in mane resurgam.

¶Et post resurrectionem [confitebor tibi Domine in populis]id est, multos Iudæorum de populis faciam tibi confiteri, & laudare te: [& in nationibus]id est, in Gentibus, quæ tales remanent, quales sunt natæ: [psallam tibi]id est, faciam te bene operari.

¶Ideo confitebor tibi, [quia misericordia tua] id est filius tuus, per quem misericorditer reparas genus humanum, [magna est super cœlos] id est, super cœlestes creaturas, scilicet, super ipsos angelos, qui per ipsum subsistunt: [& veritas tua] id est, filius tuus, qui te veracem esse ostendit: quia per ipsum promissiones tuæ impletæ sunt in mundo, est magna[vsque ad nubes]constituendas, id est, sanctos prædicatores qui compluunt ecclesiam cœlesti aqua.

¶Et quandoquidem misericordia tua magna est super cœlos, ergo[tu deus exaltare super cœlos] id est duc hominem tibi vnitum super omnem angelicam creaturam, sicut in ascensione completum est: [&]

per

per hoc[gloria tua]id est, fama tua, erit[super omnẽ terram]quia tu gloriosus apparebis per totũ mundũ ¶ Pars secunda. Et vt tibi sit gloria, libera de potestate inimici dilectos tuos: nisi enim ipsi auferantur a iugo diaboli, deus in omnibus creaturis suis nullam gloriam habebit: & [vt liberentur dilecti tui, saluum fac]me resuscitando: per cuius resurrectionem futura est dilectorum liberatio. Dilectos vocat a Deo prælectos, nec aliorum petit liberationẽ. Ipse enim sciebat, qui essent dilecti, & pro ipsis orabat: ecclesia vero, quia non cognoscit determinate, qui sunt saluãdi, pro omnibus orat indiscrete: saluum fac dico, [dextera tua]id est, potentia tua, [& exaudi me]precantem de dilectorum liberatione, scilicet, & per meam resurrectionem, & per meam orationem libera dilectos. ¶ Peto vt saluum me facias, vt sic liberentur dilecti: & de mea liberatione bene certus sum, & de ipsorum salute, quia [deus locutus est in] me speciali [sancto suo]scilicet, locutus est: [exultabo & diuidã Sichimam]id est, humeros, scilicet, gratiã meam diuersis conferam, per quam faciam humerosos & fortes ad labores sustinendos: [& conuallem tabernaculorum]id est, humiles in tabernaculis meis militãtes, [dimetiar]id est, in partem mihi assumam.

¶ Etiam [Galaath] id est, aceruus testimonij, sicuti sancti martyres, qui dant seipsos morti pro testimonio veritatis, [est meus]id est, in numero saluandorũ repositus: [& meus est Manasses]id est, illi qui obliti sunt veteris vitæ: sicut Psalmista alibi dicit: Obliuiscere populum tuum, & domum patris tui: [& Effraim]id est, fructificantes in bonis operibus, est[susceptio capitis mei]id est, diuinitatis meæ, qa in illis qui sunt ita fructificantes, quiescit & delectatur ipsa diuinitas. Vel, Effraim, id est, spinea corona, quæ est fructificatio, quia acquirit deo coronam de circuitu totius mundi: non est dedecus & depressio mea, sicut quidam

Psal. 44.

dam dicunt, ſed ſuſceptio capitis mei, id eſt, facit meum caput, id eſt, meam altitudinem, ſuſcipi per totũ mundum, & iucundum haberi.

¶ Iuda eſt rex meus] id eſt, Chriſtus, quem ego cõſtitui ſuper omnes fideles, eſt de tribu Iuda: [Moab] id eſt, abutens lege, id eſt, Gentiles, qui ſine lege erãt ſunt [lebes ſpei meæ] id eſt, ſeipſos bene decoquẽtes, & facientes dulces cibos, de quibus ego mihi refectionem capiam. Vel, Moab, id eſt, diabolus, qui eſt abutens lege, & ſine patre deo: eſt lebes, id eſt, coctio & vſtio ſpei meæ: quia per illas exuſtiones purgantur illi, quos ego ſpero me habiturum.

¶ Adhuc de verbis dei. Et quia meus eſt Galaath, et alios tales habeo, ergo [extendam calceamentũ meum] id eſt, ſanctum Euangelium, quo calceantur pedes, id eſt, affectiones euangelizantium, ne pungantur ſpinis concupiſcentiæ, neue aliquo luto inquinentur: extendam dico [in Idumæam] id eſt, terrenis, vel ut in Gentibus faciam annunciari Euangelium: & per annunciationem Euangelij [alienigenæ] ſcilicet, Allophili, id eſt, potione & gloria huius vitæ cadentes, [ſunt mihi facti amici] id eſt, obedientes.

¶ Oſtenſis promiſſionibus dei, reſumit verba Chriſtus, quaſi ita dicat: Quandoquidem deus dicit: extendam calceamentum meum in Idumæam, ſed [quis deducet me in ciuitatem munitam] id eſt, vt ego faciã de Idumæis ciuitatem, contra diabolicas tentationes munitam: & [quis me deducet vſq; in Idumæam] id eſt, inter terrenos, id eſt, vt ab eis nomen meum cognoſcatur, & in ipſis ciuitatem conſtituere valeam. Vel, quis deducet me in ciuitatem munitam, id eſt, inter terrenos, qui ſunt modo ciuitas contra me munita vt annunciatione mei munitiones peruerſæ illius ciuitatis deſtruantur: & quis deducet me vſq; in Idumæam, id eſt, vt Idumæos mihi acquiram? Vel aliter Quis deducet me in ciuitatem munitam, id eſt, in infer-

fernum, qui est munita ciuitas, ad retinendos homines in captiuitate, vt spoliem eum de animabus fidelium: & quis postea deducet me vsq; in Idumæam, vt ipsos terrenos post triumphum meæ victoriæ acquirã? Nullus vtiq;, nisi tu deus, & hoc est qđ subdit ¶ Nonne tu deus] vtiq; tu, qui contrarium tamen videris facere: [qui repulisti nos] id est, videris repulisse me & meos, dum permittis vilissime tribulari: & in hoc videris repulisse, quia [non egredieris deus] vlterius [in virtutibus nostris] id est, non apparebis deinceps manifestus in nostris exercitibus, sicut fecisti antiqs patribus. Alia trãslatio habet, in exercitib9 ¶ Dico non egredieris, nec nos petimus, sed potius da tribulationem: & [de] ipsa [tribulatione da nobis auxilium] id est, vt ipsæ tribulationes quas patimur, nobis ad futuram gloriam auxilientur: ideo peto auxilium de tribulatione non humanum auxilium, [q̃a salus hominis]. i. subsidium, quod potest homo præstare, est [vana] id est, transitoria.

¶ In deo. Et quia salus hominis est vana, ideo [faciemus virtutem in Deo] id est, ipsum deum reputabimus virtutem & constantiam nostram, nihil in nobis confidentes, sed omnia a misericordia dei sperantes: [& ipse ad nihilum deducet inimicos nostros]. i. faciet inimicos nostros nihil contra nos proficere, & nos eorum persecutiones nihili pendere.

IN PSALMVM CVIII

Titulus. In finem Psalmus Dauid

DEus laudem meam]. Psalmus iste conuenit Dauid, id est, Christo: habens materiam passionem suam, de qua loquitur: dirigens nos in finem, id est, in Christum. Modus: In prima parte ponit malitiam Iudæorum, ipsius Iudæ specialiter, & aliorum, quam in ipsum Christum exhibuerunt. In secunda parte, quæ incipit: Constitue super

eum: ponit maledictiones triginta, sicut & dominus Iesus triginta denarijs venditus fuit. In tertia parte, quæ incipit: Et tu domine fac mecum: petit suam glorificationem: interserens aliquid de sua passione, & aliquid de persecutorum maledictione. Intentio est, vt cum videamus illos, qui Christum persecuti sunt, sic maledictos, a iustorum persecutione cessemus.

¶Et sic loquitur Christus ad patrem, O[deus]contra hoc quod inimici mei loquuntur mihi impie, tu [ne tacueris laudem meam] sed fac me cognosci, & laudari per totum mundum: ideo facias hoc, [quia os peccatoris]id est, Iudaici populi, qui populus peccator est in turpi vita: [& os dolosi]populi, qui dolo se machinantur mortem meam: & dicit dolos, sicut magister quod est maximum in lege mandatum, & similia: [est apertum super me]id est, ad meã depressionem. Cum dicit, apertum est, notat eos multa mala locutos contra eum fuisse.

¶Et ipsi[locuti sunt aduersum me lingua dolosa] dicentes: Magister, scimus quia verax es: [&]tandem in passione[circundederũt me sermonibus odij] scilicet, quos proferebant contra me, non propter meritum, sed propter odium, dicentes apud Pilatum: Crucifige, crucifige eum: [& expugnauerunt me] secundum dicta eorum putauerunt cõuictum de reatu, eo quod verum eis dixeram, dicendo me esse filium dei. Vel expugnauerunt me quantum ad exteriorem hominem, dantes me morti: & hæc omnia[gratis]. i. sine meo merito. Vel, expugnauerunt. i. impugnauerunt, me spernendo, colaphizando.

Mat. 22. Marc. 12. Mar. 15 Lucæ. 23 Ioan. 19. Mat. 26. Mar. 14. Luc. 22

¶Vere gratis, quia pro beneficijs hæc omnia mihi faciebant, & hoc est: [detrahebant mihi pro eo, vt me diligerent]. i. pro eo facto, pro quo me diligere deberent: & etiã[posuerunt aduersum me mala pro bonis]. i. in ipso facto, in quo quærebãt mihi mortẽ,

id est

id eſt, cum ego quærerem eorum ſalutem: [& odium pro dilectione mea, ego autem orabam] pro eis. Vltimum genus malitiæ notat in eis: Malum nanq; eſt, pro bonis bona non reddere: peius: pro malis mala reddere: peſſimum, pro bonis mala reddere. Econtrario ponit in Chriſto optimum genus bonitatis, qui pro ſe perſequentium ſalute orabat.

¶ Conſtitue. Pars ſecunda. Et quandoquidem populus iſte ita obſtinatus eſt in me perſequendo, nec me vult habere caput & regem ſuum, ergo [conſtitue] ó domine [ſuper eum] populum [peccatorem] id eſt, diabolum, qui ſingularis peccator eſt, & eſt cauſa totius peccati. Super eum, vt dominetur ei: [&] ipſe [diabolus] ſcilicet, [ſtet à dextris eius] id eſt, nō occupet ſolam carnalitatem, quæ per ſiniſtram, ſed etiā ipſam rationem, quæ per dexteram deſignatur: ita, vt neq; per rationem aliquid boni agat. Vel, ſtet a dextris eius, id eſt, quæcunq; operabitur, ſuggerente diabolo, putet dextera & bona. Attende quod hæc imprecatio non eſt ex voto maleuolentiæ, ſed Chriſtus conſentiens diuinæ iuſtitiæ, ponit ſub deprecatione, quæ valet quantum & enunciatio, quod videt illis futurum. ¶ Cum iudicatur. Conſtitue peccatorem & eo conſtituto, [exeat] à conſortio iuſtorum [condemnatus] vel Iudas, vel Iudaicus populus, [cum iudicatur] id eſt, iudicabitur in futuro iudicio, in quo iudicio certum eſt, quod Iudas & eius conſentanei a ſanctorum conſortio ſeiungentur. Vel, cum iudicatur occulto iudicio in hac vita: exeat a conſortio ſanctorum condemnatus, veluti Iudas, qui tradito Domino, ab apoſtolorum ſocietate ſeiunctus eſt: [& oratio eius fiat in peccatum]. Iudæ oratio in peccatum fuit, quando in deſperationem cecidit: veluti cum dominum audiret reſurrexiſſe, dixit: Peccaui, tradēs ſanguinem iuſtum, ductusq; deſperatione, laqueo ſe ſuſpendit: poteſt quoq; communiter dici, & de Iuda, et
Mat. 27.

de malo populo illo Iudæorum. Fiat oratio eius in peccatum, id est, ad æternum interitum: quia sicut dicit Augustinus, oratio quæ cum Christo fit, ad salutẽ est: quæ sine Christo est, ad damnationem. Similiter & nostra oratio fit in peccatis, si habentes erga proximum odium vel iram, vel alias iniustitias, dicamus: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittim9 debitoribus nostris. Debemus autem saltem nostro fratri odium vel iram, & talia quæ non sunt exigenda, condonare, vt oratio nostra deo acceptabilis sit, sicut in Euangelio dicitur: Cum offers munus tuum ante altare, si recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid iustæ querelæ aduersum te, dimitte munus tuum, & vade prius reconciliari fratri tuo, &c. Licet autem nobis quædam iuste repetere, quamuis melius esset omnia condonare: Vnde Apostolus: Omnia mihi licẽt, sed non omnia expediunt. ¶Fiãt dies eius pauci] id est, paucis diebus maneat inter apostolos, [& episcopatũ eius accipiat alter] id est, apostolatum, scilicet, Matthias: hoc specialiter de Iuda dicitur, de quo & beatus Petrus in Actibus apostolorum hunc versum exposuit, dicens: Suppleamus locum ipsius, sicut præcepit spiritus sanctus, cum dicit Episcopatum eius accipiat alter. ¶Fiant filij eius] Iudæ, vel populi Iudaici, [orphani] patre carnali, vel Deo patre spirituali: [& vxor eius] Iudæ, vel totius populi Iudæorum [vidua] vel maritis carnalibus, vel ipso deo marito spirituali, & vero consolatore. Licet in Euangelio non legatur, tamen credimus Iudam vxorem & filios habuisse. ¶Propter hæc mala [transferantur filij eius] scilicet, Iudæ, vel communiter totius populi, de regno suo, [nutantes] instabiles & vagi, videlicet, translati, nullius terræ dominium obtineant, [& mendicent] id est, deserti a deo, indigeant etiam exterioribus: transferantur dico, nec hoc fame, vel voluntarij, sed vi expellantur: hoc est

Augustinus.

Mat. 6
Luc. 11

Mat. 5.

1. Cor. 6. 10

Act. 1.

quod dicit:[eijciantur de habitationibus suis] sicut completum est per Titum & Vespasianum. ¶ Scrutetur etiam fœnerator]id est, diabolus, qui dicitur fœnerator, quia vitia commissa alicui multiplicata requirit, quia in ipsis etiam multiplicari facit, & pro ipsis pœnas soluit:[omnem substantiam eius]Iudæ & aliorum Iudæorum. Substantiam eorum accipit rationē, per quam ipsi debent viuere, & in bonis operibus sustentari: hanc scrutatur diabolus, quando a bono eos retrahit, & rationem eorum in prauos vsus conuertit, Vel substantiam eius diaboli, id est, malitiam, in qua, & per quam ipse subsistit. Scrutetur, id est, diligenter inquirat, vt pro singulis malitijs quas exercuerunt, reddat eis diabolus multiplices pœnas: [& alieni diripiant labores eius]sicut Romani in possessionibus eorum hæreditauerunt. Vel, alieni, id est, gentiles, diripiant labores eius, id est, legem domini, in qua prius Iudæi laborauerunt. ¶ Et cum his modis conteratur populus ille[non sit illi adiutor]id est non sit aliquis populus, qui insurgat ad defensionem eius: vel ipse deus, qui aliorum miserijs moueri solet & adiuuare, non sit adiutor illi populo, nec etiam filijs eorum: & hoc dicit: [non sit qui misereatur pupillis eius.] ¶ Non sit qui misereatur, sed potius [fiant nati eius]populi[in interitum] id est, moriantur morte temporali, [in generatione vna deleatur nomen eius]id est, non habeant regenerationem, quam habent Christiani ex vnda baptismi, sed vnam solam generationem, scilicet, carnalem, quam quicunque solam habent, æternæ patriæ habitatores non erunt: eadem sententia potest haberi, si de Iuda specialiter dicatur: vel hæc alia, in generatione vna deleatur nomē eius, id est, non habeat multam successionem filiorū sed sine prole filij eius moriantur. ¶ Et præter hæc mala[iniquitas patrum eius]id est, originalia peccata, [redeat in memoriam] id est, pœna eos affligat

pro

pro peccatis patrum suorum, non solum proprijs cõmissis: redeat dico [in conspectu domini] id est, in iudicio, in quo dominus ab omnibus cõspicietur: propter hoc dicit, redeat in memoriam, quia videtur dñs oblitus omnium peccatorum eorum, in hoc dum nõ punit eos: [& peccatum matris eius] id est, synagogæ, in qua sunt carnaliter multi, [non deleatur] sed potius pro peccatis synagogę filij deleantur: & accipitur hic speciale illud peccatum, de persecutione iustorum: Vnde & alibi dicitur: Veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram, a sanguine Abel iusti, vsq; ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ. ¶ Peccatum matris non deleatur, sed potius [fiant contra dominum semper] scilicet, vt sicut in hac vita sunt contrarij domino per similitudinem vitę, ita in alia vita erunt contrarij, quando dominus in gloria quiescet cum suis, ipsi torquebuntur æternis supplicijs: [& dispereat de terra] viuentium [memoria eorum] scilicet, quod nullus iustorum aliqua pia affectione moueatur super eos: hæc oro eis [pro eo] facto, [quod non est] populus ille [recordatus facere misericordiam] id est, aliquid pro quo deberet misericordiam inuenire. Recordatus ideo dicit, quia & si prius non fecisset misericordiam, posset tamẽ postea resipuisse, & misericordiã fecisse. Vel ideo dicit recordatus, quia si alij fecissent mala Christo, ipsi deberẽt defendere, de quorũ progenie ipse erat, & quos præsentia sua ipse visitauerat. ¶ Nõ est recordatus facere misericordiã, sed potius [persecutus est hominẽ inopẽ]. i. nulla tẽporali copia abundantẽ, [&] me [mẽdicũ]. i. aliũde necessaria petẽtẽ, sicut ipse aquã mẽdicauit a muliere Samaritana [&] me [cõpũctũ corde] i. dolẽtẽ de peccatis eorũ: nec sunt persecuti ad hoc vt aliquid de temporalibus mihi auferrent, sed [mortificare]. i. ad hoc vt me mortificarent. Vel si cõpunctũ proprie accipiamus. s. dolẽtẽ de proprijs peccatis: di

Mat. 23.

Ioan. 14.

cemus non de propria persona Christi, sed de suis. Sic persecuti sunt me inopem homines & meos: hoc est quod subdit: compunctos corde. ¶ Et dilexit maledictionem] veluti cum dixit: Sāguis eius super nos & super filios nostros: [& veniet ei] populo illa maledictio, quia etiam propter illud peccatum sunt adhuc hodie excæcati filij eorum: [& noluit benedictionem] quando cæcus illuminatus dixit eis: Nunquid & vos discipuli eius vultis fieri? maledixerunt ei, & dixerunt: Tu discipulus eius sis, nos discipuli sumus Moysi: [&] ipsa benedictio [elongabitur ab eo] populo, quia excæcatis Iudæis, transibit illuminatio ad Gentes. ¶ Et induit] populus ille [maledictionem] id est, peccatum meæ mortis, [sicut vestimentum] quia putabant tamen apparere vicinis valde ornati & decori: [&] ipsa maledictio [intrauit in interiora eius] iam valens ad mortem eorum, [sicut aqua] penetrans ad interiora: [& sicut oleum in ossibus eius] quia sicut oleum hilarem & lætam reddit faciem, ita ipsi læti de mea morte fuerunt. Tunc fuit peccatum illud quasi vestimentum accedens ad eos, quando persuadenti diabolo assenserunt. Tūc fuit quasi aqua penetrans ad interiora, quando laborauerunt, & corporaliter quæsierunt, vt me morti traderent. Postquam vero perfecerunt, iam gaudentes & exhilarati de morte mea, fuit eis quasi oleum. ¶ Dico quod populus ille induit maledictionem, & illa maledictio, scilicet, peccatum illud fiat eis excæcatio: & hoc est [fiat ei sicut vestimentum, quo operitur] contegantur, & contineantur in tenebris illa maledictione: [&] etiam fiat eis obduratio: & hoc est: [sicut zona qua semper præcingitur] id est, sic sit circundatus illa maledictione, vt expedire se ab ea non valeat. Vel ita, sicut eis mors mea fuit, quasi zona, qua solent homines præcingi, vt ad opus sint expeditiores, ita mors mea sit eis sicut zona, propter hoc quod morti me

Mat. 27.

Ioan. 9

ti me tradiderunt, vt semper sint parati & prompti ad omne malum opus faciendum. ¶Ego hæc mala imprecor eis, &[hoc]est[opus eorum]id est, hoc exigunt opera eorum,[qui mihi]existenti [apud dominum]consubstantiali mihi filio dei[detrahunt]dicentes: Hic homo non est a Deo, non est filius dei. Vel, qui detrahunt mihi, & hoc putant esse apud dominum, id est, placere domino,[&]hoc exigit opus eorum,[qui loquuntur mala aduersus animam meam] & qui imponunt mihi crimina, dicentes me esse potatorem, maleuolum, & similia. Vel loquuntur aduersus animam meam, id est, aduersus vitam meam, veluti cum dicerent: Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. Ideo dicit aduersus animam meam, & non aduersus corpus, quia quanquam dicebant eum pau Ioan.19. perem filium pauperæ, non erat hoc malum, quia veritas hoc exigebat. ¶Et tu domine. Pars tertia. Continuatio: Ipsi loquuntur hoc aduersus animã, sed contra eos tu domine me adiuua: & hoc est, [& tu domine domine]. In repetitione, suam deuotionẽ ostendit:[fac mecum]id est, operare pro me, scilicet, ad vtilitatem meam. Vel, fac mecum, id est, ego operor, et tu operare,[propter nomen tuum]ampliandum: & etiam propterea,[quia suauis est misericordia tua]qđ me fecisti propter misericordiam tuam incarnari, pati, hæc fuit mihi suauis res, id est, placuit mihi.

¶Hoc scilicet fac mecum,[libera me]de conformitate malorum, & ne possint me retinere in morte, sicut ipsi volunt: & opus est,[quia ego sum egenus et pauper]. Pauper fuit quantum ad opes humanas, q. bus caruit: egenus, quia aliunde petijt: [& cor meũ turbatum est]timore mortis: iuxta illud: Tristis est anima mea vsq; ad mortem: & hoc[intra me]id est, Mat.26 non ex necessitate, sed ex mea voluntate. Vel, intra Mar.14. me, quia & tristis est anima, non tamen manifesto eis. ¶Cor meum conturbatum est ab eis, & ego

[sum ablatus]id est, raptus a Iudæis, & datus in mortem, [sicut vmbra cum declinat] scilicet, ita leuiter, vt vmbra recedit veniente lumine nullam vim ostēdens, ita raptus ab eis, nullam ostendi potentiam, sed humiliter sustinui: & primitus ante passionem [sum]ego[excussus sicut locusta] scilicet, fugi manus eorum, fugiendo de loco ad locum, nolēs eis causam peccati ministrare, sicut locusta de loco ad locū saltando vadit. ¶Et[genua mea]id est, apostoli, qui me per mundum debebant portare, & ex quibus debebam fortis apparere, [sunt infirmata] id est, debilitata[a ieiunio]cum non essem cum eis, quia diuini verbi refectionem non habebant: quoniam non legitur Christum in carnalibus genibus fuisse infirmatum: [& caro mea immutata est]de vita ad mortem, [propter oleum]remotum scilicet, quia non habui gratiam spiritalem ad defensionem contra inimicos, quam prius habueram. Vel, propter oleum mutata est caro, id est, datus sum in mortem propter oleum mittendum, id est, propter spiritum sanctum mittendum. Vel, caro est mutata de mortali ad immortale propter oleum, id est, propter diuinitatem sibi vnitā. ¶Et]propter hæc mala ego[sum factus opprobrium illis]id est, inferebant mihi opprobria, [viderūt me, & mouerunt capita sua]id est, signum meæ derisionis. ¶Ipsi hoc faciunt, sed tu [domine deus meus adiuua me]ne in passione deficiam, [saluum me fac] resuscitando: & hoc [propter misericordiam tuam] quia hoc exigit misericordia tua, vt iusto ita subuenias. ¶Et sciant]tandem omnes, [quia manus tua est hæc]id est, operatio tua dedit me in mortem, [& tu domine fecisti eam]operationem, scilicet, ita est tua, quod tu eam operatus es omnino in me. ¶Dico saluum me fac, & securus sum quod facies, quia [illi maledicent, & tu benedices]id est, multiplicabis virtutes, dabis etiam resurrectionem; & quia tu benedices

d'ces, ideo [confundantur] id est, confusionem habeant, [qui insurgunt in me, seruus autem tuus] scilicet ego, [lætabitur] de resurrectione facta per ipsum.
¶ Et non tantum insurgentes, sed etiam detrahentes & hoc est: [induantur pudore] illi, [qui detrahunt mihi] habentes erubescentiam de detractione sua facta mihi, [&] induantur tantum [confusione sua] vt [operiantur] ea [sicut diploide] id est, sicut diplois est duplex vestimentum, ita confusio eorum sit duplex, & interius, id est, in anima, & exterius in corpore: quia licet se excusent in verbis exterius, conscientia tamen mala confunduntur interius. ¶ Ipsi quidem operiantur confusione, ego autem [confitebor domino] id est, faciam meos confiteri domino [nimis] id est, multum: & hoc est: [in ore meo] id est, meorum: quia quod annunciabunt ore, perficient opere. Vel, in ore meo, id est, palam: & hoc non coram paucis, sed [in medio multorum laudabo eum].
¶ Eum quidem laudare debeo, [qui astitit a dextris pauperis] mei, id est, qui me semper in bonis operibus conseruauit: astitit dico, [vt saluam faceret a persequentibus animam meam] ne vel eis cederem, vel in morte me possent detinere.

IN PSALMVM CIX.

Titulus. Psalmus Dauid

DIxit Dominus]. Psalmus iste conuenit Dauid Prophetæ qui hic loquitur. Materiam habet CHRISTVM secundum vtranque naturam. In prima parte agit de vtraque. Vbi enim dicit: Dixit dominus domino meo: Deum eum significat, secundum quam naturam Christus omnium hominum fuit dominus. Vbi vero ipsum Deum inducit Christo dicentem: sede a dextris meis, &c. de ipsa humanitate agit. In secunda parte, quę est: Tecum principiū in die virtutis

agit de sola Christi deitate, & hoc per verba ipsius dei patris: quia ibi pater ostendit eum & sibi coæternum, & ex se genitum. In tertia parte, quæ incipit Iurauit dominus: resumens verba propheta, loquitur de ipsa Christi humanitate, alta tamen semper dicendo. Vel si quid dicit de passione, sicut ibi: De torrente in via bibet: causa exultationis facit. Intentio est, nos admonere, quasi vtens demonstratiuo genere, vt Christum sic emendatum, dignum iudicemus honore, & ei debitum honorem exhibeamus. ¶ Et vt ostendat se de corde suo hoc non prophetasse, inducit ipsum deum patrem de filio, cum filio loquentem sic dicens: [Dominus] pater [dixit] id est, ab æterno disposuit, [domino meo] Iesu Christo filio suo. Vbi dicit, meo, notat eum sibi familiariorem esse, quam patrem per assumptam humanitatem, & tamen vocat dominum secundum deitatem. Vnde ipse Christus
Mat.22 dicit his, qui solum hominem eum putantes, dicebāt filium Dauid, Quomodo ergo Dominum eum vocat, dicens: Dixit dominus domino meo, sede a dextris meis: per hoc innuens se non solum hominē, sed etiam Deum, secundum quod & Dauid & omnium aliorum dominus erat. Cum dicit patrem dominum & filium dominum, notat in vtraque æqualem potentiam. Dixit pater, & ecce quid dixit: [sede a dextris meis] id est, expleta militia tua, & perfecta obedientia quiesce in potioribus bonis meis. Licet autem non legamus, quod pater ad filium dixit per hæc verba, tn̄ scimus ea ita fuisse disposita, quia sic videmus impleta. ¶ Sede tamdiu a dextris meis [donec] ego [ponā inimicos tuos scabellū pedū tuorum]. i. donec inimici tui. s. persecutores, q modo videntur habere dominiū, & putāt se facere posse contra volūtatē tuā, plenarie subiiciant tibi, quasi scabellū sub pedibus. s. vsque ad diē iudicii, in qua subditi erūt tibi. Donec dicit, nō qđ postea nō sedeat, sed quia tūc oībus apparebit glo

riosus,

riosus, de quo quidam modo dubitant. Vel per pedes humanitatem Christi intelligimus, per quã deitas ad nos venit, & nobis innotuit, cui humanitati omnes in iudicio erunt subditi, quia illam humanitatem hoc promeruisse intelligent, vt ei omnis honor & gloria conferri debeat, & omnis ei creatura subijci debeat & oporteat. ¶ Verba prophetæ. Dominus pater dixit: Ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum: & vere inimici tui tibi subijcientur, quia dominus pater dabit [virgam] id est, regiam potestatẽ, qua confringas inimicos, & cõserues tuos: cuiusmodi potestatem significat sceptrum in regibus: virgã dico [virtutis tuæ], id est, in qua apparet virtus tua: quia quos defendes, nullus poterit impedire: & contra, quibus nocebis, nemo poterit defendere. Et hãc virgam [emittet dominus ex Sion] vt sua prędicatio de Sion exeat: Vnde propheta: De Sion exibit lex. Mich.4.
Transieris ad Gentes, vt ipsę Gentes Christi regimini subijciantur: & quia emittet, o Christe [dominare,] Alia translatio habet. dominabis: [in medio inimicorum tuorum] id est, in communi omnium, vt qui prius inimici, sese tibi ex propria volũtate subijciant: tu dico quasi medius, ad quẽ homines ex omni gente conueniant. ¶ Tecum principium. Quasi diceret: [tecum] est mihi [principium in splendoribus sanctorum] id est, in spiritu sancto, qui diuersis splendoribus sanctos decorat. In hoc est nobis principiũ [in die] id est, in claritate [virtutis tuæ] id est, deitatis Ac si diceret: Identitas est mihi, & spiritui sancto tecum. Nec moueat quenquam per splendores pluraliter accipi spiritum, cũ Ioannes dicat, & spiritus missi in omnem terram. Vel aliter. Tecum principium. Pars secunda. Verba patris ad filium. Continuatio: Dico à dextris meis, & merito propter dignitatem diuinitatis ita sublimandus est assumpta humanitate quia mihi est principium tecũ, id est, tu es principiũ

& creator omnium rerum, & sine initio, & ego simi liter: non dicit, tibi est principium mecum, ne videretur designare immortalitatem in filio. Cum dicit, mihi est tecum, notat diuersitatem personæ. Cum di cit, principium sumus, notat coæternitatē: & quod ego sum principium tecū, apparebit in die.i.in æternitate beatitudinis: quæ dicitur dies, propter splēdo rem veræ cognitionis: die dico virtutis tuæ.i.in qua apparebit virtus tua, qua tuos coronabis, malos dānabis, &c. In die virtutis tuæ dico.s.in splendoribus sanctorū.i.sancti q in hac vita sunt pannosi & hispidi, erunt immortales & impassibiles facti: et tūc erit verus splendor, quia tunc intelligent quomodo filius
1.Cor.13. in patre, & pater in filio: vnde Apostolus: Videmus nunc per speculum, & in ænigmate, &c. Dico mihi est principium tecum, & ego [genui te ex vtero].i. ex intima & secreta essentia mea ineffabili genitura, quam angeli quoq; ignorare creduntur: & hoc non in tempore, sed [ante luciferum].i.q̄ stella illa crearetur: & per hanc partem omnem creaturam intelligimus. Vel per luciferum intelligimus diabolum, qui cecidit, qui propter nimiam pulchritudinem superbiuit.s.ante genui te, q̄ aliquam angelicam creaturam. ¶ Iurauit dn̄s. Pars tertia. Continuatio. Propheta: Dn̄s dixit, sede à dextris meis, &c. & ipse idē [dn̄s] pater [iurauit].i.firmiter disposuit, [& non pœnitebit eum].i.non mutabit sententiā, hanc scilicet, [tu es sacerdos in æternū.] Sacerdos dicit, quia seipsum obtulit, & semper deum patrem interpellat pro no-
Gen.14. bis: & hoc [secundum ordinem Melchizedech,] q̄a sicut Melchizedech obtulit Abrahæ panem & vinū sic Christus discipulis obtulit calicem & panem.i. corpus suum in qualitate panis & vini: & idem sacrificium per omnem ecclesiam instituit. Sicut autē Melchizedech sine principio fuit, & sine fine: non quod nō habuerit, sed quia in scriptura nō legitur habuisse;

buisse: & sicut Melchizedech sine patre fuit & sine matre: nõ qđ nõ habuerit itez, sed quia scriptura nõ dicit, sic Christus secundũ humanitatẽ nõ habuit patrẽ, & secũdũ deitatẽ nõ habuit matrẽ, et in aliȷs quoq; multis assimilatur Christo: Vnde Apostolus ad Hebręos scribẽs, ait: Assimulat9 autẽ filio dei. ¶ Dominus. Cõuertit propheta verba ad patrẽ, ostẽdens humanitatis Christi altitudinem: ac si ita diceret propheta: O dñe pater[dñs].i. Christus quiescẽs[à dextris tuis, cõfregit].i. confringet, [reges].i. superbos et potentes huius vitę, [in die irę suę].i. in die iudiciȷ quãdo apparebit ira sua.i. vindicta sua. Ideo per prętentũ dicit confregit, quia raptus ad consilium dei, iam viderat illud iudicium, & tenebat mente quasi præteritum. ¶ Dico quia confringet in iudicio, iterum autem [iudicabit] diuino iudicio occulto: quia quosdam illuminabit, quosdam excæcabit: et hoc nõ in paucis, sed[in nationibus]tam Iudæorum, q̃ Gentium: ita quidem iudicabit, scilicet, [ruinas] id est, illos, qui se cognoscunt ruisse per propria peccata, & per peccata patrum suorum, [implebit] bonis, quia & illa remouebit, & qđ illis deerat, supplebit: [capita autẽ].i. altitudines, & supbias[multorũ]in hac vita superbiẽtiũ, [cõquassabit].i. conteret & annihilabit, & faciet eos decidere de iudicio in pei9: & hoc [in terra].i. in hac præsenti vita, vbi deus iusto iudicio excæcat malos. ¶ Hoc merito suo dabitur Christo, & in hac vita iudicare, & tandẽ manifeste: quia ipse Christus[in via].i. in tẽpore militię suæ, in quo omni studio intendit ad deũ, [bibet].i. gustabit, non ex coactione, sed ex voluntate, & quasi delectatione [de torrente]id est, de feruentissima passione, & de miseriȷs huius vitæ, quę quasi torrens cum quodam impetu veniunt, & cito transeunt, scilicet, libenter sustinebit mortẽ, & alias miserias pro redẽptiõe hũani generis: [& propterea exaltabit caput]id est, suam

Hebr. 7.

ſuam altitudinem leuabit & multiplicabit: quia propter hoc dabit illi deus nomen, quod eſt ſuper omne nomen, vt in nomine Ieſu omne genu flectatur, &c. Philip. 2.

IN PSALMVM CX.

Titulus. Alleluia.

CONfitebor.] In hoc pſalmo loquitur propheta, non pro ſe ſolo, ſed in perſona fidelis populi. Materia eſt fidelis populus, ſpirituali eſca paſtus, & redēptus pretio ſanguinis Chriſti. In prima parte dicit ſe in perſona totius populi laudare deum, ad ſimilitudinem illorum qui cum Dauid ſunt, et ponit quaſdam materias & cauſas ſuæ laudis. In ſecūda parte ponit ſimili modo, præter prædicta, materiā laudandi deum. In tertia parte, quæ incipit: Redemptionem miſit populo ſuo: oſtēdit quod deus de manu inimici liberabit populum ſuum. Intentio eſt, inuitare nos ad cantandum alleluia, ſcilicet, vt propter huiuſmodi beneficia æternas deo laudes decantem9.

¶Attendens autem propheta, ſe inter cæteros fideles iam beneficijs dei paſtum, ac redemptum, dicit: [Confitebor tibi domine in toto corde meo]. i. nulla pars vacabit terrenis, ſed totum cor occupatū erit laudibus dei, & in hoc ſimilis ero eis qui iam ſunt [in conſilio iuſtorum] id eſt, ſanctis angelis, et alijs viris qui iam ſciunt conſilium & voluntatem dei, & cum ipſo iudicant, [&] iam ſunt in [congregatione] iuſtorum. Bene quidem propheta ſe ſimilē eis dicit, quid enim amplius poſſunt illi facere, q̃ deum in toto corde laudare? ¶Ideo laudabo, quia [opera domini] q̃cunq;, ſunt [magna] & mirifice facta: & illis quidē apparent magna, â quibus ſunt [exquiſita] eundo [in omnes voluntates eius] hoc eſt, illis magna apparēt qui attendunt quid velit deus in vnoquoque opere, quid, dum aduerſa dat alicui: quid, dum proſpera.

¶Ideo dico magna opera domini, quia [opus eius] eſt [confeſsio] id eſt, bonum. Hieronymus ponit gloriam

riam et honorem: bonum dico ita dignum, ꝙ ipſum iudicet, & confiteatur artificem ſuum, & laudabilē reddat: [&]eſt[magnificentia]id eſt, magnificū opꝰ [& iuſtitia eius]dei[manet in ſeculum ſeculi]quia et bonos hic iuſtificat, & in ęternum remunerat: & ma los hic excæcat, & in æternum damnat. ¶Memori am fecit. Pars ſecunda. Præter hæc prædicta habeo materiam laudandi deum, quod ipſe [miſericors & miſerator dominus dedit eſcam] id eſt, refectionem corporis & ſanguinis ſui, non omnibus valentem ad vitam, ſed[timentibus ſe]quā dando, [fecit memori am mirabilium ſuorum]patribus antiquis exhibito rum, complendo ex ſignificatis, quod præſignauerat in figuris: quia cum nobis eſcam dominici corporis dedit, nos memores fecit mannæ hanc eſcam præfi- gurantis, & aliorum dei beneficiorum ſimiliter. Exo.16.

¶Et hanc eſcam dando, [memor erit]id eſt, memo rem ſe oſtendet[teſtamenti ſui] id eſt, promiſsionis Abrahæ factæ: teſtamenti dico durantis [in ſeculū.] Per illam enim eſcam accipiunt filij Abrahæ æternā benedictionem, in quo determinat, quod illa eſca ſit cibus dominici corporis, quia alia eſca non daret vi- tam æternam Abrahæ promiſſam: & [virtutem].i. efficaciam et completionem[ſuorum operum]id eſt mirabilium patribus in figura oſtenſorum, [annun- ciabit]per prædicatores[populo ſuo] qui annuncia- bunt Chriſtum, & finem legis eſſe, & completionē omnium promiſſorum dei. ¶Ad hoc annunciabit, [vt det illis]annunciatoribus [hæreditatem Gētiū] id eſt, Gentes in hæreditatem, ſicut Petrus & Pau- lus habuerunt hæreditatem & poſſeſsionem in Gen tibus. Alia materia laudis: & etiam[opera manuum eius]id eſt, diuinitatis, ſunt [veritas & iudicium.] Veritas quantum ad bonos, quibus complētur pro miſsiones dei: & iudicium, quātum ad illos ſunt ope ra illa, quos ſuo iuſto iudicio damnat deus. ¶Alia Gene.22.

materia laudis: hoc etiam materia laudandi erit mihi, quia [omnia mandata eius] sunt [fidelia] id est, credibilia, quibus credendum est, quia complent quod promittunt: [confirmata in seculum seculi] quia nõ potest impediri aliquatenus quod promittunt quin fiat, & hic, & in futuro. Vel, confirmata in seculum seculi, id est, non perficientia in seculo hoc quod promittunt, sed in futuro: ipsa mandata dico [facta in veritate] in completione promissionum, [& ęquitate] quia nihil inuenitur in eis iniquum. ¶ Redemptionem. Pars tertia. Alia materia laudis. Continuatio: Propterea etiam confitebor ei, quia ipse [misit redẽptionem populo suo] id est, populum suum de seruitute diaboli liberauit: & [mandauit] etiam, id est, fecit annunciari per prædicatores per mundum [testamentum] scilicet, sanctum Euangelium, duraturum [in æternum] quia æternos faciet iustos. ¶ Alia laus [Nomen] etiam [eius sanctum] id est, dulce & bonũ gustantibus: non quia profertur, sed quia creditur, et credentes saluos facit & sanctos, [& terribile] malis respectu futuri iudicij. Alia laus: Et [timor] illius [domini] quia cum timemus futurum iudicem, & vindicaturum de malis, est [initiũ] veræ [sapientiæ] quia hoc mala vitamus, & bona facimus. ¶ Et [intellectus] illius timoris, id est, si quis bene intelligit quid sibi sit faciendum, est [bonus] id est, vtilis: & hoc nõ intelligentibus tantum, scilicet, sine actu, sed [omnibus facientibus eum] intellectum, id est, ea complentibus, quæ exigit intellectus. Vel, facientibus eam, id est, sapientiam: & [laudatio eius manet in seculum seculi] quia & hic & in futuro laudabitur.

IN PSALMVM CXI.

Titulus. Alleluia reuersionis Aggæi & Zachariæ.

Beatus

BEatus vir.] Longe post tempus prophetæ, captiuati sunt Iudæi in Babyloniam. Cumque quidam rex motus pietate, attendens populũ dei esse, liberasset eos, præcepit vt redirent in terrã suam, & templum dei reædificarent: in qua reuersione sua Aggæus & Zacharias, qui eam reuersionem iam prophetauerant, cum vidissent templum reædificari, gaudentes de hoc, & de sua reuersione, laudes deo decantauerunt: & secundum hanc historiam videtur Ezdras propheta hunc psalmum intitulasse: non tamen quod de historia intelligeret, sed quod ipse Ezdras cognouit prophetam intellexisse Dauid in hoc psalmo, quemcunque beatum virum laudare deum, de hoc quod deus reduxit eum de Babylonia id est, de confusione peccatorum. Titulus ita legitur Psalmus iste est alleluia, id est, laus dei, laus dico reuersionis, id est, habita in consideratione reuersionis nostræ de Babylonia peccatorum ad cœlestem Hierusalem: reuersionis dico Aggæi & Zachariæ, id est omnium iustorum, qui per partem hic significantur. Secundum interpretationem etiam nominum horũ iusti bene possunt intelligi: Aggæus nanque montanus interpretatur, per quem merito iusti intelliguntur, qui sunt montes, id est, alti in virtutibus. Zacharias vero solennis interpretatur, per quem bene fideles intelliguntur. Materia est, vbi beatus de Babylonia reuersus, deum laudans pro reuersione. Modus: In prima parte ostendit quid faciat vir beatus, & qd sibi fiat à domino. In secunda, quæ incipit: Exortum est in tenebris: ostendit per aduentum Christi, in quo homines illuminantur, accipere quæcunque habent dona gratiæ. In tertia, quæ est: Peccator videbit: ostendit malis contrarie euenire, quâm illis qui per aduentum Christi fuerunt illuminati. Intentio est, persuadere deum nobis laudandum, qui ita reducit fideles suos de Babylonia peccatorum.

¶ Vox

¶ Vox prophetæ, vel alicuius beati viri, sic dicẽtis: [Vir] ille [beatus] est, qui non per deuia huius mundi quærit beatitudinem, sed hac breui & compendiosa via, s. [qui timet dominum] vero timore. Et quare ideo qui timet est beatus? Quia ille timens [volet in mandatis eius] id est, voluntatem habebit implendi præcepta eius: & hoc [nimis] id est, valde. Ideo non dicit faciet, sed volet: quia si bona sit voluntas, & detur facultas, vere perficiet. Si autem non sit facultas faciendi, sufficit bona voluntas. ¶ Ostenso quid faciat beatus. s. qui timet, & volet in mandatis, ostendit quid fiat illi beato, sic: Ideo beatus erit, q̃a [semen eius] id est, bona opera ipsius, [erit potens] id est, faciet eum potentem [in terra] viuentium. Hic quidem bona operatio quasi impotens est, quia in timore semper sumus, ne eam diabolus impediat timentes: ibi autem nos nulla tentatio, nullus timor poterit impedire. Ideo semen opera dicimus, quia sicut ex semine fructum multiplicem expectamus, sic ad hoc bona opera seminamus, vt ex eis fructũ multiplicem in cœlesti colligamus. Ideo etiam dicitur beatus, quia [generatio rectorũ] id est, sequaces & imitatores iustorum [benedicetur] id est, in virtutibus multiplicabitur. ¶ Ideo etiam beatus erit, quia [in domo eius] id est, in corde ipsius, in qua domo ipse quiescit à seculari tumultu, est [gloria] de puritate suę
2. Cor. 1. conscientiæ. Vnde Apostolus: Gloria nostra est testimonium conscientiæ nostræ: [& diuitiæ] scilicet, sapientiæ & charitatis. Vel, diuitiæ, id est, obseruatio multorum mandatorum dei: [& iustitia eius] id est, merces & retributio, quam accipiet pro iustitia, [manet in seculum seculi] quia æterna erit. ¶ Exortum est. Pars secunda. Continuatio: Quasi diceret: Vnde hoc prouenit alicui beato viro, quod hoc possit facere? Quia verum [lumen] id est, Christus, [est exortum] corporaliter [in tenebris] id est, in hoc mundo,

qui

qui ante aduentum Christi tenebræ erat, quia in eo tenebræ & ignorantia veri boni regnabant: Vnde Esaias: Populus qui ambulat in tenebris, vidit lucem magnam. Et in Euangelio: Et lux in tenebris lucet. Lumen dico non valens omnibus, sed [rectis] id est, illis qui cor suum ad imitationem Christi volunt dirigere: & quod est illud nomen? scilicet, ille qui [misericors] est in natura, [& miserator] in exhibitione, sicut fuit quando seipsum exinaniuit formam serui accipiens: [&] etiam est [iustus] id est, puniens peccata. Vel iustus, quia fuit immunis à peccato: & per has determinationes Christum manifeste intelligimus. ¶ Exorto lumine, [homo] factus [iucundus] ille, scilicet, iucundus. [qui miseretur] in affectione super aliquem necessitatem patiẽtem: quod satis est ad salutem, si ille miserans non habeat quod impendat: [&] cum opus est, si quid habet, [commodat] id est distribuit pauperi. Ideo tamẽ dicit cõmodat, q̃a licet nõ à paupere cui dat, à deo tamẽ remuneratiõẽ expectat, sicut ille q̃ pecuniã accõmodat alicui. Vel miseret̃.i. pecuniã suã indigẽti ministrat, & cõmodat indigenti alicui, vt tamen eandem pecuniam ab eo exigat. Hic talis [disponet] id est, disposite & ordinate faciet: Vnde Apostolus: Rationabile obsequium vestrũ: disponet dico [sermones suos] id est, opera sua: opera dico valitura [in iudicio] futuro. Per sermones ideo accipimus opera, quia sicut sermones alicuius oratoris bene dispositi, defendunt reum in iudicio, sic opera iusti rationabiliter exhibita, defendunt reũ in futuro iudicio. Ideo sic disponet, [quia] scit quod ipse [non cõmouebitur in æternum] id est, æternaliter gloriam dei possidebit. ¶ Et hic talis [iustus] q̃a in hac vita à domino videtur esse derelictus, & obliuioni traditus, [erit in memoria] domini, quod apparebit quando dicetur. Venite benedicti patris mei, &c. Quæ memoria erit [æterna] id est, cõferens æternita-

Esa. 9.
Ioan. 1.
Philip. 2.
Rom. 12.
Math. 25.

nitatem: & iste talis [nō timebit ab auditione mala] quando dicetur: Discedite â me maledicti in ignem æternum. ¶ Ideo non timebit, quia [cor eius] semp fuit [paratum] .i. instructū diuina inspiratione, [sperare in dño:] & etiā [cor] illud sperans [est confirmatum] in spe, vt ab ea spe aliqua eū tribulatio dimouere non posit: & hoc est: [nō commouebitur, donec despiciat inimicos suos] .i. donec videat completum de inimicis, quod modo expectat de eis. s. in pœnas eos dari: ideo dicit donec, quia tunc nō erit spes, quā do videbit quod modo sperat vnusquisq;. ¶ Et quia sperat, & quia confirmatum est, &c. ideo [dispersit] bona sua. Et notat prouidentiā sanctorum in faciendis eleemosynis, quia non vni omnia dant, vt diuitē faciant, sed multis, vt multorum inopiam suppleant Dispersit dico, & hoc non pro remuneratione tēporali, sed [dedit] id est, impendit gratis, & ministrauit [pauperib9] & hoc facere est [iustitia eius] quę [manet in seculum seculi] id est, retributio iustitiæ æternam ei mercedem comparat: & [cornu eius] id est, exaltatio ipsius, quam in hac vita habuit in virtutib9 [in gloria exaltabitur:] quia per illas virtutes immortalitatem & impassibilitatem recipiet. ¶ Peccator. Pars tertia. Dico iustus exaltabitur, & hoc [videbit peccator] quia omnes suos Christum in iudicio remunerantem videbunt: [&] tunc peccator ille, qui prius contra bonos in seculo iram exercuit, [irascetur] sibiipsi irascetur, [dentibus suis fremet] quia ibi erit fletus & stridor dentium : quod dicit tunc irasci, fremere dentibus, per simile dicit, quia similem pœnam habebunt nequitiæ, quam hic exercuerunt: [& tabescet] id est, deficiet: ideo scilicet, [quia desideriū peccatorum peribit] quia desiderium quod habebāt in hac vita, peribit: quia etiam terrena peribunt, quæ sola ipsi semper desiderauerant: & contra, iusti desiderium complebitur. Alleluia.

Ibidem. Matth. 13. Lucę. 13.

IN

IN PSALMVM CXII.

Titulus. Alleluia.

LAudate pueri dominũ.] Hic loquitur propheta, habens materiam laudes dei. In prima parte monet ad laudandum, & proponit materias laudis, ſcilicet, quia dominus eſt excelſus ſuper omnes Gentes. In ſecunda parte, quæ incipit: Quis ſicut dominus: oſtẽdit ſeipſum hoc facere, quod alios monebat, ſcilicet, laudare deum. Vnde in principio dicit ¶ Laudate pueri dominum]. i. in bona vita veſtra dñm laudabilem oſtendite: nec malos moneo laudare, quia nõ eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris, ſed vos pueri. i. puri & ſimplices: Vnde Apoſtolus: Malitia paruuli eſtote [laudate] etiam [nomen dñi] annuncia te facta eius, in quibus ipſe laudabilis apparet, et vnde nomen ſuum. i. fama ſua; ſemper multiplicabitur. ¶ Dico laudate nomen, & hoc non ad horã, ſed [nomen domini ſit] à vobis [benedictum] & ampliatũ, incipiens [ex hoc nũc]. i. ſine omni dilatione, [&] perduret ipſa benedictio [in ſeculum] futurũ, [vſq;] . i. aſsidue, hoc eſt, & ſtatim incipiat, & in æternum permaneat. ¶ Dico ſemper benedicite, & illam veſtram benedictionem per omnem terrã dilatate: hoc eſt quod dicit: [à Solis ortu vſq; ad occaſum:] et per hoc intelligimus vniuerſam terram: appareat veſtra annunciatione [laudabile nomen dñi.] ¶ Ponit cauſas & materias quare eum laudare debeant: ac ſi diceret: Ideo debetis laudare dñm, quoniam iſte [dominus] id eſt, Chriſtus, eſt [excelſus ſuper omnes Gentes] quia ipſe omnes Gentes fecit: et non tantum ſuper omnes Gentes, ſed [& ſuper cœlos] id eſt, cœleſtes & angelicas creaturas, & [gloria eius] id eſt, ipſe glorioſus: quia ipſe eſt etiam vita & refectio angelorum. ¶ Quis ſicut dominus.

Eccl. 15.
1. Cor. 14.

Pars ſecunda. Et vere ipſe laudandus eſt, quia nullus poteſt inueniri ſimilis illi in aliqua dignitate.

Hoc dicit sub interrogatione: [Quis sicut dominus deus noster?] Nullus vtique: [qui] dominus [in altis habitat] id est, in sanctis per eminentiam virtutum: altis, qui ex sua habitatione alti fiunt: nec tamen eos despicit, si velimus humiliari ei: quia de illa altitudine sedis [respicit] id est, misericordiam tribuendo, visitat [humilia] id est, eos, qui se volunt humiliare, [in cœlo] id est, in cœlestibus creaturis: sicut angelos superbientes non respicit, sic angelos remanentes, qui humiles fuerunt, respexit, & in vera obedientia confirmauit, vt deinceps superbire non possint: [& ea humilia, quæ sunt [in terra] id est, humiles viros, respicit oculo misericordiæ: quia & peccata eis condonat, & confert iustitias. ¶ Respicit humilia quę sunt in terra, conferens eis hanc vtilitatem. s. [suscitãs inopem] id est, illum qui se non reputat quicquam boni ex se habere, [à terra] id est, ab appetitu terrenorum. Suscitans bene dicit, quia homines sopiti erant, & quiescentes in amore terrenorum, quando deus eos inde excitauit per Christum: etiam [erigens pauperẽ] spiritu. s. humilem, [de stercore] id est, de immundi-
Iohel. 1 tia huius vitæ: Vnde dicitur: Computruerunt iumẽta in stercore suo. ¶ Ad hoc suscitat, [vt collocet eũ] suscitatum [cum principibus] id est, cum sanctis angelis, & [cum principibus populi sui] id est, cum sanctis apostolis, quos dominus populo suo præfecit. ¶ Ostendit per quid deus pauperẽ suscitet, quia prædicatores suos, qui ante aduentum eius steriles fuerunt, modo fœcundos faciet, & bene fructificantes. Continuatio: Ille quidem est suscitãs, [qui habitare facit in domo] id est, in ecclesia, [sterilem] id est, prædicatores suos, qui ante aduentum Christi, licet in arcano mentis suæ boni essent, steriles tamen erant, quia deo filios non generabant: habitare dico in domo, ita vt [matrem filiorum] quia multos deo in fide parturiunt, & propterea [lætantem.] Cum dicit eos habi-

tare in

tare in domo, notat curam administrationis & consolationis, quam habent sancti prædicatores in ecclesia. Alleluia.

IN PSALMVM CXIII.

Titulus. Alleluia.

IN exitu Israël.] In hoc psalmo loquitur propheta, & habet materiam beneficia dei, quæ fecit ecclesiæ: significat per illa beneficia, quæ cōtulit antiquo populo. Dicuntur enim hic quædam, quæ nos ab historia remouent: sicut: Montes exultauerūt: & colles. In prima parte proponit nobis beneficia, quę deus facit ecclesiæ, per figuras eas significans. In secunda, quæ incipit: Quid est tibi mare quod fugisti: facit quęstionem, quasi admirans: Quis potest facere populo suo tanta beneficia? & soluit eam, ostendens à domino esse factam: non tamen quod propheta miretur, sed nobis admirādum esse relinquit de bonitate dei. In tertia parte, quæ incipit: Simulachra Gentium: facit collationem de cultura deorum falsorum, Gentium scilicet, & Christianorum: ostendens Gētium culturam esse stultissimam, Christianorum autem esse vtilissimam. Intēdit nos admonere, vt pro beneficijs illis in nobis cōpletis, alleluia domino decantemus, & vt ex historia trahamus allegoriam.

¶ Prius legamus historiam, sic: [In exitu Israël de Aegypto] id est, quando Israëliticus populus exiuit de Aegypto, scilicet, de exitu [domus] id est, totius familiæ [Iacob.] De Aegypto, de qua exiuit merito, quia, scilicet, [de populo barbaro] id est, quia populus erat barbarus. ¶ In exitu illo [Iudæa] terra illa [est facta sanctificatio illius] populi: quia ibi potuerunt cerimonias illas & sacrificia deo persoluere in quibus illi populi sanctificabantur: & [Israel] est factus [potestas eius] terræ, id est, potens in terra illa: & tunc apparuit Iudæa, quasi domina omnium terrarum. ¶ Et quomodo exiuit? Per hoc quod

[mare]Rubrum[vidit]id est, cognouit, faciem dei & voluntatẽ,[& fugit]mare, id est, diuisit seipsum: & quando venerunt ad Iordanem, tunc [Iordanis conuersus est retrorsum] quia fecit eis viam. ¶Et cum venerunt in Iudæam, [montes] id est, altiores in populo, vt Iosue & Caleph,[exultauerũt vt arietes, & colles]id est, minores in populo, [sicut agni ouium.] ¶Ad allegoriam: Per Israël, populũ Christianum intelligimus, qui bene dicitur Israël, id est, videns deum per fidem: quando exijt de Aegypto, id est, de tenebris infidelitatis. Per domum Iacob intelligimus populum luctatorem contra vitia: qui bene dicitur Iacob, id est, luctator, cum exijt de populo Barbaro, id est, de dominio vitiorum: vel à consortio dæmonum, qui dicuntur populus barbarus, quia sunt alienati à deo. ¶Et postquam iste Israël exiuit de Aegypto, Iudæa, id est, Christus, qui ideo per Iudæam intelligitur, quia de tribu Iuda natus est, à quo Iudæa dicta, qui proprie etiam dicitur Iudæa, quia confessio nostra est, quia eum nostrum saluatorem intelligimus: & ipse Christus est terra nostra, per quẽ subsistimus, sicut & per Iudæam Israeliticus populus: Iudæa illa, scilicet Christus, facta est sanctificatio eius Israel, id est, Christiani populi: quia Christianus populus per Christum habet omnem sanctificationem: & Israel, id est, populus ille Christianus, est factus potestas eius Iudææ, id est, Christi, id est, ostendit Christum potentem, à quo fortitudinem illam accepit, vt tam firmiter stare & contra vitia pugnare possit. ¶Et per hoc ille populus factus est Israel, & exiuit de Aegypto infidelitatis, quia mare vidit, & fugit, id est, omnes amaricantes in peccatis, viderunt faciem dei: & Iordanis, id est, aliqui fluentes varijs desiderijs in mare, id est, in mundum discurrunt: conuersi sunt retrorsum, ita vt à peccatis cessent, & ad Christum, id est, ad fontem suum redeant, à quo in per

ſa perfectione creati ſunt. ¶Et tunc montes illi, id eſt, altiores in eccleſia, ſanctificati a Chriſto, exultauerũt de virtutibus ſuis, ſicut arietes, quia ſunt duces gregis, ſicut arietes: & colles, id eſt, illi minores, qui erant culti ab illis altioribus, facti per prædicationẽ eorum ſicut agni ouium. i. innocentes, exultauerunt. ¶Quid eſt tibi mare. Pars ſecunda. Cõtinuatio. Mare fugit priorem vitam, & ò[mare]. i. ò vos amaricantes in peccatis, [quid eſt tibi quod fugiſti] id eſt, priorem conſuetudinem dimiſiſti? [& tu Iordanis] quid eſt tibi[quia conuerſus es retrorſum] ad deum fontem tuum? ¶Et o vos[montes]. i. ſancti apoſtoli, quæ cauſa fuit quare vos [exultaſtis ſicut arietes? &] o vos[colles] quid exultaſtis [ſicut agni ouiũ?] ponit ſolutionem: ¶Quæro cur fugiſti? &c. Ecce cauſam. Ideo mare fugit, & cætera facta ſunt, quia [terra]. i. terreni, [mota eſt] a veteri vita ad nouam: & hoc[a facie domini]. i. propter faciem dei, quam præſentem viderunt. ſ. cognitionem dei habuerunt: & ne nouũ intelligeremus, dicit: [a facie dei Iacob]. i. ille deus quem præſentẽ vidimus in corpore, fuit ille deus quem adorauit Iacob. ¶Qui] deus oſtendens nobis faciem ſuam per præſentiã corporis, [cõuertit petram]. i. petroſos Iudæos, de quibus dicitur Potẽs eſt deus, de lapidib9 iſtis ſuſcitare filios Abrahæ, id eſt, de his Iudæis: cõuertit dico[in ſtagna aquarum]. i. vt ſint ſtagnũ continẽs aquas. i. fiant eccleſia in qua continentur aquæ baptiſmi: & non tantũ conuertit Iudæos, ſed[etiam rupem]. i. gentiles ſiccos et aridos a vero rore, et cognitione dei, cõuertit[in fontes aquarum]. i. vt ipſi gentiles fiant fontes & origo ex quibus aquæ. i. doctrinæ profluunt alijs. ¶Non nobis. Et quandoquidẽ o dñe ita conuertis petrã, & cætera beneficia facis nobis, ergo[dñe] da nobis miſericordiã & veritatẽ: & ſup illa miſericordia tua[da gloriam nomini tuo, nõ nobis]. i. fac nos intelligere

Exo. 17.

Matth. 3.
Nume. 12.

misericordiam tuam nullo nostro merito nobis dari, sed propter nomen tuum ampliandũ: vt inde nullam attribuamus nobis laudem & gloriam, sed totũ ascribamus nomini tuo: in vno, non nobis, Iudæos intelligimus. in alio, non nobis, Gentes: scilicet, neque Iudæi, neque Gentes præsumant sibi dari misericordiam secundum merita sua. ¶ Da gloriam dico [super misericordia tua] id est, de remissione peccatorum, & alijs misericorditer impensis: [& veritate tua] i. de impletione promissionum: ita da gloriam nomini tuo, [ne quando dicant Gentes, vbi est deus eorum?] quoniam putant vel nos non habere deum: vel si habemus, impotentem eum putant, cum nos videant pauperes & pannosos. ¶ Deus autem. Gentes putant nos non habere deum, vel si quẽ habemus, putant eum esse impotentem, sed [deus noster] est [in cœlo] quod apparet, quia [omnia quæcunque voluit fecit.] ¶ Simulachra. Pars tertia. Deus noster est in cœlo, potẽs super omnia, sed dij [Gentiũ] qui sunt [simulachra, argentum] sunt [& aurum] secundum materiam. Ideo hæc duo dicit, quæ sunt pretiosiora metalla: quia si stultũ est adorare aureas & argẽteas imagines, multo stultius adorare ferreas, vel de quocunque vili metallo. Secundũ materiã sunt argentũ & aurũ, secundũ cõpositionẽ sunt [opera manuum hominũ:] & in hoc notatur maxima eorũ stultitia, quod ea quę ipsi faciũt, quasi creatorẽ suũ venerant. ¶ Et vt maxime derideat idololatrarũ stultitiam, describit simulachrorum impotentiam, dicens: [os habent] quod faciunt eius artifices [& non loquentur, oculos habent, & nõ videbunt.] ¶ Aures habent, & nõ audiẽt, nares habẽt & nõ odorabũt. ¶ Manus habent, & non palpabunt, pedes habẽt & nõ ambulabũt:] nõ dico tantũ nõ loquẽtur sicut homines, sed [nõ clamabũt] sicut quędã irrationabilia animalia: in quo maxime eorũ deridet stultitiam, qui talia adorant,

rant, quæ nec clamare possint sicut asini, vel quęlibet irrationabilia animalia. Dico non clamabunt, ita quidem quod [in gutture suo] clament : quod ideo dicit quia quandoque in huiuscemodi idolis loquuntur dæmonia. ¶Similes illis fiant qui faciunt ea] id est, artifices idolorum, quod sicut illa non vident, nec alium habent sensum corporalem, ita factores idolorũ priuentur omni vigore animæ: [&] non solum qui faciunt ea, sed [omnes qui confidunt in eis] id est, q ab eis quasi a deo petunt auxilium. ¶Gentes sperantes in huiusmodi idolis nihil proficui habuerunt, sed [domus] id est, congregatio, [Israel] id est, Christiani populi, [sperauit in domino] & ipse est [adiutor eorũ] ad bene operandum, [& protector eorum est] contra mala. ¶Domus Aaron] id est, congregatio sacerdotum [sperauit in Domino] & non sine fructu, sed [adiutor eorum & protector eorum est]. ¶Quid p singula? Omnes de quacunque conditione [qui timẽt dominum, sperauerunt in domino] & auxilium in eo inuenerunt, quia [adiutor eorum & protector eorũ est]. ¶Et quod fuit noster adiutor non fuit ex meritis nostris, sed per misericordiam suam [dominus memor fuit nostri] quod maxime apparet ex hoc, quod filium suum pro nostra redemptione incarnari fecit, [& benedixit nobis] id est, multiplicauit numero & virtutibus, ¶Et quibus nobis? [benedixit domui Israel, benedixit domui Aaron]: & etiam [benedixit omnibus qui timent dominum]: neque hoc tantum potentibus seculi, sed [pusillis] secundum statum humanum [cum maioribus]: vel pusillis & maioribus secundum merita. ¶Dominus hæc beneficia fecit nobis, & adhuc [adijciat dominus] benedictionem, uel filiorum successionem, [super vos] conuersos de Iudæis: vel super nos conuersos de Gentibus, vel super maiores, vel super vos pusillos adijciat: [& super filios vestros] benedictionem, vel filiorum successionem.

Exo. 14

nem. ¶ Dico adijciat, & vere adijciet, quia [vos] eritis [benedicti] id est, multiplicati in virtutibus: & hoc [a domino] id est, ad honorem domini, non ad gloriam vestri: qui bene potest fideles suos benedicere, quia ipse est [qui fecit cœlum & terram] ad litteram. ¶ Cœlum cœli] id est, supremum cœlum, dedit [domino] id est, Iesu, in quo ipse regnaret, [terrã autem dedit filijs hominum] in qua deo militarent, & cœli habitationem promererẽtur. Per cœlum cœli, possumus firmamentum intelligere, quod continet alios cœlos, scilicet, regiones planetarum, de quo deiectus fuit diabolus. Vel per cœlũ cœli possumus intelligere aliud cœlum supra firmamentum, ad qđ, vt dicit Hieronymus, anhelabat diabolus, & ideo fuit deiectus: quod cœlum dominus dedit Christo. Allegoria. Per cœlum cœli possumus intelligere altiores in ecclesia, qui alios continent & regunt: qui sunt dati domino, quia in eis specialiter dominus habitat. Per terram accipimus minores in ecclesia, qui non tãtum subditi sunt domino, sed etiam filijs hominum. ¶ Ad hoc precor vt adijcias, vt nos iustificati digne possimus laudare te, quia in peccatis [mortui non laudabunt te domine] placita laude, sicut dicitur: Non est speciosa laus in ore peccatoris. Vnde Psalmista alibi: Peccatori dixit deus: Quare tu enarras iustitias meas [neq; omnes] id est, non omnes illi, [qui descendunt in infernum]. Aliqui autem laudauerunt in inferno, sicut prophetæ, & alij iusti ante aduentũ Christi. ¶ Mortui non laudabunt, [sed nos qui viuimus] vera vita, scilicet, in virtutibus, [benedicimus domino] id est, incipientes [ex hoc nunc] id est, ex hoc præsenti, & perseuerantes in laudibus dei solius, [vsque in seculum] futurum, id est, in æternum.

Eccl. 15. Psal. 49.

IN PSALMVM CXIIII.

Titulus. Alleluia.

Dilexi

DIlexi quoniam], Loquitur propheta, & habet materiam seipsum, & alios conuersos, & exauditos de peccatis, & orantes pro reliquo id est, pro æterna vita: & in prima parte ostēdit, quod cum in peccatis fuisset, immisit deus multas tribulationes, quæ coegerunt eum clamare pro peccatis, & clamans exauditus est. In secunda parte, ꝙ incipit: O dn̄e libera aīam meā: iā exauditus de peccatis: petit qđ residuū sibi videt, scilicet, vitam æternā Intentio est, vt pro tali liberatione Domino alleluia cum exultatione cantemus. ¶Dum multis monitus tribulationibus clamarem ad dominum pro peccatis exaudiuit me dominus: & quoniam exaudiuit, dilexi dominum. Dicitur dilectio dei duobus modis, liberalis & seruilis. Seruilis, cum pro bonis temporalibus deum diligimus, quæ parum grata est deo, quia etiam sic diligunt eum quilibet pessimi. Liberalis est dilectio, qua deum propter seipsum diligimus, nec ab eo aliqua tribulatione seiungi possumus: Vnde Apostolus: Neq; mors, neq; vita, neq; creatura alia potest nos separare a charitate dei. Quæ dilectio est grata deo, & hoc genere dilectionis, iustus ille tribulatus dicit se deū diligere: ideo[dilexi, quoniā ipse exaudiet deus].i. sicut ipse audiuit, sic in exauditione perseuerauit: [vocē orationis meę]. ¶Ideo scio qđ exaudiet, [quia inclinauit iam aurem suam mihi] id est, condescendendo & humiliando suam clemētiam & potentiam, me liberauit: [&] quia sic inclinauit, sic exaudiuit, ideo[inuocabo] eum, vt me perseuerare faciat in custodia a peccatis: & hoc [in diebus meis] id est, in hac fragili vita, vbi semper in timore sumus: et proni ad lapsum. ¶Ideo dico exaudiet, inuocabo qa habui multas tribulationes, in qb9 clamaui: ita op9 fuit mihi, vt me exaudiret: & hoc est: [circūdederūt me dolores mortis].i. aię anxietates grauissimę[& picula

Roma. 8.

inferni]

inferni] id est, grauissima pericula & tribulationes corporis, quales in inferno mali sustinent: [inuenerunt me] id est, venerunt mihi: sed ideo inuenerunt, quia quasi expositus sine adiutore iacens, & proiectus in peccatis, nec suæ saluti prouidens. ¶ Hæc me inuenerunt & arripuerunt, & ego [tribulationē] corporis, [& dolorem] animi [inueni] id est, cognoui hæc mihi a Domino mitti ad correctionem. Inuenire enim tribulationem est, eam sibi a Deo immitti pro peccatorum correction: cognoscere: [&] cum inueni, monitus illis tribulationibus, [inuocaui nomen Domini]. ¶ O domine]. Pars secunda. Continuatio: Quandoquidem per tribulationem me monuisti, etiam inuocantem me exaudisti de peccatis, fac quod residuum est, scilicet, [libera animam meā] de omni impedimento seculi, scilicet, perduc in æternam requiem: iuxta Apostolum: Quis me liberabit de corpore mortis huius? Dico libera, & scio quia liberabit: & facit apostrophen ad auditores: quia [dominus] est [misericors] in natura, [& iustus] corrigē do peccata: [& ipse deus noster miseretur] quia correctos saluat, faciens eos immortales. Alia translatio habet, miserebitur. ¶ Et vere iustus & misericors, quia ipse est [custodiens paruulos dominus] a peccatis, id est, humiles qui se paruos faciunt: et inde in me ipso argumentum ostendo, quia [ego sum humiliatus] paruulus factus, [&] ipse [liberauit me] ab onere peccatorum. ¶ Et quia sic me liberauit, o [anima mea conuertere] ab omni delectatione terrenorum, [in requiem tuam] id est, ad deum, qui est vere requies tua, a quo profecta es creata in perfectione: & ad eum debes reuerti, [quia Dominus benefecit tibi] id est, dimisit peccata, fecit dignam gloria sua, & tandem faciet immortalem, impassibilem. ¶ Vertit se ad auditores: vere benefaciet mihi dominus, [quia eripuit] id est, eripiet per violentiam [animam meam de mor

Roman. 7

de morte]id eſt, de omni timore mortis, & per hoc [oculos meos]id eſt, affectiones, [a lachrymis] quia non faciam vnde ibi ſit mihi lachrymandum. Vnde dicitur: Abſterget deus omnem lachrymam ab oculis eorum: & [pedes meos] id eſt, affectiones meas [a lapſu]eripiet: quia ibi ſic ſecuri erimus, quia nullo peccato mouebimur. In hac vita contrarium nobis eſt, quia hic ſemper in timore mortis ſumus, & pro peccatis lachrymas fundimus, & ſemper proni ad lapſum ſumus. ¶ Et tūc[placebo domino] quia nullam ibi in me offenſionem inueniet: ſublatus de regione mortuorum, & poſitus[in regione viuorum] id eſt, ſanctorum: per excellentiam dicit ſe placere deo, quia cum hic nullus iuſtus ſine peccato eſſe poſſit, deo placere per omnia non poteſt. Apoc. 21.

IN PSALMVM CXV.

Titulus, Alleluia.

CRedidi propter]. Vox eſt martyrum Domini & loquitur quaſi in vna perſona, omnium martyrum perſonam induens, & ipſi ijdem ſunt materia, martyrio ſuo mortem domini imitantes. In prima parte oſtendit martyr qui loquitur, cū ex ſe nihil ſit, niſi vanitas & mendacium, ſe a domino tantum donum recepiſſe, vt domino non timeat recompenſare, quod ipſe Chriſtus mori voluit pro noſtra ſalute. In ſecunda parte, quæ incipit: O domine quia ego ſeruus tuus: oſtendit ſe Chriſti ſeruum eſſe & in fide catholica permanere, & ideo martirij ſui vtilitatem ſibi prouenire. Intentio eſt: vt laudemus deum per hæc beneficia: & talem nobis cōſtantiam dat, vt morte noſtra mortem domini recōpenſare velimus. ¶ Dicit martyr qui loquitur, gratia dei inſpiratus: [Credidi] corde, Vnde Apoſtolus: Corde creditur ad iuſtitiam. Roma. 10. Bene incipit a credidi, quia nihil boni poſſumus facere, niſi credamus: vnde Apoſtolus: Omne quod nō eſt ex fide, peccatū eſt; [prop Rom. 14.

Rom. 10. ter quod].i.quia credidi[locutus sum]quia si opꝰ fuit, veritatē nō tacui: quæ cōfessio valet, testante Apostolo, qui ait: Ore cōfessio fit ad salutē. Locutus sum [ego autem]non prædicatio mea:[humiliatus sum] nō mente, sed tribulatione corporali, & hoc[nimis] importabiliter, vel valde: licet essem multis miserijs afflictus, nō cessaui tamen a prædicatione dei: Vnde Apostolus: Teneor in vinculis, sed verbum dei non
2. Tim. 2. potest alligari. ¶ Credidi, locutus sum, humiliatus sum, & ita videor me dicere fortem, sed tamen quandocunq; prudentius vidi naturam meā, intellexi me nihil esse, nisi vanitatē: & hoc est:[ego dixi].i. apud me intus tractaui: neq; hoc imprudenter faciens, sed [in excessu meo].i. humanos affectus excedens ratione: dixi hoc, scilicet,[omnis homo mendax].s. q homo tantum est. ¶ Dixi credidi, locutus, humiliatus sum, & quandoquidem dn̄s hæc bona mihi cōtulit, ergo[quid retribuam dn̄o pro omnibus] beneficijs, [quæ]ipse [retribuit mihi?] nō pro bonis meritis, sed pro malis dans bona. ¶ Dico quid retribuam, [calicem salutaris].i. morte mea mortem dn̄i imitabor: & hoc nō sic faciam, vt nō libens facere videar, sed[accipiam].i. magno desiderio appetam: calicem dico salutaris.i. saluatoris, quem ipse pro nostra redēptione sustinuit: cum dicit, salutaris, innuit quod & ipse per hunc calicem salutem assequatur: dico accipiam,[&]vt possim persoluere, [nomen dn̄i inuocabo]. Per calicem ideo intelligimus mortem, quia cū quadam delectatione accipiunt eam sancti, & est eis perfecta refectio. ¶ Inuocabo nomen domini,[reddam vota mea].i. cōplebo opere quod desideraueram. i. meipsum sicut desideraueram passione finiam: & hoc[coram omni populo eius] vt alij in me exēplū capiant. Ideo sic reddam vota, quia [in cōspectu dn̄i mors sanctorum eius]quæ est cōtemptibilis ad conspectum hominum, est[pretiosa].i. placēs. Vel mors

san

sanctorum, quæ est in cõspectu dñi.i. placens: ei est pretiosa.i.sanguine Christi empta. Ad hoc enim mortuus est, vt & nos, si necesse est, ꝓ eo moriamur, qđ autem magno pretio emptum est, pretiosum est.

¶O dñe. Pars. II. Hæc te tribuente sustinui, hæc passio mea[ó dñe]vtilis erit mihi, quia ego persisto in fide, & seruitio tuo, & anteq̃ ostendat vtilitatem ostendit se in dei seruitio permanere, cum dicit:[quia ego seruus tuus]sum.i. quia reputo te altissimum & dñm meũ: & vt maiorem ostẽdat humilitatem, replicat:[ego seruus tuus, & filius ancillæ tuæ] ecclesiæ.s.imitator antiquorũ patrũ. ¶Quia ita sum seruus, ideo[dirupisti vincula mea].i. per martyriũ dissoluisti me ab oĩ vinculo peccatorũ. Certũ aũt nobis est, qđ oẽs hi, qui in fide catholica ꝓ Christo martyrium sustinent, etiã si criminalibus impediti sint, omnia tñ in martyrĳ sanguine diluuntur: cũ dicit vincula sua disrumpi, quia Christi seruus fuit, dat nobis intelligere, qđ si qui martyrium patiantur, qui nõ sint veri catholici, martyrium eorum nõ disrumpit vincula peccatorum: sicut plures ꝓ hæresibus suis mortui sunt, & nihil ꝓfuit eis: & quia scio qđ vincula disrumpes, ideo[sacrificabo tibi hostiam]nõ pecudum, sed[laudis].i. meipsum acceptabilem hostiam, mortificando in me omnia vitia:[&]vt possim [nomen dñi inuocabo]. Hoc nõ est de Hebraica veritate, sed translatores apposuerunt: & ideo Hieronymus in hoc loco & in alĳs, vbi quid nõ est de Hebraica veritate, ponit asteriscũ.i.signũ prohibitionis: obelum ponit, vbi per cõtrariũ euenit.s. vbi aliquid inuenit ablatũ: qđ retinet Hebraica veritas. ¶Laudes devoueo deo, & illas laudes[reddã dño.s.[vota mea]: & hoc in[cõspectu omnis populi eius]vt alĳs exemplũ laudis exhibeã: & hoc faciã[in atrĳs dom9 dñi] i. in pręsenti ecclesia, q̃ vocat̃ atriũ ꝓpter amplitudinẽ dom9, q̃a in ea de9 habitat. Vel ꝑ domũ accipim9 cœlestem

cœlestem domum: per atrium, præsentem Ecclesiam quæ est atrium, id est, introitus ad cœlestem patriam & illa vota mea reddam ego iam spe [in medio tui Hierusalem] cœlesti.

IN PSALMVM CXVI

Titulus. Alleluia.

LAudate dominum omnes Gentes]. Habet propheta materiam, misericordiam & veritatem domini, & admonet ad cantandum alleluia.

¶ Et inde dicit: [omnes Gentes] id est, omnes nationes, [laudate dominum]: & vos [omnes populi] id est, populi omnium Gentium, quasi omnes Romani, vel Latini, vel Græci [laudate eum]. Vel populos accipiamus, quicunque sub vna lege viuunt. Gentes, homines vnius ciuitatis: vel per Gentes cõuersos, gentiles per populos intelligamus.

¶ Ponit materias laudis, dicens: [quoniam misericordia eius] id est, remissio peccatorum, & aliæ gratiæ iustificantes, [est cõfirmata super nos] id est, ita firmiter nobis data, vt iam ipse diabolus insidiator non possit nobis diripere: [& veritas domini] id est, impletio promissionum, [manet in æternum] quia & hic incipit, & in æternum manebit, & vltra.

IN PSALMVM CXVII.

Titulus. Alleluia.

COnfitemini domino quoniam]. In hoc psalmo habet Propheta materiam, bonitatem dei: de hac sic agit: In prima parte ostendit Deum sic adiuuare suos, vt nõ timeant quid faciat homo, & etiam despiciat inimicos. In secunda parte, q̃ incipit: Bonum est cõfidere: ostendit qđ cõfidentibus & sperantibus in dño faciat deus, qđ nullæ tribulationes possint eis nocere, sed etiam vlciscantur de inimicis suis, & etiam cõuertat eos, & si aliquando cadunt, deus releuet eos. In tertia parte, quæ incipit: Aperite mihi portas: vidẽs quasdam portas, per

quas

quas ducitur ad Christum , qui est porta ducens ad æternam gloriam, petit vt introducatur in illas portas. In quarta parte, quæ incipit: Benedictus qui venit in nomine domini: videns quendam benedictum venisse in mundum, a quo alij benedicentur, monet alios fideles, vt benedicti per hunc dominum, constituant ei diem solennem. Intendit nos admonere, vt pro huiusmodi beneficijs laudes debitas domino referamus, & est vox prophetæ, vel alicuius iusti, nō pro se solo, sed in persona omnium iustorum loquentis: [Confitemini domino] id est, laudate dominum & debetis, [quoniam] ipse singulariter [bonus] per se: & quicunq; boni sunt, ex eo boni sunt : Vnde Christus cuidam adolescenti, vocanti eum bonum, & non intelligenti eum esse deum, dixit : Quid me vocas bonum? Nemo bonus, nisi solus deus: etiam nolite negligentes esse ad confitendum, [quoniam misericordia eius] tantum est [in secula] id est, quam diu hoc seculum durabit, quia post hanc vitam tarda est confessio. ¶ Et hoc quod ego moneo, scilicet, cōfiteri, [dicat nunc] id est, in præsenti seculo, [Israël] id est, omnes subditi Christiani proponentes sibi hāc causam laudis, [quoniam] dominus est [bonus] & [quoniam in seculum misericordia eius]. ¶ Et non tantum subditi exhortentur se ad laudem dei, sed etiam [domus Aaron] id est, tota electio sacerdotum, & aliorum prælatorum, [dicat nunc] exhortans ad laudem dei, [quoniam in seculum misericordia eius] ¶ Et quid per singula? Dicant nunc] etiam [omnes] de quacunq; gente, conditione, natione, [qui timent dominum] hoc dicant, [quoniam in seculum misericordia eius]. ¶ Bene dico quod sit bonus, quia in me patet, quia [inuocaui dominum de tribulatione] id est, monitus fui inuocare dominum per multas tribulationes, [& me] inuocantem [exaudiuit dominus in latitudine] id est, in amplitudine charitatis, vt

Ioan. 10.

Lucæ. 18.

etiam orarem pro inimicis. Vel, exaudiuit me, iã positum spe in latitudine cœlestis patriæ. ¶ Ipse exaudiuit me, & cum ipse [dominus] sit mihi adiutor, nõ timebo quid faciat mihi homo [quantumcunq; sæuiat. ¶ Et non tantum hominem non timebo, sed etiã quia ipse [dominus] est [mihi adiutor, & ego inimicos meos] spirituales. i. dæmones [despiciam] quãq; videns eos in iudicio dei condemnari. Vel in hac vita despiciam inimicos, vt ita dicamus: Inimicos meos id est, ipsos dæmones, licet sint inuisibiles, despiciam id est, despicabiles ostendam, quia eorum tentationibus nullatenus acquiescam. ¶ Bonum est. Pars secũda. Continuatio: Et quia dominus me ita adiuuat, q̃d non timebo hominem, ergo [bonum est confidere in] isto [domino, quàm confidere in homine] quia in homine nullo modo confidendum est, neq; in se, neque in alio, sed in solo deo. Ille confidit in domino, q̃ illum putat potentem, & sufficientem ad remittenda peccata, & ad iustitiam conferendam. Ille vero cõfidit in homine, qui putat se per solum arbitrium sine adiuuante gratia bene operari. ¶ Bonum est sperare in domino] id est, expectare remunerationem suæ iustitiæ, ab ipso domino datæ, [quàm sperare in principibus] secularibus, vel in sanctis angelis, & alijs sanctis viris: quia neq; angeli, neq; alij sancti possunt p̃ se quicquam conferre: q̃, electiua coniunctio est, & illud cui coniungitur, prorsus innuit esse auferendũ. ¶ Ideo dico bonũ est sperare in domino, & bonum est confidere in eo, quia ego probaui in meipso, & ostendo certitudinem, quia [omnes Gentes circuierunt me] blandimentis & minis, & etiam exteriora mea auferendo, [&] hoc [quia] id est, quod [vltus sum in eos] est factum [in nomine domini] non per me, sed per auxilium domini. Ita quidem vlciscitur se iustus in peccatores illos, quia sic conuertit eos, vt mala quæ prius inferebãt ipsi iusto, modo in seipsos illa

illa conferant,& pro peccatis illis se puniant: & hic notatur leuior tribulatio. ¶[Circundantes]etiam [circundederunt me]scilicet,perseuerantes, mihi in propria persona mala inferendo:[& in eos]tam graues persecutores[sum vltus]sicut supra: [in nomine domini]. ¶[Circundederunt me]etiam[sicut apes] scilicet,tam acriter,& tam amare,sicut apes pungũt aliquem:& bene comparat eos apibus,qa sicut apes pungunt aliquem,& pungendo frangunt aculeum, & inde moriuntur,vel inutiles remanent, ita persecutores iustorum,vel interficiunt se interius, vel excæcant ad tempus. Vel,circundederũt me sicut apes fauum circundant. Alia translatio habet,fauum: ad hoc circundant,vt mel infundant,& augeant:ita ipsi circundantes me ad tribulandum, auxerunt in me virtutes,[& exarserunt sicut ignis in spinis]. Sicut spinæ dant igni fomenta,vt magis ardeat, sic spinæ, id est,peccata eorum, præbent furori eorum maius incendium. Vel aliter:sicut ignis in spinis,id est,sicut ignis spinas consumit,trunco, qui firmus & solidus est,non præualet,sic tribulatio spinas,id est, peccata iustorum delet,animæ firmitati non nocet:[& in nomine Domini,quia vltus sum in eos]& hic modum grauissimæ tribulationis ostendit, & has persecutiones dicit se sustinuisse in persona aliorum iustorum primitiuæ ecclesiæ. ¶Postquam ostendit se inimicos sic vindicare,ostendit quod si compellatur etiam ad casum,deus releuat eum. Continuatio: Propter hoc etiam bonum est sperare,quia[impulsus sum] a diabolo & ministris eius,[vt caderem] in peccatum.

Tunc dicitur iustus impulsus,qñ dubitat an faciat: sicut legitur de Marcello & Marco,qui pene per blanditias mulierum seducti sunt,sed dñs per beatum Sebastianum suscepit eos ne caderent,& etiã[euersus] sum:& hoc dicit persona aliorum.s.in actum peccati præcipitatus, vt caderem. i. vt prorsus perirem,

[&]inde[dominus suscepit me]ex quo apparet,q̄d ipse est[fortitudo mea]faciens me fortem post lapsum,[& laus mea dominus]in hoc facit me laudabilem,quod inimicis meis facit me resistere. Vel fortitudo contra hostes,laus,quantum ad hoc quod releuat a peccatis:[&]hoc faciendo, [est factus mihi in salutem]animæ.Cum dicit,factus, notat incarnationem diuini verbi, per quam hæc omnia nobis facta sunt. ¶Et quia dominus est fortitudo mea,ideo[in tabernaculis iustorum]id est,in conscientijs ipsorum in quibus habitat deus,& in quibus ipsi militāt deo est[vox exultationis]id est,magna exultatio,per q̄d deo nostram voluntatem ostendimus , sicut aliquis amicus amico suo per vocem:[&]vox[salutis]id est ipsa exultatio habetur in corde de salute, quam iusti se habituros intelligunt. ¶Ideo exultent iusti in tabernaculis,quia[dextera domini fecit virtutem]id est,filius suus,& potentia sua fecit me constantem contra persecutores:& ipsa eadem [dextera domini exaltauit me]in virtutibus, multiplicando in ipsis virtutibus,custodibus me custodiuit: & hoc est q̄d dicit:[dextera domini fecit virtutem]. ¶Et quia dextera domini fecit virtutem,ideo[non moriar]id est non cadam a concessis virtutibus. [sed viuam]vita animæ,[& narrabo opera domini]id est, annunciabo alijs. ¶Ideo non moriar ,sed viuam, quia illa mala,quæ mihi intulisse putatis ad meam destructionē intulit dominus ad correctionem:& hoc est: [castigauit me dominus castigans] id est, perseuerans in castigando per frequentissimas tribulationes, [&] tamen[non tradidit me morti]animæ: Vnde Apostolus:Vt castigati,& non mortificati. ¶Pars tertia.Et quandoquidem ego viuo vita animæ, & sum castigatus multis tribulationibus,nec tamen mortificatus,ergo vos apostoli sancti, & alij ministri sanctæ ecclesiæ,[aperite mihi portas] id est, dissoluite me

me per sacramenta ecclesiæ, & aperiẽdo sanctas scripturas, quæ omnia sunt portæ [iustitiæ] id est, per quas homo plenas iustificationes assequitur. Bene postquam se dixerat viuere, petit vt dissoluatur: quia necessarium est vnicuiq; fideli, vt a ministris sanctæ ecclesiæ soluatur, ad hoc vt possit peruenire ad æternitatem: quod modo cognoscimus, quia dominus Iesus postquam Lazarum viuificauit, præcepit vt solueretur. Aperite dico, & ego [ingressus in eas] portas, id est, iam absolutus & iustificatus, [confitebor domino] id est, laudabo dominum: & ego in has portas introductus, perueniam ad Christum dominum qui est vera porta, introducens conformes sibi ad vitam æternam, & quasi iam præsentem videns ipsum Christum, dicit de ipso: [hæc] est [porta domini] id est, per quam itur ad dominum: nec quicunq; per eã intrabunt, sed [iusti intrabunt in eam] id est, per eam portam intrabunt in requiem æternam. Vel aliter: Quandoquidem tribulationes vestræ non sunt mihi morti, sed castigationi, igitur vos persecutores aperite mihi portas iustitiæ, id est, præparate mihi tribulationes, quæ me inducent in perfectionem iustitiæ, & ego ingressus in eas portas, non murmurabo, sed cõfitebor domino, id est, laudabo dominum: & quare in tribulatione laudabo? quia hæc fuit porta domini nostri Iesu Christi, quia per multas tribulationes dominus Iesus intrauit in gloriam patris: & qa est porta domini, ideo iusti intrabunt in eam, id est, si qui volunt fieri iusti, non fugiant passionem pro nomine Iesu Christi cum opus fuerit. ¶ Ingressus confitebor domino, & ideo o [domine confitebor tibi, quoniã exaudisti me] perducendo me ad portam, quæ est Christus, [& factus es mihi] per assumptam humanitatem [in salutem] id est, animæ viuificationem.

Ioan. 11.

¶ Lapidẽ. Determinat quis sit factus in salutẽ, Christus scilicet propter soliditatem lapis reprobatus: &

quibus Iudæis scilicet, & Gentibus, qui per Christū
Mat. 21. lapidem angularem in vnam fidem & institutionem
Mar. 12 coniunguntur. Continuatio: Factus est in salutem,
Lucæ. 20 Iudæis. s. & Gentibus, & hic est lapis ille, [quem lapidem]. i. Christum, qui dicitur lapis propter soliditatem: quem Christum [ædificantes]. i. Iudæi, qui dicuntur ædificantes, quia in carnalibus obseruantijs ædificabantur. s. abstinere a malo, & seruire deo: q̄uis non consummarent opus, vt perfecti inuenirentur, nisi illi qui Christū redemptorē expectabant, sed quasi pueri, q quasi per blanditias educantur, donec ipsi grauia sustinere possint, & legem dei adimplere: ita Iudæi per hæc tēporalia beneficia ædificabantur, donec ipsi aliqn̄ cognoscerent veritatē, & ideo ꝓ solis cœlestibus seruiendū reputarent. Hic quidē lapis quē reprobauerunt ædificantes, [factus est in caput anguli]. i. sicut angularis lapis duos coniungit parietes, ita Christus duos coniungit populos, Iudæos et Gentes in eandem fidem. Cum dicit, in caput anguli notat Christum esse omnem consummationem nostri ædificij & religionis, quasi lapis positus in cōsummatione anguli. ¶ Dico lapidem reprobatum, esse factum in caput anguli, et [istud]. i. lapis iste, vel hæc talis coniunctio populorum facta per lapidem illum [est factū a dn̄o] quasi nullus alius posset facere huius modi hoēm, qui ex virgine nascitur, & immunem se custodit ab oī malo: & alia multa facit miranda, & ideo speciale opus dicitur: & coniunctio populorum speciale opus dei fuit, [&] istud opus dei [est mirabile in oculis nostris] interioribus: quia si attendamus, qđ deus filiū pro nostra liberatione fecit incarnari, etiam morti dedit, vere mirabilē intelligimus dei operationē & bonitatē. ¶ Dico a dn̄o factū, & [hæc dies] in qua natus est Christus & factus: vel in qua facta est prædicta coniunctio populorū. s. tēpus gratiæ, est dies [quā fecit dn̄s]. Licet dn̄s oēs fecisset dies: tn̄ dicitur

citur hanc specialiter fecisse, quia in hoc tempore spe cialiter nos illuminauit, & cordibus nostris lucē suæ cognitionis infudit: & ideo [exultemus] secundum corpus, [& lætemur in ea] secundū animā: in eadem gaudentes per puritatē nostræ conscientiæ, nos esse redemptos in hac die. ¶ Dico exultemus, ita dicētes [O dñe saluū me fac]. i. fac me participē huius saluationis, quā mundo attulisti, [o dñe bene prosperare] s. contra miserias quas hic sustinuisti, fac me qn̄q; vestiri immortalitate & impassibilitate ¶ Deinde pars quarta. Ac si diceret: Quia Christus factus est in caput anguli, ergo vos alij [cōstituite diem solennem] & ad hoc præmissæ sunt causæ: quasi ita diceret: Ideo debetis ei diem solennem constituere, quia ipse [q venit] in mundū, nostra calceatus humanitate, est [benedictus]. i. omni perfectione virtutū plenus. Venit dico non ad acquirendā gloriā suā, sicut Antichristus faciet, sed [in noīe dñi] ampliando. ¶ A quo benedicto fuimus benedicti, & nos [benediximus vobis de domo dñi]. Qui enī extra domū sunt. i. ecclesiam, non habent potestatē benedicendi. Dico nos benediximus, & nobis benedicentibus [deus dñs] benedixit, [&] per suā benedictionē [illuxit nobis] communiter nobiscū. i. tenebras a nobis fugauit: & veram illuminationē cordibus nostris infudit. Credendum nobis est, quod Christus ministris suis hāc potestatem dedit, vt quos ipsi benedicunt, sua sint etiā benedictione benedicti. ¶ Et quia estis benedicti, ergo [constituite diē solennem in condensis]. i. in magna frequentia populi, euntes [vsq; ad cornu altaris]. i. vt de cibo altaris participemini. Vel ita ad allegoriā: Constituite diem solēnē. i. sabbatizate dño in cordibus vestris cessando a vitijs, & hoc in cōdēsis. i. multa virtutum frequentia, eundo vsq; ad cornu altaris. i. ad imitationē altitudinis Christi, vt illum faciatis altare vestrū, super quē oblatæ preces vestræ recipiuntur.

¶ Moneo alios, vt deo solẽnitatẽ cõstituãt, sed quod alij faciant, ego semper laudabo dominum: hoc est quod dicit: Conuersione facta ad ipsum deum, [deus meus es tu, & confitebor tibi] id est, laudabo te. Replicat idem ex nimia affectione, dicens: [deus meus es tu, & exaltabo te] id est, alijs annunciabo altitudinem tuam, & potentiam tuam, per quã tu apud eos exalteris. ¶ Dico confitebor, & exaltabo te: ideo quidem [confitebor] & exaltabo [tibi, quoniam exaudisti me] orantem pro peccatis, [&] quoniam [factus es mihi in salutem]. Hunc versum repetit ideo, quia in eo pendet & versatur maxima causa, quare deum laudemus. ¶ Et quandoquidem prædicta beneficia per bonitatem suam nobis fecit deus, ergo [confitemini domino, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius] in eodem finiẽs, a quo incepit nos iugiter in laudibus dei conuersari. Alleluia.

IN PSALMVM CXVIII

Titulus. Alleluia. Aleph

BEati immaculati]. Aleph non est titulus, sed alleluia est titulus. Psalmum istum distinxit propheta per viginti duas partes ad modum alphabeti Hebraici, quod habet viginti duo elementa, & vnaquæque particula habet proprium elementum, secundum ordinem alphabeti, a quo singuli versus ipsius particulæ incipiunt: sed huius primæ partis apud Hebræos incipiunt versus ab hoc elemento, quod est Aleph, secundæ partis a Beth, & sic in cæteris. Hoc autem impediuit hanc translationem, & alios translatores, quod eadem identitas non potuit seruari, vt vel apud nos, vel apud Græcos singuli octo versus ab eodem elemento inciperent: vt autem idem intellectus, quem habuit Propheta, scribens secundum ordinem alphabeti, dispositum esset fundamentum perfectæ doctrinæ, sicut est alphabetum totius doctrinæ, nihil obstitit.

Sunt

Sunt quidem istæ particulæ diuersæ per octonarium quia vna quæq; continet octo versus, per quod nobis innuitur, quod & si aliquis non posit complere ea, quæ in omnibus partibus continentur, tamen si ea compleat, quæ in vnaqualibet parte tractãtur, per hoc ad octauam perducetur, id est, ad æternã requiẽ quæ post septem istos dies, per quos mũdus iste voluitur, succedet. ¶ In hoc psalmo habet propheta materiam, legem dei, & in hoc nomine, lege, comprehendimus & naturalem legem, & legẽ, quæ per figuras scribitur. s. legem Moysi, & nouum testamẽtum. De hac materia agit, commendando eã, & ostẽdendo, quasi beatitudines deus per ipsam legem: & hęc prima pars omnium aliarum prologus est, quia communiter ostendit hominem per legem beatum fieri: et quia ita communiter materiam totius psalmi comprehendit, nomen totius psalmi recipit. s. lex & doctrina vocatur, propter quod & Aleph pręscribitur: Quod Aleph interpretatur doctrina, cęterę vero partes, beatitudinem, quam hęc prima pars communiter pręponit, diuersis modis exequitur: veluti illa pars, quę est: In quo corrigit: ostẽdit quod deus de confusione peccati liberet, & ad conuersionem reducat homines per legem suam: & in alia: Retribue seruo tuo: ostendit quomodo deus indigentias fidelium per eiusdem legis executionẽ suppleat: & in tertia, quę est: Adhęsit pauimento: ostendit quod deus necessitates, quas corpus necessario portat. s. timorẽ lapsus, & tędium, & similia si qua sunt, per eiusdem legis obseruantiam auferat. Et quia deus per misericordiam suam huiusmodi beatificationes facit, ideo huic psalmo titulus alleluia pręscribitur. Intentio vero est, nos ad cantandum alleluia domino inuitare.

¶ Vox vniuersalis iusti, a primo iusto vsq; ad vltimum iustum, quasi ita dicentis: Fratres custodite legem domini, quia custodientes eã fient [immaculati]

& per hoc [beati:] & inde dicit immaculati, id est, illi quibus peccata sunt remissa, & per hoc immaculati, quia sunt [in via]. i. in Christo, vel in lege domini: sunt beati. s. custodia legis, & imitatio Christi est via ad beatitudinem: non illa quā quidā volunt: quidam enim quærunt venire ad beatitudinem per diuitias, aut per potentias. Sed quia hæc sunt potius distortiones & deuia, per hæc ad beatitudinem nō possunt pertingere. Homines non ideo dicuntur immaculati, quod sine omni macula esse possint, quia solus Christus sine macula est, sed quoniā eis per confessionem remittuntur peccata: quia si diceremus homines sine peccato esse, contra apostolū essemus, qui dicit: Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est, quia in multis offendimus omnes. Ideo pluraliter dicit, immaculati, vt plures homines intelligamus immaculatos, & per hoc nosipsos immaculatos fieri intelligamus: si enim immaculatꝰ diceret, de solo Christo intelligi posset: & immaculati sunt beati, [qui ambulant in lege dñi] id est, qui semper crescunt multiplicatione virtutum.

1. Ioan. 1.

¶ Sunt etiam [beati qui scrutantur] id est, qui cum omni diligentia inquirunt [testimonia eius] id est, præcepta eius, quæ dicuntur testimonia. s. quia testantur quid sit faciendū, quid non. Vt si quis quærat an sit homicidium faciēdum, per legem poterit testimoniū cognoscere, quæ dicit: Non occides. Præcepit enim lex bonū faciendū cum dicit: Diliges proximum tuū sicut teipsum. Vel ideo dicuntur testimonia, quia certos nos faciunt de æterno bono. Ita dico scrutantes beatos fieri, si scrutentur ea non propter aliquod commodum temporale, sicut illi qui ad hoc addiscunt legē dei, vt ab aliis pecuniam legendo eis, accipiant, sed qui scrutādo pręcepta, [exquirunt eum] deum [in toto corde.] Summa breuiter talis est; Illi sunt beati, qui in præceptis

Matth. 22.
Deut. 6.

dei omnibus viribus suis dei voluntatem inquirunt. ¶ Illi qui ambulant in lege domini sunt beati, quia illi, [qui operantur iniquitatẽ].s. maculati, [non ambulauerunt in vijs eius].i. præceptis eius. Vel vias possumus sanctos accipere, per quorũ imitationem possumus ad dominum peruenire. ¶ Dico lex facit beatum, & lex illa custodienda est, quia [tu] domine [mandasti custodiri] eam legem: hoc est quod dicit: [mandata tua nimis] id est, adeo vt non propter timorem dimittatur aliquid incustoditũ: mandauit de us custodiri legem suam per prophetas, & apostolos, & alios sanctos viros. ¶ Et quãdoquidẽ lex tua beatum facit, & tu domine iubes eam custodiri, ergo dñe [vtinam dirigantur viæ meæ].i. operationes meæ, [ad custodiendas iustificationes tuas] .i. cerimonias illas, quæ iustificant hominẽ spiritualiter intellecta. ¶ Ostendit quomodo posśint viæ dirigi.s. si ante oculos semper habemus mandata dei. Continuatio: Dico viæ dirigantur, quæ viæ dirigũtur, [cũ perspexero in omnibus mãdatis tuis].i. per hoc viæ possunt dirigi, si semper habeã mandata tua præ oculis: & [tunc] cum hoc fecero, [non confundar] pro peccatis meis, quod cõfusibile aliquid faciã, vt de me dicatur: Hic homo cœpit ædificare, & nõ potuit cõsummare. ¶ Dico nõ cõfundar, sed potius [confitebor tibi].i. laudabo te [in directione cordis].i. in directo corde meo, & iustificato à te: nõ arroganter in corde meo aliquid noui inuenio, sed [in eo quod didici] à spiritu sancto mihi interius loquẽte, vel à sanctis patribus [iudicia iustitiæ tuæ].s. iudicia, quibus ipse hos damnat, hos iustificat: quæ oĩa ipse facit ex sua iustitia, licet ab omnibus hoc ignoretur. ¶ Dico confitebor, & in obediẽtia tua perseuerabo: & hoc est: [iustificationes tuas custodiã] .i. in custodia mandatorũ tuorũ, q̃ iustificant hominẽ, ꝑmanebo: & vt posśim ꝑmanere, & custodire, ò dñe [nõ me derelinquas

vſq; quaq;]id eſt, in alia parte. Ideo dicit, vſq; quaq; quia videt diabolum ſemper paratum ſubintroire, à quacunq; parte deus ſubtraxerit gratiam ſuam.

Beth.

IN quo corrigit.]Huic particulæ præſcribitur Beth & interpretatur confuſio. Quæ litera huic particulæ bene pręſcribitur, quia hic docemur, quomodo homines de confuſione. ſ. de priori vita, educãtur, & ad veram vitam conuertantur. ¶ Litera ad hoc. Continuatio: Dico cuſtodiam iuſtificationes tuas, ideo ſcilicet, quia per ipſas iuſtificationes erunt correctæ viæ meæ: & hoc melius oſtendit faciendo interrogationem, & reſponſionem, cum dicit:[In quo corrigit adoleſcentior] id eſt, ſtultior & pronior ad peccandum,[viam ſuam]id eſt, operationem ſuam, & conſuetudinem nequitiæ ſuæ, in qua cõſueuit: ponit excęcatis auditoribus per interrogationem reſpõſionem, cum dicit:[in cuſtodiendo ſermones tuos?] quia implet bene operando præcepta tua. Vel, adoleſcentior, id eſt, populus innouatus, & adoleſcens factus: in quo corrigit viam ſuam. i. per quid eſt ita innouatus, in cuſtodiendo ſermones tuos? ¶ Et quia in cuſtodia ſermonum eſt correctio prauæ operationis, ideo[exquiſiui te]. i. legem tuam adimpleui, ſed propter aliud. ſ. vt cognitio tui in me multiplicaretur, & hoc[in toto corde meo]. i. quod nulla cordis particula vacabit ab inquiſitione tui, et ideo domine[ne repellas me à mandatis tuis]ſed potius in ipſis voluntatem tuã mihi aperi. ¶ Dico exquiſiui, & inuenta abſcondi & pronunciaui, & delectatus ſum, & exercebor, & conſiderabo, meditabor, non obliuiſcar: et per hæc omnia notantur exire de confuſione, & valde perfecti eſſe, ſicut in vnoquoq; octonario debet inueniri perfectio. Litera ſic legitur:[In corde meo] .i. in memoria mea[abſcondi eloquia tua] .i. præcepta tua dilıgẽter memoriæ commendaui: ſed plus no

tas

tat cum dicit, abſcondi, ſcilicet, quod non manifeſtaret ea inimicis, ſicut dicitur: Nolite ſanctum dare canibus, neq; margaritas ſpargere ante porcos: ideo abſcondi, [vt non peccem tibi] qui prohibuiſti præcepta tua dari canibus. ¶ Ego abſcondi, & o [domine doce me] actu ipſo [iuſtificationes tuas]. i. fac me operari ſicut exigunt tua præcepta, quæ iuſtificant hominem. Vel, doce me, cui debeã reuelare præcepta tua, cui non. Ideo ſum auſus petere vt doceas, quia tu [es benedictus]. i. laudatus tuis, & benignus tuis. i. exhibens tuis quicquid opus eſt. ¶ Inimicis abſcondi, amicis vero [pronunciaui omnia iudicia oris tui]. i. quæ per os tuum. i. filium tuum locutus es: nõ quod omnia iudicia dei aliquis pronũciare poſſet, ſed quæcunq; pronunciabo iudicia dei ſunt. Iudicia hic accipit, quicquid deus occulto iudicio agit: veluti ꝙ quoſdam damnat, quoſdam eligit & iuſtificat: et hoc [in labijs meis]. i. conuenientibus meæ operationi: quia quod ore doceo, hoc opere adimpleo. ¶ Dico abſcondi & pronunciaui, & propter hæc [delectatꝰ ſum in via teſtimoniorum tuorum]. i. eundo in teſtimonia tua adimplenda, [ſicut] aliquis carnalis delectaretur [in omnibus diuitijs]. i. ideo ſum delectatus in mandatis tuis, quia mihi ſunt omnes diuitiæ. Matth. 7.

¶ Non ſum tantum delectatus, ſed deinceps [exercebor in mandatis tuis] adimplendis, [& conſiderabo vias tuas]. i. verũ intellectum in præceptis tuis. Bene ſupponit, cõſiderabo, poſtquam dixit, exercebor, quia non poteſt haberi verus intellectus, niſi præcedat bona operatio. ¶ Dico conſiderabo, et [nõ obliuiſcar] cognitos [ſermones tuos] ideo quia ſemper [meditabor in iuſtificationibus tuis] i. pręcepta tua in quorum obſeruatione inuenitur iuſtitia, ſemper habebo in aſsidua meditatione.

Gimel.

RETribue seruo tuo.] Hæc litera bene præscribitur huic parti: Gimel nanque retributio interpretatur, & in hac parte magna dei retributio ostenditur, scilicet, quomodo deus iam exutus de confusione, sicut dictum est, & petentibus ipsum deum indigentiam suppleat, & ad magnam perfectionem perducat. ¶ Illam indigentiarum suppletionem ideo retributionem vocamus, quia prius deus fidelibus suis tribuit, vt velint orare. Pro hac gratia retribuit deus aliam gratiam eis, scilicet, indigentiarum suppletionem. Continuatio. Dico meditabar in mandatis, & non obliuiscar, & ideo o domine mihi [seruo tuo] id est, qui te solum deum verũ meũ cognosco, & me seruum: [retribue] id est, qui tribuisti vt te cognoscerem, fac mihi aliam retributionẽ, hanc scilicet, [viuifica me] id est, facultatem bene operandi, quam perdidi in primo parẽte, mihi restitue: [&] sic viuificatus [custodiam sermones tuos] id est, operabor secundum præcepta tua. ¶ Et me iustificato, & iam bene operante, [reuela oculos meos] id est, aufer velamen de interioribus oculis, vt possim plenum intellectum habere de lege tua, [&] tunc [considerabo mirabilia de lege tua] id est, ea quæ significantur per figuras in veteri testamento positas, hoc est, considerabo Christum significatum per agnum occisum, & refectionem dominici corporis, per mána significatum, & alia huiusmodi, quæ à nullo, nisi reuelatis à deo oculis, possunt intelligi. ¶ Ideo debes reuelare & viuificare, quia quantũ potui me idoneum præparaui, scilicet, quia [in terra] id est, in hoc mundo [sum incola] id est, aduenam me reputo, & nullam me habere manentem ciuitatem, sed semper ad veram tendo patriam, & ideo [non abscondas à me mãdata tua.] ¶ Et ideo reuela ne abscondas, quia [anima mea concupiuit] maximo affectu [desiderare iustificationes tuas]. i. vt ipsa anima mea impletione ser-

ne sermonum tuorum reficiatur: & hoc non ad horam, sed [in omni tempore].i.assidue. ¶ Ideo sic cõcupiui, ne ita mihi contingeret sicut contigit diabolo & alijs superbis. Quos [superbos] tu [increpasti] cõminando æternam pœnam, flagellando quandoq; in hac vita, in signum futuri iudicij vel supplicij: & ipsi superbi sunt [maledicti].i.reprobati: quia ipsi sunt [qui declinant à mandatis tuis.] Illi dicuntur non superbe peccare, neq; à mandatis dei declinare, qui licet sibi peccandi voluntatem non proponant, tamẽ carnis fragilitate compellente quandoq; peccant. Illi autem superbe peccare, & à mandatis dei declinare dicuntur, qui ex voluntate animiq; delectatione peccant, & dei mandata audire non curãt, vel audita, conculcant. ¶ Anima mea concupiuit, & ne fructum illius concupiscentiæ meæ mihi possint auferre, [aufer à me opprobrium] ne tribulatores possint inducere ad actũ peccati, ex quo iuste essem opprobrosus & derisus: [&] aufer etiam [contẽptũ] ne me à bono incepto reuocent, & segnem ad bene operandum efficiant. Hæc merito peto a me auferri, [quia exquisiui] id est, ex omnibus alijs doctrinis elegi [testimonia tua] ad meam instructionem. ¶ Aufer dico, & necesse est, [etenim principes] id est, potentes huius seculi, [sederunt] id est, studiosi immorati sunt, [& aduersum me loquebantur] oppugnantes veritatem quam proponebam, [seruus autẽ tuus] non deficiebat, sed potius [exercebatur in lege tua] id est, secundum præcepta tua loquendo & operando. ¶ Ideo exercebar, [nam & testimonia tua meditatio mea est] id est, frequenti meditatione habeo mandata tua, [& iustificationes tuæ] sunt [consilium meum] id est, semper deliberaui apud meipsum mandata complere: qui ante non proponit sequi iustificationes dei, ille cito mouetur, si tribulatio superueniat.

Deleth

Deleth.

ADhæsit pauimento.] Deleth huic octonario præscribitur, quia timor interpretatur. Fidelis nanq; ille qui loquitur, de confusione iam retractus, iam fugatis indigentijs multis, dei beneficijs repletus: ¶ Attendens tamen corpus humanum semper pronum esse ad peccandum, & quasdam importare necessitates peccandi, timet relabi, & contra has necessitates orat ad dominum. Continuatio. Dico anima mea concupiuit, consilium meum sunt iustificationes tuæ, sed tamen [anima mea adhæsit pauimento].i. consensit olim corpori ad aliqua illicita: pauimentum dicitur à pauire.i. percutere: quia tunc lapides pauimentum dicuntur, quando sunt contusi, & bene planati, vt non offendãt pedes & est subiectum pedibus ambulantium. Per hoc intelligit corpus humanũ, multis ieiunijs & alijs afflictionibus sic contusum atq; planatum, vt non offendat pedes animę, & etiam ipsi animę subiectum est. Sed quia natura corporis quãtumcunq; afflicti, semper prona est ad peccandum, ideo etiam si anima cõsentiat corpori, statim pręcipitatur in lapsum: & quia anima adhęrens corpori, iã ducta est in lapsum, ideo o domine [viuifica me] id est, restitue mihi facultatẽ, ne anima consentiat corpori: & hoc fac [secundũ verbum tuum] id est, secundum promissionem tuã: quia tu instituisti, vt qui iustus est, iustificetur adhuc.

Apoc. 22. ¶ Licet autem pauimento adhæserit, tamen non debes me repudiare, quia tibi peccata mea reuelaui: & hoc est: [vias meas] id est, peccata mea, in quibus incesseram, confitendo [enunciaui] tibi. [&] tu [exaudisti me] id est, peccata condonasti: & quia iam me exaudisti, dando veniam peccatorum, ideo o domine [doce me iustificationes tuas] id est, fac me operari secundum pręcepta tua. ¶ Et postq̃ me docueris bene operari, [instrue me viam iustificationum tuarũ]

id est,

id est, da mihi verum intellectum in preceptis tuis, [&] ego sic instructus, [exercebor] multiplici operatione, [in mirabilibus tuis] id est, in spiritualibus operibus & gratijs, per figuras veteris legis intellectis. ¶ Alia necessitas corporis, pro qua timendum existimat fidelis qui loquitur, Cōtinuatio: Dico exercebor, sed quandoque [anima mea dormitauit] id est, aliquantulum pigra fuit, & hoc [pre tedio] iam diuinum verbum fastidio habebat, sed tu domine [cōfirma me] ne deinceps in tedium incidam: confirma dico [in verbis tuis] id est, impletione mandatorum. Cum dicit, dormitauit, notat eum leuius peccasse, q̃ si diceret, dormiuit. ¶ Confirma dico, & vt possim confirmatus permanere, [viam iniquitatis] .i. diabolum, qui est via omnis iniquitatis, [amoue a me] ne possit mihi preualere, & in tedium retrudere, & in aliquod vitiū mergere: [et de lege tua miserere mei] .i. per misericordiam da mihi implere, que precipiūtur in lege tua. ¶ Et debes a me viā iniquitatis amouere, quia ego [elegi viam veritatis] .i. Christū imitari, & legem eius sequi: & [non sum oblitus iudicia tua] sed semper ea mecum tractaui. ¶ Non sum oblitus iudicia tua, sed potius [adhesi] quia firmus & stabilis fui, [testimonijs tuis] .i. preceptis tuis, quibus volūtatem tuam testaris: & ideo o [domine noli me confundere] .i. confusibilem reddere, sed fac me consummare que incepi, ne dicatur de me: Hic homo cœpit edificare, & non potuit consummare. ¶ Non tantum adhesi testimonijs tuis, sed etiam [cucurri] id est, expedite operatus sum [viam mandatorū tuorum] id est, mandata tua, que sunt via ad vitam: & hoc ideo, [cū] id est, quia [dilatasti cor meum] id est ampliasti charitate, patientia, longanimitate, et similibus virtutibus.

He.

LEgem pone.]In hoc octonario petit fidelis ille qui loquitur, vt Christus veniat per nouam legem suam. s. non solum per præcepta, sed & per gratiam adiutricem, & sensum præceptorum demonstrantem eis statuat: & ideo bene præscribitur huic parti, he, quæ litera interpretatur esse, qa in lege Christi inuenitur verum esse, & vita animæ reformatur: & videtur vox illorum esse, qui præsentem aduentum Christi expectabant, & magno desiderio exoptabāt. Ordo quoq; bonus est, quia postq̃ ostendit se conuersum, & amotis indigentijs, dei beneficijs repletū, contra necessitates quas corpus importabat, ostendit confirmatum se, & petit sibi legē dari, id est, ipsum Christum, quem videt sufficientē ad omnem iustificationem. ¶ Continuatio: Dixi, noli me confundere, sed potius [pone mihi legē domine] hanc scilicet, [viam iustificationum tuarum] id est, ipsum Christum, qui est via per quam iustificantur fideles. Pone mihi legem, vt ad imitationem ipsius vitam meam possim dirigere: pone dico legē, [&] ego [exquiram eam] legem scilicet, vt in ea possim voluntatem dei inuenire: & hoc non ad horam, sed [semper.] ¶ Dico exquiram legem: et vt possim exquirere, [da mihi intellectum, &] per hoc [scrutabor legem tuam, &] inquisitam, [custodiam illam] adimplendo opere: custodiam dico [in toto corde meo] quia omnes vires ponam, vt possim mandata adimplere. ¶ Dico custodiam, & vt custodire valeam, me positum [in semita mandatorum tuorum]. i. in imitatione Christi, q est semita recta. s. et angusta via: [deduc]. i. fac semper promoueri ad Christi maiorem imitationem, [quia ipsam] semitam [volui]. i. ipsum Christum propter suam propriam dignitatē dilexi. Vel semitā accipiamus arctiora mandata, quia in custodiēdis illis est retributio multa. ¶ Et vt possim velle, tu [inclina]. i. humilia [cor meum in testimonia

monia tua]complenda, [& non in auaritiã].f.vt nõ obseruem mandata tua propter aliquod terrenũ cõmodum. ¶Dico non inclines in auaritiã, sed potius [auerte oculos meos]interiores, [ne videant vanitatem].i.ne delectentur in his terrenis, quæ vana sunt & caduca, sed potius [in via tua viuifica me].i.confortaliberum arbitrium, & spernere fac terrena, & amare cœlestia. ¶Auerte oculos, inclina cor, &c. & [statue].i.stabile fac[eloquium tuum] id est, fac vt stabiliter impleã ea quæ præcipis: fac mihi dico [seruo tuo] & ideo sum dignus vt hæc mihi facias: & hoc[in timore tuo]id est, per hoc quod ego timeo te iudicem, & te diligo. Qui enim sic dominum timent mandata eius adimplent. ¶Statue eloquiũ, & [amputa.i.aufer[opprobriũ meũ quod suspicatus sum] id est, opprobrium suspicationis. Sæpius enim in suspicatione deceptus sum, suspicando eum bonum qui malus est, & econuerso: ideo dico amputa, quia & si ego veritatem non possim cognoscere, tamen placet mihi veritas: et hoc est: [qa iudicia tua]id est, ea quę cunq; tu disponis occulto iudicio tuo, sunt [iucũda] id est, amœna sunt mihi flagella, quę tu mihi ad correctionem immittis. ¶Dixi amputa opprobrium, deduc, & quæcunq; petiui fac: & ecce quicquid petiui habeo: & hoc est: [ecce concupiui mandata tua] adimplere: & qui sic cupit securus esse, potest, qa obtinebit quod petit: dico concupiui, & de reliquo domine[viuifica me]id est, fac me perseuerare in mandatis tuis: me dico positũ[in æquitate tua]id est, agẽtem secundum mandata tua, quæ solam æquitatem præcipiunt. Ioan.14.

Vau.

ET veniat.]In hac parte petit fidelis qui loquitur, qui iam in aduentu Christi ipsius legem suscepit, ut ipse Christus sit ei contra hæreticos, atq; contra persecutores præsidium, qui statim in illos insurgunt, qui legẽ Christi recipiunt: & ideo

 hu-

huic octonario bene præscribitur Vau, quod interpretatur, ipse, per quod Christum egregium adiutorium intelligimus, quem iste in hoc octonario postulat adiutorem. ¶ Continuatio: Viuifica me dico, [et veniat super me] id est, ita vt sit caput. Vel, super me id est, de cœlestibus veniens, [misericordia tua domine] & quam postulet misericordiam, determinat, scilicet, [salutare tuum] id est, filius tuus, qui salutem facit omnibus, qui sit mihi contra impugnatores præsidium. Vel [secundum eloquium tuum] veniat, id est instruat me de lege tua. ¶ Et] si ita veniet, tũc [respõdebo verbum] .s. filium tuum, [exprobrantibus mihi] ipsum filium: scilicet, si aliqs exprobrauerit mihi Christum non filium dei, sed solum hominem crucifixum, &c. ostendam ei per rationes filium dei eum fuisse, & coæternum: & ideo sic respondebo, non quia confidam in viribus meis, sed [quia speraui in sermo-
Matth. 10 nibus tuis] qui sunt mihi bona arma: qui dixisti: Cũ
Marci. 13. steteritis ante reges & præsides, nolite præmeditari
Lucę. 12. quid respondeatis: dabitur enim vobis in illa hora
Lucę. 21. quid loquamini: & iterum: Dabo vobis os & sapiẽtiam. ¶ Contra hæreticos respondebo: & o domine prouide, ne per tribulationes auferatur mihi verbum tuum: & hoc est: [et ne auferas de ore meo] .i. ne permittas auferri per tribulationes, vel per blanditias [verbum veritatis] id est prędicationis, vt ego nunq̃ sileam apud quosuis prædicationẽ diuini verbi: nec ad horam permittas auferri propter tribulationem, sicut fecisti Petro, qui ad vocem ancillæ veri-
Matth. 26 tatem negauit: nec permittas [vsquequaque] id est, om-
Mar. 14. nimodo omni tẽpore: nec debes auferre, [quia] ego
Lucę. 22 [in iudicijs tuis] id est, in tribulationibus, quas mihi
Ioan. 18. per iudicia tua infers, [supersperaui] .i. maiorẽ fructũ speraui, q̃ possit aliqua temporalis tribulatio prome-
Rom. 8. reri: Vnde Apostolus: Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam. ¶ Dico ne auferas

auferas,[&]accepto ipso Christo mihi in præsidiũ, [custodiam legem tuam semper].i. [in seculum, & in seculum seculi.]Legem dei in hac vita custodit, q proximum diligit, & pro inimicis orat, & similia. In alio seculo custodiemus legem, quam nunc habẽt angeli, quia tunc, vt modo angeli, communiter laudabimus deum, & etiam fratres nostros diligemus, sicut dicitur: Charitas nunq̃ excidet. ¶Ego dico custodiam, & etiam iam custodiui. Hic notat se accepisse illud quod petebat superius.s. aduentũ Christi custodiam: & hoc est:[ambulabam]de virtute in virtutẽ accepto Christo hospite, existens[in latitudine]id est in multiplicitate charitatis & scientiæ: latitudine dico, ideo mihi data,[quia mandata tua exquisiui.] 1. Cor. 8.

¶ Respondebo exprobrantibus mihi verbum, & etiam respondi: & hoc est:[& loquebar].i. locutus sum, positus[in testimoniis tuis].i. præceptis tuis: nec tantum in conspectu populi, sed[in conspectu regum].i. principum mundanorũ, prædicans verbum dei, [& non confundebar].i. non erubescebã pro scandalo crucis. Vel, non confundebar, q̃d ego cederem eis, vel etiam tacerem pro eis. ¶Loquebar [& meditabar in mandatis tuis]id est, cogitabã frequenter quomodo ea cõplerem, in quo notatur contemplatio: & hoc non faciebam coactus, sed quia [dilexi]ea mandata, ideo compleui. ¶Et non tantum meditabar, sed etiam opere compleui: & hoc dicit: [& leuaui manus meas]id est, operationes meas extuli[ad mandata tua] complenda,[quæ dilexi] quasi quod verbo docui, opere compleui: & hic notatur vita actiua. Dico leuaui,[&]hanc operationẽ perseueranter impleui: & hoc dicit:[exercebor in iustificationibus tuis]id est, studebo vt eas sine omni dilatione possim implere.

Zai.

MEmor esto.] Iustus qui legem Christi suscepit, & etiam ipsum Christum adiutorem cõtra hæreticos & persecutores, iam per hoc spem habet æterni boni. Orat in hoc octonario de completione illius spei, & ideo præscribitur huic particulæ Zai, quod interpretatur, ducte, vel huc, quia per hoc vtrunq; intelligimus, nos non habere hic manentem ciuitatem. ¶ Cõtinuatio: Exercebar quia tu dedisti mihi spem in verbo tuo, id est, in pro
Ioan.8. missione tua, qui dixisti: Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. Et illius [verbi tui esto memor seruo tuo] id est, ad honorem serui tui, complendo quæ promisisti, qui oblitus videris quamdiu distulisti, [in quo] verbo [dedisti mihi spem] æterni boni. ¶ Quod [hæc] spes [cõsolata est me in humilitate mea] id est, in deiectione primi parentis. Spes quidem, de qua hic agit, operatur in nobis patientiam contra aduersa, & probationem in aduersis. Vel in hoc consolata est in humilitate mea. i. in tribulationibus, quia propter spem illam tribulationes illatas sustinui. Consolata est dico, [quia eloquium tuum] id est, mandatum tuũ [viuificauit me] id est, dedit mihi vitam animæ. Qui enim viuificatur implendo mãdata dei, securus per hoc de æterno bono, iucunde miserias huius seculi sustinet. ¶ Bene dico quod eloquium tuum viuificauit, quia cum inimici instarent, ego nõ defeci: & hoc est: [superbi inique agebant]. s. mihi sine causa mala inferẽdo [vsq; quaque] id est, omnibus modis quibus poterãt, ego [autem non declinaui a lege tua] id est, nullo modo pro eis cessaui. ¶ Et quare non declinaui? quia ô [domine memor fui iudiciorum tuorum] factorum [à seculo] scilicet, consideraui, quod deus a primo iusto obedientes remunerat, negligentes damnat. Vel iudiciorum a seculo, scilicet, quod a seculo, id est, quod a primo

mo iusto, quia a domo dei iudicium incipit, iuste iudicas illos laborare, quos in alio seculo vis remunerare Vnde dicitur: Flagellat deus omnem filium quem recipit. Et Salomon: Qui non erit de numero flagellatorum, excipietur de domo filiorum: [&]quia talia cognoui tua esse iudicia, ideo[consolatus sum] in tribulationibus meis. ¶ Consolatus sum de me, sed de peccatoribus dolui: & hoc est: [defectio]id est, afflictio, [tenuit me:]afflictio & dolor dico, habita[pro peccatoribꝰ:]non quia mihi mala inferentibus, sed quia[derelinquentibus legem tuam.] ¶ Pro illis deficiebam, sed vt a me omne tædium auferrem, cãtabam domino psalmos & hymnos in corde meo: & hoc est: exiſtẽti[in loco peregrinationis meæ]in hac vita, qua me peregrinum esse cognosco, [erant mihi cantabiles iustificationes tuæ]id est, psalmi & hymni, qui hominem iustificant pure cantantem: iuxta illud Apostoli: In hymnis & psalmis, & canticis spiritualibus, in gratia cantantes in cordibus vestris deo. ¶ Ideo iustificationes fuerunt cantabiles, quia o[domine in nocte]id est, in tempore persecutionis, [fui memor nominis tui]id est, cognoui te esse dominũ, me seruum, & iustum esse quod dominus corrigat: [&]ideo[custodiui legem tuam]id est, patientiã Iesu, quæ in lege præcipitur. ¶ Et[hæc]nox, id est, tribulatio, [facta est mihi] non pro commisso meo, sed[quia exquisiui iustificationes tuas] eas implere desiderans. Nota quod, hæc, non potest referri ad legem hoc in loco, quia testante Augustino, in Græca translatione est lex masculini generis: istud vero pronomẽ hæc, illic habetur fœminini: quare ergo necessario ad nox secundum hoc quod significat peregrinationem refertur.

Heb. 12.

Coloss. 3.

Heth.

Portio mea domine.] Hæc litera interpretaꝰ pauor, quæ bene præscribitur huic octonario, quia hic fidelis qui loquitur, ostendit magnum suum pauorem & solicitudinem. s. se multum solicitum inquirere & laborare, quomodo ad rem speratā possit peruenire. Nota quia pauor est cordis trepidatio, non proueniens ex fortitudine. ¶ Cōtinuatio: Ideo exquisiui iustificationes tuas, quia ô [domine] tu es [portio mea] scilicet, non elegi mihi in partem aurū, vel aliquid mundanum, sed te solum, qui es vera via ad beatitudinem: & quia te in partem elegi, ideo [dixi] id est, deliberaui apud meipsum [custodire legē tuam] id est, quod ego custodiam legem tuam complendo. ¶ Nec tantum dixi, sed etiam [deprecatus sum faciem tuam] dari mihi, vt præsentem te videā facie ad faciem, & cognoscam sicut cognitus sum: et
1. Cor. 13. hoc non parum sum deprecatus, sed [in toto corde meo] id est, intantum, quod cor meū vacaret ab omnibus alijs, & tuam faciem obtinere quæreret: & vt ego ad illam faciē possim peruenire, [miserere mei] id est, per misericordiam tuam condona mihi peccata, & confer mihi spirituales gratias, [secūdū eloquium tuum] id est, promissiones tuas. ¶ Et vt ostēdat se dignum cui iure fiat misericordia, ostendit se conuersum à peruersa via, nō ex leuitate, sed magna cogitatione. Cōtinuatio: Ideo precor miserere, quia [vias] id est, opera, [meas] id est, quæ secundum me ago, quæ semper sunt in peccatis [cogitaui] id est, diligenti ratione inquisiui, & malas cognoui, & ideo [conuerti pedes meos] id est, affectiones meas, [in testimonia tua] complenda. ¶ Dico conuerti, sic quod etiam si veniant mala, [paratus sum vt custodiā mandata tua:] sed quia paratus sum ideo cum mala veniunt, [non sum turbatus.] ¶ Contra quid paratus? Cōtra peccata, vel tribulatiōes, quæ me vndiq; circumuallantes, volunt illaquearе; & hoc est quod dicit:

[Funes peccatorum]id est, peccata, scilicet, suggestiones carnis, quæ sunt funes, quibus ligatur peccator, ne possit extendere se ad bonos actus: illi funes[sunt me circumplexi]quia circundāt ex omni parte, [&] tamen[legem tuam non sum oblitus] sed semper eā in mente habui. Vnde Apostolus, Video aliam legē in mente mea, repugnantem legi carnis meæ. Vel funes possumus dicere tribulationes, quibus illaqueantur homines: peccatorum, id est, quos funes peccatores immittunt. ¶Dico non sum oblitus, sed potius [media nocte surgebam ad confitendum tibi]ad literam. Surgunt enim religiosi viri in nocte ad laudandum deum, ex hoc loco facientes sibi exemplum, & quia media nocte percussis Aegyptijs, liberauit dominus populum suum, Item, quia media nocte processerunt virgines illæ obuiam sponso. Item, qa media nocte dicitur, quod surrexit dominus. Item, quia media nocte venturus est iudicare, quod tamen ignotum est: sed etiam ex verbis Euangelij perpendūt quidam, vbi dicit, Media nocte clamor factus est. Vel ad allegoriam sic: media nocte, id est, in maiori tribulatione non pigritabar, sed surgebam, id est, ad bene operandum me erigebam, & in bona operatione ad confitendum. i. ad laudandum te, intendēs [super iudicia iustificationis tuæ]id est, quod per flagella, quæ iudicas, & permittis tuis inferri, fideles tuos iustificas: vel, iustificationis tuæ, id est, quæ per iustitiam immittis. ¶Quid per singulas? [Particeps ego sum omnium]: non dico Christi, quia præsumptio videretur. sed omnium [timentium te]: sic timentiū dico, vt custodientes sint mandata tua: hoc est, [& custodientium mandata tua]. Cum dicit se participem, innuit nobis intelligendam vnionem ecclesiæ, qua omnes sunt ligati vinculo fidei & charitatis. ¶Et per hæc omnia o domine ostendo meam solicitudinē & tu[domine doce me iustificationes tuas]id est, fac

Rom. 7. Exo. 13 Mat. 25 Mat. 28. Mat. 25.

me assuescere in mādatis tuis, & perseuerare: & ideo secure hoc peto, qa [terra]. i. vniuersus mūdus, [plena est misericordia tua] quia per totum mundum iā fideles per misericordiam iustificabuntur.

Thet.

BOnitatem]. In hoc octonario ostendit fidelis q loquitur, se non tantum patienter sustinere aduersitates, quæ sibi veniunt, imo iucundas esse & ideo bene præscribitur ei hæc litera Thet, quæ interpretatur bonum, id est, iucundum, quia huic fideli iucundæ sunt tribulationes quæ inferuntur. Vel interpretatur exclusio: hic autem excludit fidelis qui loquitur, per suam patientiam omnem tristitiam, & congruo ordine procedit: postquam enim aliquis in spe est constitutus, & ad perueniendum ad rem speratam solicitus, restat vt quæcunq; mala eueniant, patienter sustineat. ¶ Ideo secure dico, doce me iustificationes, quia tu iam cœpisti: & hoc est: [bonitatē] id est, bonas videri [fecisti] tribulationes [cum] me [seruo tuo] o [domine]: ideo dico mecum, quia ipse quantum valet ex parte sua operatur, & hoc [secundum verbum tuum] id est, secundum legem tuam, quia lex ipsa me instruit ad hoc vt mihi iucundæ sint tribulationes. ¶ Tu iam docuisti bonitatem, & adhuc domine, id est, de reliquo [doce me bonitatem] id est, fac me talem, vt per amplitudinem charitatis iucundæ sint mihi tribulationes: [&] vt possim illā habere bonitatem, doce [disciplinam] id est, mitte tribulationem ad meam correctionem: [&] vt illā suscipiam disciplinam. i. ad correctionem mihi datam intelligam, doce me [scientiam] id est, cognitionem vtilium rerum, vt intelligam in peccatis me esse corruptibilem & miserum, & non posse ab his malis liberari, nisi per disciplinam tuam: & ponuntur ista retrogrado ordine: prius enim est scientia, deinde disciplina, ex qua procedit bonitas. Ideo dico doce, [qa

in man

in mandatis tuis credidi]in quibus & bonitas, & sci entia,& alia huiusmodi promittuntur.
¶Ideo precor doce disciplinam,quia [ego deliqui] a quo delicto non poteram liberari, nisi per disciplinam: deliqui dico[prius quàm humiliarer]id est,priusquam flagellis tuis me corriperes: & [propterea] quia me humiliasti,[custodiui eloquia tua]id est, impleui mandata tua. ¶Et quia per tribulationẽ me fecisti custodire eloquium tuum,ideo[bonus es tu,et in]hac[tua]tanta[bonitate doce me iustificationes tuas]id est,fac me assuetum in mandatis tuis, vt si veniant mihi tribulationes,iam non commouear.
¶Et necesse est vt doceas,quia [iniquitas superborum est multiplicata super me]id est,plures inferunt tribulationes,quàm humanitas possit sustinere[ego autem]per hæc omnia nõ sum fessus,sed potius[scrutabor mandata tua]& hoc non parum,sed [in toto corde meo]. ¶Multiplicati sunt,& hoc obstinato animo: & hoc est:[cor eorum]qđ deberet esse molle, & misericordia erga compares commoueri, [est coagulatum]id est,induratum[sicut lac,ego vero]inter hæc omnia[legem tuam meditatus sum]id est,in frequenti meditatione habui mandata tua, per quæ contra obstinatos resistebam. ¶Et quia legem tuam meditatus sum,ideo placuit mihi quod me humiliasti: & hoc est, [bonum mihi quod humiliasti me]id est,iucundũ est mihi,quod tribulationes mittendo me afflixisti: & hoc est: Bonum mihi immissa tribulatio,[vt discam iustificationes tuas] impletione & cognitione. ¶Ideo dico quia ipsa humiliatio, quæ legem docet,sit bona,quoniam ipsa lex,quę per ipsam humiliationem habetur,placens est & iucunda: & hoc est:[bonum mihi lex oris tui]id est,Euangelium,quod tuo ore,id est,filij tui,locutus es: bonũ dico[super millia auri & argenti,]id est, super quantascunq; diuitias huius seculi.

Ioth.

MAnus tuæ]. Huic octonario præscribitur Ioth, quod principium vel scientia interpretatur, quia fidelis qui hic loquitur, precatur deum, vt eum reducat ad principiũ suum, in quo creatus fuit, scilicet, faciat, vt immortalitati & impassibilitati conferat beatitudinem scientiæ, in qua creatus fuit, a qua cognoscit se deiectum per primi parentis inobedientiam. ¶ Continuatio: Ideo bonũ est quod humiliasti: vt per hoc reuertar ad principiũ in quo me creasti: & hoc est: O [domine manus tuę] id est, operatio tua, [fecerunt me] quantum ad animã [& plasmauerunt me] quantum ad corpus. Licet deus omnia fecisset, creatio tamen hominis attribuitur manibus dei propter dignitatem: & quia me fecisti, cum non statim possim redire ad illam perfectionem in qua me creasti, [da mihi intellectum] id est, illumina rationem meam [vt] per hoc [discam mãdata tua] id est, intelligam & impleam, per quæ præcepta tandem potero redire ad perfectionem mei principij.
¶ Ideo debes illuminare intellectum, quia [qui timent te] id est, sancti viri fideles tui [videbunt me] sic illuminatum, [&] inde [lætabuntur]: & item propter hoc debes dare intellectum, [quia] ego [in verbo] id est, in filio [tuo supersperaui] id est, magis a filio tuo speraui bonum, quàm meum meritum posset promereri. Vel in verba tua, id est, in impletione verborum tuorum supersperaui. Vel si hoc fructu peto vt des mihi intellectum, quia qui timent te modo seruili timore, videbunt me, id est, attendent me illuminatum, & de peccatore iustificatum, & facti imitatores lætabuntur. ¶ Ideo peto vt des intellectum, quo possimus reuerti ad nostrum principium, quia cognosco patres & nos filios per inobedientiam ab illa dignitate deiectos esse: & hoc est: ô [domine] ego [cognoui quia iudicia tua] scilicet, quod primos parentes

rentes passibiles & immortales fecisti, & miseriæ subditos, sunt [æquitas] id est, iuste facta: [&] etiam [me humiliasti] id est, in istis miserijs afflixisti, et hoc [in veritate tua] id est, tuo iusto iudicio. ¶ Per istud iudicium sumus in miserijs, sed contra illas miserias [fiat misericordia tua] mihi [seruo tuo, vt consoletur me] in miserijs: & hoc peto [secundum eloquium tuum] id est, promissiones tuas: qui dixisti: Conuertimini ad me, & ego reuertar ad vos. Et alibi: Viduā eius benedicens benedicam, pauperes eius saturabo panibus. Viduam intelligit ecclesiam. ¶ Fiat misericordia ad consolandum inter mala, & etiam veniat misericordia, quæ facit nos viuere æterna vita: hoc est: [veniant mihi miserationes tuæ] id est, effectus piæ affectionis & misericordiæ tuæ, [&] per ipsam [viuam] æterna vita, reductus ad dignitatē mei principij, [quia lex tua meditatio mea est] id est, semper meditor de impletione tuæ legis. ¶ Mihi veniant miserationes, [superbi] autem [confundantur] id est, erubescentiam habeant de peccatis suis, [quia iniquitatem in me fecerunt] & hoc [iniuste] sine commisso meo, [ego autem exercebar] id est, exercebor [in mādatis tuis] adimplendis. ¶ Confundantur superbi, & per hoc fiant [timentes te] & inquirentes testimonia tua, & sic [conuertantur mihi] hoc est, conuertantur ita, quod sint similes mihi: [& qui nouerunt testimonia tua] cognitione, licet non etiam cogitatione, conuertantur mihi. ¶ Dico veniant miserationes vt viuam, & vt viuere possim, [fiat cor meum] domine [immaculatum] per remissionem peccatorum [in iustificationibus tuis] id est, [vt] per impletionem præceptorum [non confundar] cum impijs, qñ dicetur eis: Discedite a me maledicti, & cæ.

Psal. 131.

Mat. 25.

Caph

Desc-

DEfecit in salutari]. In hoc octonario ostenditur fidelis qui loquitur, iam fessus longa militia, cupiens dissolui, & quiescere cum Christo, nec tamen adhuc recusans laborē: & ideo bene ei Caph præscribitur, quod interpretatur incuruatus. Congruus ordo videtur, vt qui iucundas habuit passiones, legem dei obtinuit iugi meditatione, vt iam quiescere & principium naturale obtinere desideret. ¶ Continuatio: Ideo opto vt veniant mihi miserationes tuæ, & viuam æterna vita, quia [anima mea] præ desiderio mei principij, [defecit] ab omni iucunditate præsenti, eundo [in tuum salutare] id est, filium tuum: scilicet, ideo vilipendo hæc terrena, vt perueniam ad æternitatem, quam iam obtinet nostra natura in domino nostro Iesu: [& in verbum tuum] ipsum filium, quem ante vocauit salutare, [superspe-raui] id est, maiorem mercedem meæ militiæ obtenturum me credidi, quâm posset humanus homo promereri. Vnde Apostolus: Non sunt condignæ passiones huius temporis, ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. Roma. 8. ¶ Anima defecit ab omni appetitu terrenorum, & etiam [oculi mei] interiores, scilicet, ratio bene illuminata, [defecerunt] ab omni consideratione & delectatione terrenorum, tendētes [in eloquium tuum] id est, ad intuitionem tui eloquij, scilicet filij tui, quo tu voluntatem tuam ostendis, & eloqueris. Vel eloquium tuum, id est, præceptum tuū: oculi dico [dicentes] id est, tractantes apud se, [quando cōsolaberis me] id est, quando perduces me ad optatum principium, vt cum Christo iam requiescam.

¶ Ideo opus est mihi consolatione, quia hic mali per multa flagella me volunt a bono retrahere: & hoc dicit: [quia factus sum sicut vter in pruina] comparans se vtri, quod est corium mortui animalis, innuit suam mortificationem, scilicet, quod ieiunando & vigilando, & alijs similibus modis carnem suam mortificet

& sicut

& ſicut vter bene retinet infuſum liquorem, ita ipſe bene cuſtodiet infuſam ſibi prædicationem, & a deo commiſſam: & ſicut vter poſitus in pruina, contrahitur & ſiccatur, vt iam liquorem cõmiſſum conſeruare nõ poſſit, ita fidelis iſte poſitus inter malos, frigore infidelitatis & turpis vitæ maculis aſtrictos, multis perſecutionibus cogitur dimittere & fundere liquorem diuini verbi ſibi commiſſi: & licet ita ſim factus ſicut vter in pruina, tamen [iuſtificationes tuas] id eſt præcepta tua, quibus homines iuſtificantur, [non ſum oblitus] quin ſemper ea cuſtodirem & adimplerem. ¶ Et quandoquidem ó Domine ſum factus ſicut vter, ergo [quot ſunt dies ſerui tui] id eſt, quamdiu patiar ego iſtas miſerias? id eſt, [quando facies iudicium?] ſcilicet, ſeparationem, quod iam nõ poſſint mihi nocere [de perſequentibus me] qui in hac vita nobis ſunt commixti & cohabitantes? ¶ Et opus eſt vt facias iudicium, quia [iniqui narrauerunt mihi fabulationes]: in hoc comprehendit omnes rationes quibus hæretici & alij mali volunt iuſtum reddere participem peruerſitatis: [ſed] ea [non] fuerunt mihi complacita, [vt lex tua] eſt mihi. ¶ Ideo quia [omnia mandata tua] ſunt [veritas] id eſt, a me vera eſſe comprobata, cum dicta eorum fabulationes habeam: & cum non poſſint erga me fabulationibus ſuis proficere, ipſi [iniqui ſunt me perſecuti] multa mala inferendo, vt ſaltem per hoc me ſuæ voluntati ſubijcerent, ſed tu domine [adiuua me]. ¶ Et opus eſt vt adiuues, quia [me conſummauerunt in terra] id eſt, perfecte reddiderunt me in amorem terrenorum, ſicut ipſi volebant: ita tamen, quod [paulo minus] id eſt, parum defuit, quin me in amorem terrenorum inuoluerunt. Vel, in terra, id eſt, in hac vita paulominus conſummauerunt. i. fere interfecerunt me, [ego autẽ non dereliqui mãdata tua] ¶ Nõ dere

liqui

liqui mandata tua, & ideo domine de futuro [viuifica me] id est, fac me perseuerare in mandatis tuis: neque hoc peto confisus meis meritis, sed [secundum misericordiam tuam: &] sic viuificatus, [custodiam testimonia oris tui] scilicet, præcepta Euangelica.

Lamech.

IN æternum domine]. In hoc octonario ostenditur, quod iustus ille, qui modo ostendit se afflictũ cum intelligit deum nondum velle perducere ad requiem optatam, non recusat, sed se ad labores sustinendos hic paratum ostendit: & ideo præscribitur huic octonario Lamech, quod interpretatur cor seruitutis. ¶ Continuatio: Ideo bene debeo custodire testimonia tua domine, quia [verbum tuum] id est filius tuus, [permanet in cœlo] id est, in cœlestibus creaturis, & hoc [in æternum]. Vel ideo debet custodire, quia etiam angeli custodiunt: & hoc est: verbũ tuum, id est impletio mandatorum tuorum, permanet in cœlo, id est, in angelis, quia dei mandata semper adimplent, & hoc in æternum. ¶ Et nõ tantum in cœlo, sed etiam [veritas tua] id est, filius tuus, permanet [in generatione] priorum iustorum, [& generationem] iustorum noui testamenti. Vel, veritas, id est, ipsa lex tua, permanet a generatione in generationem, id est, a principio vsque ad finem mundi, sicut in Abel & in aliis sanctis viris. [fundasti] id est, stabile posuisti [terram] id est, ecclesiam, [& permanet] quia nunquam vlla poterit prorsus tribulatione deleri.

¶ Et non tantum terra, id est, communis ecclesia tua dispositione est fundata, sed etiam [dies] id est, sapientiores viri, & illustriores in ecclesia, qui alios illuminare possunt, [perseuerant ordinatione tua] contra fluctus mundi: bene dico diem tua dispositione perseuerare: terram autem fundatam esse, & cæ. [quoniã omnia seruiunt tibi] in quo apparet te esse omnipotẽtissimum. ¶ Tu talis es qui diem ita ordinasti, terram

ram ſtatuiſti, & lex tua talis eſt, [quod niſi ipſa lex tua meditatio mea eſſet] perirem in perſecutione inimicorum [tunc] id eſt, quando inimici perſequuntur [periiſſem in humilitate mea forte] ideo dicit, quaſi ꝑ liberum arbitrium ſuum ſe habere hoc, vt eis cederet, vel non cederet. ¶ In æternum. Præmiſſis quibuſdam cauſis, quare debeat deo ſeruire, oſtendit ſe cor ſeruitutis habere. Continuatio: Quia meditatione tuæ legis me a perditione liberaſti, & cætera prædicta feciſti, ideo [non obliuiſcar iuſtificationes tuas in æternum] id eſt, per totam vitam meam, [quia in ipſis] iuſtificationibus [viuificaſti me] liberando a cõformitate malorum, & conferendo virtutes. ¶ Et quid per ſingula? [Tuus ſum ego] id eſt, ſeruiens tibi per omnia, & ideo [ſaluum me fac] perducendo ad æternitatem [quoniam iuſtificationes tuas exquiſiui] ad intelligendum & complendum. ¶ Et neceſſe eſt vt ſalues, quia [peccatores expectauerũt me] ſcilicet, opportunum tempus, & idoneas deceptiones quærendo, ad hoc [vt me perderent] ſed tamen ego [intellexi teſtimonia tua] per quod cõtra hæreticos me muniui. ¶ Et in ipſis teſtimonijs intellectis, ſcilicet, [vidi finem omnis conſummationis] virtutum, ſcilicet, cognoui æternitatem eſſe finem, ad quam perueniatur ex perfectione virtutum, & ideo [mandatum tuum] ſpeciale, ſcilicet, de charitate, fuit mihi [nimis latum] id eſt, multum, quia vt poſſem peruenire ad æternitatem, dilatauit me vſq; ad inimicorum dilectionem. Vel aliter: in mandatis quæ dilexi, vidi finem omnis conſummationis, id eſt, cognoui quod omnis conſummatio & perfectio ſecularis habet finem, ſed mãdatum tuum, id eſt, præceptio charitatis eſt nimis latum, id eſt, dilatatur vſq; in æternum: Vnde Apoſtolus: Charitas nunquam excidet. 1. Cor. 8.

Mem.

QVomodo dilexi]. In hoc octonario ostenditur ille fidelis qui loquitur, intimo amore legem dei diligere, & ideo super omnes inimicos quantumcunque astutos se in lege domini intellectum habere, & ideo præscribitur huic parti Mem, id est, viscera, per quod amorem intimum intelligimus. Ordo quoque bonus est. Postquam enim aliquis nactus cor seruitutis, si intimum amorem adhibeat legi, ad magnum perfectionis cumulum perueniet. ¶ Continuatio: Mandatum tuum est nimis latum, & [legem tuam] dilexi, & [domine quomodo dilexi?] quasi non possum ostendere quantum diligam. ostendit tamen quædam indicia suæ dilectionis, cum dicit: [tota die meditatio mea est.] ¶ Et quia sic dilexi, sic in meditatione habui, ideo [fecisti me prudentem mandato tuo super inimicos meos,] id est, plus intellexi de lege tua, quàm inimici: ideo dico super inimicos, [quia] mandatum tuum [est mihi in æternum] id est, ducit me ad æternitatem, quod non facit inimicis. ¶ Non tantum super quoslibet inimicos me fecisti prudentem, sed etiam [super omnes docentes me intellexi] id est, super scribas & pharisæos, & quoslibet alios, qui me sectam erroris volebant docere: ideo sic intellexi, qa assidue cogito de mandatis tuis: & hoc est: [quia testimonia tua meditatio mea est]. ¶ Et inter cæteros doctores [intellexi super senes] id est, super antiquiores & altiores sapientes: & hoc ideo, [quia mandata tua quæsiui]: ¶ Super senes intellexi, & [prohibui pedes meos] id est, affectiones meas, [ab omni via mala] eorum: ad hoc prohibui, [vt] opere [custodiam verba tua]. ¶ Custodiam, & [non declinaui a iudicijs tuis] quia ita etiam custodiui, quod in nullo deuiarem a præceptis tuis. Ideo non declinaui, [quia tu legem posuisti mihi] quæ me cohiberet perseuerare in mandatis tuis ¶ Dico intellexi, & impleui, & alijs annunciaui, in

quo

quo fuerunt[eloquia tua]dulcia [faucibus meis] & [quàm dulcia]id est,infinite fuerunt dulcia: dulcia di co[super mel ori meo]id est,plus quàm mel sit dulce mihi gustanti. ❡Eloquia fuerunt mihi dulcia, & [propterea viam iniquitatis odiui] illam [omnem] & vt hoc bonum comprobetur, ostendit autoritatē præceptorum dei,cum dicit:[a mandatis tuis] o domine hoc[intellexi]quod viam iniquitatis odire debeam,& ideo odiui.

Nun.

LVcerna pedibus].In hoc octonario agitur de humilitate,quia ostendit se iustus qui loquitur, ex se nihil habere,sed omnia a deo,etiam initium bonæ voluntatis,& ideo præscribitur huic parti Nun,quod interpretatur vnicus,vel pascua,qa vnus & solus est deus, a quo recipit quicquid boni habet,& ipse idem ei est pascua,& plena refectio. Ordo quoq; bonus est. Postquam enim ostendit se habere cor seruitutis, & per intimum amorem assecutum se legis intellectum,etiam se a iudicijs dei non declinare,& viam iniquitatis habuisse odio:hæc omnia non sibi,sed gratiæ dei attribuit. ❡Continuatio: Super senes intellexi,a iudicijs autem non declinaui, viam iniquitatis odio habui,& hæc omnia non viribus meis,sed quia[verbum tuum]id est,diuinū mandatum,est factum[lucerna] id est, illuminatio, qua possum mihi a laqueis diaboli cauere, quos mihi tendunt in tenebris huius vitæ. Lucerna dico[pedibus] id est,affectionibus[meis]& volūtatibus ,per quas anima nostra iam incedat ad bene operandum, quia nec bene velle possumus,nisi gratia dei illuminemur Voluntati nostræ est verbum lucerna[semitis meis] id est,arctioribus operibus meis,verbum tuum,scilicet,diuinum præceptum,est mihi[lumen]id est,maxime illuminans.Quanto enim potius operatur ali-

quis, tanto magis illuminatur cognitione dei. Vel, verbum tuum, id est, filius tuus, factus lucerna per assumptam carnem. Sicut enim in lucerna habetur lumen & testa, ita in Christo diuinitas lumen est, humanitas quasi testa continens lumen: quæ lucerna illuminat pedes meos, id est, promouet ad hoc, vt possim iam bene velle: & idem verbum est factum lumen semitis mei, id est, strictis & arduis operibus: non dicit lucerna, sed lumen: quia quanto arctiori semita deo seruit, tanto maius lumen habet, & cognitionem de ipsa diuinitate recipit. ¶ Et quia voluntas per te illuminatur, & in semitis lumen præbes, scilicet, quia ex te omnem habemus illuminationem ideo [iuraui & statui] id est, firmiter deliberaui [custodire iudicia] quæ sunt [iustitiæ tuæ] id est, quæ tu facis per tuam iustitiam. Custodit ille iudicia, qui si habeat aduersitates, non frangitur, sed iudicio dei sibi dari intelligit. Si autem prosperitatem habeat nõ extollitur, sed secundum dei voluntatem dispensat: dico custodire, iuraui etiam custodire, id est, sicut deliberaui, ita stabiliter compleui. ¶ Quia statui custodire, ideo [sum humiliatus] id est, afflictus [vsquequaque] id est, ex omni parte, & omni genere afflictionis, quia stabiliter obseruabam iudicia & testimonia tua. Humiliatus sum, sed tu [domine viuifica me] ne cedam affligentibus me [secundum verbum tuum] id est, secundum promissionem. ¶ Dico humiliatus sum, & in ipsa humiliatione obtuli tibi sacrificia [oris mei] id est, laudes quæ erant oris mei: quia quod dicebã ore compleui opere: & hoc [voluntarie] id est, bona intentione, pura voluntate: & quia in humilitate sacrificaui tibi, & voluntarie, ideo o domine [beneplacita fac] mihi vota mea, [& iudicia tua doce me] id est, fac assuescere, & opere adimplere. ¶ Et ideo opus est vt doceas, quia [anima mea] id est, vita animæ meæ [est semper in manibus meis] id est, operibus

bus meis: quia si desinam bene operari, morietur anima mea. A similitudine boni militis dictum est, qui sibi in prælio vitam proprijs manibus defendit: [et] vt animam meam custodire possim, [legem tuam nō sum oblitus] quin tractem eam meditatione & impletione. ¶ Dico non sum oblitus, & tamen [peccatores posuerunt laqueum mihi] per quem putabant me impellere, vt legem dei darem obliuioni. Laqueum dicit, veluti minas, blandimenta, quascunq; malas persuasiones & persecutiones: [&] licet ipsi ita mihi laqueum tenderent, tamen [de mādatis tuis nō erraui] vel male intelligendo, vel contra operando. ¶ Non erraui, sed potius [acquisiui in æternum] bene exercendo ad intelligenda & complēda [testimonia tua]: acquisiui dico [hæreditate] id est, ad similitudinem hæreditariæ rei, scilicet, vt firmiter possiderē, & a patribus meis, & alijs talibus reciperem: ideo exquisiui, [quia exultatio cordis mei sunt] scilicet, quantumcunq; tribuler, tamen cum exultatione mā data dei adimplebo, securus de remuneratione.

¶ Dico exquisiui, hoc modo scilicet, humiliando me ipsum per omnia deo. Inde est quod dicit: [Inclinaui cor meum] id est, voluntatem meam per omnia humiliaui, [ad faciendas iustificationes tuas propter retributionem] duraturam [in æternum]: sicut dicit beatus Hieronymus, ordinatum esse in Hebræo: possumus tamen dicere: custodiam iustificationes tuas in æternum, id est, per totum tempus vitæ mæ.

Samech.

INiquos]. In hoc octonario ostendit iustus, qui paulo ante ostendebat suam humilitatem, se iam confirmatum sic, quod velit fugere consortia iniquorum: & ideo bene præscribitur huic parti Samech, quod interpretatur firmamentum, vel adiutorium: quasi diceret: Hic vbi dicis quod iniquos odio habeas, est audiendum, & cum magna cura attenden Mat. 5.

 dum,

dum, quia magna est cautela adhibenda, ad iniquos odiendos: præcipitur enim in Euangelio, vt etiam inimicos diligamus. Sic ergo sunt diligendi, vt quicquid mali nobis faciant, non repercutiamus, sed pro eis oremus: & quamdiu in eis proficere putamus, diuina admonitione eis insistamus. Si autem in eis nihil proficere valemus, nec salua religione cum eis habitare possumus, ab eorum familiaritate & habitatione separari debemus: pro quo etiam patrem, & matrem, & vxorem relinquere debemus, si cum eis religionem Christianam seruare non possumus, scilicet, si per eos ad culturam idolorum, vel aliquid simile impellamur. Nihil enim alicui proximo contra deum
Mat. 10. debemus: Vnde dominus in Euangelio: Qui amat patrem aut matrem plus quàm me, non est me dignus. ¶Continuatio: Iustificationes custodiui propter retributionem, & vt ad illam possim peruenire, [iniquos odio habui, & legem tuam dilexi.] ¶Et cum iniquos deuitem, & custodiam legem [tu es adiutor meus] ad bene operandum, [& susceptor meus], quia per Christi assumptam humanitatem, me multum exaltasti: [& in verbum tuum] id est, filium vel diuinum præceptum quod compleui, [supersperaui] id est, maius quoddam, quàm hæc præsentia essent. Vel, supersperaui, quia priori spei, maiorem addidi spem. ¶Iniquos odio habui, ita dicens: O vos maligni declinate a me. Vel ita continuatur: Quia deus est adiutor meus, & in verbum tuum supersperaui, ideo vos [maligni declinate a me] id est, separate vos a meo consortio, in quorum præsentia diuinam non valeo religionem tenere: [&] postquam declinaueritis, [scrutabor mandata dei mei] libere. Dicit
Ad Tit. 3. autem Apostolus de iniquorum vitatione: Hæreticũ hominem post primam & secundam correptionẽ deuita. ¶Vos maligni declinate, sed tu Domine [suscipe me] in custodia, ne cedam inimicis, [secundum

dum eloquium tuum]id eſt,ſecundum promiſſionẽ. Vel,ſecundum eloquium,id eſt,vt ſequar præcepta tua,implendo ea:[&]tunc vtinam [viuam]in anima,[&]cum expectauero vitam æternam,[non cõfundas me ab]illa[mea expectatione]ſed da obtinere quod ſpero. ¶Non confundas dico,ſed potius[adiuua me]ad bene operandum,[&]per hoc [ſaluus ero]æterna ſaluatione,[&]per tuum adiutorium,ad hoc,vt ad illam poſſim peruenire ſaluationem,[meditabor in iuſtificationibus tuis ſemper] id eſt, aſſidue. Qui enim ſecundum legem dei viuit, etiam dũ viuit,vel dormit , vel manducat, in lege dei dicitur meditari. ¶Ideo meditabor,quia hoc attendo,quod tu[ſpreuiſti omnes diſcedentes a iudicijs tuis,quia cogitatio eorum eſt iniuſta]. Si enim dicant ſe per fragilitatem peccare,vel deum ſibi per miſericordiam indulgere,vel hæc terrena non curare , eorum cogitatio eſt iniuſta. ¶Et non tantum ſpreuiſti tu, ſed etiam ego ſpreui: & hoc dicit: [omnes peccatores terræ]ſcilicet,paganos,qui legem non habent ſcriptam [reputaui præuaricantes]ſaltem naturalis legis : & in hoc auget cumulum malorum,qui propter actum peccati præuaricatores ſunt naturalis legis, vel ſcripturæ,vel vtriuſq;: & quia peccatores vidi eſſe præuaricatores,[ideo]ne eſſem præuaricator,[dilexi teſtimonia tua]. ¶Confige timore tuo. Quia vidit iſte iuſtus eundem inimicum ſibi inſidiari,qui alios faciebat præuaricatores per ſuggeſtiones carnis,precatur deum vt illum inimicum comprimat. Continuatio: Peccatores reputaui præuaricantes, & ne ego etiam ſim præuaricator,[confige carnes]id eſt, carnalitates[meas,tuo timore]id eſt,clauo timoris tui. Ideo precor confige,[a iudicijs enim tuis timui]id eſt, ad conſiderationem futurorum iudiciorum tuorum. Cõfige dicit,quia ſciebat quod vetus homo figeretur in cruce, & deſtrueretur in paſſione Chriſti. Ain.

FEci iudicium & iust.] Ain quod interpretatur oculus: ideo huic octonario præscribitur, quia hic ostenditur ille iustus quendam habere interiorem oculum bene illuminatum, scilicet, quandam sagacitatem ad repellendas calumnias iniquorum, & ad legem dei defendendam contra eos: quæ sagacitas & iusto necessaria erat. Mali enim quos odio habebant, multas in eos calumnias & criminationes inferebant. ¶ Continuatio: Quia dilexi testimonia tua, & alios reputaui prçuaricatores, ideo [ne tradas me calumniantibus me] id est, ne permittas me calumnijs eorum succumbere, quas multas mihi inferunt: quia præuaricantes reputaui, etiam me ab alijs separaui: nec debes tradere, quia [feci iudicium] id est, discretionem inter bonum & malum, [& iustitiam] quia deferendo malum, secutus sum bonum.
¶ Ne tradas calumniantibus, & si impulerint in aliquod malum, tu [suscipe] me [seruum tuum in bonum] & quandoq; fac cessare omnes calumnias eorum: & hoc est: [non calumnientur me superbi].
¶ Et debes suscipere, quia [oculi mei] interiores [defecerunt] ab omni appetitu terrenorum, tendentes [in salutare tuum] id est, in saluationem tuam: [et] vt ad illud perueniam salutare, tendunt [in eloquium iustitiæ tuæ] id est, in præcepta tua complenda.
¶ Quia oculi deficiunt, [fac cum seruo tuo secundũ misericordiam tuam]: hoc scilicet fac, [iustificationes tuas doce me]. ¶ Bene dico cum seruo tuo, quia [seruus tuus sum ego] obediens tibi per omnia: ideo [da mihi] illuminatum [intellectum, vt sciam testimonia tua] cognitione & impletione. ¶ Et debes facere, quia [tempus] est hoc [faciendi domine] scilicet, vt des mihi intellectum legis tuæ, per quem eam possim defendere contra hæreticos: quia illi [dissipauerunt] male intelligendo, & hæreses inducendo, & cæteris alijs modis [legem tuam] corrũpendo

Vel tibi

Vel tibi domino opus est faciendi, vt des mihi intel lectum, ad defensionem legis tuę: & quia alij dissipa uerunt legem tuam, [ideo] ego accensus zelo dei [di lexi mandata tua] ad defendendum ea, [super aurũ] .i. super omnem cupiditatem possessionis secularis, [&] super [topazion.] Topazius pretiosus lapis est, cuius natura est, vt semper attrahat visum inspicientium, nec oculi inspicientium, eius possunt intuitu satiari: per quod intelligimus omne pulchrum vi su huius seculi. ¶ Et quia dilexi mandata tua, [propterea] non fui otiosus ab opere, sed [dirigebar] semper [ad omnia mandata tua] implenda: & ecõtrario [omnem viam iniquam odio habui] iuxta Euangelium: Non potestis deo seruire, & mãmonę. Phe. Mat.

MIrabilia testimonia tua.] Huic octonario bene pręscribitur Phe, quod interpretat̃ error, quia in hac parte fidelis qui loquitur, ostẽdit se dolere de errore illorum, quos supra dixerat legem dei dissipare, & ostendit eis conuenienter legem domini non dissipandam, sed amandam.

¶ Quasi diceret: Non debetis dissipare, imo amplecti & custodire, quia o [dñe testimonia tua] sunt [mirabilia] .i. digna admiratiõe, q̃a obseruatores suos tales efficiũt, q̃d cęcos illuminẽt, mortuos resuscitẽt, et huiusmodi alia, & [ideo scrutata est anima mea.]

¶ Anima scrutatur, & bene potest ad intelligẽdum proficere, quia [declaratio] id est, completio [sermonum tuorũ] velut aduentus Christi, & doctrina Euãgelica, quę declarant & complẽt omnes prophetas: talis declaratio [illuminat] communiter omnem ecclesiam, & ad fidem accedere facit: [& intellectum] excellentem, qualem habent sapientiores ecclesię, [dat paruulis] .i. humilibus, qui paruulos se reputãt & nihil de se pręsumunt, sed sunt paruuli malitia, sicut Apostolus pręcepit: Estote paruuli malitia. ¶ Et quia solis paruulis dat intellectum, ideo feci me par- 1. Cor. 14.

uulum, scilicet, [aperui os meum] id est, desideria cordis mei dilataui. Per os cor intelligimus, quia iam desiderat refici beneficio spirituali: [& attraxi spiritũ] sanctum, scilicet, auram salubrem. Ille spiritum sanctum acquirere laborat, & dignum se efficit, in quo habitet spiritus sanctus, qui mãdata dei custodire desiderat: ideo aperui, ideo attraxi, [quia mandata tua desiderabam] ad intelligendum & complendum.
¶ Et quia desideraui, & os aperui, ideo [aspice in me] oculo pietatis. s. vt mihi conferas aliquid boni, [& miserere mei] delendo maculas, si quas in me inuenis, & hoc precor [secundum iudicium diligentiũ nomen tuum] id est, sicut iudicas miserendum alijs diligentibus nomen tuum, ita de me iudica. Licet deus fideles suos per misericordiam visitet & misereat tamen dicit iudicium, quia intelligit in hac vita semper misericordiam iudicio dei coniunctam, quia aliquod meritum fidei est, quare deus parcit ei.
¶ Dico aspice & miserere, & [gressus meos] id est, opera mea, [dirige] vt sint [secundum eloquium tuum, &] per hoc [non dominetur mei omnis iniustitia] id est, nulla iniquitas, id est, peccatum, quod habitat in nostro corpore mortali, iam nõ regnet in nobis, vt valeat nos impellere ad illicitos mot9, sed potius ratione illuminata, fomes peccati comprimatur ideo sic dicit, nulla dominetur, quia intelligit tantum valere ad damnationem, si vna iniustitia dominetur, quantum si omnes dominentur. ¶ Dico gressus dirige, ne dominetur iniustitia, & etiam [redime me] per pretium sanguinis filij tui: redime me [a calumnijs hominum]. i. a falsis criminationibus, & inuentionibus hominum, ne possint me conformare suæ nequitiæ, [vt] tunc libere [custodiam mandata tua] qui modo impedior multis calumnijs eorum. ¶ Et vt possim custodire mandata tua, [illumina faciem tuam]. i. præsentiam tuam mihi manifestam ostẽde,
non

non facie velata, ſicut Moyſes Iudæos docebat, ſignificans mentis eorum velamen, qui ſpiritualem doctrinam intelligere non poſſent: Chriſtus vero doctor noſter manifeſte docuit veritatem, & cognitionem dei fidelibus intimauit: & hāc faciem, id eſt, cognitionem illumina[ſuper] me [ſeruum tuum, &] per hoc[doce me]intellectu & impletione [iuſtificationes tuas.] ¶Et dignus ſum vt doceas, quia multum doleo de aliorum errore: & hoc dicit: [exitus aquarum]id eſt, copioſus fletus exterius, & multos dolores interius, [deduxerunt]id eſt, non tantū vna hora, ſed per multos dies fuderunt[oculi mei] interiores, & exteriores, [quia non cuſtodierunt legem tuam.] Exo.3.

Sade.

IVſtus es domine.]Huic bene præſcribitur Sade, quod interpretatur conſolatio: quia iuſtus ille, q paulo ante oſtendebat dolere ſe de malorum errore: hic iam oſtendit conſolationem duplicem ſe habere ex iuſto iudicio dei. Cum enim dei iudicio ſe illuminatum agnoſcit, magnam habet conſolationē ad mala ſuſtinenda, & cœleſtia ſperanda. Item dum malos iuſto dei iudicio excæcatos & reprobatos intelligit, in eiſdem conſolatur, intelligens ſe per eos examinandum, & exprobrandum. Quod facit fornax auro, lima ferro, facit impius pio.

¶Continuatio: Hactenus dolui, & fuderunt lachrymas oculi mei, ſed iam non doleo, ſed potius conſolor in hoc, attendens quia ò[domine iuſtus es]in natura, [& rectum iudicium tuum] quia quod alios eligis & illuminas, alios reprobas & excæcas, hoc iuſto iudicio facis.

¶In hoc apparet quod rectum ſit iudiciū, quia mandata q̄ nobis ꝓponis, facis à q̄buſdā recipi, et à q̄buſdā reijci: et hoc dicit: [mādaſti iuſtitiā teſtimoīa tua] et hoc[nimis].i. valde, ſ. ꝑ infinitos legatos: teſtimonia

nia dico iustitiam.i.solam ęquitatem pręcipiētia,[& veritatem tuam].i.iudicant & implēt quicquid pro mittunt, & ideo bene deberent ab omnibus recipi. ¶Et licet testimonia tua & iusta essent, & omnem promissionem complerent, tamen [inimici mei] qui volunt mihi mala, quia non sum eis similis, illa: [verba tua] secundum completionem [sunt obliti] quę ratio rationalis eis persuadebat, & aliquorum prædicatio eis intimauerat: & quia hæc obliti sunt, ideo [zelus meus] quem habui erga eos pro contemptu testimoniorum, [fecit me tabescere].i.deficere, & macerari in corpore. ¶Testimonia tua sunt veritas & iustitia, & ipsum [eloquium tuum] est [ignitum vehementer] quia comburet vitia, accendetq; hominē ad amorem dei, [& seruus tuus dilexit illud].i.ego & mei consimiles. ¶Et quia dilexi, ideo [sum adolescentulus ego].i.innouatus.s.exutus vetere homine, sum noui hominis membrum effectus: [&] quia sic sum innouatus, ideo à malis sum [contemptus] vilis reputatus, & tormentis affectus, & tamen [iustificationes tuas non sum oblitus] quin semper meditarer & complerem. ¶Et bene dico complere, & obseruare, quia [iustitia tua] quam confert executio pręceptorum tuorum, est [iustitia] ducens hominem [in æternum, & lex tua veritas] est.i.complens promissiones. ¶Contemptus sum inquam, ego autem nō subfugi, sed [tribulatio] corpori illata, [& angustia] id est, anxietas mentis [inuenerunt me] paratum ad omnia sustinenda: & hæc omnia non fecerūt me paratum recedere à mādatis tuis, sed semper [mandata tua meditatio mea est,] Et quia iustis hæc omnia à iusto iudicio dei sibi dari intelligit, ideo in omnibus cōsolationē sibi accipit. ¶Ideo testimonia tua est mea meditatio, quia ipsa [testimonia tua] sunt [æquitas] .i.nihil iniquum vel inhonestum præcipientia, & ducentia [in æternum:] & ideo [da mihi intellectum]

eorum, vt in ipsis consolationem accipiam, [&] per ipsa intellecta [viam]. i. ad æternam vitam perueniã.

Coph.

CLamaui.] Coph, id est, cõclusio. Hic enim agitur de beato viro ab hostibus circumquaq; cõcluso grauiter, qui aliunde nullum sibi sperãs subsidium, clamorem suum dirigit ad deũ. Ordo quoq; congruus, quia post passionem erroris accepta consolatione, cum á malis circundatur, nihil aliud restat, nisi vt clamorem suum ad dominum dirigat. ¶ Continuatio: Quia tribulatio & angustia inuenerunt me, ideo [clamaui in toto corde meo, exaudi me domine:] & supponit de quo clamauit, scilicet vt [iustificationes tuas requiram]. i. da mihi requirere ad intelligendas iustificationes tuas. ¶ Et non tãtum clamaui vt requiram, sed etiam clamaui vt des custodire mandata: & hoc est: [clamaui ad te, &] tu [saluũ me fac] hoc genere saluationis, scilicet, [vt custodiam mandata tua.] ¶ Et non tantum clamaui, sed etiam [præueni] alios [in maturitate] quia cũ alij in perfecta & matura ætate ad te venire soleant, ego puer & immaturus ad te festinaui. Vel, præueni in maturitate. i. ante aduentum tuum. s. ante tẽpus plenitudinis & gratiæ, ad te promerendum, [& clamaui.] Ideo præueni & clamaui, [quia in verbo tuo]. i. præcepto, vel filio tuo [supersperaui.] ¶ Præueni in maturitate, & etiam præueni alios in maiori illuminatione, quia magis fui illuminatus alijs: & hoc est: [diluculo] id est, á principio meæ conuersionis, cum verum lumen recepi, [oculi mei] interiores, & intuitiones meæ [præuenerunt] alios, tendendo [ad te:] & ad hoc præuenerunt, [vt meditarer eloquia tua.] Vel si habeatur diluculum. i. tempus resurrectionis præuenerunt oculi mei. ¶ Et quia clamaui & præueni, [audi vocem meam] ne frangar tribulatione concludentium: & hoc non secũdum merita mea

aude

audeo petere, sed [secundũ tuã misericordiã] ò [dñe viuifica me] ne possim malis subsidere, & etiã in virtutibus multiplica me, & hoc fac [secundũ iudiciũ tuum.] Iudicas enim, vt qui iustus est, iustificetur adhuc. ❡ Et opus est vt viuifices, quia [persequentes] & occidentes [me appropinquauerunt iniquitati] quia me fere suæ nequitiæ conformauerunt, & eam mihi persuaserunt, [à lege autem tua] sic agendo, [longe facti sunt.] Quãto enim quis iniquitati appropinquat, & diabolo se alligat, tanto magis à deo deiq; lege fit remotior. ❡ Ipse appropinquat iniquitati, sed [tu dñe es] mihi [prope] ad defendendum me contra eos, & ipsi sunt longe à lege tua, mihi autem placet lex tua: & hoc est: [& omnes viæ tuæ] sunt mihi [veritas] id est, præcepta, per quæ ad dominum venitur, vera intelligo, & in nullo fallentia. ❡ Omnes viæ tuæ sunt mihi veritas, & hoc [cognoui de testimonijs tuis]. s. [quia] tu [fundasti ea] ita vt essent [in æternum] id est, vt perducerent homines ad æternitatem, & hoc cognoui ab [initio] ab Abel & alijs iustis, in quibus vidi Christum futurum, & ecclesiam suam incommutabiliter fundaturum. Ress.

Apoc. 22.

V Ide humilitatem.] Hic prenotatur Ress, id est caput: hic enim de humilitate agitur, quæ est caput & custodia virtutum, quam seruat iustus ab hostibus conclusus, vt seruat serpens caput, corpore ictibus exposito. Sicut enim serpens si caput seruat, & si cætera membra truncantur, non interit: sic & humilitate seruata, homo, etsi corpus trũdatur, tamẽ vera vita non priuatur. ❡ Continuatio: Persequẽtes appropinquauerũt, & illis humilitatem exhibui, & hanc [humilitatẽ meã] o dñe [vide] id est placeat tibi, [& eripe me] ne me superet eorũ persecutio, [quia legem tuam non sum oblitus] quam tu præcepisti de humilitate, Qui se humiliat, exaltabit. ❡ Vide & eripe me, & [iudiciũ meũ] .s. quod ego decer-

Luc. 14. 15

decerno non esse faciendũ, veluti de fide tenenda, & alijs similibus, quæ ex fragilitate humana non bene possum discernere: malum enim iudico eũ qui bonꝰ est, & econuerso, & cæ. tu [iudica] .i. examina, hoc est, fac me in omnibꝰ iudicare recte, [& redime me] .i. libera me per pretiũ sanguinis filij tui de potestate inimici, & [viuifica me] vita ęterna, [propter eloquium tuum] datum de humilitate quã custodiui, sicut ipsum eloquiũ præcepit. Vel, propter eloquiũ .i. tuã promissionẽ cõplendã: tu enim in Euangelio promisisti, qui in monumentis sunt, & bene egerunt, procedent in resurrectionẽ vitæ. ¶ Me custodiẽte legẽ & mandata tua, viuificabis, sed [â peccatoribus longe] erit [salus:] & nõ eris inde culpabilis, sed ipsi [qa iustificationes tuas non exquisierunt.] ¶ Ab illis longe erit salus, sed [viuifica me secundum iudicium tuũ] .i. secundum hoc quod iudicas fideles tuos viuificandos: quod ideo secure peto, quia [misericordiæ tuæ] sunt [multæ domine] .i. multas consueuisti facere misericordias fidelibus tuis à primo iusto. ¶ Et opus est vt me viuifices, quia [multi] sunt [qui persequuntur me] fugando de loco ad locum, [& tribulant me] verberando, [â testimonijs tamen tuis non declinaui.] ¶ Ego [vidi præuaricantes, & tabescebam] dolore, [quia eloquia tua non custodierunt.] ¶ Ego non declinaui, sed potius de declinatoribus dolui: & hoc est: Vidi illos præuaricatores, & sicut illos vidi, tu [domine vide] me promerentem in hoc [quoniam dilexi mandata tua:] & contra hoc quod ego dolore tabescebam, tu [viuifica me] vera vita: et ad hoc non sufficiunt merita mea, sed hoc fac mihi [in misericordia tua.] ¶ Merito dilexi mandata tua, quia [principium verborum tuorum] est [veritas] sicut primo homini mandasti, dicens: De ligno scientiæ boni & mali ne comedas, & in quocunqꝫ die comederis ex eo, morte morieris. Gene. 2.

Hoc

Hoc verbum verum fuit, quia damnatus fuit, quando de cibo vetito comedit: & [omnia iudicia iustitiæ tuæ] quę facturus es secundum iustitiam tuam in nouissimo die, separando bonos à malis, sunt manentia [in æternum] id est, impermutabilia, quia non redibunt ad vitam terrenam, & cultum terrę post centum millia annorum, sicut Origenes & alij hęretici putauerunt. Sin.

PRincipes.] Hic bene pręscribitur Sin, quod interpretatur, super vulnus: quia hic fidelis, qui paulo ante suam ostendit humilitatem, ostendit gratas accipere tribulationes, quę curant vulnera animę, & sunt ei quasi emplastrum super vulnus. ¶ Continuatio: Multi persequuntur, & non qualescunque, sed [principes] id est, potentes huius seculi, [sunt] magis [me persecuti gratis] .i. sine causa: & tunc licet caro mea formidaret verba, tamen [cor meum] .i. voluntas & ratio mea, non formidauit eorũ
Matth. 10. verba, sed [à verbis tuis formidauit] qui dixisti: Si quis
Matth. 10. & .24. negauerit me coram hominibus, ego negabo eũ coram patre meo. Et iterum: Qui perseuerauerit vsque in finem, saluus erit. ¶ Et hoc faciens, [ego] fundatus [super eloquia tua] .i. timens eum, qui corpus & animam simul potest perdere: qui fortassis videret cõtristari pro persecutione malorum, [lętabor sicut] ille [qui inuenit spolia multa.] Sicut enim aliquis hostis deuicto hoste, gaudens rapit spolia, sic & diabolus quando de subditis sibi aliquos incorporat .i. pręmium vitę ęternę aufert. ¶ Dico lętabor, & per hoc possum lętari, quia legem tuam dilexi: & vt ostẽderet suam perfectam dilectionem, pręmittit: [iniquitatem odio habui, & abominatus sum] .i. execrabile eam habui, [legem autem tuam] non habui odio, sed [dilexi.] ¶ Et quod legem dilexerim per hoc apparet, quia [in die] id est in mea illuminatione [laudem dixi tibi] & hoc [septies] .i. semper. s. in toto tem

to tempore meę vitę, quę per septem dies voluitur. Vel ad literam: Septies in die.i.in horis cõstitutis ad memoriam septiformis spiritus: ego dico intendens [super iudicia iustitię tuę].i.recognoscens omnes illas persecutiones immitti mihi tuo iusto iudicio.s. ad correctionem. ¶Et cũ inter tribulationes essem, per hoc potui tibi laudem dicere, quia trãquillitas & pax magna erat mihi in mente, quia omnibus [diligẽtibus legem tuam est pax multa]. i. tranquillitas mẽtis, & si non perfecta: quia licet exterius verberẽtur, tamen in mente non mouentur: Vnde scriptum est: Est & in hac vita multis requies data sanctis, quorũ animas mundus non tenet occiduus: [&] etiam [nõ est illis scandalum].i.nunq̃ offensio nocet eis, nec separat ab ecclesia, quia nullam faciunt offensionem.
¶Ideo etiam laudem potui dicere, iniquitatem odio habere, quia ego o [domine expectabam salutare tuum:] nos expectamus Christum venturum in extremo iudicio, antiqui vero patres expectauerunt primum aduentum eius: nisi enim expectaremus eum secundo venturum, neq; legem diligeremus, neque iniquitatem odio haberemus: expectaui, [& mandata tua].i.pręcepta mortalia: vt, Non occides, non furaberis, & similia, [dilexi.] ¶Et non tantum dilexi mandata tua, sed etiam [anima mea].i.ratio & volũtas, [custodiuit testimonia tua] i.pręcepta tua veteris legis.s.figuras ipsas: non quod homo noui testamenti ex actu impleat, sed tamen seruat ea, sciens ea esse probationem & testimonium suę legis. Velut ipse dominus per testimonium ipsorum prophetarum comprobauit resurrectionem, loquens discipulis in via: [& dilexit ea vehementer.] ¶Dico dilexi mandata, & non tantum hoc, sed & [seruaui mandata tua, &] etiam [testimonia tua:] ideo adiũgit hic testimonia cum mandatis, vt ostendat se vtrunq; testamentum, vetus & nouum pariter obseruare: ideo

Mar.16.
Lucę.24.

Tt serua

seruaui,[quia omnes viæ meæ].i.omnia opera mea sunt[in conspectu tuo]id est,tu dirigis vias et opera mea:opera nulla dicuntur in conspectu dei esse, nisi solius iusti.

Thau.

APpropinquet.] Huic octonario præscribitur Thau.i.cõsummatio:hic enim iustus iste,qui superius legem dei se custodisse ostendit,consummationem precatur, vt oratio sua ad dei conspectum perueniat,vt & ipse deus per carnẽ assumptã, factus pastor suus,se ouem,commisso primi parentis in deserto errantem,ad verum & perpetuum ouile reducat. Ordo quoq; congruus est:postq̃ enim beatus homo ad hoc perductus est, vt tribulationes sibi medicamentum faciant,nihil aliud restat, nisi vt ad promissum præmium peruenire contendat.

¶Continuatio:Quia dilexi & seruaui mãdata, ideo o[domine deprecatio mea appropinquet]tibi,ita vt sit[in conspectu tuo].i.ipsa oratio mea faciat me appropinquare tibi:non localiter,sed similitudine iustitiæ,à quo dissimilis factus sum multiplicitate iniustitiæ:& vt possim appropinquare, [da mihi intellectum]non in mundanis scientijs, sed [iuxta eloquiũ tuum.i.de cœlestibus, quem intellectum docent eloquia tua. ¶Non tantum appropinquet,sed etiã[intret]mansura[postulatio]id est,oratio [mea in conspectu tuo:]hæc scilicet postulatio intret[eripe me] de ergastulo carnis, & de corpore mortis huius, & hoc[secundum eloquium tuum]id est,secundũ promissionem tuam,qui dixisti in Euangelio: Qui fecerit ea quæ ego præcipio,manifestabo ei meipsum.

Rom.7.
Ioan.14.

¶Dico da intellectum,&[cum docueris me iustificationes tuas]id est,cum dabis intellectum,[eructabunt labia mea hymnum]id est, ex abundantia magnæ saturitatis laudem dicam tibi. ¶Et non tantum tibi in meipso laudem faciam , sed & [lingua mea]

alijs

aliјs[pronunciabit eloquium tuum] quod eloquium bene pronunciandum eſt[quia omnia mandata tua] ſunt[æquitas]id eſt,nihil iniuſtum præcipientia.
¶Et vt poſsim intrare in conſpectu tuo, & hæc alia fiant[fiat manus tua].i.filius tuus, [vt ſaluet me].i. ſaluator meus fiat,nobis etiam hoc tẽpore : fit enim quotidie Chriſtus ſaluator peccata remittẽdo,& ſpirituales gratias conferendo : quod mihi merito fiat, [quoniam mandata tua elegi.] ¶Ideo etiam manus tua ſaluet me , quoniam ego [concupiui ſalutare tuum domine].i.ſaluari per filium ipſum,quẽ ego cognoui ſaluatorem omnium:[&]etiam ideo debeo ſaluari,quia non tãtum legem dilexi,ſed etiam ipſa [lex tua meditatio mea eſt,] de cuius impletione ſolicite meditor. ¶Ego concupiui ſalutare,nec fruſtra, quia per te ſaluatorẽ[viuet anima mea]æterna vita: [&] in illa vita[laudabit te]iuxta illud: Beati qui habitãt in domo tua domine in ſecula ſeculorum laudabunt te.Et ad hæc vt anima mea ad illam vitam perueniat [iudicia tua].i.correctiones,ſcilicet,flagella, quæ mihi ad correctionem immittis, & ſuſcipienda iudicas: quia flagellat deus omnem filium quem recipit: [adiuuabunt me]quia peccata per illa punientur,et ego probatus efficiar. ¶Et vt anima mea viuat illa vera vita,ad quam ego per me non poſſum peruenire, tu domine[quære]me[ſeruum tuum]aſpirando,vocãdo,virtutes multiplicãdo,quia ego[erraui ſicut ouis quæ periјt]id eſt,erraui in peccatis primi parentis, recędendo in regionem diſsimilitudinis : & dignus ſum quẽ quæras[qa mandata tua non ſum oblitus.] Sicut enim deus negligentes ſe,negligit, ita quoque requirentes ſe, requirit.

Pſal.38.

Heb.12.

IN PSALMVM CXIX.

Titulus. Canticum graduum.

AD dominum cum tribularer.] Singulis quindecim psalmorum præscribitur titulus iste:q singuli docent nos quasdã virtutes, quæ sunt nobis certissimi gradus, per quos in supernã Hierusalem ascendamus. Fecit similiter Salomon in templo domini quindecim gradus, per quos ascẽderetur de primo tabernaculo in sancta sanctorum, præfigurans in ipsis viam ad supernam ciuitatem, quam propheta demonstrat in istis quindecim psalmis. Per hunc numerum quindecim, qui componitur ex septẽ & octo, voluit figurare & propheta qui hic loquĩ, & Salomon in suis gradibus, completionem veteris testamenti, quod per septenarium habetur, posse ascendere ad supernam Hierusalem. Per septem vetus testamentum intelligitur. Lex enim illa octauam diem, id est, ęternam requiẽ, non dabat, nec de ea agebat, sed de significatione illius quietis: & in hoc erat

Leui.23. totus finis, qa lex præcipiebat in sabbato feriari, qd erat signum futuræ quietis. Per octo, nouum testamentum accipimus, quia in ipso iam requiem veram obtinemus. Accepit enim in Christo resurgente nostra humilitas æternam beatitudinẽ, & nos qui mẽbra ipsius sumus, iam in spe habemus, & tãdem perfecte cum ipso regnabimus post septem dies, quibus voluitur iste mundus. Nota quia in his quindecim gradibus notatur nouum & vetus testamentum: in præcedentibus septem vetus designatur testamentũ & intitulantur, Canticum graduum tantum: in octo vero sequentibus nouum testamentnm ostenditur, qui intitulantur, Cãticum graduum Salomonis. Titulus sic legatur: Psalmus iste qui est canticum, quia magnam proponit exultationem, scilicet, quomodo possimus ascendere ad cœlestem habitationem, & recipere quod amisimus in primo parente: quod canticum est graduum, id est, vnũ ex illis, qui nobis proponunt gradus: ponunt autem singuli psalmi singulos

los gradus: & ipſe gradus, id eſt, ipſa virtus, quæ in vnoquoq; oſtenditur, eſt propria materia ipſius pſalmi. In hoc autem pſalmo primum gradum ponit, ſcilicet, vitia deuitare, mundum mente abrenũciare: qa & ſi quis mundo vtatur, ſit tamẽ non appetitor: vnde Apoſtolus: Qui habent vxores, ſint tanquam non habentes: & qui gaudent, tanquam non gaudentes. 1. Cor. 7.
Vox prophetæ oſtendentis ſe ipſos gradus aſcendiſſe: nec tantum de ſe ſolo dicit, ſed & de ſimilibus ſibi Intendit autem alios inuitare, vti exemplo ſui cõſcẽdant iſtos gra is. Duas partes in hoc pſalmo facit. In prima parte oſtendit ſe, cum clamaret, eſſe exauditum, & orare, ne deinceps impellatur ad peccandum. In ſecunda, quæ incipit: Heu mihi: gemit & deplorat ſe tamdiu inter malos peregrinum & incolã eſſe. ¶ Ac ſi ita diceret: Fratres cum vos tribulamini in multiplicitate peccatorum, clamate ad dominũ & ipſe vos exaudiet, exemplo mei, qui [cum tribularer] multis vitijs huius ſeculi appetitu, attẽdens hoc eſſe damnoſum, [clamaui ad dominum & exaudiuit me.] ¶ Poſtquam exaudiuit eum dominus, & peccata dimittendo, & ab amore terrenorum remouendo, quia vidit ſibi multa imminere, quæ iterum poſſent eum ad poſtpoſita impellere, veluti linguam doloſam, quæ ipſum primum parẽtem deiecit à ſua perfectione, precatur deum, vt liberet eum, ne amodo retrahatur ad peccandum: quaſi diceret: [domine] q iam de præteritis me exaudiſti, deinceps [libera animam meam à labijs iniquis] id eſt, manifeſte mala perſuadentibus, [& a lingua doloſa] id eſt, quæ aliquam inducit autoritatem vel rationem, per quã decipiat. Locutus fuit diabolus Euæ lingua doloſa, dum ei perſuadere comeſtionem cibi vetiti voluit: appoſuit & dolum, per quem perſuaſit, dicens: Similes eritis ipſi deo. ¶ Ad ſe conuertitur ſe conſulendo, in quo notatur magna ipſius diligentia, & ꝙ Gene. 3.

magna cautela sit adhibenda contra linguam dolosam: quasi diceret: O anima mea, quæ grauissima tentatione, scilicet, lingua dolosa tentaris, [quid detur tibi] id est, quid potest tibi dari? [aut quid apponatur tibi] id est, quod exemplum potest tibi proponi, quod sit valens tibi [ad linguam dolosam] id est, cõtra linguam dolosam, ne seducaris lingua dolosa? ¶ Ecce quid datur tibi: [Sagittæ acutæ] id est, diuina præcepta, quæ cito transfigunt corda hominũ, dantur eis arma contra linguam dolosam: sagittæ dico [potentis] id est, ipsius dei: & per hoc innuit, quod ipsæ sagittæ faciant homines potentes contra linguam dolosam: sagittæ dico dantur [cum carbonibus desolatorijs.] Carbones dicit sanctos, quia ipsi aliquando fuerunt extincti, sed postea per Christum facti sunt ardentes, et alios ad dilectionem dei accendunt: qui dicuntur desolatorij, comburentes, & consummantes ędificia, hoc est, vitia, si ad eorum exemplum nos volumus informare: & istud est quod apponitur nobis ad linguam dolosam. ¶ Heu mihi. Pars secunda. Quasi diceret: Licet sim exauditus de tribulatione, habens sagittas & carbones contra linguam dolosam, tamen adhuc est [mihi heu] id est, magnus gemitus, [quia incolatus meus prolongatus est] id est, peregrinatio & exilium meum à vera patria nimis producitur: non quod vita hominis longa sit, sed quia
Philip. 1. iam vellet dissolui, & esse cum Christo: & ideo est mihi heu, quia [habitaui cum habitanribus Cedar] id est, cum illis qui manent in tenebris. Cedar enim tenebræ interpretatur: & ideo dico heu mihi, quia [anima mea multum incola fuit] id est, multam grauitatem passa est in hoc exilio. ¶ Ideo dico quod grauis est animæ meæ hæc peregrinatio, quia & illi, cum quibus eram, & pacem odio habebant, quam ego quærebam, & me impugnabant: hoc est: [cum illis qui oderunt pacem, eram pacificus] quia cũ ipsi

essent

essent seditiosi, non maledicebam eis, sed orabã pro eis, tamen non tacebam quin prædicarem verbum dei: & [cum loquebar illis] verbum veritatis, [impugnabant me] multis tribulationibus, & hoc [gratis] id est, sine aliquo meo merito. Vel gratis, quia nihil profecerunt.

IN PSALMVM CXX.

Titulus. Canticum graduum.

LEuaui oculos meos.] In hoc psalmo habet materiam secundum gradum: hic enim ille iustus, qui superius à vitijs exiuit, & mundo renunciauit, ostendit se ad sanctos intentiones suas dirigere, vt per eorum intercessionem diuinum sibi auxilium acquirat, quo factus iustus contra omnium tentationes resistat. Intendit propheta per suum exemplum alios inuitare, vt per eosdem gradus ascẽdant. In prima parte leuans oculos ad sanctos, petit per eorum intercessionem auxilium domini sibi dari. In secunda parte, quæ incipit: Dominus custodit te: affirmat se illud habere auxilium, & ostendit quod sibi valeat.

¶ Ac si proppheta ita inuitaret alios, dicens: O fratres, qui iã peccata exuistis, leuate oculos vestros interiores ad sanctos dei, vt per eorum intercessionẽ auxilium domini recipiatis, & hoc exemplo mei, ꝗ [leuaui] id est, erexi [oculos meos] id est, intentiones meas [in montes] id est, in sanctos angelos, & alios sanctos, assistentes præsentiæ dei, [vnde] id est à quibus, [veniet auxilium mihi.] ¶ Dico quod ab illis auxiliũ mihi veniet, sed tamen non ab illis quod ipsi dent, sed potius [auxilium meum] erit [à domino, ꝗ fecit cœlum & terram] in quo apparet eius auxiliũ esse valẽs, et forte ad custodiam. ¶ Dico auxiliũ erit mihi a dño, & ô aia mea, ille [qui custodit te] id est,

deus, cuius auxilium sanctis orantibus recepisti, [nõ det pedem tuum] id est, affectionem tuam, [in commotionem] vt non commouearis ad aliqua illicita: [neq;] etiam [dormitet] id est, non permittat te negligenter operari. Tũc enim dominus custos noster dicitur dormitare, dũ permittit nos negligenter operari. Sicut dominus dormiuit in naui illis negligentibus, & securis pro tranquillitate maris: motis autem illis, & clamantibus tempestate maris, euigilauit dominus, & diligenter eos custodiuit. ¶ Vere tibi nõ dormitabit neq; dormiet qui custodit Israël, quia ita facit omnibus qui sunt Israël: & hoc est: [ecce non dormitabit] id est, non permittit Israel negligenter operari: [neq; dormiet] id est, non permittit pedem in commotionem dari, vt ad aliquod vitiũ impellãt.

Matth. 8.

¶ Pars secunda. Dominus custodit te. Continuatio Ego precor, vt dominus non det pedem tuum in cõmotionem, & ita erit, quia [dominus custodit te] in bonis quæ habemus, & [dominus] est [ꝓtectio tua] contra mala [super manum dexteram tuam] id est, super spiritualem operationem tuam, quam ipse custodit, ne de bono declinet ad malũ. Manus sinistra hominis vocatur operatio hominis, propter temporale commodum: manus vero dextera, spiritualis est operatio, non facta nisi pro cœlesti præmio. ¶ Et quia dñs est protectio super manum tuam, ideo [per diẽ] id est, tempore prosperitatis, [sol] id est, quantumlibet altissima prosperitas, [non vret te]. i. non auferet tibi aliquod bonum, nec perducet te ad elationẽ, [neq; luna]. i. grauissima aduersitas, quæ solet quosdã vrere, sicut luna exurit homines in nocte, nõ vret te [per noctẽ]. i. in tẽpore aduersitatis, dum maxime vrgebit ipsa aduersitas. i. neq; in prosperis extolleris neq; in aduersis frangeris. Vel ita secundũ Augustinũ, qui per solem accipit Christũ secundũ diuinitatẽ & per lunam eundem secundum humanitatem.

¶ Con-

¶Continuatio: Quia dominus custodit te, ideo per diem, id est, in cognitione illius illuminationis, quã habebis de ipsa diuinitate: sol, id est, diuinitas Christi non vret te, id est, non permittet te errare in cogniti one suæ diuinitatis: neq; luna, id est, ipse Christus secundum humanitatem, non vret te per noctem, id est, in cognitione humanitatis, vt de ipsa humanitate male te sentire permittat. ¶Quid per singula? [Dominus custodit te ab omni malo] id est, ab omni peccato: & quia videt mala imminere, per quæ solet ho mo impelli ad peccatum, dicit sibi ipsi: [dominus] qui custodit te, deinceps [custodiat animam tuam].

¶Hoc modo scilicet, [dominus custodiat introitum tuum] vel cum duceris ante reges & præsides, non taceas veritatem, nec cedas minis eorum, [& exitũ tuum] id est, quando duceris ad mortem, non neges veritatem timore mortis: & hoc faciat incipiendo [ex hoc nunc] id est, ex hoc præsenti, [& vsq; in seculum] id est, quandiu durabit seculum istud.

IN PSALMVM CXXI

Titulus. Canticum graduum.

LAetatus sum]. Hic habemus tertium gradum gaudium illud, quod habet fidelis iste qui loquitur, de hoc quod cognoscit se iturum in domũ domini super cœlestem Hierusalem, & iam in ea spe habitat, & ad huiusmodi gradum intendit inuitare alios. In prima parte dicit se lætari de illa cœlesti domo, quã ipse inhabitaturus est, & ostendit magnã dignitatem illius ciuitatis, vt ad desiderium illius maxime corda commoueat. In secunda, quæ incipit: Rogate quæ ad pacem: dicit ipsis ciuibus, quod multa bona de ipsis loquitur. Ordine quoq; bono incedit. Debet enim qui sanctorum intercessione sibi diuinum auxilium acquisiuit, exultare & lætari spe æternæ habitationis. ¶Ac si ita diceret: Vos exuti a vitijs, qui iam diuinum auxilium sanctorum intercessione acce-

pistis, gaudete de securitate æternæ habitationis, exẽ
plo mei, qui [lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi]
a spiritu sancto, vel a quolibet prophetarum, vt a
Moyse poterat vel Dauid accepisse: hęc quidem sunt
mihi dicta, [in domum domini ibimus] id est, ad cæ
lestem habitationem perueniemus, ego & alij mihi
consimiles, qui iam vitijs relictis, sanctorum interces
sione diuinum acceperunt auxilium sicut ego. Licet
ego dicam quasi futurum: in domum domini ibimus
tamen iam inhabito mente in illa domo: hoc est: [pe
des nostri] id est, nostræ affectiones, [stantes erant]
id est, firmiter collocatæ & bene erectæ ó [Hierusa
lem] cœlestis [in atrijs tuis] id est, in tua amplitudine
Hierusalem determinat se non dicere de terrestri, sed
de cœlesti Hierusalem. ¶ Quasi diceret: ó Hierusa-
lem nos stabimus in atrijs tuis, & hæc [Hierusalem]
est [quæ ædificatur vt ciuitas] quotidie viuis lapidi-
bus, vt ciuitas, quia ciues illi cœlestes coeunt ad con
seruandam vnitatem, & iure viuant, & vnicam deo
laudem faciant, [cuius] ciuitatis [participatio] id est,
cuius ciues sunt participes [eius] rei, quæ tendit [in
idipsum] id est, in immutabilitatem, scilicet, ipsius di-
uinæ essentiæ, quæ est refectio omnium habitantium
in illa ciuitate. Vel cuius ciuitatis participatio, ita di-
co quod sit eius ciuitatis, id est, communiter omnium
est tendens in idipsum, id est, in rem, quæ omnino im
mutabilis est, scilicet, in idipsum, deum scilicet, & ip-
se deus participatio est illius ciuitatis: & eo bono illi
ciues participant, quamuis non æqualiter.

¶ Et bene dico, quod nos in domum domini ibimus
[quia illuc] id est, ad illam cœlestem habitationem
[ascenderunt tribus] non quæcunq;, sed [tribus do-
mini] id est, tribus illæ, quæ in multa solicitudine deo
seruierunt: & determinat quæ sint tribus domini, sci
licet, [testimonium Israel] id est, illi, qui bona conuer
satione testantur se Israel esse: ad hoc ascenderunt, vt
laudare-

laudaretur ibi nomen domini: hoc dicit:[ad confiten dum nomini domini]iuxta illud: Beati qui habitant Psal.83.
in domo tua domine,in secula seculorum laudabunt te. Non propter hoc dicit,ascenderunt, quod tempore Dauid prophetæ aliqui adhuc ascendissent,sed tamen ideo per præteritum annunciat,quia certus erat per merita patriarcharum,& aliorum iustorum, qđ ipsi in aduentu mediatoris essent ascẽsuri ad illam cœlestem Hierusalem. ¶Et vere ascenderunt, quia & ibi etiam iudices constituti sunt: hoc est: [quia illic] id est,in illa habitatione[sederunt]quasi iudices,[sedes]id est,illi in quibus sedet deus & quiescit in hac vita:sedebunt dico[in iudicio]futuro,vt ipsi iudicẽt scilicet,consentiendo diuinæ sententiæ. Iudicabunt enim sancti nationes:iudicabũt quidem ipsi dico præ Sap.3.
lati[sedes super domum Dauid] id est, super familiã Christianorum fidelium,quos ipsi ad saluationem iudicabunt. ¶Rogate. Pars secunda. Quasi diceret: Vos tribus,quæ iam ibi sedetis,[rogate]id est,petite & impetrate nobis precibus vestris & meritis ea [quæ sunt]vtilia[ad]consequendam[pacem Hierusalem]:sic rogate,id est: quærite, [&] per hoc erit [abundantia]omnibus[diligentibus te]. ¶Et vt per nostram abundantiam ad tuam possimus peruenire habitationem,[fiat]nobis[pax] id est, quies & mentis tranquillitas:& hoc[in virtute tua]id est in charitate,quæ specialiter in te regnat, [& in turribus tuis]id est,sanctis apostolis,& alijs qui se exposuerunt morti pro defensione ecclesiæ,[sit abundantia]virtutum,vel acquisitorum prædicatione sua, vt cum multis filijs deo se præsentent in iudicio. ¶Nõ tantum precor vt sit pax & abundantia in turribus tuis,sed etiam bene loquar de te alijs: hoc est,[loquebar pacem]alijs[de te]id est,in te pacem abundare, nec ad tuam tranquillitatem inquietos, & sine pace

vera

vera hic viuentes posse peruenire: & hoc loquebar [propter fratres meos, & proximos meos] scilicet, vt in eis talem ponerem pacem, qua possent peruenire ad supernæ ciuitatis pacem & habitationem. Fratres, accipit magis sibi adiunctos, & similes in bonis operibus: proximos, quoscunque Christianos. ¶ Et non tantum verbo loquebar de te, sed etiã opere & labore [quæsiui bona tibi] id est, multos ciues attraxi: & hoc ideo, quia domus dei es: hoc est quod dicit: [propter domum domini dei nostri.]

IN PSALMVM CXXII

Titulus. Canticum graduum.

AD te leuaui oculos meos]. Sicut in aliis dictũ est, & hoc præmisso psalmo ostendit se fidelis loqui & gaudere de habitatione cœlesti: & hic familiaris iam factus ipsi deo, dirigit oculos ad ipsum, positus inter molestias huius vitæ. In prima parte ostendit oculos ad deum se dirigere In secunda parte, quæ incipit: Miserere nostri domine: precatur misericordiam. Intentio est, nos hortari ad hunc gradum, & specialiter in primis istis septem loquitur de veteri testamento. ¶ Quasi ita diceret: Vos positi in tribulatione, leuate oculos vestros ad deum, sicut ego [leuaui oculos meos] interiores [ad te] o deus, qui potens es exaudire: hoc notat, dicens: [qui habitat in cœlis]. Ille dicitur oculos ad deum dirigere, qui non confidens in his terrenis, in solo domino fiduciam ponit. ¶ Ostendit quomodo oculos dirigat ad ipsum deum, [Ecce sicut oculi seruorum in manibus dominorum suorum] vt aliquod ab ipso beneficium accipiant: vel si puniantur a domino, vt liberentur. ¶ Et [sicut oculi ancillæ] similiter sunt [in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad dominum deum nostrum, donec misereatur nostri] vel a tribulationibus liberando, vel quæcunque beneficia faciendo. Postquam dixit de seruis, ideo supponit de mulie-

ribus,

ribus,vt in eo ſexu ſaluatio futura intelligatur: per mulieres,quæ naturaliter fragilis ſunt corporis,accipimus non ſolum fœminas,ſed etiam aliquos fragiles viros:iterum inter viros accipimus quaſdam robuſtas mulieres, & ſicut domina promptior ad miſerendum quàm dominus dicitur, ita deus comparatur dominæ,quia cito mouetur erga fragiles: comparatur & domino,cum permittit bene torqueri robuſtiores,vnicuiq; faciens ſecundum ſuam poſſibilitatem: Vnde Apoſtolus: Fidelis deus,qui non patietur tentari ſupra id quod poteſtis. ¶ Miſerere noſtri Domine. Pars ſecunda. Quandoquidem oculos noſtros ita ad dominum dirigimus,ideo [domine miſerere noſtri,miſerere noſtri] : ideo binam precatur miſericordiam,quia binam ponit miſeriam, ſcilicet, ſecundum corpus,& ſecundum animam:miſerere dico,[quia multum repleti ſumus deſpectione] ſecundum corpus. ¶ Ideo quoq; miſerere, quia non tantum corpus,ſed etiam[quia anima noſtra multum repleta eſt]deſpectione:nec tantummodo dicam repletam,imo ipſa eſt facta[opprobrium abundantibus] in diuitijs. Diuites enim opprobrioſos & ſtultos iudicant bonos,quia non quærunt diuitias ſicut ipſi faciunt:[&]eſt facta[deſpectio ſuperbis]mente elatis deſpiciunt enim eos,cum pro cœleſtibus , quæ æterna putant,contemnunt. 1.Cor. 10.

IN PSALMVM CXXIII

Titulus. Canticum graduum.

NIſi quia dominus]. Hic habemus quod iuſtus ille,qui in alio pſalmo ad dominum erigebat oculos,inter anguſtias de liberatione clamabat,liberationem quam accepit, vel aliquod aliud bonum quod habet, non ſibi, ſed omnia miſericordiæ dei attribuit:& intendit ad eundem gradum cæteros inuitare , vt omnia attribuant miſericordiæ dei.In prima parte oſtendit a domino ſolo ſe habere,

quod

quod tribulationibus possit resistere. In secunda, quę incipit: Benedictus dominus, qui non dedit: de sua liberatione gratias agit domino. ¶ Quasi ita diceret Vos qui inter angustias liberationē accepistis, liberationem vestram domino ascribatis, exemplo nostri, qui domino bene confitemur: [quia nisi] esset hoc, quod [dominus erat in nobis] confirmans nos [cum exurgerent homines in nos, deglutissent nos] id est, incorporassent nos sibi [viuos] id est, scientes: quia quamuis cognosceremus malum esse, tamen oporteret nos eis consentire præ magnitudine tribulationum: & hoc [forte] id est, & posset fieri, vel non fieri: & sicut nos dicimus, ita [dicat Israel] id est, vir videns deum, [nunc] id est, sine dilatione, ita dicens [nisi quia dominus erat in nobis] cum exurgerent homines in nos, forte viuos deglutissent nos. ¶ In principio defecissemus, & multo magis [cum furor] id est, impetus [eorum irasceretur] id est, exardesceret [in nos, aqua] id est, inundantia tribulationum, [absorbuisset nos] id est, irreparabiliter sibi attraxisset, & hoc [forsitan] id est, ita cōtigisset vere, nisi quia dominus erat in nobis. ¶ Nisi quia dominus erat in nobis, aqua absorbuisset nos, sed quoniam fuit in nobis [anima nostra] quoquomodo corpus tractaretur, [pertransiuit] illæsa [torrentem] id est, impetuosam tribulationem: ego dico, domino auxiliante, anima nostra pertransiuit, & [forsitan] diceret aliquis, quod sine domini auxilio [anima nostra pertransisset aquam] id est, inundantiam malorum, [intolerabilem] quantum ad humanas vires, quod impossibile apparet ex hoc, quod aqua illa intolerabilis est. ¶ Benedictus dominus

Pars secunda. Et quia per eum transiuimus, ideo sit [benedictus dominus, qui non dedit nos in captionem] vt caperent nos, & incorporarent, [dentibus] id est, corrosionibus, & feritate [eorum] quia sicut feræ volunt nos dilaniare. ¶ Non dedit dico, sed potius [ani-

us[anima noſtra ſicut paſſer erepta eſt de laqueo] id eſt, deceptione[venantium] id eſt, quærentium opportunitatem decipiendi me. ℭEt non tantum anima noſtra eſt erepta, ſed[laqueus]id eſt, ipſi illaqueãtes nos, [eſt contritus]quia ipſi tandem duplici contritione conterentur, [& nos liberati ſumus] id eſt, in magna dignitate a deo conſtituti.

ℭEt hoc[adiutorium noſtrum] quod ita ſumus liberati, non eſt a nobis, ſed quia ſumus[in nomine domini]qui nos bene poteſt cuſtodire , quoniam ipſe eſt[qui fecit cœlum & terram] vel ad literam, vel ad allegoriam.

IN PSALMVM CXXIIII.

Titulus. Canticum graduum.

QVi confidunt in domino]. Hic habet materiam hunc gradum, ſcilicet, confidentiam: intẽdit etiam alios ad eam inuitare. In prima parte oſtendit quid faciat ipſa confidentia, ſcilicet, quod in domino confidentes nihil poteſt ſeparare a charitate Chriſti. In alia, quæ eſt: Benefac domine: precatur bona confidentibus in domino . Ordo Congruus eſt: poſtquam a deo liberationem recepit & omnia miſericordiæ dei attribuit, iuſtum eſt vt in ipſo firmiſſime confidat. ℭQuaſi ita diceret: Vos qui beneficia veſtra miſericordiæ dei attribuitis, deinceps confidite in domino: quia illi eorum, [qui confidunt in domino]non per pręſumptionem, ſed[qui habitat in Hieruſalem]id eſt, qui iuſtus eſt, ſcilicet, habitat ſpe in cœlo, vel deuote in eccleſia[non commouebitur in æternum]a Chriſto, vel a bono propoſito per aliquas tribulationes, [ſicut mons Sion]id eſt, ipſe Chriſtus, qui corporaliter in monte Sion habitauit. ℭIdeo confidens ipſe non commouebitur, quia [montes]id eſt, angeli, vel Apoſtoli & alij ſancti viri, meritis, precibus & exẽplis ſunt[in circuitu eius] munien

munientes huiusmodi confidentes cõtra hostes:[et] etiam ipse[dominus]est[in circuitu populi sui] vt eum muniat & protegat[ex hoc nunc, & vsque in seculum.] ¶ Et licet ad præsens permittat eos tribulari, tamen reuera est in circuitu eius, quia non relinquet fideles suos in potestate inimicorum, ne & ipsi compellantur peccare: & hoc est: [quia nõ relinquet dominus virgam]id est, potestatem [peccatorum super sortem iustorum]id est, super religionem, quam iusti faciunt suam sortem: ideo non relinquet,[vt nõ extendant iusti ad iniquitatem manus suas]. Si enim mali super iustos potestatem haberent, iustos ex necessitate peccare compellerent. ¶ Benefac. Pars secũda. Continuatio: Dixi quia dominus relinquet, & tu ô[domine]sicut cœpisti,[benefac] id est, perseuera in custodiendo, & alia bona faciendo[bonis]id est, illis qui sequuntur præcepta tua,[& rectis corde]illis qui nulla angustia peccare coguntur. ¶ Istis benefaciet dominus,[declinantes autem]id est, propter aliquas tribulationes a mandatis dei deficientes,[adducet dominus in obligationes]id est, multis peccatis permittit alligari[cum operantibus iniquitatem] id est, sicut facit alios operarios iniquitatis, [super Israel]autem, id est, super virum videntẽ deũ, erit[pax] partim in hac vita, & summe in alia. Cum malis mala annunciat, nos bene ad confidentiam cohortatur, ne mala cum diffidentibus patiamur.

IN PSALMVM CXXV.

Titulus. Canticum graduum.

IN conuertendo]. Hic habet materiam propheta expectationem futuræ liberationis per aduentum Christi, in quo fideles & priores iusti, qui adhuc per culpam originalis peccati a diabolo tam viui, quàm mortui tenebantur, liberati sunt: & hæc expectatio finis fuit omnium iustorum sub veteri testamento: per quod patet, quod alij sex præcedentes gradus ad

ad homines veteris testamenti specialiter diriguntur Intendit propheta inuitare homines veteris testamẽti, vt in aduentu Christi spem suæ liberationis apponant. In prima parte ostendit iustos illos tantam in aduentu Christi habuisse consolationem, vt etiam inimici eorum consolationem laudarent. In secunda q̃ incipit: Conuertere domine: precatur deum, vt & ipse in aduentu Christi partem liberationis habeat, qa lætum videt finem liberatorum. ¶Quasi diceret: Expectare debetis fratres consolationem in aduentu Christi, quia [in conuertendo dominus] id est, dum dominus conuertit [captiuitatem Sion] id est, illorũ qui sunt speculatio, & prouident sibi, [facti sumus sicut consolati] id est, sicut illi, qui consolationem accipiunt venientibus bonis. ¶Tunc] id est, in illa conuersione captiuitatis, [os nostrum] scilicet, cor ipsum [est repletum gaudio: &] non tantum cor, sed etiam [lingua nostra] exterior, est in [exultatione] id est, exultanter annunciauit alijs liberationem, quam videt per aduentum Christi fieri: per præsens & præteritũ propter certitudinem rem futuram annunciat.

¶Tunc] etiam, id est, quando Dominus conuertet captiuitatem nostram, [dicent] aliqui [inter Gentes] hoc [magnificauit] id est, magnifice disposuit [dominus facere cum eis]. Intelligentes enim, quod homines a peccatis per Christum liberentur, cognoscent eos esse dei filios, & tandem in angelicis manibus in perpetuam requiem deportandos.

¶Ipsi dicent: magnificauit dominus facere cum eis, nec in hoc sunt fatui, vel insipientes, quia ita verum est, sed & [magnificauit dominus facere nobiscum] id est, discreuit quod magnos nos faceret, & nos hoc sperantes, [facti sumus lætantes].

¶Conuerte Domine. Pars secunda. Continuatio: Et quia magnificasti facere nobiscum, ideo ô [domine conuerte captiuitatem nostram] qua frigore

peccati obligati sumus: sic conuerte, vt perueniamus ad cursum bonæ operationis: ita conuerte, [sicut torrens] qui est ligatus frigore hyemis, conuertitur [in austro] in vento illo calido, ita vt per austrum, id est, per calorem spiritus sancti conuertatur frigus, id est, pigrities peccati a nobis. ¶ Dico conuerte, quia tūc id est, facta conuersione [metent] illi [in exultatione] id est, exultanter recipient mercedem vitæ æternæ, [qui seminant] bona opera sua, vnde multiplicem fructum expectent, [in lachrymis] id est, in mœrore & tristitia huius vitæ. ¶ Qui sunt illi qui metent in exultatione? Illi scilicet, qui ibant ad æternam ciuitatem per bona opera sua, & non cessantes ad horam, sed [euntes] assidue: [ibant] dico, [& flebant] pro morte & miseria huius vitæ: ipsi dico [mittentes semina sua] id est, bona opera sua: vel specialiter eleemosynas. ¶ Euntes ibant, [venientes autem] id est, appropinquantes morti, [venient] vsque ad iudicium, [cum exultatione, portantes] id est, perferentes domino [manipulos suos] id est, bona opera sua, vnde remunerationem recipient.

IN PSALMVM CXXVI.

Titulus. Canticum graduum Salomonis.

NIsi dominus ædificauerit]. Sicut septem prædictos gradus specialiter ad homines veteris testamenti direximus, ita octo istos futuros ad homines noui testamenti proprie referimus: & dicuntur hi gradus specialiter Salomonis, id est, pacifici, scilicet, Christi, qui verus pacificus fuit, quia ipse reconciliauit deum hominibus, & pacem fecit inter Iudæos & Gentes. Vnde Apostolus dicit Qui fecit vtraque vnum. Huius autem pacifici proprie dicuntur isti gradus, quia per præsentiam corporis manifestum auxilium humano generi contulit, et in seipso exemplum totius iustitiæ ostendit, & alios

Ephe. 2

per

per gradus virtutum ad cœlestem Hierusalem ascendere docuit. In hoc psalmo loquitur hominibus, qui in aduentu Christi, quem alio in psalmo dicit cum magna exultatione expectari, abundantiam beneficiorum receperunt, veluti sancti apostoli fuerunt: & intendit ab eis auferre omnem præsumptionem, scilicet, non præsumant tales esse, qui possint ædificare per se, vel ædificata custodire: nec putent se securos ante secundum aduentum Christi, quia nullus in hac vita potest esse securus, in qua statim quilibet labitur ad peccatum. ¶ Quasi ita diceret: Vos qui in aduentu Christi multa beneficia accepistis, etiam aliorum ædificatores constituistis, nolite de vobis præsumere, quia nihil potestis per vos, nisi dominus faciat: hoc dicit: [nisi dominus ædificauerit domum] hoc est, nisi dominus interna inspiratione aliquẽ præparet suæ habitationi, [in vanum laborauerunt qui ædificant eam] id est, qui ad eam ædificandam laborant: non enim qui plantat, aut qui rigat, est aliquid, sed qui incrementum dat, Deus. 1. Cor. 3.

¶ Dico per se non potest aliquis ædificare, nec per se ædificata custodire: hoc est: [nisi dominus custodierit ciuitatem] id est, ipsam ecclesiam, quæ dicitur ciuitas, quia de multis collecta est, & bene munita virtutibus: [frustra vigilat qui custodit eam] ciuitatem. Cum dicit, vigilat, innuit nobis curam & solicitudinem, quam pastores ecclesiæ, qui vigilant ad greges custodiendos habent. Vnde in Canticis: Inuenerunt me vigiles, qui custodiunt ciuitatem. Canti. 3.

¶ Quandoquidem solus Deus ædificat & custodit, ergo [vanum est vobis surgere] id est, de securitate æternæ beatitudinis præsumere: quia quicunque est in hac vita, pronus est ad lapsum: Vnde dicitur: Qui stat, videat ne cadat. Vanum est dico, [an- 1. Cor. 10

te lucem surgere]id est, ante secundum Christi aduentum, in quo vera lux & manifesta cognitio vnicuiq; erit. Vel, ante lucem, id est, ante cognitionem, quam recipit vnaquæq; fidelis anima post dissolutionẽ tantum: ante lucem surgere vanum est, scilicet, [postquã sederitis]id est, sessionem & deiectionem huius vitę transieritis, tunc[surgite]id est, securi estote: vobis dico vt surgatis, [qui manducatis panem doloris]id est quibus miseriæ huius mundi sunt refectio, sicut panis alicui. ¶ Dico surgite postquam sederitis: & quasi diceret aliquis: Quando erit perfecta illa sessio? [Cum] dominus [dederit dilectis suis somnum] id est, mortem: & cum dederit, [ecce]apparebit [hæreditas domini]scilicet, [filij]id est, iusti viri : qui filij sunt[merces]id est, remuneratio quam dominus dedit Christo, pro expletione suæ obedientiæ : merces dico[fructus]id est, ipsius Christi, qui fuit fructus ipsius[ventris]virginalis. Vbi dicit: ecce hæreditas, incipit de secunda parte, in qua ostendit magnam dignitatem eorum, qui sunt hæreditas domini. In prima parte dissuadet a præsumptione. ¶ Dico filij erunt merces, & ipsi[filij excussorum]id est, prophetarũ qui dicuntur excussores, quia rem latentem, scilicet, reprobationem humani generis excusserunt & manifestauerunt, erũt ita[sicut sagittæ in manu potẽtis] Sicut enim sagittarius dirigit sagittam quo vult, nec ipsa aberrat, sed percutit quem vult, ita deus potens dicitur sagittarius, quia sagittas suas, id est, sanctos apostolos, & alios legatos mittit, in quàm remotas partes ipse eligit, et hos corda hominum diuino amore transfigit. Et non tantum apostoli sunt beati, & illi alij qui susceperunt aduentum Christi, sed etiã omnes illi, qui eos imitantur: hoc est, omnis ille [vir]est [beatus, qui impleuit desiderium suum ex ipsis] hoc est, vitam suam instituit ad modum eorum: & vere beatus, quia[non confundetur cum loquetur inimicis su-

cis suis in porta]id est, in publico. Vel per portam possumus Christum accipere, qui est porta per quam itur ad vitam, sicut ipse ait: Per me si quis introierit, saluabitur: vt sic dicamus: cum loquetur inimicis suis, id est, hæreticis, in porta, id est, in Christo, scilicet, de ipso Christo agens, non confundetur, quod aliquem errorem de ipso loquatur, vel aliquo modo ab hæreticis conuincatur. Ioan. 10.

IN PSALMVM CXXVII

Titulus. Canticum graduum.

Beati omnes]. In hoc psalmo habet materiam hunc gradum, scilicet, timorem domini, & intendit admonere ad eundem gradũ illos, quos de præsumptione superius admonuit. In prima parte ostendit quid efficiat timor domini. In secunda parte, quæ incipit: Benedicat tibi dominus ex Sion: ponit orationem, quæ bona, scilicet, ipsum deũ timentibus exoptat. ¶ Quasi diceret: Vos qui bona Christi recepistis, nec etiam præsumitis, timete dominum, quia [omnes qui timent dominum] casto timore, [beati] sunt, id est, illi [qui] eum timent, [ambulant in vijs eius] vel in præceptis, vel imitatione. ¶ Vere beatus eris, [quia manducabis] id est, refectionem tibi capies [labores manuum tuarum] id est opera manuum tuarum facta cum magno labore: & quia hoc manducabis, [beatus es] in hac vita [& bene tibi erit] in futura. Quod prius pluraliter de ecclesia loquitur, ad multitudinem personarum respicit: quod autem de eadem ecclesia postmodum in singulari numero loquitur, ad ecclesiæ respicit vnitatem. Et etiam in hoc beatus eris, quod [vxor tua] id est, animalis natura tua, quæ debet subijci viro, id est, rationi, per quam regatur, erit [abundans] bonis fructibus & operibus, [sicut vitis]: vxor dico, posita [in lateribus domus] id est, in vicinitate bonæ conscientiæ [tuæ] quia bona vicina erit viro suo, id est, rationi:

& per hoc non seducetur ipsa vxor, sicut Eua seducta fuit: conscientiam domum vocamus, quia in ea hospitium domino præparamus. Vel per vxorem possumus accipere sapientiam: vt sic dicamus: Vxor tua, id est, sapientia, quæ fouet & nutrit virum, sicut vxor, est abundans bonis fructibus, quia facit te operari sicut vitis: vxor dico, posita in lateribus domus tuæ id est, duobus testamentis: quia per sapientiam quam habet in ipsis testamentis, & se & ipsum virum benefacit operari, & alios docet bene operari: quæ, duo testamenta sunt latera, id est, sustentamenta, bonæ cõscientiæ, & hoc est, domus tuæ. ¶ In hoc etiam beatus eris, qui, [filij tui] quos tu generas deo prædicatione & exemplo, erunt [sicut nouellæ oliuarum] id est, sicut nouellæ oliuæ: quia sicut nouellæ semper virides sunt, id est, magis fructificant, quàm aliæ, sic filij tui & virentes erunt virtutibus, & fructificantes bonis operibus: filij dico positi [in circuitu mensæ tuæ] id est, diuinæ scripturæ, vt tua doctrina reficiantur. Vel, in circuitu mensæ tuæ, id est, altaris, vbi dominici corporis refectione cibantur. Ideo melius eligit has duas arbores, quàm alias fructiferas quia per vitem austeritatem iustitiæ, per oliuam suauitatẽ misericordiæ intelligimus quę duo vnusquisq; fidelis debet habere in se: quibus duobus Samaritanus legitur infudisse in vulnera illius, qui descendit ab Hierusalem in Hiericho, & incidit in latrones. ¶ Bene appa- Lucę. 10
ret quod beatus eris timens dominum, quia [ecce sic] sicut dictum est, [benedicetur homo qui timet dominum]. ¶ Benedicat tibi. Pars secunda. Et in hac optatione ostendit affectum, quem habet erga timẽtes dominum. Continuatio: Dico sic benedicetur, & o tu homo timens dominum, [benedicat tibi dominus ex Sion] veniens, qui natus carnaliter fuit in Siõ Vel, ex Sion, id est, ex hoc quod tu factus es Sion, id est, speculans æterna: [& videas bona Hierusalem] cœle-

cœlestis, scilicet, perducat te ad illa bona dominus: videas dico[omnibus diebus vitæ tuæ]id est, in æternitate. ¶Et]non tu solum hoc videas, sed etiam [videas]in illa Hierusalem, [filios filiorum tuorum] id est, imitatores illorum, qui tua prædicatione generati sunt. Et quid per singula? videas [pacem super Israel]id est, æternam tranquillitatem, quæ est super, id est, maior etiam quàm aliquis vir videns deum valeat promereri.

IN PSALMVM CXXVIII

Titulus. Canticum graduum Salomonis

SAepe expugnauerunt]. Postquam de præsumptione & dei timore præmonuit, admonet de tolerantia, & eundem gradum habet materiam. In prima parte admonet homines noui testamenti ad tolerantiam, per exemplum omnium iustorum a primo iusto. In secunda, quæ incipit: Confundantur & conuertantur retrorsum: obstinatis malum precatur: per quod nos ad tolerantiam hortatur, ne cũ impijs in aduentu iudicis condemnemur. ¶Quasi diceret: Vos qui iam de vobis non præsumitis, dum filiali timore deum timetis, cum mali vos persequuntur tolerantiam habeatis exemplo mei, quia [sæpe expugnauerunt me]id est, sic tribulationibus affecerunt, vt etiam quandoque occiderent: & hic loquitur in persona omnium iustorum noui testamenti: & hoc[a iuuentute mea]id est, a tempore primi iusti, a quo incepit ecclesia: et sicut ego dico, sic[dicat]omnis[Israel] id est, vir videns deũ, [nunc]id est, statim in hoc præsenti: ideo dicit, nunc, quia futurum est quando non clamabit Israel de sua impugnatione, scilicet, quando erit in cœlesti Hierusalem. ¶Hoc scilicet dicat: [Sæpe expugnauerunt me a iuuentute mea] & vere sæpe, [etenim non potuerunt mihi]præualere: quia si me semel occidissent, non esset pugnandum vltra cum eis.

¶ Dico expugnauerunt, & hoc non tantum in faciem, vt me manifeste oppugnarent, sed [peccatores fabricauerunt] id est, multa mala intulerunt [supra dorsum meum] id est, supra illos de ecclesia, qui per se nõ habẽt verum lumẽ, sed sequũtur alios, & hoc diu, & hoc est: [prolongauerunt iniquitatem suã]. ¶ Illi superbe ecclesiam persecuti sunt, [dominus] solus [iustus concidet] id est, ad humilitatem reducet, [ceruices] id est, altitudines & superbiam [peccatorum] scilicet, illorum omnium, qui ecclesiam persequũtur.
¶ Pars secunda. Dico concidet ceruices peccatorum qui autem sunt obstinati, scilicet, illi [omnes qui oderunt Sion] id est, ecclesiam obstinate, [confundantur] cum dicetur: Discedite a me maledicti in ignem
Mat. 25 æternum: [& conuertantur retrorsum] id est, priuentur a potestate, quam in hac vita super iustos obtinẽt ¶ Fiant] etiam [sicut fœnum tectorum, quod priusquam euellatur exaruit]. Superbi qui se in altum erigunt, merito fœno tectorum comparantur: quia sicut fœnum tectorum in altum erigit, & tamen sine radice est, ita se ipsi erigunt: & antequam euellantur, id est, moriantur, arescunt bonis animæ, quia rationem cœlestis doctrinæ non quærunt, nec diligunt. ¶ De quo] fœno, id est, de quibus malis [non implebit manum suam] angelus, [qui metet] id est, separabit bonos a malis: [& sinũ suũ] inde angelus [qui manipu-
Mat. 13. los colliget]. i. cõgregabit bonos. Per manũ intelligitur opus, ꝑ sinũ quies. Ideo angeli dicũtur portare in manibus illos ꝗ boni fuerũt operarij: & in sinu illos, ꝗ fuerũt cõtẽplatiui. ¶ Ideo nõ colligẽtur ab angelis, ꝗa in hac vita nõ receperũt benedictionem ab apostolis, vel ab alijs sanctis viris: & hoc est: illi [ꝗ præteribant]. i. apostoli, & alij sancti viri, ꝗ cõtẽnentes terrestria, prętereũt ad cœlestia [nõ dixerũt] eis, [benedictio dñi sup vos]. i. multiplicatio virtutũ: et etiã nõ dixerũt [benediximus vobis] ex parte nostra,
ita

ita quod [in nomine dñi] vos benedicamus.i. quod de vestra benedictione nomen domini honoretur.

IN PSALMVM CXXIX.

Titulus. Canticum graduum.

DE profundis.] In hoc psalmo gradus & materia est pœnitentia. Hanc ideo post multos gradus virtutũ ponit, vt indicet nobis, quod quantumcunq; aliquis in virtutibus profecerit, tamẽ necessaria est pœnitentia ad impetrandam dei misericordiam: quia nullus tam iustus est, quin aliquas habeat maculas, quæ semper sunt delendæ medicamento pœnitentiæ. In prima parte pœnitens iste precat deum, vt exaudiat eum clamantem de peccatis, nec iudicet eum secundum iniquitates suas. Et postquã sic deprecatus est per suas miserias, captat beneuolẽtiam per bona iudicis, & ostendit lætum finẽ suæ pœnitentiæ.s.se dominum sustinere, & in ipso sperare, ex quo maxime potest per pœnitentiam persuadere In secunda, quæ incipit: A custodia matutina: monet alios iustos, vt ipsi in domino spem suam ponant. Intentio est, inuitare ad pœnitentiam. ¶ Quasi ita admoneret eos: Vos fratres, qui tolerantiam habetis, quiq; cæteros prędictos gradus ascendistis, pœnitentes de peccatis clamate ad deum, exemplo mei, qui [clamaui ad te domine de profundis].i.de profunditate iniquitatis.s.propter hanc profunditatẽ, in qua me esse cognoui, clamaui. Intelligit iustus hanc profunditatem quęlibet leuissima peccata, etiam totam huius vitę conuersationem, in qua nemo potest sibi abstinere a peccato: & quia sic clamaui, intende: & quia hęc talia cognoui profunda esse, ideo [dñe exaudi vocem meam] quasi diceret: Dignum est, vt me clamantem ita exaudias. ¶ Nec tantum dico exaudi sed etiam intende mihi, vt non tantum peccata, pro quibus clamo, dimitttas, sed etiam me in omnibus bonis multiplices & custodias, hoc dicit: [Fiant au-

res tuæ intendentes in vocem deprecationis meæ.] ¶ Ideo peto vt exaudias, & peccata dimittas, quia [si obseruaueris iniquitates dñe dñe] vt secundũ eas iudicare velis, [quis sustinebit] iudicium tuũ, vt per merita possit saluari? Nullus vtiq; ¶ Si iniquitates attendas, nullus poterit portare iudiciũ, sed quia propitius es, ideo sustinemus: hoc dicit: [qa apud te propitiatio est]. i. quia ex misericordia condonas peccata: [&] item [propter legem tuam]. s. Euangelicam doctrinam, quæ nos docet propitiationẽ tuã, [sustinui te] ô [dñe]. i. quantæcunq; darẽtur tribulationes, nunq̃ à te discessi, sed semper fidem tenui, & legem tuam compleui. In hoc versu facit sibi beneuolũ iudicem, quẽ prius deprecatus fuerat, cognoscens suas iniquitates. ¶ Non tantum propter propitiationem & legem, sed etiam [in verbo eius sustinuit anima mea] id est, in filio eius, quem incarnandũ pro nostra redẽptione cognoui, causam sustinendi cognouit: & quia sic sustinui, sic clamaui, ideo [sperauit anima mea in dño.] ¶ A custodia. Pars secunda. Et sicut anima mea sperauit, ita [Israel] id est, vir ille qui pœnitẽs de peccatis, clamauit, aduersa sustinuit, [speret in dño] & hoc [à custodia matutina] id est, à primo aduentu Christi, qui mane vocatur, quia per illum lux nobis veræ cognitionis innotuit: in qua luce adhibenda est custodia, vt ibi fidem recipiamus, Christũ nostrum saluatorẽ intelligamus. Vel, à custodia matutina, id est, à tẽpore resurrectionis, in quo Christus à militibus custoditus, mane resurrexit: [vsq; ad noctem] id est, vsq; ad mortem. Ideo iuste debes sperare, quia [apud dñm] est [misericordia] quia gratis condonat peccata: [& redemptio] est [apud eum] quia ipse dedit sanguinẽ filij sui, pretium nostrę redẽptionis: redemptio dico [copiosa,] quę non tantũ leuia & originalia peccata relaxat, sed quãtumcunq; magna. ¶ Et] qđ illa redẽptio sit apud eũ, hoc apparet in effectu

fectū, quia[ipſe redimet Iſrael]omnē ſcilicet videntē deum[ex omnibus iniquitatibus eius] in quo apparet quod redemptio eſt copioſa.

IN PSALMVM CXXX.

Titulus. Canticum graduum Salomonis.

DOmine non eſt.] Hic habet materiam hunc gradū.ſ. humilitatē: & intendit inuitare alios, vt hunc eundē gradū aſcendant, vt quantumcunque ſint iuſti, ſemper in humilitate conſiſtāt & peccatorum, ſine quibus eſſe non poſſunt, memoriam habeant, quæ eſt cuſtodia cæterarū virtutum. ¶ Quaſi diceret: Vos fratres, qui iam peccatorū obtinuiſtis remiſsionē per pœnitentiā, & iam firmiter in dño ſperatis, nolite de vobis præſumere, ſed ſemper humiles eſtote, exemplo mei, qui in nullo me exaltaui: & hoc eſt: [dñe non eſt exaltatū cor meum] .i. non ſuperbiui interius, [neque elati ſunt oculi mei] .i. non oſtendi ſignum ſuperbiæ exterius. ¶ Et licet haberem magna.ſ. virtutes et alia, tamē [in magnis] illis[neque ambulaui]id eſt, non talem me oſtēdi, quaſi qui magna haberem.ſ. ſuperbum : & cum haberē mirabilia.ſ. quod poſſem facere mirabilia.[non]ambulaui[in mirabilibus]quamuis exiſtentibus [ſuper me].i. multo maioribus & dignioribus, q̄ dignus eſſem. ¶ Non tantū non ambulaui in magnis, ſed[humiliter]ſenſi de me: &[ſi non ſentiebā]hoc, exiſtēs [ſicut ablactatus].i. ſeparatus à lacte, qui iacet & incumbit[ſuper matrem ſuam] quia non per ſe poteſt ſubſiſtere, niſi auxilium â matre impendatur.i. ſi non putaui me quaſi ablactatum, & deum eſſe matrem, qui me foueret: ſi hoc non feci, [ſed] potius [exaltaui animam meam]exiſtens ſtultus, ſicut ablactatus, qui ſe facit ſuper matrem ſuam, id eſt, qui putat ſe ſubſiſtere ſine auxilio matris, [ita] ſit [retributio in animā meā.] ¶ Ille qui ſuperbit, habeat retributionē ſuperbię, [Iſrael]aūt.i. vir hūilis, q de ſe nō præſumit,

[ſperet

[speret in domino, ex hoc nunc & vsq; in seculum]

IN PSALMVM CXXXI.

Titulus. Canticum graduum Salomonis.

MEmento.] In hoc psalmo est materia incarnatio Christi. In prima parte ostendit promissiones, quas Christus facit deo patri, scilicet, quod parabit sibi habitationem, premittens deprecationem propheta, vt deus dignitatem ipsius Christi, & eius merita respiciat. In secunda, quæ incipit: Ecce audiuimus: ostēdit completas promissiones Christi, et ponit exoptationes suas, vt cōpleantur. In tertia, quæ incipit: Iurauit dominus Dauid: ostendit promissiones patris ad Christum, scilicet, quod propter meritum ipsius Christi cōformes Christo, filios & imitatores Christi faciat, scilicet, vt hic doceant quæ Christus docuit, in iudicio iudicent, eiusq; beatitudinem participent. Et per hęc omnia intēdit nos ad hoc inuitare, vt nihil per nostra merita, sed per solum meritum Christi intelligamus & deprecemur nobis iustitiam dari, & ad Christi nos conformitatem perduci: et ad hunc gradum per psalmū istum monemur ascendere: & hunc psalmum fecit contra hęreticos & Iudęos, qui putabant aduentum Christi non esse necessarium ad salutem. ¶ Quasi diceret: Licet habeamus timorem dei, clamemus de peccatis, & humiliter sentiamus, sicut in prędictis gradibus ostensum est, tamen per nostra merita ad conformitatem Christi peruenire nō sufficimus, & ideo o [domine memento Dauid] id est, Christi, per cuius singulare meritum nos possumus saluari: quia ideo nominat Dauid propheta nomine illius carnalis Dauid, de cuius semine processit, vt veram ipsius Christi humanitatem significaret: [&] memēto [omnis] .i. omnimode [mansuetudinis eius] per quam ipse inuictam militiam impleuit, quia pro nobis obediens fuit vsq; ad mortē, & sicut ouis ad occisionē ductus est,

Philip. 2.

eſt. ¶ Manſuetudinis dico exhibitę,[ſicut]ipſe Chriſtus[iurauit domino].i.firmiter propoſuit: & hoc non coactus, ſed ex voluntate, & hoc eſt: [votum vouit] ex voluntate & affectione, tibi[deo Iacob] id eſt, adiutori luctantium. ¶ Iurauit dico, ita dicens:[Si introiero in tabernaculum domus meæ] ſi aſcendero in cœlum, quod eſt tabernaculum & habitatio, in qua eſt mea manſio: & etiam[ſi aſcendero in lectum ſtrati mei].i.omnimoda requie, quaſi in lecto ſtrato bonis pãnis. ¶ Et etiam[ſi dedero ſomnum] .i.mortem,[oculis meis]hoc eſt, mihi, qui prius vigilantiam habui propter cuſtodiam gregis commiſſi Mortem ſuam bene ſomno comparat, quia ita leuiter reſurrexit, ſicut aliquis de ſomno ſurgit: & deſcribit quomodo ſomnus eueniat alicui, quia prius dormitant palpebræ, deinde datur requies temporibus, & ſic ſomnus totum occupat corpus: Sic Chriſtus dormitauit appropinquans morti, quãdo Iudæis traditus eſt, quia tunc nec miracula fecit, & etiam ante Pilatum veritatem tacuit: requiem temporibus dedit, quando crucem aſcendit. Inde dicit: [&]ſi dedero[dormitationem palpebris meis]id eſt, ſi prius venero clauſus in poteſtate Iudæorum. ¶ Et]ſi prius dedero[requiem temporibus meis].i.ſi prius crucẽ aſcendero, morti proximus[donec inueniam locum domino].i.donec talem partem habeant homines, in quibus habitet deus: & donec inueniam[tabernaculum deo Iacob]cui votum feci, ſcilicet, in quibus habitet deus: apoſiopeſis.i. defectio orationis, & poteſt quodlibet impoſsibile ſuppleri.i. non ero deus, vel aliquid tale. Sciendum, quod anteq̃ Chriſtus aſcẽderet, omnia parauit, quæcunq; ad eccleſiam conſtituendam cognouit neceſſaria, ſcilicet, apoſtolos inſtruxit doctrina Euangelica, quam in omni terra audire & conuerti ſeminarent, volentibus. ¶ Ecce audiuimus, Pars ſecũda, Cõtinuatio: Ita promiſit Chriſtus

Gen. 28.

3. Reg. 8.

2.Reg.6. ſtus ædificationem eccleſiæ, & [ecce] ſicut promiſit, completa eſſe cognouimus: & hoc dicit: [audiuimus ea] quæ Chriſtus promiſit [in Effrata] .i. in Bethlehem .i. intelligimus à ſpiritu ſancto nobis reuelante, Chriſtũ in Bethlehẽ naſciturũ de virgine, in quo certi fuimus, quod cæteræ promiſsiones cõplerentur. Vel allegorice per Effrata, quod ſpeculum interpretatur, prophetias intelligimus, in quibus quãuis veritas annuncietur, tamen aperte non declaratur. Vel ſic dicamus, in Effrata .i. in dictis prophetarũ audiuimus & legimus ea, id eſt, promiſsiones: & ſicut ibi audiuimus, ſic [inuenimus ea] cõpleta [in campis] .i. in greſsibus, qui cũ prius eſſent [ſyluę] ſpinoſiq; peccatis, nunc facti ſunt arabiles, & deo fructificantes. ¶ Nos inuenimus Chriſti eccleſiam in prophetis prædictã, in cãpis ſcilicet completã, & nosipſi [introibimus in tabernaculũ eius] id eſt, in militiã eius Chriſti, qa nos facti mẽbra eccleſiæ, militamus ei, & [adorauimus in loco vbi ſteterũt pedes eius] ad literam, quia adhuc adorant homines vbi dñs aſcendit: cuius aſcenſionis teſtis adhuc remanet ceſpes viridis, nec aliquo pauimento eius viriditas poteſt dimoueri. Vel, adorauimus in loco, id eſt, integra fide: vbi ſteterunt pedes eius, id eſt, in quo apparent veſtigia ſuæ iuſtitiæ: qui enim habet perfectã fidẽ, non eam habet otioſam, ſed operatur ad Chriſti imitationẽ. Per hoc facta eſt eccleſia, & cæteræ Chriſti promiſsiones cõpletæ, quia ipſe ſurrexit, & aſcendit in gloriã ſuã, & inde miſit ſpiritũ, per quẽ apoſtoli confortati ſibi eccleſiã conſtruxerunt: & quo ipſe aſcendit, facit conſcendere arcam ſuam, id eſt, eccleſiã: & hoc non enũciatiue, ſed deſideratiue propheta annunciat, vt ſuæ mentis affectionẽ oſtendat. ¶ Continuatio: Quia impletæ ſunt promiſsiones, perfectum eſt tabernaculũ ideo ò [domine ſurge in requiẽ tuã] id eſt, aſcẽde [et] poſt te aſcendat [arca] id eſt, eccleſia, in qua continentur

tur sapientiæ & scientiæ: arca dico [sanctificationis tuæ]id est,quā tu sanctificas. ¶Et vt arca post te possit ascendere, interim [sacerdotes tui]seruientes tibi deuote,[induantur iustitiam] habeant pro infula virtutes, quæ sint eis ornamentum animæ, [&] ipsi[sancti tui exultent]de sua iustitia. Vel,sancti tui minores exultent de suo profectu, & de imitatione bonorū. ¶Et quia videt in illuminatione Gentium excæcari Iudæos,præcatur deū,vt vel iuxta finē visitet eos. Continuatio:Sacerdotes induantur iustitia, & ò domine[faciem tui Christi]id est, præsentē & claram cognitionem filij tui, quæ modo auersa est à Iudæis,[ne auertas]quin aliquando ostendas Iudæis,saltem circa nouissima tempora: & hoc non precor propter merita eorū, imo [propter Dauid seruū tuum]id est,propter meritum ipsius Christi: & hic datur plane intelligi,nullū de meritis suis debere prę sumere,sed omnem saluationem ex Christi meritis expectare. ¶Iurauit dominus. Pars tertia. Dico propter Dauid,nec diffido,quia[dominus] pater [iurauit]firmiter statuit[Dauid]id est, Christo, [veritatem]quia sicut promisit,sic compleuit, [& non frustrabitur eum]ita dicens[de fructu vētris tui] id est, de generatis per doctrinam tuam,quę venter dicitur quia continet in se arcana dei,& nutrit homines, sicut venter puerum:de illis generatis sic[ponam super sedem tuam]id est,faciam eos doctores sicut tu fuisti in hac vita,& etiam iudicare totum mundum. ¶Ponam dico hoc pacto,[si filij tui custodierint testamentum meum].i.pręcepta veteris legis & prophetarū,quę proferunt testimoniū nostrę fidei: [& testimonia mea hęc quę]ego[docebo eos] non quę ipsi ex sua sibi parte adinueniant. ¶Filij tui sedebūt super sedem tuam,[&]etiā [filij eorū].i.imitatores [vsq; in seculū].i.quādiu durabit seculū:etiā filij nouissimorū tēporū[sedebūt sup̄ sedē tuam] vt supra

¶Pro-

¶ Promisit Christo, quod sic sederent filij sui, et hoc non secundum merita eorum, [sed quoniam dominus elegit Sion] id est, ecclesiam: [elegit] dico [eam in habitationem sibi] vt non ad horam, sed assidue inhabitaret eam. ¶ Elegit dico, ita dicens: [Hæc] scilicet Sion, est [requies mea] in qua requiesco: non tantum in hac vita, sed [in seculum] subsecutiuum huius [seculi: hic]. i. in hac ecclesia, [habitabo, quoniam elegi eam.] ¶ Viduam eius] ecclesiæ. i. illos qui sunt desolati in istis terrenis, & tamen deo suam castitatem custodiunt, nec cum dæmone fornicantur, [benedicens benedicam] id est, assidue multiplicando virtutibus [pauperes eius] Sion [saturabo panibus]. i. spirituali refectione. ¶ Sacerdotes eius induam salutari] id est conformitatem Christi salutaris, id est, filij mei: [& sancti eius] minores, qui sacerdotes imitantur, [exultatione exultabunt] id est, tantam habebunt exultationem, quæ nullo modo valeat ab eis amoueri.

¶ Illuc] id est, in illa Sion, [producam] id est, extendam in futuro iudicio, [cornu Dauid] id est, altitudines ipsius Christi, manifestans ipsius potentiam omnibus: et interim [paraui Christo meo lucernam] veluti Ioannem & alios præcones, qui viam domino præpararent. ¶ Sacerdotes induam salutari, [inimicos] autem [eius induam confusione] id est, erubescẽtia, quando descendent in ignem æternum: [super ipsum autem] Christum [efflorebit sanctificatio mea] quia eius sanctificatio & gloria erit immarcescibilis.

IN PSALMVM CXXXII.

Titulus. Canticum graduum.

ECce q̃ bonum.] In hoc psalmo materiam pariter & gradum habet propheta dilectionẽ proximi, & eam commendat pluribus modis: & intendit nos inuitare, vt istum gradum conscendamus, sine quo ad supernam Hierusalem pertingere non possumus. ¶ Ac si ita diceret: Vos fratres qui per

per meritum Christi collecti, Sion facti estis, [ecce] quid vobis restat [habitare in vnum] vt [fratres].i. vt fraternam charitatem vobis inuicem exhibeatis: ideo potius elegit fraternam dilectionem persuadere q̃ eam quæ est inter patrem ac filios, vel aliquem talem, quia ea quæ est inter fratres, maxima est inæqualitate: non propter hoc dicit habitare in vnum, quod moneat nos ad localem solam habitationem, quamuis etiam bonum sit localiter simul habitare, sed intelligit in vnum habitare quoslibet diuersos ac remotos: & etiam personas quæ ex diuersis officijs suis sibi subseruiunt inuicem, & ad vnitatẽ tendunt, ac vinculo fidei eiusdem & dilectionis colligati sunt, vt nõ dicat maior minori: non egeo auxilio tuo: sed orent alij pro alijs, & cæteri expleãt sua cum dilectione officia: pascat rusticus clericum, similiter & alij debetis habitare in vnum, quia [bonum].i. vtile, quia exemplo bene habitantium, multi capiunt sibi commodũ bonæ habitationis? & [q̃] bonum est? Infinite quidem: [& q̃ iucundum] suaue & delectabile, infinite similiter. ¶ Bene dico iucũdum esse habitare fratres in vnum, [sicut vnguentum in capite, quod descendit in barbam barbam Aaron. ¶ Quod] etiam [descendit in oram vestimenti eius.] Vnguenti similitudinem inducit, quia in vnguento maxime delectatur & fouetur caro. De Aaron ideo dicit, quia ipse fuit primus inunctus sacerdos, cuius vnctio tam copiosa fuit, quod defluxit in barbam et in vlteriora vestimẽta. Est autem mystica hęc similitudo, quoniam per vnguentum in capite significatur spiritus sanctus, q fuit in Christo capite nostro, in quo habitauit spiritus sanctus non ad mensuram: & de capite illo descendit in barbã, id est, in fortes viros, & proxime inhęrendo capiti, velut in ipsos apostolos, qui sunt barba, nõ cuiusq;, sed Aaron.i. Christi, qui propter officium sacerdotij significatur per Aaron, etiam secundum in-

 terpre-

terpretationem nominis, quia Aaron interpretatur montanus, Christus vero semper in monte & maxima virtutum altitudine habitauit. Vel, in barbam, id est, in viriles & sapientes viros, qui per barbam significantur: & non solum descendit in barbã vnguentum illud à capite nostro, sed etiam in oram vestimenti eius. i. in vltimũ sanctum qui vnq̃ erit in ecclesia, descendet spiritus sanctus ab eodẽ capite nostro, cuius vestimentum dicuntur fideles sui, quia honorant ipsum, sicut vestimenta dñm: & in hac tali similitudine vult intelligi, ꝙ huiusmodi concordia, huiusmodi cohabitatio conferat spiritũ sanctũ, qui habitauit in corpore nostro. Et vere ita iucundũ est habitare in vnum, [sicut ros Hermon, qui] ros nõ prorsus idem est, q̃ est in Hermon, sed cõsimilis illi [descẽdit in mõtem Sion]. q. d. Sicut ros. s. dulcissimꝰ ille humor facit montem illum, scilicet, Hermon virere & fructificare: similiter & Sion ita habitans in vnum, facit fideles fructificare. Intelligitur tñ aliq̃d & in hac similitudine, ꝑ rorẽ gratia spiritualis intelligit: ꝑ Hermon, q̃d anathema interpretatur, gẽtiles accipimus, q̃ aliq̃n fuerũt anathematizati & separati à deo, quos nutrit gratia spiritualis, & cõpungit, & ad fidẽ ducit & Sion facit, & factos Sion, nutrit, & bonos fructus proferre facit: & per hanc similitudinẽ vult intelligi ꝙ hi, q̃ aliquãdo fuerũt Hermõ, et separati a deo per vnanimẽ habitationẽ, fiãt Sion, id est, ecclesia speculans deũ. ¶ Quoniã datis similitudinibus, ponit causam quare habitandũ sit in vnũ: ac si diceret: Ideo bonum est habitare in vnum, [quoniam illic] id est, in concordi habitatione [mandauit dñs] id est, præcepit esse [benedictionem] virtutum multiplicationẽ, [& vitam vsq; in seculum] id est, in æternum.

IN PSALMVM CXXXIII.

Titulus. Canticum graduum.

ECce nunc.]In hoc psalmo materiam habet pariter & gradum propheta,ad quam recte ex dilectione proximi ascendimus. Si enim fratrem quē videmus non diligimus, deum quē non videmus quomodo diligemus? In prima parte ostēdit deū diligendū,& in laude,& in operatione.In secūda,quæ incipit:Benedicat tibi dñs ex Sion: ponit suā optationē benedictionis illis,qui dñm diligunt. Intēdit nos inuitare,vt hunc gradum ascēdamus, in quo erit nobis consummatio omniū aliorū. ¶Quasi ita moneret: Fratres quia iam in dilectione consistitis, [ecce]perficite quod restat vobis.s. [benedicite domino].i.laudate dñm,quod in tali seculo facti estis: cuius laudis verba ponit in sequenti psalmo, alleluia .s.& hoc[nunc].i.sine mora:nec quoscunq; moneo quia non est speciosa laus in ore peccatoris,sed[omnes serui domini].i.qui dño in dilectione seruitis,benedicite domino.¶Vos serui benedicite,non qui ad horam seruitis,sed[qui statis].i. perseueranter militatis[in domo domini:] & vos etiam qui estis [in atrijs].i.in introitu[domus dei nostri].i.ecclesię,sed & imperfecti & nouiter conuersi laudēt dominum. ¶Postq̄ monuit ad laudandū, monet & ad bñ operādū:quasi diceret:Nō tantū moneo vos ad bñdicendū,sed etiā [extollite manus].i.eleuate operationes [vestras in sancta]sanctorū in cœlestē Hierusalem.i. ad ipsum deū.s.nō operantes ad laudē hominū sicut hypocritæ,vel ex rapto eleemosynas facientes, sed pura intentione ad dñm vestra opera dirigite. Extollite dico[in noctib9].i.p totū huius vitę,in qua semper in tenebris sumus ignorātię, vt per bona opera vestra digni sitis de his tenebris in verā lucē perduci:[&]semper[benedicite domino] id est, laudate etiam eum de hoc,quod vos bene operari pmiserit. ¶Bñdicat.Pars secūda.Cū hucusq; locut9 sit ad seruos dei pluraliter,hic cōuertit se ad singularē psonā, vt ostēdat vnitatē cōseruādā esse i eccłia.Cōtinuatio

1.Ioan.4.

Eccli.15.

Tu homo benedicas dominum, & [dn̄s benedicat] .i. multiplicet [te] donis suis: dn̄s dico, veniens [ex Sion] qui natus fuit ex Iuda, cuius benedictio magna est: quia licet magnus fuisset, tamen idem ipse est, [qui fecit cœlum & terram.]

IN PSALMVM CXXXIIII.

Titulus. Alleluia.

LAudate nomen.] Hic habet propheta materiā laudem dn̄i. In prima parte monet nos laudare dn̄m, supponens multa magnalia ipsius, per quæ ipse laudabilis appareat. In secunda, quæ incipit: Domus Israel benedicite dn̄o: monet cōmuniter omnes ordines fidelium ad laudandum deum. Intentio est: nos hortari, vt dn̄o alleluia decantemus & exhortari ad assiduas laudes, qui nobis contulit prædictos gradus. ¶ Quasi ita diceret: Vos qui prædictos gradus accepistis, [laudate nomen dn̄i] .i. nominabilem dn̄m facite: nec quoscunque moneo, sed vos [serui laudate dn̄m.] ¶ Vos tales, [qui statis in domo dn̄i, in atrijs domus dei nostri] vos tales [laudate dn̄m, quoniam bonus dn̄s] antonomasice dictū, per seipsum est bonus, & alios bonos faciens, [psallite nomini eius, quoniam suaue est] & iucūdum, & delectabile psallere ei. ¶ Ideo etiam debetis psallere ei, [quoniam] ipse [dn̄s elegit Iacob] i. luctatorē cōtra vitia [in possessionem sibi] .s. vt omnia cum iucūditate possideantur â deo. Vel, sibi, hoc est, ad seruitiū suū: [Israel] autē .i. virum videntem deum facie ad faciem, in illa vita elegit, non vt iam luctetur contra vitia, sed in possessionem sibi .i. vt eum secum in gaudio positum, possideat. ¶ Ideo etiam laudate, [quia] ipse [dn̄s est magnus] i. omnipotens: & hoc [quod] magnus sit credite, quia [ego cognoui] per spiritum sanctum: [&] ipse idem [deus noster] est [præ omnibus dijs] quos ipse ædificauit: non solum falsis dijs Gentium, imo ipsis angelis, & alijs dijs.

¶ Et

¶Et vere ipse est præ omnibus illis dijs, quia [omnia quæcunque voluit fecit in cœlo & in terra, & in mari]nauigabili, & transmeabili, [& omnibus abyssis]sicut in oceano. ¶Ostendit quædam mirabilia, quæ ipse fecit in terra: & hoc scilicet, [Educens nubes ab extremo terræ:] hæc omnia ad literam possumus legere, tamen & allegorice leguntur, sicut nubes.i.sanctos prędicatores, eduxit ab extremo terræ .i. de vilissimo genere huius seculi(sicut Amos propheta de custodia bidentium fuit acceptus, & Petrus & alij plures)sic &[fulgura].i.comminationes prædicationis eorum[in pluuiam fecit].i.fructificantem doctrinam, quantũ ad illos, qui bene doctrinã illorũ receperunt. ¶Ille hæc fecit,[qui producit ventos,] .i sanctos apostolos, citissime decurrentes per totũ mundum,[de thesauris suis].i. de plenitudine sapiẽtiæ & scientiæ, quibus repleuerat eos:[qui percussit primogenita].i.peccata originalia, [Aegypti].i.ipsius mundi, quia hic mundus in tenebris ignorantiæ semper consistit: & hoc [ab homine].i. rationabili, & sapiente,[vsq; ad pecus] i.vsq; ad brutos homines: quia & in sapientibus, & in alijs interfecit originalia peccata per aquas baptismi. ¶Et misit signa] .i.minora miracula,[et ꝓdigia].i.maiora[in medio tui Aegypte].i.in medio mundi. In medio, quia manifesta fuerunt omnibus: misit dico [in Pharaonẽ].i. contra Pharaonẽ.i.dissipatorẽ.s.diabolũ [& omnes seruos eius].i.ministros eius.s.in minores diabolos, quia per illa signa sunt quidam ablati de potestate diaboli. ¶Ille misit[qui percussit Gentes multas] i. multitudinẽ vitiorũ,[& occidit reges fortes].i.dæmones, & abstulit eis potestatẽ eorũ: fortes, quia potentes erãt impellere homines ad facinora magna. ¶Hos scilicet reges,[Seon regẽ Amorræorũ.] Seõ interpretatᵗ tentatio oculorũ: diabolus nanq; trãsformat se in angelũ lucis, & per hypocrisim decipit homines:

Exo.12.
Exo.14.
Num.21.

mines: Amorræi, amaricantes: per Seon dæmonē il-
lum intelligimus, qui tentat seducere oculos hominū
qui est rex omniū amaricantiū in peccatis illius vitæ
Iosue.12. [&]etiā percussit[Og regē Basan.] Og interpretat
Num.21. conclusio, Basan confusio: per hoc intelligimus dæ-
monem, qui concludit confusos in peccato, ne viam
valeant inuenire salutis: [& omnia regna Chanaan]
Chanaan descensus interpretatur, & per hoc intelli-
gimus eos, qui declinant de bono ad malum. ¶ Et
terram eorū hæreditatē].i. cœlestē patriam, quā per
suam superbiam perdiderūt dæmones, [dedit hære-
ditatem Israel]non quicūq; Israel, sed [populo suo]
Iosue.12. ¶ Et quia hæc omnia fecisti, o [domine nomen tuū]
.i. fama & laus tua, erit[in æternū, & memoriale tu-
um].i. verba tua o domine, quæ de te suggerunt no-
bis semper memoriam, erit[in generatione & gene-
rationem].i. vsq; ad diem æternū, quia cœlū & ter-
ra transibunt, verba autem tua non transibūt. ¶ Nō
transient, & hoc erit memoriale in æternū, [quia iu-
dicabit dominus]excæcando[populum suum]iusto
iudicio suo, [& in seruis suis]fidelibus sibi, [depre-
Matth.24 cabitur].i. deprecabilis erit. ¶ Simulachra. Pars se-
Marci.13. cunda. Continuatio: Tantus est deus noster, qui tan
Lucæ.21. ta mirabilia facit, sed[simulachra Gentium] hoc non
possunt, quia sunt[aurū & argentum, opera manuū
hominum]in quo stulti apparent qui ea colunt, &
quasi creatorem venerantur, quæ tamen & ipsi con-
diderunt. ¶ Os habent & non loquentur, oculos ha
bent & nō videbūt.] ¶ Aures habēt & nō audiēt]
vt supra exposuimus In exitu Israel. Ideo hæc instru
menta non exequuntur officia, quia [neque enim est
spiritus]sanctus[in ore ipsorum.] ¶ Similes illis fi-
ant qui faciunt ea, &]etiam[oēs qui confidūt in eis]
¶ Domus Israel benedicite. Hæc prædicta eueniant
illis qui colūt idola, sed[domus Israel]vos[benedi-
cite dño].s. cōmunis ecclesia: & cōmunē ecclesiā di-
uidit

uidit per partes, addens: & etiam[domus Aaron].i. collectio sacerdotũ[benedicite dño.]¶Et etiam domus Leui].i. collectio ministrorũ, [benedicite dño] Quid per singula? vos omnes[qui timetis dñm benedicite domino.]¶Moneo vos alios benedicere, & ego ex parte mea benedicam, dicens sic: [Benedictꝰ dominus]est idem qui natus est[ex Sion]& [qui habitat in Hierusalem].i.in visione pacis. Alleluia.

IN PSALMVM CXXXV.

Titulus. Alleluia.

COnfitemini domino.]Hic propheta habet materiam misericordiam domini: & in prima parte ostendit potentiã. s. eũ per misericordiã suã totius mũdi creationẽ fecisse, præposita admonitione laudis, In. II. parte, quæ incipit: Qui percussit Aegyptum: ostendit quantas dñs misericordias fecit Israelitico populo. In tertia, quæ incipit: Et dedit terram eorum hæreditatẽ: ostendit quæ beneficia faciat dñs populo Christiano: & per hæc omnia intẽdit ꝙ nobis persuadere, alleluia cantandum esse domino.

¶Quasi diceret: Vos omnes Gentes [confitemini domino]vtroq; genere confessionis, [quoniam bonus]est per seipsum, & alios bonos facit: item propter hoc confitemini, [quoniam misericordia eius] est[in æternum]quia in hac vita per misericordiã cõdonat peccata, & confert multa spiritualia bona, & in alia vita remunerat fideles longe vltra merita.

¶Item[confitemini deo deorum]id est, qui creator est angelorũ, & aliorũ sanctorũ, quos ipse iustificat et ædificat, [quoniã in æternũ misericordia eius:] hunc eundem apponit singulis versibus, notans omnia ex sola misericordia dei facta. ¶Confitemini domino dominorum] id est, quia ipse dominatur omnibus dominis, & principibus huius vitæ, In principio & in fine ponit Confitemini, & per totum mediũ possumus etiam repetere, sic dicentes:

¶ Confitemini etiam illi[qui facit mirabilia magna solꝰ].i.sine adiutorio alicuius, q̃ etiã ipsos ministros fecit. ¶ Illi dico confitemini, [qui fecit cœlos:] & istud est pars mirabilium: pluraliter cœlos dixit, quia plures cœlos intelligit, licet nobis non sit diffinitum quot sint: & illos cœlos non fecit ad aliquod exemplar, sed[intellectu]prout in mente sua disposuit, sed per suã sapiẽtiã, in quo intelligimꝰ illos cœlos ornate & polite esse factos. ¶ Etiam confitemini illi,[qui firmauit terram]ad literam,[super] i. iuxta [aquas] quia circũcunq; fluit oceanus. Vel per terram accipimus ecclesiam, quã firmauit deus super aquas.i.inũdationes huius seculi: vel aquas baptismi, vt ecclesia superet istas inundationes, & nunq̃ dimergatur ab istis, sicut terra realis superat aquas, quæ nunq̃ dimergitur ab illis. ¶ Illi confitemini,[qui fecit luminaria magna:]& per hoc possumus significare sanctos angelos, quos creauit dominus in maxima claritate.

¶ Exponit illa luminaria, dicens:[Solem fecit in potestatem diei]quæ potestas diei apparet, quia illuminat aërem, & præbet nobis lucẽ. Allegorice per Solem sapiẽtiam possumus accipere, quæ illuminat corda fidelium, & facit in eis lucere quandam diem, scilicet, cognitionem ipsius diuinitatis. ¶ Fecit etiam [lunam]materialem scilicet, [& stellas in potestatẽ noctis.]Per lunam possumus intelligere generalem ecclesiam, per stellas diuersa officia ecclesiæ: quæ ecclesia illuminat noctem, id est, mundum istum plenũ erroribus & ignorantijs, sicut luna nocti præparat lumen. ¶ Qui percussit, Pars secunda. Ideo etiam confitemini illi[qui percussit Aegyptum] id est, mũdum istum[cum primogenitis]id est, cum originalibus vitijs, & cum alijs maioribus.

Exo.12. ¶ Qui eduxit Israel de medio eius]id est, viro facto Israel, iam non dominabitur Aegyptus, scilicet, tenebræ huius mundi, nec originalia peccata.

¶ Eduxit

¶Eduxit dico[in manu potenti]id eſt,potenti & in uincibili operatione,[& brachio excelſo] id eſt,omnipotentia ex qua proceſſit, & effectum habuit potens operatio. ¶Confitemini quoq; illi, [qui diuiſit mare Rubrum in diuiſiones]ad literam:ideo pluraliter dicit,quia duodecim viæ fuerunt. Per mare Rubrum intelligimus baptiſmum, qui rubet ſanguine Chriſti conſecratus:quem diuiſit dominus,quia alijs eſt ad vitam,alijs ad damnationem,ſcilicet, contemptoribus,quia in hoc amplius tranſgreſſores inueniuntur: & hoc in diuiſiones,quia ibi incipiunt fideles initium viarum ſuarum,per quas tendunt ad dominum. Vel per mare Rubrum mundum intelligimus qui mare dicitur,quia ſemper in fluctu eſt, & plenus omni amaricatione:rubens dicitur,propter ſanguinē ſanctorum martyrum:quæ diuiſit in diuiſiones, quia diuerſis diuerſos dedit,quibus per hunc mundum feſtinent ad dominum,alius enim per ieiunia,alius per eleemoſynas,alij per alias virtutes. ¶Et eduxit Iſrael per medium eius]maris,id eſt, per medium huius mundi, quia nullis illecebris huius mundi potuit vir Iſrael factus impediri. Vel, per medium baptiſmi, quia per fidem catholicā, quam in baptiſmo accepit, Iſrael eduxit. ¶Et excuſſit Pharaonem]id eſt,diabolum,[& virtutem eius]id eſt,miniſtros ipſius, [in mari Rubro]id eſt,in baptiſmo , in quo quilibet de poteſtate diaboli ejcitur. ¶Laudate etiam eum,[q traduxit populum ſuum]de virtute in virtutem, [p deſertum]id eſt,mundum iſtum,per quem tranſeūt ſancti,quaſi peregrinantes,& ad veram terram promiſſionis feſtinantes. ¶Qui percuſſit reges magnos]id eſt,vitia magna,quæ inſidiabantur eis,& volebant impedire iter regni cœleſtis. ¶Et occidit reges fortes]id eſt, vitia illa, quæ licet nō eſſent in omnibus magna,tamen in aliquibus erant fortia ad ejciendum propter conſuetudinem. ¶Hos fortes re-

Exo. 14.
Num. 14.
Num. 21
Ioſue. 12.

ges[Seon regem Amorræorum]. ¶Et Og regem Basan]vt supra expositum est. ¶Pars tertia.[Et dedit terram eorum hæreditatem]¶Et terram eorum prius deditam vitijs huius seculi, cui dedit excolendam: illis ipsis: & hoc est quod subdit: [hæreditatem Israel seruo suo]vt ipsi facti Israel, iam abijciant de se spinas, & bonum semen nutriant. Vel terram cœlestem, quam possederunt dæmones, dedit Israel: non Iudæo cuilibet, sed seruo suo. ¶Intelligens propheta se vnum de illis, qui possidebant illam hæreditatē, dicit: Ideo hæc omnia nobis fecit, [quia memor fuit nostri]veluti quando filium suum fecit incarnari,[in humilitate nostra]quia nos ostendimus humiles, scilicet, cognoscentes, neq; naturalem, neq; scriptam legem nobis sufficere ad salutem. ¶Et]quia memor fuit, ideo[redemit nos]dato pretio sanguinis filij sui [ab inimicis nostris]dæmonibus, in quorum potestate captiui tenebamur. ¶Etiam confitemini illi, [qui dat escam]id est, refectionem spiritualem [omni carni]id est, fidelibus de omni natione. Vel p omnem carnem, omne animal intelligamus, cui Deus corporalem præbet escam.

¶Et quia hæc omnia facit, ideo [confitemini Deo cœli]id est, quod superius dixit, deo deorum.

¶Et item propter hoc confitemini, quoniam ipse dominatur omnibus potentibus: hoc est quod dicit [Confitemini domino dominorum, quoniam in ęternum misericordia eius]: ponens Confitemini in principio, & in fine, indicat nobis totum psalmum in laude versari ipsius dei. Alleluia.

IN PSALMVM CXXXVI

Titulus. Psalmus Dauid propter Hieremiam.

Super

SVper flumina Babylonis]. Pſalmus iſte eſt Dauid, & eſt vnus de captiuitatibus Hieroſolymitarum: & hæc captiuitas facta eſt a Nabuchodonoſor rege Babyloniorum. Aliam vero quam narrat: Deus venerunt gentes: fecit Antiochus rex eorundem Babyloniorum. Tertiam vero: Vt quid deus: reges fecerunt Romani, Titus & Veſpaſianus ſcilicet, iſte eſt pſalmus Dauid Hieremiæ de captiuitate Babylonis: alij pſalmi Dauid tantum. Attendens Ezdras prophetam Dauid in hoc pſalmo deploraſſe captiuitatem ciuium Hieruſalem, non tam corporalem, quàm ſpiritualem: & quod Hieremias deplorauit ſimul ſpiritualem cum corporali, quam vidit, & prophetauerat eis futuram, huiuſcemodi titulum appoſuit, qui ſic legitur: Pſalmus iſte Dauid, in quo Dauid deplorat captiuitatem ciuium Hieruſalē, eſt Hieremiæ, habitus de captiuitate Babylonis, quam deplorauit Hieremias non tantum corporalem, quam præſentem vidit, ſed etiam ſpiritualem, quam in corporali ſignificauit. Materia ſunt in hoc pſalmo ciues Hieruſalem in Babylonia captiui. Sunt enim duę cōtrariæ ciuitates, vna quæ dicitur Hieruſalem, ſcilicet, ciuitas fidelium: quia quæ dicitur Babylonia, eſt ciuitas omnium malorum: eſt autem ciuitas fidelium captiua in hoc mundo Babylonijs, id eſt, a malis hominibus, qui ſemper fideles impugnant, & a dæmonibus, qui tentare fidelibus non ceſſant. Habent etiam viri iuſti & alium hoſtem, ſcilicet, propriam carnem quæ ſemper pugnat aduerſum hominem interiorem: Vnde Apoſtolus: Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, ſpiritus autem aduerſus carnem. In prima parte oſtendit ciues Hieruſalem poſitos in captiuitatem Babyloniæ, nec vnquam tamen obliuiſci ſuæ patriæ ſcilicet, Hieruſalem ſupernæ. In ſecunda quæ incipit: Memor eſto Domine filiorum Edom: precatur vindictam de inimicis, & dicit, quod ipſe de par

Pſal. 78. Pſal. 73. Gal. 5

parte vindicabit se, scilicet, de Babylonis filia, id est, de propria carne. Intentio est, admonere nos ad cõpassionem, scilicet, vt de malis proximorum doleamus, & maxime de spiritualibus, scilicet, de damno animæ. ¶ Vox prophetæ, non tãtum in persona sui, sed etiam aliorum: quasi ita diceret: Fratres deplorate nobiscum captiuitatem nostram, & ciuium nostrorum, quia nos captiuati per peccatum primi parentis a diabolo in Babylone, id est, in confusione peccatorum sumus: nec tantum iam sumus in fluminibus Babyloniæ, id est, in profunditate vitiorum, quæ ita demergunt hominem, sicut quodlibet rapidissimũ flumen, sed [super flumina Babylonis] id est, iuxta magnam profunditatem vitiorum, quia tot habemus inimicos in ciuibus Babyloniæ, qui nos volunt suæ voluntati conformare, quod a profunditate nequitię Babyloniorum demergimur, & tamẽ supersumus, quoniam illis non consentimus: & nos habitantes [illic] id est, inter Babylonios, [sedimus] id est, aliquantum erecti fuimus: quia etsi miserias in hac vita, id est, in Babylone, sustinuimus, etiam per suggestiones carnis ad aliqua manum extendimus illicita, tamen quia a grauioribus abstinuimus, erecti fuisse & sedisse dicimur: ideo tentati vnum verbum posuit, sedere: scilicet, quia si diceret, stetimus, præsumptio videretur: si vero iacuimus, ruinam pati videremur: dico sedimus [& fleuimus] de prolatione nostri incolatus, & miseriarum quas sustinemus: fleuimus dico, [dum recordaremur tui] ô [Sion] cœlestis, quæ es vera terra nostræ promissionis. ¶ Quia flẽtes sumus, & in medio porcorum habitamus, ideo [suspendimus organa nostra] id est, cessamus a verbo prædicationis: nos dico existentes [in salicibus] id est, inter illos, qui sunt infructuosi & steriles, sicuti salices: non enim seminãdum est verbum dei inter porcos: & hoc [in medio eius] Babyloniæ, id est, in plenitudine confusionis,

quia vndiq; circundamur a ciuibus Babylonijs.
¶ Ideo suspendimus,[quia illic]id est,in hac Babylone,in qua captiuati tenemur,[interrogauerunt nos verba cantionum]id est,diuinæ prædicationis, quæ erat nobis dulcis, sicut audienti iucunda est cātilena, & ludicra quasi fabulæ:illi dico interrogauerunt,[q captiuos duxerunt nos]id est,præcipitauerunt in peccata,aliquando reducentes ad conformitatem sui.
¶ Non tantum illi qui nos in malum præcipitauerūt verba cantionum quæsierunt,sed[& qui abduxerūt nos]id est,qui de bono nos remoueri fecerunt,præceperunt nobis,dicentes:[cantate nobis hymnum] quantum ad vos,qui dicitis hoc esse laudem dei nostri,[de canticis Sion]id est, de laudibus illis , quas vos cantatis in Sion,id est,in ecclesia. ¶ Ipsi monuerunt vt cantaremus,sed quia quasi alieni erant,& canes,& porci,nullo modo cātabamus eis:& hoc est: [quomodo cantabimus canticum domini]seminantes verbum diuinum[in terra aliena?]: terram alienam vocat,in qua si verbum dei seminatur, non fructificat,sed spinis nequitiæ suffocatur. ¶ Illis q sunt alieni non cantabimus,sed ó Hierusalem cœlestis,nūquam tui obliti sumus:& hoc est: [si oblitus fuero tui Hierusalem,dextera mea] id est, bona operatio mea,[detur obliuioni]a deo,id est , nullam de omnibus benefactis meis remunerationem accipiam.
¶ Non tantum dico,si oblitus fuero,hæc mihi mala eueniant,sed[si non meminero tui]id est , si non semper habuero te in præsenti memoria, [adhæreat lingua mea faucibus meis]id est,mutus fiam ¶ Et etiam[si non proposuero] te [Hierusalem in principio lætitiæ meæ]id est,si non eris tu principium & causa totius lætitiæ,adhæreat similiter lingua mea faucibus meis. ¶ Memor esto.Pars secunda.Quia ego facio Hierusalem principium lætitiæ meę,ideo o domine memor esto persequentium nos , ad iudicandum in eis;

in eis: & hoc est: [Memor esto domine filiorũ Edõ] id est, terrenorũ, siue sanguineorum, qui nostrum effundunt sanguinem, & nos ad appetitum terrenitatis ducere volunt: tunc dico memor esto filiorum: [in die Hierusalem] id est, quando apparebit claritas fidelium, scilicet, in die iudicij. ¶ [Qui]. s. filij Edom, [dicunt] non verbis, sed factis, [exinanite exinanite] i. totum euacuate quicquid iustitiæ in eis est: exinanite dico totum illud [vsq; ad fundamentum] quod est [in ea]. s. illud quod in eis apparet, euacuate. Fundamentum istius Hierusalẽ Christus est, vel fides: quo remanente, ciuitas ista destrui non potest: & in hoc stulti apparent, quia remanente fundamento, cætera statim reædificabuntur. ¶ Filia. Precamur vt vindices in filijs Edom, & nosipsi vindicamus in parte: et hoc est: ô [filia Babylonis]. i. caro nostra nata in confusione, & semper monens confusionem, & ideo [misera, beatus] est ille, [qui retribuat tibi retributionẽ, quam retribuisti nobis]. i. qui pro afflictione in peccatis, ad quæ tu semper mones interiorem hominem reddet tibi afflictionem, ieiunando, vigilando, & cęteris modis afflictionis te carnem Babylonis filiam macerando. ¶ Et etiam [beatus] est ille, [qui paruulos tuos]. i. suggestiones peccatorum, quas tu in homine generas, quę dicuntur paruuli dum insurgunt, & ad actum non perducuntur, [tenebit] ne procedant vsq; ad actum: [&] etiam [allidet]. i. comprimet & confringet [ad petram] id est, ad Christum, scilicet, per memoriam & conformitatẽ ipsius Christi. Quando enim prauę suggestiones, & illi motus illiciti subrepunt, tunc debemus ad memoriam reducere, q̃ viriliter Christus in sua vita egit, & nos ei cõformare, vt ex toto valeamus illos extinguere in nobis.

IN PSALMVM CXXXVII.

Titulus. Psalmus ipsi Dauid.

Confite

COnfitebor].Propheta qui hic loquitur, materiam liberationem habet, factam per aduentum ipsius Christi. Nota quia psalmus iste mirę sanctitatis in veteri testamento fuisse legitur. Legitur enim in Paralipomenon, quod cantantes hunc psalmum, misericordia dei, quasi miri odoris fumus circumfulsit in tabernaculo: nunc autem minoris sanctitatis minime esse creditur, quod si pure cantatur, misericordia dei statim adest cantantibus. In prima parte se laudare deum, & se bene operari promittit, positus inter angustias huius vitę. In secunda, quę incipit: Confiteantur tibi domine: monet alios laudare propter aliam causam, propter quam & ipse laudat, scilicet, in consideratione liberationis: & in hac parte patet intentio. Intendit enim nos monere ad exultandum, & laudandum deum, pro liberatione facta per Christum, sicut in alio nos monuit de captiuitate Babyloniorum dolere. ¶Ac si ita diceret: Vos fratres confitemini domino exemplo mei, quod non sum tibi o[domine]ingratus de beneficijs tuis, semper[cōfitebor tibi]in cōfessione laudis [in toto corde meo] ideo, [quoniam audisti verba oris mei]quia misisti filium incarnari, vt nos eximeres de potestate diaboli de qua ad te clamamus assidue: ¶Et non tantum confitebor, sed etiam[psallam tibi]id est, bene operabor ad laudem tuam: & hoc[in conspectu angelorum]id est, in beneplacito eorum. Iam enim angeli cognoscētes nos esse conciues suos, gaudent de operibus nostris bonis, & adiuuant nos, [& adorabo ad templū sanctum tuum]id est, ad ipsam Christi humanitatem id est, ipsam debita, & omnimoda veneratione venerabor, & diuinitatem specialiter in ipso habitantem adorabo: [&]etiam[confitebor nomini tuo]id est, laudabo te. ¶Super misericordia tua & veritate tua]quia redemptionem per misericordiam facis, & promissiones, quas ꝑ prophetas promiseras, adimples

ples per ipſum Chriſtum, vel de miſericordia quam facis humano generi in præſenti vita: [&]de [verita te tua] complenda, quando fideles tuos, ſecundum quod promiſiſti, remunerabis: miſericordia & verita te dico ideo exhibita, [quoniam magnificaſti] id eſt, magnum feciſti [ſanctum tuum] ſingularem, id eſt, Chriſtum, [ſuper omne nomen] id eſt, ſuper omne
Phil. 2. nominabile: Vnde Paulus: Donauit illi nomen, quod eſt ſuper omne nomen. ¶ Licet autem iuſtus iſte in aduentu Chriſti liberationem accepiſſet, tamen quia mala imminere videt, auxilium contra hoc deprecatur. Continuatio: Quia ita magnus es, ideo ô domine [exaudi me in quacunque die] id eſt, in quocunque tempore [inuocauero te]. Cum dicit, tota die, totum tempus iuſti nominat, quia iuſtus ſemper ambulat in vera cognitione & illuminatione: dico exaudi, & ſecurus ſum, quoniam tu [multiplicabis] id eſt, multiplicem dabis [virtutem in anima mea] per quam cõtra ingruẽtia mala poſſim reſiſtere. ¶ Cõfiteãtur. Pars ſecũda. Hic intẽtionem ſuam aperit. Et quia cõfitebor tibi, ideo meo exemplo ò [domine cõfiteantur tibi omnes reges terræ] id eſt, omnes illi laudent te, qui terrenitatem ſuam bene regunt. Et niſi cõfeſſi fuerint, inexcuſabiles erũt, [quia] ipſi [audierũt omnia verba oris tui] quæ ore tuo per filium tuum ob-
Pſal. 18 ſeruari præcepiſti, quia in omnem terram exiuit ſonus eorum, &c. ¶ Et iſti reges poſiti [in vijs domini] id eſt, in præceptis eius, [cantent] id eſt, annũciẽt laudes dñi alijs: ideo cãtẽt, [quoniam magna eſt gloria domini] quæ & Iudæis & Gẽtibus eſt propoſita ¶ Et vere magna eſt gloria, [quoniam dominus excelſus] eſt ſuper quamlibet creaturam: [&] licet ita excelſus ſit, tamẽ fideles ſuos nõ dẽſpiciet, ſed potius [reſpicit humilia]. i. humiles oculo miſericordiæ cõferendo auxilia, & incrementa virtutum, &c. Et cũ poſſet dicere ſuperbus, quãdoquidem humilia tantũ
reſpicit,

respicit,ergo secure possum peccare,quia me non videbit:& hoc remouet sic:Humilia respicit, [& alta] etiam,id est,superbos[cognoscit] sed hoc[a longe] quia & hic eis gratiam subtrahit, & in iudicio separabit a suis,dicens:Discedite a me maledicti,&c.
¶Et quod ille humilia respicit,in me apparet, quia [si ambulauero in medio tribulationis]tu deus [viuificabis me]id est,leto animo facies me tribulationes illas recipere:[&] etiam [super iram inimicorũ tuorum]id est,super inimicos,qui mihi ex ira, nõ ex merito meo mala faciunt,[extendisti manum tuam] id est,operationem tuam,quia de quibusdam vindicasti,quosdam etiam conuertisti:[& dextera tua].i. propitiatio tua[saluum me fecit] id est, illæsum me custodiuit a conformitate eorum. ¶Dominus]iam extendit manum super inimicos,& adhuc[retribuet pro me]vindictam inimicis: & ipse iustus motus pietate super proximos suos,vertit se ad ipsum deũ, precando eis misericordiam dei,sic dicens: O[domine misericordia tua in seculum]quia toti seculo exhibuisti misericordiam:& ideo o domne[opera manuum tuarum]id est,ipsos homines, qui dicuntur speciale opus tuum, [ne despicias] id est, non subtrahas eis hic gratiam,propter quod damnarentur in alia vita.

IN PSALMVM CXXXVIII

Titulus. In finem psalmus Dauid.

DOmine probasti me]. Psalmus iste conuenit vero Dauid qui hic loquitur. Psalmus dico dirigens nos in finem, id est, ad ipsius Christi conformitatem. In hoc psalmo Christus est materia secundum vtranque naturam : pauca quidem tangens de diuinitate,sed plura quidem exequens de sua humanitate. Ostendit enim se humilia sustinuisse ad modum aliorum hominum,vt humilitate veram comprobet suam humanitatem:ostendit & altissima

veluti in resurrectione, & cum per ipsum tenebræ huius mundi illuminatæ sunt, & alia magna, vt per hæc cõprobaret se non solum hominem: sicut & ibi
Psal. 40. Beatus qui intelligit super egenũ & pauperẽ: hoc autẽ voluit propheta de ipso pronunciare contra sectas quorundã hæreticorũ, qui eum negauerũt verũ hominẽ esse: altitudinẽ vero contra Iudæos, qui eũ solũ hominẽ, & nõ deũ arbitrati sunt. In prima parte præmissa est summa, quã postea per psalmi tractatũ ostẽdit. s. scientiã dei de se Christo habitam, & per ipsum Christum mirabilem factam. In sc̃da, q̃ incipit: Quo ibo a spiritu tuo: ostendit tantã dei potentiã, quã nullus possit effugere: & propter quam tenebræ mundi non potuerunt occultari, imo ipse per eã mũdi tenebras illuminauit. In tertia, q̃ incipit: Confitebor tibi quia terribiliter magnificatus es: ostendit se laudare deũ pro beneficijs quæ sibi confert. In quarta, q̃ incipit: Mihi autẽ nimis honorificati sunt: ostendit per se bonos exaltandos, malos deprimendos ac damnãdos: ponit in fine quãdã conclusionẽ, cũ dicit: Proba me deus: tantã altitudinẽ Christi describens, intẽdit
Mat. 4 persuadere eũ honorabilẽ, vt ei debitũ exhibeamus honorem. ¶ Vox filij ad patrẽ: [dñe] pater tu [probasti me] non qđ deo patri aliquid fuisset dubium in Christo, vel in aliqua alia re, sed probasti dicit, id est, probatum alijs ostendisti p̱ multa experimenta: velut cũ tentatus fuit a diabolo, & ei nullo modo consensit, & propria morte se veracẽ esse confirmauit: p̱basti dico, [& cognouisti me]. i. cognitũ & placitũ tibi me habuisti: [tu] dñe [cognouisti]. i. approbasti, [sessionẽ]. i. requiẽ [meã]. s. mortẽ meã, in qua requieui a tumultu huius seculi: [&] cognouisti [resurrectionẽ meã] quia & eã fecisti, & tibi gratã habuisti. In hoc versu vbi dicit se probatũ, sicut alij hoies probantur, dicit se habere sessionẽ. i. mortẽ: de se humilia loquendo, significat nobis verã suã humanitatẽ: cum
vero

vero nominat suã resurrectionẽ, alta de se dicit: & sic in hoc versu breui tangitur summa totius psalmi. Nota quia hic vtitur artificiali ordine: prius enim incipit a glorificatione, deinde a resurrectione & passione: ad vltimum ab vtero.i.ab incarnatione. ¶ Probasti dico, cognouisti, etiam [intellexisti cogitationes meas de longe].i.multo anteꝗ̃ cogitarẽ, quia ab æterno etiã [inuestigasti].i. plane cognouisti [semitas meas] i. occulta opera mea, & occulta voluntatis, [& funiculũ meũ].i.iudiciũ.s.discretionẽ, quã ego habui inter bonũ & malũ: tu inuestigasti.i. perfecte cognouisti, sicut perfecte inuestigata plene cognoscuntur. Alia translatio habet, directionẽ meã. Per funiculum vero directionẽ & rectũ iudiciũ accipere possumus, quia in funiculo carpentarij, & alij operarij dirigunt opera sua. ¶ Et non tantum cognouisti, sed [etiã omnes vias meas].i.omnia manifesta opera mea, [præuidisti] multo antequam fierent: ideo sic dico intellexisti, præuidisti, & similia, [quia non est sermo] sine re. Vnde alia dicit translatio, non dolus, [in lingua mea]: cum dicit se in lingua non peccasse, in qua grauius est stare, innuit se nec in alijs cecidisse: & per hoc se deo per omnia bene placuisse, quasi dixisset: Dum inuestigasti cogitationes Adæ primi parentis, semitas, iudicium, & vias, ac filiorum eius, quia dolosa cognouisti, displicuerunt tibi: me autem per omnia cognoscendo, nihil in me inuenisti, in quo offenderetur oculus tuus. ¶ Ecce] quid enumerem per singula: [tu domine cognouisti omnia nouissima].s. de humilitate mea, [&] omnia [antiqua] mea, veluti de diuinitate mea, qua tecum habes consubstantialem tibi ab æterno: [tu formasti me] secundum humanitatem & [super me] formatum hominem [posuisti manum tuam] id est, verbum tuum, id est, filium tuum, quo operaris, induisti meæ humanitati ¶ Dico tu me formasti, & ego sciẽtiã tuã feci mirabilẽ: & hoc est [sciẽ

tia tua].i. lex tua.s. Euangelica doctrina, in qua manifestatur voluntas tua, [est facta] hominibus [ex me] id est, ex mea prædicatione & operatione, [mirabilis] quia in ea cognoscunt remissionem peccatorum fieri per Iesum, & vitam æternam iustis dari, & perpetuas pœnas impijs, & ideo illam scientiam admirantur, & non tantum facta est per me mirabilis, sed etiam per me [confortata est] & non titubat, sed ita firmiter est sita in cordibus hominum, vt nec periculo mortis possint ab ea dimoueri: ego sic mirabilem feci, sic confortaui, [&] tamen [non potero] secundum humanitatem, [ad eam] scientiam adæquari.i. ipsi deo, in quo nihil est aliud scientia, q̃ ipsa diuinitas ¶ Quo ibo. Pars secunda. Bene dico non potero ad eam adæquari, quia tanta est potestas in eadem quod nullus potest effugere eam: hoc dicit: [Quo ibo] ego remotus [a spiritu tuo] id est, a spiritu sancto? [et quo fugiam] remotus [a facie tua] id est, a præsenti & manifesta cognitione tua? Per faciem personam patris hic intelligit, quam ideo faciem nominat, quia omnia præsentia sunt ei, quasi in facie sita. ¶ Nusquam possumus faciem effugere, quia [si ascendero in cœlum] sicut vere ascendit, [tu illic es: si descendero ad infernum] quo vere descendit anima humana cum diuinitate, [ades]. ¶ Si pennas meas] id est, opera diuinæ potestatis, quæ ego dimisi, ex quo ipse fui in potestate Iudæorũ, quia nec feci miracula, nec etiã prædicaui, [sumpsero diluculo] id est, in resurrectione facta diluculo, [& habitauero in extremis maris] id est, in extremitate seculi, sed iam non viuens vita morta-
Rom. 6. li. Christus enim resurgens a mortuis, iã nõ moritur
Mat. 14. Quod autẽ ipse extra mundi vitã viueret, significauit cũ stetit in littore, discipulis nauigantibus in mari, qđ significabat in eis, qđ adhuc vita mundi viuerent Anteq̃ Christus resurgeret, cũ discipuli nauigarẽt, ipse pedibus desuper mare ambulauit, significans in se

ipso,

ipſo,qđ' adhuc in mundo procelloſo viueret.
¶Si ita ſumpſero pennas,ades:& vere ades,[etenī illuc].ſ.vt habitē in extremis maris,id eſt, vt ſim ex tra vitam mortalem,[manus tua]id eſt,operatio tua [deducet me],& etiā in immortalitate me perſeuera re faciet:& hoc eſt:[& dextera tua]id eſt,filius tuus ſcilicet,verbū tuū mihi vnitū[tenebit me]. ¶Ego dico dextera tenebit,[&]etiam[dixi]id eſt,delibera ui,[forſitan tenebræ].Ironice,quaſi diceret: Cū tan ta ſit ei poteſtas,& dextera ſua ita me teneat, ſtultitia eſt,ſiquis putat,qđ' tenebræ. i. tenebroſi iſtius vitæ [me]valeant conculcare:tenebræ non eum[concul-cabunt]ſed potius[nox].i.homines pleni ignoran-tia& peccatis in hac vita:vel etiam mortui retenti in morte inferni,facti[illuminatio mea]. i. illuminati a me,erunt[in delitijs meis]id eſt,in paradiſo. Paradi-ſus nanq; delitiæ interpretatur:illos enim quos inue-nit apud inferos,duxit in paradiſum.Hi autem qui vi uunt,iam ſpe ſunt in paradiſo,licet nondum re.
¶Ideo erit facta illuminatio noctis, quia tu deus il-luminabis tenebras & noctē:& hoc eſt: [quia tene-bræ].i.illi q̧ ſunt tenebroſi propter ignorantiam[nō obſcurabuntur a te]. i. nō permittes eos obſcurari, ſed potius illuminabuntur:[&]etiā[nox]id eſt, ob-ſcuri,& peſſundati in peccatis, [illuminabitur]a te, & deinde erit[ſicut dies].i.ſicut aliquis ſapiens, qui nunquam in tanta profunditate peccatorum perman ſerit:dico nox illuminabitur,& [ſicut tenebræ eius, ita & lumē eius]q̧a quanta cognoſcēt aliqui peccata ſua,tantā recipiēt illuminationē:Vnde Auguſtinus: Quatenus homo agnoſcit,eatenus ſibi deus ignoſcit.
¶Et hæc omnia ex hoc prouenient, [quia tu poſſedi-ſti renes meos].i.fortitudinē & directionē meam. ſ. me feciſti fortē & immunē a peccato, & directū, nō pronū ad illicita:nō tantū dico poſſediſti,ſed etiā[ſuſ cepiſti me de vtero matris meæ]ſine voluptate car-

nis me concipi voluisti, & postea sine peccato conseruasti. ¶ Confitebor tibi. Pars tertia. Et quia renes meos ita possedisti, per me tenebras illuminasti, & cætera fecisti, ideo [confitebor tibi]. i. laudabo te: & merito, [quia magnificatus es]. i. magnus appares, & hoc [terribiliter] quantũ ad malos, qui in futuram dãnationẽ attendunt sibi in iudicio: ideo magnificatus, quia [opera tua] de reparatione humani generis: & cætera quæ facis, sunt [mirabilia, & anima mea cognoscet] illa opera [nimis] id est, valde. Hic inuehitur contra illos, qui putant Christũ solũ corpus humanũ, nec animã humanã accepisse. ¶ Nõ tãtũ sunt nota mihi opera tua, sed etiã inferioribus: & hoc est: [os meũ]. i. ecclesia, [quod] os tu [fecisti] quandoq; [in occulto]. i. tempore prophetarũ, qui per solas figuras corpus Christi esse iudicabant ecclesiã: os illud meum [non est occultatũ a te] quia non occultasti, imo manifestasti qđ erat de ossibus meis. Vel in occulto. i. in baptismo, & dñici corporis consecratione & in alijs sacramentis ecclesiæ: [& substantia mea] non est occultata ita [in inferioribus terræ]. i. in Gentibus, quæ sunt inferiores Iudæis, quia sine lege & sine cultu dei prius erant. Cognoscunt enim substantiã Christi Gentes, & eũ verũ deũ esse & verũ hominẽ credunt. Quod ecclesia os dicatur Christi, habet figurã in creatione mulieris ex primo homine. Sicut eni os est sumptũ de viro ad creandã mulierẽ, & locus (Gene. 2) ossis carne repletus est, sic Christus ecclesiæ suæ os suũ. i. robur & diuinitatẽ suã contulit, quia oẽs fideles suos sancti spiritus participes effecit, particeps effectus suæ illius humanitatis: Vnde Apostolus, cũ de (Ephe. 5.) viro & muliere disputaret, ait: Sacramẽtũ quidẽ magnũ est. ego autẽ dico in Christo & ecclesia. ¶ Substãtia mea nõ est occultata in inferioribus, sed [imperfectũ meũ]. i. completionẽ corporis mei, q̃ futura est in alia vita, q̃ nondũ est perfecta, [viderũt oculi tui]

id est,

id estsolus cognouisti,[& oēs]illi,qui in æterna vi
ta,licet modo desint,cōplebūt corpus tuū, vel meū.
s.[in libro tuo scribētur].i.in æterna memoria tua in
delebiliter permanebūt,& æquales erūt, [formabū
tur dies]lucētes.i.cognitionē diuinā habentes. Vel
vt alia trāslatio habet,formabūtur dij,vel,dei.s.a di-
uinitate q̄ formabit eos de tenebris in lucē:vel for-
mabuntur,[& nemo]formabitur [in eis] quia nulli
poterunt conferre iustitiā: Vnde Apostolus:Qui em̄ 1.Cor.3
plantat ait qui rigat nihil est,sed deus qui incremen
tum dat.Vel possumus accipere imperfectū,qđ ad-
huc deestcorpori Christi,nisi qui de ecclesia fuerit.
Vel si dicatur:Imperfectū meū.i.illos, qui in hac vi-
ta corpus meum perficient,viderūt oculi tui.i.præui
disti: & sicut præuidisti,sic implebis,qa oēs illi quos
præuidisti ad illā perfectionē, scribētur in libro tuo.
i.in memoria tua:vel in meipso,qui sum liber,ad cu-
ius conformitatē scribūtur alij, & nemo in eis: nā ne
mo dicit:Egosum Paulinus,vel Petrinus, sed Chri-
stianus. ¶ Mihi autem. Pars quarta. Illi quos præui-
disti scribentur,illi autem qui iam sunt [amici tui]o
[deus]velut apostoli,iam[sunt honorificati] & hoc
[nimis].i.valde: & hoc[mihi]id est,ad honorē meū
quia per me est honor &[principatus eorum]id est,
potestas,quā super reges terræ habent, [est nimis]
i.valde,[confortatus]quia adhuc apparet in succes-
soribus Petri,& aliorū apostolorū. ¶ Dico principa
tus est confortatus, & illi non pauci sunt,sed ego [di
numerabo eos,&]illi[multiplicabūtur] numero &
virtutibus[super harenam]scilicet,vt multo digno
res sint,quàm sit harena,id est,infructuosi homines,
& hæc multiplicatio ex hoc proueniet,quia ego[ex-
urrexi,&] tñ [adhuc sum tecū] occultus sicut prius
fui,quia nondū est manifesta omnibus mea potestas
q̄ tandem in iudicio omnibus cognita erit. Nota pro Gen.22.26
missionem factam Abrahæ,hanc.s. Multiplicabo se-
 mē

men tuum super stellas cœli, &c. Per stellas fructificantes intelligimus, qui licet numero pauciores sint, plures tamen sunt in virtute & beneficijs dei: per arenam vero steriles accipimus. ¶ Amici tui sunt honorificati, &c. sed o [deus si occideris]. i. dānaueris [peccatores] ita dicens eis [viri sanguinū declinate a me] per dissimilitudinē, ad quem potestis per solā similitudinē accedere. Vel ita: Vere sum tecum: quia & illos viuifico, quos tu viuificas: & illos occido, quos tu occidis, & hoc est, si occideris: & per hoc notat eū æqualem patri. ¶ Ideo discedite, [quia dicitis in cogitatione] hoc scilicet: [accipiant] Christiani illi, id est, remoueant a nobis [ciuitates suas] id est conuentiones suas, habitantes [in vanitate] id est, inaniter, quia nubes & inania colunt. ¶ Si tu ita occideris, et ego occidam: & hoc est: [nonne qui oderunt te domine oderam] id est, gratiam subtrahebam: oderā vtique, [&] etiam [super inimicos tuos tabescebā] id est deficiebam dolore pro inimicis, quod tuos & tuū nomen impugnabant. ¶ Perfecto odio oderam illos]. Perfecte odit, qui quod malum est odit, & quod est ex deo. s. creaturā, diligit: & quia sic oderam, sicut inimici tui, ita etiā [inimici facti sunt mihi] me habentes odio. Vel si sit in litera, accipiant in vanitate ciuitates sic dicamus: Si occideris deus peccatores in peccatis, & conuertes ad iustitiā, ita dicens obstinatis in malis Viri sanguinū declinate a me, quia dicitis in cogitatione, id est, murmuratis contra me: si sic occideris, illi occisi sic accipiāt ciuitates suas. i. priores sectas suas in vanitate, quia vana reputabunt, quæ prius dilexerūt: tu dicis obstinatis, declinate, & nōne ego eosdē oderā? &c. ¶ Conclusio est ex prædictis, quasi ita dicat: Quādoquidē ita me probasti, & hæc bona inde prouenient, ergo o [deus proba me] i. probatū ostēde per aliquas tētationes, [& scito cor meū]. i. fac cognosci volūtatē meā: & etiā [interroga me] s. p maxima tormen-

menta fac inquiri volũtatem meam, ſcilicet, per quęſtiones: [& cognoſce ſemitas meas] id eſt, fac cognitas & probabiles, ſtrictiores & occultas vias meas. ¶ Et] ſic [vide, ſi via iniquitatis in me eſt] id eſt, ſi in me apparent veſtigia diaboli: hoc dicit per ſimile, qa ſicut veſtigia ſerpentis in lapide non apparent, ſed in puluere, ita veſtigia diaboli in forti viro, ſcilicet Chriſto, non apparuerunt, quantumcunq; á diabolo tentaretur: [&] cum videris in me nullam eſſe iniquitatem, [deduc me in via æterna] id eſt, in æternitatem, quæ per me facta eſt peruia.

IN PSALMVM CXXXIX.

Titulus. In finem pſalmus Dauid.

ERipe me.] Vox prophetæ, vel alicuius iuſti, non tantum in propria perſona ſua, ſed eccleſiæ, & dirigit nos in finem. Materia eſt ipſa eccleſia, poſita inter pericula, & exteriora & interiora. In prima parte precatur liberari a periculis exterioribus, quę faciunt dęmones tentãdo, vel per miniſtros mala inferendo, & etiam linguis hęreticorũ. In ſecunda, quę incipit: Dixi domino deus meus es tu: precatur liberari ab interioribus periculis, ſcilicet a deſiderio interiori. ſ. ne fomes peccati inſtigat9 aſpiratione diaboli, poſsit ſibi dominari. In tertia, quę incipit: Caput circuitus eorum: enunciat damnationẽ eorum, qui eccleſiam perſequuntur, & remunerationem eorum, qui patienter ſuſtinent mala ipſorum: & per hoc intendit nos admonere ad fortitudinem, ſcilicet, vt virili animo & exterius & interius tentationibus reſiſtamus: per hoc ſecuri, quod cum vultu domini habitabimus. ¶ Et anteq̃ ponat pericula, petit liberationem, ſic dicẽs: [Eripe me dñe] id eſt, fac ceſſare mala [ab homine malo] id eſt, diabolo, quem dicit hominem, quia cum ipſe eſſet creatus ſpiritus, fecit ſe humum lutulentum per prauas concupiſcẽtias etiam [a viro iniquo] id eſt, homine miniſtro diaboli

 qui

qui dicitur iniquus, quia peccat sine causa in proximũ: virũ ideo dicit, quia hi tales sunt potentes & fortes in hoc seculo: à tali viro [eripe me]. i. fac mala cessare, quæ ipsi mihi faciunt. ¶ Ostendit exteriora pericula, a quibus petijt liberari. q. d. Ideo necesse est vt eripias, quia homo malus & vir iniquus cogitauit aduersum me, [qui] perficiunt quæ [cogitauerunt in corde]. i. cum magna cura inquisierũt [iniquitates] et non tantũ cogitauerũt, sed etiã [constituebãt prælia] contra me, & hoc [tota die]. i. assidue: quia nunq̃ est ecclesia sine impugnatione diaboli, & ministrorum eius. ¶ Ostendit quæ prælia, quia heretici prauis sententijs suis ecclesiã persequũtur: inde dicit: [acuerũt linguas suas sicut serpentes]. s. acutas & exquisitas sententias sibi præparauerũt, vnde possent cito transfigere corda auditorũ, sicut serpẽtes per linguã virus mittẽtes, quia venenosa & nociua erant verba eorũ, sicut morsus serpentis: nec mirũ si verba erant venenata, quia [sub labijs]. i. sub linguis [eorũ]. s. in cordibus eorũ: quæ dicuntur sub linguis, quia quę in cordib9 latẽt, p linguas manifestantur: erat [venenũ]. i. odiũ & inuidia cõtra ecclesiã, [aspidũ]. i. incurabile, quia nõ poterat abstrahi ab eis per prædicatores dei sicut nec venenũ ab aspide per incãtatores. ¶ Dico eripe, vt cessent mala: interim aũt dum immittuntur mala, [custodi me de manu]. i. de potestate [peccatoris]. i. diaboli, qui est causa totius peccati: [& ab hominibus iniquis eripe me dñe] vt cessent mala q̃ mihi faciũt. ¶ [Qui] homines iniq [cogitauerũt supplantare gressus meos]. i. bona opa mea, quasi facerẽt foueã in via, in qua me pręcipitarẽt: supplãtat heretic9 gressum, qñ alicui habẽti rectũ sensum scripturę, apponit intellectũ suũ prauũ, te in eũ fidelẽ inducit: etiã [superbi] velut hęretici, qui de se pręsumunt, & per se iustificari se intelligũt, [abscõderũt]. i. latenter parauerũt [laqueũ mihi]. i. latentẽ deceptionẽ. ¶ Dico

abscõ

abſcōderūt laqueū, & illū multiplicē et fortē fecerūt hoc dicit: [& funes]. i. tortuoſas ſentētias, & ſibiĳnuicē cōnexas, quibus firmiter ligarent aliquos, quaſi funibus, [extenderūt]. i. extenſe & multipliciter parauerūt, vt ſi aliquā ſentētiā eorū euitarē, inde inciderem in alias: extenderūt dico, [in laqueū] vt per funes illos illaquearent me, & hoc [iuxta iter] non in via. ſ. ſi fidelē poſſunt declinare à recta via, tunc poſſunt illaqueare: ſed dū eſt in via, non cōprehenditur â laqueis illorū: & cum non potuerūt me illaqueare occultis perſuaſionibus, [poſuerunt ſcandalū mihi] .i. manifeſtam impugnationē, qua me ſibi conformarent: & hoc quoq; iuxta iter, quia nulla impugnatio poteſt nocere iuſto, dum recta via incedit. ¶ Dixi dño. Pars ſecunda. Hic eſt diapſalmus: & quia inter tot pericula me conſeruaſti, ideo [dixi dño] id eſt, ſic oraui ad dominum, quia [deus meus es tu] id eſt, quē ego mihi facio familiarem: ideo [exaudi domine vocem deprecationis meæ] contra interna pericula, de quibus dicturus eſt. ¶ Dico exaudi, & o [domine domine:] magnū declarat in geminando ſuum affectum, quia tu es [virtus] id eſt, qui mihi dediſti virtutē cōtra extranea pericula: virtus dico [ſalutis meæ] .i. q̄ me fecit ſaluū â ſuprâpoſitis periculis, qa tu [obumbraſti]. i. obūbrationē tuā, ne aliquē æſtū ſentiret poſuiſti [ſuper caput meū]. i. Chriſtū, & hoc [in die belli] hoc eſt, in die paſsionis, in quo ipſe cū diabolo pugnauit: quo deuicto, gen⁹ humanū liberauit. ¶ Et qa bñficia iā mihi prærogaſti, ideo o [dñe ne tradas me pctōri]. i. diabolo, [â deſiderio meo]. i. qꝓ nō tantū accēdatur ſuggeſtiōe diaboli fomes peccati, q adhuc in carne noſtra eſt, vt p hoc tradamur in dominium diaboli. ideo opus eſt precari ne tradas, qa [contra me cogitauerūt] diaboli et miniſtri ei⁹, ſed tu dñe [ne dereliquas me] ſubtrahēdo gratiā, [ne forte exaltent] et glorientur, ſi me potuerunt ſibi conformare.

¶ Caput.

¶Caput. Pars tertia. Diapsalmus. Nec dignum est quod ipsi exaltentur, quia & [caput eorum] id est, diabolus, [est circuitus] qui nūq̄ recte incedit, sed semper circumeundo: & [labor labiorum ipsorū] id est, mendacium ad quod componendum est laborandū: qui enim verum dicit, non laborat, veritas per seipsam se ostendit credibilem: labor ipse [operiet eos] .i. inuoluet & illaqueabit eos. Vel, ne tradas me peccatori, separatum à bono desiderio meo, quo desiderio ad te peruenire volo. ¶Et quia tales sunt, ideo [cadēt super eos] id est, conterent ipsos, [carbones] id est, ardores mali concupiscentiarum, & tandem [deijcies eos in ignem] æternum: & hi tales positi [in miserijs] veluti in igne præcedente faciem iudicis, [nō subsistent] quia inuoluentur illo igne, & inducentur in tenebras æternas: iusti vero increpati per illū, ignem transibunt. ¶Item ponit causam damnationis eorum, commixtim & damnationem. q. d. Ideo non subsistent, quia linguosi sunt, & [vir linguosus] id est qui inconsiderate loquitur, non attendens quid dicat, [non dirigetur] ad bona opera. Vnde Salomon

Prouer. 10 in Parabolis: In multiloquio nō deerit peccatum: [in terra] id est, in hac vita, saltem [virum iniustum mala capient in interitu] id est, in fine. ¶Bene dico, q̄d mala capient eos, quoniam ego per spiritum sanctū [cognoui, quod faciet dominus iudicium] id est, remunerationem iusto iudicio suo [inopis] veri, [&] faciet [vindictam pauperum] quia damnabit eos, qui suos pauperes persequuntur. ¶Mali in hac vita persequuntur pauperes, [veruntamen] per medias eorum tribulationes [iusti confitebuntur nomini tuo] .i. laudabūt te, [&] ideo ipsi [recti habitabunt] æternaliter [cū vultu tuo] .i. in præsentia tua, videntes te facie ad faciem, et cognoscētes, sicut & cogniti sunt.

IN PSALMVM CXL.

Titulus. Psalmus Dauid.

Domine

DOmine clamaui.]In hoc quoq; psalmo propheta vel alius iustus de se & alijs iustis loquitur,& sunt materia ipsi iusti, in periculis clamantes ad dominum. In prima parte clamat ad dominum,ne male cogitet:vel & si male cogitet quod cogitationes suæ non prorumpent in verba: vel si male etiam loquatur,ne suam defendat malitiã ad quod videt se pronum,non tantum ex natura carnis,sed etiam ex malorum consortio,qui hæc omnia faciunt:qui & male cogitantes,mala loquuntur, & suam defendunt malitiam.In secunda parte, quæ incipit:Corripiet me iustus:ostendit se potius eligere correctiones iustorum,q̃ oleum,id est, adulationem peccatoris:ostendens etiam,quod cum mali nõ possunt per dolum proficere,faciunt etiã manifestas persecutiones:et contra hoc ponit suam deprecationem Intentio est,vt in tribulatione solum diuinum auxilium eligamus refugium. ¶Quasi ita diceret: Vos positi in tribulatione,solum diuinum vobis sumite auxilium,exemplo mei,quia ego in tribulatione ò[domine]semper[clamaui ad te] & ideo [exaudi me:] clamaui & clamabo,&[cum clamauero ad te, intende voci meæ.] Dicendo clamaui,& clamabo,notat assiduitatem orationis. ¶Dico intende,& per illam intentionem[dirigatur oratio mea in conspectu tuo, sicut incensum] quod positum super ignem, reddit bonum odorem,ita oratio mea incensa igne compunctionis,placeat tibi,& sit[sacrificium vespertinum] id est,in fine vitæ meæ:nec qualecunq; sacrificiũ, sed [eleuatio manuum]id est,directio [mearum]bonarum operationum. ¶Dico clamaui,& tu[domine] placatus per hanc eleuationem manuum,[pone custodiam ori meo]id est,cordi meo,ne male cogitem Os ideo cor dicitur,quia sicut os hiat ad refectionẽ, ita cor inhiat & desiderat refici diuina gratia,[et ostium circumstantiæ]quod circunstet, quod obstruat labia,

bia, ne malũ loquãtur, pone [labijs meis.] ¶ Et etiã si prorũpunt verba illicita aliquãdo, [nõ declines cor meũ in verba malitiæ] et quã malitiã intelligat, determinat. s. [ad excusationes] faciendas [in peccatis] vt peccata excusem: & quia sæpe videt multiplices dari excusationes, addit, [ad excusandas] excusationes. In veteri lege fiebant matutina & vespertina sacrificia, sed vespertina dicebãtur magis deo placere, mystice tamen: nam per matutinũ significatur nostrum sacrificium, factũ in aduẽtu Christi: per immolationem agni ad vesperã, significatur Christi immolatio in fine temporũ. Eodem modo hæc dicuntur matutina sacrificia, id est, bona opera in iuuẽtute facta: vespertina vero, bona opera in fine. ¶ Quod si hoc fecero, ero [cum hominibus operãtibus iniquitatem] id est, vnus de illis, qui excusant peccata sua: sed combinabor ponit Hieronymus: sed non communicabo cum hominibus operantibus iniquitatẽ: & nõ tantũ cum minoribus, sed [& non cõmunicabo cũ electis eorum] id est, cũ potẽtioribus & prælatis in malitia vt per eorum consortium excusem peccata mea, sicut & ipsi faciunt. ¶ Corripiet me. Pars secunda. Non cõmunicabo cum illis, sed potius [corripiet me iust9 & increpabit me.] Corripere, quantũ ad hoc quod leuiter desistet: increpare, quantũ ad hoc quod mul-
2. Tim. 4. tis cõminationibus opus est: Vnde Apostolus: Argue opportune, importune. Et iterũ: Argue, increpa obsecra: increpa dico [in misericordia] pia affectione, vt remoueat à malo proposito: iust9 corripiet, [oleũ autẽ peccatoris] id est, adulatio vel blãditiæ, quę mulcent & vngunt sicut oleum, [non impinguet caput meum] id est, nõ faciet aliquam elationem in mente mea. ¶ Ideo opus est vt iustus corripiat, & oleũ nõ impinguet, quia adhuc habeo de peccato aliquid: & hoc est: [quoniam & adhuc oratio mea in beneplacitis eorum] peccatorum, quia adhuc placẽt mihi, quæ

etiam ipſis placent, ſicut hæc terrena: ideo dico oleũ peccatorum non impinguet, quia [iudices eorũ] peccatorum, id eſt, ſapientes, [iuncti petræ] i. Chriſto, & fundati ſuper eum, nõ vt rectam fidẽ habeãt: ſed quodammodo dicunt bonum de ipſo, non vt diligãt eum, ſed vt alios decipiant, ſicut hæretici. Alia tranſlatio habet, iuxta petram: & hi tales [abſorpti ſunt] id eſt, poſiti in vitijs profundiſsimis. ¶ Oleum eorũ non impinguet caput meum, ſed ipſi potius [audiẽt verba mea] id eſt, prædicationem meam: quę ſunt audienda, [quoniam potuerũt] id eſt, vera ſunt: ſed quãuis audierunt, tamẽ nihil profuit illis, quia [ſicut craſſitudo terrę erupta eſt ſuper terram] id eſt, craſſitudo exiens dę terra, corrũpit aërem, & immittit cladem hominibus, ſic [diſsipata ſunt oſſa noſtra] ab illis. i. fortiores de eccleſia, ſcilicet, martyres: diſsipata dico [ſecus infernum] id eſt, ad modum eorum, qui reputantur digni inferno, ſed [quia ad te domine domine oculi mei] ſunt: & quia [in te ſperaui] ideo [non auferas] à me [animam meam] id eſt, quicquid ſit de corpore, ne permittas auferri ab eis animam meam. ¶ Sed potius [cuſtodi me à laqueo] id eſt, ab adulatione, & alijs occultis inſidijs, [quem] laqueum ipſi [mihi ſtatuerunt] vt me illaquearent, [& ab ſcandalis] id eſt, a manifeſtis perſecutionibus, [operantium iniquitatem.] ¶ Me quidem cuſtodies [peccatores] autem [cadent in retiaculo eius] iniquitatis, qui per ſuam iniquitatem illaqueantur, et irretiti erũt, [ego] autem [ſingulariter ſum] id eſt, incombinatus, non coniunctus illis, [donec tranſeam] de hac vita.

IN PSALMVM CXLI.

Titulus. Intellectus Dauid cum eſſet in ſpelunca, oratio.

Voce

1.Reg. 24 VOce mea.]Ex historia mittit nos ad allegoriã .s. quod sicut Dauid fugiens Saul, latẽs in spelunca, orauit. Carnem mortalem per speluncam figuramus, quia quasi indigna habitatio diuinitatis erat: vt ab historia nos remoueat, ponit intellectum. Ac si diceret: Psalmus iste dicitur intellectus. i. quoddam secretum continens. s. non de historia agens, sed de significato: qui psalmus Dauid est oratio, id est, ipsius Christi: oratio dico habita, cũ ipse Christus esset in spelunca, id est, in carne mortali. Hic psalmus ideo dicitur oratio, quia quicquid continet, vel oratio est, vel causa orationis inducitur, & per hunc psalmum ad orandum informamur. Materia est Christus, orans in tempore fragilitatis suę. In prima parte ponit orationem, & illud contra quod erat, scilicet, dolos Iudæorum. In secunda, quæ incipit: Clamaui ad te domine: ponit item orationem suam ad patrem, & petit vt anima sua ab inferno eripiatur, in quo pendet omnis expectatio fidelium. Intẽtio est, nos exemplo sui informare ad orandum.

¶ Quasi diceret Christus qui hic loquitur: Fratres inter mala huius vitæ positi, nolite cessare ab oratione, exemplo mei instructi, qui positus in spelunca fragilis carnis, [clamaui ad] patrem [dominum] & hoc [voce mea] quia non dissentiunt opera mea ab oratione: quia quod voce rogat, comprobat opere dignum esse, vt sibi fiat: dico clamaui, & non ad horam sed ad dominum [deprecatus sum] id est, assidue oro & hoc [voce mea.] ¶ Dico clamaui, et adhuc [effundo]. i. cum magna copia profero [orationem meam] mansuram [in conspectu eius] id est, in beneplacito ipsius: [et] etiam [tribulationem meam pronuncio] ita quod sit [ante ipsum] deum, id est, in beneplacito ipsius. ¶ Dico effundo orationem, & hoc cum omni humilitate: hoc dicit: [in deficiendo] id est, in derelinquendo [spiritum meum:] non dico à deo datum, imo

imò qui[ex me]est.i.ex natura humanitatis,q̄ nunq̄ bonus est,sed semper aliquam mouet elationem:sed quia sic dereliqui spiritum illum,ideo[tu] dn̄e [cognouisti]id est,approbasti[semitas meas]id est,operationes meas. ¶Posita oratione, ponit illud contra quod orabat:q.d.Ego sic oraui, & in tanta humilitate,&[in hac via in qua ambulabam,absconderūt superbi].s.Iudæi,[laqueum mihi]id est, occultā mortem,& quæcunq; occulta mala. ¶Ipsi quæsierunt mihi mortem inferre,& tunc ego [considerabam ad dexteram]id est,in potiorem partem,scilicet, discipulorum,[& videbam]eos,[& non erat]inter eos [qui cognosceret me]deum esse, cum prius dixisset ei Petrus: Tu es Christus filius dei viui.Itē: Si oportuerit me mori tecum,non te negabo : & significat hic tempus illud suæ passionis,quando apostoli abierunt retro,relicto eo. ¶Illi non cognouerunt me, sed fugierunt,[à me]vero[periit fuga]id est, non fugi,sed potius permisi me in mortem dari pro liberatione aliorum:[& non est]tunc inuentus aliquis,[q requirat animam meam]id est,qui vellet passionem meam imitari.¶Clamaui ad te domine. Pars secunda.Ab aliis auxiliū non habui,sed cognoscens te vnicum meum refugium,[clamaui ad te dn̄e] pater omni deuotione,[dixi,tu es spes mea]veluti cum in cruce dixit:Pater in manus tuas commendo spiritū meum.Magnam nobis commendat Christus suam humilitatem,qui semper ad deum patrem clamauit : ei suum commendat spiritum , cum sibi haberet eandē vnitam diuinitatem,ad quam clamaret, cui spiritum posset commendare: & in hac humilitate nos voluit sibi conformare,vt nihil in nobis cōfidamus,sed omnia a deo expectemus:dixi tu es spes mea, & dixi tu es[portio mea in terra viuentium]quasi vnus quęro esse de illis,qui viuent in cœlesti terra. ¶Dixi tu es spes mea,& tu domine in quem spero, [intende ad

Matth.16.
Matth. 26
Ibidem.
Lucę.23.

deprecationē meam] de remotione malorū factam, Philip.2. [quia humiliatus sum nimis] qa exinaniui meipsum formam serui accipiens. ¶ Sic quidē intende, [libera me a persequentibus me:] & opus est, [quia confortati sunt super me] quantū ad corpus, qđ permissum est eis a deo in mortē dare. ¶ Ita dico libera me, scilicet, [educ animā meā de custodia]. i. de inferno, vbi animæ illorū fideliū a diabolo retinentur, & custodiuntur: educ dico, [ad confitendū nomini tuo]. i. de mea eductione laudetur nomen tuū & a me, & ab alijs liberatis per me: & necesse est vt educas, quoniam [me expectant iusti] liberatorē suū, [donec retribuas mihi] dando resurrectionē pro mea obedientia Alia translatio habet, educ de carcere.

IN PSALMVM CXLII.

Titulus. Psalmus Dauid, cum persequebatur eum filius suus Absalon.

2.Reg.15. DOmine exaudi orationem meam.] Psalmus iste conuenit Dauid, id est, cuiq; vero pœnitēti, factus quando filius eius. i. carnalis motus, & alius quilibet malus actus, quos sibi homo per suam culpam genuit: persequebatur eum. i. affligebat multis angustijs, & eijciebat eum de regno. i. de illa dignitate, in qua homo creatus est, sicut Absalon persecutus patrem suum fuit, & de regno eiecit. Materia est hic verus pœnitens: & sicut in alijs pœnitentialibus, ita etiam hic bonum finem ostēdit pœnitentis. In prima parte ponit orationem concessiuā non excusando culpam suam, & narrat suas miserias vt iudicem ad misericordiam commoueat. Ostendit etiam se bene ad ipsum iudicem conuersum, vt sic dignus videatur, super quem iudex pia affectione moueatur. In secunda, quæ incipit: Velociter exaudi me precatur cito exaudiri, & in viam rectam deduci, & affirmat quod sic fiet sibi. Et hic psalmus est vnus de

septē

ſeptem pœnitentialibus, qui numerus aliquid nobis notat: ſed quia cum ſint ſeptē dies, per quos vniuerſum tempus agitur, ſic ſeptē pſalmi pœnitentiales ꝑ ſingulos dies nobis neceſſariā eſſe pœnitentiā oſtendunt. Intentio eſt, nos ad pœnitentiā inuitare, exemplo ſui. ¶ Quaſi diceret: Dum ſuperbus fui, & peccare mihi placuit, non fuit iuſtum vt me exaudires, ſed quia iam doleo de peccatis, & deinde ceſſare ſtudeo ideo [dñe exaudi orationē meam, & obſecrationem meam]. i. obſecrationē per crucē, & per natiuitatem & ſimilia, quę quidē facienda eſt, vbi magna incumbit neceſsitas: illā miſericordiā, obſecrationē nō dicā exaudi, ſed [auribus percipe]. i. diligēter attende: & hoc [in veritate tua]. i. vt verus appareas in promiſſis, quia promiſiſti exauditurū illū, qui ſe humiliauerit, dicens: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos: & hoc eſt: [exaudi me in tua iuſtitia]. i. hoc exigit tua iuſtitia, vt promiſſa tua cōpleas: bene dicit in tua iuſtitia, quia intelligit iuſtitiā dei ſemper in miſericordia eſſe. ¶ Dico exaudi, [& non intres in iudicium cū ſeruo tuo]. i. vt ſecundum merita me iudices, [quia non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens] quia reſpectu tui, nullus inuenitur iuſtus, neq; propheta, neq; apoſtolus, neq; angelus etiā. ¶ Ideo precor vt non intres in iudicium, [quia inimicus]. i. filius meus. ſ. carnalis motus, [eſt perſecutus] praue ſuggerendo [animam meam]. i. rationem meam, & [humiliauit] id eſt, depreſsit, [vitam meam in terra] id eſt, vt terrenis ipſa anima adhæreret: & etiā [collocauit me in obſcuris] id eſt, in profunditate vitiorū [ſicut mortuos ſeculi]. i. quoslibet infideles, quos peccatis irretitos prorſus ſeculū poſsidet: [&] ideo [ſpūs meus anxiatus eſt ſuꝑ me]. i. de me, hoc eſt, cō punctionē & dolorē habui de peccatis meis, & [cor meū]. i. ratio mea [conturbatū eſt in me] quia ex me neſciebā, quomodo de hac captiuitate poſſem exire.

Zach. 1.

¶Et in hac turbatione[memor fui dierũ antiquorũ] .i. in quibus alijs pœnitentibus misericordiam exhibuisti,[meditatus sum in omnibus operibus tuis].i. omnia opera tua reduxi in meditationẽ,vt ex eis mihi pararẽ aliquã consolationẽ,[& in factis]quæ dicũtur,[manuũ tuarũ].s.in factis,quæ misericorditer fecisti antiquis,Abrahæ & Israëlitico populo, & alijs iustis,faciens & mihi,cum me tibi humiliarẽ, & in huiusmodi factis,[meditabar.] ¶Et non tãtum meditabar,sed etiã[expandi].i.eleuaui, [manus meas] .i.operationes meas,non ad visum hominũ.i.nõ ad fauorẽ populi,sed[ad te]obtinẽdũ.Quid plura?[anima mea sicut terra sine aqua tibi] quia sicut terra sine aqua hiat,& desiderat infusionẽ aquæ,ita anima infusionẽ spiritualis gratiæ:& per hoc ostendit se dignũ, cui parcat iudex. ¶Velociter.Pars secunda.Quia ita sitiuit anima mea,& quia sic expandi,ideo ô [dñe velociter exaudi me:]& debes facere, quia[defecit spiritus meus].s.ille spiritus,qui ex homine est, scilicet spiritus superbiæ. ¶Et quia defecit spiritus præsumptionis.s.quia me humilio tibi,ideo[ne auertas faciẽ tuã à me].i.cognitionẽ tuã atq; præsentiã:& si auerteris faciem,nulla distantia erit inter me humilẽ[&] alios superbos:sed potius[ero similis]illis superbis [descendentibus in lacum].i.in profundum inferni. ¶Non auertas dico,sed potius[fac mihi auditã misericordiam tuam].i.pie auditam sentẽtiam tuam de remissione peccatorũ,& hoc[mane].s.in principio meæ illuminationis & compunctionis:audiunt quidam misericordiam,sicut Dauid per Nathan prophe-
2.Reg.12. tam de adulterio condonato:alij per angelũ, alij per puritatem suæ consciẽtiæ,se suorum peccatorum habere remissionem intelligunt:ideo auditam fac misericordiam,[quia in te speraui.] ¶Et per auditam misericordiam[notam fac mihi viam in qua ambulem, quia ad te leuaui animam meam.] ¶Et cum in via ambu

ambulauero, si aliqui inimici venerint, qui me velint impedire, tu [domine eripe me de inimicis meis] qa ego [confugi] nõ ad aliquod humanum refugiũ, sed [ad te:] ideo [doce me facere voluntatem tuã] quod debes facere, [quia deus meus es tu] cui familiarem me facio. ¶ Dico eripe, notam fac viã, & facies, qa [spiritus tuus bonus deducet me] per semitas iustitiæ [in terram rectã]. i. in terrã viuentiũ, quã soli recti possidebunt, & interim [viuificabis me] ad explẽda mandata tua [propter nomen tuũ dñe] quia Iesus diceris. i. salutaris, quia non pro meritis, sed pro misericordia tua: & hoc [in æquitate tua] quia hoc exigit æquitas tua, vt viuifices et deducas illũ, qui se tibi humiliat. ¶ Viuificabis me, & [educes animam meam de tribulatione]. i. de suggestione peccatorũ, [& in misericordia tua disperdes] omnes [inimicos meos] .i. illicitos motus, qui in me insurgunt. ¶ Disperdes vt iam contra me non insurgant, [& omnes qui tribulant animam meam] tam malos homines, q̃ dæmones, [perdes] tandem, [quoniã ego seruus tuus sum.]

IN PSALMVM CXLIII.

Titulus. Psalmus Dauid aduersus Goliã.

BEnedictus.] Psalmus iste conuenit Dauid prophetæ, qui hic loquitur, habitus aduersus Goliam, id est, diabolum. Loquitur enim psalmus de victoria, quam fecit Christꝰ de diabolo, per quam victoriam sancta ecclesia de potestate inimici eripitur: & hanc Christi victoriam intelligit significari Dauid à sua victoria, quam ipse habuit de Golia. Materia est ipsa Christi victoria, per quam facta est ipsa liberatio nostra. In prima parte gratias agit de sua victoria, quam tamen inducit gratia significatæ victorię Christi, & petit vt incarnetur, et veniat ille qui deuincet Goliã, & nos de potestate ipsius Goliæ liberet. In secunda, quæ incipit: Deus canticũ nouũ

cantabo tibi: dicit propheta tam in persona sui, q̃ in persona oim liberatorũ, qđ ipse cãtabit dño, & in nouo, & in veteri testamento, pro liberatione quã fecit ei dñs & suis similibus de diabolo & malis hoibus, & multã describit eorũ malitiã. Intẽdit nos inuitare vt dño gratias referamus de victoria nostræ liberationis, sicut ipse propheta gratias agit, & de sua propria victoria de Golia, & maxime de victoria Christi, per quam propheta seipsum cum alijs iustis liberari intelligit. Hũc psalmũ vltimũ ponit de oibus illis, in quibus per historias aliqd significabat, vel vbi ad patientiã, vel ad cæteras similes virtutes admonebat. Cęteri vero sequẽtes septẽ laudes Dauid dicunt ideo quia hic ponit victoriã nostræ liberatiõis: p hoc innuẽs, q̧ si q̧s cætera in alijs psalmis p̃monita bene custodierit, in hac victoria Christi, de Golia liberationẽ inueniet. ¶ Ac si alios inuitaret, dicẽs: Fratres si
1.Reg.17. vos â diabolo liberati estis, nolite vobis adscribere, sed in dño gratias agite, & hoc exẽplo mei, qui nihil per me cõtra Goliã, sed omnia per dñm egi, & inde sit [bñdictus dñs deus meus, q docet manus meas] .i. operationes, [ad præliũ:] p me enim nescissem cõtra Goliã præliari, [& digitos meos] .i. cõsilia mea, docet [ad bellũ.] Ideo per digitos volũt intelligi cõsilia, quia sicut digiti de manu procedũt, ita de corde cõsilia, quasi quadã ratione exeũt: docuit enim deus cõsiliũ bonũ, veluti quomodo eminus contra Goliã pugnaret, itẽ quãdo docuit eũ vt fundã secũ portaret & in hoc qđ lapillos electos secũ portaret in pera pastorali. ¶ Ponit itẽ alia dei beneficia, ad cumulationẽ gratiarũ actionis, quasi ita diceret: Ideo sit benedict9 & exaltatus deus, quia docet manus: itẽ quia ipse est misericordia mea, quia longũ esset enumerare omnia quæ sibi fecit: paucis verbis multa dei beneficia com-
1.Reg.16. prehendit, sic: [misericordia mea] .i. qui mihi fecit misericordiã: hãc vult intelligi misericordiã, quia elegit
de

de oibns fratribus eũ, qui longe videbant digniores, & fecit eũ inungi in regẽ. Prima vnctio facta est in domo patris sui Isai à Samuele, sub specie futuri regni: [&] ipse deus est [refugiũ meũ] ad quem refugi, deponens arma oĩa, quibus fueram indutus: ne in cõgressu suffocarer à Golia, vt tanto pondere armorũ pressus, consilium aliter pugnandi apud deum inueni: per quem securus fui contra Goliam: [susceptor meus] quia ipse deus in tanta dignitate me suscepit, quod cum essem pastor quidã, homo parui generis, fecit me generum Saulis, [&] quasi parem ipsi regi: [liberator meus] quia ab omni persecutione Saulis me liberauit. ¶ [Protector meus] qui omnẽ impũgnationẽ ipsius Saulis cessare fecit, veluti in morte Saulis: [&] hoc ideo fecit, quia [in eo speraui] id est, omnem spem meam in ipso collocaui, [qui subdit populum meum]. i. de quo ego vnus eram. s. Israeliticum [sub me] quia me regem eorum constituit. ¶ Ostendit quod ipse his prædictis beneficiis indignus erat, & pariter omnis homo liberatione, quam ponit, factam ex victoria Christi. Continuatio: Hæc omnia beneficia mihi fecisti, sed ego his omnibus eram indignus: & ò [dñe quid est]. i. q̃ vilis est res [homo] cui tam mirabile quod fecisti, [quia innotuisti ei:] innotuit deus hominibus per propriã præsentiã in aduentu Christi: innotuit prius Dauid interna ꝓuisione, q d. i. q̃ cara & pretiosa res est homo: & hoc ideo quia innotuisti ei assumptam humanitatem, qui per se vilissimus erat: dico quid est homo: [aut filius hominis] id est, quantæ dignitatis, qui per se nihil penitus: & hoc ideo, [quia reputas eum] id est, magni pretij facis, quia participem facis æternæ beatitudinis. Cũ dicit homo, intelligit primũ parẽtẽ hominẽ, qui nõ carnali cõcupiscẽtia creatus fuit, quia deus de limo terræ eũ formauit. Cum autẽ dicit, filius hominis, vilitatẽ omnis generationis ostendit, ac si diceret Gene. 1.

Qualiſcunq; eſſet homo, vel in carnali concupiſcentia natus, vel non, per ſe nihil erat. ¶ Ideo dico quid eſt [homo] quia [ſimilis factus eſt vanitati] .i. leui, vanæ, & cito tranſitoriæ rei: factus ideo dicit, quia creatus fuit in perfectione & ſtabilitate, ſed ipſe violans obedientiam, fecit ſeipſum vanũ, mortalẽ & tranſitorium, & de malis ſuis non incuſat creatorẽ: bene dico vanitati, quia vmbræ ſimilis factus eſt: & hoc dicit: [dies eius ſicut vmbra prætereunt.] ¶ Modo oſtendit quomodo deus, qui erat tantæ dignitatis, innotuit, quia deſcendit, et carnẽ noſtrã aſſumpſit. Cõtinuatio: Homo vanitati ſimilis factus eſt, ſed tu [domine] verbum, [inclina cœlos tuos] .i. humilia cœleſtia, veluti angelos ſanctos, quos deus humiliauit, cũ humanitatem noſtram eis præfecit, & eos qui prius erant ſoliti adorari ab hominibus, fecit ſeruitores hominum: inclina dico, [& deſcẽde] .i. carnem noſtrã tibi adiunge: de quo deſcenſu Apoſtolus ait: Cum in
Philip. 2. forma dei eſſet, exinaniuit ſemetipſum, formam ſerui accipiens: deſcende dico, & ſic [tange montes] .i. potentes & ſuperbos huius vitæ, aſpira interius, [et fumigabunt] .i. gemitus magnos & lachrymas ex igne piæ cõpunctionis emittẽt. ¶ Dico deſcẽde, & etiam [coruſcationẽ] .i. dicta prophetarũ, et aliã diuinam ſcripturã, quæ in ſeipſa eſt lucens & coruſcans [fulgura] vel fulgora, vtrunq; enim dicitur .i. manifeſta, [&] per hoc [eos] .i. montes prædictos [diſsipabis] .i. à maſſa perditorũ ſeparabis, quia aliqui ex illis ſaluabuntur, [emitte ſagittas tuas] .i. apoſtolos tuos, qui corda hominum transfigunt amore dei, [& conturbabis eos] montes ad bonum, quia mouebuntur ad pœnitentiam. ¶ Conuertit ſe ad patrem. Tu domine fili dico deſcende, & tu domine pater [emitte manum tuam] id eſt, filium tuum, per quem tu omnia operaris, [de alto] id eſt, de ſublimitate, in qua es, & [eripe me] de poteſtate diaboli
[&

[& libera me de aquis multis] id est, de inundantia malorum,[& de manu]id est, de potestate[alienorum filiorum]:alieni dicuntur a nobis filij diaboli. ¶ Ideo opus est vt eripias ab eis, quoniam ipsi sunt, [quorũ os locutum est vanitatem]scilicet, quamlibet contra diuinam sententiam:[& dextera eorum]id est, operatio eorum, quæ melior videtur eis, est [dextera iniquitatis]. ¶ Deus canticum nouum. Pars secunda. Dico eripe, & si hoc feceris,[cantabo tibi canticum nouum], id est, annunciabo per baptismum peccata remitti, veramq́ esse refectionem corpus & sanguinem Christi, & cætera quæ pertinent ad nouum testamentum: & etiam[psallam tibi]id est, bene operabor[in psalterio]id est, in spirituali operatione de superioribus resonante: psalterio dico[decachordo]id est, decem chordis resonante, decem scilicet præcepta legis adimplente. ¶ Tibi dico,[qui das salutem regibus]id est, remissionem peccatorum, scilicet, fidelibus, qui bene regunt seipsos: tu dico, [qui]inter alios reges[redemisti]me[Dauid seruum tuum de gladio maligno]id est, de potestate diaboli, vel de hæretica persuasione. Vel per Dauid ipsum Christum possumus accipere, qui pretium sanguinis sui a mortalitate atq́ passibilitate redemptus est: & tu qui pretiũ dedisti pro nobis,[eripe me]de illo eodẽ gladio maligno, id est de potestate diaboli, qui dicitur gladius, quia malos a bonorum societate discernit. ¶ Et erue me de manu filiorum alienorum, quorum os locutũ est vanitatem, & dextera eorum dextera iniquitatis] ¶ Quorum filij. Hic describit malitiam eorum, quorum in hoc dextera eorum dextera iniquitatis, quia illum solum iudicant beatum, qui abundat his bonis temporalibus. Possumus tamen sic allegorice legere: [Filij quorum]id est, discipuli sunt [sicut plantationes]quia firmiter adhærent sententijs magistrorum: [nouellæ]quia non recipiunt fidem patriarcharum

& prophetarum, sed in suis hæresibus nouellas sequũtur sectas, & ipsi tales semper perseuerant[in iuuentute sua]quia ad antiquitatem veritatis priorum patrum nunquam redeunt, sed semper nouas sectas sequuntur, & inueniunt alias nouas. ¶Filiæ eorum] id est, cogitationes & prædicationes eorum, quas ex seipsis generant: quas ideo vocat filias, quia sunt instabiles, nec habent radicem veritatis: hæ tales filiæ sunt[compositæ]id est, artificiose inuentæ & factæ: & etiam[circumornatæ]quia vndiq; rhetoricis coloribus sunt stipatæ, & aliis artibus, [vt similitudo templi]vt sint similes templo, id est, habitationi dei: similes ideo bene dicit, quia ipsi non sunt habitatio dei. ¶Promptuaria eorum] id est, corda eorum, de quibus ipsi promunt malas sententias, sunt [plena] id est, redundantia multis malis artibus, [& eructantia]quia ex nimia plenitudine proferunt sententias, sed illæ sunt instabiles: quia si impugnentur ab aliquo, illi fugiunt[ex hoc in illud]id est, ex ista ratione ad aliam, & item in aliam, & sic instabiliter per multas faciunt diuerticula rationes. ¶Et opus est vt me liberes ab eis, ideo, quia[oues eorum]id est, inferiores, & minus sapientes, sunt [fœtosæ] quia multos statim habent discipulos, quia nullus adeo infirmus inter eos, qui nõ statim haberet multos sequaces, sed illi tales sunt[abundantes in egressibus suis]qa quãto magis in hæresibus suis multiplicantur, tanto a cõsortio sanctæ ecclesiæ semouentur: [boues eorum].i. fortiores & magistri aliorum, sunt[crassæ].i. temporalibus desideriis impinguatæ. ¶Maceriæ]. s. alicuius artis, vel munitionis eorum, [non est ruina]quantum ad opinionem eorum, qui non æstimant, vt aliquo modo eorum rationum valeat firmitas impugnari, [neq; transitus]iterum quantum ad eos: [neq; clamor]verbi dei est[in plateis].i. in latis desideriis [eorum]. ¶Quia enim per latum huius seculi desiderii

derium defluunt, non resonat inter eos verbum diuinum, sed potius [dixerunt beatum populum cui hęc sunt] quæ prædicta sunt. s. quæ habent tales filij oĩs, &c. Ipsi huiusmodi populum dicũt beatum, sed ego qui veram teneo sententiam, dico ex mea parte, quia [populus] ille est [beatus, cuius] est [dñs] ille qui est [deus eius]. i. qui creatorẽ suum elegit sibi dñm cui seruiat. Cum dicit ad literam, oues eorum sunt fœtosæ, vt eorum notet stultitiam, subdit: abundantes in egressibus suis, id est, nõ sunt stabiles huiusmodi oues sed cito egrediuntur de vita. i. omnes huiusmodi diuitiæ instabiles sunt.

IN PSALMVM CXLIIII.

Titulus. Laudatio ipsi Dauid.

EXaltabo] Hic laudatur ipse Dauid, id est, Christus, a propheta qui loquitur, & ipsa laus Christi est materia. Modus: In prima parte dicit se laudaturum deum. In secunda ponit nouẽ modos, quibus laudet eum, quæ incipit: Generatio laudabit opera tua. In tertia, quæ incipit: Miserator & misericors dominus: explanat modos illos, respondens illis singulis modis laudis. Intendit inuitare ad laudem dei, exemplo sui. Hos septem psalmos, qui sequuntur, continue ponit de laude dei, innuens p hũc numerum, qui est par numero dierum, per quos totũ tempus voluitur, vt in singulis diebus laudem domino dicamus. ¶ Quasi ita alios inuitaret: Laudate dominum exemplo mei, quia ego [exaltabo te deus meus rex] secundum essentiam annunciabo alijs dignitatem tuæ essentiæ, inquantum potero eam notificare, [& benedicam nomini tuo]. i. magnificabo nomen tuum, & hoc [in seculum] præsens, [& in seculũ] subsecutiuum huius [seculi] in quo sancti maxime deum laudant: & sicut monuit nos orare, monet & nos laudare. ¶ Et hoc non semel in vita, sed [per singulos dies benedicã tibi] secũdũ essentiã [& laudabo

nomen

nomen tuum in ſeculum, & in ſeculum ſeculi] quod ideo faciẽdum eſt, quia ipſe[dominus]eſt[magnus] ſecundum potentiam,[& laudabilis]ſecundum opera & beneficia, quæ facit fidelibus ſuis: & hoc [nimis]quia nullus ſatis digne poteſt laudare deũ:[&] ſicut laudis eius non eſt finis, ita [eius magnitudinis non eſt finis]quia nullus ſufficienter potentiam eius enuntiare poteſt. ¶Generatio. Pars ſecunda. Ego laudabo, nec ego ſolus, ſed[generatio]Iudæorũ,[& generatio]Gentium[laudabunt opera tua]id eſt, ipſum attendentes ipſa opera ſua: & item propter potentiam: hoc dicit: [& potentiam tuam pronunciabunt]& hic eſt alius modus laudandi deum. ¶Item [magnificentiam gloriæ loquentur] id eſt, gloriam magnificam: & gloriæ dico[ſanctitatis tuæ]id eſt, habitæ de tua ſanctitate: & hic eſt alius modus laudandi, quod planius ponit Hieronymus: dicens: gloriam maieſtatis ſuæ, & ſanctitatis tuæ loquentur: [& mirabilia tua]id eſt, miracula quæ feciſti, veluti in diuiſione maris Rubri,[narrabunt:]& hic eſt alius modus, & alia cauſa laudandi. ¶Et virtutem terribiliũ tuorũ dicent]ſcilicet, illam tuam virtutem, in qua tu terribilis appares, veluti illa quæ facta eſt in Aegypto de Pharaone & ſuis: & hic eſt alius modus: [& magnitudinem tuam]in eſſentia,[narrabunt]. ¶Et hic eſt alius modus:[Memoriam abundantiæ ſuauitatis tuæ eructabunt] id eſt, memores de ſuauiſſima abundanti dulcedine tua, vt de reparatione humani generis per gratiam, eructabunt, & pronunciabunt eam alijs: & hic eſt alius modus: [& iuſtitiam tuam exultabunt]id eſt, cum exultatione annunciabunt. ¶Et hic eſt alius modus. Miſerator. Pars tertia. Et reſpondit ad hoc quod prius dixit, laudabit opera tua & explanat quomodo propter opera laudandus ſit deus. Continuatio: Ad proximum ideo debent exultare, eructare, quia[dominus]qui in natura ſua [miſericors]

ricors]est,ipse est etiam factus [miserator]id est,exhibens nobis multas miserationes , velut in prima creatione,& maxime in recreatione: ad hoc quod dixit,potentiam tuam pronunciabūt, cum multas posset ostendere alias dei potentias, veluti qđ tenet terram ita in vacuo,& similia:Vnam tamen potius elegit,secundum quod peccatores expectat, & condonat peccata: Vnde dicit:[patiens]quia nō statim punit,imo expectat conuersionem, [& multum misericors]qm̄ quantūcunq; sint magna peccata,& quàm innumerabilia,ipse tamen condonat illi,qui se humiliat,& ad eum conuertitur. ❡Contra hoc quod dixerat,magnificentiam gloriæ loquentur,respondet,dicens illam magnificam gloriam suauem esse explorātibus eam. Continuatio: Dominus est patiens,& cætera quæ dicta sunt,& ipse[dominus]est [suauis] id est,dulcis & iucundus [vniuersis]gustātibus ipsum sicut & alibi dicitur: Gustate & videte, quàm suauis est dominus:[&]intantum est suauis,quod[miserationes eius]sunt[super omnia opera eius] quia præ omnibus beneficijs eius & virtutibus operatur,dat nobis alias miserationes,id est,remunerationes æternæ vitæ:opera autem quæ a nobis habentur, a Deo punientur : diabolus etiam secundum substantiam, quia creatura dei est & opus,hanc habebit miserationem,quia in æternum substantia non peribit,sed propter nequitiam suam æternis affligetur incendijs, & quia suauis est,sic facit miserationes super omnia opera sua,ideo apparet,quod magnificentia eius sit gloria. ❡Confiteantur tibi domine. Ostendit sanctitatē cum quibusdam iniustus videatur dominus,cum permittat malos in hac vita prosperari,& iustos multis incommoditatibus perturbari: quasi ita diceret: Quia talia facis, [confiteantur tibi domine omnia opera tua]id est,causa sint,cur rationabiles creaturæ te laudent,[& sancti tui benedicant tibi]attendentes sanctam

Psal.33

ctam ac laudabilem dispositionem in tuis operibus, veluti si fiat serenitas, cum nos pluuiam expectamus vel econuerso, attendunt hoc a deo sanctificari, & certa dispositione fieri. ¶ Ad hoc respondet quod supra dixerat, mirabilia narrabunt: & ostendit illa mirabilia. Continuatio: Dico sancti benedicent tibi, & [gloriam regni tui dicent] id est, mundum istum, & firmamentum in quo tu regnas, ostendent gloriosum & ornatum cum seipso, [& potentiam tuam loquentur] quia ostendent te propria potentia hæc omnia gubernare. ¶ Respondet ad hoc: & virtutẽ terribilium tuorum. Continuatio: Potentiam tuam loquentur, & gloriam regni tui dicent, [vt notam faciant filijs hominum potentiam tuam] veluti Petrus & Ioannes, cum claudum sanassent, & omnes mira-
Act. 3. rentur, dixerunt non esse opus suum, sed domini Iesu Christi: [&] etiam notam faciant [gloriam magnificentiæ regni tui] id est, q̃ gloriosum, & q̃ magnificũ sit regnum tuum. ¶ Ad hoc respondet: & magnitudinem tuam narrabunt. Continuatio: Bene dico magnificentiam regni tui, quia [regnum tuum] est [regnum omnium seculorum] quia æternum, & in illo regno tuo habes æternum dominium: [&] hoc dicit: [dominatio tua in omni generatione & generatione]. ¶ Respondet ad hoc: abundantiæ suauitatis tuæ Continuatio: Dominatio est in omni generatione, et ipse [dominus fidelis in omnibus verbis suis]. i. verax, quia fideliter adimplet, quicquid ipse promisit, [& sanctus in omnibus operibus suis] id est, irreprehensibilis, licet videatur a stultis quædam iniuste disponere. ¶ Per hoc etiam apparet abundantia suauitatis, quia [omnes qui corruunt] id est, illi, q̃ proni sunt ad peccandum, [alleuat dominus] quia si velint consentire ei, non perducunt ad actum voluntatem eius, [& omnes elisos] id est, illos, qui iam deciderunt in actum peccati, [erigit] condonando eis, si velint pœ-

nitere

nitere dando gratias. ¶ Reſpondet ad hoc: iuſtitiam tuam exultabunt: & oſtendit ipſam dei iuſtitiam. Cō tinuatio: Quia eleuas, & quia erigis, iam [oculi omni um] intentiones [in te ſperant domine, & tu das eſcā illorum] id eſt, ſiue ſpiritualem, ſiue corporalem, veluti Danieli in lacu leonum, & hoc [in tempore op- Dan.6.
portuno] quia & ſi non ſtatim quando petitur, digni aliquid adeſt, tamen dat quando iudicat opportunū. ¶ Et in hoc etiam iuſtitia tua apparebit, quia [aperis tu manum tuam] id eſt large diſpenſas beneficia tua, [& imples omne animal] ſeruiens tibi ratione & ſtu dio, [benedictione] id eſt, incremento virtutum.
¶ Iuſtus] eſt [dominus in omnibus vijs ſuis] id eſt, in omnibus diſpenſationibus, [& ſanctus in omnibꝰ operibus ſuis] id eſt, in omnibus effectibus ipſarum diſpenſationum, ¶ Quomodo deus iuſtus ſit, iuſtus inter bonos, oſtendit. Continuatio: Dominus in præ dictis bonis iuſtus eſt, & in hoc apparet quod iuſtus eſt, quia ipſe [dominus prope eſt omnibus inuocanti bus eum, omnibus inuocantibus eum] dico [in veritate]. In veritate inuocare eſt, pura & immaculata in tentione cauſa ſalutis animæ ſuæ ad dominum clama re, & non ſuperflue, ſed id petere, quod animæ ſalutē valeat conferre. Sed quia Paulus ſuperfluo rogauit, 2.Cor.12
quia remotio ſtimuli carnis ad animæ ſalutem non erat idonea, ideo non eſt exauditus a domino: ſic inuocantibus prope eſt dominus, id eſt, pro miſericor dia complens quod ipſi petunt. Hypocritæ autem, qui fauorem populi quærunt, in veritate deum non inuocant. ¶ Et vere prope eſt, quia ipſe [faciet volun tatem timentium ſe] id eſt, complebit, & ſi ipſi taceant, [& deprecationem eorum exaudiet] facta voce continua, [&] tandem [ſaluos faciet eos] in æterna ſaluatione. ¶ Vſque nunc oſtendit quomo do deus iuſtus ſit in bonos, nunc deinceps communi

ter

ter quomodo in bonos & in malos, dicens: [Custodit dominus omnes diligentes se, & omnes peccatores disperdet]. ¶ Conclusio supra dictarum laudationum. Et quia dominus hæc omnia faciet, qc quid alij faciant, [laudationem domini loquetur os meum, &] exemplo mei [benedicat omnis caro nomini sancto eius]: & hic patet intentio: omnis inquã caro. s. serui & liberi, pueri & senes: & hoc nõ ad horam, sed [in seculum] præsens, [&] etiam [in seculũ] subsecutiuum huius [seculi].

IN PSALMVM CXLV.

Titulus. Alleluia.

LAuda anima mea dominum]. In hoc psalmo est materia laudatio dei, & intendit nos inuitare ad laudem dei exemplo sui. Modus: In prima parte monita anima sua ad laudandum deũ monet alios ne confidant in principibus, id est, vel in dæmone, vel in homine, qui nec sibi, nec alijs salutem possunt præstare. In secunda, quæ incipit: Beatus cuius deus Iacob: ostendit sperandum esse in domino, describendo eum talem, qui digne remuneret sperantes in se. ¶ Quasi ita diceret: Superior ratio regens & premens carnalitatem suam, o [anima mea] id est, animalitas, quæ mihi debes seruire, [lauda dominum]: anima autem bene confortata dicit: [laudabo dominum in vita mea] id est, in alia vita, quæ mea propria & felix erit, [psallam] id est, bene operabor, [deo meo quandiu fuero] id est, per totum tempus istius vitæ. ¶ Et eodem modo vos alij psallite exemplo mei: illud consilium quod mihi tribuo debetis insequi, scilicet, [nolite confidere in principibus] id est in dæmonibus, qui sunt principes istius mundi: Vnde in Euangelio: Ecce princeps huius mundi eijcietur foras: [neq; in filijs hominum] id est, in hominibus, [in quibus] tam principibus q̃ hominibus [non est salus] quia seipsos saluare non possunt, nedũ alios salua-

Ioan. 12

saluarent: vel sine neq; sic dicetur: Nolite confidere in principibus, id est, in potentibus hominibus huius vitæ, quia ipsi sunt filij hominum: & hoc est, in filijs hominum, &c. ¶ Bene dico quod in illis non est salus, quia [spiritus eius] hominis [exibit] a corpore, [&] ille homo secundum corpus [reuertetur in terram] vt cinis fiat: terram dico [suam] vnde ipse fuerat factus, & exordium duxerat: & [in illa die] quādo sic exibit spiritus, [cogitationes eorum] quia sibi diuitias parandas, & maxima regna substernenda putauerant, vt rex angelorum, [peribunt]. ¶ Pars secunda. In filijs hominum non est sperandum, cū nec se, nec alios iuuare possunt, sed in illo sperandum est qui dat beatitudinem, & facit cætera quæ sequuntur & hoc est: Ille est [beatus, cuius] est [deus Iacob] id est, qui sibi facit Deum eum, quem habuit Iacob deū: & ille deus est [adiutor eius] ad bene operandū: ideo quoq; est beatus, quia [spes eius] est [in domino deo ipsius] in quo sperandum est bene, quia ipse est, [qui fecit cœlum & terram, mare] ad literam: & vt remoueat errorem quorundam, qui dicebant quasdam bestias factas esse a diabolo, dicit, [& omnia quæ in eis sunt] fecit ipse deus, dicunt nanq; rustici, quod diabolus capram fecit, alij quod bufonem: & cum omnes laudationes dei trahātur a supra dictis in alio psalmo nouē modis, istud respicit ad opera. ¶ Ideo etiā sperādum est in eo, quia ipse est [qui custodit veritatem]. i. implet promissionem suam, [in seculum] id est, per omnia tempora istius seculi: & illud pertinet ad hoc quod superius dixit: abundantiæ suauitatis: & ipse [facit iudicium iniuriam patientibus] quia quandoq; iudicauit eos, [dat escam esurientibus] & spiritualē, & corporalem: non enim dat spiritualem refectionē nisi esurientibus, id est, desiderantibus, scilicet, sitientibus iustitiam: & hæc duo pertinent ad iustitiam.
¶ Iste etiam [dominus soluit compeditos] ligamine

peccatorum, vel obsessione dæmoniorum, scilicet, dę moniacos: vel ad literam compeditos, sicut Petrum in carcere: [dominus] etiam [illuminat cæcos] id est, ignorantibus dat cognitionem sui: vel ad literam, sicut Tobiam, & alios multos. ¶ [Dominus erigit elisos] condonando peccata, [dominus diligit iustos] quia roborat in virtutibus. ¶ [Dominus custodit aduenas] id est, illos qui in hoc mundo manentem ciuitatem non quærunt, sed inquirunt æternam, quos custodit a perpetratione, & iniquorum conformitate, [pupillum] id est, illum, cuius pater mortuus est diabolus, & mater voluntas secularis: [& viduam] id est, illos qui sunt desolati a subsidio huius seculi, [suscipiet] in æterna tabernacula, [&] econtra [vias peccatorum disperdet] id est, inutiles faciet. ¶ Hæc quæ modo dicta sunt, abundantiam suauitatis ostendunt. Continuatio: Dominus disperdet vias peccatorum, & iste [dominus regnabit in secula]: & determinat quem dominum regnare dicat, sic, ô [Sion] id est, ô ecclesia, iste est [deus tuus] qui sic regnabit [in generatione] hac, [& in generatione] futura.

Act. 12.
Tob. 11
Heb. 13

IN PSALMVM CXLVI.
Titulus. Alleluia.

LAudate dominum, quoniam]. Item in hoc psalmo materiam habet Propheta laudationem dei: hanc scilicet, quod deus congregat ecclesiam suam in vnionem fidei de vniuersis partibus mundi. Nota quod in titulo huius psalmi apponunt Aggæi & Zachariæ: isti enim in captiuitate Babyloniæ detenti, reditum post septuaginta annos futurum prophetauerunt, plus intelligentes spiritualẽ reditum ad cœlestem Hierusalem, quàm corporalem ad suam patriam. Modus: In prima parte monet religiosos & perfectiores de ecclesia ad laudem domini

ostendens quod deus ecclesiam suam de dispersis per totum mundum ædificet, & multa beneficia eis conferat. In secunda, quæ incipit: Præcinite domino in confessione: monet alios adhuc negligentes ad laudandum deum, & ostendit eis, quod in humilibus bene placeat domino, in superbis vero nón: & per hæc intendit ad laudem domini inuitare.

¶ Inde dicit: [Laudate dominum] voce & operatione, [quoniam psalmus] id est, huiusmodi laudatio cũ bona operatione [est bonus] & vtilis alicui sic laudãti, [deo nostro] qui non est talis, quales sunt dij Gentium, [sit laudatio] non qualiscunque, [sed iucunda] id est, pura intentione facta, non pro temporali commodo, sed pro solo Deo promerendo, [decoraque sit] id est, ex pura conscientia, quæ non propter peccata facientis vilescat. Audistis enim, quia non est speciosa laus in ore peccatoris. Ecclesi. 15. Alia distinctio potest fieri in hoc Psalmo, sed non habetur ex authoritate, sic: Laudate Dominum, quoniam bonus est psalmus, sit deo, sed iucunda laudatio.

¶ Ideo dico laudate, quoniam [dominus ædificans Hierusalem] id est, Ecclesiam suam, quæ & hic iam pacem sequitur, & tandem Deum in omni pace videbit, & [congregabit] in ea Ecclesia, non localiter, sed spiritualiter, & in vnitatem, vel vnanimitatem, & in eandem [dispersiones congregabit Israelis] fidem, id est, viros quos ipse facit Israel dispersos per omnes partes mundi. ¶ Ille congregabit, [qui sanat contritos corde] id est, illos, qui habent contritum cor, & humiliatum: contritos corde bene determinat quia quibuscunque modis corpus affligatur, si cor eleuetur, non curat Deus afflictiones ipsius: contritos vero corde sanat Dominus condonando peccata, [et omnes contritiones eorum] id est, ipsos contritos, et priuatos vera dignitate [alligat] dominus, id est, consolidat, vt reducat ad pristinam dignitatem. A simili-

militudine medici dicit, qui fracta ossa colligat, vt redintegrentur, & ad antiquam sospitatem perducantur. Alligat autem nos fascia misericordię deus, et cōfert gratias suas, quibus reformat nos antiquo vultui, quem perdidimus peccato primi parentis.
¶ Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat]. Si ad literam dicatur, magna tamen potentia intelligitur. Possumus tamen allegorice sic dicere: Dominus sanat & alligat contritiones & sic facit eos stellas lucentes in ecclesia, & multitudinem illarum stellarum numerat, id est, omnes illos numero comprehendit, quia nullum abijcit, sed omnibus prouidet necessaria, & omnibus eis nomina vocat, vel vocans est, vnumquēq; cognoscit per suam proprietatem, videlicet, istum cognoscit simplicem, velut Dauid: illum mansuetum, velut Moysen: ita & alios per suas proprietates, quas ipse idem in eis operatus est, has tales proprietates significat per nomina: quia sicut aliquis per nomen distinctam cognoscit personam, ita dominus per has proprietates distinctas cognoscit personas. ¶ Et quia talia facit, ideo[magnus]est[dominus]: nō dico dominus quē gentiles suum faciunt, sed[noster]: hic intelligitur ꝑsona patris: [& magna virtus eius] intelligitur persona filij, quem virtutem dei nominat, quia per ipsum deus potenter omnia regit, & omnibus dominatur: [& sapientiæ eius]: hic quoq; filius intelligitur: [nō est numerus] quia infinita & incomprehensibilis est illa dei sapientia. Vel, non est numerus, quia vnica et singularis est: vel, sapientiæ, id est, filij non est numerus, id est, non potest numerari diuersus a patre, quia idem cum patre, secundum Augustinum, qui dicit in hoc sermone: Legimus in sancto Moyse, ideo nō est numerus sapientiæ eius, nulla enim alia sapientia potest huic comparari: sed sapientiæ Platonis, & aliorū philosophorum, possunt aliæ multæ comparari: ipsum

ſum filium ſapientiam dei dicit, quia per ipſum domi nus omnia ſapienter fecit & diſpoſuit. ¶ Dico hæc prædicta facit dominus, & hoc non quibuslibet, ſed manſuetis: hoc dicit: [ſuſcipiens] in gloria [manſuetos dominus, humilians autem peccatores vſq; ad terram] id eſt, ad appetitum terrenitatis. ¶ Præcinite. Hic habet alia translatio, incipite: in quo intelligimus hoc dictum eſſe non perfectis, ſed negligentibus. Continuatio. Quia dominus ſuſcipit manſuetos & alios repellit, ergo [præcinite] id eſt, nolite eſſe negligentes, & expectare iudicium, ſed ſtatim præcinite [domino in confeſſione] id eſt, confitendo peccata [pſallite] etiam deo noſtro [in cithara] id eſt, operibꝰ corporis, ſcilicet, in actiua vita. ¶ Qui operit cœlum] id eſt, diuinam ſcripturam, quæ continet arcana dei, [nubibus] id eſt, quibuſdam ænigmatibus, vel obſcuris figuris prophetarum, vt non pateant omnibus ſecreta cœleſtia, [&] tamen in nubibus illis [parat terræ] id eſt, eccleſiæ, [pluuiam] id eſt, ſpiritualem doctrinam: parat bene dicit, quia deus ita aliquando aperit ſcripturas, vt fideles ſui inde reficiantur. ¶ Ipſe quidem aperit, [qui producit in montibus] id eſt, altioribus viris, veluti ſanctis apoſtolis, [fœnum] id eſt, ſolidatum cibum, ad ſuſtentationem maiorum & fortiorum: [& herbam] id eſt, teneriorem cibum, ſcilicet, ſuauem & humilem doctrinam, ſicut dicit Apoſtolus: Sapientibus ſapientiam loquor. Et alibi: Lac vobis dedi potum, non eſcam. Vel per montes potẽtes huius ſeculi intelligimus, in quibus deus præparat ad opus prædicatorum, & quorumlibet ſeruientium ſibi, fœnum, id eſt, aſperiorem cibum: & herbã id eſt, mitiorem: quia quandoq; dat prædicatoribus ſuis panem tantum & aquam, aliquando bonos piſces: & hæc omnia [ſeruituti hominum] id eſt, ſeruitoribus hominum, ſcilicet, prædicatoribus, & cæteris miniſtris eccleſiæ, qui reuera ſeruiunt hominibus, dũ 1. Cor. 2. 3

nocte dieq; deum pro ipsis orando interpellant. ¶Qui dat]etiam[iumentis]id est, mansuetis, qui iā non recusant onus diei portare, [escam ipsorum] id est, eis conuenientem, tam spiritualem, quàm corporalem, [& pullis coruorum] id est, filijs gentilium, qui sunt corui, id est, denigrati in peccatis: non similes malis patribus eorum, sed[inuocantibus eum]id est, degenerantibus a nigredine patrum, sicut etiam deus ad literam pullos coruorum, quos patres deserunt, pascere a rore aëris dicitur, quandiu albi sunt, et donec sibi assimilantur. ¶Et iste dominus[non habebit voluntatem]id est, beneplacitum, [in fortitudine equi]id est, in superbis, [nec in tibijs viri] contumacis, id est, in gambis gracilibus & habilibus ad bene calceandum, scilicet, in cultu corporis, quæ per vnam partem, scilicet, per crura significat, [beneplacitum erit ei]Alia translatio habet, in tabernaculis viri: & per hoc notamus conuentus superborum.

¶In talibus non est beneplacitum domino, sed[beneplacitum est domino super timentes eum]: & qa timent eum, ideo cessant a malo, [& in eis qui sperant]: non in meritis, sed[super misericordia eius]& ideo bene operantur.

IN PSALMVM CXLVII.

Titulus. Alleluia Aggæi & Zachariæ.

LAuda Hierusalem dominum]. Ecclesiam quā superius ostendit de dispersione istius seculi a domino congregari, iam congregatam, & in cœlestibus collocatam, monet in prima parte deum laudare de tanta pace, & tanta securitate. In secunda, quæ incipit: Qui emittit eloquiū: ostendit multa beneficia, quæ deus fecit nobis in hac vita, vt per hoc nos securos reddat de securitate æterna. Intēdit autem, vt etiam in alijs, monere nos ad laudem Dei. ¶Vnde dicit: [Lauda Hierusalem dominum] quæ

iam

iam es posita in securitate æterna: & o [Sion] quæ iã specularis, [lauda deum tuum]. Eandem vocat Siõ & Hierusalem: sed Sion inquantum diuinam præsentiam contemplatur, Hierusalem inquãtum cum deo regnat, & in pace & in tranquillitate perpetua collocatur. ¶ Ideo lauda, [quoniam confortauit seras portarum tuarum] id est, te collocauit in securitate: portas dicitur habere æternas Hierusalem propter aditũ: confortatas dicitur habere seras, quia nullus post diẽ iudicij intrare poterit in eam: seras inquam confortauit, [& filijs tuis in te] existentibus, [benedixit] omnimoda benedictione. ¶ Benedixit ille, [qui posuit fines tuos pacem] quia etiam inter eos qui erunt in vltima mansione, erit pax & exultatio: [& satiat te adipe frumenti] id est, ipsa diuinitate Christi. ¶ Qui emittit eloquium. Pars secunda. [Qui emittit eloquium suum] id est, filium suum, [terræ] id est, in mundum: & [sermo eius] eloquij, vel ipsius dei, scilicet, prædicatio, [currit velociter] id est, diffunditur per totum mundum. ¶ Qui] etiam [dat niuem] scilicet, frigidos & induratos in peccatis, [sicut lanam] vt alios doctrina sua calefaciant, & [nebulam] id est, excæcatos multa ignorantia, [spargit] id est, illuminat & diuidit a massa perditorum, [sicut cinerem]: quia sicut cinis infusus sup terram, impinguat eam, & facit fructiferam, sic ipsi qui prius erant nebula, illuminãt alios, & faciunt fructificare. ¶ Mittit] etiam [cristallum suum sicut buccellas] id est, illos qui p multos annos erãt frigidi, & obdurati in peccatis, sicut buccellã panis, vt sint alijs refectio hoibus, sed [ante faciẽ frigoris eius]. i. ante illos, quos deus iusto iudicio suo in peccatis obdurat, [quis sustinebit?]. i. quis poterit persistere, quin statim consentiat eis: sicut ante Pharaonẽ Moyses vix potuit persistere, qa eius cor erat induratũ. ¶ Nullus inq̃ poterit sustinere ante faciẽ frigoris, sed deus [emittit verbũ suum] prædicationis, Exo. 7

[&]per eam[liquefaciet ea]niuem ſcilicet,& criſtal lum, & alia quæ prædicta ſunt,[ſpiritus eius]ſcilicet ſpiritus ſanctus,[flabit]ſuper eos:[&]etiam[fluent aquæ]id eſt, doctrinæ multæ exibunt de populo illo Vel hic oſtendit authoritatem, quia deus mittet ver bum in Iudæa,quia ſic fuit prænuntiatum. ¶Ipſe emittet ſpiritum,[qui]per præſentiam corporis[an nuntiat verbum ſuum]id eſt,prædicationem & doctrinam ſuam,[Iacob]populo illi, & annuntiat[iuſti tias]id eſt,quomodo fiant homines iuſti, [& iudicia ſua]id eſt,quomodo tempore omnia diſponat: quo iudicio alios eligit,alios reprobat,[Iſrael]populo illi per præſentiam corporis. Vel, annuntiat verbum ſuum per Apoſtolos,& alios prædicatores: & iuſtitias & iudicia ſua Iacob & Iſrael, id eſt,illis qui faciunt ſe ſimiles Iacob,id eſt,luctatores: & Iſrael,id eſt illis qui ſunt videntes deũ. ¶Hæc fecit Iacob,[nõ] autem[fecit taliter omni nationi]ſcilicet,[iudicia ſua non manifeſtauit eis].

IN PSALMVM CXLVIII.

Titulus. Alleluia Aggæi & Zachariæ.

LAudate dominum de cœlis]Hic iterum habet propheta materiam laudem dei. Modus:In prima parte monet cœleſtes creaturas ad laudem dei.In ſecunda,quæ incipit: Laudate dominũ de terra:admonet terreſtras creaturas ad laudem ipſius dei,quæ laus in alia vita plenius & perfectius fiet & omnes ad laudem inuitare eſt ſua intentio,dicens: ¶Vos creaturæ[de cœlis]id eſt,cœleſtes creaturæ, [laudate dominum]: & non tantum vos inferiores, ſed etiam vos qui eſtis[in excelſis]id eſt, Cherubim & Seraphim[laudate eum]:non ideo inuitat angelos ad laudem dei, vt aliquando ceſſent, vel eo monẽte magis laudent,ſed ſic admonendo, oſtendit affectũ ſuum,ſcilicet,quod ſibi grata eſt laus eorum.

¶Laudate

¶ Laudate eum omnes angeli eius] id est, vos quos ipse mittit ad legationem suam in mundum: & vos [omnes virtutes eius]. s. qui nuntij non estis, [laudate eum.] ¶ Laudate eum sol & luna, laudate eum omnes stellæ, &] quid per singula? vniuersum [lumen] laudet eum. Si sol dicatur habere spiritum, & luna, & cæteræ stellæ, per se possunt deum laudare: si non, bene te laudant, quia sunt materia quare te laudamus. Nota quia virtutes vnius sunt, & tamen quãdoque pro omnibus ponuntur, vt hic: quia longũ est sibi omnes enumerare. ¶ Laudate eum cœli cœlorum] propter hoc dicit, quod multos intelligit, [& aquæ quæ] in rei veritate [sunt super cœlos] vnde nobis pluuiæ descendunt per catharactas cœli, [laudent nomen domini] id est, materia nobis sint laudãdi deum, attendentes inter cætera, quod cũ illæ aquæ quæ spissi corporis sunt, teneantur subtilissimo corpore cœli, valde mirari possumus, & a laude dei cessare non debemus. ¶ Ideo laudate, [quia ipse dixit] id est, voluit, [& facta sunt] omnia, id est, ordinata de compositione quatuor elementorum: & etiam ipsam materiam fecit: & hoc est: [ipse mãdauit] id est, firmiter statuit, [& creata sunt] etiam ipsa elementa, vnde postea cætera ordinauit. In hoc versu bene ait contra illos, qui dicunt mundum deo coæternum.
¶ Ipsa elementa inter cætera ordinauit, postea ea q̃ fecit, [statuit ea] permansura [in seculum] id est, per totum tempus præsentis vitæ, [& in seculum] subsecutiuum huius [seculi.] Cum dicatur in Euangelio: Cœlum & terra transibunt, & hic dicantur permanere, non tamen sunt contraria, quia non dicũtur trãsire secundum substantiam, sed per solas qualitates: Matth. 24
& illis ita statutis, [præceptum posuit, & non præteribit] præceptum illud, quia sicut disposuit, sic adhuc permanent. ¶ Laudate dominum. Pars secũda. Vos cœlestes sic laudate, & etiam vos [de terra]. i.

terrenæ creaturę,[laudate dñm.]Eligit quasdam nouas creaturas,in quibus videt multos hoies accusare deum,& iniustũ reputare,& proponit nobis, quia si quis dispositionẽ dei cognoscat,in eis eũ intelligit, sicut in alijs esse laudandũ: & inde dicit: [dracones] laudate dñm,per quos videmus deus punit hostes suos ex meritis. Vel secundũ Augustinũ,dracones.i. viæ illę subterraneę,quibus dracones incedũt,& maximę in quibus est aqua, quia igneę naturę sunt, & ibi refrigerant ardorem suũ: [& oẽs abyssi].i.profunditates maris,in quibus deus punit inimicos,laudate dñm.i.prębete nobis materiã laudis,&c.& qc quid sit in hac vita,licet iniuste videant esse facta, in alia quidẽ,qñ cognoscemus quo cõsilio dei sint facta erũt nobis materia laudis. ¶Ignis]etiã.i. cõbustio solis maxima,&[grando]quę cõtundit segetes, & multis modis nocet:[nix]etiã,&[glacies], spiritus procellarũ].i.magnus vẽtorũ impetus, qui dimergit naues in mari,& vindicat deũ de nautarum iniqtate,prębeant nobis materiam laudandi deum:q̃uis hęc oia videãtur stultis a deo iniuste facta,tamen debent nobis in hoc prębere materiam laudandi, [quę faciunt verbum eius]id est,per omnia seruiunt volũtati eius dei. ¶Montes & omnes colles,ligna fructifera,& omnes cedri]prębeant nobis materiam laudis. ¶Bestię]id est,leones & vrsi, & cętera indomita animalia,scilicet,crudeles bestię, [& vniuersa pecora]vt boues & cętera animalia domita,scilicet, prębeant laudem deo per rationalem creaturã,[serpentes & volucres pennatę.] Supradicta omnia ad literam intellecta,hoc modo, vt dictum est, laudent deum,scilicet,quod prębeant nobis materias laudandi deum:possunt etiam allegorice sic discuti. Per dracones nanq; & abyssos,& cętera prędicta, significantur mali secundum diuersa genera malorum quę sunt in eis.Dracones,id est,crudelissimi homines: abyssi, id est,

ideſt, profundiſsimi in vitijs: ignis.i.illi. qui in ardore cõcupiſcẽtiarũ ſunt: grãdo.i.illi, qui contũdũt ſanctos ſuis tribulationibus: nix.i.frigidi in pęccatis: glacies.i.cõgelati frigore infidelitatis: ſpiritus procellarum.i.hoies faciẽtes procellas.i.perſecutiones in ſanctos, fugando de loco ad locũ: qui oẽs faciunt verbũ dei, cum redeũt ad fidẽ & ad legẽ dei. Montes.i.ſupbi: & colles.i.minus ſuperbi: ligna fructifera.i.fructum bonorũ operũ reddentes: cedri.i.odorẽ ſpiritualiũ virtutum in ſe habentes. Beſtiæ.i.ſylueſtres.ſ.rudes & imperiti: & pecora.i. manſueti: ſerpentes.i. venenati homines, vt hæretici: & volucres.i.philoſophi, qui habent pennas.i.ſapientias diuerſorum librorum, per quas dicuntur volare.i.excellentiores alijs eſſe: iſti omnes mali conuerſi laudant dominum, id eſt, de his omnibus eligit ſibi dominus aliquos, q in futura vita in quiete collocati laudabunt dominũ. ¶[Reges terræ & oẽs populi] ſicut conſules, [principes & omnes iudices terræ.] ¶[Iuuenes & virgines] id eſt, diuerſi ſexus, [ſenes cũ iunioribus] id eſt, diuerſæ ætates, [laudent nomen domini, quia exaltatum eſt nomen eius ſolius] ſicut ait Apoſtolus: Donauit illi nomẽ, qđ eſt ſup omne nomẽ. Philip.2. ¶Quid p ſingula? [cõfeſsio eius] dei.i.laus debita ipſi deo, eſt [ſuper cœlũ & terrã] qa nec cœleſtes, nec terrenę creaturæ poſſunt eum ſufficienter laudare: [&] ille deus [exaltauit cornu populi ſui].i.altitudinẽ: qa licet in hac vita altitudinẽ aliquã habeat, tñ ipſa altitudo per multas aduerſitates deprimitur: ſed in alia vita ita exaltata erit, ꝙ nulla aduerſitate poterit deprimi. ¶Et [oĩbus ſanctis eius] ſic exaltatis, eſt [hymnus] id eſt, laus cũ cantico, q ſine intermiſsione laudãt dñm: ſanctis dico.ſ. [filijs Iſraël:] & nõ dico carnalibus filijs, ſed [populo appropinquanti ſibi] deo, ſcilicet, facienti ſe ſimilem ipſi deo.

IN

IN PSALMVM CXLIX.

Titulus. Alleluia.

CAntate domino canticum nouum.] Hic est ite rū materia laus dei. In prima parte monet sanctos iam in æterna quiete habitātes laudare deum. In secunda, quæ incipit: Exultabunt sancti describit gaudium & potestates quas ipsi sancti in alia vita habebunt: & inuitat nos ad laudem, sic dicens: ¶ Vos Israël iam videntes deum in illa æterna Hierusalem, [cantate] illi [domino] de creatione cœli & terræ, &c. [canticum nouum]. s. de reparatione quam fecit deus per incarnationem filij sui: nec moneo omnes ad laudem eius, quia non est speciosa
Eccli.15. laus in ore peccatoris, sed sit [laus eius in ecclesia] in collectione [sanctorum.] ¶ Non tantum moneo cātare, sed etiam [lætetur Israël] id est, perfectiores, [in eo qui fecit eum] quia iam eo præsente fruitur. [& filiæ Sion] id est, fragiliores illi & minores, [exultent in rege suo] quem præsentem habent, & quo reficiuntur. Vel filiæ dicit, vt vtrunq; sexum comprehendat: contra illos, qui dicunt fœmineum sexum nō esse redemptum. ¶ Laudent] etiam [nomē eius in choro] id est, in concordia, & [psallant ei in tympano et psalterio:] non quia in superna patria his instrumentis vtantur, sed gaudebunt de remuneratione quam habebunt de eo, quod hic fuerunt tympanū & psalterium. Per psalterium intelliguntur illi, qui spirituali operatione deo seruiunt, sicut contemplatores. Per tympanum, quod fit per corium mortui animalis, intelliguntur illi, qui seipsos morti tradunt pro veritatis testimonio, sicut sancti martyres. Nota quia chorus est variarum vocum, placens concordia, quæ cōcordiam charitatis significat, in qua laudādus est deus
1.Cor.16. vt ait Apostolus. Omnia vestra in charitate fiant. Vel chorus est musicum instrumentum, cuius chordæ compares voces, nec discordes reddunt: & possumus

sumus hic notare principales virtutes: fidem, cum dicit: Laus in ecclesia sanctorum: spem, cum dicit: Lætetur Israel: charitatem, cum dicit: Laudent nomen eius in choro. ¶ Continuatio: Ideo psallite. &c. [quia beneplacitum est domino] in habitatione illa [in populo suo] quia nihil inuenit in eo, vnde offendatur: [&] propter hoc etiam psallant, quia [exaltabit mansuetos in salutem] æternam. ¶ Exultabunt. Pars. II. Item [sancti] illi sic exaltati, [exultabunt in gloria] & [lætabuntur] non exteriori canore, sed [in cubilibus suis] id est, in conscientijs. ¶ Et non tantum interius exultabunt, sed etiã exterius: & hoc dicit: [exultationes dei] id est, laudes dei cum exultatione factæ, erunt [in gutture eorum] id est, in corpore & ore, [& in manibus] id est, in potestatibus [eorum] erunt [gladij ancipites] id est, verbum dei, quo ipsi incident, et separabunt bonos à malis: qui gladij sunt ancipites, quia vtraq; parte incidunt, veteri. s. & nouo testamento: vel quia in hac vita separant vitia & à corpore, & ab anima. Gladij pluraliter dicit, quia singulæ personæ vtentur gladio illo. ¶ Ad quid erũt gladij in manibus? [Ad faciendam vindictam in nationibus] id est, in illis, qui legem non habuerunt: et ad faciendas [increpationes in populis] qui male vsi sunt. ¶ Et [ad alligandos reges eorum] populorum [in compedibus] id est, in æternis pœnis, ex quibus nullo modo poterunt se exoluere: [& nobiles eorum] id est, nobiliores de omnibus, [in manicis ferreis] quia punientur manibus eorum, quibus in præsenti vita malum & iniurias intulerunt. ¶ Quid singula enumerem? Ad hoc gladium habebunt in manibus, [vt faciant in eis] regibus & populis [iudiciũ conscriptum] id est, iudicent eos secũdum hoc quod in prophetis & alijs libris scriptum est: veluti cũ dicent: Discedite à me maledicti in ignem æternum: et [hæc gloria] non est tantũ sanctus apostolis, vel summis

Mat. 13. 25.

Matth. 25.

mis sanctis, sed [oibus sanctis eius] erit, qp habebunt hāc potestatē, cōsentiūt enim diuinæ sentētiæ, vt quo tidie fit in sancta ecclesia. Excōmunicat qdē episcopus, vt os ecclesiæ, cui cōsentit ecclesia tota, dicens, amen.

IN PSALMVM CL.

Titulus. Alleluia.

LAudate dñm in sanctis.] Hic iterū inuitat propheta ad cantandū alleluia, nō adhuc tendētes ad patriā, sed iam positos in thalamo regis, iam gaudentes nuptijs, iam conformatos imagini dei, ad quod admonuerat à principio libri. Materia est laus dei, iā quidē nuptialis. ¶ Et ostēdit vnde debeant laudare dñm, & quomodo, dicens: [Laudate dñm in sanctis eius].i. in consideratione sanctorum, quos ipse misericorditer iustificauit, & mirabiliter remunerauit: [laudate eū] etiam [in firmamento].i. in consideratione firmamenti. s. qđ nos ita firmauit, & in tanta requie collocauit, quod iam nullus, neqꝫ homo, neqꝫ diabolꝰ poterit aliquo modo nocere firmamento [virtutis eius] dei. s. quod ipse deus cum magna virtute fecit. Ad hoc enim vt nos in illa requie collocaret, & imagini suæ conformaret, fecit filium suū incarnari, & etiam mortis tormento affligi.

¶ Laudate] etiā [eū in virtutibus eius] id est, de hoc quod ipse tradet regnū deo patri: & habet alia translatio, in potentatibus eius: [laudate] quoqꝫ [eum secundum multitudinē magnitudinis eius:] sicut magnitudo dei sine fine est, ita sine fine laudate eum: in hac vita enim, quæ breuis est, & finem habet, nō potest laudari deus secundum suam magnitudinem.

¶ Ostenso vnde sit laudandus deus, ostēdit quomodo sit laudandus, dicens, [laudate eum in sono tubę] Per tubam, que hortatur homines ad bellum, vel ad festiuitatem, intelliguntur sancti prædicatores, qui nos hortantur ad pugnam contra vitia, & deo festiuita

uitatem celebrare: quasi ita diceret: Vos sancti præco nes laudate deum de præmio vestræ tubæ, & vestræ exhortationis: [laudate eum] similiter [in psalterio & cithara] id est, de remuneratione psalterij, id est, contemplatiuæ, & pro præmio actiuæ vitæ, quæ per citharam significatur, sicut ante ostensum est. ¶ Laudate eum in tympano & choro] id est, de præmio vestræ mortificationis, sicut sancti martyres, qui p tympanum habentur: & pro mercede concordiæ & vnanimitatis quam in hac habuistis: quæ concordia per chorum intelligitur, in quo fit conformis sonus: [laudate eum in chordis & organo] Per chordas, q̃ multum attenuantur & extenduntur, & dulcem sonum reddunt, intelliguntur illi qui seipsos attenuant affligendo per ieiunia, per vigilias, & alijs modis, & ad deum se semper extendunt, nihil facientes pro fauore, sed omnia amore dei, & operibus suis dulcem & iucundam proferunt deo cantilenam. Per organum, in quo multæ fistulæ vnam concordiam reddunt, intelliguntur illi, in quibus multa genera virtutum ad vnum tendunt, & concordia charitatis colligantur: q.d. Laudate eum de præmio vestræ attenuationis, & de præmio concordiæ, quam in multis habuistis. ¶ Laudate eum in cymbalis bene sonantibus, laudate eum in cymbalis iubilationis.] Per cymbola vbi duo simul percutiuntur, intelliguntur illi, qui se inuicem exhortantur, vt bene resonent deo in actiua vita: vel vt iubilent, id est, tantam mente concipiant lætitiam, q̃ non sufficiant voce exprimere: q.d. Laudate deum pro remuneratione vestræ bonæ exhortationis. Quid plura? [omnis spiritus laudet dominum] id est, vos omnes facti spirituales & corpore spirituali & subtili. Benedictus deus. Amen. Laudate eum.

¶ Gloria patri. Iste versiculus post vnumquenque psalmum cantatur, ideo, scilicet, quia vnusquisque psal

psalmus siue sit exhortatorius, siue de laude dei tractet, de historia, vel quocunque modo fiat, semper fit cooperatione trinitatis. Sic igitur exponatur: [gloria] id est, fama cum laude frequenter cãtetur, et proferatur à nobis, [patri, & filio, & spiritui sancto] vt in omnibus operibus nostris semper honorificetur deus & laudetur, sicut Apostolus hortatur: Siue mã-
1.Cor.10. ducatis, siue bibitis, siue aliud facitis, omnia in gloria dei facite. Tũc equidẽ glorificat̃ deus in oibus operibus nostris, quando declinantes in malis actionibus nostris siue cogitationibus bene volumus, & bene operamur: non terrenorum appetitu, sed cœlestium affectu: & quicquid boni agimus, totum diuinæ misericordiæ ascribimus: nec tamen ideo dico vt gloria sit patri, vt nunc tantum habeam causas nouas, quibus admoneam eũ glorificari, sed [sic] id est, pro his causis offerat̃ gloria, [vt] id est, pro quibus [erat] offerenda & reddenda gloria, [in principio] id est, ante mundi constitutionem, [& nunc] id est, in præsenti, [& semper] erit, [&] erit [in] futura [secula] constantia multis [seculis, amen] id est, fiat, & iterum fit. Semper enim fuit deus misericors, licet aliquãdo nõ essent quibus misereretur, sed omnipotens, semper benignus, & quod fuit est et erit, quia immortalis est & æternus. Pro his igitur omnibus & dignum & iustum est, vt semper à creaturis honorificet̃ & magnificetur. Benedictus deus, amen. Sciendum, quod triplex est modus cogitationum nequam: Vnus earum, quæ deliberatione & proposito peccandi, mentem contaminant: alius earum, quę delectatione quidem peccandi mentem perturbant, nec tamen ad cõsensum peccati pertrahunt: tertius earum, quæ naturali motu mentem percurrentes, non tamen hanc ad patranda peccata illiciunt, quam à bonis, quæ cogitare debuit, impediunt: veluti cum phantasmata rerũ, quæ aliquando superuacue gesta vel dicta nouimus,
ad

ad memoriam reducimus, quarũ crebra retractatio, quasi importuna muscarum improbitas oculos cordis circumuolare, ac spiritualem eius aciem inquietare magis, q̃ excæcare consueuit. A cunctis autem his cogitationum nequã generibus castigari monuit Salomon, cum dicit: Omni custodia serua cor tuũ, quoniam ex ipso vita procedit: cuius monita sequentes, agamus solicite, vt si quid consensu perpetrandi facinoris in animo deliquimus, cito hoc confessione, & dignis pœnitentiæ fructibus abstergamus. Si delectatione peccandi nos tentari senserimus, noxiam delectationem crebris precibus ac lachrymis, crebra recordatione perpetuæ amaritudinis pellamus: & si nos solos ad hanc propulsandam sufficere non posse viderimus, fratrum quæramus auxilia, vt quod nostris viribus nequimus, illorum consilio & intercessione sumamus. Multum enim valet deprecatio iusti assidua: & sicut idem promisit: Oratio fidei saluabit infirmum, & alleuabit eum dominus, & si in peccatis sit, dimittentur ei, quia superuacuis cogitationibus ad integrum carere non valemus. Has inquantũ possumus intercessione bonarum cogitationum, & maxime frequenti scripturarum meditatione fugemus.

Prouer.14 Iacobi.5.

Finis comment. in Psalterium.

CANTICVM ESAIAE Prophetæ.

Confitebor.] Hic ascribitur titulus, Canticum Esaię prophetę, quia Esaias in pręcedentibus sue prophetie verbis casum hominis, & iram dei mitigatam, & hominem ad pristinã dignitatem reparatum per filium incarnatũ prophetat. Materia est Christi aduentus. Modus, quod ostendit quę bona ex illo Esa.12.

aduentu hominibus proueniant. Intentio est, hortari ad laudem pro incarnatione filij. ¶ Vox filij prophetantis: [Confitebor tibi dñe]. i. laudabo te, [quoniã iratus es mihi]. i. toto humano generi, culpa parentis, & [conuersus est furor tuus]. i. ira tua dimittẽdo peccata, [& consolatus es me] spe æternæ beatitudinis: non ideo confitetur, quod iratum fuisse intelligit, sed quia de ira ad misericordiã conuersus sit.

¶ Ecce] ita consolatus es me, quod [deus] iratus prius, modo factus es [saluator meus] ab originali peccato mundans, ideo deinceps [agã]. i. promouebor in virtutibus [fiducialiter]. i. securus sum de præmio si quid boni gessero, [non timebo] diabolũ, vel peccatum quod habitat in mortali corpore, quia iste saluator refrenabit vtrunq;. ¶ Ideo non timebo, [quia dñs fortitudo mea] est contra illa, [& est laus mea] id est, faciet me laudabilem in æterna vita: [&] hæc omnia ideo sunt mihi, quia creator [factus est] valẽs creaturæ [mihi in] æternã [salutẽ.] ¶ Haurietis. Cõuertit se ad illos, qui erant in tempore incarnationis: q. d. Ego in ænigmate prophetico spiritu saluandum me video, vos autem aperte [haurietis aquas] doctrinæ et baptismatis [in gaudio] spirituali, [de fontib9] .i. de multiplici abundãtia [saluatoris, &] alter alteri [dicetis] & admonebitis alios [in illa die] incarnationis, [confitemini dño, & inuocate nomẽ eius] id est, præparate vos dignos ad inuocãdũ. ¶ Notas facite. Hoc etiã dicetis: [Notas facite in populis] prædicando [adinuẽtiones eius]. i. saluationẽ, & omnẽ viã sapiẽtiæ & sciẽtiæ, quã inuenit & ostẽdit fidelibus suis: et ne velitis nomẽ dei vsurpare vobiscũ sicut Adã fecit, sed semper [memẽtote quoniã excelsum est nomẽ eius] & punit superbos. ¶ Hoc etiã dicetis: [Cãtate] isti [dño, quoniã] in his [magnifice fecit] & dignus est laude: & dicetis etiã: [annũciate hoc]. i. hanc saluationẽ, [in vniuersa terra] vbiq; Gẽtiũ, ista salus

omnes

omnes colligit. ❡ Exulta. Quasi omnibus iam est an nuntiãda, sed tu ò [habitatio Sion] id est, ò vos Iudæi principaliter, [exulta & lauda] ideo, [quia sanctus Israël]. i. ille qui sanctificat Israel, est [magnus in medio tui] de vobis natus, inter vos conuersatus.

Canticum Ezechiæ regis Iuda cum ægrotaret, & de infirmitate sua conualuisset.

EGo dixi.] Canticum istud est ab Esaia scriptũ, tamẽ non nomine eius intitulatur, sed nomine Ezechiæ, qui ab Esaia loquens inducitur. Ezechias cum in multis deo deseruiret, in hoc peccauit, quod excelsa non abstulit, vnde à deo graui infirmitate percussus, ab Esaia meruit audire: Dispone domui tuæ, quia morieris tu, & non viues. Ille ergo graui compunctione conuersus ad parietem, peccata defleuit, & rursum ab eodẽ Esaia audire meruit, q̃d deus pœnitentia illius placatus, quindecim annos vitæ superinduxit. Postquam igitur Ezechias de infirmitate conualuit, hoc deo canticum liberatori suo cecinit, in quo & peccati sui & infirmitatis meminit, vt ex opposito tribulationis, gratior appareat mod9 liberationis. Materia est ipse Ezechias in infirmitate positus, & ab infirmitate liberatus. Modus est, quod ostendit quare in illam infirmitatem corruerit, propter peccata sua, & qualiter in infirmitate se habuerit, scilicet, q̃ grauiter pœnituit & qualiter per pœnitentiam purgato peccato, conualuerit. Intentio est, hortari ad pœnitentiam. Notandum est, Esaiam in verbo domini loquentem, & vicinam mortẽ annunciantem, Ezechiæ non esse mentitum, quamuis ille conualuit. Dominus enim sub conditione solet loqui, quia dicit: Morieris, nisi pœnitueris. Esa. 38.

❡ Verba Ezechiæ, recolẽtis qualiter in infirmitate se habuerit: [Ego] dũ infirmarer [dixi]. i. deliberaui,

[Vadam ad portas inferi in dimidio dierum meorũ] quia dies meos non consummaui in studijs bonorũ operum. ¶ Quæsiui, & ideo, quia vidi propter peccata mea, & ante consummatam vitam me in inferno ponendum, [quæsiui] à domino precibus, & cõpunctione cordis, [residuum annorum meorum] vt prolongato vitæ spatio, quod in me imperfectũ erat consummarẽ. ¶ Ideo quęsiui bona vt pficerẽ, quia si nõ perficerem, [dixi] id est, deliberaui, [non videbo dñm in terra viuentium.] Solebam mihi aggratulari in circuitu illius, qui reparatus est quietem quã Adam perdiderat, sed non videbo vltra inter illos qui sunt terra viuentium. ¶ Non videbo. Expositio pręcedentis versus. Vere non videbo, quia [non] ad salutem [vltra aspiciam] si modo moriar, [hominem] quem intelligo in humanitate venturum, [&] non aspiciam ipsum eundem [habitatorem] qui erit habitatio [quietis.] Quasi diceret: Veniet quidem ad loca inquietudinis, sed tamen erit habitator quietis, vltra non moriens. ¶ Generatio mea ablata est:] quasi diceret: Et si moriar inconsummatus, vt non perficiam bona, tunc ille egregius de semine meo nasciturus erit, à salute mea ablatus. Vel generatio piorum & electorum à me est elõgata: mea, id est, inter quos me futurum intellexeram, [& cõuoluta est à me quasi tabernaculum pastorum.] Per simile loquitur, quasi tanta velocitate remota est à me societas sanctorũ, si inconsummatus moriar, q̃ cito cõuoluuntur tabernacula, hoc est, tentoria pastoria, quando mutãt pascua. ¶ Pręcisa est. Ideo non aspiciam, quia [vita mea præcisa est] id est, non perfeci bona, quæ debui, [velut à texente.] Per simile dicit illius textoris, qui priusq̃ perficiatur tota tela, præcidit partem quã texuit Et textor meus, scilicet, deus, [succidit me:] non dicam, cum iam aliquid texuissem, sed [dum ordirer adhuc] id est, dum ad bene agendum me præpararem,

suc-

succidit me: & præcisam vitam dicit, non quod mortuus esset, sed præ nimia grauitate infirmitatis, quia parum defuit à morte. ¶ De mane vsq; ad vesperã finies me.] Quasi ideo succidit, & quasi mortuũ me fuisse, quia præ nimia infirmitate singulis diebus dicebam: O domine de hoc mane vsq; ad vesperam finies me: & vesperi [sperabam] & dicebam, [vsq; ad mane] finies mane. ¶ Ideo sic sperabam, quia infirmitas a deo immissa, [sic contriuit omnia ossa mea, quasi leo] confringit omnia quæ rapuit. ¶ De mane. Propter oppositam similitudinem de leone, repetit. Et quia similis erat leoni infirmitas, ideo dicebam: [De mane vsq; ad vesperam finies me.] ¶ Hactenus dictum est de grauitate infirmitatis: & quia propter peccata scilicet, contigit, hic de pœnitentia peccatorum incipit, quam in ipsa infirmitate habuit, quasi diceret: Video quidem propter peccata hanc infirmitatem euenisse, sed ad dominum [sic clamabo] tota mentis intentione, [sicut pullus hirundinis] qui maxime os aperit in clamore, & sic etiam [meditabor vt columba] clamando, peccata ingemiscam.
¶ Attenuati sunt. Quia proponebam clamare & gemere, ideo [oculi mei] id est, affectiones meæ, [sunt attenuati] id est, remota crassitudine terræ, clariores & subtiliores effecti, & per hoc [suspicientes in excelsum] scilicet, in deum directi. ¶ Domine. Oculi dico dicentes, [domine vim] infirmitatis [patior] a simili illius, qui in causa deprimitur, & aduocatũ quęrit, inde dicit: sed tu [responde pro me] id est, sis aduocatus meus. ¶ Quid dicam? Quasi admiratus peccata sua, & iustitiam illius, quem inuocat, dicit: Inuoco te vt liberes me, sed [quid dicam] ex hoc quđ inuoco te? [aut quid respondebit mihi] ipse deus? Quomodo fiet ipse deus aduocatus, [cum ipse fecerit] hanc mihi infirmitatem propter peccata mea? Quasi diceret; Quamuis intelligo iratum, & pœnam

inferentem mihi propter peccata mea, tamē per cordis compunctionem scio placatum, et me ab infirmitate sanaturum. ¶ Recogitabo. Quasi diceret: Et si responderis pro me, & ab infirmitate me suscitaueris, [recogitabo tibi omnes annos meos] recompensando bona pro singulis bonis, quæ feci in præteritis annis meis, [in amaritudine animæ meę] id est, in graui cordis compunctione. ¶ Domine. Proponit infirmitatem carnis non causa excusationis, sed causa facilius impetrandi: [Domine si sic viuitur] & in tanta carnis fragilitate, quæ peccatis non potest resistere: [&] si [in talibus] peccatis est [vita spiritus mei] .i. sensualitatis meæ, quod mea caro nihil docet, & suggerit nisi peccata, quod reuera est: quandiu homo in carne subsistit, tunc iuste [corripies] id est, correptū & emendatum [me] facies per illam infirmitatem, et spatium emendandi tribues, [&] deinceps [viuificabis me] iustum & sanctū efficies: & vere debeo corrigi & emendari, si spatium prolongatum fuerit, q̄a [ecce] modo hoc recognosco, quod [in pace] dū populus totus pacem habet, & tutus est ab inimicis, est ista [mea amaritudo] infirmitatis [amarissima.] Dū totus populus mecum in bellis periclitaretur, nō poteram meam culpam ita attendere, sed per hoc quod solus punior, populo incolumi, ideo comperio hoc ex peccatis meis contigisse. ¶ Tu autem. Ecce incipit ostendere quomodo cōualuit: quasi diceret: Amaritudo est mihi, [tu autem eruisti] indulgendo spatiū vitæ, [animam meam, vt non periret:] & per hoc eruisti, quia [proiecisti post tergum tuū omnia peccata mea] obliuioni dedisti condonando. ¶ Quia ideo me eruisti, vt ereptus confiterer, quia aliter non possem confiteri, quia [non infernus confitebitur tibi.] Nullus postq̄ in inferno est positus, potest te laudare, sic nec ego si ibi ponerer exigentibus peccatis, [neq; mors] id est, aliquis in peccatis mortuus, etiā

in hac

in hac[laudabit te]ſicut decet, ſic nec ego ſi in peccatis perſeuerarem: & illi [qui deſcendunt in lacũ].i. in infernum, vel profundum vitiorum, [non expectabunt veritatem tuam].i in carne filij tui promiſſam ſibi vtilem non intelligũt: ſic nec ego, ſi in peccatis morerer, vel ſi in peccatis perſeuerarem, incarnationem filij tui futuram nõ intelligerẽ mihi profuturam. ¶Viuens. Illi non confitebũtur, ſed[viuẽs] id eſt, ſolus in virtutibus [viuens]in præſenti, & in beatitudine poſt mortem, [ipſe] ſolus [confitebitur tibi:] & ideo me viuificaſti, vt tibi confiterer.

¶Confitebitur tibi dico, & aliquis illorum viuificatorum factus[pater]& doctor alijs, [faciet filijs]quos docet, [notã veritatẽ tuã].i. promiſsiones tuas, qđ non vis mortẽ peccatoris, ſed potius vt conuertatur, & viuat: [ſicut & ego hodie] notifico per infirmitatem & ſanationem meam. ¶Et vt poſsim confiteri[dñe]ſicut cœpiſti, deinceps [ſaluũ me fac] & alios, [&]communiter[pſalmos noſtros cantabimus cunctis diebus vitæ noſtræ in domo dñi]non in excelſis, ſicut hucuſq; promiſiſti. Ezech.18.

Canticum Annæ.

EXultauit.]Anna diu perpeſſa opprobrium ſterilitatis, ab æmula ſua Fenenna & filijs eius, tãdem fœcundata, & Samuele filio ſuo, ſicut mos erat, in templo adducto, quaſi pro gratiarum actione cecinit hoc canticum domino, in quo etiam prophetat ſalutem, quam dominus tempore ipſius Samuelis, & per ipſum Samuelem facturus eſſet Iſraelitico populo. Per Annam prius ſterilem, poſtea fœcundatam, ſignificatur gentilitas, quæ prius deſpecta à Iudæis, poſtea conuerſa, Iudæis eſt prælata: per Fenennam Iudaicus populus, qui ante à deo acceptus, poſtea eſt repudiatus: per Samuelẽ, Chriſtus qui futurus erat ſalus Iudaici populi.i.oĩs credentis. 1.Reg.2.

Materia est filius Annæ a deo datus. Modus est, qđ ostendit qualiter ipsa Anna pro filio sibi dato se habuerit, scilicet, quod deo datori gratias retulit, & quid per ipsum Samuelem contigit, scilicet, salus populi, & destructio hostium. Intentio est, hortari ad laudẽ dei, pro impetratione alicuius beneficij. ¶ Vox Annæ, de accepto filio congratulantis: [Exultauit cor meum in domino] quod dedit mihi filium, [& cornu meum] id est, defensio mea contra imperium sterilitatis, [exaltatum est in deo meo] nõ in me superbiui, sed in omnibus me gratam exhibui deo. ¶ Et ipsum filium [os meum] quod mihi prius improperãtibus respondere non audebat, modo [est dilatatũ sup inimicos meos] qa habeo qd respondeã æmulæ & filijs eius: ideo exaltata sum, [qa lætata sum in salutari tuo]. i. in filio, quẽ prouideo salutarẽ populi tui, per te dato. ¶ Non est sanctus. Et quia dedit salutarem per hoc apparet, quod [nõ est] aliquis [sanctus vt est dominus] qui tantundẽ valeat. Vere nõ est æque aliquis sanctus, [neq; enim est alius extra te.] Nullus est sanctus, nisi per te, [& non est] aliquis [fortis] in dandis beneficijs, potens [sicut deus noster.] ¶ Ergo [nolite] tu æmula & filij Philistæi, quos intelligo deuincendos in sacerdotio filij mei, [multiplicare loqui sublimia] sicut vsq; huc [gloriantes.] ¶ Nõ tantum noua non multiplicetis, sed etiã [vetera] quæ solebatis proferre, [recedant de ore vestro:] ideo recedant, [quia deus] omnia præuidens, cum vos exitũ rei non intelligatis, iactãtię vestrę pœnã pręparabit: hoc dicit: quia [deus sciẽtiarũ dñs est, & ipsi pręparãtur] id est, antequã fiant, cognoscũtur [cogitationes] hominũ. ¶ Et quia nouit consciẽtias vestras superbas, & meam humilitatem, ideo vos deposuit, & nos exaltauit: hoc dicit: [arcus] id est, potestas, [fortium] id est, ęmulę & filiorũ & Philistinorũ, [superatus est] per meã fœcunditatem, & per for

titudinem Iudæorum,[& infirmi]ego & mei,vel etiam Hebræi,modo per istum filium[sunt accincti robore].¶Et illi,qui[prius repleti]fuerant potestate & diuitijs,modo[pro panibus]quibus saturarentur [se locauerunt]& seruient vt mercenarij,[&]prius [famelici]vt ego ipsa vel Iudæi,[saturati sunt].
¶Donec.Ego paulatim tãtũ creui, & aduersarij decreuerunt,donec ad maximã vilitatẽ deuenerũt:hoc dicit:[donec sterilis]id est,ego vel Iudæa potius, impotens resistere Allophilis,[peperit plurimos,&]illa æmula,[quæ multos habuit filios]vel Allophili, qui multos habebant bellicosos,[infirmata est].
¶Et hoc quod ego sum saturata,&illi infirmati,hoc est per[dominium]qui quos vult [mortificat, &] quos vult[viuificat],& mortificatos[deducit ad inferos]vt ibi perpetuo remaneant,[&]quosdam[reducit]quia præuidebat iustos in Christi resurrectione reducendos.¶[Dominus]etiam [pauperem facit & ditat]in diuitijs,[humiliat & subleuat] in potestatibus.¶Ipse dico[suscitans de puluere]id est,de inferiori gradu,[egenum]sicut me , vel meum populum,[& de stercore]id est,de magno opprobrio & abiectione,[pauperem erigens]in magnam dignitatem.¶Ad hoc erigens,[vt sedeat cum principibus, & solium gloriæ teneat]sicut imperator. ¶Et ipse potest,[domini enim sunt cardines terræ]hoc est,vltimi fines terræ,[& posuit orbem]hoc est,te firmamentum[super eos]cardines. ¶Dominus etiam ipse postquam exaltat sanctos,[seruabit]ne peccẽt[pedes sanctorum suorum]id est,fines ipsorum,quia ad bonum finem perducet eos,[&]exposito,[impij cõticescent]non audentes mutire , nec habentes bonũ quod proferant, positi[in tenebris]inferni,iam conticiscent:&[quia]ille tantum qui[vir]est,[roborabitur]in futuro,& hoc robur erit[non in sua fortitudine]sed dei.¶Vir quidem fortis apparebit, sed [ad-

uersarij eius]expertes diuinæ fortitudinis,[formidabunt]& timidi apparebunt ante[dominum,&]ipse existens[in cœlis, tonabit]per tubam archangeli horribiliter[super ipsos]dicens: Ite maledicti in ignem æternum. Vel antequam veniat ad illud iudicium, in hoc præsenti intonabit in cœlis, id est, per Apostolos, qui eis prædicando annuntiabunt futuram miseriam. ¶ Et non mirum si formidauerint, quia [dominus]in illo iudicio[iudicabit omnes fines terre]id est cuiuscunq; modi homines, & hoc per filium: & hoc dicit:[& dabit imperium regi suo]Christo, [&]in illo iudicio[cornu]id est, altitudinem, quod in quibusdam depressum videtur, [sublimabit] vt huius humanitati omnia subijciantur, [christi sui]id est, filij, per Samuelem significati. ¶ Allegorice potest psalmus ita totus legi. Vox ecclesiæ de Gentibus: Exultauit cor meum in domino, quia assumpta sum ad fidem: & exaltatum est cor meum in deo meo, quia defensionem habeo contra improperantes Iudæos. ¶ Dilatatum est os meum super inimicos meos, qa habeo quid eis respondeam, ipsos iam excæcatos per meam illuminationem. quia lętata sum in salutari tuo quia fidem filij tui saluatoris suscepi. O Iudæi nolite super me multiplicare loqui sublimia gloriantes.

Mat. 25.

¶ Et recedant vetera, quæ improperare solebatis. Ideo recedant, quia arcus, id est, potentia fortium Iudæorum, est superatus per nos, qui modo plus intelligimus quàm ipsi: & infirmi, id est, nos accincti sumus robore scientiæ. ¶ Et alij Iudæi prius repleti sapientia, modo pro panibus se locauerunt, effecti sunt lumen gentilium, vt panem vitæ intellectus acciperent: & famelici gentiles, prius deum ignorantes, saturati sunt scientia. ¶ Tamdiu creuit, donec gentilitas prius sterilis, peperit plurimos in fidem: & illa Iudæa, quæ prius multos habebat filios, in cultum dei instructos, infirmata & excæcata est. ¶ Et non mi-

Eccle. 15.

mirum si gentilitas ita creuit, quia dominus hoc fecit mortificat excæcando, & illuminando viuificat: deducit ad inferos mortificatos, reducit viuificatos.
¶ Et idem dominus pauperes facit Iudæos, & ditat gentiles, & humiliat superbos Iudæos, & sublimat gentiles humiles ¶ Suscitans de puluere, id est, de ignorantia egenum gentilem, & de stercore idololatriæ ipsum pauperem erigens. Ad hoc, vt sedeat cum principibus, id est, cum apostolis, & solium gloriæ teneat in æterna beatitudine. ¶ Domini enim sunt cardines terræ: sicut expositum est vsque in finem.

Canticum Moysi ad filios Israel.

Cantemus domino]. Filijs Israel per mare rubrum eductis, quasi pro gratiarum actione cantauit Moyses domino, qui inimicos eorum submerserat, hoc canticum laudis, & filios Israel cantare docuit, Maria sorore sua præeunte & citharizante, in quo præfigurauit lætitiam sanctorum, qui per baptismum submersis vitijs, euaserunt, & Deo gratias referunt. Materia est transitus filiorum Israel per mare Rubrum, & submersio inimicorum. Exo.x.
Modus est, quod ostendit se pro sua liberatione, & hostium submersione Deo gratias reddere, & per quid transitus iste contigerit, scilicet, per dexteram & fortitudinem Dei: & prophetat etiam quid in ipso itinere post transitum euenturum sit, scilicet, qualiter eos Deus ab omnibus in via obsistentibus liberabit, donec inducat in terram promissionis.
Intentio est, hortari ad laudem Dei, propter ipsum transitum.
¶ Vox Moysi de liberatione applaudentis: Cantemus domino, gloriose enim magnificatus est] cum in Aegypto operatus sit multa, in hac submersione hostium clarior apparuit, quia [equum]. i. totam pō-

pam & superbiam[& ascensorem]id est, ipsum Pharaonem & milites eius[deiecit in mare]. ¶ Fortitudo mea. Determinat quis sit ille, qui ita gloriose magnificatus est, scilicet,[dominus]quasi ille qui ita magnificatus est, est,[fortitudo & laus mea]q̃ facit me fortem & laudabilem:[&]ipse[factus est mihi in salutem]submersis hostibus. ¶ Iste]idem est[deus] creator[meus, &]ideo[glorificabo eum]: & non nouus deus, sed[deus patris mei]Abraham & aliorum [& exaltabo eum]& ideo est laudandus. ¶ Dominus. Et potuit proĳcere, & esse in salutē, & ipse[dominus]est[quasi vir pugnator]contra inimicos fortiter pugnans: & si nescitis quis sit, ego dico vobis, [omnipotens nomen eius: currus]: hic determinat quem equum, & quem ascensorem superius intellexerat: quasi diceret: & quia est pugnator & omnipotens, ideo proiecit[currus Pharaonis]& ipsum Pharaonem cum superbia & pompa sua: & non ipsum tantum, sed[exercitum eius]id est, totum comitatū eius,[proiecit in mare]. ¶ Et non tantum quoslibet sed [electi principes eius submersi sunt in mari rubro:]& quia potuissent submergi, & iterum emergere, addit:[abyssi]id est, profunditates aquarū[operuerunt eos, descenderūt in profundum quasi lapis] id est, ad similitudinem lapidis ad inferiora descendentis semper. ¶ Dextera tua domine. Incipit determinare per quid submersionem illam fecerit, scilicet, per fortitudinem dexteræ, id est, operationis suæ: hoc dicit: O[domine]ita illi submersi sunt, & in hoc est[dextera tua]hoc est, operatio tua[magnificata est in fortitudine]id est, in hoc forti opere. Vel, magnificata est in fortitudine, quasi recognita est fortis esse: & vere dextera tua est fortis, quia[dextera tua]id est, operatio & virtus tua, non casus vel mutatio elementi [percussit inimicum]Pharaonem, [& in multitudine gloriæ tuæ]id est, in multiplici gloria, [deposuisti

aduer

aduersarios meos]totam familiam Pharaonis. ¶ Misisti iram tuam. Adhuc ostendit qualiter operatus sit, tu[misisti iram tuam]super eos [quę deuorauit eos] in aqua, tam cito[sicut]ignis vorat[stipulam, & in spiritu furoris tui]in turbine venti, quem iratus immisisti,[congregatæ sunt aquæ]super eos. ¶ Sed priusquam illi ingrederentur,[stetit vnda]id est, diuisa est aqua, quod est mirum, quia ipsa est in sua natura [fluens]: & non tantum iuxta ripam diuisa est aqua, sed etiam[in medio mari congregati sunt abyssi]quasi murus a dextris & a sinistris abyssi, id est, profunditates aquarum: & ideo quia vidit aquam stantem, [dixit inimicus: Persequar & comprehendam, diuidam spolia]meis militibus, q̄ ipsi rapuerunt ab Aegyptijs,[implebitur anima mea]illis spolijs, votum meum satiabo. ¶ Et super ipsos[euaginabo]non retraham ab occisione [gladium meum: & interficiet eos manus mea]. ¶ Ipse ita disponebat, sed [spiritus tuus]vel turbo, [flauit] immissus, [& operuit eos mare, submersi sunt quasi plumbum in aquis vehementibus.] ¶ Et quia ita fortiter egisti, o [domine quis similis tui in fortibus]id est, inter fortes? & prę ter fortitudinem,[quis magnificus]est[similis tui in sanctitate?]& quia ita est[terribilis atq; laudabilis, & faciens mirabilia]sicut tu? ¶ Et in illa submersione[extendisti] id est, magnificasti [manum tuam] id est, operationem tuam, [& deuorauit eos terra] id est, spes terræ, quia videbant terram nudam.

¶ Dux fuisti. Hic incipit ostendere propherādo ex parte, qualiter eos per desertum traduxit vsq; in terram promissionis: & populo traducto,[dux fuisti in misericordia tua populo quem redemisti]. ¶ Et portasti eum in fortitudine tua, ad habitaculum sanctum tuum]id est, in Hierusalem, vbi sanctificaris. ¶ Et interim dum transirent per desertum,[ascenderunt populi]in occursum, & nocumentū eis, [& irati sunt]

quod

quod transirent fines eorum : & determinat qui populi, scilicet,[dolores obtinuerunt habitatores Philistijm]. ¶Et[tunc conturbati sunt principes Edom] id est, Idumæorum, qui de Esau descenderunt:[robustos Moab obtinuit tremor]illis transeuntibus, [obriguerunt]timore[omnes habitatores Chanaan]. ¶Irruat super eos. Prophetando dicit, quasi diceret Ipsi timebunt, & hoc concedo, [irruat super eos formido]mentis,[& pauor]corporis,[in magnitudine brachij tui]in magna fortitudine. ¶Et oro vt contra Israël[fiant immobiles quasi lapis donec pertranseat]id est, per loca eorum transeat[populus tuus domine]: & non tantum per loca quędam, sed[donec] omnino[pertranseat populus tuus iste quem possedisti]vsq; in terram promissionis. ¶Et sicut oro, ita fiet, quia tu[introduces eos]in terram promissionis, [&]firmiter [plantabis in monte hæreditatis tuæ]q̃ montana Iudææ scilicet, in [firmissimo habitaculo tuo, quod operatus es domine]quod tu illis præparasti. ¶Et illud habitaculum quod tu illis dedisti, est [sanctuarium tuum domine] quia ibi sanctificabis, [quod firmauerunt manus tuæ]vt quamdiu obedirent tibi, firmiter illud tenerent: & iste [dominus]q̃ ista omnia operatus est,[regnabit in æternum]id est quantum aliquis potest cogitare,[& vltra]quàm aliquis potest cogitare. ¶Et possumus certi esse, quod hæc omnia, quæ adhuc restant, operabitur: quod potest videri per principium operum, vt exhibitio præteritorum sit certitudo futurorum: hoc dicit: [Ingressus est enim Pharao cum curribus & equitibus eius in mare, & reduxit super eos dominus aquas maris] ¶Filij autem Israel ambulauerunt per siccum in medio eius]. ¶Allegorice potest legi. Vox fidelium in baptismo purificatorum, & de diaboli, & vitiorum destructione Deum glorificantium : Nos purgati in baptismate cantemus Domino, gloriose enim

magni

magnificatus eſt in hac noſtra recreatione, plus quàm in prima creatione: ideo cantemus, quia equum, id eſt, totam ſuperbiam diaboli, & ipſum diabolum aſcenſorem huius equi, deiecit in mare, quia poteſtatem quam exercebat ſuper totum humanum genus, in baptizatis perdidit.

¶ Fortitudo mea & laus mea dominus, ſicut expoſitum eſt: & ipſe cum ſit creator omnium, factus eſt creatura, valens mihi in æternam ſalutem.

¶ Iſte Deus meus, & glorificabo eum, Deus patris mei Abrahæ & aliorum: vel caput CHRISTI, qui eſt pater baptizatorum: Vnde dicit Apoſtolus: Caput CHRISTI Deus. 1. Cor. 11. ¶ Dominus quaſi vir pugnator, omnipotens nomen eius, currus, ſcilicet, determinatio eſt, quis ſit aſcenſor currus, id eſt, illos malos, qui multi congregantur in eadem militia, ad portandum Pharaonem, id eſt, Beelzebub principem dæmoniorum, & omnem exercitum eius, id eſt, minores diabolos, proiecit in mare, quia iam non habent tantam efficaciam nocendi in baptizatis. ¶ Electi principes eius ſubmerſi ſunt in mari Rubro, in ſanguine CHRISTI. ¶ Dextera. Quaſi diceret: Per filium tuum hæc omnia operatus es: dextera tua percuſſit inimicum, id eſt, diabolum, & in multitudine gloriæ tuæ, id eſt, in multiplici gloria natiuitatis, paſſionis, reſurrectionis, depoſuiſti aduerſarios meos, malignos ſpiritus.

¶ Miſiſti. Adhuc oſtendit quomodo depoſuit & ſubmerſit: miſiſti iram tuam, quæ deuorauit eos ſicut ſtipulam: & in ſpiritu ſancto miniſtratore tui furoris, ſicut eſt miniſter gratiarum, præter ablatam poteſtatem in baptiſmo, congregatæ ſuper ipſos malignos ſpiritus, & multiplicatæ ſunt aquæ, id eſt, tribulationes, quod erit in futuro, quando torquebuntur in inferno. ¶ Sed interim ante diem iudicij ſtetit vnda, & prolongata eſt, vnda fluens, id eſt,

poena

pœna inundans, quia nondum torquentur. Adhuc augmentat pœnam reseruatam, dicēdo, abyssi, id est, illæ profundissimæ pœnæ, congregatæ, id est, reseruatæ & multiplicatæ in medio mari. ¶ Et ideo, quia vidit diabolus in hoc præsenti pœnam dilatam, dixit Persequar istos quos video mihi subtractos, & comprehendam per peccata: diuidam spolia, id est, virtutes auferam: implebitur. i. satiabitur, anima mea, id est, desiderium meum, quia nolo vt in loco vnde cecidi, substituantur. ¶ Et si non potero deceptionibus proficere, euaginabo per meos ministros gladiū meum, vt terrore moueantur, & interficiet eos manus mea corporaliter. ¶ Flauit. Ipse ita disponebat persequi & interficere, sed spiritus tuus sanctus flauit et conturbauit eos, & potestatem eius imminuit, & operuit eos mare, aqua baptismi: & ita operuit, ne rursus resurgerent in pristinam potestatem: hoc dicit submersi sunt quasi plumbum in aquis vehemētibus quæ magnam potestatem habent. ¶ Quis similis tui in fortibus domine? Sicut expositum est. ¶ Extendisti in Baptismo, ita potestate priuasti: & quantum ad diem iudicij, extendisti, id est, dilatasti, & amplificasti manum, id est, vindictam tuam, quam illis inferes ¶ Et illis ita subuersis, & ad maiorem pœnam destinatis, dux fuisti per desertum huius vitæ, post baptismum populo quem redemisti pretio sanguinis, in misericordia tua, id est, in multiplici gratiarum largitione. ¶ Et portasti eum in fortitudine tua ad habitaculum sanctum tuum, vsq; in æternam beatitudinem.

¶ Ad quam beatitudinem dum tenderet, ascenderūt vt eos detinerent populi, id est, multitudo vitiorum vel malorum hominum, & irati sunt cōtra eos tribulando. Exponit per partes, malorum: quasi diceret: et quia vincere non potuerunt, ideo dolores obtinuerunt habitatores Philistijm: Philistijm interpretatur potione cadens, & significat ebrios terrenis, qui sanctos

ctos volunt peruertere: quod quia non possunt, dolent. ¶ Tunc conturbati sunt principes Edom, id est sanguineus, qui sanctos persequitur: robustos Moab obtinuit tremor. ¶ Moab lege abutens interpretatur, & significat incestuosos, & aliis vitiis obnoxios qui omnes dolent de perseuerantia bonorum, & timent pœnas, quæ per eos annuntiantur: omnes habitatores Chanaan. Chanaan, id est, descensus, & significat in infima vitiorum detrusos, qui dolent, qđ non possunt detinere. ¶ Irruat. Quasi diceret: Isti mali ita volunt sanctos peruertere, sed irruat super eos formido & pauor in magnitudine brachij tui, id est, filij. ¶ Fiant immobiles quasi lapis donec pertrãseat populus per hanc vitam, vsq; ad cœlestem vitam, populus tuus iste quem possedisti. ¶ Et ita fiet: Introduces eos, & plantabis in monte hæreditatis tuæ, id est, in cœlestem beatitudinem, scilicet, firmissimo habitaculo tuo, quod operatus es domine timentibus te. ¶ Illud opus dico, sanctuarium tuum domine, quia nihil coinquinatum intrabit in illud. Cætera per se patent.

Oratio Abacuc prophetæ pro ignorantijs.

DOmine audiui]. Abacuc inter cætera prophetiæ suæ verba etiam Christi natiuitatem prophetat, de qua, quoniam magnam vtilitatem Abacuc. 3
prouenturam intellexit, hoc canticum exultationis Deo cecinit, in quo materiam habet ipsam Christi incarnationem & passionem. Modus est, qđ enumerat & determinat bona, quæ per ipsam natiuitatem hominibus sunt impensa. Intentio est, hortari ad laudem Dei pro incarnatione filij. ¶ Domine audiui] per internam locutionem [auditionem tuam] id est, illud quod de te audiri facis ab alijs, scilicet, incarnationem filij, [& timui] quia rem contra naturam intellexi.

¶Domine. Quasi diceret: Res quidem mirabilis est sed iam vlterius inde mirabor, quia intelligo te potē tem, vt facias contra naturam: hoc dicit: [opus tuum domine] est [istud] id est, tuæ omnipotentiæ congruum: & hoc opus tuum domine [viuifica] id est, viuidum & potens ostende, & efficax, & pluribus notum: quod quidem tempore meæ sterilitatis non continget, sed [in medio annorum] in plenitudine temporum, quando erit quasi cor annorum.

¶In medio annorum]. Quasi diceret: Et sicut ego oro, ita tu [facies notum] illud opus, id est, illam incarnationem, [recordaberis] in operis adimpletione [misericordię] primo homini positę, sed propter peccatum subtractæ, & quasi obliuioni datæ, [cum] prius [iratus fueris] homini ipsi.

¶Deus, Quia occulte locutus erat in ænigmate, ideo aperte determinat quod opus, & quam auditionem intellexerat. [Deus ab austro] id est, ab Aegypto, vnde auster flat, [veniet] ad terram Israel defuncto Herode. Vnde dicitur: Ex Aegypto vocaui filium meum: [&] ipse idem [sanctus] veniet [de monte Pharan]. Pharan locus est in Aegypto, qui Pharos dicitur, turris in ora maris: vnde reges terræ illius Pharaones dicuntur. Deus, ex natura patris: sanctus, ex humanitate. ¶Operuit cœlos. Et ille cum deus & sanctus sit, [gloria eius operuit cœlos] id est, illos q̃ maiores sunt, obtenebrat sua claritate: & etiam illuminat minorem lucē illorum, maiori lumine suffundens, [& terra] tota [plena est laudis eius] id est, terreni laudant eum, vel per eum laudabiles fiunt.

Mat. 2.
Osee. 11

¶Splendor eius. Ecce de passione: & postquā [splē dor eius] per totum mundum [vt lux erit] tunc [cornua] crucis erunt [in manibus eius].

¶Et quamuis ita magnus, tamen poterit crucifigi, quia [ibi] id est, in tempore passionis, [abscondita est fortitudo eius] quando se totum tradidit in potesta-

tem

tem crucifigentium : & ex hac crucifixione magna vtilitas proueniet, quia illo resurgente[ante faciem] id est, præsentiam[eius, ibit mors]& destruetur, qa per eum facultas resurgendi omnibus datur.

¶Et per eius resurrectionem [egredietur diabolus] fortis armatus de domo quam prius possederat, [ante pedes eius], vbicunque ipse per inspirationem incesserit: & diabolus perdens ius suum, [stetit, &] erectus in immortalitatem, & impassibilitatem, [mensus est terram]id est, per mensuram, quos voluit, de terra accepit: quos noluit, reprobauit. Luc.11

¶Et[aspexit]id est, merita singulorum pensauit, [et dissoluit Gentes]a frigore infidelitatis, [& montes seculi]id est, potentiores & superbiores in hoc mundo, [sunt contriti]id est, recognoscendo peccata, humiliati & valde compuncti.

¶Et etiam [colles mundi] id est, secularij potentes, [sunt incuruati]ad pœnitentiam, [ab itineribus æternitatis eius]per itinera, quæ facit æternitas in mundo, prædicando per ipsam humanitatem Christi, & per eius apostolos. ¶[Vidi]etiam, id est, prophetico spiritu intellexi, quod[tentoria Aethiopiæ]hoc est, illi, qui nigri sunt in vitijs. & in tentorijs morantur assidue, in illis militantes, turbabuntur per pœnitentiam[pro iniquitate]sua præterita: & etiam[turbabuntur]per pœnitentiam[pelles]id est, militantes in tentorijs, quæ fiebant de pellibus: pelles dico [terræ]id est, possessæ a terrenis, qui sunt [Madian] id est, declinantes iudicium, id est, non credentes se puniri propter peccata. Madian est populus, qui obstitit Israeli ingredienti terram promissionis, & significant illos, qui sanctis tendentibus ad beatitudinem, impedimenta parant.

¶Nunquid. Determinat per quid ista conuersio fiat scilicet, per doctrinam & baptismum, quod sic dicit: [Domine] qui prius vindictam tuam in aquis di-

Gene. 7 luuij exercuisti, & aquas Aegypti in sanguinem con
Exod. 14. uertisti, & aquas maris super Aegyptios inuertisti, [nunquid]adhuc[iratus es in fluminibus]scripturarum, vt conuertas eas in sanguinem, id est, in falsum intellectum literalem, vt potatos occidant: quasi diceret: Non est amplius iratus, sed iam est verus & salubris intellectus: [aut]nūquid est adhuc [furor tuus] id est, continuatio iræ tuæ, sicut prius exercuisti iram tuam, ita modo exerceas continue [in fluminibus] iram tuam: quasi diceret: Non, sed sicut prius cōtinue iram tuam exercuisti per aquas, ita modo continue per doctrinas scripturarum misereris [vel]est adhuc [in mari indignatio tua?] Non est, sed sicut in mari Pharaonem & suos occidisti, ita ex opposito homines in baptismo modo saluos facis. ¶ Qui ascendis. Ecce quomodo facis scripturas salubres: quasi ita dico: [qui ascendis super equos tuos]id est, super Apostolos tuos, qui te per mundum ferunt, [& quadrigæ tuæ saluatio]scilicet, quatuor Euangelia, sunt saluatio populi tui. Euangelia quadrigæ dicuntur propter quatuor de Christo prædicata, natiuitatem, passionem, resurrectionem, & ascensionem. ¶ Et per eos equos [suscitans suscitabis]continue [arcum tuum] id est, veterem legem, quæ prius erat inutilis ad literam: intellecta modo per legem nouam, intendisti, et quasi chordam in arcu posuisti, & ad notitiam multorum direxisti: & etiam suscitabis[iuramenta] id est, firmas promissiones, [quæ locutus es] non vni tantum, sed multis [tribubus] sicut Isaac & Iacob, &
Gen. 22. alijs dicendo: In semine tuo benedicentur omnes tribus terræ, vel omnes Gentes.

¶ Fluuios scindes. Et per illam doctrinam legis suscitatam[scindes]id est, falsificabis, [fluuios terræ] id est, abundantes doctrinas terrenorum, qui volunt negare partum virginis, & alia huiusmodi: & cum ita scindes, [viderunt te aquæ] id est, in multisona sapientia

entia affluentes:[&]ipſi quidem dicti[montes]præ ſuperbia,[doluerunt]pro falſificata mortificata ſapientia:& illis infirmatis, [gurges aquarum tranſijt] id eſt,abundantia impetus tuæ doctrinæ per omnes illorum cauillationes inuiolata tranſijt,vſq; ad terminos mundi. ¶Et in illo tranſitu[abyſſus]in ſeculari ſcientia profundiſſimi,ad detinendum [dedit vocem ſuam]id eſt,falſam diſputationem:& cum per fallaces diſputationes non poſſet vincere[altitudo]id eſt ſuperbi & potentes,[leuauit manus ſuas]percutiendo. ¶Sed tamen[ſol]id eſt,ipſe Chriſtus, [& luna] id eſt,eccleſia,contra illos impugnantes firmiter[ſteterunt in habitaculo ſuo]in ſoliditate mentis ſuæ: & per hoc quod ita ſteterunt,[ibunt]Gentes ad fidem [in luce ſagittarum tuarum]id eſt,apoſtolorum, & maxime ibunt[in ſplendore fulgurantis haſtæ tuæ] id eſt,per prædicationem Chriſti,qui fuit quaſi fulgurans haſta ad comparationem ſagittarum.

¶Et hoc mitibus & pacificis verbis illi noluerunt conuerti,tu vero[conculcabis]& conuincendo conuertes[terram]id eſt,illos terrenos, [in fremitu] id eſt,in fremente & violenta prædicatione,[& obſtupefacies]id eſt,ſtupidas & immobiles quantum ad priora opera reddes illas[Gentes] gentilitati deditas,[in furore]id eſt,in furenti & comminanti prædicatione,quando comminaberis infernales pœnas.

¶Et tum bene poteris facere,quia cum tu prius eſſes in occulto,paucis cognitus,modo per incarnationem filij[egreſſus es in alutem] multorum, valens in ſalutem[populi tui, in ſalutem cum Chriſto tuo] quaſi diceret,per Chriſtum dabis illam ſalutem.

¶Populo tuo es in ſalutem,ſed[caput]id eſt,diabolum,[percuſſiſti de domo impij] id eſt,de cordibus malorum:[& ipſum fundamentum eius]id eſt, illos in quibus fortiter erat fundatus,[denudaſti] ab illo diabolo[vſq; ad collum]ipſius diaboli vinciendum

 & puni

& puniendum æternaliter: per simile loquitur, sicut aliquis captiuus, qui ad pœnam ducitur per collum ligatus. ¶ Et interim tamen dum non dimittis ita æternaliter [maledixisti sceptris eius] id est, minuisti potestatem eius, quam prius exercebant in omnes: et maledixisti [capiti bellatorum eius] id est, illis principibus, qui inter bellatores & persecutores sunt capita & maiores: capiti dico & sceptris [venientibus ad dispergendum me vt turbo] mare concutit.

¶ Ipsi veniunt ad dispergendum, sed nihil lucrabun-
Mat. 10 tur: quia si occidunt corpus, animam occidere non possunt: hoc dicit: [exultatio eorum] persequentium me, [sicut] exultatio [ipsius, qui deuorat pauperem in abscondito] loco: & cum ille prius credidisset illũ esse diuitem, & per mortem illius se habiturum diuitias, illo interfecto, recognoscit pauperẽ esse, & ideo nihil esse lucratum. ¶ Viam. Vere exultatio eorum inanis est, quia per medium eorum persecutorum [fecisti equis tuis] id est, sanctis te ferentibus, [viam] et transitum [in mari] id est, in mundo, scilicet, [in luto aquarum multarum] in loco vbi sunt aquæ multæ, carnales concupiscentiæ, quę generant lutum, in quo pedes affectionum infiguntur, sed sancti bonarũ plãta affectionum lutum huiusmodi egrediuntur.

¶ Audiui. Quasi diceret, sancti transeunt, sed tamen in hac via tribulantur grauiter: hoc dicit: [audiui] q̃d in hac via contra transeuntes machinentur, [& venter meus] id est, infirmitas carnis meæ, [conturbatus est] ex fragilitate carnis meæ, & [labia mea contremuerunt] id est, in timore carnis annuntiauerunt verbum dei [a voce] illorũ audita, id est, intellectis quas illi præparabant. ¶ Ingrediatur. Caro timuit, sed tamen non ideo cessabo, potius [ingrediatur putredo] etiam subter me corruptio [in ossibus meis] vsq; etiam ad ossa: [&] ipsa putredo etiam [subter me scateat]

at]hoc est, ante permitterem me ita affligi, vt vermes de corpore meo affluerent.
¶Ideo patior, [vt in die tribulationis] quando illi persecutores torquebūtur in inferno,[requiescam et ascendam]in cœlum [ad populum accinctum nostrum] ad consortium illorum, qui fuerunt populus noster,id est,nobis in fide & operibus similes,q̃ fuerunt in hac vita bene succincti & præparati.
¶Ficus.Et vere tribulantur,omnia enim bona quę in hoc mundo amauerunt,ibi perdent: quod exequitur per partes terrenorum:[Ficus enim non florebit & non erit germen in vineis].
¶Mentietur opus oliuæ,& arua non afferent cibū]
¶Abscindetur de ouili pecus , & non erit armentū in præsepibus.]¶Ego autem. Illi suis bonis perditis contristantur, [ego autem] adepta beatitudine, [gaudebo in domino,& exultabo in deo Iesu meo].
¶Et idem [deus dominus] est[fortitudo mea]in hoc præsenti, [& ponet] in hac vita [pedes meos quasi ceruorum]ita cito ascendere faciet, sicut ceruus cito ascendit [& deducet me victor]in futuro[super excelsa]cœli[in psalmis canentem].

Canticum Moysi.

AVdite cœli]. Prædixerat Dominus Moysen moriturum esse,& post mortem suam Israel in terram promissionis inducendum , & ibi peccaturum , vt.& alienos deos adoraret, quare mirabiliter deus eos affligeret: quare ne videretur ex impotentia dei esse,qui prius protexerat eos præcepit dominus scribi , illud contingere propter peccata sua,non propter dei impotentiam, qui peccātes affligit,& ab inimicis permittit cōculcari,&ideo scribi voluit,vt etiā de sequentibus idem crederetur, Deut.32.

 quod

quod quando puniuntur, & a Deo deseruntur, pro peccatis est eorum: neq; debet deo imputari, qui si non peccarent, custodiret eos. Enumerat autem hic Moyses bona quæ deus fecit eis, & econtra mala q̃ ipsi reddiderunt ei, etiam postquam tot periculis ereptos, induxit in terram promissionis, vnde meruerũt grauiter puniri, & ab hostibus conculcari. In prima parte ostendit hæc, quæ hic docet, valde esse vtilia, vnde tam maiorum quàm minorum inuocat testimonium: & hoc est: ¶[Audite cœli quæ loquar, audiat terra verba oris mei] quasi diceret: Omnes audiant: & cognoscentes verum esse approbent, & posteris annuntient. ¶[Concrescat in pluuiam doctrina mea]. Ecce quod vtile est, corda auditorum sterilia concrescere facit & fœcundari, sicut aqua terram: [fluat vt ros eloquium meum] ad vtilitatem iterum terrenorum, qui de iudicijs dei male sentiunt.

¶[Quasi imber super herbam, & quasi stillæ super gramina, quia nomen domini inuocabo]: quasi diceret: Omnes audire debetis, quia inuocabo testimonium eorum quæ dico, nomen domini.

¶[Date. Hic incipit narrare, quæ bona fecit illis, vnde prius inuitat eos ad bene operandum: & hoc est: [Date magnificentiam Deo nostro] id est, extollite quantum ad vos, eum qui in se magnus est, quod debetis, quia omnia [opera dei perfecta sunt] in omnibus quæ fecit est perfectio, [& omnes viæ eius] quibus venit ad homines, sunt [iudicia] recte disposita, & si quædam occulta. ¶[Deus fidelis, & absq; vlla iniquitate]: commendat eum, [iustus] etiam est deus [& rectus] hoc est, viæ eius ¶[Vel si iustus & rectus [peccauerunt ei] quia etiam illi qui iusti vidẽtur, peccatores sunt comparatione: [& non] id est, nunquid etiam [filij eius] sunt [in sordibus?] sunt vtiq;, etiam illi qui videntur filij. Vel sic: Iustus est, rectus est Dominus, & non filij peccauerunt ei, & illi non

filij

filij eius sunt in sordibus. ¶ Generatio praua & peruersa.] Increpatio: quasi diceret: Illi non filij sunt praua generatio, [heccine reddis domino popule stulte & insipiens] mala scilicet & peruersa. ¶ Nunquid non ipse est pater tuus?] quasi diceret: Non deberes hæc reddere, quia pater tuus multa fecit tibi: & hoc est: [qui possedit te] regendo, [& fecit & creauit te] Præposterus ordo. ¶ Memento dierum antiquorū] in quibus bona exhibuit, cogita generationes singulas] quibus singulis bene fecit. ¶ Interroga patrem tuum & annuntiabit tibi, maiores tuos] post Abraham, Isaac, deinde Iacob, & sic per singula, & dicēt tibi] bona quæ fecit antiquis. ¶ Quando diuidebat. Subdit quæ fecit, scilicet, quando altissimus diuidebat Gentes: non ante constitutionem turris legitur facta diuisio Gentium, sed tunc cœpit: & quot fuerunt capita & principes in gigantibus illis, tot diuisiones linguarum factæ sunt in eis. In Hebræo, & in suis remansit lingua Hebræa, quia non consensit alijs Postea à deo imminutus est ille numerus colentium vnum deum, vt tempore Abrahæ vix inuenirentur duodecim. Ipsi etiam dictum est: Exi de terra tua, & de cognatione tua: & hoc est: [quando altissimus diuidebat Gentes] id est, [quādo separabat filios Adā] per linguarum varietatem facta est separatio illa: & quando [constituit terminos populorum] Suspensiue vsq; illuc: Pars autem domini, &c. secundum linguas terminantur populi, per quas est principalis diuisio, quod postea sub eadem lingua diuisi sunt populi: sub diuisione iuxta numerum angelorum dei ponunt alij, quia singulis populis delegati angeli ad custodiā, & iuxta numerū illorū angelorum est numerus populorum maiorum: & etiam infidelibus populis delegantur angeli ad custodiēdum primam naturā in illis, quę bona est creatura dei. An vnusquisq; homo habeat angelum, non est certum nobis, is est Gene. 12.

sensus, [iuxta numerum filiorũ Israël] vt angeli vocentur filij Israel. Vel, iuxta numerum filiorum Israel, quia tot animas induxit, id est, Iacob, in terrã Aegypti, scilicet, septuaginta, id est, tot sunt varietates linguarum, & secundum linguas populorum.

¶Pars autem domini. Quasi diceret: Alios sub angelis constituit, sed [populus domini est pars eius] quia eum spiritualiter quasi in manu sua custodiuit, cui tamen familiarem suum Michaelem delegauit, [& Iacob.] Hic est ille populus [funiculus hęreditatis eiꝰ] quem sibi inhabitandum elegit. ¶Inuenit. Subdit adhuc bona quæ fecit populo illi, [inuenit eũ in terra deserta] Abraham Huz Chaldæorum populum suum in Aegypto, [in loco horroris] scilicet, deserto [& vastæ solitudinis circũduxit eum & docuit, & custodiuit quasi pupillam oculi sui.] ¶Sicut aquila prouocans ad volandũ pullos suos, & super eos volitans] ne vel calor vel ventus noceat eis, sic deus facit suis, [expandit] longe [alas suas] protectiones [& assumpsit eum, atq; portauit in humeris suis.] ¶Dominus solus dux eius fuit] quasi diceret: Ipse totum fecit, [& non erat cũ eo] populo [deus alienus.] Postquã enim venit ad deos alienos, destructus est.

¶Constituit eum super excelsam terrã] Hierusalem quæ in vertice est, vel ecclesiam, [vt] ibi [comederet fructus agrorum [tam corporales q̃ spirituales.

¶Et [vt sugeret mel de petra] & si ad literam sit lapidosa terra illa, tamen abundat ibi mel, et inuenitur in arundinibus: de significato patet, [oleũq; de saxo] quia inter saxa oleæ crescunt. ¶Butyrum] corrupte quasi bouis caseũ, [de armẽto] butyrũ doctrina maiorum, [et lac de ouibus] doctrina in minoribus, [cũ adipe] interiori deuotione, [agnorum & arietũ] maiorum & minorum [filiorum Basan.] Terra Basan pascuosa est, & est vltra Iordanem, in quibus tribus duæ habitauerunt. ¶Et hircos] per quos pœnitentes

tes significantur, [cum medulla tritici, & sanguinē vuæ biberent]ad literam sunt rubicundæ:mysticum patet. ¶Incrassatus]cum sic abundaret, superbiuit in dijs alienis, id est, idolis à deo diuersis. ¶Deū qui te genuit dereliquisti, & oblitus es domini creatoris tui.]Increpatio interposita: ¶Vidit dn̄s, & ad iracundiam concitatus est, quia prouocauerunt eum filij & filiæ.]Narrationem repetit. ¶Vidit mala quæ faciebant[& ait: Abscondam faciem meam ab eis:] prius illuminabat, dum facies sua ad eos erat conuersa: sed faciem abscondit, dum auxilium subtrahit:[et considerabo nouissima eorum] quia præcipitãtur in grauissima mala. ¶Et merito, quia [generatio peruersa est, & infideles filij.] ¶In eo qui nō est deus] id est, colendo idolum pro deo quod nō est deus: [in eo qui non est populus]id est, recipiendo Gentes, q̄ non est populus meus. ¶Hic prophetat conuersionem Gentium, [in gente stulta]id est, gētilibus, qui stulti erant prius, dum sine cultu dei viuebant, [irritabo]vt inuideant illis receptis ad fidem, [& ardebit vsq; ad inferni nouissima.] In præsenti enim incipit pœna malorum duratura in æternum: neq; punit deus bis. ¶Propter hoc in idipsum [deuorabit terram]id est, terrenos. ¶Congregabo] multiplicabo ¶Fame.]Illi in deserto corporali significato per illos spirituali, aues materiales deuorauerunt eorum prostratorum in deserto. Dæmones sunt aues, qui deuorant spiritualiter. ¶Trahentium super terrã atq; serpentium]hoc est, qui sunt serpentes in terrenis & voluptuosis, [foris vastabit eos gladius, & intus pauor]ita ad literam factum est in illis : idem spiritualiter fit, quia exterius affliguntur, interius torquebuntur:[iuuenem]nec sexui nec ætati pepercit.

¶Et dixi. Cum hæc mala fierent, eis[dixi] id est, videntes hoc dicere feci:[vbi nam sunt?] illi qui prius à deo potentes fuerunt, [cessare faciam] verba dei.

¶Hoc

¶Hoc fiet in futuro, [sed] interim [propter iram ini micorum distuli] id est, propter gentiles qui hoc sibi imputarent. ¶Gens absq;] verba Moysi totum de
Deut. 32. illis. ¶Quomodo persequebatur vnus mille.] Hoc prius faciebant, sed conuerso modo fit in eis:
¶Et hoc [ideo, quia deus] qui prius [suus, vendidit eos] id est, à se alienauit, & dominus conclusit eos] inter hostes, ita vt non possint liberari. ¶Et inimici etiam nostri sunt iudices] & testes de hoc, quia nunquam audebant eos inuadere, nisi quãdo sciebant deum eis iratum propter peccata. ¶De vinea
Iudith. 5. Sodomorum] est [vinea eorum] quia de mala radice eorum sunt progeniti, & similes illis, [& botrus:] fœmininum est, de illis quæ apud Græcos in os desinunt, & apud nos fœminini sunt generis, vt synod9 & cætera. ¶Nonne hæc condita sunt?] Verba dei, quasi diceret: Hæc quæ fecerunt, non sunt abscondita mihi [in thesauris meis] id est, in secretis dispositionibus. ¶Tempore conuenienter à me disposito [vt labatur pes eorum] peccent in præsenti. ¶Iuxta est dies] id est, prope est, [& tempora] quibus punietur [festinant adesse] id est, appropinquant. ¶Videbit] id est, videri faciet, [quod infirmata sit manus] id est, operatio, vel ad defendendũ contra hostes, [& clausi] inter muros, vt defenderent se, scilicet, fortiores [residui] minores & debiliores: & dicent hæc videntes: ¶Leuabo ad cœlum manum] hoc de Christo ascendente, vel de suis quos ascendere facit. ¶Viuo ego in æternum.] Ecce iuramentum dei, & supponit quid iurat, sic: ¶Si acuero] quod vere erit. ¶De cruore occisorum] scilicet, inebriabo sagittas, [& de captiuitate capitis] id est, diaboli, qui est caput inimicorum: capitis dico [nudati] tũc omni potestate sua priuati. Verba tracta sunt de hoc quod captiui tondebãtur & vendebantur. ¶Laudate gentes populum eius, quia sanguinem seruorum suorum vlciscetur.

¶ Et vindictam retribuet in hostes eorum, & propitius erit terræ populi sui. Gloria patri & filio & spiritui sancto, Sicut erat in principio, & nũc & semper, & in secula seculorum, Amen.

Commentariorum D. Haymonis in Psalterium, simul & in Cantica aliquot, quibus Ecclesia perinde atq; Psalmis Dauidicis vtitur.
FINIS.

A.B.C.D.E.F.G.H.I.K.L.M.N.O.P.Q.R.S.
T.V.X.Y.Z.
Aa.Bb.Cc.Dd.Ee.Ff.Gg.Hh.Ii.Kk.Ll.Mm.Nn
Oo.Pp.Qq.Rr.Ss.Tt.Vv.Xx.Yy.Zz.
Aaa. Bbb. Ccc.

Folio.161.linea.35.pro In tertia, legendũ est in terra.

colorchecker CLASSIC
calibrite
mm